

9(=91.99)

9.36

54

Ն Ի Ի Թ Ե Ր

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Մ Ի Հ Ա Յ Ո Ց

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ա Մ Ա Ր

Ա .

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ
ԵՒ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆՆԵՐՈՒ

ԳԱՀԻՐԷԻ ԱՊԻԻ Ս. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ
(1843—1943)

Գ Ր Ծ Ց

ԱՐՏԱՇԷՍ Հ. ԳԱՐՏԱՇԵԱՆ

1943

Տ Պ Ր. Ն Ո Ւ Պ Ա Ր

Գ Ա Հ Ի Ր Է

5

A II
32329

11.1.57

مواد لتاريخ الارمن
في مصر

تأليف

ارداشيس كارداشيان

حقوق الطبع والترجمة محفوظة

١٩٤٣

MATERIAL FOR THE HISTORY
OF THE ARMENIANS IN EGYPT.

BY

ARDASHES H. KARDASHIAN

All Rights Reserved

1943

Ի ՅԻԾԱՏԱԿ

Հոգւոց համայն ննջեցելոց Եկեղ-Գարտաշեան Տոմին Կեսա-
րացւոց, որք հանգեան ի Տէր 1737-1936:

Նախապապերս են, Գրիգոր, Յակոբ, Կարապետ, Սար-
գիս, Նաղար, Մկրտիչ եւ Ռաֆայէլ, որ ծագում կ'առնէ Եկեղ
Գարտաշեան կամ Եօթ-Եղբայրեան տոհմանունը, որոնք Պարս-
կաստանէն գաղթած են Կեսարիա քաղաքը 1730-1735 թուա-
կաններուն:

Իրենցմէ կը սերին ի միջի այլոց. —

Նաղար (1720-1795)

և որդիները. — Սարգիս (1757-1838) Կարապետ (1760-1841)

Սարգիսի որդիները, — Աբգար Ճօճա (1794-1872)
Յակոբ (1798-1883)
Սիմոն (1801-1888) պապա

Սիմոնի որդիները, Նաղար (1840-1910)
Սարգիս (1842-1911) մեծ հայրս
Յարութիւն (1844-1908)
Յակոբ (1846-1936)

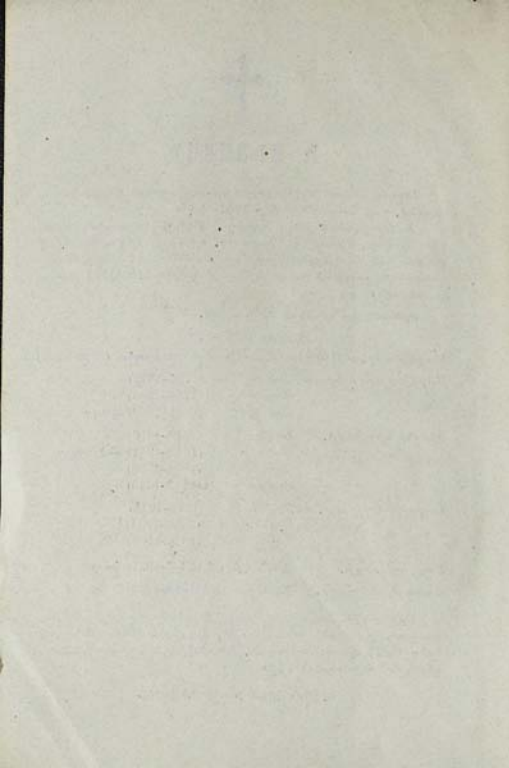
Նաղարի որդիները, Արմենակ (1879-1915)
Վահան (1883-1934)
Կարապետ (1886-1935)

Սարգիսի որդի, Համբարձում (1878-1935) հայրս

Յարութիւնի որդի, Հրանտ (1899-1923)

Որոնք մեծ մասամբ կը հանգչէին Կեսարիոյ Հայոց Գերեզ-
մանատունը և նաեւ Թուրքիոյ այլ վայրերը, մինչ միւսները կը
հանգչին Միացեալ Նահանգաց, Ռուսմանիոյ և Եգիպտոսի Հայոց
գերեզմանատուններուն մէջ:

ԵՐԱՆԻ ՈՐՈՑ Ի ՏԷՐ ՆՆՋԵԾԻՆ

ԱՐՏԱՆԷԾ Է. ԳԱՐՏԱՆԵՆԱՆ

ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՍ

Ներկայ 1943 թվականի մեջ կը լրանայ Գանձիկի արգի Ս. Մինաս եկեղեցիին շինութեան հաշիւաւման կողմէն, անկա կառուցուած ըլլալով 1943ին:

Այս պատկերով կը հրատարակուի այս համեմատական-աստիճանները որ կը ներկայացնէ պատմութիւնը Սգիպոսի Հայ եկեղեցիներուն, գերեմանասուններուն եւ այս գաղութին մէջ պատմական կրօնականներուն, առանց յարանուանական խտրութեան, ինչպէս նաեւ Ազգ. բարեբարներուն: Նիւրը աւելի օհնեկան ընծայելու համար, հասորը զարդարած եմ պատկերներով, որոնք խնամով լուսանկարուած են, մեծ մասամբ իմ կողմէն: Այս կերպով. ներկայ դժուարին պայմաններուն մէջ, Սգիպոսի Հայ գաղութին կրօնական հիմնարկութիւնները ներկայացուցած կ'ըլլան գոյութեամբ քէ պատկերով:

Յաւակնութիւնը չունիմ բանասէր մը ըլլալու եւ մօակուած անբերի գործ մը ներկայացնելու համարութեան: Իմ առաջագործութիւնս օտոտ համեմատ է: Ես իմ ուժերովս եւ անհասկան հիգերովս առաջանալով եմ Սգիպոսի Հայ գաղութին պատմութեան վերաբերեալ եւ կորուստի դատապարտուած մաս մը ճիշտ, վաւերագրեր եւ արձանագրութիւններ հաւաքել եւ իբր աստղծ այս հասորով փոխանցել ապագայ այն բանասէրներուն եւ պատմագիրներուն, որոնք գրել պիտի փորձեն Սգիպոսի Հայ գաղութին լիակատար պատմութիւնը:

Երբ այս տեսակետով դոյզն օգտակարութիւն մը ունենայ այս առաջատարութիւնը, զայն պատրաստողը զինքը վարձատրուած պիտի զգայ:

Թող ընթերցողները եւ մանաւանդ պատմագիրները պահանջկոտ չըլլան եւ ներողամիտ աչիւն չառնեն գործը, վասնզի զայն պատրաստողը ոչ մասնագիտութիւնը եւ ոչ ալ յատուկ պատրաստութիւնը ունի, այլ պարզ սիրող մը, *ամաթէօր* մըն է որ իր պարապոյ ժամերը յատկացուցած է ներկայ հասորին պատրաստութեան, այն համոզումով եւ հաւատով քէ իր ժամանակը անօգուտ վատնած չէ:

Այս առթիւ պարտ կը համարիմ շնորհակալութեամբ յիշատակել հոս անունը նախկին ուսուցիչիս, ծանօթ պատմագիր-կենսագիր Պրն. Արեակ Ալոյաճեանի, որ դպրոցական տարիներուս իմ մէջս արժանաւոր էր այս պարագաներուն սէրը եւ որ այս առաջատարութեան պատրաստութեան ընթացքին իր քելագրութիւններով, օգտակար հանդիսացած է ինծի:

ՍԻՐՆԼԻ ԴԱՐՏԱՇԵԱՆ,

Համայնքով եւ գոհունակութեամբ կարգացի ճիւղեր եզրապատի Հայոց Պատմութեան համար՝ ձեռագիրը, զոր պատրաստած եւ Դահրէի Ս. Սիմաս եկեղեցւոյ շինութեան հարիւրամասին տալիս: Ինծի համար ճշմարիտ համայնք մը եւ ուրախութիւն մը եղաւ անոր ընթերցումը, վասնզի ուսուցչի մը համար չկայ աւելի մեծ հրճուանք մը քան տեսնել իր ցանած սերմերուն արգիւնաւորումը, եւ ես այս տեսակետով ինքզինքս բախտաւոր կը համարեմ որ մէկը, որուն հազիւ երկու տարի դաստիարակած եմ, ճաշակը եւ սէրը ստացած է պատմութեամբ շահագրգռուելու եւ նախածնունդիւնը ունեցած է այսպիսի երկասիրութիւն մը զիրի առնելու:

Ուրախ եմ մասնաւորապէս անոր համար որ կարող եղած եւ երեւան հանել զորմ մը, որ կրնաս առանց վարանման Ներկայացնել եզրապատի զազութիւն պատմութեան շահագրգռութիւնը ունեցողներուն, որոնք այս էջերուն մէջ պիտի գտնեն շատ մը տեղեկութիւններ եւ մասնաւորապէս առաւել հում նիւթ կամ աստղծ այս գաղութին պատմութեան համար: Իրաւ է թէ եզրապատի Հայ եկեղեցիներուն վրայ ասկէ առաջ այլ գրուած է, քայքայ ոչ այս կերպով եւ այս ուղղութեամբ: Ենթահարելի են համբերատար պաշտօնէի եւ քույր եկեղեցիներու արժանագործիւններուն, պատկերներուն, սրբաւթներուն, յիշատակարաններուն ամբողջական արտագրութիւնները եւ յատկապէս զերծմանատանց տապանագիրներու լիակատար ընդօրինակութիւնները, որոնք թանկագին վաւերագիրներն ըլլալու սահմանուած են այս գաղութին պատմութեան:

Մասնաւոր շնորհակալութեան եւ շնորհաւորութեան արժանի է Աղեյսաւորիոյ ազգապատկան հոգին մասին երեւան հանած վաւերագիրը, որ վերջապէս կը լուծէ այս մասին իրար հակասող տեղեկութիւնները, որոնք ուրիշներ սուած են:

Աւելի ճոխութիւններ են այս կրօնական հաստատութիւններու բարերարը հաւդիսացող անձերու կենսագրութիւնները որոնք կցած եւ գոյծին, ինչպէս նաեւ Եզրապատի մէջ իբր Առաջնորդ, իբր Առաջնորդական Փոխանորդ, եւ հոգեւոր պաշտօնեայ ծառայող եկեղեցականներու կենսագրութիւնները: Դժբախտաբար մեր երիտասարդներուն այս սեռակ պաշտօնէի եւ հետազատութեանց ճաշակը կը պակսի եւ շատ քիչերն են որ ինքզինքնին կը նուիրեն նմանօրինակ ձեռնարկներու: Դուք այն քիչերէն մէկը՝ որ ճաշակը ունի այս տեսակ աշխատութիւններու, իբր անապատին մէջ ովասիս, շնորհաւորելի էք եւ ես ուրախութեամբ է որ կ'ողջուեմ ձեր անդրանիկ երկը, այն հաւատքով թէ անիկա պիտի ունենայ իր նոյնքան շահեկան եւ հետաքրքրական յաջորդները:

Մոռցելով քեզի աշխատութեանց արդիւնաւորութիւնը.

ԼՏ Սեպտ. 1942

Մնամ բոյգ սիրով
ՍՐԵԱԿ ԱԼՊՈՅԱՅԵԱՆ

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅՈՅ

ՀԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

Եգիպտոսի մէջ Հայերը շատ վաղեմի ժամանակներէ սկսեալ հաստատուած են, ապայն անոնց եկեղեցիներ ու եկեղեցական վարչութիւն մը ունենալը որքան կ'երեւի մինչեւ ՃԱ. դար կը յապաղի, կամ մեր պատմիչները տւելի հին ժամանակներու համար որեւէ ծանօթութիւն չեն տար:

Առաջին յիշատակութիւնը որ այս մասին ունի Հայ պատմիչներէն Մատթէոս Ուռնայեցին է, որ իր գործին մէջ կը գրէ.

«Եւ եր ի բուականութեանս հայոց ՇԻԳ (1074—1075) եւ ապա զկնի այսորիկ գնաց Գրիգորէս ի Կոստանդնուպոլիս, եւ անդուս ի Հոռոմ եւ ելեալ յեգիպտոս օրջեալ ընդ ամենայն անապատսն առաջին սրբոց հարցն, եւ կտարեաց զամենայն փափազումս սոսին իւրոյ, եւ հաստատեաց անդին զաթոռ իւր ճայրապետութեանն, եւ կանգնեալ նորոգեաց անդին զամենայն կաթգ սուրբ եկեղեցւոյ, եւ բազում փառք եւ մեծութիւն ընկալաւ Տէր Գրիգորէս ի քաջաւորէն եգիպտացւոց առաւել քան ի քաջաւորէն Հոռոմոց: Եւ բազումք ժողովեցան Հայոց յեգիպտոս իբրեւ երեսուն հազարաց, եւ Տէր Գրիգորէս զկնի ժամանակաց ծեռադրեաց կաթողիկոս զՏէր Գրիգոր զուրուրդին իւր եւ իննն ելեալ զայր յաթարհն Հայոց, վասն զի դեռ եւս կենդանի կայր մայրն նորա» (Պատմութիւն Մատթէոսի Ուռնայեցւոյ, տպուած յԵրուսաղէմ 1869, էջ 233-234):

Այս տղերքը ցոյց կու տան թէ ՃԱ. դարուն ոչ միայն պատկառելի թուով Հայեր կը գտնուէին Եգիպտոսի մէջ, այլ ունէին նաեւ իրենց եկեղեցական կազմակերպութիւնը, և հաւանորէն նաեւ իրենց սեփական կամ քաջախնդրէն առժամայէտ օգնուած եկեղեցիները:

Զարմանալի է սակայն որ ՃԳ. դարուն վերջերը, եթէ վաւերական են Սմբատի և Ստեփանոս Օրբելեանի տեղեկութիւնները, այնպէս կը թուի թէ Հայերը եկեղեցի չունէին Գահիրէի մէջ, վասնզի Սմբատ կը գրէ «Ի բուն 741 եկն Արամ Սուլթանն

Մտայ ի վերայ Հռոմիլյային օտա զօրօք, եւ կոռւեցաւ ի վերայ բերդին օտս օրեր. ետա զնա, եւ զամենայն Սուրբ մասունսն որ անդ էին, եւ զԱջ Սուրբ Գրիգորի եւ զկարողիկոսն եւ զեպիսկոպոսն եւ զհամանայն եւ զսարկաւազունն օտա՛ ծառայ հարաւ ի Մտ եւ անդ մնաւ կարողիկոսն Տէր Սեւփանոս» (Մժրատ, էջ 126): Մժրատի համաձայն է նաեւ Ստեփանոս Օրբէլեան որ աւելի մանրամասնօրէն կը խօսի Հռոմիլյայի գրաւման վրայ, որ կատարուած է 1292 Յուլիս 28ին, եւ կը հաստատէ Կաթողիկոսին Եգիպտոս դերի տարուած եւ հոն վախճանած բլլարը (Ստեփանոս Օրբէլեան Բ. էջ 190—192):

Սակայն Օրբէլեան ունի հետաքրքրական յաւելումական տեղեկութիւն մը.

Անիկա կ'ըսէ թէ քրիստոնեաները հրաման առին Հռոմիլյայի յաղթականէն եւ օտարան յեկեղեցի Հաբաճի Աւրեանցն եւ պատուով ետին ի համցասիս, (Օրբէլեան Բ., էջ 192): Եթէ ճիշդ են այս տեղեկութիւնները, ուրեմն Հայերը այդ միջոցին եկեղեցի չաւնէին: Եթէ ունենային, բնական է Հայ եկեղեցին պիտի թաղէին Հայ Կաթողիկոսը:

Այս տեղեկութիւնները, որոնց տրձագանդ եղած են նաեւ մեր ժամանակներէս պատմիչները, սկսեալ Չամչեանէն մինչեւ Օրբանեան (Ազգապատում էջ 1736.) եւ Բարդէն Կաթողիկոս (Պատմ. Կիլիկիոյ Կարող. էջ 1281—1284) կը թուին սակայն շատ կոտկածելի, վասնզի ժամանակակից յիշատակարան մը (Ազգապատում Հանդէս Թ. գիրք, 1904, էջ 155—56) եւ աւելի մօտ ապրող անձեր, Ստեփանոս Կաթողիկոսը Դամասկոս տարուած եւ հոն վախճանած ցոյց կու տան, որով Օրբելեանի տեղեկութիւնը կը դառնայ կոտկածելի:

Եւ արդարեւ հաւանական ալ չէր որ 1080ին եկեղեցի ունեցած զաղութ մը, 1292ին անկէ զուրկ բլլար, երբ մահաւանդ գիտենք թէ 1375ին ալ՝ Հայերը եկեղեցի ունէին, վասնզի որչափ տակն որ Լեւոն Ե. Գահիրէ էր, կը հաւաստուի, թէ անիկա եկեղեցի կը յաճախէր, եւ իր կիւնը Մարգարիտ թագուհին թաղուած էր Հայ եկեղեցիի մը մէջ, ինչպէս պիտի տեսնուի վարը:

Քիչ մը աւելի ուշ պատմական ինչ ինչ տեղեկութիւններու համաձայն, կը կարծուի թէ Գրիգոր Մուսարէկեան, Սիս հաստատուած Ընդհանրական Կաթողիկոսներուն վերջինը, 1450ին Եգիպտոս եկած է եւ հոն վախճանած է (տես. Բարդէն Կաթողիկոս, Պատմութիւն Կարողիկոսաց Կիլիկիոյ էջ 45—46):

Եթէ այս տեղեկութիւնը ճիշդ է, ապահովաբար հաս կար Հայ զաղութ եւ Հայ եկեղեցի նաեւ ԺՆ. դարուն:

Աւելի ուշ ժէ. դարուն սկիզբը, 1605ին, Գրիգոր Դարանազցի կ'այցելէ առաջին անգամ Եգիպտոս (Ժամանակագրութիւն էջ 462) և կը խօսի հոն ապրող Հայերուն, մասնաւորապէս Զուգայեցիներու մասին, բայց չի յիշեր անոնց եկեղեցի մը ունենալը, և աւելի կ'ըստղի այդ գաղթականներուն անբարոյ կենցաղով և կը պատմէ իր ջանքերը դռնոնք խրատելու համար: Անկիւս դառնութեամբ կ'ըսէ թէ «Մըսը առաջին զնալոյս, որ րվին ՌՄԻ (1605)ին եր, բազում Զուգայեցիք էին ասեկըցեք ի վերայ ասեկի կնոջ րմբուվելով, որ խաքի երեց մի նախասեաց զմեզ վասն նոցա»:

Այս թուականին սակայն, Եգիպտոսի մէջ անժխակի է որ Հայ եկեղեցիներ կային, վաստի գրեթէ նոյն օրերուն այսինքն 1606ին Գահիրէի մէջ Սիմէոն անուն կրօնաւոր մը, — որ Դարանազցիի փառաւորը կը թուի ըլլալ — կ'ընդօրինակէ Ժամագիրք մը (այսօր Բարիդի Ազգ. Մատենադարանին մէջ պահուած) որ կը հաստատէ թէ Գահիրէի մէջ Հայերը ունէին երեք եկեղեցիներ, Ս. Գէորգ., Ս. Սարգիս և Ս. Աստուածածին անունով, դժբախտաբար չէ ըսած թէ անոնք ո՞ր թաղերուն մէջ կը գտնուէին (տես. F. Macler. Catalogue des Manuscrits Arméniens et Géorgiens de la Bibliothèque Nationale. էջ 24): Սիմէոն կրօնաւոր կը հաւատարէ թէ գրած է ձեռագիրը Գրիգոր Վարդապետի մը հսկողութեան տակ, որ Դարանազցին պէտք է ըլլայ. քանի որ այդ թուականին անկիւս Եգիպտոս էր և ունէր Սիմէոն անուն աշակերտ մը, որ մնում է 1607 Հոկտ. 25ին Պոլիս (Ժամանակագրութիւն էջ 122—124):

Դարանազցիէն յետոյ, 1609ին կը յիշուի թէ Գրիգոր Կեսարացի, իր Պոլսոյ Բ. պատրիարքութենէն յետոյ, իր աշակերտին՝ Մովսէս Տաթևացիին հետ Եգիպտոս եկած և այցելած է Սինայի վանքը և ապա անցած է Երուսաղէմ. (Բարգէն Կաթ. նոյն էջ 261—262, Ա. Ալպոյանեան, Գրիգոր Կեսարացի էջ 97):

Իրմէ քիչ յետոյ, 1615ին Եգիպտոս կ'այցելէ Սիմէոն զպիր Լեւոցի (Ուղեգրութիւն, էջ 216) որ ոչ միայն կը յիշատակէ Հայ գաղութի մը գոյութիւնը, իբր 200 տուն, այլ կը հաստատէ թէ Հայերը ունէին մատուռ մը Խպի եկեղեցիի մը մօտ, և կը խօսի ուրիշ երկու եկեղեցիներուն վրայ, որով կը հաստատուի թէ այդ թուականին երեք եկեղեցիներ կային Գահիրէի մէջ:

Հետեւորար ժԱ. դարէն սկսեալ, հաւանօրէն անընդմիջաբար միշտ Հայերը եկեղեցի ունեցած են Գահիրէի մէջ:

Անկիւս կը հաստատեն Մաքրիդի արար պատմիչին և Եգիպ-

տասցի Հայ Աբու-Սալի (Ծէյխ-Ապու Սալե էլ էրմէնի) ինչ ինչ յիշատակութիւններ, Հայ եկեղեցիներու մասին:

Ասկէ դատ կան արձանագրութիւններ, նախիկ ժԱ. դարէն. և դաի վանքի մը մէջ, ինչպէս նաև պատմական ինչ ինչ յիշատակութիւններ, ձեռագիրներու յիշատակարաններ, ինչպէս նաև Ազիպատայեցոյ Հայ ուղեւորներու հայթայթած տեղեկութիւններ, որոնք մեզի կ'ընծայեն առաւել կամ նաւաջ շոշափելի փաստերը ոչ միայն միշտ կենսունակ Հայ գաղութի մը դոյաւթեան Ազիպատի մէջ, այլ նաև Հայ եկեղեցիներու, Ազիպատի դանդաճ վայրերուն մէջ:

Այս հին եկեղեցիներուն մասին դժբախտաբար կը պակսին լիակատար տեղեկութիւններ, այլ միայն կան հասուկաւոր ծանօթութիւններ, որոնք հաւ կը ներկայացնեն, քաղելով տաճարն առաւել ազդեցիկներէ:

Այս եկեղեցիներուն հնագոյներն են հետնաւորներ, որոնք գրեթէ ամէնքն ալ ժԱ. — ժԲ. դարերուն մէջ Հայոց սեփականութիւնը կրած են:

II. ՅԱԿՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գահիրէի Միջնաբերդէն մօտ մէկ ժամ հեռաւորութեան վրայ, Մասաի գիւղին հանդիպակաց կողմը, Այդեսաան (էլ Պեսքիմ) կոչուած գիւղին մէջ կը գտնուէր Հայոց Ս. ՅԱԿՈՐ եկեղեցին, որ նորոգուած է 1169 թուականին, ինչպէս կը պատմէ Հայ պատմիչը, բնելով — ոմեր ժամանակիս, այսինքն ի սկզբան 564 Խաբոյ (516), որ է շուրջ 1168—1169 Սեպտ. քրուին Քրիստոսի եղաւ վերափնութիւն Ս. Յակոբ կոչուած եկեղեցւոյն (Հայոց) որ Ազիպատի Այդեսաան կոչուած վիճակին մէջն է բլրոյ մօտ: (տես Աբու-Սալի Հայ Պատմութիւն եկեղեցեաց եւ վանորէից Ազիպատի, թարգման. Հ. Ղևոնդ Մ. Ալիշան Վանեակ 1895, էջ 14): Ուրեմն այս եկեղեցին աւելի հին էր քան ժԲ. դար և հաւանորէն ժԱ. դարէն:

III. ԳԷՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Այս եկեղեցին կը գտնուէր Տէյր եւ Խանեֆ թաղին մէջ և նախապէս կը պատկանէր Խաթիններուն: Գրեթէ Արք. օրով 1080 թուականին Հայոց աշուած է Գահիրէի հայազգի կառավարիչ Պեսք-էլ-Կամալի կողմէ, որ էմիր-էլ-Ճիսուշ (Բանակներու Սպարապետ) ախաղառով ծանօթ է:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐՏՁԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Այս եկեղեցին մասին Արուստակ-Սահլահեանը կը պատմէ, «Այդեսանն ի կալուած քուսեցաւ Յաքի ել-Պանա-Ալի անուն Դամասկացոյ (գիտնական անձի մի)։ սա Հայոց համար զնորհեց Յովն. Մկրտչի Եկեղեցին, որ շինուած էր Ամբիճ Տիրամօր Եկեղեցոյն վրայ, ի ՀԱՐԱ ԶԱԻԻԼԱ քաղի։ Հոն բնակեցաւ պատրիարքն-նոյն քաղին (1168—1169) (Ապուստոլ էջ 19)։

Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՒ Ս. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐՏՁԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

Ս. Գրիգորի եւ Ս. Յովհաննու Մկրտչի անուան նուիրուած եկեղեցիները Հայոց կը պատկանէին 1164 թուականին եւ կը դասուէին Գաւիթէի մօտ Տուրա կամ Դուրա կոչուած գիւղին մէջ, ու հետագային 1204 թուին կ'ապրնէրու սեփականութիւնը կըլտէ է։

Ս. ԳԷՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑԻ

Այս եկեղեցին Ապուստոլ Հայ պատմիչը հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ։ «Տուրայի, վանքը եւ եկեղեցին, — Կայ հոն եւ Եկեղեցի մի յանուն փառաւորեալ Ս. Գեորգայ, Տուրայի վիճակին մէջ... (Նեղոս) գետոյն (աջ) եզերքը... (Այդեսանն) հազիւ երկու մղոն հեռի, ի հարաւակողմի։ «Եկեղեցին փոքր էր, քանի որ Յակոբիկ Ղաթեաց ձեռն էր. բայց երբ Գրիգոր Պատրիարքն (Կաթողիկոսն) Հայոց եկաւ յեզիպոս, եւ Հայք (Իրանց ազգակից զէզիր) Ամիր Ալ-ձիւլիւ Պատրիարքն չորս կողմ ժողովեցան, Յակոբկաց Անպա (Հայր) Կիւրեղ Պատրիարքի ասեմ, եւ Տուրայի վիճակըն քուսեցաւ Հայոց, ասոնք առին եկեղեցին եւ փլուցին, եւ անոր քեղ մեծ, բնակարանակ եկեղեցի մի շինեցին օտա զմեք բնեւոր, եւ կոչեցին յանուն Ս. Գեորգայ, վրան աստարակ մի կանգնեցին (Իբր զանգակատուն) որոյ դուռն եկեղեցոյն միջէն էր. եկեղեցոյն չորս դին ալ այսօր քանդակն. այն օրչապատին մէջ կար ալբիւր մի եւ քաղաք մի եւս» (էջ 36-37)։ Այս եկեղեցին այժմ կը գտնուի Դուրայի եւ Մասաթի միջեւ, Նեղոսին աջ եզերքը. կը պատկանի կ'ապրնէրուն, այցելած եմ 1937ին, շէնքին արտաքին կամ ներքին մասերուն վրայ հայկական ոչ մէկ հետք կարելի եղաւ նշմարել։ Յայտնի է թէ տաճարին ներսի սրմերը հին են, բայց քանիցս նորոգուած, ինչպէս կը հաստատէր, մեզ պատշնող խալի քահատան։

Ս. ԴԵՈՐԴ ՍԵՂԱՆ

Այս եկեղեցին կը գտնուի Գաւիթէի մօտ, Կիզէ գաւառին, Զուիէա վիճակին Սափո-Մարուն գիւղին մէջ, ինչպէս կը հասկըցուի ստորեւ նշանակուած գրութենէն: «Մէրում կամ Սափո-Մարուն ձիգէ գաւառի Զուիէ վիճակի մէջ գիւղ մի է, որ կայ եկեղեցի մի հասարակաց, երեք սեղանով, մեջքնդին՝ երայնաց է, յանուն բազ նահապետին Թեոդորոսի, երկրորդն Հայոցն է, յանուն փառաւորեալ վկային Ս. Գեորգայ, եւ երրորդն նուիրեալ Տիրուհոյ Կուսին Մարիամու՝ Մէլիքաց իւ: (Տես Ապուստոլ Հայ էջ 52):»

Ս. ՏԻՐԱՄՈՐ, ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՒ ԴԱՐՐԻԷԼ ՀՐԵՇՏԱՆԱԳՆՏԷՑ Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ն Ե Ր

Փաշն կամ Ֆէշնէ աւանին արեւմտակողմը Շինարա կոչուած գիւղին մէջ, Հայերը անցեալին մէջ ունեցած են եօթը եկեղեցիներ, ըստ Ապուստոլի պատմութեան. (էջ 55) «Շինարա վիճակին մէջ, Հայոց բխսոցնէից զաղրական մի հաստատուած էր, որ եօթն եկեղեցի ունէին շատ բարեկարգ, քանոններով եւ միաբաններով, եկեղեցեաց մէկն էր յանուն Տիրուհոյ Անարատ Կուսին Մարիամու, մէկն յանուն փառաւորեալ Միքայէլ հրեշտակապետի, միւս երկու եկեղեցիք՝ Ս. Մախիմոս եւ երկու եկեղեցիք յանուն Գաբրիէլի հրեշտակապետի, եկեղեցի մի Բասիլառ (՝) կոչուած: Եկեղեցի մ'այլ, յանուն փառաւոր վկային Գեորգայ:»

Այիւան նկատելով որ եօթն ըստ է ինն թուեց, Կ'ենթադրէ թէ յանուն Հրեշտակապետաց Գաբրիէլի եւ Միքայէլի մէկ մէկ եկեղեցի ըլլալու էր, որով թիւը կը հշտուէր (նոյն. էջ 55):

Ս. ԴԵՈՐԴ Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի

«Այս վիճակին Խֆթիի եօթն եկեղեցիք կան, վեցն Ղպեաց մէկն Հայոց, որ կը կոչուի յանուն Ս. Գեորգայ վկային» (էջ 54):

Կիրիէի մօտերը, Գալուստանայի մէջ որ այժմ Մաղազայի շրջանին գիւղերէն մէկն է, Հայերը ունէին եկեղեցի մը, ինչպէս նաեւ էլ Խաւսուս գիւղին մէջ, որ Ասիութի գաւառին ենթակայ է, Հայերը ունեցած են վանք մը եւ երկու եկեղեցիներ, որոնց անունը Ապուստոլ (էջ 54) չի յիշեր, այլ վերոյիշեալ յիշատակութեամբ կը բաւականանայ:

Ճ Ե Ր Մ Ա Կ Վ Ա Ն Ք

Ճերմակ Վանքը կը դանուէի Ասիութի նահանգին մէջ, Սո-
նակ քաղաքին հարաւային արեւմտեան կողմը, ինչպէս կը հաս-
տատէ հետեւեալ նկարագրականը:

«Վերին եգիպտոսի Սոնակ քաղաքին հարաւային արեւմտեան,
կողմը, երկարուղիէն կառնով հազիւ ժամ մը անդին, Լիբիական
լեռնաօղբային մօտ 2 ղաթի հին վանքեր կան, իրարմէ կես ժամ
հեռու, Մեմփիսէն ժամանակէն այրեացաւեր ու կիսաքանդ:

Ա.ը որ համակ կարմիր թրծուած աղիւսով է շինուած՝ կը
կոչուի Տէյր-էլ-Անվար, այսինքն «կարմիր Վանք», և ընծայ-
ուած է Արու Բշոյ եգիպտացի հին սուրբի մը անուան:

Բ.ը որ սպիտակ կրաքարով կառուցուած է, կը կոչուի
Տէյր-էլ-Ապիտա, այսինքն Ճերմակ վանք, և նուիրուած է ԱՄ-
ՊԱ Ենուտայի անուան, որ եփեսոսի Ժողովին Հայրերէն մին
էր, Ս. Կիւրեղի ժամանակակից եկեղեցական մասնագիր մը:

...Ճերմակ Վանքի Սրբաբանի ուսող խորանի կամարի ծոցը,
գտնէ պինդ ձեւի մը վրայ, որ յայտնապէս չունի շէնքին հը-
նութիւնը, նկարուած է Փրկչին մեծագիր պատկերը, որ աթո-
ռի վրայ բաղմած, աջով կ'օրհնէ և ձախով Աւետարան մը բռ-
նած է. շուրջն են չորս Աւետարանիչներու նկարներն ու իրենց
խորհրդապատկերները, Ս. Կոյսին պատկերը, առաքելոց զէմ-
քեր և դարդանկարչական մանրամասնութիւններ: Փրկչական
պատկերին զէմքին երկու կողմերը կը կարգացուին ՅԱ., ՔԱ.
երկաթադիր համառօտագրութիւնները, առաջնոյն վերեւ և եր-
կրորդին ներքեւ, իրենց յուշարէն համանիշներով. քիչ մը ան-
դին ՏՆ. ԳՐԻԴՈՐԻՍԻ փակագրութիւն մը, յարակից բառով
մը, որ նայնպէս փակագիր, կաթողիկոսի կամ վկայատիրի կը
կարգացուի: Միեւնոյն պատկերին երկու կողմը, կուրծքին ուղ-
ղութեամբ, Ճերմակ խորքի վրայ համաչափ 2 քառանկիւն շը-
ջագիծերու մէջ, կ'երեւին երկու արձանագրութիւններ, առանց
գիտակի դժուարութեւն ընթեռնելու. ձախակողմին յուշարէն, իսկ
աջակողմինը հայերէն. վերջինին շուրջը կան հայերէն երկու
ուրիշ համառօտ արձանագրութիւններ եւս, որոնցմէ վերջինին
քանի մը տողեր կը մնան անընթեռնելի: Այդ երեք հայերէն
արձանագրութիւնները, ընդամենը 54 բառեր, 33 տողի վրայ,
հետեւեալներն են» (սես Թէոդիկի «Ամենուն Տարեցոյցը ԺԷ. Տա-
րի, էջ 374—375 ԹՈՐԴՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿ.):

1. Քեղոքոս

Նկարիչ եւ գրիչ
 Ի գաւառէն
 Քեանոյ մեծ
 Ի կամուրջն
 Ենցեոյ ի գ
 Եղջեւ որ կոչի
 Մախարիկ եւ հա
 յր իմ Գրիսասփ
 որ քաղաքոմ. Ամ
 Եմա ողորմեսցի
 եւ ձեզ եւ մեզ այց
 առացեւ ամենայն
 Հալոցս որք եմքս
 Ի ծառայութեան
 յեզիպոսի. Ի Հայ
 Եապետութեանն
 Ճ. Գրիգորի Լեւոն
 դոյ Գրիգորիսի որ
 Տր Վանհամն կոչի:

2. Տա

Բաժողն
 լոյս ի մե
 Զաղս Բեռնական
 ողորմեսցի Քո
 Եաղս
 Երոյ.

3.

Քո ողորմեսցի Սար
 Գոի.....

 Ի մե
 Զաղս:

..

Այս կանխագրքն եկեղեցւոյնսն գոյաւթիւնը որքան տակն
 պահուած ըլլալն յայտնի չէ որոշ, սակայն ժ.Գ. եւ ժ.Գ. դարե-
 րուն, Ագիոգրոսի Հայ դպրութիւն տպագրութեան զուրկ չէր,
 մասնաւորապէս Գոհիւրէի մէջ, ուր նշաններ կան թէ Հայ եկե-
 ղեցական պաշտամունք կը կոտորուէր Հայ կամ Եպիսկոպոսի
 ստացուած եկեղեցիներու մէջ:

1375ին, երբ Լեւոն Ե. իբր զերի հոս քերուեցաւ Քոնս-
 տանի Հայերը, որոնց մէջ պետական նշանաւոր անձնաւորութիւն-
 քեր ալ կային, իսկ մը կահաւորելով Լեւոնի քաղաքութեան
 թակ գրին, որպէսզի Հայոց քաղաքին ու քաղաքին հանգիստ
 կերպով կարենան բնակիլ, Սուլթանն ալ անոնց ապրուստին հա-
 մար օրական յաւարուն արծաթեայ դրամ յապակցուցաւ:

Լեւոն, որ 1375 Յուլիան Գին հասած էր Գոհիւրէ, մինչեւ
 1382 Սեպտ. 20 հոն մնաց իր հետեւորդներով, թաղաւ կերպով
 եկեղեցի կը յաճախէր եւ իրեն համար մասնաւոր պատարագի
 խորհուրդ կատարել կու տար, կը քղրակցէր եւրոպական վեհա-
 պետներու հետ եւ Պաղեստին գացող ուխտաւորներու այցելութիւ-

նր կ'ընդունեք: (Կ. Յ. Բասմաջեան, Լեւոն Ս. Լուսինեան, Փարիզ 1900, էջ 58):

Ուրեմն Հայ եկեղեցի մը կար: Յովհաննէս Դարսեղի, Լեւոն Ս.ի քարտուղարը, իր «Ժամանակագրութիւն Հայոց»ին մէջ (ապ. Ս. Փետեարբուրգ, 1891, էջ 155) կը գրէ թէ Լեւոնի հետ Գահիրէ գերի տարուած էր նաեւ Հայոց Կաթողիկոսը, որ ճերբանայեաց քահանայիցն Հայոց բնակելոց ի Քանիքե եւ ի Հայաստան սպաննալեօք բանադրանաց զի մի՛ այլեւս ազօթեացն ի պատարագի, զման Լեւոն թաղուարի...» և երբ ստանց ի Հայոց ուրբ բնակելին ի Քանիքե» այս հրամանին զէմ առարկած են: Ասիկա եւս փաստ մըն է թէ Հայերը Գահիրէի մէջ աւնէին եկեղեցի այդ թուականներուն:

Թէ քանի՞ եկեղեցիներ կային այդ շրջանին և որոնք էին, յայտնի չէ, սակայն անոնցմէ մէկը, ուր Հայ թաղուհին թաղուեցաւ, որոշ կը յիշատակուի:

Այդ եկեղեցին էր Ս. Մարտինոս, որուն վրայ հետեւեալ տեղեկութիւնները կան:

ՍՈՒՐՐ ՄԱՐՏԻՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԹԱԳՈՒՀԻՒՆ ԳԵՐԵՋՄԱՆԸ
Գ Ա Հ Ի Ր Է Ի Մ Է Ջ

Հայոց Ռուբինեանց իշխանութեան վերջին թաղուարը, Լեւոն Ս.ի Գահիրէ բնակութեան միջոցին (1375—1382) կը վախճանի իր կիսը, Հայոց Մարգարիտ թաղուհին, և կը թաղուի Ս. Մարտինոս եկեղեցիին մէջ կամ Հին Սուրբ Մինաս մատուռին մօտերը:

1384ին, Գահիրէ կ'այցելէ իտալացի ճամբորդ մը, Լ. Յրեսկօպլաի, ու կը պատմէ հետեւեալը, այս եկեղեցիին մասին.

«Գանիքեի եւ Բաբելոնի միջեւ, իբր մեկ ցնաձիղ ցեղաւորութեան վրայ կը գտնուի Աղեփաւնդրայի Ս. Մարտինոսի եկեղեցին (la Chiesa di S. Martino) ուր թաղուած է իր մօրմինը, այսինքն նշխարները, մետաքսէ կերպասի մը մէջ փաթթուած... Միւսնայն եկեղեցիին մէջ թաղուած է Հայոց թաղուհին, որուն ամուսինը Սուլթանին բանտարկեալն էր: Այս եկեղեցիին մէջ Հայ քրիստոնէաներու համար պաշտօն կը կատարուի»:

Հետեւելով Կ. Յ. Բասմաջեանի ծանոթութիւններուն և ննթաղութիւններուն:

«*Խնդիր է գիտնալ թէ ո՞ւր կը գտնուէր Ս. Մարտինոս եկեղեցին: Զեւթիս տակ ունիմ երկու հին հեղինակութիւններ*»— Ապուսանի եւ Մաբիդի— *որոնք նշխարաւոր փանքերուն եւ եկեղեցիներուն նկարագրութիւնը կ'ընեն, չեն յիշատակեր Ս. Մարտինոս եկեղեցին: Բայց կրնանք ուրիշ միջոցի գիմնով, որոշել տնոր տեղը: Նախ՝ գիտենք թէ ո՞ւր կը գտնուէր Գահիրէ, ուրեմն փնտռենք հիմա Բարելներ, քանի որ տնոր եւ Գահիրէի միջև կը գտնուէր մեր փնտառած եկեղեցին: Նշխարաւոր մէջ Ռաբելունց տնունը կը կրէր հնորեայ բերդ մը, որ կը գտնուէր ետքէն «*Պոստա*» կամ նոյն բերդին տնունով «*Ռաբելունց*» կոչուած քաղաքին մէկ ծայրը: (*) Այս քաղաքը եղիպտական Սուլթաններու մայրաքաղաք գործու մինչեւ Գահիրէի հաստատութեան թուականը, 969: Այս թուականէն սկսած Պոստա կոչուեցաւ նաեւ՝ Հին Նշխարաւոր Արդ՝ միջնադարեան մատենագիրներու «*Ռաբելունց*» կը համարատարտաւորեն արդի «*Հին Նշխարաւոր*» անունը, հետեւաբար Ս. Մարտինոսի եկեղեցին պէտք է գտնուի Հին Նշխարաւոր եւ Գահիրէի միջև: Ընդ այս երկուքին մէջ տեղը՝ Գահիրէի հարաւային արեւմտեան կողմը կը գտնուի «*Եօմ-էլ-Արմեն*» բնակած վայրը, ուր է Հայոց զերեզմաննոցն, իր Մար-Մինա կամ Ս. Մինաս մատուռով: Այս մատուռն քաղկեդ պիտի ըլլայ մեր փնտառած Ս. Մարտինոսի եկեղեցին կամ գտնէ տնոր մէկ մնացորդը:*

«*Ահա ինչ կ'ըսէ այս մասին մեր ամենուս պաշտելի եւ իսկապէս Սրբազան Մատթէոս Արքեպիսկոպոսը, ինչ զրկած 16 Հոկտ. 1906 թուական համակով. «Դալով Լեւոնի կնոջ՝ Մարգարիտի գերեզմանի խնդրոյն, կը փութամ յայնեղ րե Գահիրէն կէս կամ երեք ֆուտոյ ժամ հեռու Գոմ-էլ-Արմեն (Հայոց գումարուած տեղը կամ բնակավայր) ըսուած տեղը, քով Բովի Հայոց սեփական նեղ պարսիկով մը— Արեւելէն Արեւմուտէն— զատուած Հայերն ու եպիսկոպոս մեկ մեկ եկեղեցի ունին: Հայոց եկեղեցիին անունն է Մար-Մինա (Սուրբ Մինաս): Երպիսեւրուն եկեղեցիին անունը չգիտեմ:*

Այս երկու եկեղեցիներն ալ, որոնց հիմնադրութեան բուականը յայնի չէ, գիտնին երեսն հազիւ մեկ-մեկ ու կէս մէրբարձը շինուած են:

(*) Բարելունց կոչուած հին բերդին մնացորդները կը տեսնուին դեռ դպիսնեւր քաղին մէջ **Քաար-էլ-Շամի** պարիսպներուն ներսի կողմը: Այս քաղք շինուած է հին Բարելունցի տեղակներուն վայր:

Քառասունական բուականներուն, Կ. Պոլսեցի Միխայիլ ա-
նուն Հայ վարդապետ մը, Հայոց եկեղեցին կը փլցնէ, գետնի
խորուրիւնը կը լեցնէ եւ եկեղեցին հարթ գետնի վրայ վերստին
կը կառուցանէ:

Խաչիներու եկեղեցին իր նախնական վիճակին մէջ կը մնայ
ցարդ: Յիշեալ պարսեզին հարաւային արեւմտեան անկիւնը (*եր-
կու մէթրի չափ երկայն եւ մէկ մէթրէն քիչ մը աւելի լայն*)
պատուի զատուած սեղ մը (*մաղաղայի նման*) կար մեր Եգիպտո-
սի առաջնորդութեան ժամանակ:

188 ին վեցնիսիկի միաբաններէն Հայր Սակոբոս Իսաւերսեց
Եգիպտոս եկաւ, մեր Առաջնորդարանի գիտութեամբ եւ ծախսով,
նոյն *մաղաղայի* նման սեղը բաւական խորութեամբ պեղել զը-
ւաւ, բայց արդիւն մը ձեռք չկրնալով բերել մեկնեցաւ: Այս է
անա ի վիճակը, զոր կը հաղորդեմ ձեզի ի գիտութիւնս:

Այս պեղումներուն մասին 1898 Սեպտ. 27ին *Նեաեւեալը*
գրած է ինձ Հայոց Նահապետը՝ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան, «Յիշե-
ալ եկեղեցին զոր նոքա մաւրք Մարտինոս կոչեն մեր Հայոց գե-
րեզմանատան մէջ (*կարծեմ*) մատու մի եղած է, ուր ես այլ
տեսիւներով առաջ խնդրելով՝ փորել տուի, բայց չգտնուեցաւ մեր
խնդրանք: Թագունւոյն հոն քաղուիլն հաւանական կ'երեւի,
բայց հոն միայն: Չե՞ր վայելեր Լեւոնի, որ փոխադրեւ զմարմինը
ուրիշ սեղ մի»:

«Այս վերջին ենթադրութիւնը հաւանական չի թուիր, նը-
կատի տանելով Լեւոնի թափառական կեանքը, թէեւ գուցէ փա-
փաքած ըլլայ իրեն հետ փոխադրել իր սիրելիներուն նշխար-
ները» (Լեւոն Լուսինեան, էջ 143—148) Կ. Յ. Ռամազեանի
տեղեկութիւններէն *Նեաեւեան* լով, թէ՛ չին Ս. Մինաս մատու-
ռը կամ թէ՛ Ս. Մարտինոս եկեղեցին կարելի է ենթադրել թէ,
չին Ս. Մինաս մատուռին վայրը, 1926ին Խպտիներու հետ փո-
խանակուած տեղն է, ինչպէս կը պարզուի *Նեաեւեալ* գրու-
թեամբ. «Խաչի պարսխարհարանի խնդրանքով եւ Գանիրէի Թե-
մականին 28 Յունիս 1923 ճիսին մէջ տրուած որոշմամբ, 40 մէր
մեծութեամբ այս կտոր վերադարձնել որոշուեցաւ Խաչիներ-
ուն, ի փոխարէն ստանալով իրենց գերեզմանատնէն մերիքին
կից նողաբաժին մը, վարսուն մէր բառակուսի տարածութեամբ»:
Վերջիշեալ չափն փոխանակութեան որոշումը Գահիրէի Քաղա-
քական Ժողովը 28 Յունիս 1926 թուական եւ 1297 թուահամար
Նամակով մը կը տեղեկացնէ Խպտի պատրիարքարանին եւ առ
այդ Գահիրէի Քաղաքական Ժողովը իր 1926 Յունիս 25ի Նիս-
տին մէջ, իր տաննադրութեան տնտեսին մէջ *Նեաեւեալ* արձա-

Հողորոշիչներ կը ձգէ. «Գանձիւրէի Հայոց Քաղաքական Ժողովը, իր Յունիս 25ի նիստին մէջ որոշեց համաձայնութիւն մը, որ եղաթի հասարակութեան կողմէ ներկայացուցիչ կարգուած իրենց վարչական Ժողովի Բ. նախագահ Սիմէյա փաշայի եւ նախորդ Քաղաքական Ժողովի Ասենապետ Տիար Տօթը. Ս. Ժամկոչեանի միջեւ կարցուած էր. այս համաձայնութեան հրամարարեամբ, Ս. Մինասի Ազգ. Գերեզմանասան մէջ զտնուած երբեմնի եղաթի հասարակութեան կողմէ Հայոց հրուած եւ իբր ազօրանդի ծառայած, իսկ այժմ ալբիւսի վերածուած 40 հառակուսի մեր հարածութեամբ զեռնի մը պիտի փոխանակուի 60 հառ. մեր հարածութեամբ ուրիշ զեռնի մը նկատ, զոր կարելի է իբր զերեզմանասուն զործածել»:

Փոխանակուած վերոյիշեալ զեռնափոր մատուռը, այժմ Հայոց զերեզմանասան կից եղաթի Հրաւազործ Սուրբ Մինաս տաճարին մաս կը կազմէ: 1924 թուին, երբ յարգելի ուսուցիչիս՝ պատմաբան Տիար Արշակ Ալոյսյանեանի հետ այցելեցինք, ան փոքր սենեակի մը մեծութիւնը հողիւ ունէր, եւ իր ցածիկ դռնէն դուռարու մուտք գործեցինք, ու տեսնաք ներքին մերկ պատերը, իսկ կեդրոնը աղբիւսի եւ հողի կոյտեր դիզուած: Այս վայրը հին Սուրբ Մինաս զեռնափոր մատուռն էր, որ թերեւս նախապէս Ս. Մարտինոս եկեղեցին կոչուած է: Ն. Մ. Ալազարով (նօրեւ նկիւստի Հայ Դադուրին վրայ, էջ 80), հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ այս վայրը. «Այս մատուռն, (այսինքն արդի Ս. Մինասէն) Իսկի մը հալ հետի, դեպի հարաւ, զեռնի մէջ կիսովին քաղուած բաց դուռ մը կայ. այդ դռնէն ներս մտնողը ուրիշ փոքրիկ եւ բոլորովին մերկ մատուռի մը չորս պատերուն մէջ կը գտնէ ինքզինքը: Զոյցի մը նայելով, Ժ. զարուն, Սուլքան Էրեմ այդ մատուռը, որ մինչեւ այսօր գոյութիւն ունեցող եղաթի կից եկեղեցիին մաս կը կազմէր այն ասեւ, Հայոց հուած է, որպէսզի այդ միջոցին նկիւստս գտնուող Հայոց Կրօնապետն աղօթելու եւ պատարագելու տեղ մը ունենար:

Հայերը հալածանաց օրերուն մէջ, ուր քրիստոնէից արդիւնուած էր եկեղեցւոյ շէնքը զեռնի մակերեւոյթէն վեր բարձրացնել, իրենց հոգեւոր պաշտամունքն այդ գեղամփոր մատուռին մէջ կատարած ըլլալու են երեւ հարիւր տարիէն աւելի ժամանակ: Կը կարծենք որ Հայերն միեւնոյն ժամանակ տէր եղած են քե այդ մատուռին եւ քե հին զերեզմանասանը:

Ս Ո Ւ Ր Ր Ս Ա Ր Գ Ի Ս

Այս եկեղեցին կը գտնուէր Մաթարիայի ճամբուն վրայ, ինչպէս կը պատմէ Սիմէոն Դպիր Լեւոյցին, իր Ուղեգրութեան (էջ 230) մէջ։

«Եւ Տէր Մաղափան օտաւ զիս եւ զամենայն ուխտաւորս որ մի ի Մարափայ, որ կես միլ հեռու եր քաղեմն, եւ կայր ի հանապարհին վանք մի Սուրբ Սարգիս. անդ քաղեմն զնայ մեռ-կալի»։

ՀԱՐԷԹ-ԷՆ-ՋՈՒԻՅԷԱ ԹԱՂԻ ՍՈՒՐՐ ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Եզրպատանայ դադութին ժամանակակից աղօթատեղիներու հնազանդ կարելի է նկատել, Ս. Սարգիս եկեղեցին. Պէյն-էլ-Սարէյն փողոցին մօտ, Հարէթ-էլ-Ջուէյլա կոչուած արահետին մէջ, իջտիններու Ս. Աստուածամօր դարաւոր եկեղեցիին տանիքին վերեւ։

Այս եկեղեցին որոշապէս կը յիշատակէ Աստուածասուր Եղս. Յովնանէսեան, ու կ'ըսէ — «Եւ զի միջեւ զայս վայր, Ս. Սարգիս եկեղեցին Հայոց, որ ի խորս խպտի վանաց ի Դանիւրեւ, փոխանակեալ ընդ մասրան Խպտոց. խոնարս գերեզմանին Քրիստոսի, ի Ս. Թադէւսի, որպէս ասի, եւ վերանորոգեալ յառաջնորդութեան Դիմիտրի վրդ. ի յամի Տեառն 1606 (սեւ Պատմութիւն Ս. Նրուսաղեմի Բ. հատոր. էջ 505)։

Սիմէոն Դպիր Լեւոյցի իր Ուղեգրութեան մէջ (էջ 210) կը յիշէ Հայոց Խճի եկեղեցիի մը մէջ մատուռ մը ունենալը, որ ապահովարար Աստուածասուր Եղ. Յովնանէսեանէ յիշուած այս Ս. Սարգիս եկեղեցին է։

Ահա հետաքրքիր դպիրին շահեկան տողերը, Գաֆիթի Հայոց և իբեղ եկեղեցիին մասին։ «Եւ իբեւ մտաք ի Մար, այնչափ սկսանք զնայ, որ պեղեցաք, երկու ժամն ապա հասաք Հայոց քաղն, քանզի յոյ մեծ եր քաղաքն եւ մարդաւառ։ Կայր եկեղեցի մի խպտու եւ անդ տուած եր մատուռ մի Հայոց եւ վերեւն, վերհասուն կանանց, եւ այլ վեր՝ կարգաւորաց տեղիք բերանկութեան։ Կայր Նիկիաւորցի քանանայ մի եւ Թոխասցի հաբեղայ Տէր Մաղափայ. որ մեծ սիրով ընկալաւ եւ ոչ երող այլ տեղ զնայ, այլ առ հա մնալ։ Երկու ամիս կացի անդ... եւ կայր Մար Հայ աւելի քան 200 (200) տուն Հ. յի, ամենն նկալոց փախուցեալ»։

Այս յիշատակուած եկեղեցին հասանարէն Ս. Սարգիս եկեղեցին է որուն գոյութիւնը կը հաստատուի Սիմէոն անուն կրօնաւորի մը գրած փամպլիւքին յիշատակարանէն եւս, ինչպէս անանուեցաւ, և որ իր գոյութիւնը պահած է մինչեւ անցեալ դարուն վերջին քառորդը, ինչպէս պիտի տեսնուի ստորեւ:

1626ին Դրիգոր վրդ. Դարանաղցի որ երկրորդ անգամ մը եւս իր նշխարաստ այցելած և եօթն ամիսներ հան մնացած ըլլալը կը յիշէ անցողակի (փամանակագրութեան էջ 543) կրկին չի խօսիր Հայ սրբւէ եկեղեցոր մասին, մինչ անժխտելի է թէ Հայերը այն ժամանակ ունէին եկեղեցի մը, կամ մի քանի եկեղեցիներ, որոնցմէ մէկն էր արարնադարսր Ս. Սարգիսը, որուն գոյութիւնը հաստատող 1651-1682 թուականներով արձանագրութիւններ նոյնիոյ շէնքին մէջ գտած է Հմայեակ վրդ. Դիմաքանան որ 1876 Սեպտ. 20ին այցելած է Դահիբէ և տեսած ու նկարագրած է այս եկեղեցին:

Անիկա կ'ըսէ թէ «նշխարսի մէջ երկու եկեղեցի ունին Հայք: Առաջինն եղիւսներու վանքին մէջ գտնուած Ս. Սարգիս եկեղեցին և, ... Յ կանգուն լայնութիւն եւ 18 կանգուն երկայնութիւն ունի, շինն քաւապանքն ոյնցած եւ խալիւլած է: Սեղանն եւ խաչալիւն քիււ դեռ ոսկեղծ կը մնան, բայց այնքան սեղծած են որ խաչալիւ յիշատակարանն անընթեմնելի եղած էր:

Սեղանին աջ կողմն բեմին պատին վրայ խաչալիւն յիշատակարանն այս է, «Կանդանեցաւ խաչս յիշատակ Արթինին, մօրն Մարիամին թուին Ռ ...ին»

Իսկ սեղանին ձախ կողմն նոյնպէս բեմին պատին վերայ նեւեւեալ յիշատակն կը կենայ «Կանդանեցաւ Ս. Խաչս ի փրկութիւն հոգւոյ Սամուէլին, Աւետիսին և հարսին մեծ պարսնին ...ամեն և եղբորս Պետրոսին աղջկանն, կնոջս մեծ Խաթունին և ... թ. Ռժ (1100+551=1651):

Դասին մեջ ալ՝ ձախ կողմի պատին վերայ խաչաւ մի կայ, որոյ գլխուն վերայ այսպէս լանդագրուած է. «Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, յիշատակ է Ս. Խաչս ի դաւան Ս. Սարգիս, ՌժԼԱ» (1131+551=1682):

Ս. Գեորգայ պատկեր մի ալ ընծայեալ գտանք սա արձանագրութեամբ. «Յիշատակ է Ս. Գեորգայ պատկերս Ստամպուլցի Յակոբին հոգւոյն և կողակցւոյն հաճի Մարիամին թուին ՌժԼ (1130+551=1681):

Այս ճին եկեղեցին բոլորովին փլշելու երես բռնած է, եւ քարին մի անգամ պատօն կը կատարուի ամօր մէջ, վասն որոյ անօրէնութիւն մը ընել հարկ է» (Շիթք Մանուէնք ի Միջերկրականէ, էջ 301):

Այս եկեղեցիին մասին, դժբախտաբար շատ քիչ տեղեկութիւններ ունինք: Ամենէն վաւերական յիշատակութիւնը կը կազմէ այն քարէ արձանագրութիւնը, որ 1749ին զեանդուած պէտք է ըլլայ այս եկեղեցիին նորոգութեան առթիւ, և որ այսօր կը պահուի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին մէջ ազուցուած անոր աջակողմեան պատին մէջ: Ահա այդ արձանագրութիւնը. —

«Շնորհիւ Տճ. Այ. եւ ողորմութեամբ նորուն նորակերտեալ ի նիւանէ շինեցաւ Սբ. Սարգիս անուն եկեղեցիս, արդեամբք եւ ջանիւք իննին միայն Տարագնանէնի Այվազ աղա կոչեցեալ Վահան աղային, որ բազում աշխատանքով պայծառակերտեաց զսա ի փառս Այ. եւ ի յօգուս հաւատացելոց, յամի Փրկչին 1749 սկիզբն, իսկ ի մերս ՌՃՂԸ. արդ խնդրի հարկիւ ի վայելողաց զերախսիս բարեպաշտութեան սորա ոչ մոռանալով յիշեալ առ Տէր զճողս սորին ընդ իւր, զՏէր Ամբակում պապն եւ զԳրիգոր զհայրն եւ զմանսնսի Ուսեան մայրն եւ զմանսնսի Հոխիսիմէ կենակիցն եւ զհանի Յակոբեան որդեակն եւ զհանի Աննա դուստրն, եւ դուք յիշեալ լիցիք եւ Տէր»:

Այս թուականներուն, Հայերը Գահիրէի մէջ կը բնակէին առաւելապէս այս եկեղեցիին շուրջը, Տարագ-էլ-Կենինա թաղին մէջ, ինչ որ կը հաստատուի Հայր Յովհաննէս Թոմաճանի տրուած տեղեկութիւններէն: Այս վարդապետը՝ որ 1763ին իր Հապէշիստան ուղեւորութեան առթիւ Ս. Սարգիս եկեղեցիին նորոգութենէն 14 տարի յետոյ, Գահիրէ կկած է, կ'ըսէ թէ, « եւ 1763 Յունիս 1 եւ 5ին հասի յնղիպոսոս, արդ ի յնղիպոսոսի Տարպիւնիին (Տարագ-էլ-Կենինէ փողոց) ի ջան մարութիւնի իջեւանեցայ Թովմանան Պողոս սրդուով, եւ մի սպասաւորուս »: (Բաղմալէպ 1937 թիւ 6-9):

Այս թաղին ազօթատեղին էր անշուշտ Ս. Սարգիս, որ կամարկապցի Վահան աղա Գրիգորեան ոչ միայն վերանորոգած էր ի հիմանէ, ինչպէս կը տեսնուի արձանագրութենէն, այլ զրոգած է նաեւ անոր ներքին կահաւորումով, նւիրելով ազնիւ փայտէ խորան մը խորաքանդակ ծաղիկներով և յիշատակարաններով, ինչպէս նաեւ միջակ մեծութեամբ և արուեստի նոյն նորութեամբ շրջանակեալ պատկերները Ս. Աստուածածնոյ և Ս. Յակոբոյ որսնք այժմ կը դնուին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Վերոյիշեալ խորանին պատուանդանին վրայ նկարուած են Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի, Ս. Ներսէսի, Ս. Գրիգորի, Ս. Կարապետի և այլ սուրբերու դէմքերը, հետեւեալ արձանագրութիւններով: «Շնորհիւ եւ ողորմութեամբ Աստուծոյ նորակերտեալ

աճառաւ ի նիմանէ, Դրիգոր աղայի որդւոյն աշխատանքով, պայծառացեալ բարեպաշտութեան նորա ի յիշատակ ննջեցելոց»:

Այլ շրջանակի վրայ քանդակուած են առ խօսքերը: «Յիշատակ ե Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ արդեամբք եւ ջաւխի՛ հանի Վահան աղայի, կողակցին Հովսիսի՛սի եւ հոգւոց յիշատակին ննջեցելոց ի Քրիստոս ՌՃՂԲ - 1749»:

Իսկ ուրիշ շրջանակներու վրայ կը տեսնուին հետեւեալ գրութիւնները. «Յիշատակ ե Ս. Աստուածածնայ պատկերս, յիկնայ գիւղէն, Կամարկապցի Դրիգոր եւ Վահան աղայից»:

«Յիշատակ ե Ս. Յակոբայ պատկերս յիկնայ գիւղէն Կամարկապցի Տէր Ամբակումնեց Դրիգոր եւ Վահան աղայից»:

Դժբախտաբար աւելի հին թուականներով Ս. Սարգիս եկեղեցիին պատկանող դռներ չկան այսօր, իբր փոստ ծառայելու համար այս աղօթատան վաղեմի դռները չկան: Միայն որոշ գիտենք թէ 1749ին նորոգութենէն յետոյ, մինչեւ անցեալ դարուն կէսերը, ինչպէս կ'իրակոսուէր. Մնացականեանի, (1825-1834) եւ իրեն յաջորդ Տէր Գարրիէլ Վրդ. Մարաշցիի, (1835-1864) առաջնորդութեան օրերուն կանոնաւորապէս եկեղեցական պաշտամունք տեղի կ'աւնենար Ս. Սարգիս մատարան մէջ: 1839ին, Ս. Աստուածածին եկեղեցիին շինութեան աւարտումէն յետոյ, տարիներու ընթացքին իր կարեւորութիւնը կը կրանցնէ Ս. Սարգիս եկեղեցին, եւ 1886ին վերջնականապէս կը լքուի, ինչպէս կը հաստատեն Քաղական Խորհուրդի արձանագրութիւնները: Նոյն իսկ պահ մը մտադրութիւն ցոյց տրուած է նորոգելու այս եկեղեցին, բայց արդէնքանքու հանդիպած են եւ հարկադրուած՝ մատարան դռները ու անօթները Ս. Աստուածածին նորայէն եկեղեցին փոխադրել (տես Տեղեկագիր Իզմիրլեանի 1886):

Այս եկեղեցիին դռները իրեն անփոփոխ ժամատ, եւ իբր շինարարներեալ յիշատակարաններ, վերադրեալ արձանագրութիւններէն դուրս, հոս կուտանք ցուցակը կ'իրակոսուի կողմէ ցանկագրուած եկեղեցական անօթներուն, անոր վրայ աւելցնելով նորեր մեր կողմէ, թուականի կարգով եւ յիշատակարաններով:

Ահա այդ շատ կարեւոր յիշատակարանները.

1.— Արծաթապատ, սիւնաձեւ, կողքին խաչկութեան պատկերներ ներկայացնող Շարական մը, տպուած Պոլիս, 1801ին, Քիւրքճիւ Խանին մէջ, Մահմետի Աստուածատուրեան Յովհաննէսի տպարանը, որուն առաջին էջին վրայ կը կարդացուի հետեւեալ յիշատակարանը. «Այս տաշկանացս է Յակնայ գիւղէն,

Ս. Սարգիս Նիկեղեցիկին պատկերազարդ նկար մը, հետևեալով յիշատակաբանով
 «Յիսասակ ե կեսարացի եղբայրսն Առիւմն Աղային
 յնգիստսի Ս. Սարգիս Նիկեղեցիկն, բռնին ՌԱԼԶ»:

աս հաղցր եղանակով: Եւր է Եւր եւ հաղցրամամ, ա՛ն ի սմանե
զհոգւոյդ պաճար: Երե կամիս լինել. հմուս լեր, նրբամիս դաս
ա՛ն զոր պարապ է, զպարեկ հոգւոյդ քէ յաղասա յեզ լինիս,
փայն է աւ պարեկ: Եիս պաղալի Սկեղեցւոյն Սգիպոսի ի հաջ
Ջորովար Ս. Սարգիսի, հաւասացելոց բարեխօսակի նուաստ ծա-
նայ Կարապետ վրդ.ի. ձեռնադրեալ ի Ս. Կարգի ի Թեոդորոս
պարեմարէ, յղեալ ի նմանե պեռ յեզիպոսի, որ ասացաւ զայս
զանձարան, խնդրէ ի ձեռք ի մի բերան, ի մերս ազգե հայկազ-
նան, Հայր Մեր ասէ մի բերան, բուին սորա եղեւ այսպէս. քր-
ւին Հայոց եր յայնձարեա հազար երկու հարիւր վեցյն (1757)
որ խմանաւ ասուգուրեանն:

2.— Նոյն շարականն էն հասար մը ևւս, ապուած Պոլիս 1740
ին, Յակոբ Աստուածարան վրդ.ի պատրիարքութեան օրով:

3.— 1773— Ոսկեղոծ Աւետարան խաչկաւթեան շեղարնե-
րով, հրատարակուած Պոլիս, Գնդեանցի Վարդանի ապարանը
1710/ին, էջմիածնի կաթողիկոս Ալեքսանդրի օրով, ունի սա յի-
շատակարանը:

«Յիւսասակ է առաջնորդ վարդապետէ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն»:

4.— Արծաթապատ ոսկեղոծ սկիւն, հեռեւեալ արձանագրու-
թեամբ.

«Յիւսասակ է սկիւն Սրբ. Սարգսայ եկեղեցւոյ, ձեռամբ Յա-
րուրիսն վարդապետի եւ մասնակցութեամբ ժողովրդեան ի բուին
ՌԻՄԻ (1773):

5.— Ուրիշ սկիւն մը սա յիշատակարանով.

«Յիւսասակ է սկիւն յեզիպոսի դուռն Ս. Սարգսայ եկեղեց-
ւոյ, հասարակ ժողովրդեան ձեռամբ, Յարուրիսն եւ Յովնան
վարդապետայ ի բուին ՌԻՄԻ (1791):

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիշ եկեղեցւոյ մէջ կը գործածուին, Ս.
Սարգիս եկեղեցիին պատկանող հեռեւեալ արձանները, սա ար-
ձանագրութիւններով.

6.— «Յիւսասակ է քարվաս յեզիպոսի Ս. Սարգիսայ եկեղեց-
ւոյ ձեռամբ Յարուրիսն վրդ.ի, մասնակցութեամբ ամենայն ժողո-
վրդեան ի բուին ՌԻՄԻ (1793):

7.— Լէ՛՛նն մը սա արձանագրութեամբ. «Յիւսասակ է լեւեմս
եզիպոսի Ս. Սարգսայ եկեղեցւոյ, ձեռամբ Յարուրիսն վարդա-
պետի, նուեւ մասնակցութեամբ ժողովրդեան ի բուին ՌԻՄԻ
(1793):

8.— Աւետարան մը հեռեւեալ յիշատակարանով. «Յիւսասակ
է Ս. Սարգիսայ եկեղեցւոյ ամենայն ժողովրդեան, ձեռամբ Խրդ-
նեցի Յարուրիսն վարդապետի ի բուին ՌԻՄԻ (1800):

9.— Ս. Աստուծածին եկեղեցւոյ գաւիթը, Մծբնոյ հայրապետի Նկարը հետեւեալ յիշատակարանով. «Պատկեր Մծբնայ Ս. Յակոբ հայրապետի, յիշատակ հանգուցեալ Մանուկին որդի կենդանի Ասեփանին, մահեստի Յակոբին ի Ս. Սարգիսայ Տանաթին ի րուին ՌԻԳԻ (1815):

10.— Սկիւն մը սու արձանագրութեամբ. «Յիշատակ է սկիւնս Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ Պոլսեցի սիրացու Յակոբի որդի դերձակ մահեստի Կարապետ աղա եւ կողակցւոյն եւ համայն ննջեցելոց հոգւոյն ի րուին, ՌԻԿԻ (1818) ի յնդիպոսս:

11.— Համբարձում ամիրա Սիսանցիի (1) կողմէ նուիրուած արձաթագաւ իւզարերից Ս. Աւետարան մը, սու յիշատակութիւնով. «Ենեղազարդարեալ արձարապատ իւզարերից Ս. Աւետարան, բնծայեցաւ յեկեղեցի արապանս վկային Սրբն. Սարգիսի Զորավարին յնդիպոսս, արդեամբ նդիպոսի Զարպիսանէի Սարրաֆ Սիսանցի մեծամարուս եւ բարեհամբաւ մահեստի Համբարձում յարգելի աղային, վասն կենաց իւրոյ եւ բոլոր պարագայիցն եւ վասն հոգւոյ համայն նին եւ նոր ննջեցելոցն իւրոյ, արդ որք վայելէ զսա յօծարեալս արջի եւ ջերմեռանդ քղծիլ յիւնցն ի մահուր աղօթս ձեր զկենդանիս եւ զննջեցելոյս նորին առաջի յարուցելոյն ի մեռելոյ խի: Այ մերոյ, զի պարգևեացէ վարձս բարեաց աստ եւ ի հանդերձեալն. բնծայ յառի Տեառն 1818 եւ մերոյս ՌԻԿԻ յախեսան Նոյեմբերի, ձեռամբ Տէր Մելիսն արուսդ հանամայի Պալարցիս:

(1) Համբարձում ամիրայ, Սիսանցի, իր Թագունի կնոջ մահուրնէն երկու տարի յետոյ 1810 Յունուարին (կնոջ մահը պատահած է 1838ին, երբ կ'այցելէ Եւթալուստրութեամբ Ս. Մուսաղէմ, Ս. Յակոբի վանքին կը նստիւրէ աղամանդակուռ ռսկի սկիւն մը, նեւեւեալ արձանագրութեամբ. «Յիշատակ է ռսկի սկիւնս Ս. Մուսաղէմ վանս Ս. Յակոբայ որ եղ յիշատակ յՍգիպոսի Զարպիսանէի Սարրաֆ Սիսանցի յարգելի ազնիւ Համբարձում ամիրային վասն հոգւոյ կողակցին ննջեցելս Թագունի խարսնին եւ համայն կենդանեաց եւ ննջեցելոց հոգւոյն. ի րուին հայոց ՌՎ 220 — 1749 Փետր. Դ (սեւ Մկրտիչ Նոյ. Աղաւնունի,— Միաբանք եւ Այցելութ, էջ 218):

Դիտել ապա աւելորդ չըլլայ, քէ վերաբերայ յիշատակարանին քուակամը սխալ է, եւ պէտք է ըլլայ ՌԻԿԻ (1810), նիմանելով Համբարձում ամիրայի կնոջ ասպանաւորի արձանագրութեան վրայ, որ կը նշէր անոր մահուան քուակամը՝ 1838: Անոս այդ ասպանաւորը. «Դամբարանն չըմբօկազազը Հանի Դերիգոր զաւէ զարպիսանէ սարրաֆ պառօխի Համբարձում աղանն զէվնէսի ստանալուս չըզընը Աննա զըզը Թագունի Եւթալուսն Եւթալի: Հի քարէի միլաւը հազըլէրի Իսա 1817, մահի, 4 Եւթալան 1838: Նոյնպէս քուակամի սխալ մը ստղծած է Ամիրային սիկնոյ, Թագունի խա-

12.— Գիրք որ կոչի Այսմաւուրք, ապագրեալ ի հայրապետութեան Ս. Էջմիածնի, լուսակառայց աթոռոյն ՏՆ Արքահամաւ որդազան կաթողիկոսի Հայոց ի պատրիարքութեան Կ. Պոլսոյ Տեառն Գրիգորի և Յովհաննու Աստուածարան վարդապետաց ի թուին Հայոց ՌՃՀԹ (1730) Մարտ 2 ի ապարանի Գրիգորի Դպրի Մարգարովանեցւոյ, «վերսին նորոգեցաւ Ս. մասեանս ձեռամբ լուսաբար Մեցի Պետրոս աբեղայիս ի թուին Հայոց 1272ին (1823) եւ որ հանդիպիմ թուք զողորմիս եւ ձեզ ողորմեցի ձեր, ՔՄԻ գալստեան իւր միւս անգամ, 1823 թուին Քրիստոսի»:

13.— Հոգեգալուստի պատկեր Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ. հետեւեալ յիշատակարանով. «Յիսասակ և պատկերս աբեղայի Պօղոս վարդապետին հոգեւոր եւ մարմնաւոր ծնողաց, յնգիպոսի Ս. Սարգսայ եկեղեցւոյ ի թուին ՌՄՀԹ (1823)»:

14. 15.— Նրկու հատոր ծառու գիրք, ապուած վենետիկ 1688 թուին հայոց և Բախ. հրատարակիչ Նրեւանցի Թադէոս Նրէց Համադասպեան, իսկ շարարարդող Յրոնչէնքս Բարէտի. հետեւեալ յիշատակարանով.

«Յիսասակ իմ ի դուռն Ս. Յակոբայ եկեղեցւոյ, ի Սբ. Բաղամն ՅնէՄ եւ յիսեցեք ի մայրաքաղաքն յնգիպոսս Սբ. Սարգիս եկեղեցուն, յիսասակ և զայս հառու գիրքս Համբարձուսին կողակցուն Կիլիսարունին դասեր Մարիամին Ամ ողորմի իւրեանց հոգւոյն ամեն թվին ՌՃԾ (1701):

Կիրակոս կոպ. Մնացականեանի կողմէ ընդօրինակուած է, նախկին առաջնորդ Գրիգոր արքեպիսկոպոսի ցուցակէն, եկեղեցական զոյքերու այս ցանկը, դոր նոյնութեամբ մէջ կը ընթերցուի: «Յամի Տեառն 1827, յամսեան Մայիսի յնգիպոսս մայրաքաղաքի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն հայոց եղեալ եկեղեցական անօրք եւ զգեստք, յստենի առաջնորդ Կիրակոս կոպ. ի Ս. Մուսաղեմայ առաջին ցուցակին որ յաւուրս պատշտմաւարութեան նախորդի մեր Տեք Գրիգոր ձերուցապիայլ արեւպա. ի»:

թուին մահէն յետոյ, իր ազգականներուն կողմէ ամօր յիսասակին Նուսադէմի Ս. Յակոբայ վանքին նուիրուած կենաց փայտի մը յիսասակարանին մէջ զոր Ազատունի Ս. Յոս Միաբանք եւ Այցելուք, էջ 218, ստպէս ընդօրինակած է «Զմտկածազու գիւղէն Սիսանցի Մեհ. Պրիգորի արդի Համբարձում ազայի կենակից համգուցեալ Թազուիի համըմին հոգւոյն համար յիսասակ որ ես ի Բաղամն Սաղիմայ Հոյակապ Սրբոյն Յա. կորայ եկեղեցւոյն ՌՌԿԷ — 1818»:

Բացորոշ է թէ նոս ալ 1818-ը պէտք է ըլլայ 1833, վառնդի Թազունին այդ թուականին մեռած էր:

ՄԱՐԿԱՅԻՆ ԵՍՏՆԱՆ ԵՄԵՐՈՍԻՆԻ ԵՄԵՐՈՍԻՆԻ, Մալաթիայի բերդի մահտեսի վարդապետ, Պր. Անդրանիկին և իրաւոր Նիկողոսին։—

Ջոյգ մը ժամանակ, Էմմանի Յովհաննէսի յիշատակին։

Շիւման մահտեսի Յովհաննէսին, զոյգ մը արծաթ չեմպերի գոթի։

1827ին, Իզմիրի մահտեսի Պողոս աղային կողմէ շինուած, Ս. Դեորգայ պատկեր մը, վարագոյր մը և զոգնոց երեք խորանայ, և սարկաւազի ուրար։

Միտանի մահտեսի Ալեքսան աղայի, և մահտեսի Յակոբ աղայի, յիշատակ իւր ձեռամբ, նոր յայտնուած ի սրբոյ արոհէն եկեալ, խորանի մեծ վարագոյր մը, ժամարարի զգեստ և շուրջառ, ուրբ հաս շապիկ դպրաց, երեք հաս բէլի ուրար և բուրվառ մը, որոնց յիշատակն օրնորութեամբ եղիցի և ի Տէր ի փառս, ի հանոյս իւր ընկալաւորի։

Պարուրնը պաշտ, պարուն Յարութիւնի կնոջմէն մեկ ջեւրէ և Եսայան։

Պոլսեցի հանգուցեալ Աստիւ Յովակիմեանէ արծաթեայ կանքեղ 125 սիւրէմ։

Մեկ խաչի ծախոյց, Թերզիպաշի մահտեսի Կարապետ աղայի։

Մեկ փախար, Կեօժիւքին Կարապետ աղայի։

Լեւոն սրմա շէրիս գոթի, յիշատակ Դաբրիկ վարդապետէ։

Ջոյգ մը մեծաղէ խաչ, Պոլսեցի բէլլաւնը Յովհաննէսի որդի, մահտեսի Յովհաննէսին։

Յիշատակ և խաչս, Պոլսեցի Մկրտիչին և հանգուցեալ ձեռնաղացն, ի փառս Դեորգայ, մահտեսի Յովհաննէսին և Մարիամին ի դուռն սրբոյն Սարգսայ։

Եկեղեցական անօթներու և դժնամներու ուրիշ ցանկ մը, Կիրակոս եղբ. ի առաջնորդութեան շրջանին նուիրուած, ինչպէս ցոյց կուտայ տամարին հետեւեալ արձանագորութիւնը։

Եւմեր աւուրս ի ՌՄՀԷ (1828) Յունուարէ մկսեալ, սուրբ եկեղեցւոյն եկեալ յիշատակարանք։—

Մեկ ջուլտս պղինձ ժամանակ, խալանա Մազլումէն։

Մեկ զոյգ արծաթեայ ժամարարի մեծի գոթի, Թեփրսաղցի բերդի մահտեսի Սեփանէ։

Արծաթեայ կանքեղ, սր. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետի, Կամրկապցի մահտեսի Յակոբէ։

Վարագոյր Ս. Աւագանին, բերդի մահտեսի Բաբէլին կնոջմէն։

Սրմալը իւրեմէ, Ս. Դեորգայ, Էմմանի պաշտ Համբարձումի կնոջմէն։

Ջոյգ մը արծաթեայ ֆոնց ոսկեզօծ, Էսթրենցի մահեստի Աւե-
սիի եւ մահեստի Յովակիմ ոսկերչաց:

Մեկ խաչ, 100 շիւրեմ, յիշատակ է յեզիպոստի Ս. Մարգիս ե-
կեղեցւոյ Պոլսեցի Թիւլպէնցի Իսմանի որդի մահեստի Յովնան-
ցեսի:

Կապոյտ բանուած խաչի ծածկոց, Թերզի պր. Յովնանի կնոջ:
Ոսկեզօծ արծաթեայ ձեռաց խաչ, *կարմիր եւ դուրս* փառա-
բր, Պոլսեցի Սասնիփար մահեստի Մարտիրոսին, յորում եղաք
զգրկական մասն կենաց փայտին Քրիստոսի, այդ ի պահպանու-
րեան ֆաղափ է:

Շուրջառ, մահեստի Մովսէս աղայի եղբօր, մահեստի Աիւր-
բէին է:

Փոքր արծաթ կանքեղ եւ վարագոյր, Արաքիւրցի Կարապետ:
Լուսաւորչի պատկեր, Կեօմէիւմի Կարապետ աղայի կնոջմէն:
Մեծ ջիր վարագոյր, Էսթրենցի մահեստի Յովնանցեսի:

Արծաթ կանքեղ Ս. Աստուածածին պատկերին, Ակնցի Միսաք.
եան մահեստի Ալեքսան աղայէ:

Կիւրակոս եպիսկոպոսի կողմէ: Ընդէ, *սրմալը ջէլքէ* Աւեսա-
րան, զոյգ մը *սրմալը ժամարարի* հողարափ, Շուրջառ *ջիթ* եւ
Շապիկ, նոր զորգ:

Իսկ վեհիլ Պողոս վարդապետէ, *սէտնատէ*, Ս. Նրուսաղեմէն
եկեղեցի, արծաթապատ Աւեսարան, արծաթ փոքր դգալ խնկոց,
նոր թիպ գեղեցիկ խորհրդասեռ, մեծադիր նոր թիպ Սաղմոս, ար-
ծաթեայ փոքր աղանի:

Սպիտակ բանուած խաչի *մահարմա*, Թերզի պատի մահեստի
Կարապետ աղայի կնոջմէ:

Բոլորակ կարմիր *բուլու* սկիւնի ծածկոց, Պոլսեցի պարսիզ-
պան Մրկիւրէն եւ կնոջն Մարիամ խարունցէն:

Ջոյգ մը արծաթեայ կանքեղ եւ զոյգ մը խաչ, *սահարդ է-
մինի*, Տիարպէիւրցի պր. Մելիոնի յիշատակ:

Մեկ հաս սպիտակ կտաւի վրայ *սիւղանի* բանուած *սէտնատէ*,
մահեստ. Նղիսաբեր խարունցէն:

Նրկու հաս *բուլու* կարմիր վարագոյր, Ս. Աստուածածին
պատկերին եւ մեկ ժամարարի *պէշկիր* մահեստի Մարգարիտ խա-
րունցէն:

Ջոյգ մը առանակ *տէօքմէնի* պր. Յովնանցեսի յիշատակ է:
Փոքր արծաթ կանքեղ, Ս. Մարգիսի պատկերին, Պոլսեցի մա-
հեստի Յովակիմի որդւոյ Մարգիսի յիշատակ:

Մաղկաւոր վարագոյր աւագ խորանին, յիշատակ Պոլսեցի
Յակոբ աղայի:

Երկու կարմիր ջիթէ շուրջառ, Լեփրնեցի մանեսի Քաղո-
րին յիշատակ:

Մեկ հաս արծաթ կանքեղ, երկու հարիւր եւ երեսունը ուրր
տիրէ՛մ Տէմիրճիպաշի Էրզրումցի պր. Մայիսին յիշատակ:

Մեկ արծաթ կանքեղ, երկու հարիւր ութսուն տիրէ՛մ, ման-
եսի Միխայիլ աղային, փրկչական պատկերին:

Մեկ հաս արծաթ կանքեղ, երկու հարիւր վարսուն երեք տի-
րէ՛մ, Տէմիրճի մանեսի Յովհաննէսէն ի Ռէշիտ:

Մանեսի Նդիազար ամիրայի, հանգուցեալ Մանուկի կտակէն
1000 դրո. Ս. Սարգսայ եկեղեցւոյն, ձեռամբ Վարդան վարդա-
պետի ի Շարքիէ:

Այս ցուցակագրութեամբ առարկաներէն դուրս, կը մնան Ս.
Սարգիս եկեղեցիէն յիշատակ մի քանի առարկաներ, այսօր դեռ,
Գաւիթէի հայ եկեղեցիներուն մէջ, զորս հաս աւելորդ չենք նը-
կատեր ներկայացնել:

Այսպէս Ս. Առասումամին եկեղեցւոյ մէջ, սոկեղծ խաչ,
սա արձանագրութեամբ.

Յիշատակ է Ս. Խաչս, Հանի Գասպարին եւ որդւոյն Թովա-
յին, ի Ս. Սարգիսի:

Մէկ հաս մեծ արծաթապատ սոկեղծ Աւետարան, որ ունի
սա յիշատակարանը.

«Յիշատակ է Ս. Աւետարանս ոսկեղծ, արծաթապատ Խա-
չիւղցի բարեպաշտն Յովհաննէս եւ Պետրոս աղայից, յնդիպոսի
Ս. Սարգիս եկեղեցիին, յամի Տեառն 1828, յամսեան Հոկտ. ա-
պառն աղայեմ սիրովն Ասուծոյ զսրբազան Պաշտօնի, այս է Ս.
եկեղեցւոյ, յիշել ի խորհուրդ անմահ պատարագին զվերոգրեալ
Յովհաննէս եւ Պետրոս աղայս, եւ զհամայն կենդանիս նոցուն,
զհամասփիւռ խաթուն մայրն Յովհաննէս աղային եւ զերկուսին
համեսաբարոյ դասերն զեանքմբն եւ զՍրբունին եւ զայլ ամե-
նայն ազգակցին կենդանիս նոցին այլ եւ զառ ի Քրիստոս հան-
գուցեալ հաճեալ զննչեցեալս նոցին, զԴիպոր եւ զՍրբունի բա-
րեպաշտն ձեռքսն Պետրոս աղայի՞ք եւ զՍերովբէ հայրն Յովհան-
նէս աղային, եւ զայլ ամեն ննջեցեալսն զորս հանգուցեց Տէր ի
լոյս երեսաց իւրոյ, եւ զկենդանիսն խաղաղական կենօք պանս-
ցե ընդ Ս. հովանեալ խնամոց ամենասուրբ Ասուածութեան իւ-
րոյս:— Աւետարանի կողքին մատագի վրայ փորագրութեամբ սա առ-
դերը կը կարգադուին.— «Յիշատակ է Խաս-Գիւղցի Յովհաննէ-
սի, Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ ՌՄՀԷ (1828):»

Մէկ հաս արծաթեայ սոկեղծ չրջանակեայ, յիշատակ մաշ-
տեսի Նդիազար ամիրային:

Արժարապատ Աւետարան, տպուած Սրուսադէմ, *այիշատակ է յամի 1876, Լուսիս Ստեփանն:*

Աստնցմէ զատ Գերեզմանատան Ս. Մինաս Մատթան մէջ, Նկարի մը ներքեւ կը կարդացուին հետեւեալ տողերը.— Յիւստակ է Կեսարացոյ եպիֆանեան Սահման աղայի յնգիպոսի Ս. Սարգիս եկեղեցիի, ի բուին ՌՄՀՁ (1826):

Կիրակոս եպ.ի ցանկին մէջ, Ակնցի Միսաքեան մահտեաի ԱԼԵԲՍԱՆ աղային և մահտեաի ՅԱԿՈԲ աղային, յիշատակ է թըւին ՌՄՁԱ (1832) և ՌՄՁԲ (1833)ին նուիրուած Ս. Սարգիսի կը յիշուին խորանի վարագոյր, ժամարարի զգեստ, բււրվառ, թեւնոց, շուրջառ, գպրոց շապիկ, ծանր թէլի, սթոփա խաւայով, սարկաւազի ուրար ևայլն:

Վերջացնելէ առաջ մեր ծանօթութիւնները, Ս. Սարգիս հինաւուրց եկեղեցւոյ մօտին, ըսենք որ ըստ Թաղական Խորհուրդի տամարներուն, մինչեւ 1882 Առաջնորդարանին կողմէ վճարեալ պահապան մը կը հսկէր եկեղեցիին, մինչեւ որ հաւանօրէն 1886ին վերջնապէս լքուեցաւ և եկեղեցական անօթները փոխադրուեցան նորաշէն Ս. Աստուածածին եկեղեցիին գանձատունը, ուր տարիներ փոշիներու տակ մնալէ յետոյ, Թորգոմ Արքեպիսկ. Գուշակեանի կարգադրութեամբ, 1914ին իրենց տեղերէն հանուելով, գործածութեան գրուեցան Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ:

ՀՆՕՐԵԱՅ ՍԲ. ՄԻՆԱՍ ՄԱՏՈՒՌ

Նւրագական ազգերու գերեզմանատանց մօտ, և Խպտիներու Ս. Մինաս (Մարմինա) մատաւաին կից, Քամ-էլ-Արմէնի հողակոյտերուն ստորաքը կը գտնուի, Գահիրէի Հայոց դարաւոր Ս. Մինաս մատաւառ: Տասնըհինգերորդ դարէն ի վեր, Թերեւս աւելի առաջ, ինչպէս որ ցոյց կուտան Հայ պատմագիրները, այս գեանայարկ մատաւառ իբր աղօթալոյսի մեղի տրուած է Խպտիներու կողմէ: Այսպէս, Հ. Ղևառդ Ալիշան կ'ըսէ թէ Մաքրիզի կը այիշէ «Ս. Մինաս անուամբ, եկեղեցի մ'ալ Մարալ անուան վրայ, բնդ մեզ քունդիւն, եւ ճողակոյսից, (իրեն ժամանակին տեղագրութեամբ) և կը յարէ թէ ամէկ կ'ըսուի բայց երեք եկեղեցիք էին, իւրաւու կպած, մեկն Յակոբկաց, միւսն Ասորոց, երրորդն ալ Հայոց, ամէն տարի տօնախմբութիւն կ'ըլլար ասոց մեզ եւ կու ժողովէին քիւստնեայք ի պատգոմ: (տես Ապուստանլ կամ Պատմ. Եկեղեցեաց եւ Վանօրէից Եպիպոսի, Վենետիկ 1893, էջ 56), իսկ Աստուածատուր եպ. Յովնանէսեանց կ'ըսէ. «Բայց յեկե-

դեցեաց աստի և եւ այլ եկեղեցի յանուն Ս. Մինասայ կառուցեալ ի գերեզմանասան, եւ յետոյ եառ. Գաբրիէլ ի կառավարութեան զմի մասն հողաբլուրոյն կոչեցեալ «Բոժ-էլ-Արմեն», (որ տարբերէն լեզուով կը նշանակէ հաւաքաժողոժար Հայոց կամ հաղահայ Հայոց, Թէյ-էյ-Էրմէն) ուր բնակեալ են յառաջագոյն գերեալն Հայոց: (Պատ. Երուսաղէմ 506-507):

Հաւանականութենէ հետեւ չէ որ Կիլիկիոյ Հայ Թագաւորութեան և Եգիպտոսի Սուլթաններու միջեւ շարունակուող երկարատեւ պատերազմներու մէջ, Եգիպտացիներու կողմէ տանուած Հայ գերիները բերում ըլլան Եգիպտոս և բնակեցուած տյտեղ, որմէ իսկ տուած ըլլայ վայրը՝ «Հայտրուրս անունը, ինչպէս նաեւ այս տաթիւ հին Ս. Մինաս մատուռը տրուած ըլլայ Հայոց, Խղաթներու կողմէ, իրր սղոթատեղի, և Հայերը արտօնուած ըլլան իրենց ննջեցեալները թաղելու այս եկեղեցիին շուրջը, և այսպէս ծնունդ տուած ըլլայ Ս. Մինասը և շրջակայ Հայ գերեզմանատանը:

Աւելի ուշ, 1614ին երբ Սիմէոն Դոկիր Լեհացին կազմայ եգիպտոս, կը պատմէ թէ «եւ այլ օրն եկաք ի Սուրբն Մինաս, որ ասեմ Մինա: Եւ այն մեր եկեղեցի և զի եւ անդ քաղեն զմեռեալսն: Եւ ամեն եկեղեցիսն կան մատուռ կամ սեղան Հայոց, զի ասեմ եւ մեք զսաք ի պատմագիրս, թէ ԼՌ (30,000) Հայի ուն կայր. անի և մնացել եկեղեցիսն (Ուղեգրութիւն, էջ 231):

Ըստ Նազարէթ Ազատարմի, «Ջրոյցի մը նախով Ժն. դարուն Սուլթան Էսքեմ, 1292ին այդ մատուռը, որ մինչեւ այսօր գոյութիւն ունեցող Խպտի կից եկեղեցիին մաս կը կազմէր, այն ասեմ Հայոց տրուած է: (Նօրիւր Եգիպտոսի Հայ գաղութին վրայ, էջ 80):

Սիմէոն Դոկիր Լեհացին 69 տարիներ վերջ, 1683ին, ինչպէս կը պատմէ Տիգրան Սաւալանեանց, «Մարտիրոս Խրիմցի կամ Քեմեցի վրդ. Պոլսեմ Սրուսաղեմ դառնալու համար նամբայ կ'ելլէ, ու Եգիպտոս հասնելով ծանրապէս կը հիւանդանայ, ու այն ժող կը վախճանի եւ 1683 Օգոստ. 25ին. թուակիմայ եւ Ամնայի թօնին օրը, կը քաղուի Ս. Մինաս եկեղեցիին մէջ: (Պատմութիւն Երուսաղէմի, էջ 640):

Կարելի է յիշատակել նաեւ իրր յրացուցիչ, Մկրտիչ Եղ. Ազատունիի տեղեկութիւնը թէ՝ «Ըստ Օրագրութեան Մինաս վրդ. Ամրեցիին, Ս. Տեղեաց խնդիրներու համար 1682ին, Պոլիս կ'երթայ (Մարտիրոս Խրիմցին) եւ Երեմեայ Զելեպիին միջնորդութեամբ իրաւալսոմ կ'ըլլայ: Վերադարձին Եգիպտոս կը հանդիպի, հոմ կը հիւանդանայ ու կը վախճանի 1683ին, մարմինը

կ'ամփոփուի տեղւոյն Ս. Մինաս մատան մէջ. ինչ որ կը հաս-
տատուի Սեմիա Զեկեպի առ Եղիազար կրդ. գրած 1690 բուական
նամակովն ալ (Միաբանք և Այցեկուք, էջ 269)»:

Հետեւաբար, որոշ և պայծառ է թէ, Ս. Մինաս մատուռը և
շրջակայքը հինէն ի վեր Հայոց կը պատկանէին, ու հին դա-
դութէն մաս մը կը բնակէր այս եկեղեցւոյ մօտի թաղերը: Այ-
սօր հնօրեայ Ս. Մինաս մատուռէն կը մնայ սեղան մը՝ նոր Մի-
նաս մատարան վերնատան կամարներուն ներքեւ: Սեղանին խորը
կայ Ս. Մինասի հին նկար մը, հետեւեալ արձանագրութեամբ.—
«Յիսասակ է հոգւոյ, Ակնցի Խարաօեմց Միքայիլի, բնծայուեցաւ
Ս. Մինաս եկեղեցւոյ Եղիազարի, արդեամբը որդւոյ նորա մնա-
Գաբրիէլին, բուին ՌՄԶԶ»— (1829):

Այս կանխագոյն եկեղեցւոյ նուիրուած զանազան իրերէն
կը մնան հիմա միայն հետեւեալները.

— Եկեղեցւոյ խորանին ետին, պահարանին մէջ, փայտեայ
հին նկար մը, Պողոսի եւ Պետրոսի առաքելոյն, Յիսասակ է Վանցի
մնա. Աննայի որդի Պետրոսի ի բուին ՌՃՂԶ (1747):

— Տէօքմէ ոսկեղօծ արծաթեայ ձեռաց խաչ, Մալաթիացի
թերզի մհա. Վարդանէ ի Մարմինա, 1828:

— Փոքր ժամագիրք, Կեսարացի Խալֆայեան մհա. Սար-
գիսի յիշատակ:

— Թաւապատ Աւետարան, տպւած Պոլիս, ի տպարանի
Գնդեւանցի Վարդանի որդի Էսկարին սպասաւորող և զործող
Շուռութեցի Բարաքիասի որդի մհա. զպիր Մինասին ի Թուին
հայոց ՌՃՄԹ (1710), հետեւեալ յիշատակարանով.—

Յիսասակ է Առաջնորդ Կարապետ վարդապետին:

— Արծաթեայ քշոց և արծաթապատ իւղարերից Աւետարան
ի Ս. Մինաս եկեղեցին Կամարկապցի, Համարձում աղայի յի-
շատակ:

— Մէկ հատ ոսկեղօծ արծաթ ձեռաց խաչ, Ս. Մինաս եկե-
ղեցւոյ յիշատակ ճիշտիւնէ սարաֆ, Պաղտատցի պր. Ալեքսանէ:

— Ռախմ ալթըն օլուխ, ժամարարի զգեստ, շուրջառ,
բուրվառ, թեւնոց, մահաւախ Միքայէլ աղայի քեռն յիշատակ ի
Մարմինա:

Երուսաղէմի Ս. Աթոռէն զրկուած անօթք, 1828ին. Ար-
ծաթեայ ոսկեղօծ խաչ, արծաթեայ փոքր աղանձի, Սկիւռանեւ
խորանի զարդ, Զայնաքաղ շարական, տպւած Պոլիս, 1743ին,
ի տպարանի Կարապետի որդի մահաւախ Աստուածատուրի:

Աւարտելով նախկին Ս. Մինաս եկեղեցւոյ յիշատակարան-
ները, կ'ուզեմ ճշգիւլ գեանափոր մատարան փայրը, որ գոյութիւն

ունէր, այժմու Ս. Մինաս եկեղեցւոյ հարուային կողմը, Խաթի-
ներու համանուն եկեղեցիին կից:

Մինչև 1924, տակաւին կը տեսնուէին հեաքերը կիսովին
գետնափար մտասուին, որ միջակ մեծութեամբ սննեակ մըն էր,
մէկ խորանով, և կը ներկայացնէր ողբալի վիճակ մը:

Յիշեալ մատրան մուտքին մօտ կը գտնուէին, հայ գերե-
ներու տաճնեակ մը հողէ շիրիմները, որոնք 1915ի համաշ-
խարհային պատերազմին թրջական բանակէն Անգլիացւոց ձեռ-
քը գերի լնկած և Գուհրէ բերուելէ յետոյ, վախճանած և հաս
ամփոփուած էին:

Այս գերիներուն տնիւնները 1926ին կ'ամփոփուին հա-
տարակոց փոսի մը մէջ, նոր Ս. Մինաս Մատրան արեւ-
մրտեան կողմը, գերեզմանատան պարիսպին մօտ: Իսկ հին Ս.
Մինաս մատրան վայրը 1926ին կը փոխանակուի խաղիներու
հետ, ինչպէս կը հաստատէ, Տէր Թորգոմ Արք. Գուշակեան,
հետեւեալ առիթով.— «Եպսի պատրիարքարանին խնդրանով եւ
Գահիրէի Թեմականին 28 յունիս 1926ի նիսինքն որոշմամբ
բառասուն մէր մեծութեամբ այս կտոր վերադարձնել որոշ-
ուեցաւ խաղիներուն, ի փոխարէն ստանալով իրենց գերեզմա-
նատներն մերինն կից հողաբաժին մը, վարսուն մէր բառա-
կուսի «արածութեամբ»: (Տես Եպիսկոպոսի Հայոց հին և արդի ե-
կեղեցիները, էջ 33):

Այս նոր ստացուած մասը, եպիսկոպոսի քարերար կարա-
պետ ազատ Գալուստեանի Դամբարանին կից հարուային կողմէն՝
այժմ Պալքէնան և Արապեան ընտանիքներու շիրիմներուն
հողամասն է:

ԱՐԴԻ Ս. ՄԻՆԱՍ ԵՎ ԵՂԵՑԻ

Գահիրէի հայոց հին գերեզմանատան հողամասին գրեթէ
կեդրոնը, և 1828ին շինուած հոգեւան հանդիպահայեաց արեւ-
ելեան կողմը, կը բարձրանայ նորաշէն Ս. Մինաս մատուռը,
շինուած Գարբիէլ եպս. Մարաշցիի առաջնորդութեան օրով,
1843ին, ժողովրդային հանդանակութեամբ և Պօղոս վարդապետ
Պոլսեցիի նիւթական օժանդակութեամբ:

Յիշեալ եկեղեցականը, երեսուն տարի արդիւնաւոր գոր-
ծունէութիւն ունեցած է Գահիրէի մէջ, ինչպէս ցոյց կուտայ իր
տապանաքարը: 1840 Ապրիլ 10ին, կը ձեռնարկուի եկեղեցւոյ
շինութեան, Պօղոս վարդապետի հովհութեամբ և կ'աւարտի
1843 Փետր. ամսուն: Շինութեան համար ընդհանուր ծախք

Գանիրէի Հոգեհոսան Յիսասակարան արձանագրութիւնը

Գերեզմանատան մէջ գտնուող հին շիրմաքար մը 1813 թուականով

կ'ըլլայ 75132 զրուշ, համաձայն Պօղոս վարդապետի կողմէ պատրաստուած հաշուետոմարներուն:

Այս առթիւ կը վերաշինուին հին գերեզմանատան խուրջի պարիսպները 12792 զրուշ ծախքով, Մինաս վրդ.ի ձեռամբ, ինչպէս նաեւ կը նորոգուին, եկեղեցւոյ բակին մէջ հանգչող վարդապետներու շիրիմները, 800 մէճիտի, արդեամբք Սահակ և Մինաս վարդապետաց:

Նոր Ս. Մինաս եկեղեցիին մայր դրան ճակատը, սա յիշատակարանը կը կարգապահուի:

ԵՆՈՐՀԻՒ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲ ՏԵԱՌՆ ԿԱՌՈՒՅԱԻ
ՏԱՃԱՐՍ ՍՐԲՈՅՆ ՄԻՆԱՍԱՅ ԱՐԴԵԱՄԲԲ ԵԳԻՊ-
ՏՈՍԻ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԺՈՂՈՎՐԴՈՅ ԵՒ ՁԵՌՆՏՈՒՈՒԹԵԱՄԲ
ՊՕՂՈՍ ԽՈՀԵՄԱՓԱՅԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՊՈԼՍԵՑԻՈՅ
ԾԱՌԱՋՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ԳԱՐԲՐԷԼԻ ՍՐԲԱՋԱՆ ԱՐՀԻ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵԳԻՊՏՈՍԻ, ԾԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1843 ՓԵՏՐ. 14.

Մայր դրան ձախ կողմը, որմին մէջ կը գտնուի Ս. Մինաս Զօրավարին պատկերը, քանդակուած մարմարի վրայ, հետեւեալ յիշատակարանով.—

«Յիշատակ Զափառեան Գրիգոր Էփեֆիի, 1862 — զորձ Գալիա Յովսէփի»:

Ս. Աստուածածին եկեղեցիէն չորս տարի յետոյ կառուցուած այս ազօթավայրը կարելի է նկատել, անոր մէկ մանրանկարը, ըլլայ յատակագիծով՝ ըլլայ շէնքին սեւովը, Եկեղեցւոյ շէնքին երկայնութիւնն է 14 մէթր, իսկ լայնքը 7 մէթր, բարձրութիւնը 13 մէթր. հիւսիսային կողմը կան երեք միջակ մեծութեամբ պատուհաններ երկաթեայ փանդակներով, նոյնը հարաւային կողմը, իսկ արեւմտեան կողմը երկու պատուհաններ՝ տաճարին դրան աջ և ձախ կողմերը: Միայն խորանին ետեւի մասը ունի փոքր պահարան մը, ուր կը գտնուի մկրտութեան աւաղանը: Իսկ կանանց վերնատունը, որ տնցքով մը միացած է հագեատան շէնքին, և միակ անցքն է դէպի կանանց վերնատունը առաջնորդող:

Վերնատունը, բացի արեւմտեան կողմի չորս պատուհաններէն, ունի հիւսիսային կողմին վրայ դուռ մը որ կը բացուի դէպի վերնատան պատշգամբ: Կանանց վերնատան մասը կը հանգչի եօթը սիւններու վրայ, ինչպէս կը տեսնուի: Փոքր զանգակատունը, հաստատուած է տանիքին հիւսիսային արեւելեան անկեան վրայ:

Պօզոս վարդապետի հաշուետուութիւն կ'արտադրեմ անուանացանկը այն նուիրատուներուն, որոնք նոր եկեղեցւոյ շինութեան առթիւ նիւթապէս օժանդակած են հետեւեալ զուգարներով.

Մալկարացի թէյլոյ Սուսուֆ	6131	դրուշ
Կատկներէն և հողարածինէն	5015	—
Մահաեսի Եղիազար ամիրայի յիշատակ	1000	—
Յրէնկ Եովհաննէս Ազա	1000	—
Արարկիրցի Դամիննց Ստեփաննէն	1009	—
Մահաեսի Եղիազար Ամիրայի աշնը Մանուկէն	800	—
Պապա Եարութիւնիս Կտակը Եղիազար Ամիրայէն	500	—
Հէքիմ Պր. Ստեփաննիս հօր Դէսրգէն	200	—
Արարկիրցի Սուրիկ Օղլու Մամուսէն	100	—
Ապուշեղցի Պէնկէնց Կարապետէն	100	—
Էրզրումցի Դալվէճի Եսկուրէն	100	—
Պազտասցի Եարութիւնէն	100	—
Պոլսեցի Հիւսէյինճի Մկրէն	100	—
Կեսարացի Տօղրամաճը Դրիգորէն	100	—
Ապրայեան Եակոբ տղայէն	80	—
Մահաեսի Շահին Աղայէն	75	—
Տէմիրճի Մարկոսէն	75	—
	16485	—

Արդի Ս. Մինաս եկեղեցիին նուիրուած անօթք.

— Զեռքի աշտանակ սա գրութեամբ, — «Յիսասակ և զայս վարդան Մկրտչեան, Ս. Մինաս եկեղեցւոյ ի Դանիրէ, 1902».

— Պղնձեայ զանձանակ, հետեւեալ տողերով. «Նուիրուած ժողովրդեան կողմէ Ս. Մինաս մատրան եւ ազգային գերեզմանատան, Դանիրէ».

— Ոսկեզօծ սրբատուփ 25 տիրէմ հետեւեալ երկաթադիր արձանագրութեամբ. «Յիսասակ և Սրբատուփ Տեմիրճի Սիմոնի կողակցի ՍՐ. Մինաս եկեղեցւոյն».

— Պատկերաւոր սրբատուփ կշիռ 25 տիրէմ, արծաթ ոսկեզօծ. — «Յիսասակ և Սրբատուփ Յակօբի ողբի Կարապետի Աւարկեան 1865».

— Թափօրի խաչ 62 տիրէմ արծաթ և ոսկեզօծ, կը կարգացուի. «Իզմիրցիի սիկին Մաքունի Ա. Դաբամանեան կը նուիրէ Մար-Մինայի ՍՐ. եկեղեցիին 1 Հոկտ. 1917ին»:

ՀՈՐԵՏՈՒՆ. — Կիրակոս Եպս.ի պաշտօնավարութեան շնորհանին, 1828ին, կը կառուցուի այս հոգեատունը, մի յարկանի և երեք սենեակներէ բաղկացած, հին գերեզմանատան հարաւային-արեւմտեան անկիւնին վրայ, խաղաղութեամբ Մար-Մինա եկեղե-

ցիին սահմանակից։ Շինութեան ծախքը կը արամադրեն եգիպտահայ գաղութին հին բարերարները, ԱԼԵՔՍԱՆ և ՅԱԿՈՐ ԱՂԱՄԻՍԱՔԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ։

Շէնքին մէջ կը տեսնուի սա յիշատակարանը.—

«Ի վայելումն ազգիս հայոց շինեցաւ հոգեհունս, արգեամբք Ակնցի Միսաբեան միս.ի Աստուածասուրի որդւոց միս.ի Ալեքսանի եւ միս.ի Յակոբ աղայի, ի յիշատակ ծնողաց եւ համայն ճեղքեցելոց ի բուին ՌՄՀԷ (1828)»։

ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՏՈՒՆ.— Ինչպէս տեսնուեցաւ, Գահիրէի հին և նոր Ս. Մինաս մատուռներուն շրջափակը, տարիներու ընթացքին, վերածուած էր հասարակաց գերեզմանատան։ Հետագայ տարիներուն ուղղակի եկեղեցիին շուրջը անբուարար նկատուելով, Գարբիէի հպս. Մարաշցիի խնդրանքով, փոխարքայ Մուհամէտ Ալի փաշային կողմէ նուէր կը արուի այդ վարի մասին կից գանուղ Գոմ-էլ-Արմէն բլրակոյտերէն մօտաւորապէս երկու ֆէտտան տարածութեամբ հող, որուն ճեփերը (կալուածագիր) կառավարութենէն կը արուի 1260 Հիճրի թուականին Զիլհիճէ ամսուան 12ին, Ս. Մինաս եկեղեցիին անուամբ։ 1865ին բլուրները կը հարթուին և կը վարձուին իբր բանջարանոց մինչեւ 1882 թուականը։ 1883ին է որ կ'սկսին ննջեցեալներ թաղել, և այսօր, յիշամեակ մը վերջ, պարապ տեղ չառ քիչ է։ Իսկ 1924ին կառավարութենէն գնուած վերի մասին կից արեւելեան կողմը գանուղ բլրակոյտերու տեղը, չառ մը դժուարութիւններէ յետոյ գնուեցաւ 1283 ոսկի և 600 միլիէմի գումարով մը, 1604 քառ. մէթր տարածութեան համար, քառ. մէթրը 60 եգիպտական դահ.էն։ Այս գումարը կը հայթայթուի, գերեզմանատան այս նոր մասին համար, մաս մը ազգային անուակէն և մաս մըն ալ Ֆուս-էլ-Խալիկ թաղի գերեզմանատան սեփականութիւնը եղող տան վաճառումէն գոյացած գումարներով։ Հողակոյտերը հարթելու համար կը ծախսուի 5331 եգիպ. դահ., իսկ շուրջի պարիսպներուն շինութեան՝ 270 ոսկի։ Այս կերպով Գահիրէի Հայոց գերեզմանատանը կը բաղկանայ իրարու կից երեք մասերէ.— ՎԱՐԻ ԹԱՂ, ՎԵՐԻ ԹԱՂ, ՆՈՐ ԹԱՂ։ 1942ին կատարուեցաւ կրկին հին մասին պատերուն նորոգութիւնը և մաս մը հարթարումներ։

Ստորեւ կը նշանակենք վերոյիշեալ գերեզմանոցին մէջ գանուղ տապանաքարերու արձանագրութիւնները, իրենց թուականի կարգով։

Շիրիմ ակնագործ մահտեսի Մկրտիչի

Տէր Գրիգորեան Կ. Պոլսեցւոյ

Յոյժ փշալից են կեանք մարդոյ յաշխարհի

Եւ ընդունայն ամենայն մարդ նահա՛...ի

Հաղիւ շրջի որպէս ի միտ պատկեր...ի

Սակայն ի դուր եւ անօգուտ խռովէ...

Քանզի երբէք նա ոչ գիտէ զոր կանչէ

Թէ ում ումէք զայն ամենայն ժողովէ

Ձի տարածամ մանգաղ հասեալ օրհասի

Հնձէ զնա որպէս ծաղիկ ի դաշտի

Յայնժամ անցնին աւուրք իւր զերդ հասակի

Իջցէ մարմնին նորա ի հոգ տապանի,

Փոխեցաւ յայտեայն ի հասակ 22 ամաց 1800.

Աստ հանգչի մահտեսի Մարտիրոս Մարգարեան

1809 Սեպտ. 19.

Քերտորէ Թէքիր զատէ որդի հաճի Պօղոսի

Շէհրիմ Ստանպօլտա զատէմ մէվլատիմ

Թէքիր զատէ հաճի Պօղոս փէտէրիմ

Պէն հաղիր Քերտորէ թիւնար կէլտիմ

Իօմիւ խիւտա պու թիւրապտէ մուգատիր

Վաթանտան չըզըպ տօգուդ այ սէգինիմ

Ճիվան ետըմ եիրմի իդի վէֆաթիմ

Պէնի գըրաը Միւր շէհրի նա մուրատ

Թապիպլէր պուլմատը տէրտիմէ իմտաա

Լիլաթլարըմ հազգէ էմնիէթ օլտուն

Գարտաշըմ անլէրաէն թէսէլլի պուլտուն

Թաղըմը օգուեանտէն մաթլուպում րահմէթ

Հազ անի շաղ իտէ տուրաղի ճէննէթ

Թարիլի իսա 1810 Յունիս 4.

Այս է տապան Յակոբ Սէլիմեան ծնեալ յեգիպտոս, կնքեաց զա-
մուրի կեանս իւր 35 ամաց ի Գահիրէ 8 Օգոստոս 1811 թուին
Քրիստոսի:

Աստ հանգչի սարաֆ ժաճաեօի

Եղիազար ամիրայի դուստր Մարթա

Տաւաուն որ նորարողորդ հասակին

Փոխեցաւ ի Տէր ի թուին ՌՄԿ (1811):

Այս է տապան հանգստեան մահեստի Նդիազար
Ամիրայի որդի Պեարոս աղայի որ
Նորաբողբոջ հասակին փոխեաց ի Տէր
Ի քուին ՌՄԿ (1811):

ԱՍՑ ՀԱՆԴՁԻ

Մարիամ պարկեռ վարու գովելի
Ցիկին մահեստի Նդիազարի
Ամիրայ կոչեալ մեծ իօխանի
ՅԱԿՈՎ Բաղաճէն, սերեալ Սեպուհի
Ի վայելչագեղ ծաղկեալ հասակի
Հասեալ ի վախճան աօխարհէս փախի
Ռում գրացեալ Աստուածն ամենի
Հանգուցցէ ի լոյս յերկնից կայանի
Ի քուին ՌՄԿ (1811):

Այս տապան հանգստեան
Պարոն Ստեփանի Սեղրոսեան
Որ է վաճառական Հայկազնեան
Մնեալ ի մայրաքաղաքին Պալիս
Եւ անեալ բարի վարուք
Հանգեալ ի Տէր յԵգիպտոս քաղաքի
Եամի Տեառն 1813 ի Մայիսի 20:
ՌՄԿԲ

Այս է տապան հանգստեան Սէմիթեան Հապիպ պէյի, դուստրը
Զիպայի որ հանգեալ ի Տէր 18 Նոյ. — — — 27

ՏԱՊԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

Ու դժնդակ մահու սրտերուն
Զինայելով զիս հնձեցիր տարածամ
Զկարապետ հայ ազնէիցս սեփական
Զգեռափթիթ պետս վարդիս եգիպտական
կայծակն 1822

Տապան Յովնաննիս աղայի եւ քեռ իւրոյ Հռիփսիմայ
Խաչատուրեան 1822 Մարտ 5:

Այս է տապան Իսկիւտարցի Թաշէի Մըկրի մօրն
Մարիամ խաթունի, որ հանգեալ բարի մահուամբ
Ի Տէր 1822 Մայիս 14:

Յովսէփայ Տէր Ազամնան Տիգրանակերտցւոյ
 Սպառեցան որպէս ծուխ աւուրր իմ ոսկերք
 Իմ որպէս խաւի զստացան
 Այնինչ ելեալ ի հայրենեաց
 Եկի հասի այս քաղաք
 Ի շնչել զօդ եւ շահիլ եւս
 Զարդիւնս կենաց ասարանակ
 Բարէ բախան իմ կուրութեան
 Որ զարար զիս արժանի
 Կատարելով զփափար սրտիս
 Դառնալ յիմ առն հայրենի
 Զի վաղ ընդ փոյթ հասեալ ոսեն
 Փողացաւ ինչ ակտ անոյտ
 Թառամելոյց զգեղ կենացս
 Բերելով ինձ մահուան զգոյժ
 Փոխեցայ յաստեացս ի տիս քառասուն
 Եւ վեց ամաց յամի տեառն
 1823ի Յուլիս 12ին:

Այս է տապան հանգստեան
 Կեսարիոյ Էֆզէրէ գիւղէն
 Թուխտարեան Կարապետի որ հանգեաւ
 յամի 1823:

Ըստ դարձեալոյ յայտմ աշխարհի
 Կանչ խտացեալ յօգս երկրի
 Ուր եւ հրաւէր մահուանս առի
 Ննջի հանգիստ ի տապանիս,
 Հեղ Յովհաննէս Բիւզանդացիս,
 Սիրուն որդեակ բարեպաշտի
 Ալաճաճի գեր հռչակեալ
 Պետրոս անուն Սարկաւազի
 Որ ի ծաղկեալ տիս հասակի
 Բարի վարուք առ Տէր փոխի
 Ընդ գեր տողացդ զայս գիր փորեալ
 Տայցէ ասել Տէր ողորմի,
 Յամի Տեառն 1824 Սեպտ. 26:

Այս է՝ տապան հանգստեան,
 Համեստ վարուք Տիկին Գովանի
 Թերեղինայ բարեպաշտուհի
 Իւր ամուսին Ազնուականի

Առաջին Քիւնիք յարգոյ պարոնի
 Որ ի ծաղկեալ իւր հասակի
 Փոխեալ առ Տէր և եղաւ յայս շիրմի,
 Որք ընթեռնուք զգիր տապանի
 Մի զանց առնէք մահի զոգորմի
 Ի թուին Հայոց ՌՄՀԶ
 Սեպտեմբեր 4ին:

Այս է տապան հանգստեան հետարացի բեւեռագործ Դանիէլի
 Որդւոյ Խաչեր աղայի որ հանգեաւ ՌՄՀԶ Փետր. 15ին:

Տապան հանգստեան մարմնոյ ազնիւ
 Սարաֆ մահտեսի Եղիազարի
 Բարեգամբաւեալ մեծ ամիրայի
 Տեղեալ Ակնցի որդի Գետրոսի
 Կացեալ յայս քաղաք պատուով իշխանի
 Յամս երեսուն ի ճոխ վիճակի,
 Հասեալ ի վախճան զղջմամբ պատրաստի,
 Ի հաղորդութիւն կենաց թշակի
 Զքնաղ ծօնեալ իւր հոգոյն պաշար
 Զմասն ընչիցն կտակս արար
 Սրբութեանց տեղեաց եւ եկեղեցեաց
 Առատ նուիրօք զտաւ բարերար
 Զհիւանդանոց նաեւ դպրատուն
 Նորայն կտակաւ նոր շինել հտուն
 Ապա ողորմիս տալ միշտ է արժան
 Անմոռաց յիշմամբ առն վեհազան
 Ի թիւ Տեառն 1827 Դեկտ. 9:

Եղեալ կայ աստ ի պահեստի
 Դի մահտեսի Խաչատուրի երէց
 Որդի Տէր Գալստի
 Որ էր տեղեալ վան քաղաքի
 Աստ ի դիպեալ ախտ ցաւալի
 Եւ ոչ օգտեալ դեղ բժիշկի
 Ի վայելուչ տիս հասակի
 Բարի մահուամբ առ Տէր փոխի
 Ի թուին Հայոց ՌՄՀԷ — 1828 Սեպտ. ԺԴին:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Հովսիսիմէ Արսլանեան, կողակից մանեսի
 Կարապետ Տիգրանակերացւոյ
 1830 Յունիս 14:

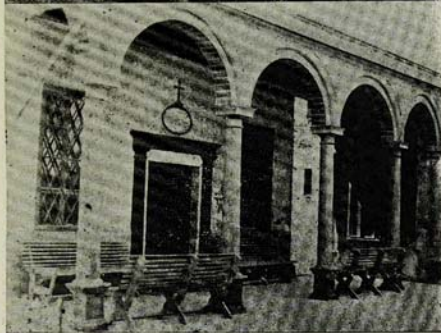
Այս է տապան հանգստեան Կեսարացի Խալֆայեան
Ստեփան տղայի սրդի Միքայէլին,
որ հանգեաւ ՌՄՁ 1831 Ապրիլ 6.

Այս է ետապան Կեսարացի Խալֆայեան սարքաֆ մահտեսի
Սարգսի դուստր Սրբուհայն, որ հանգեաւ ՌՄՁ 1831:

Մեծազօր Մուհամէտ Ալի փաշայի
Նախկին քիւէրճի պաշի Արաբկիրցի
Պարոն Մամասին, որ բազում օրհնութիւնս
Առնէր իւր ազգականաց.
Համշիրակաց և ազգի կարօտելաց
Իսկ ինքն առանց ամուսնութեան,
Բայց համեստ վարուք ի աւուրք
Հանգեաւ ի շիրմին Թողեալ
Փախանակ իւր քեռորդին երկրորդ.
Գիւլէրճի պաշի Յովհաննէս աղա
Մերձաւոր, յամի Տեառն 1831 Յուլիս 13.

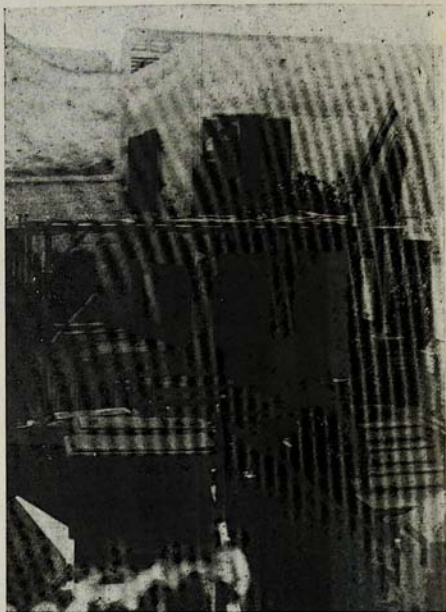
ԱՅՍ է ՏԱՊԱՆ ԿԵՍԱՐԱՅԻ ԽԱԼՖԱՅԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆ
ԱՂԱՅԻ ՈՐԴԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ, ՈՐ ՀԱՆԳԵԱԻ
Ի ՌՄՁԱ 1832 ՍԵՊՏ. 14ԻՆ.

Մինչ հրճուէի ևս յաշխարհի
Աւուրք տեսաք յաջող բախտի
Պաշարեաց զիս տխտ ցաւադին
Որ առաջակեաց զիս յայս տեղի
Յովակիմս որ մահաեսի
Որդի գոլով իւր Սարգըսի
Բնիկ երկիր իմ Բիւզանդիոն
Յարմէ եղեալ վտարանդի
Ջեւ ևս եղեալ զչափ հասակի
Երեսնամեայ ժամանակի
Ըստ հրամանի Տեառն Արարչին
Եհաս վախճան իմ ցաւալի
Որք ընթեռնուք զգիր տապանի
Հայցեմ սիրով ալ զսրբի
Ջի յահաւորն մեծ աղէտին
Արժանաւորք եկայք յանի
1832 Սեպտ 16.

Նորաեկն Ս. Մինաս Մասրան մուտք

Նոր Ս. Մինաս Նկեղեցւոյ կանանց Վերնասան արաքին տեսք

Հին Ս. Մինաս սկեղեցիին կից Հոգեօւնը

Այս է ապան հանգսեան Եւդոկիացի Սարաֆ պաօի
Դեւորդին որ հանգեալ է Քրիստոս 1832 Յունվ. 30:

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԴՍՏԵԱՆ ԵՒԹՈԿԻԱԾԻ ԲԱՐԵՊԱՇՏ
ՕՆԵԻԿԻ ՈՐԴԻՈՅՆ, ՈՐ ՀԱՆԳԵԱԼ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ
1832 ՅՈՒՆՎԱՐ 30:

Ընտիր տոհմէ համեստ Տիկին
Վանցի աղա Կարապետին
Որպէս ծաղիկ դարնանային
Զքեզ հնձեաց մանգաղն մահին
Դու պէկզատէ յարմարադին
Անուն տաիր յաւազանին
Իսկ այս նժդեհ խժոժանին
Ոչ ոք ծանեաւ ըստ արժանին
Եւս առաւել ցաւ հայրենին
Սիրտ քո մաշեց խանդաղազին
Վասն այն ցաւին և ողորմին
Որք հայրենեաց սիրով վառուին,
Վտարեցաւ ի կենաց 1833 Ապրիլ 1:

Այս է ապան հանգսեան Խազգիւղի Ալանանեան
ժիրացու Պետրոսի որդի Սարաֆ Յակոբ աղային
որ եր հասակաւ 52 ամաց, որ հանգեալ է Տէր
ՌԻՉԱՐ - 1833 մայիս 15:

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԿՍՍԱՐԻՈՅ ՄՈՒՆՃԱՍԱՆՅԻ ՄԱՀՏԵՍԻ
ՍԱՀԱԿԻ ԿՈՂԱԿԻՅ ԱՆՆԱ ԵՒԹՈՒՆՆԻ
ՈՐ ՀԱՆԳԵԱԼ ՌԻՉԱՐ - 1833ԻՆ ՀՈԿՏ. 27:

Աստ հանգչի Օրիորդ Վարդենի
Շիրիմա այս անձուկ հողախիշտ տապան,
Տեղի պահեստի մարմնոյ յարգական
Գերահռչակեալ բժշկապետի
Մեծ իշխողի դքսին Եգիպտոսի
Խաղաճայ Շիւղանի առն պատուական
Ի յեւդոկիոյ աստ պանդխտական
Դթառատ բարուք էր յոյժ սիրելի
Եւ ամենեցուն միշտ հանոյական
Բարեսիրտ գոլով առ ամենեւեան

Հասանէր ի նպաստ ոգնականութեան,
 Որով ըստացեալ զանուն զալութեան,
 Մինչև ի հասակ ամաց ծերութեան
 ի ժամ վախճանի Տէր պատրաստական
 Հաւատով անբիծ յուսով հիմնական
 Զերմագին սիրով լինի արժանի
 Վերջին թոշակի հոգւոյ փրկութեան
 Թամի Տեառն 1833 Յունվարի 22:

Այս է ճապան Կեսարայի եպիսկոպեան սարգաճ մանսեսի
 Սարգսի դուստր Սրբուհի, որ հանգեալ ի Տէր
 ՌԷԶԲ - 1833 սեպտ. 4ին:

Սերաստացի Ստեփան պէյի որդի, Յոհան էֆէնաին. 1826—1836:

Աստ հանգչի Եղևատիոն Տիկնոջ... Երուսաղէմացի
 զուսար Եովհաննէսի, 1836 մարտ 13:

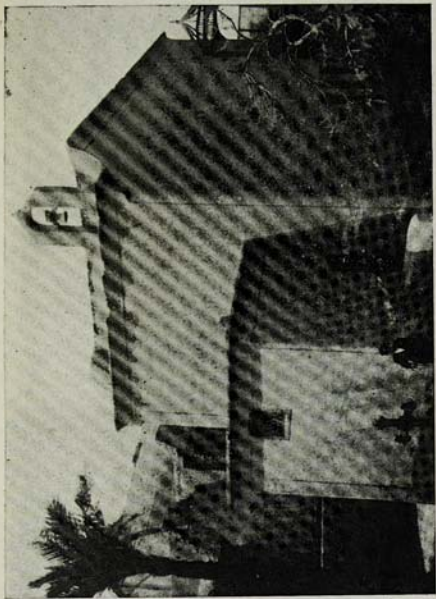
Աստ հանգչի Գաբրիէլ աղա Ռէիզեան Կ. Պոլսեցի
 վախճանած 1837 մարտ 20:

Զըմըշկէզէկիի հանի Գրիգոր զատէ զարպհանէ
 սարբաթ պաշիսի, Համբարձում ազանն զէվնէսի,
 Ստանպոլլու չըզըզճը Աննա զզը, Թադուհի տուտու-
 նուն բուհի,

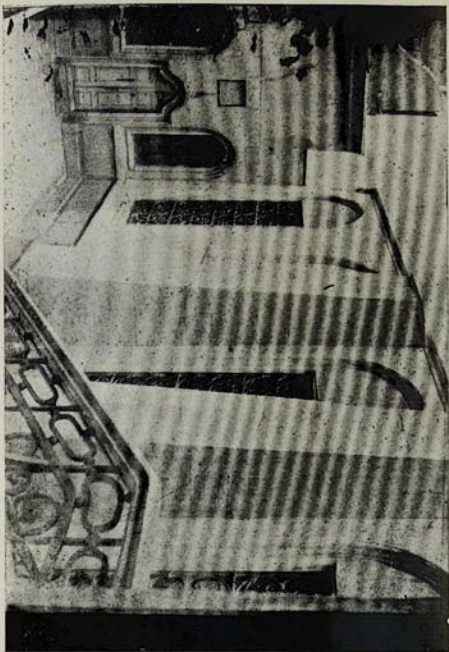
Ան ֆէլէք նէ զուլում էթաինքի ճիւմլէ ճիւնն աղլատի
 կէօկտէ մէլէք հուրի զէման, Եէրտէ ինսան աղլատը,
 Բուհի հազգաւ ամէն Եօքտուր պիզիմ ինքիարըմըզ
 Թաղէ զալիմէ զաստ էթաին, Նիշէ պին ճան աղլատը
 Եիկիրմի պիր Եաշընտա պաշտա պէնի վէրէմէյլէտի,
 Զատէ սաղ օլտի Թապիպլէր պէլքի

Լօզման աղլէտի ֆէհիմ էտին
 Նաղիք վիճաւտում գալտը զուլումէթ իշինտէ
 Սանքի գալպիմի օգուհան, Եարտան աղլատի
 Ինամ օլմաղըմըշ ճիւննտէ
 Հիւննէ էօմրէ տէալլէթէ
 Պէն կիւլիւն սօլմասընտան.

Հէփ կիւլ կիւլուտտան աղլատը.
 Տիլէ էկէր ազըլ իսէն
 Թէֆէքիւր էյլէ պէնի, կիւն օլտ սէնտէ
 Կիւլէսին զիրա զէման աղլատը

Պահարան և զանգակատուն մոտ Ս. Միքայելի եկեղեցու

ԷճԷԼԻՆ Թարգ ու ղէմանի, մէքեանի մալիւմ տէկիլ,
Մէվլուտոււմ իսթամպուլ իքէն Մըաըր րահան աղլէտի
Նիզամը պիր ֆաթիհա տիր սէնտէ սադըն
Ճանա րահմէթ իլէ եուրէրիմ կէօրէնլեր ի ման աղլատը,
Ֆէ Թարիխի միլատը հազրէթի իսս 1817 մահի
1838 շարաթ 4:

Դամբարան Գաբրիէլ աղայի Խաչերեան Կ. Պոլսեցի
1838 մարտ 12:

Այս է ստպան հանգստեան Ակնցի Առաքելի զատերն
մահտեաի Զմրութ բարեպաշտւոյն, որ հանգեաւ
ի Տէր վսան ցաւօք աղաբերութեան ի քսան
և հինգ տմաց. ի թուին ՌՄՁԹ 1840 մայիս 17:

Շ Ի Ր Ի Մ

Համբարձում աղայի Գրիգորեայ Զսեկածագւոյ
Սարգաճ պաթի Մեհմէտ Ալի փաշայի.
1840 Ապրիլ 8:

Ակնցի Ալեքսան աղա Միսաքեանի մայրը վախճանած 1841
Օգոստ. Տիկն:

Այս է ճապան հանգստեան ձողնեան բժիշկ Սեփանի
Կողակից Բեմպէ Տուսուիկ, որ հանգեաւ ի Քրիստոս
Որ ընթերցի ասացէ Տէր լուսաւորեա զհոգի սորին
1841 Օգոստ. 13:

Այս թող լցին ակունք ի մի ցող
Շիթեւ, անձրեւել շիրմին ի հող
Յովհաննէս աղա քիլէրճի պաշի
Անդամագինաին եղերել զփողն
Խնձ ի խոր խոցելոյ դէզ մահուան անգութ
Զքեզ տարածամ ճմլիլով ի կութ
Ուր այն դառնութեան և մահազայրոյցի
Ետ ինձ նկարել ի շիրմիդ անքոյթ
Քոյդ ազնուութեան պահանջեաց յինէն
Զպետ ազգայնոյդ ճեա առեալ ճեաէն
Ես մինչ զայն տայի զայս քոյ գրչիս
Աւաղ ձառքեաց քեզ ժանիք մահադեն
Դու էիր սերունդ Ստեփան դպրի
Այդ Արաբկերցւոյ նշանաւորի

Լքեր զհայրենիս զերթ Յակոբն արի
 Դիմեալ առ Լարան Մամաս քո քեռի
 Առ նմա եղեր տէր զերդաստանի
 Հայր ուստեր և դասեր պաշտպան օտարի
 Մինչ ի նոյն զինչ մնաց եկա
 Իմաի ցինքն լաց փոխադրեաց յես ժամանակի
 Կեանքն փոխեցաւ յամի Տեառն 1841 Յուլիս 30:

Շ Ի Ր Ի Մ

Տիրունի սիկնոջ եւ կողակից մահաեսի Կարապետի
 Առաքելեան Տիգրանակերպույ.
 Յօղ զաչաց հանգնչեցաք ի յասակ սապանի
 Ճչամք իսցին վտակ անշինչ գոյդ յադէս օրհասի
 Ջերբ զսունկ բարունակ գեղասեսիլ դատի
 Տարածամ խոպ հակեաց մանգաղէն արօտի
 Կրօնապինդ ի յագուրդ իւր ժանեաց ամենի
 Զքեզ մահ գրաւեաց յայս սապան ցուրս օիրմի
 Վեւք զանխն ոսկերաց պատառէն մարմարի
 Դամք յանկեղծ յիշատակ Սուրբ քեզ անդերի
 Կնքնալ զկեանս իւր ի սես քանն եւ ուր տմաց
 Տեառն 1842 Յունիս 1:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Համեստափայլ տիկնոջ Ստեփան պէյի Սերաստացւոյ.

Աւարք իմ որպէս հովանի անցան
 Կեանք մահացու են իրր ստուեր երամի
 Որ այսօր է և յերեկոյն կորընչի
 Այլ եթէ մարդ գնաց ուղիւ աշխարհի
 Ժառանգեացէ անդադա զերկինս յուսալի
 Բանդի անդարձ կնքեաց վախճան հօր որդի
 Թէ ուր ես իմ անդ պաշտօնեաս եղէք
 Հրաւիրեցայ ի կենաց. յամի Տեառն
 1843ի Յունիսի 18ին:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Մարիամ երեմամեայ, դեռապիսի դսեր ակնագործ
 Մովսէս աղայի Արայնքեան Կ. Պոլսեցւոյ.
 յամի Տեառն 1844 Յուլիս 30:

Այս է ապաւան հանգստեան իւրիւնի Անեմ օղլու
լուսամտոյ իմիւրդիւն, որ հանգեալ ի Տէր
1847 Յունվար 31:

Արաբկիրցի Պօղոս Կարապետեանի որդի, Կարապետ
կոչի, ծնեալ Գահիրէ Օգոստոս 3ին, վախճանեալ
9 Օգոստոս 1848 թուոյն:

ձիվանեան հեփիւ Սեփանի կինը Բեմբէն հանգեալ
19 Օգոստոս 1848:

Յակոբ աղա Միսաքեանի քոյրը, մահտեսի Սուլթան
կաթուն, ծնեալ 28 Օգոստոս 1848ին:
Վանցի Կարապետ աղա Գալուստեանի աղջիկը
4 օտարեկան, հանգեալ 12 Դեկտ. 1848:

Շ Ի Ր Ի Մ

Մահտեսի Յովհաննէս Երուսաղիմացւոյ
Մարդոյ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր
Որպէս ծաղիկ վայրի այնպէս ծաղկի
կոտոյ նման և կեանք մարդոյ յայտարհի
Որ այսօր և վաղիւ ի հնոց արկանի
Չարիք, բարիք նոր ինկաւ Տեառն առաջի
Եւ ըստ զործոցն զվարքն իւր ընտանի:
Յամի Տեառն 1844 Սեպտ. 19:

Այս է ապաւան հանգստեան
Ախուսարցի Կոստանեան Մեծասուր աղայի
Որ եր Սարաֆ յնգիպոս մեծագոր սերակեր
Փառայի որ հանգեալ ի Տէր երիտասարդական
Հասակի, որ մեռելոց Վարդապետի թիւ Փրկչի
1846 Յունիս 13:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Ազգասէր Դիւցազն Ալիքսան Պայաղիտի Եղիազարեան, (*)
Սեղանաւորապետի Մուհամէտ Ալի Առաջին փոխար-
քայի որ յնգիպոս:

(*) Ոչ թէ Եղիազարեան, այլ Ակնցի Եղիազար Ա-
միրայի ֆեռհօր Ասուածասուր Միսաֆեան Ամիրայի որ-
դի Ալեքսան Միսաֆեան:

Ողբան այսօր զվեհապանն Ալեքսան
 Օտար ազգիք և համազգիք ամենայն
 Որբք և այրիք զարտար հեղան, առատարար,
 Զի կորուսին զիւրանց անզոյգ բարերարն
 Որ բարութեալ ի սէր ազգին սիրալաւ
 Զահէր առատ զպերճութիւն իւր պայծառ,
 Եւ փոխարէն զարծոց իւրոց գիւցազանց:
 Ազամանդեայ կրէր նըշան զեղապանն
 Այլ տխտոցեալ նորին ցաւօք յեղակարծ
 Զուր են ընդ վայր դեղք և դարմանք բժշկաց
 Ըստիպուեցաւ գնալ փութով յնւարպէ
 Զի անդանար դառողջութիւն իւր դացէ
 Ստեղծն հասեալ անդարձ վնասն օրնասի
 Զկենացն զթեւ կարէ մկրտան Աարապի.
 Բերեն անտի մարմին նորա ողբալի
 Եւ ամփոփի աստ զեղաշէն ի Շիրմի
 Ընկալ յաւերժ զայս յիշատակ բարեղգեաց
 Ոգի աշնիւ ի սիրոյ քոց ազգակցաց
 Կնքեաց զկենանն ի հասակի 48 ամաց
 1848 Մայիս 5:

Աստ հանգչի

Կարապետ Սարաճեան ծնեալ 1849 Դեկտ. 29,
 քեռորդին Ազգ. Սամանադրութեան հիմնադիր Տոքթ.
 Ն. Ռուսինեանի:

Երանի մեռելոցն որք ի Տէր հանգչին:

Դրլընք Յակոբ Մելիֆեան, ծնաւ 1798 Փետր. 18ին,
 մեռաւ 1850 Նոյեմբեր 21ին:

Խառգիւղցի ունճի հանգուցեալ պարոն Մարտիրոսի
 դուստր և ոսկերիչ հանգուցեալ մահաւտի Սղիայի
 կողակից մահաւտի Բէմպէ խաթունին, որ հանգ-
 եաւ ի Քրիստոս ի թուին Փրկչին 1850 Սեպտ 16:

Այս է ասպան հանգսեւ՝ լուսահոգի մահեստի Անրմա-
 նին եւ որդւոյ մահեստի Յակոբին, որ է դուստր
 Պոլսեցի դերձակ Ալեքսան եւ կողակից Պոլ-
 սեցի դերձակ մահեստ Մարտիրոսին, որ
 հանգեաւ ի Տէր 1850 Սեպտ. 3:

Այս է տապան հանգստեան Պալատի սկիւրիշ մահտեսի
Սահեանի զուար և կողակից մահի. Թագաւոր
ակնադարձի նեկտար տաւառին որ հանգեաւ
ի Բրիտանա Մայիս 16, ի Թուին Փրկչին 1850:

Դամբարան Տէր Դալուս Բանանայ Վանեցոյ
Յարկոյն օն լամպար լուսանու
Շողոպեալ զամօք այս այր հոգեւոր,
ի Վանայ ծագեալ անունդ սիրաւոր,
Տէր Դալուս ընչիւր Բանանայ օնորհաւոր
Նոյրոյս կըսակէ արկղ բանաւոր
Ռերուկ զնդակաւն անուամբ ապաւոր
Պսակէ բարեաց ալ համեմաւոր
Հասու եւ միջնորդ յոյժ զգօնաւոր
Էին բարձրութեան արի սպասաւոր
Լուսնն պաշտաման ի Բրիտանա պսակաւոր
Առոյժ հասակաւ.... ց... քք..... ւոր
Փառս պի..... մա..... ւոր
Որ գար..... ս..... կը.... նեաւոր
Կարօտով սրճի զսեռ կալանաւոր
Ասեմն վ անաւոր
Ձայնէ խաղաղ սգաւոր
Ով հայր իմ գ....., վ..... ի..... աւագաւոր
Դու հոգւոյս փառաւոր
Դու նեցուկ սիրս իմ ա ... ւոր
Դու ցնծութեամբ գանձ պան անցաւոր
Դու պահառ կենաց ... գ... մ... քի... գեղաւոր
Էն կսկիծ ու կոծ սուգ աղետաւոր
Ընդ խնդրեմն ի... ց... ք... ուղոյս մեմաւոր
Աւաղանի ի ճեա այս անբուժանաւոր
Աւաղ կորուսեանս որ անգրաւոր
Ձի արդ զիս կարօտ ճեալիեանդ արբաւոր
Թողեալ դիմեցիր առ հայրն երկնաւոր
Յամի Տեառն 1850 Յունիւարի 20:

ԵՂԵՕԹ. — Այս տապանաքարը այժմ կը թաղկանայ ¹³ ինք կտոր-
նեթ եւ բոլորովին անընթեռնի է:

Դամբարան մահտեսի Յակոբ աղայի Յովսէփեան
Տիգրանակերտցոյ Սեղանաւորապետի ճիւղատիւնի

Աւուրք իմ սրտէս հովանի անցնի եւ ես որպէս խոտ
 ցամաքեցայ
 Ի պատերազմունս զիւրասան աշխարհի իմ անքայթ,
 Զրազէի խնդութեամբ զի մէ իքէ լեաց անփայթ
 Բայց աւանդ եղ ընդ իւր ժամանեալ Ասորայի
 Զսն իւրում Արարչիս, զիս մահառիթ մկրտաի,
 Զանճան իմ սոկերացս ամփոփեաց յայս տապան
 Մինչ յաւերթ ի հրճուիլ յաւասոյի անխարան
 Եւ զարգիս, ծանօթք իմ շաւրջ պատեալ յամբանան
 Յօղեցէք զարդասուս ձեր յաշաց յանխնայ
 Ու ստաք զքերկրիլ ընդ սին փառս կենցաղոյն
 Այլ միշտ կալ հաստատուն ի վերինն յանեղն յարս,
 Վրիպեցայ ի կենաց զօդ շնչեալ յաշխարհի
 Ամս քառասուն եւ եօթն յամի Տեառն 1851
 Ի Նոյեմբերի 17:

Հոփսիմա Ասլանեան, մօր մահեսի
 Կարապետի Տիգրանակերցոյ.
 Մինչ ցաւ քանջանի ծափս կանցաղոյս
 քանջանի ի րեկ . . . ի ու
 Սիրուն մանկունի զուարթ ի դեմս
 Զինքս կացին պարսպաւոր
 Փոյր կանեցաւ իմ խալսեան
 Ընդ փոյր բսս իմ կիրառ
 Անդառն օր ցաս վերջին մանու
 Ի նակասիս ան . . . նոր
 Յերբ յուսացի դեռ բոլբոլ
 Իմ որդիկուս, յարանեւեալ
 հասանի շիրմիս շուրջ
 Ուրբան կոծեն զիմ զկորուստ
 Մնած 1777 վախճանած 1854:

Արիք մեռեալք եկն ի գոտատառն
 Ով անգութ աշխարհ ներքոյ ձիւնալի
 Խոցեցի ի մահ զանձն իմ եղկելի
 Ես սոկերիչ Կարապետս որդի սիրելի
 Եւ Պալեցի զերձակ պարսն Եղիայի
 Թողի զհայրիկս իմ սեփական
 Եղիպտոս եկի ուր մարի զիս մահ
 Գոտատուն ամաց հասակի

Ոչ կարգաւորվելի ի կենաց աստի
 Կարգաւորվիւնս անցնի զի զՏէր երկնի
 Այս տապանով որք ընթերցի
 Յաւամբ սիրելեացդ ասէք հայր մերով մը
 Վախճ. 1851 Յունս 22:

Պոլսեցի Սահեմբար Տիրացու Ենովք
 համզեաւ 1852 Նոյեմ. 17:

Այս է տապան համզսեան Կոստանդնուպոլսեցի
 Պողոսի որդի միսլայլեհի Յակոբին որ համզեաւ
 Ի Տէր 25 ամաց, յամի Տեառն 1852 Փետ. 7ին:

Պոլսեցի տիրացու Ստեփան վարժապետ հանգեաւ 1853:

Ակնցի Սարաֆ պաշը Ստեփան աղան հանգեաւ 15 Դեկտ 1853:

Այս է տապան Պոլսեցի բարեկրօն Պօղոս ծայրագոյն
 վարժապետի, որ յետ աշխատասիրելոյ ըստ պատ-
 շանի կրօնաւարութեան իրրեւ ամս երեսուն
 յազգային եկեղեցին որ յԵգիպտոս փոխեցաւ
 յանմահական վիճակ վերին, ի հասակի եօ-
 թանասուն և երկու ամաց. 1853 Օգոստ 12:

Առաքինազան տիկնոջ դստեր Պետրոս աղայի
 Սաքայեան, կողակցի տկնադարձ Մովսէսի
 Արայճըեան Կ. Պոլսեցւոյ, երեսուն և երկու
 Տարի աշխարհիս վրայ կենալէն ետքը, կեանքն
 մահուան հետ փոխեցի. 1853 Հոկտ. 8

Այս է տապան հանգստեան Վարդուհի
 Տիկնոջ, կողակցի Երուսողէմացի
 Թաշճի Յովսէփի, որ հանգեաւ ի Տէր
 Ի հասակի 43 ամաց ի թուին Փրկչին
 1854 Դեկտ. 25:

Այս է տապան հանգստեան Ակնցի
 Խասապեան մահտեսի Յովնանի որդի
 Յարութիւն, որ հանգեաւ ի Տէր ի
 Բրիտոս, 60 ամաց, 1855 Մարտ 7ին:

Անա այս է ապան հանգսեան, միտ-
Դեորգ Պետրոսի որդի Մանգոբեան
յԱրաբկիրցոյ, աՀանին Շանինս
Կոչեալ ի բարբառ. հանկական
Ի րուին փրկչին 1855 Մարտ 17:

Կեաւորացի սարաֆ Դալֆայեան Սարգիս աղա
Հանդեաւ. 26 Դեկտ. 1855:

Դարբիէլ րաբունի՝ հապէշ կարգաւոր
Ի հայոց տանալ զիմ կարգ հոգեւոր,
Յիրս ինչ Սաղիմեան ուխտին կարեւոր
Մինչ յեթալպիա գրտայ ուղեւոր,
Ի Աստուածեան վճռոյն սուր վաղակաւոր
Կարեցայ ընդ մէջ և կամ աստ ի խոր.
Եւ հոգիս չաւեաց յուրտենին հոր
Մ' տայր Տո'ր, լինել, առ քեզ մերձաւոր.
Ի 1855 Մայիս 30 ի 42 յամս հասակի:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Համեստունի Լուսիա ումպարկայ սիկնոշ
Պարոն Բարսեղի Շանինեան.
Անաւասիկ ես օրինակ աշխարհի
Սիրուն որդեակք կ'երազեմ ես ձեզի
Այս աշխարհի փառքին բնաւ չի փառքի
Այլ մեղքերէն որչափ կրնամ հեռացեմ
Քանզի այս է մանկանացուն լախնանք
Ասկի ետքն ալ Դառն Աստուծոյ Արեանք
Որ ամեն մարդ քե մեղաւոր իւր պատիժը
Եւ քե արգար անուռ և կառնու իր վարձքը
Վնոեցի զկեանս ի մի հասակի 48 ամաց
Ի 1855 Յունվարի 13ին:

Պալսեցի Յովհաննէս աղա բոխչն,
Հանդեաւ. 1855 Օգոստոս 19, 84 ամաց:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Համեստունի Փռլանքի սիկնոշ ոսկերիչ
Պարոն Մկրտիչի Տէր Դրիգորի և Պռլսեցւոյ

Մարդ եւ նմանեայ եւ աւուրֆ
 Նոր որպէս հովանի անձին փառօֆ
 Մեծութեան սին կենցաղաց վաղանցուկ
 եւ սնօսի ունայնութիւն անանցնութեանց
 Ամենայն ինչ ողբալի, որպէս եւ ես մինչ
 Կարծի յաւեօ բերկրի յաօխարհի
 եղ ե սակայն արժասուել զոն մահացոյց դառնախօսի
 Լեցեայ ի կենաց կեցեալ յաօխարհի
 Ասա երեսուն եւ հինգ յամի Տեառն

1855 Յունիս 1:

ԴԱՄԲԱՐԱՆ

Եղիսաբէթ դստեր ռսկերիչ պարոն Մկրտչի
 Տէր Գրիգորեան Կ. Պոլսեցւոյ, հանդեաւ քսան
 եւ մի ամսւոյ 1856 Մայիս 21:

ՇԻՐԻՄ

Մաքրակենցաղ Յուսիանե յիկնոշ մահեսսի
 Յովհաննէս Սրուսաղիմացւոյ,
 Մերձեցաւ անձն իմ ի հող Տէր կեց զիս ընդ բանի Բուր
 Զիք ինչ բնաւ ամենեւին այլ կատարած մահացուի
 Նա մանաւանդ ի հող դառնալ ըստ հրամանի տէրունի,
 Յանկեալ հասեալ առ իս օրհաս վնոռն անդարձի
 Իշի ի հող բողեալ զսրիս անմխիբար տրամալի
 Յամի Տեառն 1856 Մայիս 17:

Արարկիրցի Պօղոս Կարապետեանի, որդի անուամբ
 Յակոբ Կոչի
 Ծնեալ ի Դանիէլ 1854 վնարեաց կեանս 1857 ամի:

Ով անմեղ դստն

Ով Պարոտիկ

Ո՛հ դու Մեծցաւր փառքիկ մանկիկ

Դու Մալմէսի Արայճընանի զաւակ

Թոար ի տուն մահաւան

Ամաց չորից իմ որդեակ

Երբ մահն զքեզ խոցեց արագ

1857 Սեպտ. 7:

Արարկիրցի սարաֆ Յովալ Մարտիրոս,
 հանգեաւ Ղ. ամաց 27 Փետր. 1857:

Կեսարացի Սէֆերեան Յակոբ աղա-
հանգեալ ի Գ տմաց 26 Նոյմ. 1857.

Պոլսեցի բժիշկ Մելքոն,
հանգեալ իբր Կ. տմաց 28 Նոյեմ. 1858.

Այս է հապան հանգսեան Ալեքի Ապուշեղ գիւղէն,
հանգուցեալ Անսօն աղա Անսօնեան,
հանգեալ յնղիպոս, ի քաին Փրկչի 1858.

Ռէրլեհմցի լուսարար Արսեմ, հանգեալ 1858.

Քնարան Յակոբայ Սեպուշ Միսաքեան Ակնեցու,
մը է որդի Մեծտառար Սեպուշ,
Քնարդի մահուան իջիազար տմիրայի,
եւ սեղանապետ Նդիպատկան Փոխ-Արքայի.
Վ. Ն. Դ. ի 55 տմաց.

Մինչ ի վիճակ յաջող բախտիս եւ վստահ
Պերճանայի ի բարձր պատուոյ ի դահ
Յայտարարուց զիջու փառաց ջահ
Անցին աւարք իբրեւ բառուեր մըշտատուն
եւ հուսկ ուրեմն, յուշիկ տխտիս յետի պահ
Ջիս պաշարեալ զհոտարակաց մեռաց մահ,
Աստուած բարձրեալ ննջեցելաց կեանք տնմահ,
Մ' առյր աւաղ մահուանս տախթ դալ ի ճահ
Զքեղ ունելոյ ինձ միայնակ վերջին ջահ
1858 Յունիսար 24.

Պոլսեցի Բէիզեան Դրիգոր աղան
հանգեալ իբր Նն տմաց 3 Ապրիլ 1859.

Այս է տապան հանգստեան
Տէր Կարապետ Գահանայի Կողտկից մահու. Թաղուհոյ
որ է դուստր Էմիրզեանի,
հանգեալ 1859 Մարտ 1, իբր ին տմաց.

Աս հանգչի Տիկին Իւղաբեր Պուսախ Պուսախեան
Վանեցի, ծնեալ ի Վան 1859. հանգեալ,
[նոյն հապանաբարին վրայ]
Պուսախ Մանուկ Պուսախեան, Վանեցի:

Առ վարդ վաղամեռիկ, հանգչի
 Այս արձան նազելւոյդ արժանի
 Մնաւ դուստրը Գրիգոր էֆէնտի Եղիայեանի
 1839 Նոյեմբեր 13 և հանգեաւ
 Ի դասս արդարաց Ի 1860 Ի 24 Հոկտ.
 Անմեղ դատրիկ հնազանդ անուն վայելի
 Արժան էր քեզ հիւսել պսակ սարգենի
 Այլ վաղանձուկ ամենայն փառք աշխարհի
 Զի պոհի քեզ յերկինս պսակ ցանկալի:

Իզմիրցի Ապրօ Օհաննէս աղան
 հանգեաւ իբր 18 ամաց 10 Դեկտ. 1860.

Այս է տապան հանգստեան Օհաննէս Ճիվէլէք
 Հայաստանցի, ծնաւ 1790, հանգեաւ 1860/ին:

Այս է տապան հանգստեան
 որ է նահապիւ սարաֆ կողակից Քաղուհի թիկինն,
 իբր Ի հասակի յիսուն եւ հինգ ամաց
 որ հանգեաւ Ի Տէր յամի Տեառն 1860 Սեպտ. 26:

Շ Ի Ր Ի Մ

Ակնադործ մահտեսի Մկրտչի Տէր Գրիգորեան Կ.
 Պոլսեցւոյ,

Զի տարածամ մանդաղն հասեալ օրհասի
 Քաղէ զհո սրպէս ծաղիկ Ի դաշտի
 Յայնժամ անցցեն աւաւրք իւր ղերթ հովանի
 Իջցէ մարմին նորա Ի հող տապանի
 Փոխեցաւ յաստեացս Ի հասակի
 52 ամաց 1860 Յուլիոս 7:

Կարապետ Վարժապետ Տիարաքիւրցի,
 հանգեաւ 1 Յունիս 1861.

Երամ աղա Միսաքեան,
 հանգեաւ 65 ամաց 1861 Յուլի. 17:

Ակնցի Վարժապետ Տիրացու Յովհաննէս,
 հանգեաւ իբր 60 ամաց 9 Յունիս 1861.

Այս է տապան հանգստեան Նիկողոս,
 որդի Ակնցի Վանենց Փիլիպպոսի,
 հանգեաւ Ի Տէր յամի 1861 Հոկտ. 29, յեղիպոսս:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Վանեցի ծայրագոյն Իրիգոր վարդապետի, որ ձեռնադրեալ կրօնաւոր ի Կիրակոսէ, Սբբազան Արքայիսկոպոսի եւ վարեալ զսուրբ պատօսնն անքերի. ամս երեսուն եւ վեց յնկեղեցին Հայոց, որ յեզիպոսս, փոխեցաւ ի կնեցաղոյս յեօրանասուն եւ հինգ ամաց հասակի, յամի Տեառն 1862 Յուլիս 6:

Վանեցի Կարապետ աղա Տէր Գալուստեան աղան,
հանգեաւ 3 Ապրիլ 1862.

Արաբկերցի Մովսէս Էրզանկասեան,
հանգեաւ 16 ամաց զարիպ 1863.

Սահաթէի պարսն էլիասի Մերկերոսեան,
որ հանգեաւ ի Տէր 1864 Օգոստ. 23.

Արաբկերցի Էրզինկելու-օղլու Կարապետ,
հանգեաւ 50 ամաց 1864 Մայիս 10.

Ակնեցի մահեսի Յարութիւն Նազարեան,
հանգեաւ իբր 70 ամաց զարիպ, 7 Փետր. 1864.

Պօլոս Պէյի Քիլերնին, Իզմիրցի պարոն Յարութիւն,
հանգեաւ իբր 70 ամաց, 12 Մայիս 1864:

Թախտացի պրն. Սիմէան, որ է Էմին Քիաշիք,
հանգեաւ իբր 90 ամաց, 15 Յունիս 1864.

Արաբկերցի Ապսալեան Մանեսի Դեորգ,
հանգեաւ իբր 65 ամաց, 28 Սեպտ. 1864.

Դամբարանն աղնուաշուք Կարապետ աղա Գալուստեան Վանեցի պոյժառափայլ իշխանի եւ բարերարի,
որ հանգեաւ ի Տէր ամաց վտթասն եւ երկուց, յամի Փրկչին 1864 յԱպրիլ 8, թողեալ ի սուգ անմխիթար զսիրելիս եւ զազգ իւր համայն:

Այս է ճապան հանգսեան Բաբակոփ Թագւոր Աբրահամեանի, ծնեալ յէսիրնէ 1800, յամի վախճանեալ յեզիպոսս 1865 Մարտ 20:

Ակնեցի Միսաքեան Մահեսի Մարիամ Խաթունն,
հանգեաւ 70 ամաց 7 Յունվար 1865.

Առ վարդ վաղամեռիկ, հանգչի
 Այս արձան նազելւոյդ արժանի
 Մնաւ դուստրը Գրիգոր էֆէնտի Եղիայեանի
 1859 Նոյեմբեր 13 և հանգեաւ
 Ի դասս արդարաց Ի 1860 Ի 24 Հոկտ.
 Անմեղ դատրիկ հնազանդ անուռն վայելի
 Արժան էր քեզ հիւսել պսակ սարգենի
 Այլ վաղանձուկ տաննայն փառք աշխարհի
 Զի պահի քեզ յերկինս պսակ ցանկալի:

Իզմիրցի Ապրո Օհաննէս աղան
 հանգեաւ իբր 18 ամաց 10 Դեկտ. 1860.

Այս է տապան հանդսեան Օհաննէս Ճիւլէլէք
 Հայտատանցի, ծնաւ 1790, հանգեաւ 1860/ն.

Այս է տապան հանգսեան
 որ է համաթիւ սարբաւ կողակից Քազունի թիկիճճ,
 իբր Ի հասակի յիսուն եւ հինգ ամաց
 որ հանգեաւ Ի Տէր յամի Տեառն 1860 Սեպտ. 26:

Շ Ի Ր Ի Մ

Ակնադարձ մահաւոր Մկրտչի Տէր Գրիգորեան Կ.
 Պոլսեցւոյ,

Զի տարածամ մանգաղն հասեալ օրհասի
 Քաղէ զնա սրպէս ծաղիկ Ի դաշտի
 Յայնժամ անցցեն աւուրք իւր զերթ հովանի
 Իջցէ մարմին նորա Ի հող տապանի
 Փոխեցաւ յաստեացս Ի հասակի
 52 ամաց 1860 Յունվար 7:

Կարապետ Վարժապետ Տիարպէֆիրցի,
 հանգեաւ 1 Յունիս 1861.

Երամ աղա Միսաքեան,
 հանգեաւ 65 ամաց 1861 Յունվ. 17:

Ակնցի Վարժապետ Տիրացու Ռովհաննէս,
 հանգեաւ իբր 60 ամաց 9 Յունիս 1861.

Այս է տապան հանդսեան Նիկողոս,
 որդի Ակնցի Վանենց Փիլիպպոսի,
 հանգեաւ Ի Տէր յամի 1861 Հոկտ. 29, յեղիպտոս:

Դ Ա Մ Ի Ա Ր Ա Ն

Վանեցի ծայրագոյն Դրիգոր վարդապետի, որ ձեռնադրեալ կրօնաւոր ի Կիրակոսէ, Սրբազան Արքեպիսկոպոսի եւ վարեալ զսուրբ պատօսմն անքերի. ամս երեսուն եւ վեց յնկեղեցին Հայոց, որ յնդիպոսս, փոխեցաւ ի կենցաղոյս յեօթանասուն եւ հինգ ամաց հասակի. յամի Տեառն 1862 Յուլիս 6:

Վանցի Կարապետ աղա Տէր Գալուստեան աղան,
հանգեաւ 3 Ապրիլ 1862.

Արաբկերցի Մովսէս Էրզանկասեան,
հանգեաւ 16 ամաց դարիպ 1863.

Սահաթէի պարոն Էլիասի Մերկերսեան,
որ հանգեաւ ի Տէր 1864 Օգոստ. 23.

Արաբկերցի Էրզնկելու-օղլու Կարապետ,
հանգեաւ 50 ամայ 1864 Մայիս 10.

Ակնցի մահտեսի Յարութիւն Նազարեան,
հանգեաւ իբր 70 ամաց զարիպ, 7 Փետր. 1864.

Պօղոս Պէլի Բիլերենին, Իզմիրցի պարոն Յարութիւն,
հանգեաւ իբր 70 ամաց, 12 Մայիս 1864:

Թախտացի պրն. Սիմէոն, որ է Էմին Բիաշիֆ,
հանգեաւ իբր 90 ամաց, 15 Յունիս 1864.

Արաբկիրցի Ապսալեան Մանեսի Դեորզ,
հանգեաւ իբր 65 ամաց, 28 Սեպտ. 1864.

Դամբարան աղնուաշուք Կարապետ աղա Գալուստեան Վանեցի պոյժառափայլ իշխանի եւ բարերարի,
որ հանգեաւ ի Տէր ամաց զաթսուն եւ երկուց, յամի Փրկչին 1864 յԱպրիլ 8, թողեալ ի սուգ ոնմխիթար զսիրելիս եւ զազգ իւր համայն:

Այս է ճապան հանգստեան Բարակոյի Թագւոր Աբրահամեանի, ծնեալ յԵփրեն 1800, յամի վախճանեալ յնդիպոսս 1865 Մարտ 20:

Ակնցի Միսաքեան Մահտեսի Մարիամ Խաթունն,
հանգեաւ 70 ամաց 7 Յունվար 1865.

Այս է ապան հանգսեան Սարա յիկնոջ Տեօփեհեան
Հանի Յակոբի, որ հանգեալ է Տէր 1865 Յունիս 19:

Շիրիմ համեստուհի Երանիկ օրիորդ Գաբրիէլեանի
Աւուրք իմ որդէս հովանի անցնին և ես որդէս խոստ
ցամաքեցայ,
Մանգաղն անգութ Ատրոպի որ ուժգին տառապեցայ
զիս անխնայ է զեաին,
Գիտէի թէ այս է վախճան մահացուին, սակայն
ողբամ զմահ առայդ հասակի,
Կնքեցի զկեանս իմ է քսան և չորս հասակին,
1865 Յունիս 12:

Միհայիլ Մանուկեան Վարժապետ, ծնած Կ. Պոլիս 1808,
վախճանած Գանիրէ 1865 Մարտ 23ին:

Ճիւղանեան Հէքիմ Ստեփանի աղան,
հանգեալ 21 Մայիս 1865:

Աս հանգչի Տիօն Յէր Սիմոնեան,
ծնեալ 1790, վախճանի 1866:

Գէորգ Տիօնեան, 1860—1867:

Այս է ապան հանգսեան Երուսաղեմացի մէլիփէյրհի
Յովսէփի Գեորգեան, հանգչի է Տէր 1866 Յուլիս 13:

Ետգուպ Ետգուպեան Արարիկերցի, ծնած Գահիրէ
1867 Յունիս 13, ծնած Արարիկեր 1797ին:

Մարիամ Ասատուր Միսափեան, վախճանած Գանիրէ,
1867 Հոլիս. 6ին, ծնած Ակն:

Այս է տապան հանգստեան Բալուլու Տիւրկէր
պարոն Մարտիրոս Վարդանեան
հանգեալ է Տէր իբր 85 տմաց է 1867 Յունիւ. 1:

Այս է ապան ծառայ Տեառն ննջեցեալ Նոյիազարի
մահեսի Սուլթան, կին մահեսի Գեորգ Շանլազեան
եւ հօրն անուան Թերզի պատի հանի Կարապետի
յամի Փրկչին 1868 Մայիս 1:

Այս տեղ թաղուած է Սուլթանիկ ո՛ր թառամեցար
Դուստր Սարգիս Դուրիթեանի Ակնեցւոյ զուր է
տաւն մահուան
Երբ էիր երեք տմաց որդեակ, երբ մահ զքեզ խոցեց
յամի Տեառն 1868 Օգոստոս 3:

Պիւնկար Առաքելեան, ծնած 1809ին,
մեռած 1868 չոկս, 25ին Դեկտեմբեր:

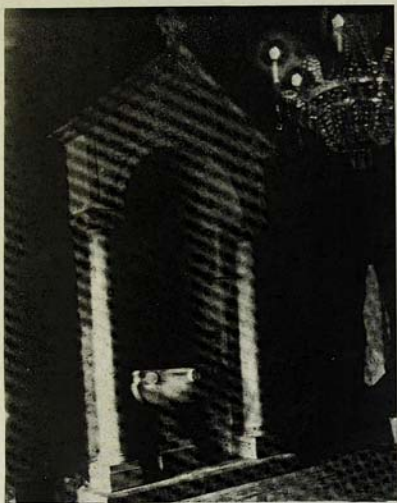
Նարդունի Քաղաքեան, ծնեալ յեզիպատս 1843 յամի
Վախանեալ 15 Մայիս 1868

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Ի յոյս փառաց յաւիտենից առաքինադարդ Էֆդիկ
Տիկին Գ. Ռաֆայելեան, վախճանեալ յամի Տեառն
1869 Յուլիս 9, ի հասակի 41 տակայ:
Որ ի ճախ փայլեաց ի կեննս ի յոյս կենցաղ
Գործալք բարեաց զաւխտ և զսէր պերճ տոհմիդ
Մուսուլէի զուարթ ի սերս գէժք ծիծաղ
Ի հայրենիս փառս խայտացիր և Ազգիդ
Համեստուհի Էֆդիկ տիկին քաջազան
Աւաղ չէր այդ լուսաց դաշնակդ նազելի
Եւ սեւազէմ դառն բաժակ ժանդ մահուան
Ջքեղ վաղ իսկ այս ի շիրմիս ցարս կուշտի
Այլ յիշատակ քոյին անջինջ մնաց յար
Ի սերս սրոց կացեր յաւէա զու զճան
Հանդչիր նպաստիդ նժդեհ խինդ ի սպար
Անդ որ վճարք անճառ բարեաց քեզ մնան

Աս հաճիչի վարդունի դուստր Ասեփան Պողոսեանի,
Ուրնամեալ, ի բուլին Փրկչին 1870 Մայիս 18:

Ռաբեպուշա Սիթի Քաթարայ տիկնոջ, Նդիա ողա
Վաճառականի Ակնեցւոյ:
Ահա երկինք սուգ զգենուն
Ի գիշերին քոզ սեւաթոյր
Հեծէ լուսին յետ տիպ տխուր
Հպից և ես արդ չեմ քնար
Ձի և քնութիւն ինձ սգակից
Փութաց ի թուխ պատել խաւար
Ջերկնից դՏէրն զջահալից
Ասա առնթեր խաղաղ շիրմին
Հեծեց և անմահունջ
Ձի և համակ գեղուի յիս
Սիրտ իմ հատու ի սպառ և շունչ
Թէ քաղցրիկ մօր իմ սիրելի

Ս. Ասալաժաճյանի Նկեղեցւոյ Մկրտութեան Աւազանը:

Ասա շահապետք ետան տեղի
 Ասազ և աչք իմ նման տղերքի
 Թացցեն զերկիր ի ցոյ ազի:
 Մեկու ի 1810, վրձ. ի 9 Յունի. 1870:

Ո հրեռակ քե երբեք իջնես մօտ ճապանիս
 Տուր բարեւ այլ զուարթ առ ինձ կոյս ճապանիս
 Որ փառուն բողուցի իմ մարմին քեւ անդ
 Այլ հոգիս կ'ակնարկէ ծնողս սերն ու խանդ
 Որով միտս կ'ողբան զիս կոչելով վարդունի
 Ուր զայիր, ուր բռար մեր դուստր նորասի
 Ուր քնամեայ հասակի ամպի մէջ իբրեւ լոյս
 Սահեցաւ ո՞ն ճարաւ մեր սրտի բոլոր յոյս
 Վեհդ, պատգամ բոկ մօրս կուսեայ քե իր սուգ
 Թող կասի եւ դստերն իր աչաց արտասու
 Նոյնպէս հօրս որ կոչի Պօլոս Ասեփան
 Թող սրտին մխիթար իմ եղբայր սիրական
 Զի հոգիս լոյսերու կոնակաց հետ խաղայ
 Զարդից սիրոյ մէջ յիշատակո կը լուայ
 Յաւ ու վրձ չէ նանչցած երկրի վրայ
 Թողի զայն եւ զայ
 Նրջանկութիւն առ Աստուած
 Ի բուլին Փրկչին 1870 Մայիս 18:

Այս է տաղան հանգստեան, Քերտիկ Թերզի Օղլուեան
 Ետած ի Պոլիս 1800 Մարտ 21, հաւգեաւ ի Տէր 1870 Յուն. 18:

Տապան բարեպաօս Բարսաբայ սիկնոջն մեծ Նղի. յ աղա
 վանառականի Ակնեցւոյ ծնած 1810 մեռած՝ 1870 Յունիս 7.

Նղիա աղա մեռած 1870 Սեպտեմ. 27.

Այս է տապան ծառայ Տէր Ննջեցիկոց Նղիա զատե
 մանեսի Սուլթանի կին մանեսի:

Մ Ա Հ Ա Ր Ձ Ա Ն

Պետրոսի պատանւոյն Արարկերցւոյ
 Ես իբր ծաղիկ անոյշ ցողով զաւարճալի
 Շողշողոյի ի բուրաստան պերճալի
 Պատանական աւուր խապառ ինձ աւաղ
 Որով մտեայ ի բերան սրուն Ատրուպի
 Եւ ես ամացա ինն և տասնից ներթակեալ
 1870 Դեկտ. 24:

Ա Մ Տ Հ Ա Ն Ի Զ Ի

Ակնցի սարրամի Սարգիս ազա Դաւիթեանի
Որդի անուամբ Յակոբ Կոչի, ծնեալ Գանիրէ
1870 Փետր. 3, վրսն. 1871 Օգոստ. 22:

Այս է տապան հանդատեան Քերթովքէ Թէրզիօղլուեան
ծնեալ Կ. Պոլիս 1800 Մարտ 21, հանգեալ ի Տէր
1870 Յուլի. 8, և տիկին Զ. Թէրզիօղլուեան ծնեալ Կ.
Պոլիս, 1820 Մարտ 23, հանգեալ ի Տէր 1896 Գահիրէ:

Պարոն Փիլիպոս Յակոբեան աեօսիէնի, ու հանգեալ
1871 Յունիս 22:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Մեծապատիւ Գրիգոր Էֆէնտի Զաքարեան
Կոչեցեալ Խպրահիմ Էֆէնտի Ռուշտի, որ
Կնքեաց զմահականացուն իւր ի հասակի 65 ամաց
1874 Մարտ 2:

Աս հանգչի Կարապետ Շանինեան, Նզիպացի
ծնեալ 1842 հանգեալ ի Տէր 1874:

Այս է տապան հանդատեան բարապան Հայաստանցի
Յակոբի, ծնեալ 1829 վախճանեալ 1874 և որդին
Պետրոս 1881:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Կարապետ աղայի Մեմիկեան
Ծնեալ ի Պոլիս 1805, հանգեալ ի Տէր Նզիպոս
12 Նոյ. 1875:
Նրանի մեռելոցն որք ի Տէր ճնշեն:

Խաչեր պէյ Միքայէլեան, Թարգման Գերմանական
հիւպատոսարանին, ծնած 1818 Գահիրէ,
վախճանած 1876 Յունիս 21:

Գեորգ պէյ Ռափայկեան, մեռած 2 Սեպտ. 1877,
եկած Պոլսէն 1840. Հանգեալ 78 ամաց

Դամբարան համեստափայլ Արուսեակ տիկնոջ
 Տիգրանայ Մկրտիչեան Պարտիզակցւոյ
 Աւուրք իմ ուպէս հովանի տնցին
 Եւ ես որպէս խոտ ցամաքեցայ
 Մինչ յուսոյի երջանկանալ յաշխարհի
 Աւաղ հոս ինձ հիւանդութիւն սակայն
 Շատ մրցեցայ ընդդէմ կրել Ատրովպի
 Այլ տնկայ զո՛ր իւր մահառիթ մկրտաի
 Թողեալ դատերս և զքոյր իմ նաղելի
 Մին Երմոնեայ և միւսն անուամբ Զարուհի
 Այս է վախճան մահկանացւոց
 Ի կենաց 22 ամաց հասակի ի 25 Օգոստ. 1878 թուի
 Փրկչի:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Ջ Ի

Տիրան Անտոնեան, որ եօթը զարուն տեսաւ միայն 1873—80
 Եթէ շիրմնս ձլի մի վարդ
 Զի վարդի պէս անքիծ դեռ հաս
 Վաղամեռիկ մի հրեշտակ
 Հանգչի այս շիրմիս տակ:

Այս է տալան հանգսեան Նեան Կարապետեանի
 Ենեալ ի Գանիրէ 1868 հանգեալ ի յեր 1880 Օգոստ. 15:

Ի յաւերթ յիշատակ ազնիւ երիտասարդի, Փիլիպոս
 Մարգիսեան Զմիւռնացւոյ. այրի 26 ամաց առոյգ
 հասակի կնքեց զկեանս իւր որոյ ի հաւատար
 յաստեաց, յամին 1881 Դեկտ. 25

Աս հանգչի Եւա Կարապետեան, Եղիպացի,
 ծնաւ 1812 հանգեալ 1882:

Երուանդ Ստեփան փաշա, ծնած 1865, մեռած 1883ին:

Տիկին Աննա Մ. Գարակիւլեան, Արաբկերցի
 Հանգեալ ի Տէր ի քառասուն և հինգ ամաց
 27 Յուլիս 1886:

Այս տալանին հանգչի Սահակ Մարգիսեան Կեսարացի
 Ենեալ յԵղիպոս եւ ինկել զա մուրի կեանս ի հասակի
 44 ամաց ի 10 Յուլիս 1885 բուին:

Այս է հասլան հանգսեան Յովսէփի, որդի Յովհաննէս
Փուրլիմեանի Տիրանակերացոյ, ծնալ յամի Տեառն
1869 Մարտ 8 եւ կնիեց իր մանկանացու կեանքը ի
Հասակի ամաց 17, յամի Տեառն 1886 Փետր. 17.
Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին
եւ ես որպէս խոս ցամաքեցայ
Ապառեցաւ որպէս ծուխ աւուրք իմ:

Գ Ա Մ Ր Ա Ր Ա Ն

Յիկին Արուս Կարապետ Դալսեանի, ծնեալ ի
Կոստանդնուպոլիս ի 29 Հոկտ. 1822, հանգեաւ առ Յէր
յՆզիպատս ի 12/24 Յուլիոսի 1887:

Թիօեցէք զաղօթս Զեր զհոգի ստրա:

Եւսուք էֆէնտի, Ֆէմի նամբիլէ շէօքրէթլու
Օլան Դէորդ Սիրականեան 62 հաշրնտա ի քէն
Սէնէ 1887, Ապրիլ պէշինտէ պէգայէ իրթանալ
էյլէնմիշաիր:

Տէր Ստեփաննոս Տէր Ստեփաննեան
Սուրբ Եկեղեցւոյ Հայոց ախոյեան
Տեսան երկրպագու, նուիրեալ ազգին
Եզու զո՛ւ զկեանս իմ եւ զճոգին
Փռքը հօտ արամեան հինաւուրց զկայ
Անեղին փառաց կրօնին զերակայ
Նոյն եւ անասան կեցցէ ի հաւատ
Նահատակ ազգաց, արգար անարատ
Ողջոյն քեզ զնամ յոր հարքս իմ չսքան
Սրտին ձփելոյ յանխոյժ հանգրուան
Տէր կոչեաց զիս, Տէր կենաց եւ մահու
Սիրով մեկնիմ ես եւ կամացն հլու
Տեղի տամ ի կէս իմ ասպարէզիս
Եւ ի ձեռն Փրկչին աւանդեմ զճոգիս
Փռաք իմ ընտանիք երբեակ զաւակունք
Արամ եւ Տիգրան, ուստերք սիրտսուն
Նոյն եւ Տիրուհի դուստր իմ փարելի
Եղերուք յաւէտ սերունդ արժանի
Արամեան Աղին յորոց Սուրբ ի սէր
Նուիրեալ լիցին անբիծ աւուրք ձեր
Մն. յամի Տեսան 1840 Օգոստ. 4

ԹԱԿՆ քաղաքի:

Վախճանեալ յամի Տեսան
1887 Հոկտ. 16 յՆզիպատս քաղաքի:

Մ Ա Հ Ա Ր Ձ Ա Ն

Մարիզոյ տիկնոջ Գրիգոր Եղիայեանի
Հաղորդաւ ի Տէր ի հասակի յիստան եւ մի ամեայ
1888 Մայիս 30 ՌժԷԷ.

Ի յայս կենցաղ ունայնութեան եւ եթ յաղթեան
եւ բնդունին զպատկ փառաց զոր խոստացաւ Յիսուս Փրկիչ
Յանաի կեանս իւր սիրելեաց եւ որք փառօր տալ ստացին
Ի յարկան Սուրբ մշտնջենական, անմահ կենօր կալ օրհնութեան
Տիեզերաց հասակին համայն այն բովանդակ լրումն բոցից
Քրիստոնէից բարեպաշտից:
(Դամբարանէր ունի ֆրանսերէն եւ իտալերէն արժանազրութիւն-
ներ):

Այս է տապան հանգստեան Մելքոն Արկանեանի
արհեստիւ քովիսար, ծնեալ Զմիւռնիոյ 1835 Մեպո. 8
հանգեաւ ի Դանիթ 1889 Յունիս 13:

Դամբարան Պողոս Կարապետեան
Հանգեաւ յամի Տեառն 1889 Մայիս 26.
վճարեալ կեանս ի Քրիստոս 63 ամաց ի Դանիթ:

Աստ հանգչի Դրիգոր Մլէղէնեան
որ 14 զարուծ միայն տեսաւ եւ խամբեցաւ
1889 Յունիս 2:

Ան մէկ հասակն հոգւոյն հաւոր
Որ իր միշտակ յայս էր բալար
Զուրկ զաւակէն ա՛ն կրկին այրի
Բիւր ցաւերով սիրտ իւր այրի:

Աս հանգչի Մարիամ Օհան Կարապետեան
ծնած 1865 Յունիս 27, վախճ. 1889 Փետր. 5:

Շիրիմ Յակոբ Միքայէլեան Եգիպտացի,
ծնաւ 1825, հանգեաւ 1890:

Տապան հանգստեան տիկին Մարիամի,
Ամուսին Հորնի Մարտիրոսեանի,
նօքն ամօք առաջ Եգիպտոս եկեալ
ՅԱրաբկիր քաղաքի ուր եւ ծնեալ
Քառասուն չորս ամօք փոխեցաւ ասի
Ի դասն..... եր ճազնապի
Զորեքսասան ամաց վայելեալ ի
եմամ երկու որդւոց.
29 Նոյեմ. 1890:

Չարաշուք հարուած անողսք մահուան,
 Խլեց տարածամ զՅակոբ Գալանկեան
 Կուտայ իւր արեւ սեւ սեւ հողերուն,
 Այս հողակոյտին վերեւ շիջանի
 Յուան անուշակ ծնողաց արաի
 Որ եկեալ այսր ի խնդիր բախաին,
 Եղաւ վաղահաս որս ժանաւախի,
 Մնեալ բնագաւտան Կեսարիա 1868 Մարտ 6,
 Հանգուցեալ Գահիրէ 1891 Յուլիս 27:

Թագունի Եղիազարեան, ծնեալ Ակն 1818,
 վախճ. Դանիւրէ 1893:

Գոսպար Մկրտիչեան, ծնեալ ի Բաղէշ,
 հանգեաւ 1896 Դեկտ. 28:

Խուժում ժարդիկ հուր սուր ի ձեռին,
 Հէք եղբայրներուս արիւնն ըմպեցին,
 Տեսայ արհաւիրք ցուրտ մահատարուաւ,
 Սառեցայ ջերմէն արբաիս կեանքն ի հուր
 Ախա անբուժելի իմ մէջ բայն դրաւ,
 Թողելով սիրելիքս եղայ.....
 ԵՕԹՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ԱՇՆԱՆ ՏՂԱՆ էՐ,
 Կիրակի օր ինկաւ հողին անձնուէր:

Տիկին Հռիփսիմէ Թերզի Օղլուեան
 ծնեալ ի Պոլիս 1820 Մարտ 23,
 հանգեաւ ի Տէր 1893 Ապրիլ 8:

Այս է տապան հանգստեան
 Չեղերցի Համբարձում Յովհաննէսեան
 ծնեալ 1826, վախճ. 1896 յամի փրկչական:

Հանի Նեան Մանուկըն Դերիմեսի
 վէ Սուսուֆ Ֆեհմի Էֆենտիսին
 հալասը օլան վարդենի հանրմ
 53 եաթմիս իկն սենե 1890

Մայիս 8 սէ սարի պիքայէ իսրիմալ Էլեմիս օիր:

Դըյըճը Յակոբ Մեղունեանըն էհլի Սօֆի 1812
 Կէլիպ տիւնեայէ վէ 1890 Մայիս 20 վէֆաթ էթաի:

Վաղամեռիկ Եղուարդ Սիմոնեան,
 ծնեալ ի Կ. Պոլիս 1863 Ապրիլ 10,
 վախճանեալ ի Գանիրե 1891 Յուլիս 20,
 Յիւս սասկ արդարոց օրհնեալ եղիցի:

Ա Ր Ձ Ա Ն

*Օրիորդ Զօպէլի, զուստր Կարապետ Միխայիլեանի
 Արարկիրցու, ծնաւ 1873, հանդեսաւ 1893:*

Կեսարացի Դանիէլ Գ. ձամնեան,
 Ոսկերացն հանգիստ գաւ այս խալան:
 Տեսեալ զարճաւիրս հայրենի ճեղեաց
 Երող զիւր այրին ի խոր սուգ եւ լաց,
 Ինեալ Մարտ 1834, հանգեաւ 1896 ի Գանիրե:

*Կոթող զոր կանգնեն Եգիպտահայեր
 Տան Գարրիէլեան, զրիժառու արեան,
 Մուշեղըս Մըշեցի, կեանքս տուժեցի,
 Բառն վեց տմեայ, կախաղան եւայ
 Նենգ Ալպիսնի, խիստ Փարաւանի,
 Սասուն Հայաստան, տարրիք յաւիտեան:*
 16/28 Ապրիլ 1896:

Ոսկերոսի՛ աս հանգչի, ծոցս հողին,
 Շահրիկեան Բարբողի,
 Գրագէս վաղանցիկ Աբեղան եր Կունծիկ,
 Քաւգարայ, իր որորան,
 Գանիրե Ոնարան,
 1872 — 1897:

*Աստ հանգչի տիկին Սրբուհի Կարապետեան,
 Եգիպտացի, ծնեալ 1847, հանդեսաւ 1897:*

Աս հանգչի Յովնանէս Յ. Պալղոյեան,
 Յօրինիչ Ֆէլէկ եւ ապա Մաժակ հանգեսից:

Եղիցի կամփ իոյ:

Թեպէս եանց սա, որպէս բնաւ անցանեն
 Այլ զի ըսպաս անցին յարկ դպրութեանց,
 Եւ զխնասից ճառեաց մարդկան համօրեն,
 Անուն նորա անմեռ, հռչակն է անանց
 Ինեալ ի Կեսարիա 5 Փետր. 1833,
 Վախճանեալ յեգիպտոս 20 Սեպտ. 1898:

Այս է տապան հանգստեան Սրբուհի Թաղարեան,
 ծնեալ յնոյեմբեր 1833ին հանգեալ ի Տէր 1898
 Օգոստ. 25ին:

Աս հանգչի Գաբրիէլ Բարսեղեան Սգիպացի
 Մնեալ յամի 1867 Օգոստոս 15
 Հանգեալ ի Տէր 1898 Հոկտ. 16:

Ասա հանգչի տիկին Մարիամ Դանիէլ Սարաֆեան
 Ծնաւ 1811 հանգեալ 1896:

Եսկոյր Կիւլէղեան ծնեալ յնոյեմբեր 1856
 Եւնիս 2, հանգեալ ի Տէր 1898 Հոկտ. 12:

Պետրոս Աւետիսեան Սգիպացի, ծնաւ 1884,
 հանգեալ ի Տէր 1899 Նոյ. 1:

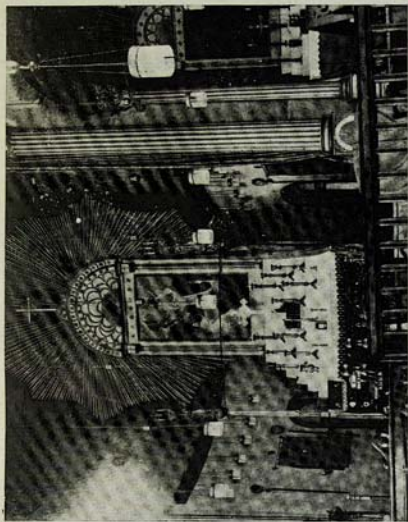
Ասա հանգչի Նուշիկ Բ. Ասատուածատուրեան
 Մնեալ ի Պոլիս 1839, հանգեալ ի Տէր 1899 Մարտ 18
 Եւ Եսկոյր Ասատուածատուրեան ծնած Պոլիս 1863
 Մարտ 11ին և հանգեալ 1903 Մայիս 28ին:

Տիգրան Ահարոնեան Սերասացի 1860 - 1899
 Ինչո՞ւ արցունք ցայտում էր մեր սէր աչերից,
 Ինչո՞ւ արագ փախում էր հարազատքս այս ափերից:

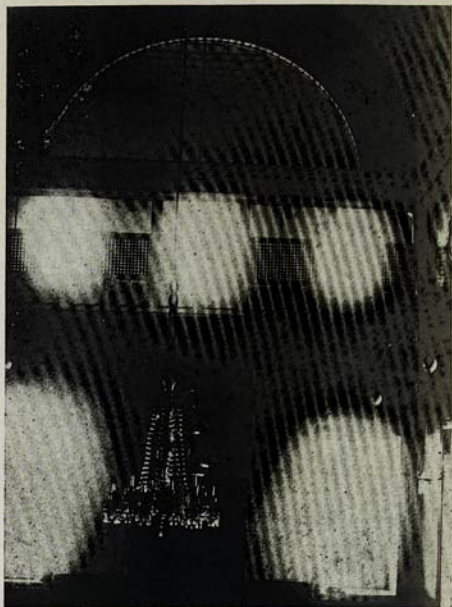
Աս հանգչի տիկին Զանիկ Տերլիսեան ծնեալ ի
 Զմիւռնիա, հանգեալ ի Տէր 1899 Յունվ. 21
 յիս 58 ամաց:

Օր. Էմէնի Փափաղեան Պոլսեցի 1879—1899
 Հաղիւ կենաց գարունին թեւակոխած սեմին վրայ
 Ուր ցնծութիւն սէր ունին այնքան էակք հաղեհմայ
 Զըննայելով այս ծաղկին որ ճակատին վրայ
 Ժպտէր մահուան խորշակ սառնագին պարպեց զիս
 հոգին վրայ

Զիս զգեստնեց կորզելով զիս գիրկ-դըրկի
 Բաղբրիկ մօրկանս գիւրա՛նեմ որ արդ
 զիս զուր կը խնդրէ:

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Աւագ խորանը

Նոր Ս. Մինաս եկեղեցւոյ կանանց վերնասան ներքին տեսքը

Աստ հանգչի Յարութիւն ժամեան Ռոստոբոցի
Ծնեալ 1870, հանգեալ 1900

*Աստ հանգչի Մկրտիչ Անտոնեան Եղիպտացի դերձակ
Ծնեալ 1835, հանգեալ ի Տէր 1900 Գահիրէ:*

Օնաննէս Օնանեան Կեսարացի,
հանգեալ ի Տէր 1900 ի Գահիրէ:

*Մանգուղն սայրասուր մահուան ժամախ
Կարեց կենաց թելն տիկին Նազլուի
Թամարզա ծնած Աշղղեան տահմէն
Վիշա ի սիրտ թուա այս ցաւոց հովերէն
Ծնունդ 1847—1901:*

Պանդուխտ Հայ բիշ մը կիցիբ հոս
Ու հարց մ'ուղղէ քարիս անխօս,
Տարիս հազիւ յիսուն եւ հինգ,
Անա կանչեց Տէր զիս երկինք
Ղարիբ բողի Վարագ ու Վան
Եւ Մկրտիչս Պուսախեան
Այս չր տեսած Վասպուրական,
Ննջեմ պիտի հոս լաւիտեան
1846—1901:

*Աստ հանգչի Թովհաննէս Պալեան,
Ծնած 1876, Իւսկիւտարցի,
Վախճանեալ 1901:*

Աստ հանգչի Ղասասու, բանաստեղծ,
Գարեգին Ռոստմի, 1901:

*Վանեցի Կարապետ Մարտիրոսեան,
Ծնեալ 1863, Վխճ. 1901 Եւնուփար 5:*

Աստ հանգչի, Դեռոզ Սիմոն Նզիպացի,
ծնալ 1840, հանգեալ ի Տէր 1902:

*Տիգրան Թ. Վարդերեսան Կեսարացի,
1870—1902*

Աստ հանգչի Մարթա Ղազարեան:
1834—1902

*Հանգստարան Հանգուցեայ
Յովհաննէս պէյ Յակոբեանի*

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

Եզնիկ քահանայ Պալուկի յԱրարկերտ քաղաքէ ֆորթ Ասիայ
Ենեայ յամսեանն Յունկարի 1853 ամի ֆրիչին
Ձեռնադրեալ ի քահանայ յառաջնում առաւ Յղոստոսի 1855 ամի
Եւ հանգուցեայ ի Դանիթ Եզիպտոսի 25 Մայիս ամսոյ 1902 ամի:

Ա Ա Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Ակնցի Ստեփան Յակոբեան, դահարաժառանգ,
Ենեայ 1833, հանգեալ ի Տէր 1903 Օգոստոս 18.

Յակոբ Բ. Աստուածատուրեան, ծնած Պոլիս 1863,
Հանգեալ ի Տէր 1903:

*Աստ ներքեւ շիրմին
Հանգչի քո մարմին
Ով հայր պատուական
Յակոբ Տէպլէթեան*

*Թող քո յիշատակ
Որդւոյդ միակ
Սրբին մէջ վառած
Մնայ անմոռաց
Ենեայ ի Կեսարիա 1841, հանգեալ ի Տէր 1903.*

Մ Ա Հ Ա Ր Ձ Ա Ն

Բերկրուհի Միսաֆեանի 1877—1903:

Նայուածքդ պահ մը հոս դարձուր,
Ու վայրկեան մը կեցիր անցորդ,
Քանզի օտար ու անհամբոյր
Այս հողերուն ճակ սեւ ու խորք
Նահասակ մը հանգչի թխուր.
Անցորդ պանիկ մը հոս կեցիր,
Շիր մը արցունք քափե աչիքդ
Յետոյ սրբէ արատաւալից քու աշուրներդ
Վեր առ հակասքդ ու սիգաբար ել հեռացիր
Քանզի այն ազգն որ Միսաֆեան

Ընտանիքին պէս անձնուրաց
 Մարտիրոսներ ունի այլքան
 Միշտ չմնար ստեղծացած
 Եւ կը հասնի ազատութեան
 Առաւելու եւ ներսէս Միսաքեան
 Զէն ի ձեռին սպաննուած են 1896ին
 Սամարիոյ հերոսական կռուին մեջ
 Բերկունի Միսաքեան բանախն մեջ,
 Իւր շարչարաններու հետեւանով
 Մեռած է օտարութեան մեջ:

(Գերեզմանի դրան մուտքի ձախ թււին ազբիւրին վրայ)

Ի յիշատակ համօրէն Ննջեցելոց 1904.

Սեդրակ Դաւիթեան:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Դ Զ Ի

Վանեցի Տէր Օհաննէս Տէր Սահակեան,
 ծնեալ 1864, հանգեալ ի Տէր 1904:

Մարտիկ Գէորգոֆ, Պոլսեցի, 1832-1904:

Տիգրան Փաւստ Ե՛Ապրո, «Բագրասունի»,
 ծնած Գահիրէ 1846 Յունուար 15ին,
 հանգեալ 1904:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Դ Զ Ի

Տիկին Մարիամ Թ. Սիմիթլեան

Ծնեալ Եղէկիէլեան, ի Կ. Պոլիս.

Առաքինազարդ ըստնառւ քարի,

Վսեմաշուք Պօղոս Փաշա Նուպարի,

Հանդուցեալ յԱզնջսանդրիս, Ժնած 1824-1904:

Սիմեոն Ֆէլեկեան, գրագիտ եւ դասասու,
 Ի սիկնոջ նորին վսեմաւում Պօղոս Փաշա Նուպարի.
 հանգեալ ի Տէր 1904 Գեկտ. Տին, 80ամեայ:

Աստ հանգչի Խաչատուր Օճաքեան,

Ծնեալ յԱրարիկի, 1845-1905:

Աստ հանգչի Վռամ Սերոբեան, ծն. 1879 վ. 1905:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Ռուսահայ Մամանդ Պարսամբուն, բարապետ ուսուսական
Հիւպատոսարանի, ծնեալ ի Գարապաղ 1860
Հանգեալ ի Տէր 1906:

ԴԱՄԲԱՐԱՆ

Պետրոս Հապիսի Պէյ ձորնի, լեցիչ Ագիպոսի բնիկ
դասարաններուն, դիւանաց եւ սպայ Դ. Կարգի
Մէնիսէի պատույ.

Յեւ բիւր ցաւոց եւ խոնջութեան
Հանգիստ խաղաղ յանձնութեան
Ո՛վ դու հոգի ծիր մեղուաջան.
Ծնեալ 1844 Սեպտ 28, վախճանեալ 1906 Մարտ 30:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Մարթա Մէրկէրեան, ծնեալ Ապրի 1827-1907:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Ռուբէն Տէր Դեորգեան, Հալեպցի, ծնած 1880,
մեռած 1907:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Եռասուֆ Պէյ Մանուկ, ղաթանած 20 Նոյեմբեր 1908:

Արփիար Արփիարեան, «գրագէտ»
1854-1908 Փետր. 12:

Հրազդան, Ալեքսիկ, Հայկակ, Հրպեհ
Գաղափարի զոհին
Իւր հիացողներն
Ու բարեկամները:

Բարսեղ Ժամկոչեան, ծնած Կեսարիա 1839,
ղաթանած Գահիրէ 1909ին:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Սեմեֆէրիմ Զերնիլեան, ծնեալ Շերոյեան
Վասպուրական Վան

Իբրեւ կամաւոր անցաւ Զինաստան
Դառն պատերազմի Ռուս-ձափոնական
Գնդակի փոխան ստացաւ բո՛ւ ախտ
Սկաւ Դանիբեկ բժշկել իւր ախտ

Բժեկաց դարման անցաւ ընդունայն
Մեռաւ մաննի քով չի կար սիրական
Անա կը սպասէ յօրն վերջին
Դալուս փրկչին: 1860-1910:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Գրիգոր Եղիայեան
(1833-1911)

Վեհին խնկարկու, բարւոյն ջատաղով
Արդարութեան ձեռքն ունեցաւ անդին,
Եւ իր կեանքն օրէնք մը ըրաւ բարիքով
Բարիքն՝ իր կոթող մահուընէ առդին
Ազգին տաճար մը՝ կանգնեց փառադարձ
Եւ ուսումնատենջ օթանց մանկըտին
Ազգն ալ՝ սգաւոր և երախտապարտ
Արձանագրեց հոս յարգանքն յետին:

ՍուսուՅ Պէյ Ազիզ դասաւոր,
ծնած Գանիրէ 1854, վախճ. 1911 Օգոստ. 8ին:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Մեծանձն բժիշկ Ֆրանկիւլ Մալէզեան Պէյ
1833-1914

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Նուցիւս Գայրզեան
1838-1914

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Տիկին Ագապէ Մարաշլեան
(Դուստր Տէր Մարտիրոս Բհ. Նիկողոսեանի)
Կեսարացի 1848-1916
և իւր թոռն
Հրանտ Գարաշեան
ծնեալ 1899, հանդեաւ 1923:

Է

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Տիկին Մարի Գարաշեան
(Կողակից Յարութիւն Ս. Սեպի-Գարաշեանի)
ծնած Կեսարիա 1865
վախճ. Գանիրէ 1916 Սեպտ.

Ասա հանգչի վաղամեռիկ տիկին Էլզբիտ ժամկոչեան
(ծն. Մեյիքեան)

ծնած Պոլիս 1890, վախճ. Դահիբէ 1915 Սեպտ. 19

Յակոբ Լաչինեան, ուսուցիչ,
ծնած Էվերէկ 1835, վախճ. 1917 Մայիս 28ին:

Դաւանիկ Պատուրեան, ուսուցիչ,
ծնած Պարտիզակ 1879,
վախճանած Դահիբէ 1918 Օգոստոս 24ին:

Մկրտիչ Մարկոսոն Պէյ, հարստապետ,
ծնած Թրիկս 1849, վախճանած 1919 Յուլիս 17ր:

Սեպուհ Պէյ Կարապետ Թիւրապեան, հարստապետ,
ծնած Պոլիս 1833, վախճանած 1920 Նոյեմբեր 19ը:

Արշակ Յէրմանեան ծնեալ 1877 Յունիս 24,
հանգեաւ 1918ին,

Յովհաննէս-Սերովբէ Խնսամեան, ուսուցիչ, ծնած Պոլիս
1864ին, վախճանած 1921 Սեպտ. 24ին Դահիբէ:

Թուրէն Ստեփան Հերեան, ծնած Եւգոյիս
1868—1921 Յունվար 8ին:

Անձնուէր որդախոյզին իր չխոցողները:
Հ. Բ. Ը. Մ. ի միջոցաւ:

Աղանի Կարապետ Զայեան, ուսուցչուհի,
վախճ. 1922 Յուն. 12, 40 տարեկան

Յովհաննէս Պէյ Թերզեան, ծնած 1866, մեռած 1922:

Բիւր Ստեփան Ճօրճեան, ուսուցիչ, ծնած Պոլիս 1833,
վախճ. 1923 Փետր. 15 ի Դահիբէ:

Վահրամ Մատթէոս Շապանեան ուսուցիչ, ծնած Պոլիս
1873, վախճանած Դահիբէ 1923 Յունիս 18:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ 1869—1926,

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Դ Ձ Ի

Նազարէթ Ազազարս, 1861— 1927.

Յակոբ-Կարապետ Պօննուզեան, ուսուցիչ, ծնած Թոգաս,
1848, մեռած Գանձիւր 1928 Օգոստ. 17-ը

Տօքթ. Մխաթ Շամլեան

Կեանքը ինծի համար հայելին էր Արզարութեան
Անդաթ կիրք մը դայն փչրեց
Այլեւս չէի տեսներ անոր մէջ պատկերը հոգւոյս
Օրերու վախճանին հասայ խոյնին բաժակը պարպելով
Հիմա որ մահուան դասը բաց է ինծի համար
Աչքերս տեսան վերստին հոգիիս ցոլքը վճիռ
Ատիկայ միայն ես գիտեմ
Անցորդ ինչո՞ւ քեզի յայտնել:

Է

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Դ Ձ Ի

Մանեսի Նիկողոս Պուրաւեան
Ծնած Կեսարիա 1844, վախճ. Գանձիւր 1929
Եւ իր կողակիցը Կիւլիւզար:

Յովնանէս Սենեքերիմ Սեթեան, ուսուցիչ,
ծնած Պոլիս 1853, վախճ. Դաշիրէ 1930 Փետր. 28/ն:

Աւամ Խաչատուր Մասենեան, ուսուցիչ,
ծնած Պոլիս 1874/ին, վախճ. Գանձիւր 1931 Յունիւլ. 8/ին:

Մէօրիպէ Գանթարճեան «գերատանուհի Սիրանոյշ»
ծնած Պոլիս 1856, վախճանած Դաշիրէ 1932:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Դ Ձ Ի

Կարապետ Սարօեան, նախկին հսկիչ գերեզմանասան,
ծնեալ ի վան 1855 Յունիս 13, հանգեալ 1933 Մայիս 18:

Կ'անցնե՜ր օրերն երազի պէս
Չէի գիտեր քե ի՛նչ եմ ես
Տաժանելի եղան մը ըրի աշխարհիս մէջ
Հանգիստ գտայ սոյն փոսին մէջ:

Է

ԱՍՑ ՀԱՆԳՁԻ

Մկրտիչ Հալաճեան

ծնած Կեսարիա 1872, վախճ. Գանիրէ 1933:

Յովսէփ Մարտիրոս Գուլամեան, ուսուցիչ,
ծնած Բաղէշ 1877, վախճանած Գանիրէ 1934 Մարտ 27:

ԱՍՑ ՀԱՆԳՁԻ

Համբարձում Ս. Գարսաւեան

(որդի Կեսարացի Սարգիս Ս. Սեփ Գարսաւեանի)

ծնած Կեսարիա 1878, վախճ. Գանիրէ 1935 Յուլիս 22:

ԱՍՑ ՀԱՆԳՁԻ

Մինաս Մալեան ուսուցիչ,

ծնած 1861 Պարտիզակ, վախճանած 1935 Գանիրէ:

Յովսէփ Սերովբէ Ազնաւորեան նարսարապետ,
ծնած Լոնսոն 1853ին, վախճ. Գանիրէ 1935 Մայիս 14ին:

Ճիվան Շահմիրեան Լճաւանիք,

Նաղարէթ Շահմիրեան,

1854-1910

Ովսաննա Շահմիրեան

1920-1923

Սղուարդ Շահմիրեան,

1911-1934

Ճիվան Շահմիրեան

1868-1935

Գրիգոր Յովհաննէս Մխալեան ուսուցիչ,
ծնած Պարտիզակ 1867, մեռած Գանիրէ 1937 Ապրիլ 6ին:

Տիրան Պետրոս Պէլլէրեան ուսուցիչ,

հանգեաւ ի Տէր 57 տմաց 1937 Նոյեմբեր 10:

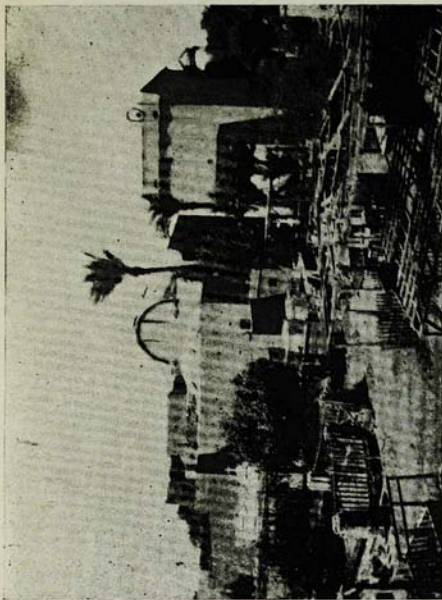
Վարդունի Խաչիկ Թաւեան, ուսուցչունի,
(ճիմնադիր Գանիրէի Թաւեան Վարժարանին)

1867-1938

Սիմոն Գալղզեան

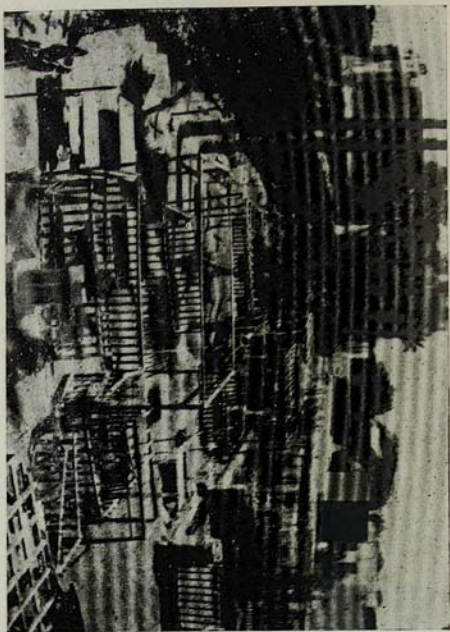
1869-1938

Աղգային բարերար:

Պառլիամենտի շենքը Երևանից

Գանձիւրի շայն Գերեզմանոսան լարի քարէն տնարանն ուր

ԳԱՀԻՐԷԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ի Պեյն-էլ-Սուբեյն Փողոց

Երբ 1834ին Կիրակոս Լպիսի. Մնացականեան կը հեռանայ Դահիթէն, Երուսաղէմի Պատրիարքարանին հրամանով, ըստանձնելու համար Պատրիարքական Փոխանորդի պաշտօնը, իրեն տեղ Եգիպտոսի թեմին առաջնորդութեան կը կոչուի Դարբիէլ վրդ. Մարաշին, որ 1823էն ի վեր արդէն կը բնակէր Ազգաւնդրիս:

Դարբիէլ վրդ. իր Եգիպտոս բնակութեան առթիւ մօտէն ծանօթ Եգիպտահայոց կեանքին և ազգային գործերուն, երբ կ'ստանձնէ իր պաշտօնը, իր առաջին մտադրութիւններէն մէկը կ'ընէ նոր և մեծ եկեղեցի մը կառուցանել Դահիթէի մէջ, ուր հնօրեայ Ս. Սարգիս եկեղեցին, օրուան պահանջերուն անբաւարար կը նշկատուէր, ինչպէս կը հաստատէ Աստուածատուր Լպո. Յովհաննէսեան, գրելով թէ. «Եւ զի մինչեւ ցայս վայր Ս. Սարգիս եկեղեցին հայոց, որ ի խորս Խալի վանաց ի Դահիթէ, այս եկեղեցի կարի փոք հնացեալ եւ խրքին, եւ անյարմար ժամանակին, ուստի Դարբիէլ վրդ. եւ ի մօին հիմնարկել նորոց եկեղեցւոյ եւ առ այս ձեռնարկուրեան պէտք բազմազումամ դրամոց»: (Ժամանակագրական Պատմութիւն Ս. Սրուսաղէի, Բ. հտ. էջ 505):

Դարբիէլ վրդ., կորովի և գործնական մարդ, 1837 Օգոստ. 11ին կը ձեռնարկէ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ շինութեան, գետինի մը վրայ որ սահմանակից էր Հարթ-էլ-Ջուէլայի Դըպրատան, Հոգեւան և Հիւանդանոցին, որոնք կառուցուած էին 1828ին, Ակնցի սեղանաւոր Եգիպտոսի մար Պետրոսեանի կտակով:

Դարբիէլ վրդ., լուսագոյն կորագործութիւնն էր որ կ'ընէր եկեղեցին կառուցանելով դպրոցին մօտ, և այսպէս ստեղծելով կեդրոն մը, ուր Հայ մօքիս և հոգիին ազնուացմամբ, այս երկու հաստատութիւնները, կողք կողքի, Եգիպտահայ գաղութին ազգապահպանման ազգակները պիտի հանգիստնային:

Եկեղեցւոյ գետինն մէկ մասը զը պատկանէր հրեայ հասարակութեան, իսկ միւս կտորը վիլիէլի (խան) մըն էր, ինչպէս կը հաստատեն Առաջնորդարանի հին տոմարները: Այս երկու կտորները կը գնուին 79,641 դրշ.ի, սակայն յետոյ աւելի ընդարձակ հող մը արամադրելի ունենալու համար, անոր կը կցուի 78,274 դրշ.ով փոքր պարտեզ մըն ալ, որով հողին

համար 157,915 զրշ. վճարուած կ'ըլլայ: Իսկ շինութեան ընդ-
հանուր ծախք նշանակուած է 458,535 զրշ. + 29.258 զրշ. =
487,794 զրշ.:

Այս դրամը Գարրէլ զրգ. կը հայթայթէ նուիրատուու-
թիւններով, և մասնաւորապէս Արուստղէմապոլսեան կալուած-
ներու հասոյթներով, որոնք մասնաւորապէս 22,250 զրշ. տարե-
կան եկամուտ կը բերէին այն տանն: Ասոնք առկայն բաւական
չէին, և ասի Գարրէլ զրգ. Հնդկաստանի նուիրակ Սամուէլ
զրգ. ի թողունէն գոյացած 65,000 դաշեկանն ալ եկեղեցւոյ շին-
ութեան կը գործածէ:

Առաստածաաւուր եպիսկ. Յովհաննէսեան կը հաստատէ թէ.
«Ընդ նուեռ ժողովրդոյ, խառնեաց եւ զարդիւնս կալուածոց
Արոտոյն, եւ 65,000 դանեկանս, ընդ այլ գոյից Սամուէլ վարդա-
պետի վախճանելոյ ի ննդիկս, նուիրակ Ս. Արոտոյն, եւ այսպի-
սի նմարիւք ճիմնարկեալ կանգնեաց զայն եկեղեցի մեծ եւ փա-
ռաւոր»: (Պատմ. Արուստղէմի, էջ 506):

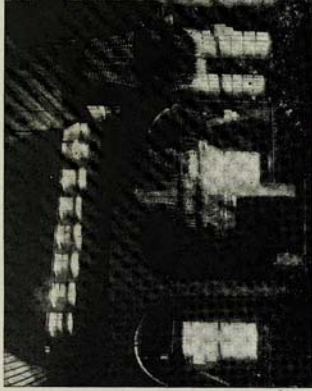
Գարրէլ զրգ. շինութեան սկիզբէն մինչեւ վերջ, այսինքն
մինչեւ 1839 Դեկտ. 17ը անվճար գիմագրուած է բոլոր այն
դժուարութիւններուն և խոչընդոտներուն, որոնք իր գէժ ե-
լած են: Ասոնց մէջ գլխաւորը այն փուշումն է որ եկեղեցին
յուսարտած պատահած է, ամբողջ իր ուշխատանքը փճացնելով:
Սակայն Գարրէլ զրգ. առանց յաւատառելու վերստին ձեռ-
նարկած է կառուցանել շինքէն սկսեալ և այս առթիւ կառա-
վարութենէն ստացած է եկեղեցւոյ շինութեան հետեւեալ հրա-
վարտակը, Մահմէտ Ալի փաշայէն:

«Ենդիպոսի Հայ հասարակութեան պատրիարքական փոխա-
նորդ Գաբրիէլ անուն կրօնաւոր, խնդրագիր մաւուցած ըլլալով,
որ Հաւեր-էլ-Ջուլիլայի Հայ Պատրիարքականի մօտ գտնուող
եկեղեցին աւերակ դարձած և եւ կարելի չէ մէջը կրօնական ա-
րարողութիւն կատարել, եւ խնդրած ըլլալով անոր նորոգութեան
համար եղած արձօնութիւնը, եւ օրինական ըլլալով այս հետակ ա-
ւերակ հետնուելու վրայ եղող եկեղեցիներու նորոգման արձո-
նութիւն տուիլ, յիշեալ խնդրագրին գոհացում տալու համար կ'ար-
ձօնենք որ յիշեալ եկեղեցիին իբր առջի վիճակին վերածելու հա-
մար նորոգուի եւ կը հրամայենք որ ոչ ոք այս մասին արգելի ըլ-
լայ»:

Հիմերի 1253

ՄՈՒՀԱՄԷՏ ԱԼԻ

Հոս կը ներկայացնեմ հետեւեալ հետաքրքրական անուանե-
րու ցանկը, Գարրէլ եպիս. ժամարէն քաղելով: Ասոնք ե-
կեղեցւոյ շինութեան առթիւ կարեւոր դուժարներ նուիրող-

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Կամանց վեճատունը

Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Աւագ Դրան
արձանագրութիւնը

ներն են, որոնք տրձանագրուած են իրենց նուէրներուն քա- նակովը. —	Ղրուշ
Մահանսի Ալեքսան աղա Մխաթեան	17500
Մահանսի Յակոբ աղա Մխաթեան	11000
Վանցի Կարապետ աղա Գալուստեան	10400
Խալաճա Եսաուֆ Ճիւղանի	7500
Սարրաֆ Կարապետ Միքայէլեան	6000
Բախչ Ստեփան աղա Ճօրճեան	4500
Ճիւստիէ Սարրաֆը Խալաճա Եսաուպ	3460
Մեծ Թարգման Պօղոս Պէյ	3000
Կարապետ աղա Րէյիզեան	5800
Սնարդ Էմինի խալաճա Մելիզան	2175
Վանցի Սահակ Հանըմեան	1700
Դասապար և Թալմաս աղաներ	3000
Սարգիս Գալֆայեան Կեսարացի	2300
Խաղիւղցի խալաճա Պետրոս	2500
Պօղոս Վարդապետ	2000
Քիլէրճի Պօղոս Կարապետեան	2550
Խալաճա Եղիս Ճէվանիրճեան	2250
Միքայէլ Քերովրէեան	2000
Ճիւստիէի Կոչկակարճերու կողմէ	2500 —
Մինաս Էֆէնտի	1200
Ստեփան Էֆէնտի	1650
Վանցի մահանսի Ղուկաս	1500
Տաւաուլին տմուսինը վարպետ Եսաուֆ	1500
Մէլլան Վէքիլի Արթին	1500
Մահունճի Դրիգոր աղա	1500
Մէլլան Սարրաֆը խալաճա Դէորդ	1000
Կոչկակար խալաճա Յակոբճան	1000 ✓
Գէորդ աղա Շահապետեան	1000
Ճիւլայերճի խալաճա Մովսէս	1000
Դպրատան արարերէնի խան Եսաուֆ	1000 —
Արարիչիւցի մահանսի Սարգիս	1000
Արարիչիւցի մահանսի Սահակ	1100
Սարրաֆ խալաճա Պաղատատար	1000
Խալաճա Երամ (Մխաթեան)	900
Այնցի Յովնանէս	600
Տիգրանակերացի Կարապետ վարժապետ	500
Հանդուցեալ Տաւաւր աղա	850
Տիգրանակերացի Ստեփան Նէքիմ	500
Դրադիր Յակոբ Խաչատուրեան	500

Ակնցի Մկրտիչ	500
Յովհաննէս Ուրումեան	500
Աբարկիրցի Նապօ	650
Վանցի Մարտիրոս	500
Ակնցի Սարգի Ստեփան	550
Յնծալ Կարապետ	550
Ակնցի Յարութիւն	500
Մահաէնճի Գէորգ աղա	550
Թաշճը Թադևոս	400
Կեսարացի Խաչատուր	500
Ասլան Օղլու Գարրիէլ	500
Պէրպէր Միքայէլ	330
Ստեփան աղա Ապրայեան	300
Վերոգրեալները կը վճարեն այս գումարը (52 տնձ)	119485
Իսկ 265 տնհատներ ևւս կը մասնակցին, վճարելով	217823
200 դահեկանէն մինչև 100, 50, 20 դահեկանով	337308
Եկեղեցւոյ օծման օրը 1839 Դեկտ. 17ին	
Կարապետ աղա Գալուստեանէ	1685
Ալեքսան և Յակոբ աղա Միսաքեաններէ	1600
Վանցի Սահակ Հանըմեանէ	650
Բժիշկ խովանա, Ստեփանէ	250
	341493
Հնդկաստանի նուիրակ Սամուէլ վրդ.ի Թողոն	65000
Երեսնադէմապատկան վազըֆ տուներու չորս տար- ւան եկամուտներէն	89000
	495493
1841ին ժողովուրդէն հանդանակուած գումարը	5965
Ընդհանուր մուտք	501458

Եկեղեցւոյ ժինուրեան առթիւ բնդհանուր ծախս

	Չրուշ
Հողին գինը	79641
Եկեղեցւոյ կառուցման	458536
Ջրհորի շինութեան	29258
Եկեղեցւոյ մայր դրան առջևի մասին հողին գինը և փողոցի դուռ բանալու շինութեան ծախք	121197

Ընդհանուր ելք	688632
» մուտք	501458
բաց	187174

որ հաւասարակշռուած է Գաբրիէլ եպիսկոփ ջանքերով, 1841-1845ին ժողովուրդի մեծամեծներէն հաւաքուած նուէրներով, կալուածական հասոյթներով ու քրուատղէմէն վազըն տուներու նորոգութեան համար ուղարկուած գումարներով, ինչպէս կը հաստատէ Սաւայանեանց ըսելով թէ, «Սուրբ Արոտի կալածներու նորոգութեան ծախսերու համար խնդրած դրամը բնութեան է 2000 մանառ ոսկի, 89 քարիլիլի Աւլիկ եւ 80 առանց քարիլիսի, որոնց համագումարը կ'արժէր այն ատեն 94025 դանեկան» (Պատմ. Մուսաղեմի էջ 1002-1003): Նոյնը կը հաստատէ Մաղաքիս Արք. Օրմանեան, որ անգամ մը Գաբրիէլի համար գրելէ յետոյ թէ «սկսաւ Մուսաղեմի կալուածական հասոյթներ, փոխանակ պատրիարքարան հասցնելու, հելլոյն վրայ գործածել, նուիրակ վարդապետներու բողոքները իւրացնել» (տես (Ազգապատմութիւն, էջ 3885), յատկապէս Ս. Աստուածածին եկեղեցիին շինութեան մասին ալ կը խօսի գրելով թէ «պատմական հրդեհ մը այն միջոցին հրկիզեց Արաւիկ կալուածներ, որոնց շինութեան համար լաւ գումար մը յլուեցաւ Պողոսի կողմէ, բայց Գաբրիէլ եւ եպիսկոպոս ուրիշ նպատակներու գործածեցին գումարը, եւ ձեռնարկեցին շինել Ս. Աստուածածնայ նոր եկեղեցին, փոխանակ ճին եւ անձուկ Ս. Մարգիս եկեղեցւոյն (նոյն էջ 3885-6):

Այս խորհրդաւոր պարագաներուն մէջ ահա կը կատուցուի Ս. Աստուածածին հոյակապ եկեղեցին, մասնաւորապէս Գաբրիէլ վրդ.ի անձնական նախաձեռնութեամբը եւ կորովի ջանքերովը:

ՆԻԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱՆՈՒՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Մայր դրան ճակատը, մարմարէ քարի մը վրայ, քանդակուած է հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Կառողմութեամբ Աստուծոյ կառուցաւ Ս. Տանտա նորաստեման, յանուն Մրճւոյ Աստուածածնի, արդեամբ լուսաւորչադաւան առնաստեակ ազգին Հայոց որ յեղիպոս, աշխատութեամբ Մարտեցի Գաբրիէլ Մրճազան արհի եպիսկոպոսի ի միաբանութենէ Մրճոյն Սաղիմայ. ի 1839, ի 17 Դեկտեմբերի»:

Իսկ մայր դրան ներքին ճակատը այս տաղերը. «Այս է պատուեր իմ, սիրեացեմ զմիմեանս, որպէս եւ Ես զձեզ սիրեցիս»:

Սովն. Ա. հ. Գլխ. Ե. Հմբ. 1-12»:

Նկեզեցիին ձախ դաւիթին կեդրոնը կը գտնուի Գարրիէլ Նոյիսկոպոս Մարաշցիի համակ մարմարեայ զեզեցիի դամբարանը, զեանէն մէկ մէթր բարձր, ինչպէս նաեւ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ պատկանող հին խաչքարեր, զեանդուած դաւիթի պատերուն վրայ. իսկ աջ դաւիթին մէջ, Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ վերային սւթեան մարմարեայ յիշատակարանը 1749 թուականով:

Այս յիշատակարանը և խաչքարերը, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ դանձարանին մէջ կը մնային մինչև 1920 Տ. Թորոս Արքայ. Գուշակեան գանձք կորուստէ փրկելու նպատակով, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ դաւիթին պատերուն վրայ զեանդել տուած է: Սոյն դաւիթները զուտուած են տաննէն երկաթեայ վանդակներով, որոնք շինուած են 1914ին Տիգրան Արթինօֆի կողմէ, ինչպէս ցոյց կուտայ զեանդուած սա յիշատակարանը. Եփիսառակ և վանդակս այս երկաթեայ, Տ. Տիգրան Արթինօֆի նամայն ցնցեցելոց 1914 Յունվար 4: Նկեզեցւոյ տաններ, անսխն, փայտեայ ձեղունով, ունի հինգական յուսամուտներ աջ և ձախ կողմերու իսկ դասը զուտուած է տաննէն փայտեայ բազրիքով մը: Նկեզեցին ունին երեք խորաններ. մին կեդրոնը՝ աւագ խորանը և քովերը երկու ուրիշ պղտիկներու երկու փոքր խորաններուն վերև կը գտնուին վերնաշարի երկու փոքր սեղաններ, աջակողմէնը Որդւոց Որոտման և ձախակողմէնը՝ Ս. Պետրոս և Պողոս Առաքեալներուն նուիրուած:

Կ'ուանդուի թէ մինչև 1850-1865 թուականները, այդ սեղաններուն վրայ պատարագ կը մատուցանէին: Զախ կողմի պահարանին մէջ կը գտնուի Մկրտաւթեան աւագանը, որ 1917ին ի նորոյ շինուած է: 1920ին եկեզեցիին երկաթեան յուսաւորութեան ծախքը կը հոգայ Հապիպ Պէյ Գոտնուկ Յովակիմեան, մօտ 400 սկի դուծարով մը, և այդ տարի հետեւեալ յիշատակարանը կը զեանդուի ձախ դաւիթին որմին մէջ.

«Ի լոյս Նրեսաց Եւրոց Հանգուցե

Տե

Ջնոցի Գառնուկի Յովակիմեան

Որոյ Որդի

Հապիպ Գառնուկ

Լուսառորեաց

ՋՍԲ. Ածածին Նկեզեցի Հայոց Գանիբէի

Նլեհալոյց Լապեհոբ

1920»:

կանանց վերնադասերը որ կը գտնուի աջ և ձախ գուլթիներու վրայ, 1932ին ճարտարապետներու սրտչամար անգործակից գործուած է և սանդուխը որ եկեղեցւոյ բակէն էր, հիմա գոցուած է: Եկեղեցին ունի փոքր զանգակատուն մը, հետու այս անունին տրամանի շինուածք մը բլլալէ, որ հաստատուած է տանիքին տրեւելեան կողմի անկիւնը:

Եկեղեցին հետու է, իրր չէնք, ներկայացնելէ ճարտարապետական սրեւէ ոճ մը, այլ շատ պարզ կառուցուածք մըն է, ինչպէս են մեր եկեղեցիներէն շատերը, Կ. Պոլսոյ և գաւառներուն մէջ: Նոյնպէս հակառակ իր հաստամետ կերպարանքին, չէնքը դժբախտաբար պէտք եղած ամբակու հանգամանքը չունի: Յուսալի է ըսել թէ այս հարիւրամեայ չէնքին աւագ խորանին և աջակողմեան փոքր խորանին վերեւը կը տեսնուին ճեղքեր, որոնք պէտքը ցոյց կուտան հիմնական շարդուլեան մը, կանխելու համար մատուար տարդայի վտանգը: Հարիւր տարուան կտրճ-ժամանակի մը մէջ այսպիսի չէնքի մը վնասուելուն դիտուար պատճառները երկու են. Առաջինը, եկեղեցւոյ հիմերուն կից, տրեւելեան կողմը, եզիտաբար ամիրա Պետրոսեանի կտակով 1827ին կառուցուած այն ջրամբարն է, որ մօտ վաթսուան տարի շարունակ, եկեղեցւոյ հիմերը խանաւթեան մէջ պահած է. իսկ երկրորդը՝ Խալիկի ջրանցքը (այժմեան հանրակառքի գիծին տեղը) որ կ'անցնէր եկեղեցիին մօտէն, հաղիւ յիսուն մէթր հեռւորութեամբ: Թէեւ այժմ գոյութիւն չունին ո՛չ ջրամբարը և ո՛չ ջրանցքը, բայց խնամաւորութիւնը կայ և կը մնայ հիւսիսային տրեւելեան պատերուն տակ, մանաւանդ Նեղոսի յորդման ամիսներուն: Այս պատճառով եկեղեցին իր կառուցումէն հաղիւ 50 տարի յետոյ, արդէն իր ամբողջութիւնը կորուսած էր: Ուստի 1887ին, Տ. Մատթէոս եպիսկ. Իզմիրլեանի առաջնորդութեան օրով, կը կատարուէր նորոգութիւն մը, եկեղեցւոյ չէնքին վրայ, նուիրատուութեամբ Թագար Փաշա Յակոբեանի և Տիկին Զիպա Խ'Ապրօի (գաւառը Նուպար Փաշայի) որ իր հօրմէն մօռանգած 3000 ոսկի գումարին տուը առ հարիւրը նուիրած է եկեղեցիին նորոգութեան: Այս առթիւ մօտ 1200 ոսկի ծախք մը կ'ըլլայ, մասնաւորապէս հիւսիսային և հարաւային պատերուն երկու հաս քարաշէն նեցուկներ շինելու և չէնքին ամբողջութիւնը ապահովելու համար, ըստ կառավարական ճարտարապետներու քննութեան:

Շէնքին ապահովութեան մասին գաղափար մը կազմելու համար, երբ 1938ին ծանօթ ճարտարապետի մը հետ, հիւսիսային պահարանին կից մասնաւոր սանդուխէ մը բարձրացանք

տանիքը դուռն է մը որ կ'առաջնորդէր առաատաղին և տանիքին միջև դանուռոց պարապուծութիւնը, հիացումով տեսանք, մեծ և փոքր փայտեայ և երկաթեայ գերաններով առաատաղին ճարտար կառուցածքը, այնպիսի ձևով մը կերտուած, որ կ'արդիւնէր և կեղեցւոյ պատերը գէպի դուրս հակիր։ Նայնպէս նեցուկի կամ յնակի գեր կը կատարէին հիւսիսային և հարաւային կողմերու պահարանները, ամուր բռնելով եկեղեցւոյ պատերը։ Նայնպէս Առաջնորդարանի շէնքը, հիւսիսային և արեւմտեան կողմի անկիւնէն, նոյն գերը կը կատարէ կաթնելով կանանց վերնատան։ Բոլոր այս նախադասութիւններուն և հաւատարմներուն հակառակ, այսօր, իր կառուցումէն դրսիէ հարիւր տարի վերջ, լուրջ նորոգութեան մը պէտքը անխուսափելի պահանջ մըն է։

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆՈՒԻՐՈՒԱՆՆԿԱՐՆԵՐՈՒ,

Ս. ՄԱՏԵԱՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ԱՆՈթՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

1. — ՆԿԱՐՆԵՐԸ. Զայն դուռիցն մէջ Ս. Կատարինէի Դրփարը, նուէր Գրիգոր Աղիայեանէ։ «Պատկերս Սբոյ Կատարինեայ նուիրեալ է, Դանիրէի, ի վսեմագահի Տիար Գրիգորէ Աղիայեան, նախկին փոխ ճիւղատոմար Ռուսիոյ, ի յիշատակ վաղամեռ իկ դստեր իւրոյ Հնազանդայ 1888ին»։

Երկաթեայ դրան ոչ դուռիցն մօտ Ս. Առաւածածնայ պատկեր. «Յիշատակ է Ս. Առաւածածնայ պատկերս, Զիւնայի Դուռն Օղլի հանգուցեալ Յակոբի որդւոյն հացադործ Պրն. Համբարձումի եւ իր ննջեցեալոց»։

Աջակողմեան պահարանի դրան ճակատը, նկար Աղիա Մարգարէի Համբարձման. «Նուիրեալ է Ս. Առաւածածնայ եկեղեցւոյ Դանիրէի, ի վսեմագահի Տիար Գրիգորէ Աղիայեան, նախկին փոխ ճիւղատոմար Ռուսիոյ, ի յիշատակ իր դստեր նորդոյն 1888ին»։

Աջ պահարանի դրան ճակատը, նկար Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի շարչարանքներուն. «Գրիգոր Աղիայեան, կը նուիրէ զայս պատկեր Ս. Եկեղեցւոյն Առաւածածնայ, ի յիշատակ հանգուցեալ ճնոդայ իւրոյ, Աղիայի եւ Կատարինայ, Դանիրէ 1874 Յունիս 2»։

Աջ պահարանը, նկար Ս. Ստեփաննոսի և ձախ պահարանին մէջ, Յովնանու Մկրտութեան նկար մը առանց արձանադրութեան, 1842 թուականով և նկարիչին անունը Պարտ։

Մկրտութեան աւագանին մօտ, ձախակողմեան պահարանին մէջ, հին նկար մը, Աւետուհի Ս. Կոյսին. «Ընդ կարողութեամբն Աստուծոյ կառուցաւ Ս. Տաճարս, յԱնուն Սբբոյ Առաւածածնի,

Պախակողմեան պահարանին մէջ հին նկար քր, ԱԻՏՏՈՒՄ Ս. ԿՈՅՍԻՆ

արդեամբ լուսաւորչական ազգին որ Ելիպոս, աթաւսութեամբ Մարազի Դաբրիէլ Սրբազան Արք. Եղիսկ-ի, միաբան Ս. Նուսապէի 1839: ՌՆԿ, (ստորագրութիւն) Յակոբ 1861»:

Վերնատան մէջ ջրաներկ պատկեր. «Յիւսասակ է պատկերս Ուղուկնէօփուցի Ղազարոսին: Սեր խաչելոյն զի լուս առնագին անա առաւաղիմ յանգուեղս ցաւոց ի սիրոյ որդւոցն ի սեր յանցանաց»:

Ս. Աստուածածնայ պատկեր, առաջ խորանին մէջ. «Նուիրեալ ներկայ պատկերս, Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ, Ռուսիոյ նախորդ փոխ երկպառոս մեծ, Դրիպոր եղիպեանէ, ի յիսասկիւր կողակցի. հանգուցեալ Մարիոյ Կարապետ Մկն իկեան, 1888ին»:

Նկար Յիսուսի Մենդեան. «Յիւսասակ է հեմիրնի պատր Յովհաննէսի որդւոց Յովսէփի, Պողոսի եւ Պետրոսի եւ Բերուզի, յամի Տեառն 1841 Մայիս 7»:

Եղեղեղեթեան Նկար մը Հախապետական խորան. «Յիւսասակ է Տիրուհի թիկնոջ որ է կողակից մանասի Կարապետի Առաքելեան Տիգրանակերպոյ, 1842 Յունիս 5»:

2. — *ՄԱՏԵԱՆԲ.* «Յիւսասակ է Ս. Աւետարան, ի քաղաքն Սրբոյն Նուսապէի, Սրբոյն Յակոբայ, Սրբոյն Կարապետ, հոնի Կարապետ Սարկաւազ Յիւսէինէ, գրուցաւ յամի Տեառն 1804»:

Աւետարան, տպագրուած 1753 ին Վենետիկ, ի հայրապետութեան Մինաս կաթողիկոսի. «Ստացաւ Ս. Դիրս գէր Դաբրիէլ ընդհանաց վարդապետի. առաջնորդ Եղիպոսի, զբարեպաշտ ծնողացն, զհոգիս յիւսէի, ի Տեառն 1837 Յունվար 6»:

Արծաթապատ Աւետարան. «Յիւսասակ է արծաթէ զարդարուած Ս. Աւետարան մանասի Լուսիկին, մանասի Սրբունիին, Աստուածառուին, Մարիամին, Յասիկին, Տեղիկին, Յովնանին, Մուրաշին, Աննային, Հսիսիսիսին, Դայեանէին, Յակոբին եւ ամենայն զարմիցն յիմ Սբն. Յակոբին դուռն, Սբն. Թեոդորոսի եկեղեցւոյն, բուին ՌՃՉ Յունվար 6ի»:

Դիրք որ կոչի քարաղեղեթեան, տպուած Պոլիս 1740ին, արդեամբ մանասի Շաշնապարիս, Թուին ՌՄԼԹ Յունվար 10 ին ի կաթողիկոսութեան Ղազարի, հետեւեալ յիշատակարանով. «Յիւսասակ է Ս. Դիրս Նասիոյ աղային եւ հանգուցեալ հօրն Վերուզի. եւ մօր Երազին եւ համայն ննջեցելոց հոգւոյն, որ ետուր Էրզրումցի Նահապետ վարդապետէն, որ ընթեռնուցու եւ զօրծ ամեսցէ աղօթող լինիցի եւ յիւսասակից է զվերագրեալ, ազնուութեան զամենքն եւ ինն բարեալ վայելիցի ի փառս Յիսուսի եւ մօրն Սօրա Ս. Կոյսի Մարիամու Աստուածածնի ամեն: Յիւսասակարան գրեցի Բուին Հայոց 1199(=1750) հազար հարիւր իննուսունուինը, Հոկտ. ամսոյ լրման. ծառայ Նահապետ աբեղայ»:

Փաքր Աւետարանն Նուիրեալ Յակոբ աղայէ վասն Հանդուցեալ կողակցին 1859 Սեպտ. 1.

Նոր կտակարանն ապուած Վենետիկ 1823ին.

«Զայս արժարայաս Ս. Աւետարանս
 եղեալ յիշատակ դստեր վեհագնեան
 Ալեքսան ամիրայն որ է Միսախեան
 ՅԱԿՆԱյ քաղաքին վսեմ զերդասան,
 Աստուծոյ անուան վեհաբան:
 Թաղունի Խորուն քնկեր զիցագնեան,
 Երկանց միակ ծաղկամաս նոնի,
 Վասն անուան սորա մարդս,
 Յամի 1300(=1851) բորզոմեան հաճուի,
 Իննսուն եւ չորս բուին համազգի:
 Օգոստոս ամսուան երկոստամնի,
 Եղաւ յիշատակ նոր եկեղեցի,
 Կառուցեալ անուամբ Ս. Աստուածածնի,
 Հոյակապ որմովն եւ նշխարսիս»:

Դրիգոր Նարեկացւոյ Սրբ. երգացի մեկնութիւն, ապուած 1789 թ. Վենետիկ. «Յիշատակ եմ արարեալ գիրքս Նշխարսի Ս. Աստուածածնայ վանուց, ձեռամբ Ս. Սրուսաղեմի Մկրտիչ Նշխարի Յակոբի 1864 Նոյեմբեր 11»:

Բացատրութիւն Հանգանակ հաւատոյ քանից, ապուած 1807 Վենետիկ. «Յիշատակ եմ արարեալ գիրքս Ս. Աստուածածնայ վանուց եւ Խորենեան դպրոցին, ձեռամբ Ս. Սրուսաղեմայ միաբան Մկրտիչ Նշխարի, 1864 Նոյեմբ. 11»:

Գորհրդաւոր, ապուած 1880ին թ. Վաղարշապատ. «Յաւերժական յիշատակ է, ի Տէր հանգուցեալ Դեռոգ կարողիկոսէ, Գաճիւրէի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն երեսուն Յունվար 1886»:
Աստուածաշունչ, ապուած Վենետիկ 1773ին. «Նուրէ Արաբկիրցի Սեփան Օսապաճեանէ 1884ին»:

Դրոբար Նարեկ արձաթապատ. «Յիշատակ է դուռն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Գաճիւրէ, Տէր Մամբրէ հնյ. Վարդանեան Մեցի, 1922»:

Նոր կտակարանն թուշապատ, ռակեղծ, ապուած Վենետիկ 1710ին. «Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն, յիշատակ է Աւետարանս ի Սբ. Մարենից, Փոր-Սայիսի եկեղեցւոյն: Թաւեալ կազմուեցաւ, ռակեղծուեցաւ Ս. Յարութեան պատկերոյ կափարիչ ի 22 Յուլիս 1933 Գաճիւրէ»:

Նոր կտակարանն, արարչեալ Վենետիկ 1789 Մարտ 2, ի հայրապետութեան Տեառն Ղազար կաթողիկոսի. «Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն նուիրեալ, յարձանաւորն Տէր Մեսրոպ հնյ. Տեմիր-հեան, Բաբերդցւոյ (որ յԱսանայ), է նորոգուած 22 Յուլիս 1933ին»:

Մաշտոց. «Յիշատակ ե այս Մաշտոցս որ ե Էրզրումցի եւ ին-
քն ե Բիթլիսցի եւ քրի սրա համար Յնթալի ոսկի մը շահին ի
ամանէ մի ողորմի ասէն, որ յիշատակ Սբ. Յակոբայ որ ե յԵրու-
սաղեմ սաաւեցի ի գուռն որով կասաւեցեն եւ մի հայր մեր
ասեց: Տե՛ր հառուցե՛ք բաւ ե. ամէն եւ օրհնութեան գիր բերեսցեն
որ իմ մէջի. Պօղոս աղայի, հասաւ ձեռամբ Տե՛ր Գրիգորին, ամէն»:

Աւետարան Նուիրեալ Տէր Մեսրոպ քննչ. Տէմիրճեանէ:

Զայդ խորհրդատեար Տէր Գրիգոր քննչ. Զուհանճեանէ, Ա-
տարագարցի:

Աղբարիչ Ապիսկոպոսի ձեռամբ, Ս. Աստուածածնայ եկեղե-
ցին, Հեռուեալ գիրքերը Նուիրուած են:

Դիրք որ կաշի Յիսուս Որդի, շարագրեալ Ներսէս Կլայեցիէ:

Դիրք Ներքող Որդւոցն Որոտման, տպուած Պոլիս 1823ին,
աշխատատիրութեամբ Անդրէաս վրդ. Նուրիսեան Ակնցի:

Երեք հատոր, Համառօտութիւն Աստուածաբանութեան,
տպուած ի Թրիէսթ 1810:

Նոր կտակարան, տպուած 1828ին Բարիդ, ի դարձարանի
Տօնէի Տիւ Բրէ:

Աղթթ Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ, տպուած Պոլիս
1774ին ի տպարան Ասատուրի:

3.— ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՆՕԹ-Ք. Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ
եկեղեցական անօթները ցուցակագրուած են 1889ին Հեռուեալ
արձանագրութեամբ, զոր նոյնութեամբ կը ներկայացնեմ:

1888 Յունվար 7/19—16/28 Ապրիլ նորոգուեցաւ ի ներքուս
եւ յութաւուս, ծախիւ Վսեմափայլ Թազուր Փառայի Յակոբեան
եւ ի 17/29 Ապրիլ ամսոյ Մաղկազարդի Կիւրակէ օրն նորոգ զե-
ռելեալ խաչերն օծուեցան մեծ հանդիսիւ, այս նորոգութեան
աորիս յատուկ յանձնախումբի մը ձեռօք ժողովրդական հանգա-
նակութիւն կասաւելուլ, գոյացած հասոյթովն եւ մաս մ'ալ
Թաղային սնտուկի ծախիւ եկեղեցւոյ բոլոր արձաքեղեմները,
զգեսմերը, զարդերը եւ կանն ու կարասիքն նորոգուեցան եւ
պակասներն ի նորոյ օխուեցան, կարգ մը եկեղեցասէր ազգա-
յինք ալ զանազան պիտոյնքն նուիրեցին: Այս պատկերութեամբ ե-
կեղեցւոյ արձաքեղեմներն, զգեսմերն եւլ. ի նորոյ ցուցակա-
գրութեան ի տուաւրիս յամի 1888 Յուլիս 1/13 վաւերացեալ ի
Քաղաքական ժողովոյ Ազգ. Դատական վարչութեան, ի նիստ
ՂԲ. ի 13/25 Մայիս 1889:

Հիմա Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն մէջ կը դանուին հե-
ռուեալ անօթները, որոնք կը ներկայացնեմ.

Խաչ դարգարուն ճաճանչաւոր կոթով ե պատուանդանով,
մասամբ Եալազղը, Գենաց Փայտին յատուկ, 86 այսր 166 տի-
րէմ, Նուէր ճէվանիքճի պաշի Աղիս աղայէ:

Մէկ սկիւ մազզըմայով, մասամբ կայարզլը, պատուանդանին
կղերքը թէրթէքի, 90 այսր 338 տիրէմ, նուէր Տիրացու Յա-
կորի որդի գերձակ Կարապետէ Պայեցեայ:

Մէկ սկիւ մազզըմայով, մասամբ կայարզլը պատուանդա-
նով, 90 այսր 372 տիրէմ, նուէր ժողովրդեան, ձեռամբ Յա-
րութիւն և Յովնանէն վարդապետաց:

Երկու սկիւ չիֆթ կայարզլը մազզըմայով 90 այսր 635 տի-
րէմ, նուէր ժողովրդեան, ձեռամբ Յարութիւն վարդապետի:

Մէկ Աղաւնի, 90 այսր 210 տիրէմ, նուէր Էֆդիկ հանքի,
տիկին Դէորդ պէյ Ռաֆայէլեան:

Երկու սրբատուփ 90 այսր 55 տիրէմ, նուէր Տէր Կարա-
պետ Յովնէփեանի և մէկը Տէմիրճի Սիմանի կողակցան:

Աստուածամօր պատկեր. ռիւսացի և պակիսիս վանեցի
սպոցնի Միխայիլեան փոխանէն որդի Սեղանապետ Մանսեսի Բար-
սեղիմ ի դուռն Ս. Փրկչայ վանիցն ի բուխն ՌՄԴԹ:

Մէկ դաւաղան օձադուխ, մասամբ կայարզլը, նուէր Ա-
րարկիրցի Զուրիկեան Սահակի, 90 այսր 397 տիրէմ:

Մէկ աստղանակ, նուէր Մկրտիչ Փափաղեանէ. — Երկու կան-
թեզ, 80 այսր 593 տիրէմ, նուէր Դէորդ պէյ Ռաֆայէլեանէ:

Մէկ սկիւ տկանակուռ ձեռաց խաչ և մէկ մեծ մամակայ,
նուէր Ա. Կիւրեղ Պատրիարքի Խոյտաց:

Մէկ լէճէն ըզրըզ 80 այսր 429 տիրէմ, նուէր Յարութիւն
վարդապետի:

Մէկ գօտի արծաթ կլոր, չիֆթ կոճակներով և սրմա խօ-
լանով, նուէր Ալեքսան աղա Մխաթեանէ:

Մէկ արծաթ գօտի, նուէր Տիգրան աղա Էպիսեանէ:

Մէկ Աւետարան Իւղարերից, ձեռագիր, կարմիր խաւիֆէ
երեսով, արծաթպաշտ, 315 տիրէմ, նուէր Սիսանցի Զորբա-
նէլի Համբարձում աղայի:

Մէկ արծաթպաշտ ճաշու Աւետարան 142 տիրէմ, նուէր
տիկին Լուսին Սանփունի:

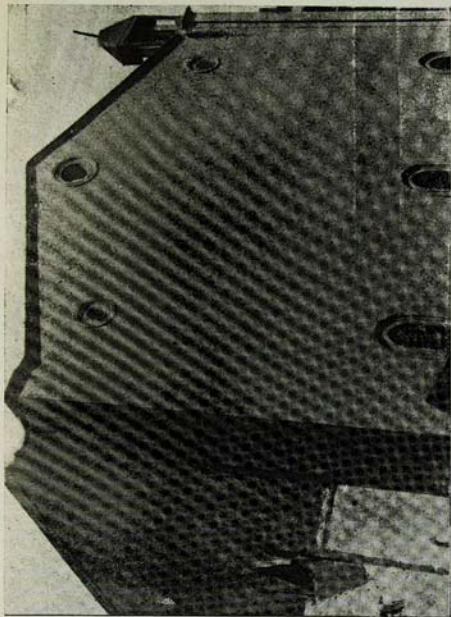
Մէկ Աւետարան 17 տիրէմ, արծաթէ խաչերով, նուէր հա-
ճի Գասպարեանի որդւոյն Թովմայէն:

Մէկ Աւետարան կարմիր խաւիֆէ, երեսին վրայ մէկ կողմը
Խաչիւթեան և միւս կողմն ալ Յարութեան պատկերներով,
50 տիրէմ, նուէր Ալեքսան աղա Մխաթեանէ:

Երկու Աւետարաններ խաչերով, նուէր լուսարար տիրացու
Պօղոս Յակոբեանէ:

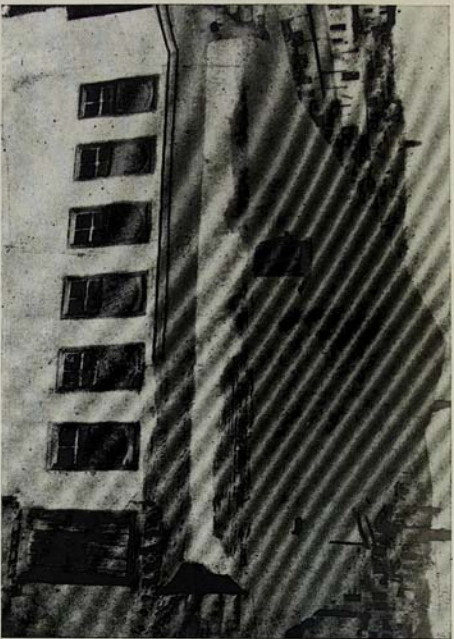
Մէկ Աւետարան արծաթ խաչ մը, նուէր Մ. Սարգիս Պալեանի:

950 տիրէմ կանթեզահոյլ մը, մայր կանթեզ. ռիւսացի և
կանթեզ ՍՐ. Սարգիս Սկեղեցւոյ, Զիմիեկճեկցի Մանսեսի

Ս. Ասուածաձին Եկեղեցին արեւելսիցիւր եւ Զանգակատներ

Ս. Աստուածաթիւն տիկոյեցիւն ամբիւր եւ Կոնստնդ վերճատմ արապիւն տիւր

Դրիպորի ուղի շաբաթուրս աղայի կողակցւոյն, Քաղունի դասեր հոգւոյն ՌԻԿՁ (1817)ը:

Նուէր Յակոբ և Ալեքսանդր աղա Միտաքեանէ, մէկ թագ, երկու տրտախաւրակ, մէկ վակաս և մէկ եմփորան, լաճվէրա խտախֆէ սրմա շէրիտով, թագին և խաչին երկու կողմերու ճաճանշներն, վակասին մէջանդի խաչն և եմփորանի կոճակն տրծաթ:

Փոքր կանթեղ, էմէնի Հապիպ Յովակիմեանէ, 1913ին:

Մէկ կանթեղ. Եղայս կանքիղ արծաթեայ նուիրեացի դուռնի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Հայոց Դանիէի, Կարապետ Ս. Պալեան, ի յիշատակ ԳԵՂԵՍԻԼՈՅ ի բարին կենդանեաց զամենեցուն, 1-2-1920-:

Մէկ թագ, երկու տրտախաւրակ և մէկ վակաս. թագի խաչերն տրծաթ, նուէր էքմէքնի պաշի Պաղատաւար աղայի:

Մէկ շուրջառ, մէկ թագ, մէկ վակաս, մէկ վարուար և եմփորան մը, նուէր Արտակիրցի Կարապետ աղա Գրիգորեանէ, յամի 1883ին:

Մէկ շուրջառ մալի ստաֆայ, սրմա շէրիտով, մէկ շուրջառ դեղին ստաֆայ տալը, նուէր Ալեքսանդր և Յակոբ աղա Միտաքեաններէ:

Երկու զոյգ հաղաթափ մալի ստաֆայ, տալը շուրջառ կոճակները և սաղաւարտներուն խաչերն տրծաթ, նուէր Թադևոս Փաշա Յակոբեանէ:

Մէկ զոյգ վարուար հինաի իշլէմէ, Ալեքսանդր և Յակոբ աղա Միտաքեաններէ:

Մէկ ծածկոց սկիւի խտախֆէ սրմա բանուած, նուէր Գրիգոր էֆէնաի Եղիայեանէ 1838ին:

Մէկ սկիւի սրմա բանուած ծածկոց, նուէր Գրիգոր Միրա-կանեանէ— Իպրահիմ էֆէնաի Ռուշաի կոչեցեալ:

Մէկ ծածկոց սկիւի, նուէր Յովհաննէս էֆէնաի Նախնուխի դասեր:

Սկիւի ծածկոց, յիշատակ օրիորդ Նոյեմի Շէրիանեան պէյէ:

Սկիւս այս յիշատակ է Նոյեմի Մանասի Զարիֆէ լուսահազի Խաթունին 1846ին:

Շանիճ և կոնք, յիշատակ է Խաչատուր Սահակի, առ Ս. Աստուածածին եկեղեցին Գահիրէի, 1896:

Արծաթեայ աշտանակ, նուէր Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Գահիրէի, Տիկին Մաննիկ Լիմոնեանէ 1911 Յունիս 12:

Յայտաւուրք, ապուած Պուխ ի ապարանի Գրիգոր, որդի Մարգարեցւոյ ՌՃԶԹ էջ 723 հետեւեալ յիշատակարանով. ԵՎԵ-րստին Ընդոգեցաւ ՍՐ. մասեալս ձեռամբ Սրբոյ Յարութեան

լուսարար, Մանյի Պետրոս Աբեղայի, ի բուն 1272ին հայոց, եւ որք հանդիպիմ ճաք զողորմիս եւ ձեզ ողորմեսցի Տէր Քս., ի Գալստեան միւս անգամս:

Մէկ սկիհի կարմիր ծածկոց աթոռս սրմա բանաւած, նուէր Գէորգ Պէյ Ռափայէլեան:

Վարազդար օ հոտ, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ, նուէր Թադէոս եւ Բարսեղ Նահապետեան եղբայրներէ, 1888ին:

Մէկ վարազար Աւագ Անգանի, փաք, կարմիր, նուէր Զէնոբ պէյ Մէրէմէթեանէ:

Յայտնուումք, ապուած Պալիս ի ապարանի Պաղտի Արապեան Ազուղեղցւոյ, 1834ին, հրատարակիչ Գրիգոր Փէշախմաշեան, 355 էջք, «Ալկնյի Միսաքեան» երկուց նաւագաւ եղբարց մնա. Ալեքսան եւ մնա. Յակոբ աղայից եւ ձնողաց նոր հանգուցեալ, հօրն մնա. Աստուածառւի եւ եղբօրն Ասիփանի եւ քնուոյն մնա. եղիազար ա իրային եւ կենդանի մօր նոյա մնա. Փերուզ Խարունին եւ արեւմտեան ազգականաց նորա, կենդանեաց եւ ննջեցելոց, քնքերցողիս եւ լսողաց եւ Աստուած ողորմի ամեն:

12 հոտ պարզ շամաան, միջակ մեծութեամբ, նուէր Վանեցի Եղբարց, նախածնունութեամբ կարապետ էֆէնտի Սարսեանի, 1888ին:

Երկու շամաան պատուանդանով, մէկ շամաան եռաթիւ, նուէր Տիկին Արուս կարապետ Գալստեանէ, յիշտաակ հոգւոյ տմուանոյ իւրոյ Վանեցի կարապետ Գալստեանի:

Զորս շամաան, նուէր Նազերէճի կարապետ աղա Յակոբեանէ, 1888ին:

Աւետարան մը, կշիւք 300 ախրէմ $17 \times 10 \times 4$ սանդիմ, արծաթապատ, ապուած ի ապարանի Անտանի Պարթօլի 1732, հրատարակութեամբ Մխիթար Արքայի, 552 էջ:

Աւետարան, 300 ախրէմ արծաթապատ, երկու երեսներուն վրայ Խաչկութեան եւ Յարութեան պատկերներ, պարզ զարդերով, ապուած Վենետիկ Ս. Ղազար 1823ին, էջ 333, տառքին կողքին ներսը կը կարդացուի հետեւեալը.

«Ջայս Արծաթապատ Սբ. Աւետարան եղեալ յիշատակ զսիրս վեհազնիւ

Ալեքսան Ամիրայն, որ է Միսաքեան
ՅԱԼՆԱՅ ԲԱՂԱԲԻ, ՎԱԽԻ ԳԵՂԱՍՏԱՆ
ԱՍՏ ԵՆՆԱԿՈՒՅԵԱԼ ԱՆՈՒՆ ՎԵՌՈՒՔԵԱՆ
ԹԱՂՈՒՄԻ ԽԱՐՈՒՆ ԲՆԿԻՐ ՊԻՇԿԱՂՆԵԱՆ
ԵՐԿՈՒՑՈՒՆԳ ՄԻԱԿ ԺԱՂԿԱՏԱ ՆՈՅԻԷ
ՎԱՏԱՆ ԱՆՈՒՆ ՍՈՐԱ ՄԱՐԻԱ ՀԱՆՐԱԻ
ՀԱՂԱՐ ԵՐԿՆԱՐԻՐ ԹԱՂՈՒՄԵԱՆ ԵՏՈՒԷ

Ինքնուրեք եւ շորս ի բուին համազգի
 80դոսոս լամսոյն երկոսասանի
 ևդաւ յիւսասակ նոր եկեղեցի
 Կառուցեալ անուամբ Աբ. Ասուածածնայ
 Հոյակապ օրնովն եր յեկիպոսսիս:

Գրիգոր Եղիայեան 1888ին Ս. Մինտա մատրան կը նուիրէ
 հետեւեալները.

Մէկ խաչ քառաթեւ, մէկ աղաւնի, երկու Աւետարան,
 մէկ մեծ վարագոյր, մէկ փաթի վարագոյր սեղանի համար, մէկ
 սէնամասէ Առաջնորդական Աթոսին համար, չորս կտոր եւրո-
 պական խաչի, 13 հաս պիլլօր կանթեղ, 16 հաս մատուռին հա-
 մար վարագոյր:

Պարզ Աւետարան, ապուած Վենետիկ, ի աղարանի Որլան-
 տեան Ստեփանոսի 1752, էջ 407, առաջին կողքի ներքը կը
 կարդացուի. «Աստուծոյ ՍՐԲ գրոյս զայս ի Դաբրիէլ Շեռնա-
 փայլ վարդապետի Առաջնորդին Եկիպոսի, զբարեպաշտ ծնողացն
 զնոյն յիշեցեմ ի Տէր 1837 Յունվ. 6»:

Յուդարկաւորութեան թափօրի խաչ, կշիւք 1 օխ 2 0
 տիրէմ արծաթ սկեղծ, հետեւեալ յիշատակարանով. «Նուիրէ
 Ս. Խաչս, Ակնիի Մանեսի Սարգիս Դաւիթեան, Դանիւրի Ս. Աս-
 րուածածնայ Եկեղեցւոյ, ի յիւսասակ իւր եւ ծնողացն, 1 Յունիս
 1867»:

Ականակուռ խաչ, 37 տիրէմ արծաթ սկեղծ. «Յիւսասակ է
 այս Աբ. Խաչս, խուլուրմի հունի Մարտիրոսի»:

Կաթողիկէ կշիւք 21 օխ 34 տիրէմ, մեծութիւն 100 × 35
 սանթիմ, Նիւթ՝ արծաթ, մասամբ սկեղծ, մէջը փայտ նկա-
 րագիր տաճարաձեւ շէնքի մը մանրակերտութեամբ, վրան բիւ-
 րական տաղաղարդ զմբէթով, որուն զադաթը և չորս կողմե-
 րու անկիւնները կան հինգ կաթողիկեան և խաչածայր աշտա-
 նակներ, զադաթի կաթողիկէն փոխան խաչի ունի ճաճանչաձեւ
 մը, որուն մէջտեղը մեծ կապոյտ կեղծ քար մը:

Փորուրար կարմիր թաւիչէ, յիշատակ է Պապ Կարապետ
 Անջրթցի, 1888ին:

Փորուրար մետաքսէ, կարմիր ծաղիկներով, նուէր Վսեմ.
 Թաղար փաշայի, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Գահիրէի, ի յի-
 շատակ լուսահողի եղբօրն Մեծ. Կարապետ Էֆէնտիի Յակոբեան,
 1888ին:

Աւետարան կարմիր թաւիչէ, արծաթապատ, ապուած Վե-
 նետիկ ՌՈՁԶ, արդեամբք և զոյնք Ագուլեցի Մարտիրոսի
 որդի Ոսկանին, էջք 432:

Յիշատակ է Սբ. Աւետարանն, ընտելեալ և առ Տէր հան-
գուցեալ Տէր Պետրոս քահանայէն Աւետիսեան, որոյ զուարն
և փեսայն մատուցին զայս հաւատով, վասն յիշատակի հոգւոյ
նորին, ի զուռն Սբ. Յարութեան Տաճարին որ ՅնէՄ է,
հանդերձ մահրամայովն, ձեռամբ նաւորակ Կարապետ ԱՄարան
Վ՛րդպետին, 1816 յՕգոստոսի 20, ի Հաշտարխան քաղաքի:

Մէկ մեծ մկրտութեան աւագան ստեղծուեալ, նուէր Մար-
գար աղա Յակոբեանէ 1858ին:

Արծաթապատ սաղաւարտ ստեղծոյն և մէկ վական արծա-
թապատ, նաւորակ Մարիամ Գրիգոր Ապրոյեանէ- վասն հոգ-
ւոյ իւր որդւոյն Յովնանէսի, 1867ին:

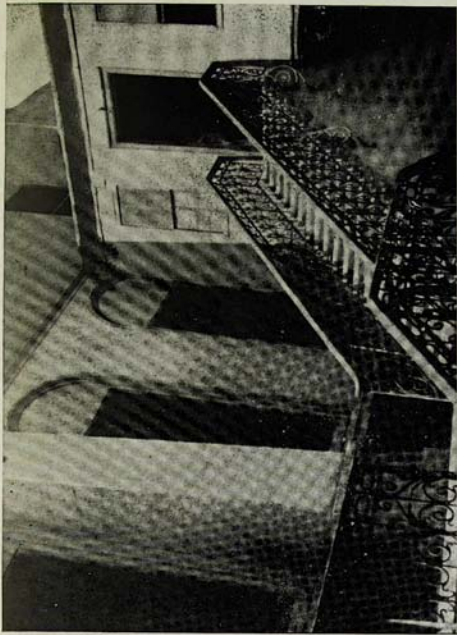
Պնակիս մետաղեայ շրջանակի մը մէջ. 1 յօտ 137 տիբէմ,
յիշատակարանն առ զուրթեամբ. «Յիսա Տէր ողորմութեամբ քոյ,
զնոգի հանգուցեալ մանեսի Նղիազար ամիրային եւ զնոգի ծնո-
ղաց նորա, մանեսի Պետրոսի եւ Մարթայի եւ նախնիքն Նղիա-
զարին, Բերուզին, եւ Էլմասին, Մարիամին, Պետրոսին, Մար-
թային եւ բննն մանեսի Փերոս Խարունին: Հանգոյ զորս այցելու-
քեամբ եւ դասաւորեալ ընդ սուրբ քոյ Արեւայութեանդ երկնից ի
փառս, եւ զկենդանիս նորա, զհեռ որդիսն զմնի. Ալիսան ամի-
րայի կողակից Քազունի Խարունն եւ զուստ նորա զՄարա Տու-
սուն եւ զամենայն մեծաւորաց եւ զազգայինս խաղաղ եւ ան-
դորք կենն ցանեա, ընդ հովանեալ խնամեա, Ամենասուրբ Աս-
տուծոյդ, ի 1826 Դեկտ. 9»:

Պնակիս փաթի կտորակ, 1 յօտ 125 տիբէմ, զայդ շրջանակին
յիշատակարաններ. «Յիսեա Տէր ողորմութեամբ քոյ, զնոգիս ծնո-
ղաց եւ համայն ազգականաց, հիմնադրի Սբ. եկեղեցւոյս, Տեա-
ռն Դաբիէլ Սրբազան Արք.ի վիճակիս Նղիպոսի, 1827:

Յիշատակարանն շրջանակի մէջ. «Յիսեա Տէր ողորմութեամբ
քոյ, զկենդանի նոգիս, Ակնցի Միսայեան մնի. Ալիսան եւ մնի.
Յակոբ ամիրայի եւ ծնողաց նոցին մնի. Բերուզին եւ հանգուց-
եալ Աստուածասուր աղային եւ վերոյիշեալ Ալիսան ամիրայի
կողակից Քազունի Խարունին եւ զսեւր նորա Մարա Տուսունին
եւ հօրեղբօրն Սեփան աղայի եւ Նա Խարունին, կողակից նո-
րին եւ կենդանի որդւոյն Սրամ եւ Ղազար աղայից եւ այլ նախ-
նեաց նոցին Սրամ, Սեփան, Պետրոս, Պօլոս եւ Միսաբ աղայից
զնոգիսն: Յամի Տեառն 1839 Նոյեմբոս ի 15 Դեկտ.»:

Պղինձէ փաթ. «Յիսաակ է Կեսարայի Նազգաւ Առաքելի
հոգւոյն, Նղիպոսի Սբ. Աստուածածին եկեղեցւոյն 1852»:

«Յիսաակ է Տապանակս, հեղանիւրն Մկրտիչ աղայի, Տէր
Գրիգորեան Պոլսեցի, կտակ արարեալ է եկեղեցւոյն Նղիպոսի Ս.
Աստուածածնայ, 23 Յունւար 1850»:

Հին Առաքնությունահայրանի խաչքարի վրա անցնող սանդուխտը:

Արծաթեայ միւսոնթաթի Ազաւնի. «Յիւսասակ է անօրս Սըր-
բալոյս Միւսոնի ազնուունի Ռեբեկայ ճիկնոյ, բարեպաշտունի
կողակցի վսեմաւոյ Գեորգ Պէյ Ռաֆայիլեան, 1864, 1 Նոյեմբեր»:

Չորս հատ մեծ նիքելէ աշտանակ «Նուիրեաց Ս. Ասուածա-
ծին եկեղեցւոյ Գահիրէ, Լեւոն Պէյ, որդի վսեմ. Քազուր փառա
Յակոբեանի, ի յիւսասակ նոգւոյն վաղամեռիկ Շեռն իւրոյ Օրիորդ
Դարունուոյ 1888ին»:

Լաւացման ձեռաց կոնք. «Յիւսասակ Խաչատուրի Սահակեան,
առ Սբ. Ասուածածին եկեղեցւոյն Գահիրէի, 1895»:

Փայտեայ մեծ աշտանակներ, այժմ անգործածելի, հին ա-
ռաջնորդարանի մէջ հետեւեալ յիշատակարանով. «Ի յիւսասակ
Ս. Ասուածածնայ եկեղեցւոյն Գահիրէի, նուեւ բարեսէր Գրիգոր
էֆէնտի Սլիլայեանէ 1888»:

Յիշատակ է ըպրըզս Խաչատուրի Սահակեան առ Ս. Աս-
ուածածին եկեղեցւոյն Գահիրէ, 1895:

Աւաղաման մամակայ երկու հատ. «Յիւսասակ է Պոլսեցի հան-
գուցեալ Էօթէնի Յովակիմեանի, Ս. Ասուածածին եկեղեցւոյ Գա-
հիրէի, 1909»:

Գեղեցիկ չաթալ թագ մը. «Չարալ բագս նուիրեալ Ս. Աս-
ուածածին եկեղեցւոյ Տեառն Գրիգոր Սլիլայեանէ»:

Աւաղաման մամակալ. «Յիւսասակ է պապա Մկրէն, Սբ. Աս-
ուածածին եկեղեցւոյ Գահիրէի, 23 Հոկտ. 1910»:

Չոյզ աշտանակներ, նուէր Սբ. Ասուածածնայ եկեղեցւոյ
Գահիրէի, Տիկին Մաննիկ Լիմանեանէ, 1911 Յունիս 12:

Պղինձէ աշտանակ Սբ. Ասուածածին եկեղեցւոյ, Յակոբ
Ներսէսեան Պէկեանէ, 1927:

Ճաճանչաւոր խաչ, Սբ. Գէորգայ Մասունքի յատուկ, կո-
թը արծաթէ, նուէր Գէորգ պէյ Ռաֆայէլեանէ:

Յիշատակ է բսկուսեղս ալս, ի պրն. Յակոբայ Էօթրնեցւոյ,
ի դաւան Սբ. Ասուածածնայ եկեղեցւոյ:

ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԴԱՆՁԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

1874 ապագիր, Գէորգ Կաթողիկոսէն:

1885 Նոյեմբեր 10ին, ապագիր, Մակար Կաթողիկոսէն, առ
Գեր. Տէր Մաթէոս Եպիսկ. Իզմիրլեան, բարեխնամ Առաջնորդ
Վիճակին Եղիպատաթի, Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ:

1895 Դեկտ. 15 թուակիր, ապագրեալ, Մկրտիչ Կաթողի-
կոսէն:

1909 Սեպտ. 24, Էջմիածինէն, Մաթէոս Բ. Կաթողիկո-
սէն, ձեռագիր:

Հ Ի Ն Ա Ռ Ա Զ Ն Ո Ր Դ Ա Ր Ա Ն

(Ս. Ասատուածածին եկեղեցւոյ կից, Ի Պէյն-էլ-Սուբէյն)

Գարրիէլ Նպիսկ. Մարաշցի, իրապէս դործունեայ եկեղեցական մը, Ս. Ասատուածածին եկեղեցւոյ չինութենէն քսաներեք տարիներ յետոյ, 1852ին, կը ձեռնարկէ Առաջնորդարանի մը շինութեան, եկեղեցւոյ հիւսիսային կողմը, արդեամբք Գէորգ Պէյ Ռաֆայէլեանի, ինչպէս ցոյց կուտայ, գահլիճի մուտքին, դրան ճակատը զետեղուած հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Նորոգ կառուցաւ Առաջնորդարանս Հայոց, արգեամբք երկարագործ հաւատարմակէս Գեորգ աղայի Ռաֆայէլեան Կ. Պոլսեցւոյ, ի յիշատակ իւր եւ համեալունի կողակցի իւրոյ որ յնդիպասոս, ի 1852 Ապրիլ 7»:

Այս պատմական սրահներուն մէջ, Տէր Գարրիէլ Նպիսկ. Մարաշցիի առաջնորդութեան օրէն մինչեւ Տէր Մատթէոս Նպիսկ. Իզմիրլեանի և յետոյ Տէր Թորգոմ Առք. Գուշակեանի շրջաններուն, մասաւորապէս 80 տարիներ, Աղիպառայ գաղութին ժամանակակից պատմութիւնը կը կերտուէր, մեծ հազարականներու զեկամարութեամբ և դործակցութեամբ բարերար աղգայիններու, ինչպէս Յակոբ աղա Միսաքեանի, Կարապետ աղա Գալուստեանի, Նուպար Փաշա Նուպարի, Թադևոս Փաշա Յակոբեանի, Տիգրան Փաշա ա'Աղբօի, Գրիգոր Աղիպառայեանի, Պօղոս Փաշա Նուպարի և ուրիշ շատերու, որոնք դործած են իմաստութեամբ և հաշուեղբարութեամբ, ապահովելով Աղիպառայ գաղութին ներկան:

Իրականութիւն մըն է որ այսօր անիկա կը պահէ իր դոյնութիւնը շնորհիւ իր մեծ մեռելներուն: Անցեալի բեղմնաւոր այս կեդրոնը, այժմ անշքացած ու լքուած, հիմնական շորտութեան կը կարծաթի և եթէ չէ փլած լուրտովին, մասամբ կը պարտինեցուկներու: Նոյն անբաղձալի ու լքուած վիճակը կը ներկայացընեն Առաջնորդարանի կից երբեմնի հաստեթարի շէնքերը, գնուած 1840ին և 1841ին, Գրիգոր վարդապետ Վանեցիէ:

Այս շէնքերու մասին Տ. Թորգոմ Առքեպիսկ. Գուշակեան կ'ըսէ թէ «Տ. Գրիգոր վրդ. որ կը բուի աւելի ի վիճակի եղած ըլլալ. Ս. Ասատուածածին եկեղեցւոյ շինութեան յաջորդ տարին նոյնիսկ, 1840ին, 30000 դահեկանի գումարով մը կը գնէ այժմեան Առաջնորդարանի՝ դիւանատուն եղած յարկը, որ ինչպէս ներքին բաժանումներէն ալ կը հասկցուի. պանդոկ կամ խան մ'եր այն ատեն, շուրջի կրակներովը եւ վրայի տունովը: (Տես «Նդիպասի Հայոց Հին եւ Արդի Սկզբնայիններ» էջ 50): Այս

շէնքերը Տէր Գրիգոր վարդապետ Կառապետին, 1854ին, Աղզին կը նսւիրէ: Այդ թուականէն յետոյ է որ անոնք վերածուեցան գիւանատան և վերջը քահանաներու բնակարանի, իսկ այժմ կը դարձածուի իւր լուսարարի և ժամկոչի բնակարան:

ԳԱՆՆՈՒԹԻ ԶԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Գ Ր Զ Ա Դ Ի Ր Ն Ե Ր Ը

1.— ԱՄՏՈՒԱՆԱՇՈՒՆԶ

Մասնական, որ կը պարունակէ Թագաւորութեանց չորս գիրքերը: Կազմն է կաշեպատ վայտ, մեծութիւնը $23 \times 16 \times 5$ սանթիմէթր: Թուղթի վրայ գրուած, խոշոր բոլորով. մէն մի էջը 19 տող, իսկ ընդամէնը 520 էջք: Լուսանցքի և այլ վարդեր չունի, բացի տառջին էջին գլուխը դանւած կիսախորան զարդագրէն, որ հնագրոյմ կը թուի: Եւ երկրորդ գիրքին լուսանցքին կարմրոցեղ սփորտկան զարդէն: Հնարուեալ բայց պարզ զարդագիր մըն է Ա. գիրքին սկիզբի և. գիրը, ինչպէս նաեւ Գ. գիրքին սկիզբի և. Զ. գիրքերուն ալ վերնագիրներն ու տառջին հատուածները կարմիր թանաքով գրուած են, իսկ Գ. գիրքին տառջին եռատողը անյաջող Մեսրոպեան երկաթագործ է գրուած: Ստացողն է Անտիոքի արքեպիսկոպոսն Տէր Միքայէլ: Թուականն է ... ՀԸ, որուն սկիզբի գիրը, եղծուած տառը, պէտք է եղած ըլլայ անշուշտ Ո, բայց որում դրչագրին իսկական թուականը կ'ըլլայ ՈՀԸ, (678 + 551 = 1229) որ է տառջին տարին թագաւորութեան ՀԽԱԸ Ա.ի, որ կը յիշուի ծայրի գլխաւոր Յիշատակարանին մէջ, ընտելալ ընծայն կոչմամբ: Գրութեան վայրն է Անտիոքի մօտ Յիսուսեանց վանքը: Գրչագրի հանգամանքն է ընդհանրապէս լաւ. փրթած է միայն տառջին թուղթը, իսկ վերջին մասին թուղթերը կը թուին ազգուած ըլլալ չափազանց խոնաւութեւնէ, որուն համար կանուխէն նորոգուած ալ են:

Գրչագրի պարունակութիւնն է այսպէս.

Ա. Թագաւորութիւն, էջք 1—136

Բ. » » 137—257

Գ. » » 258—414

Դ. » » 415—541

Ատարեւ կը գնենք փոքր և մեծ յիշատակարաններու պատճէնները.

Ա. Աջերապատուեալք և զմեծարհի եպիսկոպոսն զատուածապահ քաղաքին Անտիոքայ զՏէր Միքայէլ և զքեռարդին

իւր գլխարդան մեծ սարկուազ, ազաչեմ յիշել ի Տէր. զի Տէր Յիսուս ընդ երկայն աւուրս պահեացէ խաղաղական կենօք և բարեհաճոյ քաղաքավարութեամբ և Տէր Յիսուսի հասարակաց յարութեան պարմեացի ամենեցուն ամէն, (էջ 137):

Բ. «Տէր Յիսուս ի Քս. միւս անգամ զայտեսանդ և ի հասարակաց յարութեանդ պարմեա Տէր Միքայէլի ստացողի գրուցը և ծնողաց իւրոց ամէն», (էջ 414):

Գ. «Դաւիթ Երէց ծառայ Սբ. Յովնանէսին. ԴԹ» (էջ 511):

Դ. «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Կենդանարար և ազատիչ Սրբ. Հոգւոյն, անբաժանելի և միասնական Սբ. Երրորդութեան, այժմ և յաւիտեան և հանապազ յաւիտենից ամէն, ամէն, ամէն»:

Ե. «Թաւականութեան Հայոց (Ո)ՀԸ գրեցաւ ծառաս թագաւորութեանց, ի խնդրոյ աստուածապատիւ և առաքելաշնորհ արհի եղիակոյսոյն Անտիօքս ամ Միքայէլի և առաջնորդ Սբ. աւխտի Յիսուսեանց ի վայելում մանկանց եկեղեցւոյ և ի յիշատակ հոգւոյ իւր և ծնողաց իւրոց: Այլև զրաւ սորայ յանապատս Յիսուսեանց ի Վանս, ընդ հովանեաւ մատուռս մերոց Սբ. Նշանիս, ձեռամբ յանորժան Սահիաննոսի, ի թագաւորութեանն նորոժեալ ընծային Հեթումայ և ի կաթողիկոսութեան Աստուածասուր Կոստանդիանոսայ, ամէն», (էջ 520):

2.— ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԹԵՒԱՑԻՈՅ ՔԱՐՈՉԻ, ՃԱՌԻ ՆԻ ՈՂԻՔ

Կազմն է կաշեպատ փայտ. քայքայուած, մեծութիւնը $18 \times 15 \times 7$ սանթիմ, շիւթը թուղթ, գիրը մանր, բալարադիր, գրութիւնը միացուած, մէն մի էջը 28 տող, ընդամէնը 706 էջք: Ամէն գլուխ կ'սկսի բաւական սիրուն զարդադիրով մը, որուն մօտիկը կայ նաև միշտ փաքիկ լուսանկարազարդ մը. սկիզբը կայ սիրուն խորան մը: Վերնադիրները, Աստուածաշունչէն առնուած խօսքերը, կարմիր թանաքով գրուած են: Յիշատակարանի ոչ մէկ հետք չ'երևիր, այս պատճառով անժամօթ կը մնան գրքին պատմական մանրամասնութիւնները: Միայն վերջին էջին ծայրը բուն գրիչէն սա տողը կայ. «Յիբեա եւ զիս, Տէր, զեղկելի գրիչս»: Յետոյ աւելի վարը, նոյն վերջին էջին վրայ, թանձր գրիչով, որ բուն գրչագրութիւնը չէ. գրուած է. «Քրիստոս Ասուած ողորմեայ, Կիրակոս վարդապետին եւ բող զմեղք մարին, զմասս չունին եւ զմերելին, բարեխօսութեամբն Սբ. Ասուածամբի եւ կենսաբեր Սբ. Խաչին եւ Յովնանու Կաբապետին եւ Սրբոյն Ասեփանցոսի Նախավկային եւ Սրբոյն Դրիգորի Լուսաւորչին, եւ ամենայն Սրբոց զեղին ողորմեսցիս Կիրա-

բակոսին, ամեն, ԹՎ, ՊՂԳ: Որմէ կը հետեւի թէ գրչագիրը աւելի հին է քան 1444 թուականը Բրիտանոսի: Վերջը կայ մագաղաթեայ հինցած ձեռագիր պահպանակի թերթ մը, որուն վրայ կայ ճառընտիր հատուածիկ մը, միջին Մեսրոպեան ընտիր երկաթագրով «ձեռագրով» մէկ երեսին վրայ 13 տող գրուած թեամբ:

3.— ԱՂՕԹԱԿԱՆ ԲԱՆԺ

Կաշեպատ փայտեայ կաղմով $13 \times 10 \times 5$ սանթիմէթր մեծութեամբ, թուղթի վրայ բոլորագիր, մէն մի էջը 17 տող, Դիսաւոր բաժանումներուն զիմացը յաճախ կան պղտիկ լուսանցադարձեր: Վերնագիրները ու սկզբնատառերը գրուած են կարմիր մելանով, «թանաքով», և կը պարունակէ ներսէս Շնորհալիի, Վարդան Վարդապետի և Նփրեմ Խալիի ազօթքները: Առաջին երեսին վրայ, նոր ժամանակներու գրչու թեամբ հետեւեալը կը կարդացուի. «Գրեալ է գիրս ձեռամբ Խեփանցոսի ումեմն ի բուին Հայոց 810 որ է բուական Փրկչին Յիսուսի 1331»: Բ. երեսին վրայ կը կարդացուի. «Դիտաակ արարեալ եմ գիրս Նպիպոսի Սբ. Ասուածածնայ վանոց և Խորենեան դպրոցին, ձեռամբ Սբ. Նրուսաղեմայ միաբան Մկրտիչ Նպիսկապոսին, 1864 Նոյեմբեր 11, (կնիք) Դաբրիկ Նպիսկապոսի»:

Իսկ բուն գրչին յիշատակարանը կը դանուի ձեռագրին վերջին էջին վրայ, որ ձեռագիր թուղթ մըն է. «Յամի Պժ. յամսեանն Յունվարի Գ. եղել զրա զշուրեան աղօթական բանիցս սրբոյն Ներսէսի Կլայեցոյ եւ սրբոյն Վարդանայ եւ Նփրեմի Խուրին Ասուրոյ եւ սբ. եւ ի հոշակաւոր անապասս որ կոչի Աւագ Վանք, ընդ հովանեաւ սբ. Առաքելոցս եւ կենսակիր սբ. Նսանայ, եւ այլ բազմահաւաք սբ. Նսաւացս ուր աստ կան»:

4.— ՍԱՀՄՈՍԱՐԱՆ ԴԱԽԹԻ

Կաշեպատ փայտեայ քոյքայուած կաղմով, $13 \times 9 \times 3$ սանթիմէթր մեծութեամբ մէն մի էջը 20 տող, բոլորագիր լուսանցադարձերով և սկիզբը զարդագրերով, վերնագիրները և գլխագիրները կարմիր թանաքով, առանց որեւէ յիշատակարանի, բաւական հինցած վիճակի մէջ:

5.— ՇԱՐԱԿԱՆ ԱՌՁԵՌՆ

Կաշեպատ փայտեայ կաղմով $15 \times 10 \times 6$ սանթիմէթր մեծութեամբ, մէն մի էջը 23 տող, ընդամենը 535 էջք, լուսանցքները զարդերով և կարմիր վերնագիրներով և սկզբնատառերը բոլոր-

րագիր, ամբողջ շարականը կը պարունակէ «որ զնաի գրեալսն» մինչեւ Լուսաւորչի մասնն ի վերային, «այսոր զուարդ հաճանչեցա սկիզբէս, և վերջին թերթերը պակաս են»:

Ե.— ՍԱՀՄԱՍԱՐԱՆ, ԴԱԻԹԻ

Կաշեպատ փայտեայ, կազմը քաղուած $14 \times 10 \times 4$ սանթիմէթր մեծութեամբ, դարդերով կարմիր սկզբնատառերով և վերնագիրներով. բոլորագիր մէն մի էջը 20 տող, ամէնը 380 էջք, առաջին թերթերը պակաս են, ձեռագրին Բ. մասը (էջք 275-330) մամուլիւք է, որ կը պարունակէ Առաւօտեան և Խաղաղական (գիշերական) մամուլիւքերը, իսկ Գ. մասը (էջք 340-380) Խորհրդատար Սուրբ Պատարագի, ուր կը պակսի «Խորհուրդ Խորինս»: «Հաւատամքսին մէջ ուշադրաւ է «Հաւատամք յայս միայն ընդհանրական կաթողիկէ և յառաքելական սբ. եկեղեցին», «Դո՛ւսթիւն» քորագին մէջ ունի վանականաց, վարդապետաց, Յեռուաց, Դու՛թի, Ներսէսի, Յովհաննէսի, Դրիւզարի և Կորապետի:

Վերջին թուղթին վրայ է դրչադրին յիշատակարանը, որ է. «Փառք Ամենաաւուրք Սրբոցուրեան և մի Աստուածուրեան Հայր և Որդւոյ և Հոգւոյն սբոյ որ եւ կարողութիւն յկար անձիս խոյ ՄԱՏԻՄՈՍ գրչի խոյ հասանել յաւառ Սաղմոսարանի եւ սղօրամասեանս ի րվին Ռե՛թի ի Բաղախ Սեբասեայ, ընդ նովանեալ Սբ. Աստուածածնի և մբ. Սարգսի զօրավարին:

Արդ աղաչեմք զամենեւեան որք հանդիպիմ սմա կարգալով կամ օրինակելով յիշեցի յսղօրս անք զիս զբաղմանդ երեցս եւ ծնողս իմ, հանդիւրձ ամենայն կենդանեալս եւ ննջեցելովք, եւ որ անգամ յիշեալ լինի ի Քրիստոս որ ե օրհնեալ յախեալս ամենօ:

Ի յայս ամիս նահապետիս զաւուրս չորրորդին Շահարեւին, Յունիս Բ. յեւ բազում շարշարանաց ի նահապետ յաշանման, բեւեռեցին զերկուսն դանակով ծակեցին ու Ֆիթիլ վառեցին, իսկ նա սաղմոսէր եւ զՔրիստոս կենդանին օրհնէր. յետոյ յարին ի գեթեղերէն եւ ծառն ի վար կախեցին նայ, զմաս կտրեցաւ ընդհոօքն Քր. որ կենդանի անկօ ի մէջ ջրին եւ նա զդիմս յարեւելս առնելով, գոհուրիւն մասուցանէր Քրիստոսի եւ Սբ. հաւատոյ մերոյ Լուսաւորչի. եւ հետեալ կասողի ազգն առնկանց, զբազուրիւնն եւ զհամբերութիւնն նորին, Բարբ Բարին ծեծցին եւ սրով զլխասեցին եւ զայն գիւր անբաղ թողին եւ գնացին. բայց ի յերկնից լոյս ծագեաց ի մէջ գիւրերին, ի վերայ նոր նահապետին, երանելի մանկան եւ յետոյ զմարմին խողխողեալ եւ կտրեալ ժողովեցին եւ յարին ի Սբ. Քառասունք ի հանգիստ դրին, ի յայս ամիս քաղաւորութեան Սուլթան Մուհամմասն որդի Մուրասին:

7.— ՍԱՂԽՈՍԱՐԱՆ

Կաշեպատ փայտեայ, քայքայուած կաղձով, մէկ կողքը ինկած, մեծութիւն $14 \times 2 \times 9.5 \times 3$ սանթ. էջք, մէկ էջը 17 սաղ, նստրագիր, կարմիր նախատառերով և կենսականատառերով, սրած ֆատարակ բաներ են: Գրչագիրը մաքուր է թէև բայց ի սկիզբն ու վերջը պակաս:

8.— ՇԱՐՈՑԲ ՄԱՐԳԱՐՏԻ

Հաւաքումն վկայութեանց ի Սր. դրոց և բնախի իմաստաւից ի կրօն և բարոյական դրոց դրարար, մանր և նուրբ նստրագիր, դարձ գողգոջուն գրչի: Մեծութիւն $29.5 \times 20 \times 3$ սանթիմ, կաղձը կաշեպատ փայտ լաւ պահուած, էջք 372: Գրիչն անձանթի:

9.— ԿԱՆՈՆԱԳԻՐԲ

Կաշեպատ փայտ, քայքայուած, նստրագիր, երկսիւն, մեծութիւն $26.5 \times 19 \times 3$ սանթիմ էջք. մէն մի էջը 26 սաղ: ԺԲ. պրակ, վերջին էջին «Յիսուսակ և սբ. յիմյ.ի Տէր Աստուածառուր վրդ. հայազգիւն, սբ յիմյ.» իսկ թուղթ մը վերջը «զմեղաւոր պանախիլիզատայ զմիի զՅովհաննէս յիսեցիք զիս. զձեզ, յիսե ի անեղ առեցիւն ամեն»: Պարունակութիւնն է Կանոնք Հայ եկեղեցւոյ, ըստ օրինակի այլ կանոնագրոց: Գրութիւնը մաքուր է, այլ դարձ ազէտ գրողի:

10.— ԳՈՐԾԻՐ ԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՍՏՂԱՐԱՇԽՈՒԹԵԱՆ

Ամենախառն գրարարով գրուածք մը, որ կը պարունակէ երկրաչափական գիտելիքներ, նստրամեթր կտրմրատեղ նախատառերով միասին, առանց յիշատակարանի և պահպանակի, կաշեպատ կաղձով, մեծութիւն $19 \times 13 \times 1.5$ սանթ. մեծ. էջք:

11.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Բամպակ թղթէ, բոլորագիր, առանց յիշատակարանի, երկու կողմերը մէյ մէկ թերթ մազաղաթ պահպանակներով, որանց վրայ խառններէն գրուածքներ կան, կարմատեղ նախատառերով, պարզ լուսանցագրերով: Մեծութիւնն է $19 \times 14.5 \times 8$ սանթ., կաղմն է կաշեպատ փայտ, առաջին կողքին վրայ փորուած մետաղեայ խաչի մը տեղը կը մնայ բաց և սրոյ:

ԳՐԶԱԳԻՐ ԿՈՆԴԱԿԱՅ, ՆԱՄԱԿԱՆՑ ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԱԳՐՈՑ

1.— Կանգալ օրհնութեան, Հռչակադատում Ս. Ամենափրկչի Վանուց Նար-Ջուղայի Պարսկաստանու, գրչագիր, սակեխան զեղադարդ, Տէրունի և այլ պատկերաք գլխադրեալ և ծաղկեաւոր շրջանակաւ եղերեալ, մեծագիր, 1815 Յունիս 12 թուակիրս Տուեալ յԱստօջնորդ Տ. Յովնանէս Արք. Եպիսկոպոսէ, առ Հնգկոնայ գօրական, իշխան և սպարապետ Պ. Յակոբ Պետրոս, այր քաղցրասիրտ, առատաձեռն, պարգեւատրող, բնակեալ ի Գոււաքիէր՝ Հնգկաստան:

2.— Կանգալ Օրհնութեան, գրչագիր, Բ. օրինակ, հարադատ բոս վերնայն, իմաստաւք յար և նման ընդ նմին, այլ տարրեր նկարչադարդութեամբ յօրինեալ և մեծագիր, ունեւոյ յաւելում՝ զյեւ գրութեանն, յորում յիշատակի զստացումն երկուց արծաթեայ խաչաց և երկու ծրար պատմայից նուիրելոց ի սատարողէն, ի թուին 1816 Յունիսի 28:

3.— Գիր Օրհնութեան, գրչագիր, մեծագիր և պատկերադարդ, ի կատարինէ Մայրապետէ և ի հնգեաստան միարանուհեաց Կուսանաց Վանուցն անադատին Սրբուհայն Ամենիմաստ Կուսին Կատարինէի, որ ի Նար-Ջուղա Պարսկաստանի, առեալ յամի Տեառն 1839, ի Մէյի ամսոյ վերջն, առ քաջայողթ Սպարապետ Կոյնէլ Աղա Յակոբ Պետրոսի, որ ի Գոււաքիէր, վասն անմոռաց շնորհակալութեան ի զյուս թրդ-թոյն նկարեալ է պատկեր Մենաստանին Ս. Կատարինէի, իսկ ընդ աջմէ և ընդ ձախմէ գրութեան տեսնին վերուստ ի վայր ութնական նկարեալ վեցաստան կենդանողիրսն Վանամօրն և Միարան Կուսանացն, կերպացեալք պարսիկ մանրանկար արուեստաւ և սճով:

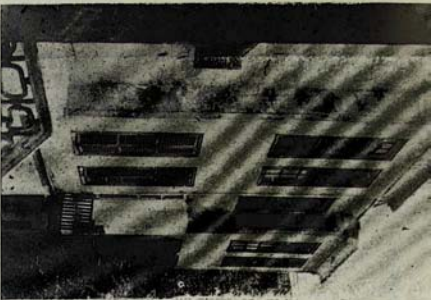
4.— Ողջունագիր Օրհնութեան Տ. Գարբիէլ Ս. Պատրիարքի Սրբայն Երուսաղէմի, առ յարգամեծար Պայադտան Պրն. զօլունէլ Յակոբ Պետրոսի Գիրոս այս նշանակելի է այնու, զի յայտ առնէ զստարապայման թշուառութիւնն Ս. Աթուռայն, ի մամանակին: Վարտա մնացաք, առէ Ս. Պատրիարքն, ձերում սղորմութեանց, քանդի յայնպիսի նեղութիւնս և չարչարանս անկաք, որք կարճեմ թէ չեն եղեալ ի սղորանէ տշխարհի մինչեւ ցայժմ: Եւ խնդրէ ի բարերարէն, փութալ յօգնութիւն, առատապարգեւ տրիւք, առ նուիրակն Ս. Երուսաղէմի, Յակոբոս Մ. Վրդ.ի, զոր առ ինքն ուղարկէ:

5.— Ստացագիր նամակ 1000 Ռուբլիոց, 1825 Նոյեմբեր 13

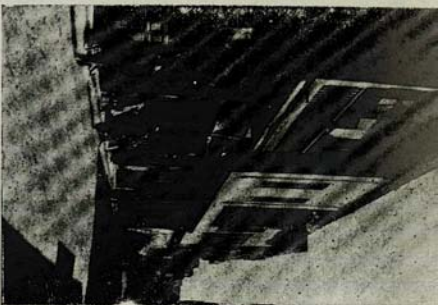
40

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side.]

[illegible]

Հին Առաքնորդարանին կից երկարական տուն մը,
Եռերում Տ. Գրիգոր վերդ. վանկայի 1841ին:

Գանձարի Հայոց հին Առաքնորդարանը,
ի Պեթի-Կլ-Սուրբին փողոց:

թուակիր, առևեալ ի Յակոբոս Վարդապետէ Եւգոնեցւոյ, որ նպաստահաւաքն է Ս. Վանուցն Երուսաղէմի, առ Ճէնէրալ Ազայ Յակոբ Պետրոսն, ի Հնդկաստան:

6.— Դիւր Օրհնութեան և Ողջունի Տ. Զաքարիա Ս. Պատրիարքի, Ս. Երուսաղէմի, թուարկեալ 1845 Յունիսի 5, ուղղեալ առ քաջակորով Ազայ Յակոբ Սպարապետն, յորում շնորհակալու լինի, վասն առատածնունդութեանն և նորազոյն նուիրատուութեանցն բարեսիրին:

7.— Մանրանկար պատկեր Գնդապետ Յակոբ Պետրոսի զօրականին, վանասէր Հնդկահայ բարերարին, նկարեալ պարսիկ տրուեստի, բազմեալ ի բազկաթոռն, սուսեր առ ոտիւք, զէլամն ի ձեռին և Ալպիոն ծառայ կանգուն առնթներ ի յետոյս, յաջմէ կողմանէ:

8.— Կենդանագիր, հաւանարար՝ Ս. Ամենափրկչի վանուց Նոր-Ջուղայու Վանահայր Տ. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի, իր տարազէն դասելով:

9.— Կենդանագիր, հաւանարար Հնդկահայ բարերար Գնդապետ Յակոբ Պետրոսաֆի և նպաստահաւաք նուիրակին, թերեւ Տ. Յակոբոս Մ. Վարդապետին Նոր-Ջուղայու, յամի 1816, ի թարմատի կերպարանոցն երկուցունց ենթադրելով:

Բացի սոցսունց ինունց թղթոցն են կցեալ չորս անձնական թուղթք Գարեգին Խաղբալեանի Վանեցւոյ, ծնեալ յամի 1862, և վախճանեալ ի Գահիրէ շուրջ հնգետասան տօք յառաջ քան զթուականս: Սա հաւանարար տղգակից գտով վերոյիշեալ բարերարին, ի նմանէ է տիրացեալ այսոցիկ պատմական կանգապոս և առարկայից, որք դասն ծրարեալ ի միասին ի մէջ աներշտն, համառ և անփերնագիր կապոցի միոյ, թարթափեալ ընդ ծրարան հնոց թէրէքէից Ազգ. Առաջնորդարանիս Գահիրէի:

ԴԱՀԻՐԷԻ Ս. ԴՐԻԴՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

1896ի հայկական քարգերէն և 1909ի Կիլիկիոյ Աղէտէն վերջ, բազմաթիւ հայ ընտանիքներ տպաստանած և ստուարացուցած էին արգէն տեղւոյս Հայ գաղութը, երբ ծագեցաւ 1914ի համաշխարհային պատերազմը: Իսկ 1922ին, Փոքր Ասիոյ յաւնական բանակներու պարտութեան հետեւանքը եղաւ բովանդակ թուրքիոյ— բացի Կ. Պոլիսէն— Հայոց երկրէն գուրս վերատուգմը: Այս փախստական զանգուածներուն մէկ մասը Նգիպոս տպաստանեցաւ ու Եգիպտոսայոց թիւը ունեցաւ տարա-

պայման տնում մը, ՏԱՍԸ ՀԱՋԱՐԷՆ մասաւորապէս 25000—35000ի բարձրանալով: Նարեկ գաղթականները, մասնաւորապէս Կեաւրացի, Պախեցի, Իզմիրցի, Ատանացի, Պրուսացի եւայն, որոնք հաստատուեցան Գանձիքէ եւ Կարեւոր թիւ մըն ալ Աղեքսանդրիա, իսկ միայն քիչ թիւով տնհամներ գաւառական քաղաքներ: Հին գաղթականները մասնաւորապէս Կեղրանացած էին միջնադարիցին մաս Մեհեթի թաղը եւ Պէյն-էլ-Սուրէյնի ու Տարպ-էլ-Կիմիմէի մէջ, բայց նորերը ցրուեցան քաղաքին գաղտնի մասերը, նաւու Ս. Աստուածածին եկեղեցիէն, որուն շուրջի թաղերը այլևս չառէին երբեմնի վաղուէն վիճակը եւ շատանց զրկուած էին քաղաքին ճախ թաղերէն ըլլալու համբաւէն: Ասկէ զատ Ս. Աստուածածին եկեղեցիէն ներս, յաճախակի ներկայութիւնը սաստիկ բաղմունքի մը, վառնաւոր կը չկատուէր, ուստի նոր եկեղեցիի մը շինութիւնը տնհամեղտ:

Այս պատճառով քաղաքին մէջ Կեղրան տեղ մը, երկաթուղիին կայարանին մօտերը, Դարա Ապուլաս պողոտային վրայ (այժմ Մէլիքէ Նազիի), 1917ին կը դնուէր հողամաս մը, Գրիգոր Եղիայեանի այդ նպատակով 1906ին կտակած գումարով, կառակաւատար Պողոս Փաշա Նուպարի որոշումով, Մուհամմէ Եալապի Էլ Խարբուրիի պատկանող, վաղ քի եղած զեմինը 5280 քառ. մէթր. 5740 եզրպատկան սակիւ:

Կալուածողի բը հաստատուի Մեհեթէ Դարիէն 19 Դարան 1335 հիւրի թուականին, որ կը համապատասխանէ 19 Եանիս 1917 փրկչական թուականին:

Եսան Դատարանի մէջ վաճառման պայմանագիրը կ'արձանագրուի 31 Եուլիս 1917ին, 2028 թիւով:

Հողին դնումէն յետոյ դիմում կը կատարուի շինութիւնը արտօնող արքայական հրովարտակը ստանալու, ինչ որ կը շնորհուի, ինչպէս կը տեսնուի կառավարական պաշտօնաթիւի (1925 Փետր. 23) մէջ հրատարակուած հետեւեալ հրովարտակէն.

«Մեհեթ Զուառ Ա. Թաղաւոր Եղիպոսի, Եկասի ունեւալով Սամահադուրեան 153րդ յողումը եւ մեր դաճիլիմին Եերիմ գործոց Եախարարին 1925 Փետր. 14 րուակիք (17 թիւ) Եամակը, որով կը խնդրէ արտօնութիւն ուղղափառ Հայոց եկեղեցիի մը շինութեան Դամիրէի Ապուլաս րուակին մէջ եւ Եեսնելով յիշեալ Եամակին յարակից յաակաղիծը, Եկասելով որ Եերիմ գործոց Եախարար կը յայտարարէ քէ ոչ մէկ առարկութիւն ունի այդ եկեղեցիին շինութեան համար.

Կը հրամայեմ՝

1.— Արտօնուած է Հայ Ուղղափառ հասարակութեան համար

եկեղեցիի մը շինութիւնը, Գանձիւրէի Շարա Աղապաս քաղին մէջ, վերոյիշեալ յառակագիծով նշանակուած տեղւոյն վրայ:

2.— Ներքին գործոց նախարարը պահած ունի գործադրելու մեր սոյն նշանակագիրը, որու ան Ազատի միջոցով:

23 Բեմիս 1923

ՅՈՒՆԱՏ

1920ին, Գրիգոր Եղիայեանի կայունածնէն, Իսմայիլիէ թողը զանաւոր տունը և Շուպրայի կամուրջին մօտ երկայարկանի շէնքը իր պարտեզով միտակցութեամբ տնտեսութեամբ, եկեղեցւոյ շինութեան կը յատկացունեն ըստ կտակին:

1924ին Գանձիւրէի Թեմական Ժողովը իր 30 Ապրիլի նիստին մէջ, կ'ընտրէ Շինութեան Ենթակարգով մը որ կտակարար Պապոս Փաշա Նուպարի, Բարիզ, ճարտարագետ Լևոն Նաֆիսեանի պատրաստել տուած յատկացութեան և նախաճաշի շինութեան կը հսկէ շինութեան գործին:

Եկեղեցին ծրագրուած էր շինել ըստ այս յատկացութեան հայկական սնով:

1924 Օգոստոսին, Շինութեան Ենթակարգով, մասնաշէն ճարտարագետներու հետ համախորհուրդ, գործի կը ձեռնարկէ և շինութեան կը յանձնէ յանձնառու Տէ Գարո եւ Բեկերուրեան, Compressionի գրութեամբ, ընդհ. ծախք 29453 Լ. սակի սահմանելով:

1924 Օգոստոս 31ին կը կտարուի հիմնարկէքի որարողութեան և որուն նկարագրութեան կը ներկայացնեն, տանելով Արիւ որարութեան (Ժ. տարի Թ. 1676, 1 Սեպտ. 1924):

«Ներէկ Պէյ-էյ-Սուրէյի Ս. Առաւածածին եկեղեցին մէջ պատարագեց Ազնոյեանի Առաջնորդական Փախանորդ Տէր Մամբրէ Մ. Վրդ. Սիրուեան, Առաջնորդ Տէր Թորգոմ Եղիայի նախագահութեամբ, թափօր մը կողմանցաւ Առաջնորդութեան մէջ, ուրիշ իջան եկեղեցի, թափօրին կ'ընկերանային նաեւ որ եկեղեցին հիմնուած մէջ զետեղուելիք հիմնաքարերուն կնքահայրերը, զաղութիւն տնտեսութեան տանը և վեց անձեր, որոնք տրամաթ տփաններու մէջ կը կրէին, սպիտակ շորերի վրայ դրուած միօրինակ, քառակուսի ձեւով մարմար քարեր:

«Ասանց մէկ երեսին վրայ դրուած էր խաչ մը և միւս երեսին վրայ՝ անունը այն Առաքեալին կամ Աւետարանիչին, որուն անունով պիտի զետեղուէր Ս. Առաջնորդը Սեղան քարէրացաւ եկեղեցական դասուն հետ, իսկ կնքահայրերը շարանցան Սեղանին առջեւ կարգով:

«Ս. Առաջնորդը «Մաշտոցին մէջ նշանակեալ եղանակով

կատարեց այդ քարերուն օծումը, նախ օծելով առաջին երկու-
քը այսնուն գլխաւոր առաքելացն Պօղոսի և Պետրոսի, յետոյ
չորսերը, այսնուն մեր անդրանիկ լուսաւորիչներուն Թադէոսի
և Բարթողիմէոսի և ապա կարգով մնացեալ եօթը Առաքեալ-
ներուն անունովը, որովհետեւ չորս Աւետարանիչներէն մին է
Յովհաննէս, Առաքեալներու և Աւետարանիչներու համագումա-
րը 16 չէր բլլար, այլ կը մնար 16րդ քար մը եւս, որ օծուե-
ցաւ այսնուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի:

Այէսօրէ վերջը, իրիկուան մօտը 5.30ին, Շարա Ապստոսի
պաղատային մէջ նոր եկեղեցւոյն զեանին վրայ մեծ ողբերու-
թիւն կար: Մեծ թիւով մօզովսւրդ եկած էր: Կարգադիր Մա-
նասեմբին սրտմամբ, կիներու յատկացեալ էր: Թաճարին
կեդրոնը բլլալու սահմանուած մօտը, իսկ այրերուն՝ անոր ա-
ռաքին շրջագիծը: Իսկ օծուած քարերը զեակեկաւ համար, ո-
րոշուած տեղերուն վրայ ցուցանակներ դրուած էին, մէկն մէկ
Առաքեալին և Աւետարանիչին անունով: Թափօրը եկեղեցական
դասը մօտաւ շրջապատէն ներս և սեղանին տեղէն, ուր տաճա-
հայ սեղան մը դրուած էր, սկսելով եկեղեցւոյն շուրջ բոլոր
դարձան: Ինքսայրերը ցուցանակներուն քով կեցած էին, նո-
րէն ափսէներու մէջ բռնած աւաւօտուն օծուած քարերը, ո-
րոնք տանելով Ս. Առաջնորդը, սպիտակ շղարչի մէջ ծրարուած
կը գնէր որոշուած տեղերը և շաղախով կը ծեփէր: Ս. Գրիգոր
Լուսաւորիչի յատկացեալ քարին հետ հիմին մէջ դրուեցաւ մե-
տադեայ պահպանակի մէջ զեակեղուած մագաղաթեայ այն յիշա-
տակարանը, որ եկեղեցւոյ հիմնարկութեան կը պատկանէր,
զորս ստորագրած էին գաղութին բազմաթիւ անդամները: Ա-
նոր հետ հիմնուան մէջ դրուեցաւ Յուսա Ա. Թաղաւորին պատ-
կերով այս տարի տպուած գրամները:

Վերոյիշեալ հիմնուան ներքեւ ամփոփուած մագաղաթեայ
յիշատակարանին պատճէնն է հետեւեալը.

«Յամի Տեառն 1924 եւ ի սամաբական բուականիս մեքում
ՌՅԷԴ, ի Հայրապետութեան Ամենայն Հայոց Տեառն Գեորգայ Ս.
Մբազմագոյն Կարողիկոսի, առ ի Գանիբե, որ է մայրաքաղաք
Եգիպտոսի, ի բաղին որ կոչի Շարա Ապաս, այսօր, ի վերջ-
նում աւուր ամսեանն Օգոստոսի, ի Կիւրակէի, կասարեցաւ հան-
դես հիմնարկութեան Եկեղեցւոյն Հայոց, Գուրիելոյ յանուն Մբոյ
Հօրն Մբոյ Գրիգոր Լուսաւորչին, զոր այրն մեծահաւաս Գրիգոր
Եղիայեան, ի Հայոց Եգիպտոսի, հանգուցեալն յամի Տեառն 1911,
առանձինն կտակաւ սահմանեալ եր կառուցանել արդեամբ գոյից
իւրոց, ի ձեռն Ազգային Վարչութեան Հայոց Գանիբեի եւ ընդ կտա-

կախաճաբ ճեշուրեամբ Պօղոս Փառայի Նուարի ի սեփականութիւն Ազգիս Հայոց, եւ հոգեւոր վայելումն Հայոց բնակելոյ ի Մայրա-
հաղախս:

«Եւ Բանգի յոյժ ճօրագին էին օղբ յայտ եղանակիս եւ չե՛ր մարդ խուռներամ ժողովրդեանն կալ մնալ ընդերկար յարեզներ եւ ի բացօրեայ վայրի ճեղւոյն, ուր կառուցանելոյն եր ճանարս Սուրբ, վասն որոյ օծումն վեցասան վիմաց հիմանցն եղիւ յա-
ռաւօտուն ի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Բաղախս, ի ձեռն Տ. Թորգոմայ Ս. Սպիսկոպոսի, Առաջնորդի Հայոց Եղիպատի եւ
հինգ ժամու երեկոյին, կասարեցաւ զճեղումն օծեալ վիմացն
այսոցիկ ի խորս հիմանցն, ուր եւ բաղեցաւ այս գիր յիշատակի,
առ երի վիմին օծելոյ յանուն Սրբոյ Լուսաւորչին:

«Տայցե մեզ ամենեցուն Տէր ճեսանիլ բարեաւ եւ զկասարումն
ժինուածոյ Սրբոյ եկեղեցւոյս, երկրպագիլ ի նիին, առաջի սեղա-
նոյ փառաց իւրոց եւ ի բարեխօսութիւն ունելոյ զՀայրն Հաւատոյս
եւ զԼուսաւորչին հոգւոց մերոց զՍուրբն Դիգոր, հայցել զգրու-
թիւն կամաց Աստուծոյ Ամենակալին, ի խաղաղութիւն ամենայն
աշխարհի եւ ի մխիթարութիւն ճառապելոց ազգիս Հայոցս:

1927 Մայիսին եկեղեցւոյ շինութիւնը կ'աւարտի, իսկ ո-
ճումը տեղի կ'ունենայ 1928 Փետրուար 12ին, մեծ հանգիսու-
թեամբ ու ժողովրդեան մասնակցութեամբ, ձեռամբ զաղութիւն
Առաջնորդ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկ. Գուշակեանի:

Ներկայիս, Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շինութենէն
12 տարիներ յետոյ, հայկական աճող բարձրացող այս սրբափայլը,
կամենա արտաքին տեսքով նմօրեայ եկեղեցիի մը ապուստոս-
թիւնը կը ձգէ ամենուս եւ մանաւանդ օտարներուն վրայ:

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆԿԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եկեղեցւոյ մայր դրան ճակատը հետեւեալ յիշատակարանը
կը կարգացուի. «Եարկս այս հրաւակեռ, ճանար ճերունեան, ըր-
ւիւհալ յանուն հաւրն հաւատոյ Հայաստանեաց Սրբոյն Դրիգորի
Լուսաւորչին, ողորմութեամբն Անիդին կառուցաւ ի մայրա-
ղաւթ, առ Եղիպատի ի Դահիւրի, ի վայելս Ազգին Հայոց: Ար-
դեամբ կասկի բարեխառնօնն Դիգոր Նլիախեան հանգուցելոյ,
որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղլցի. հիմունք սորա օրհնեցան ի
31 Օգոստոսի 1924 ամի Տեառն, եւ օծումն եւ հաւակաթիք եղեն
Յ 12 Փետ. 1928 «ՌՅՀԴ-ՌՅՀԵ» ի Հայրապետութեան Ամենայն
Հայոց Տեառն Տեառն Դեորգայ Սրբազնագոյն Կարողիկոսի, ի

Պատրիարքութեան Ս. Սրբազանի Տեառն Նիիւեայ Ս. Արեւիկոպոլսի եւ ի Պատրիարքութեան Կ. Պոլսոյ Տեառն Մեսրոպայ Ս. Արեւիկոպոլսի եւ յառաջնորդութեանն Հայոց Սգիպոսի Տեառն Թորգոմայ Ս. Արեւիկոպոլսի»:

Այս յիշատակարանին վերեւ կը գտնուի խճանկար մեծ պատկեր մը, որ կը ներկայացնէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը: Այս պատկերին շուրջը կը կարդացուի «Հայաստանեաց Հայր Հաւատոյ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ»։ 1930ին Պր. Յակոբ Մ. Յովհաննէսեանի կողմէ կը շինուի փայտեայ ներքնադուռ մը դէպի դուռի՝ բացուող, որուն վրայ կը կարդացուի հետեւեալ յիշատակարանը. «Ջայս ցնեմապուր Զաւարի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ցորակն եկեղեցւոյ Հայոց Դանիրէի, իւրով ծախիւք, կերակաց ի նուէր Պր. Յակոբ Մ. Յովհաննէսեան, վասն յիշատակի ձեռնաց իւրոյ Մալխասայ եւ Հովսիփեայ, զորոց անգուցի Տէր զնոյն ի լոյս երեսաց իւրոյ 1930»:

Կանանց վերնատունը դուռի մէջ վերեւ կը գտնուի, ուր կարելի է բարձրանալ ներքնադուռին մօտ գտնուող փոքր սանդուխներէն: Դուռի մէջ կը գտնուի սաճարէն երկաթեայ փանդակով մը, իսկ դուռի մէջ ալ եւ ձախ կողմերը կան փոքր սենեակներ. ձախակողմեան սենեակը 1932ին մատուռի վերածուած է Ս. Գեորգ Զորավարին անունով, ինչպէ՛ս ցոյց կու տայ Գեորգ Զորավարի նկարին ստորեւ դրուած հետեւեալ յիշատակարանը. «Մերոյն Դեորգայ Բաբայաղ Զորավարին զպակեայ ցկարեալ նուիրեաց Պատի Քանանայ Խաչիկեան Կ. Պոլսեցի, ի յիշատակ անգուցեայ ձեռնացն իւրոյ մեզի. Մկրտիչի եւ Պեղեկայ Կարնեցւոյ, յամի Տեառն 1932 ի Դանիրէ, ի Դուռն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ»։ 1932 Սեպտեմբերին, Առաջնորդական Փոխանորդ Զօր արքեպիսկոպիտ Սրբազան, Պատրիարք Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպի. Գաւառեան, արքեպիսկոպի Ս. Գեորգի մատուռէն մասնիկ մը գրիչէ, բայց փոխան Ս. Գեորգի մատուռէն, կը գրիչուի Ս. Սարգիս Զորավարի մատուռէն: Ս. Գեորգ մատուռը այժմ ուխտաւորայր մը եղած է բարեկաշտ ժողովուրդին համար եւ ամէն Ուրբաթ առաւօտ հոն կը կատարուի խաչանագիտ, Ս. Սարգիսի եւ Ս. Գեորգի մատուռէն, որոնցմէ վերջինը Լուսաւորապետ Տ. Պատի Բնչ. Խաչիկեան գտած էր Ս. Առաւանակին եկեղեցւոյ դռներուն մէջէն, յատուկ վկայագրով մը այս օրինակ. «Մր. Դեորգայ մասն է, Կարապետ վարդապետ Ակնցի, միաբան Սեբաստիոյ Ուխտէն Մերոյ Նեանի, 1871 Մարտ 30, ի Դանիրէ»։ (Տես Արեւ 1938 թիւ 5997, Տ. Պատի Բնչ. Խաչիկեանի յօդուածը): Իսկ մատուռին դրան

մատ, գաւիթին մէջ, սեղանի մը վրայ կայ Ս. Աստուածածնայ նկարը, հետեւեալ արձանագրութեամբ. «Ձայս պատկեր Զարիսափան Ս. Աստուածածնի, ի յիշատակ վաղամեռիկ դստեր իւրեանց սիրասուն Մարբայի, եղին ի դուռն Ս. Լուսաւորիչ նոր եկեղեցւոյն Հայոց Գանիրէի. Նեաուրեան ամուլն Արաւեսու եւ Մաբունի ՌՅՀԷ 1927»: Եկեղեցւոյ գաւիթին աջակողմեան սենեակին դրան մատ, արեւելեան կողմը, փոքր սեղան պատուանդանի մը վրայ, կայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի չարչարանաց նկարը, հին շրջանակի մը (*) մէջ, դորձ նկարիչ Առաքել Պաարիկի, հետեւեալ յիշատակարանով. «Պր. Արաւեսու եւ Տիկին Մաբունի Նեաուրեան եղին զպատկերս զայս ի դուռն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց Գանիրէի, յիշատակ Լանգուցեալ ծնողաց իւրեանց Պողոսի եւ Մարիամու Նեաուրեան եւ Սարգսի եւ Մարբայի Անճերեան, 1927 — ՌՅՀԷ»:

Շրջանակին կեդրոնը մետաղի վրայ փորագրուած են հետեւեալ տողերը. «Սեղանս այս յիշատակ Ա. եւ Մ. Նեաուրեան ամուլին, ի հանդիսս հոգւոց ննջեցիւոց իւրեանց, 1927 — ՌՅՀԷ»:

Տաճարին կաթողիկէ զմբէթը կը հանդէի չորս կամարներու վրայ, ժամեակ սեննալով իւրաքանչիւր կողմէն երկուական մարմարեայ դորշ սիւներ: Հիւսիսային եւ հարաւային կողմերը կան մէկ մէկ դուռ եւ վերելք երեքական լուսամտուներ, զուռուար տպակներով զարդարուած:

Հիւսիսային կողմի դրան վերել կը տեսնուի Յիսուսի Ընթրեաց պատկերը, հետեւեալ յիշատակութեամբ. «Յիշատակ սիրեցելոց մօր իւրեանց Մրբունոյ, Պ. Կարսպեան ողիւ իւր, նուիրեն զայս պատկեր ի քանար Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Գանիրէի, 1928 — ՌՅՀԷ»: Իսկ հարաւային դրան վերել վերափոխման նկարը, հետեւեալ գրութեամբ. «Յիշատակ սիրեցելոց կողակցին իւրոյ Հայկանուսայ հանգուցելոյ 23 Յունվար 1930 ամին, զայս պատկեր վերափոխման Մրբոյ Կուսին, նուիրե Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Գանիրէի, ամուսին նորա Տիար Յովհաննէս Սանալիան, 1931 — ՌՅՀԷ»:

Արեւելեան կողմը, խորանին կեդրոնը, կը կանգնի խաչաւոր, չորս սիւներու վրայ ամպհովանի ծածկոյթով, կրելով Առաք. Սեղանի խորքը Յիսուսի Մանուկեան նկարը, հետեւեալ յիշատակարանով. «Տիկին Անուռ Զ. Քեսեհեան նուիրե զայս պատկեր ի խորան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Գանիրէի, ի յիշատակ նոր իւրոյ Ասեփաննոսի Յովհաննէսեան, հանգուցե-

(*) Ս. Սարգիս հին եկեղեցիէն մնացած:

լոյ յամի Տեառն 1917»։ Աւագ Սեղանին մշտամաս կանթեղին վրայ փորագրուած են հետեւեալ տաղերը. «Վիքորիա Գարայեան Պոլսեցի, նուիրեաց զայս կանքեղ ի խորան քանարի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Գանիրէի, ի յիշատակ վաղամեռիկ Բապէր որդւոյ եւ ի լոյս նոգւոյ նորին, 1926—ՌՅՀԵ»։

Ետեանը տառջնորդող փառք սանդուխներուն մօտ կայ գուռ մը, որ կը բացուի դէպի աջակողմեան պահարանը, նաեւ գուռ մը եւս գիմարը, եկեղեցւոյ բակը տանող, ուրիշ մը գտար բացուող եւ չորրորդ մը, գետնայարկ զգեստարանը եւ գանձատանը տառջնորդող։

Զախակազմեան պահարանին մէջ կը գտնուի մարմարակերտ մկրտութեան աւագանը։ Պահարանին արեւելեան կողմը, յուսաժուտին ներքեւ, պատուանդանի մը վրայ հաստատուած է փայտեայ հին խորան մը, Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ պատկանող եւ խորքը մկրտութեան նկարը, այս գրութեամբ. «Ջայս պատկեր մկրտութեան Տեառն, նուիրեցին ի քանար Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Գանիրէի, Պր. Մարգար Չօլապեան, Էվերեկցի, ի յիշատակ ծնողաց իւրոյ Հայրապետի եւ Էլմասայ եւ խիլին նորա Մարի, ի յիշատակ նոր իւրոյ Յակոբայ, 1930—ՌՅԶ»։ Իսկ աջակողմեան պահարանին մէջ, փառք սեղանի մը վերեւ կայ «Էմմաուսի ճամբորդ»ին նկարը, հին շրջանակի մէջ, Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ պատկանող, հետեւեալ շիշտակարանով. «Պատկեր զայս սեղանոյն Էմմաուսի նուիրեցաւ ի քանարն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց Գանիրէ, ի յիշատակ եաշերետի եւ Մարիամու Գուգակեան եւ յոռին իւրեանց վաղամեռիկ Դեղամայ, յամի Տեառն 1928»։

Եկեղեցւոյ գանդակատանը՝ որ կը հանդչի մայր դրան վերեւ, կտրելի է քարձրանալ կամանց վերնտանէն նեղ սանդուխով մը։ Զանդակատանը կը կրէ ինը գանդակներ, երեք մեծ եւ վեց պզտիկ, եկեղեցւոյ շինութեան ժամանակ նուիրած Պ. Յակոբ Յակոբեանէ, իւրաքանչիւրը առանձին առանձին տրձանադրութեամբ։ Ասանցմէ երեք մեծերուն վրայ կը կարգացուին հետեւեալները.

Ա.— Նուիրեալ է Յակոբ Յակոբեանէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց ի Գանիրէ, ի յիշատակ հանգուցեալ ծնողաց իւրոյ եւ կողակցին վաղամեռիկն Արմենուհւոյ
1926:

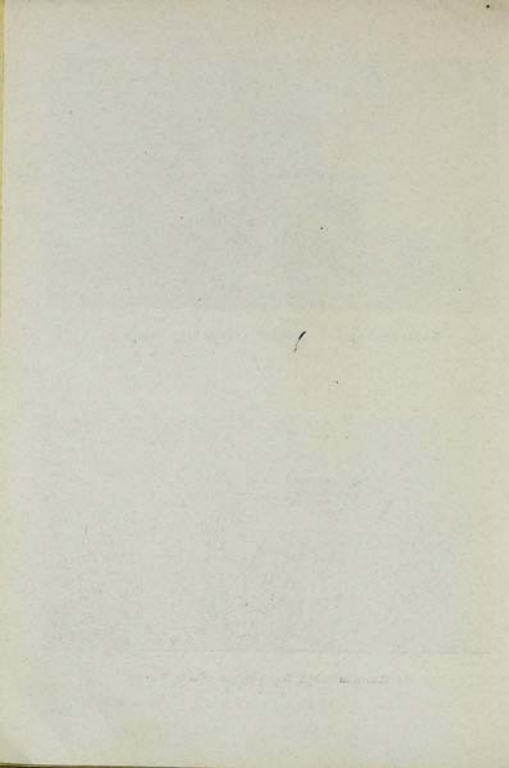
Աստուծոյ փառք, երկինքն ի վեր, որ պահպանեց հաւատն հայուն, եւ ճիւղնկալ այս ամբերուն վրայ կանգնեց իւր քանարներ։

Գանձրէի Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցին

Ս. Աստուածածին Նկեղեցիին Մայր Դուռը

Բ.— Նուիրեալ ի Յակոբ Յակոբեանէ Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց ի Դանիրէ, ի հանգիստ հոգւոց ամենայն ննջեցելոց Ազգիս 1926.

Եւ խաղաղութիւն երկրի վրայ,
Եւ այս յոյսով բող միշտ բրբռայ,
Ազգ Հայոց, Ազգ մեր սիրելի,
Սիրող հայրենեաց կարօտով լի:

Գ.— Նուիրեալ յանուն Սրբոց Որդւոց եւ բոռանց Լուսաւորչին ի Յակոբ Յակոբեանէ, Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց Դանիրէ, ի բարին կենդանեաց Ազգի իւրոյ եւ րնահանացն, 1926:

Ու մարդերուն մէջ հանաքիւն,
Սեր, ով երկնից հոգի զօտարուն,
Ազգերուն մէջ եղբայրութիւն
Անհակ պանէ կապն յախճան:

*Իսկ զից պզտիկ զանգակներուն վրայ միտքնակարար հե-
տեւեալը:*

Նուիրեալ ի Յակոբ Յակոբեանէ՝

Ձայն հայրական Սրբոյ Լուսաւորչին,
Ձայն օրհնութեան Սրբոյն Մեծին Ներսէսի,
Ձայն հովուական Սրբոյն Սահակայ,
Ձայն քառազուրեան Սրբոյն Մեսրոպայ,
Ձայն աղօթից Սրբոյ Նաւեկացւոյն,
Ձայն երգոց Սրբոյ Շնորհալոյն:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏԿԱՆՈՂ

Ս. ԱՆՕԹՔ ԵՒ ԳՈՅՔ

*Ձայք քչոց, հետեւեալ գրութեամբ. «Ի Սուրբ Գրիգոր Լու-
սաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Դանիրէի, զոյգս խոցաց մաւրեանց Տի-
կին Մարի Շալնեան, 1928»:*

*Արձաթեայ սկիւն, այս յիշատակարանով. «Յակոբ եւ Նազի-
նի Յովհաննէսեան ընծայեցին զայս սկիւն Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ
եկեղեցւոյ Հայոց Դանիրէի, ի յիշատակ վաղամեռիկ դստեր խո-
ռանց Ալիսի եւ հայրենի հայնւոյն սորա Վարդենւոյն»:*

*Խնկաման մը, սա արձանագրութեամբ. «Նուիրէ զայս խն-
կաման նորակառոյց Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ 6 Ապրիլ
1928, Մ. Դուլումեան, Պանքրմացի»:*

Մկրտաւթեան սենեակը, Կանթեզի մը վրայ. «Տիկին Հռիփսիմե «Զիւլէր» Յակոբեան, 1933»:

Իսկ այս եկեղեցւոյն պատկանող մասեաններն են.

Արծաթապատ Աւետարան մը, հետեւեալ յիշատակարանով. «Ի հաւաստի սիրոյ առ ազգն Հայոց եւ առ Նդիկեցիս Հայաստանեայց Վսեմափայլ Հ. ՏՐ ՊԻՏ, Գեսպան ի Դանիրե Բագաւորութեան Շուքայ, ճուրհ գայս Աւետարան, պննեալ արծաթապատ զարդօք եւ կողսն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ նորակառոյց եկեղեցւոյն Հայոց ի Դանիրե, 1928»:

Ճաշու Աւետարան, արծաթապատ, կողքին վրայ Խաչիւրթեան եւ Գարութեան նկարներով եւ այս յիշատակարանով. «Ի յիշատակ անձկալից մօր իւրոյ բարեպաշտօնի Սրանոյ, ի զարմնն Ալլանի երեսանց, զնորասպասկ սիկնոջ Արիին Փաշա Նագուպ, դուստր իւր ազգասէր, սիկին Կասարինէ Լիօնեցիի եւ գայս Աւետարան արծաթապատ դրուագեալ, արգադիր նուէր ի սեղան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց ի Դանիրե, յամի Տեառն 1928»:

Աւետարան մը, հետեւեալ յիշատակարանով. «Ի դարձին եւ իմ յուխաւորութենէ Ս. Սրուսադեմի, եւ գայս մասեան Ասենի ժամագրեաց նուէր ի դուռն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց ի Դանիրե, եւ ի հանգիստ նոցւոյ եւ ի բարի զարմին իւրոյ, բարեպաշտօն Տիար Յակոբեան Փննուգեան, յամի Տեառն 1935 Յունիս 17»:

Մէկ հաս Ս. Միւսնի Աղաւնի. «Զայս Աղաւնի Սրբ. Միւսնի, նուիրեաց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց Դանիրե, Օննիկ Տիրապետ, 1928»:

Փոքր աշտանակ, 370 տրէմ, Օւաննէս Տէր Օւաննէսեանէ, 1928ին.

Մէկ աշտանակ, ընծայեալ ի Նաւարդ Ճիփանեանէ, առ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին Դանիրէ, 1928:

Մագիւման, յիշատակ Զապէլէ, գուսար Սահփան Օւաննէսեանի, 1928:

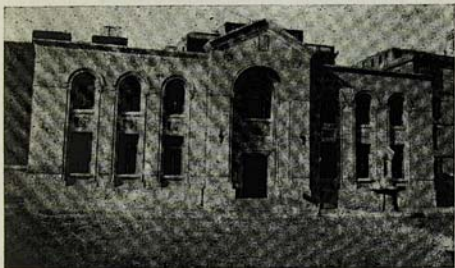
Ջեւայ խաչ, Սր. Գրիգոր Լուսաւորիչի մասունքով, արծաթէ, «Մայրապետ Մարիամ» արձանագրութեամբ:

Դաստառակի պատկեր, հետեւեալ յիշատակարանով. «Զայս պատկեր Ս. Դաստառակի գնագրեաց եւ նուիրեաց ի դուռն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն Հայոց Դանիրե, Կեսարացի նկարիչ Նիխո Ս. Իզմիրեան, 1933 Ապրիլ 3»:

Ս. Գարութեան պատկեր. «Տիկին Էլպիս Մելիքեան նուիրե գայս պատկեր Ս. Գարութեան Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, ի Ս.

Նոր Առաջնորդարանի հիմնադիրքիւնը

Նոր Առաջնորդարանի Եկեղեցի

Նոր Առաքնորդարանի ականին ճիւսխային կողմը

Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյ Հայոց Դանիբեի, ի յիշատակ իւր հանգուցեալ ծնողաց, 1930»:

Փոքր խաչ, փարագրուած է հետեւեալ տողերը. «Ողջակեզ սիրով յիշատակի, նուեք Օր. Արափի Առաքիլեան, 25 Մարտ 1932»:

Զորքնեքի տման. «Ի վայելումն Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյս Դանիբեի, նուիրեաց Օր. Մարի Սեղանեան, յամի Տեառն 1938»:

Կենաց Փայտի Խաչ, 1250 տիրէմ, արծաթեայ սակեզո՞ւ, ճաճանշաւար, արձանագրութիւնն է. «Նուիրեաց Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյն Հայոց Դանիբեի, բարեպաշտն Լեւոն Շալկեան, Տիգրանակերտցի, 1928»:

Սկիւճք, նուիրուած Դանիբեի խուճար մը օրիորդներու կողմէ, հետեւեալ արձանագրութեամբ. «Վարսուն օրիորդ ի հայրենեաց Դանիբեի, զորոց անունն Տէր զիսէ, նուիրեցին զայս Սկիւն ի սեղան նորակառոյց Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյ Հայոց ի նոյն խաչով, 1927—ՌՅՀԷ»:

Պատարագի զգեստ, սա արձանագրութեամբ. «Զբազս, զվական եւ զարանխորակս նուիրեաց Ս. Դրիգոր Լուս. Սկեղ. Հայոց Դանիբեի, Տիկին Էօժենի Հապիպ Յովակիմեան, 1926»:

Ջեւաց խաչ, արծաթ թել սակեզո՞ւ. «Կը նուիրեմ Ս. Խաչս ի յիշատակ վաղամեռիկ Գուրգեն եւ Մէրի զաւակներուս, Դանիբեի Ս. Դրիգոր Լուս. Սկեղ., 1927, Սերցունի Տէր Ղեւոնդեան»:

Ջեւաց խաչ, յիշատակ տիկին Ռարբեան Թուշեանէ:

Մէկ ձեւաց խաչ, արծաթ սակեզո՞ւ, նուիրուած Ճիւղան Շահմիրեանէ եւ իր տիկինը՝ Սաթեմիկէ:

Խաչելութեան պատկեր, հետեւեալ յիշատակարանով. «Մուրաւս եւ Մաննիկ Կարապետեան, զայս պատկեր Խաչելութեան, զվնագործ որդւոյ իւրեանց Նասիպայ, նուիրեն ի սանար Ս. Դրիգոր Լուս. Սկեղ. Հայոց Դանիբեի, ի հանգիստ հոգւոց եւ ննջեցելոյ եւ ի բարին կենդանեաց զարմին իւրեանց. ՌՅՀԷ—1927»:

Ն Ո Ր Ա Ռ Ա Զ Ն Ո Ր Դ Ա Ր Ա Ն

(Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյ շրջափակին մէջ,

ի Մէլիքէ Նաղլի պողոտայ, նախկին Շարա Ապոլաս)

1928ին, Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Սկեղեցւոյ շինութիւնն Վերջը, գաղութին գիրքին արձանի նոր Առաջնորդարան մը սւնննալու պէտքը բնականաբար զգալի էր: Պէշն էլ Սուրէնի Առաջնորդարանը, իր տեղին անյարմարութեամբ, ինչպէս նա-

և վտանգավոր բլլալու տատիճան հնաւթեամբը, հեռու էր համայնքին համար ներկայանալի Ազգային պաշտանատուն մը բլլալէ։

Հետեւորար կ'որոշուի նոր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, նոր մը կառուցանել, այս նպատակին յատկացնելով Տիգրան Փաշա տ'Ապրաթի ազգին կտակած 2000 անգլ. սակիի գումարը։ Ուստի 1928ին, Քաղ. Ժողովի որոշումով, Տ. Թորգոմ Արքեպիսկ. Գուշակեան կը խնդրէ կտակակատար վսեմ. Պաղոս Փաշա Նուպարի հաւանութիւնը, միեւնոյն տակն խնդրելով անոր ձեռնառութիւնը, վտանգի 2000 սակին անբաւական էր ծրագրելով շէնքին կառուցման համար։

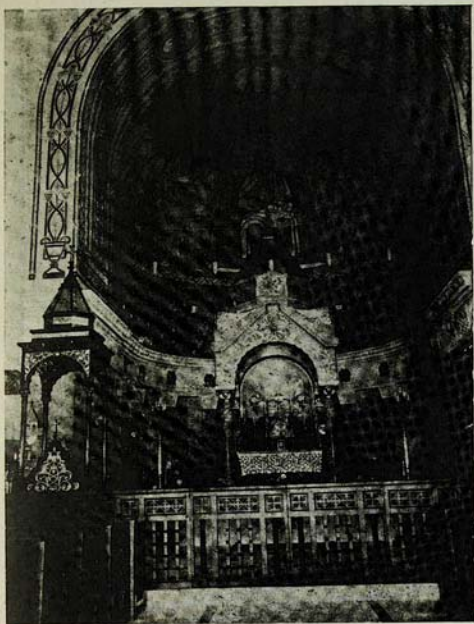
Վսեմ. Պաղոս Փաշա Նուպար ոչ միայն իր հաւանութիւնը կուտայ, այլ և իր կողմէ 2000 սակիի նւիրատուութիւն մը կ'ընէ նոր Առաջնորդարանի կառուցման համար։ 1929 Յունվար 20ին, նոր Առաջնորդարանի հիմնարկութիւնը տեղի կ'ունենայ նորաշէն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շրջափակը, եկեղեցւոյ հարաւարեւմտեան կողմը։

Երեսօթեանց յանձնառու Պր. Յակոբ Յովհաննէսեանի միջոցաւ, աշխատանքները ասուջ կը տարուին և Առաջնորդարանը կ'աւարտի 1929 Դեկտեմբերին և քացումը կը կատարուի 1930 Յունվար 6ին, Մենդեան օրը։

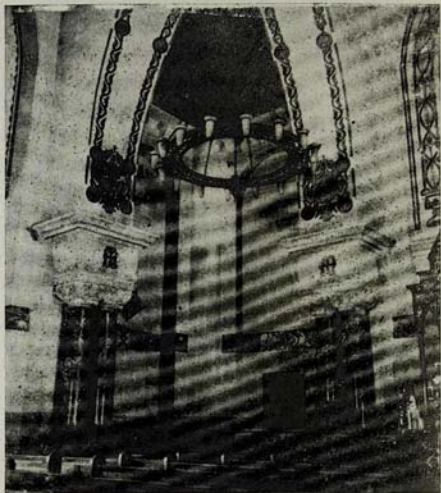
Շէնքին ամբողջութիւնը հալիական ճարտարապետական ուժով է։ Երեսօթիւնը արժած է ազգին 4500 սակի, որուն 2000 սակին Տիգրան Փաշայի կտակէն և 2000 սակին Պաղոս Փաշայի նւիրատուութեամբ հայթայթուած է, իսկ 500 սակին Առաջնորդարանի Մնատկէն։

Ազգային Առաջնորդարանի հիմնարկութեան հանդիսութեանց ժամանակ, հիմնրուն ներքեւ զետեղուած է հետեւեալ յիշատակարանը զոր նայ՝ ութեամբ կու տանք.

Յամի Տեառն 1929 եւ ի մերումս քուականի ՌՅԶԸ, ի քաղաւրուքեան եղիպոսի Օգոստափառ Ֆուսայ Առաջնոյ, ի Լայրապետքեան Արհնայն Լայոց Տեառն Տեառն Դեորդայ Ս. Մրբազնազոյն Կարսիլիոսի, ի Պաւրիարքութեան Ս. Նրուսալեմի Տեառն եղիւեայ Ս. Արհիպիսկոպոսի, ի Պաւրիարքութեան Կ. Պոլսոյ Տեառն Մեսրոպայ ։ Արհիպիսկոպոսի եւ յԱռաջնորդութեան վիճակիս Լայոց եղիպոսի, Տեառն Թորգոմայ Ս. Արհիպիսկոպոսի, քուր Կիւրակէի ի քաւնեբորդումն ախեանն Յունվարի, եղեւ հանդես հիմնարկութեան Ազգային Առաջնորդարանիս Լայոց ի ճրապարակի նորակեռ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեց-

Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցւոյ ճեշքին մասը եւ խորանը

Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցւոյ ձախ պահաճանի դուռը
եւ որմանեց սիւները

ւոյ: Օրհնութիւն յիշատակի Տիգրան Փաշայի և՛ Ապրո Բագրատունւոյ, հանգուցելոյ յամի 1904 եւ գովութիւն անուան Պօղոս Փաշայի Նուպար, յորոց առաջինն կանկեսայ եւ երկրորդն նուիրեաց, երկամանչիւն երկուքի հազարս նկիպական լիրայից, ի պեսս շինութեան ստրա: Որ զիսէ յաճուցանել ի քաղաքն ողորդս Հայկայ Աստուած հաւցն մերոց ասցէ իմաստութիւն ամենայն ժողովականայ եւ պաշտօնակալաց Ազգիս ընդ հովանեաւ ստրին, գումարելոց առ յապայն, զբարիս եւ եր խորհելոյ եւ զործելոյ, զի շինութիւն ասնս այսօրիկ լիցի ի շինութիւն Ազգի մերոյ եւ եկեղեցւոյ, մխրաբութեամբ ապրապայ. կրթութեամբ մանկանց Ազգիս եւ խաղաղութեամբ համօրեն ժողովրդեան մերոյ, ամենս:

Այս յիշատակարանին ստորեւ կ'ստորագրեն օրուան Առաջնորդը Տէր Թորգոմ Արքեպիսկ. Գուշակեան, յետոյ կրօնական ժողովի կազմէ քահանայ հայրերը, Թեմական ժողովի անդամները, յոյնպէս Քաղաքական ժողովը, Գաղտնիքներու, Սկեզեցիքներու և Գերեզմանատան Հաղարարձութիւնները, Սգիտեան Սահուց Եանձնախումբի անդամները, ճարտարապետ և շինութեանց յանձնառու: Իսկ նախարարներուն անունները և յիշատակը յաւերժացնելու համար, Առաջնորդարանին մուտքի դրան ներքին ճակատը զետեղուած է մարմարեայ տախտակ մը հետեւեալ յիշատակարանով. «Վասն անմեռաց յիշատակի հանգուցելոյ Տիգրան Փաշայի և՛ Ապրո Բագրատունւոյ եւ մեծասանս անւան Վսեմ. Պօղոս Փաշայի Նուպար, սասարողաց շինութեան Ազգային Առաջնորդարանիս Հայոց ի Գանիրէս:

«Անձանագիրս այս եղաւ ասեմ, նշանակ յաւերժական սիրոյ եւ երախտագիտութեան համօրեն Հայոց Արքեպիսկ. 1930—ՌՅՀԼ»:

Նոր Առաջնորդարանի արեւելեան կողմը, մասաւոր ձեռաւորութեամբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շրջափակի պարտէզին կեդրոնը կը բարձրանայ հայկական սեով աղբիւր մը, տնուշ քուրի բազմաթիւ ձորակներով, կառուցուած բարեհաշի Պր. Հայկ Կիւրեանի ծախքով 1929ին, Առաջնորդարանի շինութեան ժամանակ, հետեւեալ յիշատակարանով. «Յիսուս Քրիստոս հառուցէ բազում վարձս բարեաց, բարեպաշտն Հայկայ Կիւրեան, որ կանգնեաց զայս աղբիւր բարեհաւ ջրոյ, ի բակի նորակառոյց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ Հայոց ի Գանիրէ, 1929—ՌՅՀԼ»:

ԶԱԿԱԶԻԿԻ ԴԱՂՈՒԹ՝

Եղիապատի գլխավոր քաղաքներէն մին է Զակաղիկը, իսկ քահմիկ Եարքիէ նահանգին մէջ, Գահիրէն շտակառքով մէկուկէս ժամ հեռաւորութեամբ, Հայոց բնակութիւնը այս քաղաքին մէջ կ'սկսի 1850ական թուականներէն, համաձայն Առաջնորդարանի հին տաճարներու արձանագրութեանց, թէ՛ «Շարքիէի մէջ Սամարիացի Մերուն Յակոբի որդի Իսկանդր, ամուսնացու ընդ խաչի կնոջ մի, կնքաձայր մեր լուսաբար Կարապետ եղիւ, 5 Յունիս 1857»:

Այսպիսի խառն ամուսնութիւններ ըլլա՛յ տեղացի քրիստոնեայ խաչի տարրին և ըլլա՛յ հաղէշահներու հետ, մանաւանդ Գահիրէի մէջ 1840—1860ի շրջաններուն, յաճախուկայ են և Եղիապատի Հայ Գաղութը ունեցած է աւելի հին թուականներով այսպիսի խառն ամուսնութեանց արձանագրութիւններ, ըստ Գրիգոր վարդապետ Գարանապետի, որ իր Եղիապատ այցելութեան տան, 1626ին, տկանատես եղած է այս երեսոյթին: 1938 Յունվարին, Զակաղիկ այցելութեան ժամանակ, Հայոց Գերեզմանատան մէջ տեսայ չարք մը տեղական սնով շինուած, տեղացի արտախոս Հայերու դամբարաններ:

Խաչիներուն հետ խառնուած այս Հայերը, ինչպէս մեզի ըսին լուսառեղակ տնձեր, Խաչի եկեղեցի կը յաճախէին և իրենց ննջեցեալները Հայոց Գերեզմանատունը կը թաղէին, 1898-էն սկսեալ, երբ Հայերը իրենց սեփական գերեզմանոցը ունեցան: Հետագային 1850—1870ին, Զակաղիկ հաստատուող Հայերը եղած են Գէորգ Մէօթէմէտեան Թոքատցի, Լուսուֆ Խաչատուրեան Չնքաչցի, Մարտիրոս Մարտիրոսեան Ակնցի, որ ժամանակ մը Պարսկական Հիւպատոսի պաշտօն վարած է Զակաղիկի մէջ:

1882ին նոն կը հիմնուի Մելգոնեան ծխախոտի գործարանը, Կեսարացի Գրիգոր և Կարապետ Մելգոնեան Նորայրներու միջոցաւ, և այս պատճառաւ Հայոց թիւը կ'սկսի աճիլ հեղհեռէ: Աւելի ուշ 1894—1895ին, Կամարական ծխախոտի տունը Պոլսէն կը փոխադրուի Զակաղիկ, Արմենիակ և Տիգրան Կամարական եղբայրներու նախաձեռնութեամբ: Կամարական ծխախոտի հաստատութեան համբաւը, Թուրքիոյ մէջ ծանօթ էր ըստրին, շնորհիւ Խաչատուր Կամարականի, որ Պոլսոյ և Իզմիրի մէջ այս գործով զբաղելով, համբաւի տիրացած էր, ծխախոտի լուսողոյն արտադրութեամբը, ինչպէս Եղիապատի մէջ իր հանրածանօթ «Ապու Նիկմէ, Ասաղ եւ Թազ» տանտարական շիշ կրող սեկարէթներով:

1927ին Կամսարական Տունը կը ծախուի անգլիական ընկերութեան մը, ինչպէս հետագային Եգիպտահայ ծխախոտի միւս գործարանները յաջորդաբար: Այս առթիւ Զակազիկի Հայերը որ մոտաւորապէս 150 ընտանիք կը հաշուէին, անգործութեան կը մասնուին, վասնզի մեծամասնութիւնը այդ գործարանին մէջ կը պաշտօնավարէին: Գործարանը քանի մը տարի վերջը փակուելով, տեղւոյն հայերը հեռոյնէն Գահիրէ և Աղեքսանդրիա կը հաստատուին և մաս մըն ալ կը մնան հոն: Իմ այցելութեան, 1938 Յունիսը տեսան, հազիւ 50—60 անձերէ կը բաղկանար դաղութը, իսկ «Օշական» վարժարանը որ հիմնուած էր 1906ին, դրեթէ 6—8 աշակերտ ունէր, մէկ ուսուցչուհիով մը, որ Ս. Խաչ եկեղեցին մէջ անկիւնը մը կը դաստիարակէր այդ փոքրաթիւ պզտիկներուն:

ՇԻՆՈՒԹԻՒՆ ԶԱԿԱԶԻԿԻ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Զակազիկի Հայ դաղութին բարդաւած օրերուն, երբ տարւէ տարի կը բազմանար, ժողովուրդը եկեղեցի մը ունենալ կը փափաքէր, սակայն միջոցներ չունէր:

Ուստի 1911ին Կաղմուկեցու եկեղեցւոյ Շինութեան Բանձնախումբ մը, անդամակցութեամբ Յովհաննէս Սանաւիեանի, Յովհաննէս Քարբերդեանի և Յովհաննէս Ճիյէրճեանի, որոնք շրջաբերականով մը ժողովի կը հրաւիրեն Խորհրմիէ Ծառքիէի հայութիւնը: Օրուան Առաջնորդը Տ. Մկրտիչ Եպիսկ. Աղաւնունի, այս ժողովին նախագահ կը նշանակէ Տ. Յարութիւն Աւագ Քնյ. Սարգիսեանը: Խորհրդակցական ժողովին մէջ, Բանձնախումբին վրայ կ'աւելցուին Արմենակ Պէյ Կամսարական, Գրիգոր Թարաքճեան, Մարտիրոս Ճիյէրճեան, Արմենակ Մէօթէմէական, Արմենակ Գապարեան, Արամ Կամսարական: Այս Բանձնախումբը «Զակազիկի եկեղեցւոյ եւ Գալոնցի Շինութեան» անուան տակ կը զարձէ: Գահիրէի Առաջնորդարանէն վաւերացուելէ վերջ, և ժապաւինեալ տոմարով մը կը ձեռնարկէ հանդանակութեան մը, որուն կը մասնակցին.

Դիլգոր Թարաքճեան	400	Եկիպ. Ոսկիով
Մեթեմէսեան Սլբայրճե	200	» »
Արմենակ Պէյ Կամսարական	100	» »

և զանազաններ, ինչ ինչ գումարներով, որոնց ընդհանուր գումարը 896.350 Եգ. Ոսկիի կը հանգի: Սակայն շատ մը պատճառներ, արդեւ կը հանգիստանան եկեղեցւոյ շինութեան ձեռ-

նարկելու, մինչև որ 1928ին, Արմենակ Պէյ կամաւարական, ինք կ'ստանձնէ իր անձնական ծախքով հողայ կեկեղեցւոյ շէնքին կառուցումը, պայմանաւ որ նախապէս ժողովուրդէն նուիրւած գումարով գնուի յարմար գետին մը, կեկեղեցիին շինութեան յատկացուելու համար:

Հանդանակուած գումարը մինչև 1928, գրառատան մը մէջ պահ դրուած էր և բարձրացած 1413.900 Լգ. Սոկիի, տարիներու ընթացքին տակաւնորուն բարդումով: Եկեղեցւոյ Շինութեան Թանձնախումբին կողմէ, Դրսմը Նիլամ Թալին մէջ, նախկին երկաթուղիի կայարանին մօտ, յայն պողոտայի մը՝ Շարա Ապպասի վրայ, 942.60 քառ. մէթր հող մը, սեփականութիւն Իսկէնսէր Պէյ Շիւքի, կը գնուի մէթրը 150 Լգ. դանկանի, վճարելով ընդհանուր հաղամասին համար 1380.953 Լգ. սոկիի:

Իսկէնսէր Պէյ Շիւքա աղնուութիւնը կ'անննայ ընդհանուր գումարէն 50 սոկի զեղջէյ, երբ կը տեղեկանայ թէ իրմէ գնուած գետինը ազոթատունի մը շինութեան պիտի յատկացուի, որով կը վճարուի 1330.953 Լգ. սոկի: Փոխանցումը կատարուելէ յետոյ հողին գնումը կը հազարդուի Շինութեան Թանձնախումբին կողմէ, Արմենակ Պէյ կամաւարականի, որ յատկադիր ին պատրաստութիւնը կը յանձնէ ճարտարապետ Պ. Կարո Պալանդի, իսկ շինութիւնը կը վստահուի յանձնառու Պ. Յակար Յովհաննէսեանի: Եկեղեցիին հիմերը կ'որհնուին 24 Սեպտ. 1928ին, ձեռամբ Աղեքսանդրիոյ Առաջն. Փոխանորդ Տ. Մամբրէ Մ. Վրդ. Սիրունեանի (*) և քահանայական դատուն, և այս առթիւ կեկեղեցւոյ հիմերուն ներքեւ կ'ամփոփուի հետեւեալ յիշատակարանը.

«Յամի Տեառն 1928 Էւ ի մերումս բուականութեան ՌՅԸԲ-ի, քաղաքութեան Օլոսապիա Յուսայ Առաջնոյ, ի Հայրապետութեան Ահեմայն Հայոց Տեառն Տեառն Դեռզայ Ս. Մրազնագոյն Կարողիկոսի, ի Պատրիարքութեան Ս. Սրուսաղեմի Տեառն Եղիսէի Ս. Արեւիկոստոսի, ի Պատրիարքութեան Կ. Պոլսոյ Տեառն Մեսրոպայ Ս. Արեւիկոստոսի, յԱռաջնորդութեան վիմակիս Հայոց Եղիպոսի Տեառն Թորգոմայ Ս. Արեւիկոստոսի Էւ ի բրդեխութեան Իպրահիմիէ Շարիէ Գահանգին Իսմայիլ Փաշա Բամգի, ի Բանեքորդում չորբորդում աւուր ամսեանն Սեպտեմբերի,

(*) Նախապէս. 1 Յուլիսին 16 հաս զվճարեքուն օմումը կը կատարւի Դահրէի Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, ներկայութեամբ Տիկին Դայինիկ Արմենակ Պէյ կամաւարականի, Տէր Էւ Տիկին Երուանդ կամաւարականի Էւ Զակարիկի Հայ ժողովրդեան ստուար մեծամասնութեան:

ՋԱԿԱՋԻԿԻ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ջակագիկի Ս. Խաչ Նկեղեցւոյ Յիսասկարան - արձանագրութիւնը
 եւ Մայր Դուռը

ի չորրորդում ժամու զկնի միջօրէի եղեւ օրհնութիւն հիմանց Ս. Խաչ Նկեղեցւոյս Հայոց, զոր յիւրոց արդար վաստակոցն ցանկացաւ ալ ի Զակարիկ Բաղափի աստ, կառուցանել մեծանուն ազգասերն Արմենակ Պէյ Կամսարական, ի հանգիստ հոգւոյ հօրն իւրոյ հանգուցելոյ Խաչատրոյ Կամսարական, եւ յառաջիկայութեան անդ համօրէն Հայոց բնակելոց ի Բաղափիս եւ այլոց ոչ սակաւուց եկելոց յայլոց վայրաց եւ բազմաց եւս յայլոց ազգաց եւ կրօնից որք ի Բաղափիս, յոս օրինաց եւ ծեսից Հայաստանեայց Ուղղափառ Նկեղեցւոյ, աղօթիւք եւ երգօք հոգեւորով եղեալ զԽեղուովն յիւրաքանչիւր խորոս իւրեանց, հիւսնալք ի հիմունքն, աւուր ամսեանն Յուլիսի այսր ամի ի Կիւրակիի յօնի Դիւթի Տփոյ Ս. Աստուածամկի օծեալք էին ի ձեռն Առաջնորդի վիճակիս, ի նորաւեհն խառնարի Ս. Դերիգոր Լուսաւորիչ, ի Դանիէրէ: Առաջին ե այս եկեղեցի Հայոց ի Բաղափս յայսմիկ, որում եւ ցանկաւք լինել սղբիւր օրհնութեան Աստուծոյ Ամենակալին եւ շահմարան զնորհաց Ս. Հոգւոյն, որք ի ստորեւ Բաղափիս ձեռնագրեալք զանուանս մեր եւ ամենայն ազգակիցք մեր, բնակք այսր Բաղափի, մաղրիւք ի Տիառնէ բազմապատիկ վարձս բարեաց հասուցանել սլառուական բարեբաւին մերում, եւ զնորհել նմա եւ բարեպաշտունի Տիկնոջն Դալինիեայ եւ որդւոցն եւ թոռանց եւ ամենայն զարմին իւրոյ, բազում աւուրս բարգաւան կենաց, եւս եւ ի լոյս փառաց անմահից հանգուցանել զհոգիս հանգուցելոց հօր իւրոյ եւ մօր եւ ամենայն ննջեցելոց շոհմին իւրոյ:

Առաջնորդ Հայոց Սգիպատսի
(Ստորագր.)

Կնքահարք Խաչատրանցն
(Ստորագր.)

Անդամք Վարժարանի Հոգաբարձու թեան
(Ստորագր.)

Անդամք Դերեզմանի Հոգաբարձու թեան
(Ստորագր.)

Քահանայք որք Առաջիկայ գտան
(Ստորագր.)

Անդամք Վարչութեան Ազգ. Ակումբի
(Ստորագր.)

Անդամք Շինութեան Յանձնաժողովոյ
(Ստորագր.)

Ճարտարապետ Շինութեան
(Ստորագր.)

Յանձնառու եւ Կատարող Շինութեան
(Ստորագր.)

Հիմնարկութենէն յետոյ կը շնորհուի արքայական հետեւեալ հրովարտակը, շինութիւնը արտօնող.

Մենք Ֆուառ Ա. Քաղաւոր Այլիպոսի, ցկասի ունենալով 1927 թիւ 15 օրէնքին Ա. եւ Դ յօդուածները, եւ վարչապետին 1928 Հոկտ. 30 թուակիր համակը (թիւ 103-8), որով արեւմուտիւ կը խնդրուի Օրբոսոս Լայ Լամպիքին համար եկեղեցիի մը կառուցման Զակագիկի մէջ, (հարիւր Միւսիւրիւր), եւ ցկասի ունենալով յարակից յառակալիւք կը հրամայենք.

1.— Արեւմուտ եւ Օրբոսոս Լայերու եկեղեցիի մը կառուցումը Զակագիկի մէջ, վերոյիշեալ յառակալիւքին մէջ նշանակուած վայրը.

2.— Վարչապետը պաշտօնի ունի գործադրել մեր ներկայ հրովարտակը:

ՅՈՒՍ

Մօնրազալի Պալատը

Վարչապետ

1 Նոյեմ. 1928

ՄՈՂԱՄԷՏ ՄՈՂԱՄԱՏ

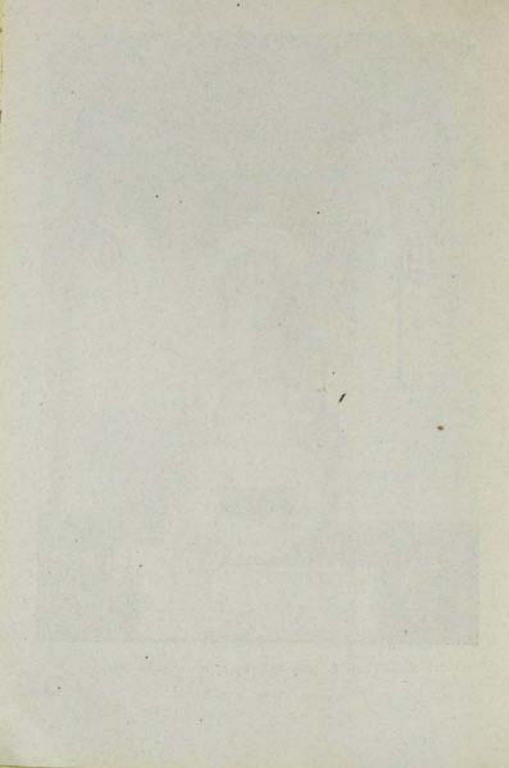
1929 Մարտ ամսուան մէջ եկեղեցիին շինութիւնը կ'աւարտի եւ օծումը տեղի կ'ունենայ 7 Ապրիլ 1929ին, ձեռամբ Էքիպոսի Առաջնորդ Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպիսկոպոսի եւ մասնակցութեամբ Տ. Մամբրէ Մ. Վրդ.ի եւ քահանայից դասուն, ներկայութեամբ Զակագիկի Միւսիւրիւրին, տառիկանութեան հրամանատարին, Յունաց հիւպատոսին եւ այլ կրօնական համայնքներու ներկայացուցիչներուն: Առաւելուն Դանթացէքի արարողութենէն յետոյ, Տիկին Դ. Կամարական իր զաւակներով շրջապատուած, տիպէի մը զրոյս դրուած եկեղեցիին բանալիները կը յանձնէ Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպ.ի Սրբազան Լայրը բանալով դուռը, կը յառաջանայ գէպի խորանը: Ներկաները կը հետեւին Սրբազանին, որ կ'օձէ խորանը, դասը եւ կողմերու խաչքարերը եւ վերջապէս Արմենակ Պէյի կողմէ նուիրուած Ս. Առաւելածանայ պատկերը: Յաջորդ օրը Ապրիլ 8ին առաւօտեան ժամերգութենէն վերջ կը կատարուի եկեղեցւոյ մնացած յարակից մասերուն օծումը, ինչպէս նաեւ Աւագանը, Խորհրդանոցը եւ Բնօթանոցը:

Եկեղեցւոյ մայր դրան վերեւ կը կարգացուի հետեւեալ յիշատակարանը.

«Ի լոյս երեսաց իւրոց հանգուցէ Տեր զնոյի եպիսկոպոս Կամարական, որոյ ողի ազնուական ազգատէրն Արմենակ Պէյ Կամարական կառոյց զայս յեկեղեցի նուիրեալ յանուն Աստուծոյն: Կալ Սրբոյ եպիսկոպոս, ի վայելս Ազգին Լայոց ի Զակագիկ (ազալի) Այլիպոս, ի Լայրապետութեան Աննայի Լայոց Տերն Տերն Դուռ-

Ջակագիկի Ս. խաչ Նկեղեցւոյ խորանը եւ Դասը

գայ Ե. Մբազմագոյն Կարողիկոսի եւ յառաջնորդութեան Հայոց Ե-գիպոսի Տէրն Թորգոմայ Մբազան Արք. 1929—ՌՅՀԸ:

Եկեղեցիին սճը հայկական է եւ կարելի է նկատել Գահրէթի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Եկեղեցիին մանրանկարը, զանգաղա-տունը աքաղաղած է մայր դրան վերեւ: Կաթաղիկէ գմբէթը շէնքին կեդրոնը Յ փոքր լուսամտաւաներով կը կանգնի: Միակ խորան մը եւ մէկ պահարան ունի: Եկեղեցւոյ մեծութիւնն է յայնք՝ 8 մէթր, երկայնք՝ 15 մէթր, բարձրութիւն՝ 10-12 մէթր:

Եկեղեցւոյ մուտքը նախապէս արեւելեան կողմէն է եղած, ու երկու տարի վերջը, երբ արեւմտեան կողմէն փողոցը կ'ըն-դարձակուի, տաճարին համար նոր դուռ մը կը բացուի, փո-խան հին դրան, որ այժմ պատուած է:

Եկեղեցիին հիւսիսային եւ հարաւային կողմերէն միջուկ մե-ծութեամբ փակը ծառերով չբջապատուած է: Եկեղեցիին դռ-քերը, զգեստները, անօթները եւ մատանները, ինչպէս արծաթ-եայ խաչերը, քնոց, աշտանակ, թուրվառ, արծաթեայ Միւստնի Աղաւնի, շապիկներ եայլն, ամէնքն ալ նուիրուած են Արմենակ Պէյ Կամարականէ: Իսկ զանազաններէ եղած նուէրները հե-տեւեայներն են:

Խորանի խաչ, նուէր Յովէլ Կարինեանէ 1931ին:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի նկարը, մուտքին աջ կողմը մո-մակային վերեւ, հետեւեալ արձանադրութեամբ. «Պրն. Գրիգոր եւ Տիկին Արուսեակ Համբիկեան, եղին զպակեքս զայս ի դուռն Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն Հայոց Զակազիկի, յեղիպոս, ի յիշատակ հանգուցեալ ծնողաց իւրեանց Նազարէր Համբիկեան եւ Պողոս Պիւլպիւլ ձանիկեան, 1930»:

Սկիւ մը, սա տողերով. «Նուիրեաց Տիկին Մաննիկ Սահակ Դերձակեան, ի յիշատակ իւր սիրեցեալ հօր՝ Միսաք Քիւրճեանի»:

Եռաթեւ արծաթեայ աշտանակ, նուիրուած Օր. Գահրէթի Չէչէն սնէ, հետեւեալ դրութեամբ. «Նուիրեաց եռաթեւ առա-նակ: Սր. Խաչ Եկեղեցւոյ, Օր. Գահրէթի Չէչէեան, 1931 թիւն»:

Փայտեայ աշտանակ մը, սա յիշատակարանով. «Նուիրեաց առանակս Արմինակ Չէչէեանէ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ ի Զակազիկ, ի յիշատակ իւր հանգուցեալ ծնողաց Սեդիայի եւ Նազինի»:

Փայտեայ աշտանակ մը եւս, «Տիկին Նուարդ Չէչէեանէ, ի յիշատակ իւր ծնողաց Դեորգայ եւ Դոնարիկ Թորիկեանի»:

Վարագոյր մը, Այրի Տիկին Առաքել Հէքիմեանի եւ զաւա-կաց կողմէ:

Աշտանակ մը Տիկին Ռօզ Սրապ Գալըպճեանէ:

Պլինձեայ աշտանակ, Տէր եւ Տիկին Մուրաթ Մէթմէտեան-ի կողմէ:

կաշկեղծութեան պատկեր մը, Արմենակ Պէյ Կամարտականէ, Տիկին Արմենակ Պէյ Կամարտականէ, արծաթեայ ոսկեղծ խաչ մը:

Եկեղեցւոյ Աւետարանները արծաթապատ են, հոգածու-թեամբ Զակաղիկի Եկեղեցոսէր Տիկնանց Միւսթեան:

ԶԱԿԱԶԻԿԻ ՀԱՅՈՅ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Զակաղիկի Հայոց գերեզմանատանը, որ կը գտնուի քաղաքին կեդրոնէն դրեթէ կէս ժամ հեռաւորութեամբ, Գաֆր-էյ Նահայ կոչուած վայրը, դաշտագետքներուն մօտ, կէս ֆէտ-տան տարածութիւն ունի և դնուած է 1898 Յուլիս 30ին և 1902-ին իր շրջապատուած պարիսպով, տեղւոյն բարեպաշտ ժողովրդեան ծախքով, ինչպէս կը հաստատէ գերեզմանատան մուտքի դրան հակասոր զետեղուած սա արձանագրութիւնը. «Կառուցաւ Ազգային գերեզմանատունս, արդեամբք և ծախիւք բաւեալաւ ժողովրդեան Զակաղիկի և Իպրանիմիէի, 1 Օգոստոս 1898»: Այս արձանագրութիւնը Արարիւն և Ֆրանսերէն լեզուներով ալ կրկնուած է: Գերեզմանատան շէրքին բաժանումները կանոնաբար կ'առաւորուած են, ինչպէս նաև գամբարանները, իսկ հարաւ-արեւելեան տնիկները, կիսաշէն փաք սենեակ մը կայ, որ հաւանական է թէ հետագային մատուցի մը վերածուելու մտադրութեամբ շինուած է:

Ստորև կ'արձանագրենք գերեզմանատան մէջ տնիւփուած նեջեցեայներու անոնանքայնները:

Աստ հունգչի Տիկին Ալուանի Վարժապետեան,
ծնեալ Ֆիլիփիեան, 1831—1861:

Աստ ընդ շիրմիս հանգչի յաւէտ, Տիկին Իսկուհի Սարգիսեան,
ի քաղաքէն Ակնայ ծնեալ, այս եկեալ օտարական,
Մաքրակրօն և երկիւղած յիշեալ վարուք յոյժ անմեան,
ի հասակի եօթանասուն երից ամաց, դրանալ զժախճան,
Փոխի յայտատեացս երթալ խառնիլ ի դունդ սրբոց անմահական,
ի սուգ համակ թողլով զոգջոցն զհարազատան սիրական,
Ետեւրժական ի յիշատակ կանգնեն նմա զայս մահարձան,
Որդիքն իւր երախտապարտք Գէորգ, Սիմէոն Սարգիսեան:
Ընեալ յամին 1818 յԱկն և հանգուցեալ ի 1851 Հոկտ. 20

Զակաղիկ:

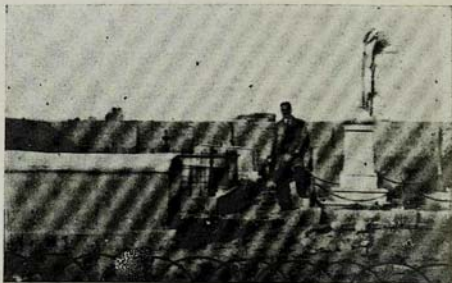
Զակարիկի Ս. իսկ Նկեղեցւոյ ճիւղարկեք

Զակարիկի Ս. իսկ Նկեղեցւոյ արտաքին տեսքը

Զակազիկի Հայոց Գերեզմանասան մուտքը

Զակազիկի Հայոց Գերեզմանասան ներքին տեսքը

Աստ հանգչի այրի թիկին Նունուֆար Յովհաննէս Սեփանեան,
Ակնցի, ծնեալ Տէրտերեան,
վախճանեալ յԿալանիսի — Զակաղիկ, յամի Տեառն 1900 Մարտ:

Աստ ի չիրիմիս հանգչի
Տիկին Մ. Մաղլըմեանի
Ննեալ Ակնայ Անջրդւոյ գիւղի
1866 թվոյն Բրիտանիոյ,
Դուստր Սարգիս տղա Թովմասեանի
Ամուսնացեալ 1880 Նոյեմբերի,
Փոխադրեալ տաւ Իպրահիմիէ գիւղի
1895 Դեկտեմբերի թվոյն Բրիտանիոյ
Հանգեալ ի Տէր 1902 Սեպտ. 7ի:

Աստ հանգչի մանեայի Սեփան Սանսալեան,
ծնեալ ի Սիւրի-Հիսար (Պաղասիա) եւ վախճանեալ ի Զակաղիկ,
72 ամաց, ի 24 Յունիս 1908:

Գրիգոր Մէօթէմէտեան 1826—1910

Աստ չիրմանս անմահութեան
Ննջէ ի յոյս յաւիտենից
Գրիգոր Մէօթէմէտեան
Այր Ժիր բարեկրօն և գթասիրտ
Միրոզ Ազգին որում եղաւ մասն
Բարի յարգար վաստակացն
Առ ի շինուած տաճարի լուսոյ
Ի հայրենական իւր Եւդոկիա
Եւ որդւոց եղբոր իւրոյ
Զորոյ պատմէ զսէր երախտեացն
Կոթող մահարձանիս
Շինեալ ի Զակաղիկ 1916 Դեկտեմբեր:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻ

Մկրտիչ Օհանեան ետբերդցեան, ծնեալ յԱկն յամի Տեառն 1838
եւ հանգուցեալ ի Տէր ի Միմեք-է-Կամի 1914 յամսեան Յունվարի:

Աստ հանգչի Օհան Յ. Դոյսերլեան, 1900—1915

Տաճարվեց տարու
Հոգեակ մը չքնաղ
Դարնան մէջ խամրած
Կոկոն մը աւաղ, Զակաղիկ:

Տապան հանգստեան Ասեփան Տիրասուրի,
 ծնեալ ի Պոլիս (Գարբալ), հանգեալ ի Տէր 31 Յունվար 1915,
 ի Զակազիկ:

Աստ հանգչի, Բակոր Մ. Վարդանեան, ծնեալ ի Թուզաս 1866,
 վախճանեալ ի Զակազիկ 6 Փետրվար 1918:

Աստ հանգչի Տիկին Մաքսուհի Մարտիրոսեան (ծնեալ Յակոբեան),
 կին երկիւղած, մայր որդեակ, որ հանգեալ ի Տէր ի հասակի 65
 տմայ, Զակազիկ 18 Փետրվար 1918:

Աստ հանգչի Մարիցա Թուզյանեան, ծնեալ Խարբերդ,
 հանգեալ ի Տէր 1918 Յունվար, 45 տմայ, բնիկ Ակնցի:

Աստ հանգչի Դուրեղին Օհանեան, ծնեալ Խարբերդեան,
 հանգուցեալ ի Տէր 1919 Մարտ, ի 30 տմեալ, բնիկ Ակնցի:

Աստ հանգչի Օր. Սաթևնիկ, գուսար Ակնցի Խաչատուր
 Ազամեանցի, ծնեալ Աղեքսանդրիա 1901 Յունվար 20,
 հանգուցեալ Զակազիկ 1920 Մարտ 1ին:

Աստ հանգչի Յակոր Ալեան, ծնեալ ի Տիգրանակերտ, որ յիշատակ
 կանգնէ զայս տապան իր ընտրելի Լեւոն Դադանեան, 1870-1920:

Մ Ա Հ Ա Ր Զ Ա Ն

Տարաբախտ Հայկ Դրիգորեանի, Վանեցւոյ, որ հանգեալ
 ի հասակի 26 տմեայ, ծնեալ 1896:

Մի լար մայր իմ անմխիթար սուգերով

Մի լոց ու կոճ բնէր օրերով

Շատ մի սեպեր վարդ մը բուրստաւանէդ

Գաղելով նուիրեալ աս նրկնաւոր Հօր:

Հանգեալ 1922 Մայիս 15:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Սուրեն Աերայեան (Պալասուցի), ծնեալ Կիրասոն 1894—1929:

Վերջացնելով մեր ծանօթութիւնը Զակազիկի հայ գաղու-
 թին մասին, բանք թէ անցեալին բազմանգամ այս գաղու-
 թը, հետզհետէ կը պակսի, փոխանակ աւելնալու: Տարւածն մէջ
 տօնական օրերուն միայն այցելու քահանայ մը Գահիրէէն, աւել-
 ւոյն մտադուրդին հրուէրով և երբեմն իր պաշտօնին թերմամբ
 կ'այցելէ Զակազիկ, ինչպէս նաեւ գաւառներու այլ քաղաքնե-
 րը, ուր որ Հայեր կան, ըլլայ Թանթա, Մէլլովի, կամ Փորթ-
 Մայիս, Իսմայիլիէ, Ասիութ հային:

**ԵՂԻՊՏՈՍԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ
ԱՂՕԹԱՐԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ԴԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆՆԵՐԸ**

Նախորդ ընդհանուր պատերազմին տառն, երբ Սուէտիացի Հայ գաղթականները կը հաստատուին Փորթ-Սայիս վրանաքաղաքի մը մէջ, իրենց համար կը կազմակերպուի, առժամեայ վերանի մը տակ, ազօթարան մը, որուն բացումը կը կատարէ Առաջնորդ Թորգոմ Եպիսկ. Գուշակեան, 1916 Ապրիլ 17ին:

Այս առժամեայ շարժական մատուռէն իբր յիշատակ կը մնայ միակ սեղանի ճահանջաւոր խաչ մը 450 տիրէմ, պատուանդանով, արծաթ սկեզոճ: Պատուանդանին վրայ գրուած է. «Նրա իրում Գանիբէի Հայ Ոսկերիչներէն, Փորթ-Սայիսի Սուէտիացի գաղթականներուն մատուռին, 30 Սեպտ. 1917»:

Իրենց Փորթ-Սայիս բնակութեան միջոցին, անոնք ունեցած են բնական է մեռեալներ, որոնց մէկ մասը թաղուած է քաղաքին Յոյն գերեզմանատան մէջ, հասարակաց փողի մը մէջ: Իսկ անկէ զատ անոնք ունեցած են գերեզմանատուն մը, ջրբոնցքին արեւելեան կողմը, վրանաքաղաքին մօտ: Ասիկա ըստ տկանտեսի մը վկայութեան. «Տմզոյն եւ ցածլիկ խաչերու պուրակ մըն է. անոնց եւ սրակեզ վիշտ մը կը համակէ զիս, ի նես այդ աւագարումբերուն, որոնց ճակը կը ննջեն գաղթական մեռելները, իրենց հայրենիքին անմահ կարօթին հետ: Հագիւ Բանի մը խաչեր, անոնք եւ անձանք անուն մը կ'ուրուագծեն, միւսները բոլորը սքրուած եւ աւրուած Արեւին նստազայրներուն եւ անձերին ճակ քեւաւ սգաւոր թշուոյններու պէս ինկած են մեռելներուն վրայ եւ կ'ես մը թաղուած աւագին մէջ անոնց հետ» (Տես Տօքթ. Մ. Սալբիի «Ալեքանդր եւ Ելեքանդր, Հայ Վրանաքաղաքին Տարեգիրքը, տպուած Ազեքսանդրիա 1920ին, էջ 146-147»):

Այսօր թերեւս անկէ ոչ մէկ հետք մնացած է:

ՍՈՒԷՉԻ ՄԷՋ ԹԱՂՈՒԱՆ ԶԱՅԵՐ

Սուէշի ջրանցքին բացման աշխատութեանց, ինչպէս կ'երեւի, բաղմամբիւ Հայեր ալ մասնակցած են իբր բանուոր:

Ասանցմէ անոնք որ մեռած են, կը թուի թէ թաղուած են տեղւոյն յատինաց գերեզմանատունը, ինչպէս կը հասկցուի հետեւեալ տղերէն:

«Սուէիի մէջ պանդուխտ հայեր կային, որոնք ջրանցքին բացման համար աշխատելու եկած էին, անոնցմէ 63 հոգին Մեքիք էին: Զապի (1867) երեկոյին ես առանձին Շառլուժ գնացի, ուր 30ի չափ հայ ձկար ու աշխատութեան յոգնած անձիք կային, որոնք չէին կարողացիր գալու, զանոնք հոս խոստովանեցնելով հաղորդեցի Կեմա-

բար կորուստիցովն եւ յետոյ անմիջապէս բոլոր յողովրդով զնա-
ցինք Լասինաց զերեզմանառունք, ուր շոքս կտին Հայ քաղուած
կային, առանց վերջին օրհնութեան եւ քաղման կարգիս: (Տես
Տիմոթէոս Կ. Վ. Ստորիշեանի «Սերկամայ Պանդուխտութիւն ի
Հաղեւիստան» գիրքին էջ 8 եւ 10):

ԹԱՆԹԱՅԻ ՄԷՋ ԹԱՂՈՒԱՆ ՀԱՅԵՐ

Թանթայի մէջ գոյութիւն ունեցած է ե ցարդ ունի Հայ
գաղութ մը, որուն մեւեալներէն սմանք թաղուած են տեղւոյն
Յունաց զերեզմանառունք:

Առանցքէ երեքը ունին տապանաքարեր, որոնք հոս կրնան
կայացնենք:

Տապան հանգստեան ուղիւ. արիւ. Սարգի Պապանեան.

որ է ծնեալ Բողէշ 1845 Մարտ 11 թուականին,

Թաղեալ է դատին իր ե հանգեաւ ի Տէր 1900 Յուլիս 14:

Վարդան Պապանեան, ծնեալ Բողէշ 1848,

վախճանեալ Թանթա 1918, բարեւար անգամ Հ. Բ. Բ. Մ. եւս:

Տիկին Էլիզ Ն. Բիւթէրեան (ծնեալ Մերկերեան),

Կ. Պոլիս 1907—1930:

ԻՍՄԱՅԻԼԻԻ ՄԷՋ ԹԱՂՈՒԱՆ ՀԱՅԵՐ

Իսմայիլիի մէջ պատահօրէն մեռած հայերէն սմանք թաղ-
ւած են քաղաքին միջազգային զերեզմանատան մէջ: Առանք են.

Թիւ 897 Պողոս սպա Սեւիպանեան:

Թիւ 638 Է. տառ հանգչի Ռօզա Տէր Մարտիրոսեան

(ծն. Մինասեան), հանգեաւ ի Տէր 14-5-1912:

Թիւ 2149 Աստ հանգչի Դաննիկ Դանունեան, ծնեալ ի Պրուս
1863 Փետր. 4. ի Տէր հանգեաւ յիսմայիլիայ 1921 Օգոստոս 27:

Թիւ 2209 Է. տառ հանգչի Աղունի Դանունեան,

ծնեալ ի Պրուսա 1874 Հոկտ. 12,

ի Տէր հանգեաւ յիսմայիլիայ 1931 Յունիւլ. 25:

Թիւ 2390 Սելիլի կամ Բո. Է. տառ հանգչի Հերմինէ Դ. Սանդեան,
ծնեալ ի Դանիւր 20 Յունիւլ. 1930, հանգեաւ ի Տէր 21 Դեկտ. 1931:

Թիւ 2356 Է. տառ հանգչի Լեւոն Հառի ճօն,

ծնեալ 21 Դեկտ. 1902, հանգեաւ ի Տէր 12 Յունիւլ. 1931:

Թիւ 1195 Պուրաւեան Յակոբ, 7 Յունիւս 1918,

(Սօլա քր Բեմիօն օ՛Րիան):

ԱՂԵՐՄԱՆԴՐԻՈՅ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Աղեքսանդրիտրնակ Հայերը չաւնին Գահիրէի չափ հնաթիւն: Ասիկա կը հաստատէ հետաքրքիր Հայ ճամբորդ մը, Սիմեոն Գրպիր Լեւոյցի, որ Եգիպտոս եկած է 1611ին: Ասիկա Աղեքսանդրիտյ մասին կ'ըսէ թէ. «Կայր եկեղեցի մի Հռոմի, խաճճեք մեծամեծք, կային ճռոփ, խալիփ, Ֆրանք, բայց ճայք եւ ոչ»: (Աղեքսանդրիտ Սիմէոն Գրպիր Լեւոյցի, էջ 213): Իսկ 1762ին, Հ. Յովհաննէս Թումանճան, Մխիթարեան Ուխտէն, իր Հապէշեան ուղեւորութեան ատիւ, կը հանդիպի Աղեքսանդրիտ, ու կը պատմէ. «Կայկալ ի Քանիս, սուրս 24, ելի Նոյեմբեր 24-ին 1762 եւ 29ին հասաւ ի յԱղեքսանդրիտ, բնդ որդւոյն իւրոյ Պողոսի, եւ զնացեալ իջեւանեցաւ ի վանս Ֆրանչիսկան բարիւրայից, որոյ մեծաւորին անունն էր Բաբէ Պօնալէքսուրա Բեքե-սեմի սի Գունլանբոյ սի Ամիրախաւարինայ, ուրախ, սանձասուն օրմեալ մարդ էր», (Աղեքսանդրիտ յեթապիտ, «Բազմալեպ» 1937 թիւ 6-9, էջ 142):

Եթէ Հայեր դանուէին, Հ. Յովհաննէս Թումանճան ապահովարար անոնց պիտի դիմէր, ինչպէս ըրած էր Գահիրէ, իջեւանելով հայու մը տունը, երբ Ռաշիտէն հոն հասած էր 1763 Յունիս 1ին: «Արդ ի յեղիպոս, ի Տարպիլ-ձիւնի, ի քան Յարուիւնի, իջեւանեցաւ Թումանճան Պողոս որդւոյ եւ մի սպասաւորաւ: Հետեւարար որոշ էր թէ Ժէ. եւ ԺԸ. դարերուն, Աղեքսանդրիտյ մէջ հայեր չկային, սակայն հաւանական է որ 1796—1800ին, Մեծն Նափօլէոնի Եգիպտոս արշաւանքին ատեն, անոնք թիւով Հայեր բնակած ըլլան Աղեքսանդրիտ, որ իր նաւահանգիստի հանդամանքովը առեւտուրի գլխաւոր կեդրոն մըն էր:

Նախ Հայ վաճառականներ եւ վերջէն Մուհամէտ Ալի Փաշայի էշխանութեան սկիզբները, ուրիշ Հայեր հաւանական է որ հոն հաստատուած են եւ ապա անոնց թիւը շատցած է հետզհետէ, մանաւանդ Պողոս Պէյ Եռասուֆի պետական մեծ թարգմանի պաշտօնին կոչուելէ յետոյ:

Այս մեծամեծար Հայը, բնակելով Աղեքսանդրիտ վերջնականապէս, իր պաշտօնին բերմամբ, կը գնէ այժմու Ապու Տարաթի կալուածը իր երկու տուներով եւ չրջապատի պարտէզով միասեղ, մօտ 6871 որշքն, տեղական չափ, 160000 եգ. դահ.ի, 1820ին Սայիտ Մուհամէտ անուն տեղացիէ մը, ինչպէս ցոյց կուտայ ստորեւ նշանակուած Հէօճէթի բառական թարգմանութիւնը:

ԱՆՈՒՆ, ԵՒ ԿՆՒՓ ԴԱՏԱԼՈՐԻ .

«Այս է հաստատագիր փոխադարձ համաձայնութեան՝ գաւերական, օրինական, տեւական, կատարեալ, ստուգուած, յարգուած և նկատողութեան առնուած, որ կը պարզէ այդ համաձայնութեան բովանդակութիւնը և կը լուսարանէ. սեփական մասերը, հաստատագիր՝ զոր գրիչն արտադրեց ու անդադրեց, որու մասին վկայութիւն տրուեցաւ և որ նուիրադարձուեցաւ սրբազան և լուսավաշխ Երէնքի ժողովին ու բարձրագիր և մաքրափայլ կրօնքի հաւաքայթին առջեւ՝ Աղեքսանդրիոյ սահմանաքաղաքին մէջ. (Աստուած պահպանէ զայն ամէն տղէտէ և փորձանքէ), ի ներկայութեան Եւրի գաւառորին (հաքթի), որ յիշեալ սահմանաքաղաքին մէջ օրուան Եւրի գաւառատանական գործերուն տեսուչն է և որ իր գիրն ու կնիքը գրած է վերեւ: (Իր գաւառատանին մասին Աստուած բարեացակամ ըլլայ իրեն):

Բովանդակութիւն. — Ի ներկայութեան հետեւեալներուն. —

Առաքինադարգ, գիւնական և բազմահաւա աւագանի, մահմետականներու միաֆթի և խնդրարկուներու երախտուոր մեր Տէրր Շէյխ Խալիլ էյ Հանաֆի, պետ սահմանաքաղաքի գիւնականներուն և իրաւազէտներուն, որդի հանգուցեալ և սղբացեալ Շէյխ Մուհամմէ Էս Սաթրանի:

Ետդեւի Պէլլայ Աղա, նորին փոխադարգ վսեմութեան քէթխուտան, որ սահմանաքաղաքի այժմու կառավարիչ և մեր Տէրր Մուհարրամ Պէլի (թող աճի իր յարգը) Բարձր Դրան պաշտպաններէն է:

Ետդեւի էյ Հակիկ Օսման Աղա, որ այժմ սահմանաքաղաքի մաքառատան Լալլին է:

Ետդեւի և պատկանելի Մաթուշ Աղա, որ այժմ սահմանաքաղաքի պետական նաւերուն և ազգամթերքին վերականգուն է:

Ետդեւի Սիաի Մուհամմէտ, որդի հանգուցեալ էյ Հակիկ Օսման էյ Ղարափի և ուրիշ ներկաներ, որոնք տեղեկացան և վկայեցին այն բանի մասին, որ պիտի յիշուի ստորեւ: Թող տեւական ըլլայ ամենուն ալ կատարելութիւնը:

Իր ազգակիցներուն փառքը կազմող Խալիկ Պաղուս, որդի Եսաուֆի, որ աւագ թարգմանն է բարձրացեալ Վէզիր, մեծարգոյ աւագանի և Եգիպտոսի ու Եսաուֆեան երկիրներու կառավար մեր Տիրոջ՝ էյ Հակիկ Մուհամմէտ Ալի Փաշայի, (Անոր ուղած և փոխառած բարիքները թող դիւրաբեր ընէ Աստ-

ւած), իր երախտաբեր և օրհնեալ դրամով մասնաւորապէս և միմիայն իր անձին համար ծախու առաւ վերսիշեալ սահմանա-
քաղաքի վաճառականներէն ու բնակիչներէն, իրեն վաճառող
պատկասելի էս Սէյիտ Մուհամմէտէն, որդի յարգելի էլ Հակկ
Ապաէրբահման Պէարէտաին էլ Մազրըպի էս Սափազուսի, որ
իրեն (իմա՝ զնոցին) հետ ներկայ է յիշեալ համաձայնութեան
ժողովին մէջ և որ ստորեւ յիշատակուած բանին վաճառումը
կը կատարէ օրինական փոխանորդութեան ճամբով, յիշեալ փո-
խանորդութիւնը առ այդ արուած ըլլալով իրեն Ազեքան-
դրիտցի հանգուցեալ Հիւսէյն էլ Պաւնտաղի որդի՝ յարգելի էլ
Հակկ Հիւսէյնի կողմէ, որ այժմ բացակայ՝ Սիւրիոյ, Պէյրութ
մեծ քաղաքը կը գտնուի:

Յիշեալին փոխանորդութիւնը կը հաստատուի շէրիի հոգնե-
րով (վաւերադիր մը), որ գրի առնուած է Պէյրութ մեծ քա-
ղաքի դատարանին պաշտօնատար ու դատաւոր (զասի) և յիշեալ
Պէյրութ քաղաքին նալիպ (փոխարքայ) մեր տէրը էս Սէյիտ
Ահմէտ էլ Ղարբաղի (?) կողմէ և կը կրէ 1235րդ տարուան տ-
միաներէն Բապի էս Սանի 8 թուականը, հոգնեք՝ որուն բովան-
դակութիւնը ստորեւ ցոյց արուած այսօրուան թուականին օ-
րինական ուղիով ստուգուեցաւ վերադրեալ դատաւորին (նա-
լիպ) կողմէ բաւարար կերպով քննուելէ և վկաներուն կողմէ
յուրջ խորհրդածութեան տարակայ ըլլալէ ետք:

Յիշեալ վաճառող փոխանորդը իրաւասութիւն ունի փո-
խանորդեալին կողմէ այդ բանը օրինական ճամբով ծախելու և
ներկայ հաստատագրին մէջ յիշատակուած փոխարմէքը ստանա-
լու: Ուստի ան, յիշեալ փոխանորդեալին կողմէ վաճառեց, ինչ
որ այս վերջնայն կալուածին մէջն է, անոր ձեռքին, անկողա-
լութեան և սեփականութեան առկ կը գտնուի, և միմիայն ա-
նոր օրինական և ազտա իրաւունքը կը կողմէ: Այդ գոյքը վե-
րադրեալ փոխանորդեալին անցած է օրինական զննմով՝ համա-
ձայն շէրիի հոգնեքի մը, որ գրի առնուած է Պոլսոյ դատարա-
նին կողմէ և զոր կարելի չէ այսօր ժողովին ներկայացնել, ըստ
որում յիշեալը ձեռք գրած է այդ գոյքին վրայ երկար տակն
և բազմաթիւ տարիներ, առանց որ այդ գոյքին մէկ մասին
չուրջ սրելէ մէկը հակառակութիւն կամ վէճ յարուցանէ, բան
մը՝ որու հաւատ կ'ընծային երկուստեք:

Այդ գոյքն է այն տմբղջ վայրը, որ ծանօթ է Դատարանի
Պայտա անունով և որ յիշեալ սահմանաքաղաքի Մէնչիյէ
թողին մէջ կը գտնուի, և Պարսկներու և Նուպիոյ այլադ-
գիներէն Դալայաններու մենաստանին (բէլլի) սահմանա-

կից է՝ Բարձրեայն Աստուծոյ մտերիմներէն (Աւելի) Սիտի Մուհամմէտ էլ Մունզիրիյի (Թող ամենուն վրայ բոլոր անոր օրհնութիւնը) անուանով ճանչցուած մզկիթին գիմացը:

Յիշեալ վայրը կը պարուանակէ՝ զեօրն և շէնք, ինչպէս նաեւ զուռ մը, որ կ'առաջնորդէ զէպի բակ մը՝ ներս մտնողին աջին վրայ երեք միմեքանոցներ և մեծ միմեքանոց-ախոս մը պարուանակող:

Դուռ մը, որ կ'առաջնորդէ զէպի բակ մը՝ պարակղ մը, նիստի յատկացուած զեանայարկ սրահ մը և երկու սենեակներ պարուանակող:

Առաջին բակին մէջ կայ սանդուխ մը, սրմէ կ'ելլուի զէպի երկու սենեակներ և ճեմիշ մը պարուանակող բացատ մը, ինչպէս նաեւ փայտէ տափանն մը, որմէ վերնայարկ սենեակ մը կ'ելլուի:

Դուռ մը, որ կ'առաջնորդէ զէպի բակ մը, ուր կայ զուռ մը, որ իր կարգին հիւսիսային պողոտային վրայ նայող յաւաստու (բուսան) մը պարուանակող նստասենեակ մը կը տանի:

Յիշեալ պարտար, վերայիշեալ մզկիթին դրան գիմացը զուռ մըն ալ ունի՝ զէպի անդառտակ մը (ախլիլ) առաջնորդող, որը իր կարգին կը տանի զէպի բակ մը, ուր կան երեք տաներ, զահլիճ, (իլլան) մը, խոհանոց մը և ճեմիշ մը:

Դուռ մը, որ կը պարուանակէ օրհնեալ նեղուէն քուրամբուրելու սահմանուած զեանափոր քրամբուր մը, զուրսը ծարախներու քուր հայթայթելու յատուկ խեցեղէն կտրասով, ինչպէս նաեւ սանդուխ մը, որ ճեմիշ պարուանակող նրանցք մը ունի:

Դուռ մը, որ կ'առաջնորդէ զէպի մաքուր փայտէ կերտուած բալթաձեւ տաղաւար մը և սրահ մը պարուանակող բացատ մը:

Դռնակ մը, որմէ կը մացուի բակ մը, ուր կայ նստարան մը՝ արևելիկան կողմը գիտող թրծուած աղիւռէ ելքով մը, որ միմեքանոց մը կը պարուանակէ: Յիշեալ բակը կը պարուանակէ սենեակ մը և ճեմիշ մը, որ զուրսէն զուռ ունի:

Առաջին նստարանին տակը կայ մառան մը, ուր սանդուխով կ'իջնուի յիշեալ նստարանէն: Նստարանին դրան քով կայ ուրիշ զուռ մը՝ մանր բացատի մը վրայ, ուր կայ զէպի սենեակ մը առաջնորդող սանդուխ մը, ինչպէս նաեւ հարուային կողմը գիտող վանդակապատ մը, մանր միմեքանոց մը, տանիք մը, անձեղուն միմեքանոց մը և յարակից մասեր (իմա՝ հար, լուացարան կայն), իրաւունքներ և գրութեան ու տետրութեան ցուցմունքին համաձայն չորս սահմաններ:—

Հարուային սահմանն է՝ մասամբ Պարսիկներու վերոյիշեալ մենաստանը (բէքիէ). սահմանին լրացուցիչ մասն է հանգուցեալ Շէմաէտային Ապու Հէյֆի Վազֆին Բարեգործական Զրադ-րիւրը (սէպիլ) :

Հիւսիսային սահմանն է՝ յիշեալ կալուածք, վերոյիշեալ Սի-տի Մուհամմէտ էլ Մուշգիի (թող ամէնուհ զրայ ըլլայ ասոր օրհնութիւնը) մզկիթէն անջատող պողոտայ մը, որու վրայ կը գտնուին յիշեալ պալատին երկու գուռներէն մէկը, ինչպէս նաեւ երկրորդ նաստարահին գուռը :

Արեւելեան սահմանն է՝ նոյնպէս պողոտայ մը :

Արեւմտեան սահմանն է՝ նոյնպէս պողոտայ մը, որու վրայ կը գտնուի առաջին գուռը :

Յիշեալ կալուածք իր ծայրամասով և սահմաններով, իր հո-դով և իրաւունքներով, իր ցուցանշաններով և նշանագծերով, և դայն յատկանշող ու անոր պատկանող ամէն բաներով, որոնց գիտակ են վերոյիշեալ պայմանագիր կազմերը՝ անգիտութեան առարկութիւնն ու անոր շարժառիթները օրինականօրէն հեր-քող օրինական գիտակցութեամբ մը :

Վաւերական և օրինական գնում մը, ինչպէս նաեւ վերջ-նական, տեւական, կատարեալ և յօժարական վաճառում մը, որ զերծ է պայմանի կապանքէն և նախընտրանքի թույլացու-մէն, և որ երկուստեք կնքուած է այսօրուան թուականին՝ ի-րրը ամենակատարեալ վաճառում և ամենէն անթերի գնում :

Յիշեալ կալուածին օրինաւոր գինն է քառասուննոց տեսա-կէն տասնընկէց հազար դահեկան. զոր վերոյիշեալ վաճառող փոխանորդը, վերոգրեալ գնողի ձեռքէն օրինաւորապէս և կա-տարելապէս գանձած է ամբողջութեամբ և լրիւ, բայց իր այն օրինական յայտարարութեան և խոստովանութեան, որոնք բա-ւարար են այսպիսի պարտքաներու մէջ :

Վերագրեալ գնողը խոստովանեցաւ, թէ կալուածք իր ան-ձին համար օրինաւորապէս ստացած է՝ արտօնութենէ և պար-պու մէ, քննութենէ և հաւանութենէ ետք :

Այդ մասին ներկայ օրինական պայմանագրութիւնը կըն-քուեցաւ երկուստեք օրինական հաւանութեամբ ու ընդունե-լութեամբ, և հաստատագիր կազմուեցաւ ու օրինաւորապէս վաւերացուեցաւ :

Յիշեալ վաճառող փոխանորդը պարտի իր գանձած գումա-րին պատասխանատուութենէն ազատուի՝ օրինական ճամբով վճարելով դայն իր փոխանորդեալին :

Իր առջեւ կնքուած այս համաձայնութեան մասին, գտա-տ-

ւարը օրինական վճիռ արձակեց վկաներու և վերոյիշեալ անձե-
րու ներկայութեան, օրինաւոր կերպով ստուգելէ ետք, թէ
վերեւ յիշատակուած, նկարագրուած և սահմանադրուած վայրը
օրինաւորապէս ցուցադրուած է, թէ ան վերոյիշեալ փոխանոր-
դեալի սեփականութիւնն ու իրաւունքը կը կազմէ, երբ վերո-
յիշեալ վէճերի կազմէն (թո՛ղ տեսական ըլլայ անոր մեծարան-
քը), որ այժմ յիշեալ սահմանաքաղաքը կը գտնուի, նա իրա-
կան արտանութիւն արուած է, վերեւ նկարագրուած վայրը
վերոյիշեալ գնաղին վաճառելու մտաին:

Այս բանը տեղի ունեցաւ և գրի տանուեցաւ 1237 տարուան
սկզբնական տախտիկէն, նախքան Մուհարրամի 24ին:

Վկաներու ստորագրութիւններ:

Շնորհիւ Պօղոս Պէյ Առաւելֆեանի, Աղեքսանդրիւհայ գա-
ղութը, օրէ օր կը բազմանայ, Իզմիրցիներով, Կ. Պալսեցիներ-
ով, Կեսարացիներով և Թոգատցիներով: Իր սկզբնական շըր-
ջաններուն, ինչպէս կը տեսնուի հին տապանաքարերու վրայի
արձանագրութիւններէն եւս, այս փառաթիւ հայերը կարճ
ժամանակի մէջ, կը տիրանան կարեւոր դիրքերու, իրր կառու-
վարական պաշտօնատար և իրր տաւալարական: Այսպէս, Պօղոս
Պէյ Առաւելֆեան, Աղեքսանդրիւհայ գաղութին հիմնադիրը կը
հանգիստանայ, իսկ իրմէ յետոյ, գաղութին կեդրոնական գէմ-
քերը — սրտը շուրջ բոլորուած էր հասարակութիւնը — կը
ներկայանան, Խալիկա Արրահամ Կիւլպէնկեան, Նուպար Փաշա
Նուպար, Առաքէյ Նուպար, Ղազարոս Տէր Գոսպարեան, Սաե-
փան աղա Ապրոյեան, Թաղւոր Փաշա Յակարեան, Յակար Աշրդ-
եան, Լուսպարսնեան, Աղլաղանեան և ուրիշ շատեր:

Պօղոս Պէյ Առաւելֆ, երբ կը տեսնայ հայոց բազմանալը Ա-
ղեքսանդրիւհայ մէջ, աշխուռթիւնը կ'ունենայ, ինքնաբերաբար,
աղղին նախընտրելու իր կենդանութեան իսկ, այժմու Ապու-Տար-
տար թաղին մէջ գտնուող իր սեփական կալուածը, երկու տու-
ներով և շուրջի պարտէզներով միասին, եկեղեցիին և աղքատ-
ներուն անունով, ըստ կալուածագրին մէջ նշանակուած վկա-
ներուն հաստատուեմին:

Աղղը սակայն այս դեանին ուրաջամ է երկար զատաւա-
րութենէ վերջ, ինչպէս ցոյց կուտայ կալուածագրին պարու-
նակութիւնը:

Պօղոս Պէյ Առաւելֆի յիշեալ կալուածին մէջ գտնուող եր-
կու տուները, նախապէս կառավարութեան կազմէ 1805—1820
շրջանին, իրր գոտարան կը գործածուէին:

Աղեքսանդրիոս բնակող Աւրոպացիները երբ Պօղոս Պէյի բնակարանին մասին խօսէին, զայն կը կոչէին «Բալէ Արիեֆիւն» — Հայկական Պալատ: Զ. Ս. Վրդ. Էփրիկեան, Աղեքսանդրիոս Հայոց մասին «Բնաշխարհիկ Բառարանին մէջ հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի. «Երբ Պօղոս Պէյ 1844 թուին մեռաւ եւ քաղուեցաւ եկեղեցւոյ տեղ ծառայող շէնքին մօտ, յաջորդ տարին իրեն ազգականներէն մէկը, Սուսուֆ Պէյ, Զմիւռնիայէն գալով, անուրդի հանեց հանգուցելոյն բոլոր կալուածները, որոնց մէջ եւ նաեւ եկեղեցւոյ շուրջը տարածուող 18-20 արձալար երկիրը, ուր կը հանգչէր Պօղոս Պէյ եւ ուր կը գտնուէր Հայոց առժամանակեայ եկեղեցին: Սուսուֆ Պէյ անձուք այդ շէնքը եւ Պօղոս Պէյի գերեզմանը պիտի գտէր եւ մնացած գեռիքը պիտի ծախէր: Բայց ետիւ Մուհամեմ Ալի Փաշան չուզեց որ իւր սիրեցեալ եւ պարտնախնայ գերեզմանին տրջակաները օտարաց սեփականութիւնը դառնան, ուստի ինքն ալ անուրդին մասնակցելով, ամենաբարձր գինը վճարեց եւ ամբողջ գեռիքը Հայոց նուիրեց»: (Տե՛ս «Բնաշխարհիկ Բառարան» Ա. հատոր, էջ 638-39, կամ «Դեղունիք» 1902. էջ 24): Զ. Էփրիկեանի այս տեղեկութիւնները, Թորգոմ Արքեպիսկոփի կողմէ կը յիշուին բայց չեն հաստատուիր, վասնզի տեղեկաւ Աղեքսանդրիոս Հայ գաղութին վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ. «Այդ միջոցին, շուրջ 1825—40, երբ նորեկներ կ'սկսին հետզհետէ հասնաւելի նոյն, կ'ապրուի Ապու-Տարաքի ազգապատկան քնդարան՝ գեռիքը, մասամբ Պօղոս Պէյ Սուսուֆի եւ մասամբ Տէր Դաբրիէ Նախկողոսի խնդրանաց վրայ, շինուելով պետութեան եւ մասամբ Սուլտանապատկան զուտարով մը»: (Տե՛ս «Ազգապատկան Հայոց նին եւ արդի եկեղեցիները», էջ 53-54):

Իսկ Մաղաթիոս Արքեպիսկոպոս Սրմանեան, ունի այս երկուքէն տարրեր ուրիշ տեսութիւն մը, որուն համաձայն իբր թէ. «Աղեքսանդրիոս մէջ Մեհմեմ Ալի Փոխարեային, յանուն ազգին նուիրած գեռիքին նախ մաս մըն ալ, Սուլտանին սեփական գեռիքէն վիճակին բաղուելով, մնացեալ գեռիքը եւ շէնքերը Սուլտանէմի յատկացուեցան»: (Տե՛ս «Ազգապատկան»):

Զարմանալի է որ Աստուածատուր Վրդ. Տէր Յովհաննէսեան, երբ Աղեքսանդրիոս կուգայ 1859ին Սուլտանապատկան կալուածներու խնդրով զբաղելու համար, չի զբաղիր Ապու-Տարաքի կալուածով, ինչ որ ինքն ինք կը հելքէ այդ ազգային ստացուածքին մէջ Սուլտանապատկան բաժին մը ունեւորէ Այս գեռին մասին տեղեկատու լուսագոյն վաւերացիրը, իր ստացութիւնը — սեփականութիւնը հաստատող արձանագրութիւնը եւ կալուածագիրը կրնան ըլլալ, որոնք, ինչպէս պիտի տեսնուի, քոյս-

բովի՝ տարբեր բաներ կ'ըսեն: Այդ, Ազեքսանդրիոյ Առաջ-
նորդարանին մէջ զեռ կը մնայ հետեւեալ կարեւոր արձանա-
գրութիւնը, զոր նոյնութեամբ կը ներկայացնենք. «Զմիւռնացի
Նուսուֆեան Պօղոս մեծանուն եւ ազգասէր Ամիրայն հաստատեաց
ի ցուցակ զոյից իւրոց զեկեղեցիքն Հայոց յԱղեփամուրիա նդիպոսս,
յանուն Սրբ. զլիաւոր Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի, ամենայն
հաշիւաւոր սպասիւք եւ անօրիւք, յամի Փրկչին 1833ի, Հոկտեմբեր
1, յաւուրս առաջնորդութեան Նուսադեփացի Սրբն. Կիրակոս
Արքեպիսկոպոսի եւ ի փոխանորդութեան Մարաշցի Գաբրիէլ բա-
նիբուն եւ բարեջան վարդապետի:

Առ Աստուած փոխման լուսամտի Ամիրային, որ պատանեցաւ
յամի Տեառն 1843 ի Դեկտեմբեր 28, ազգասէր եւ բարեհամբաւ
Աբրահամ աղայն Ապրեան, եկն սոս ի 1845 յամսեանն Յուլիսի,
յԱղեփամուրիա, յասկապէս ի կողմանէ Աստուածասէր եւ ազնուա-
զարմ Նուսուֆեան Պետրոս աղայի, ի Քրիէսք, սոս ի վերսկին
հաստատել զյիշատակ եկեղեցոյն հանդերձ շքեկայ պարտեզու եւ
ստորագրեալ սպասիւք եւ անօրիւք, եւ շնորհեաց սրբոց եկեղե-
ցայս այսօրիկ, յարդեանց անսի Նուսուֆեան Պետրոս աղայի, զզու-
մար հաբիւք հազար դանկեանաց, 100,000, վասն զնոյ առնելոյ
կալուած ինչ, որոց վարձամն հոգացի պաքձառութեան վերոյիշե-
ալ "բ. եկեղեցեաց Լուսաւորչածին ազգիս Հայոց զիսութեամբ
եւ ներկայութեամբ Մարաշցի Սրբն. Գաբրիէլ Արքեպիսկոպոսի եւ
բարեկարգ Առաջնորդի ամենայն Հայոց նդիպոսի եւ Նորին Փո-
խանորդի Յոնան շնորհախնդիր վարդապետի եւ Պրուսացի Մակար
խոնեմազարդ վարդապետից եւ ստորագրեալ ամենայն իշխան ու-
ղայից եւ երեւելեաց եւ Ազգիս Հայոց Աղեփամուրիոյ.

Նուսաս ծառայ
Տեառն Գաբրիէլ Եպիս.
Նդիպոսի եւ Աղեփամուրիոյ
Դեորդ Նուսուֆ
Պետրոս Աեֆերեան
Կր վկայեմ

Մառայ Տեառն
Յոնան վարդապետ
Մառայ Տեառն
Մակար վարդապետ վկայ
Կարապետ Ալլադանեան
Կր վկայեմ
Դեորդ Լուսաւորեան
Կր վկայեմ

Իսկ կայս. ածադիրք Ազեքսանդրիոյ Շարիէի դատարա-
նին, այն վճիռս որով կը հաստատուի թէ Պօղոս Պէյ Նուսուֆի
վախճանումէն յետոյ, իր ժառանգարդները, Բիէր Ժօզէֆ «Պե-
տրոս Նուսուֆ» սր կը բնակի Քրիէսթէ եւ Մարի Նուսուֆ, Իդ-
միր, կինը Սարգիս անուան հայու մը: Պօղոս Պէյ Նուսուֆ Ա-

դեքսանդրիայ մէջ կը թողու կալուած մը, Մէնչիէ թողին մօտերը և Թէքիէ Ակամիի և Սիաի Մուհամէտ մզկիթներուն գիմացը, մեծ պարտէզ մը, մէջի երկու տուներով, որոնք անցեալին իր դատարան կը գործածուէին և այդ անունով ծանօթ էին:

Յիշեալ տուները ունէին մեծ և փոքր սենեակներ, բակին մէջ կար ջրհոր մը: Այս կալուածին համար ժառանգորդներուն զէմ գտաւ կը բանայ Տիկին Զիպա Սաեփան, որ ծանօթ էր Սեդրատեան անունով և որուն փոխանորդը, Ադիէ էֆէնտին գտարան կը ներկայացնէր վաւերաթուղթեր: Դատարանը յետ քննութեան երևան կը հանէ փաստաթուղթերուն կեղծ ըլլալը, և իրաւունք կուտայ Պոզոս Պէյ Եուսուֆի ժառանգորդներուն և անոնք յիշեալ կալուածը վազն կ'ընեն իրենց փոխանորդ Եուսուֆ Սարգիսի միջոցաւ 1262 Հիճրի (1843 Քր.):

Այս երկու վաւերագիրերը ինչպէս նաև թիւ 1 կալուածագիրը, որոշուէս ցայց կուտան Պոզոս Պէյին կողմէ կալուածին գնուած և իր սղջութեան իսկ ազգին նուիրուած ըլլալը, հետեւորար ճիշդ չի թուիր Մուհամէտ Ալիի նուիրած կամ երեսողէմագասիան գումարով գնուած ըլլալու պտտութիւնները: Գեանին վրայ գնուած տուներէն մին, Պոզոս Պէյ իր սղջութեան իսկ, յաւկացուցած էր աղոթալայրի և միւսը կը ծառայէր իրեն բնակավայր: Այս հին աղօթատունը կը գնուէր այժմ: Մեյգուսեան Մանկապարտէզին վայրը, ուր նախապէս կար երկյարկանի հին շէնք մը: Վարի յարկը, որ կը բաղկանար երեք չորս սենեակներէ, միջակ մեծութեամբ, կը ծառայէր քահանաներու բնակարան և իրր պարտաւն, իսկ վերնայարկը վերածուած էր եկեղեցիի: Հսն տեղի կ'ուսննային եկեղեցական պաշտամունք, մինչև նոր եկեղեցին կառուցուէր 1881/ն:

Աղեքսանդրոսայ գաղսթը այն ժամանակ (1825-1864), հասկա 150-250 տաճ կը հաշուէր իր մէջ. ինչպէս ցայց կուտայ 1854ի կատարուած մարդահամարը, որուն համաձայն 248 հոգիէ կը բաղկանար: Արձանագրութիւնները կատարուած են հիմ թանկով խրաքանչիւր բնասանիքի տեար և անոր կցելով բնասանիքին միւս անգամներուն անունները:

Հսն կը ներկայացնէմ այս արձանագրութեանց առաջին էջը, իրր հետաքրքրական վաւերագիր մը:

«1864 Մարտ 19 սիսեալ Աղեքսանդրիայ Հոյոյ Լուսաւորչական ժողովրդաց մի առ մի յակամե անուանե արձանագրուեցաւ, ի տուալիս նախարար Ալիս վերահսչի Հետաքրքր Սեք Յակոբոս վարդապետի»:

Յակոբոս Ե. Վրդ. Մարգարանցի	30	տարիք	Հաստակ	Օսմանեան
Տ. Եարուսթիւն Քնյ.	Չանադարեցի	50	»	»
Յովհաննէս Մարկոսոֆ	Զմիւռնիացի	Վարժապետ	42	տարիք
			Հաստակ	Աւստրիական
Տիրացու Դրիգոր	Յովհաննէսեան	Եւդոկիացի	25	տար. հպա. Օսմ.
Բարձրագոյն Նուար փաշա	Զմիւռնիացի		»	»
Կազակից Խուլիկ	Հանրմ	Պալսեցի		
Որդին Պօղոս Պէյ				
Դուստրը Նոյեմի, Քայրը	Զիպա	Հանրմ		
Պետրոս աղա	Զմիւռնիացի			
Թազար աղա	Յակարեան	Զմիւռնիացի	35	տար. հպա. Ռուսակ.
Կազակից	Նրանէոյ	Հանրմ		
Մարգար աղա	Յակարեան		48	»
Կարապետ աղա	Յակարեան		38	»
Աշրքեան	Յակար աղա	Կեսարացի	48	»
Կարապետ Տէր	Աղամեան	Արարկիրցի	Վարժապետ	35 տարեկան
				Հպա. Օսմ.
Դաւիթ	Յակարեան	Կեսարացի	Վարժապետ	32 տար.
Դէորդ աղա	Լուսպարսնեան	Եւդոկիացի	55	»
Մելքան	»	»	33	»
Որդին Պօղոս	Աղեքսանդրիացի			
Եարուսթիւն աղա	Պապայեան	Ոսկերիչ	40	»
Սիման աղա	Չամիչեան			
Յովսէփ	Խուլիսեան	Ոսկերիչ	Պալսեցի	
Յովհաննէս աղա	Ղազարեան	Աղեքսանդրիացի	Ոսկերիչ	40 տար.
			Հպա. Ռուսակ.	
Կարապետ	»	»	»	»
Եղիա Ինճեան	Պալսեցի	Ոսկերիչ		
Մահաեսի Սարգիս	աղա Ալլաշիբեան	Պալսեցի	50	տարեկան
			Հպա. Պարսկ.	
Կարապետ աղա	Ճէփաշիբեան	Պալսեցի	70	տար. ոսկերիչ ճէփա-
Որդի Դէորդ				հիբնի
Եղբայրը Դրիգոր,	Գառնիկ			
Մկրտիչ	Ճէփաշիբեան	Պալսեցի	29	տար. հպա. Օսմ.
Որդի Աղեքսան,	Եղբայրը	Պետրոս		
Մահաեսի	Յովհաննէս	Էմիրզեան	Ակնցի,	սմար 52 տար. »
Դէորդ աղա	Եւստուֆեան	Տիգրանակերացի	52	»
Յովսէփ	Եւստուֆեան	Դրադիր	21	»
Ղազարոս աղա	Տէր Գառնարեան	Զմիւռնիացի	42	»
Եղբայրը	Յակար	»	»	Սպան.

Դրիգոր Յովակիմեան Պրուսացի, Ֆէսի վանառական			
Յարութիւն Սահակեան Երուսաղէմացի	56 տար.	հպա.	Օսմ.
Զաւուշ Հայոց			
Խափան Մելգոն Երկանեան Զմիւռնիացի	30 տար.	հպա.	Օսմ.
Քամիւէր			
Յովհաննէս Քէլէկեան Կեսարացի	22 »	հպա.	Օսմ.
Պօղոս Պիլէքօֆ Դրազիր Պալսեցի	28 »	»	»
Խափան Մկրտիչ Տամատեան Պալսեցի	28 »	»	»
Խափան Ղազար Միսաքեան Ակնցի	60 »	»	»
Որդին Աստուածատուր	»		

ԱՂԵՐՍԱՆԴՐՈՅ ՀԻՆ ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Աղեքսանդրիոյ չին Պօղոս-Պետրոս եկեղեցին, ինչպէս վերը տեսնուեցաւ, կը գտնուէր արդի Մելգոնեան Մանկապարտէզի շէնքին վայրը գտնուող չին շէնքի մը մէջ, որուն վերնայարկը կը ծառայէր իբր օգոթատուն 1830էն սկսեալ և վարի յարկերը քանանայատուն և զգարատուն:

Այս եկեղեցւոյ գոյութիւնը անմիտեղի կերպով կը հաստատուի տիպանասաներու վկայութեամբ, և եկեղեցական այն անօթներով, որոնք կանուխէն շուիրուած էին եկեղեցիին և որոնց մէկ ցակը պատրաստելու խնամքը ունեցած էր Յոհան Մայրապոյն վարդապետ Նիկողոսեցի 1846 Օգոստոս 12ին:

Այս եկեղեցին տեսած է իր նախնական վիճակին մէջ Հմայեակ վրդ. Դիմաքսեան 187 յին, իր այցելութեան ատեն (տես «Շիրք Մանուկ ի Միջեկրականե», Կ. Պոլիս 1878, էջ 248) և կը նկարագրէ այսպէս. «Քաղաքին Արեւելեան Հարաւակողմն մէկ բնդարանի պարսեղի մը մէջ կ'իյնայ մեր Ս. Առաքիլոցն Պետրոս և Պօղոս եկեղեցին»:

Դերքէ բնդարանի ճան մի ձեւն ու դիրքն ունի եկեղեցւոյն շէնքն, որոյ ասորին յարկը երեք չորս սենեակներ կան և վերի յարկն ալ բնդարանի սրահի մը մէջ եկեղեցին և, փայտեակն և խիստ պարզ Մատեան մի ձեւով: Այս եկեղեցին կառուցեալ է 1840 քուականին կամ աւելի առաջ, հոգեւոյս Սուսուֆեան Պօղոս Պէյի արգեամբ և վասակոփ:

Պօլոս Պէյ այս եկեղեցւոյն հետ նուիրած է Ազգին նաեւ 18-20 արեամբ աւելի խիստ գեղեցիկ, բնդարանի պարսեղ մի ալ, ուր կան վեց հարիւրի չափ արմաւենիք, որոնց մէջ 120էն 150 և մինչեւ իսկ 300 հաւ արմաւ բերդներ կան: Այս պարսեղին բերքն ծախն երկու երեք հարիւր ուկի ճան ունի եկեղեցին:

Պատեզին մէջ Եկեղեցւոյ զաւիրք կ'կենայ հոգեւոյն Պօղոս Պէյ Սուսուֆեանի գերեզմանն, որոյ վերայ առանձին ունիմք զըրել: Աղեֆանդրիոյ Եկեղեցւոյն մէջ հիմնադրեալն բուական չկար, միայն սեղանին մէջ դրուած արծաթեայ յիւսակաւաւանն գտնմք, որ Լ. ալս:

«Յիշեայ Տէր ողորմութեամբ զհոգի Սուսուֆեան Պօղոս եւ Վարսո երկուց հարստաց եղբայր եւ համօրէն ննջեցելոցն, որք կանգնեցին զՍուրբ Եկեղեցին եւ բնծայեցին ամա տնօթս բազումս եւ յայտաւրած պարսէզ: Տէր Աստուած ի փառս իս բնկալցիս եւ ամենայն յաւչածաց յոչա թողութիւն շնորհելով երկից որք այդ տնօթեանքդ այժմանի որդեկս զհոգիս չոցա ամէն:»

«Երեսուս սա նրամանս Գարբիւլ Արքեպիսկոպոսի յամի Փրէշին մելոյ 1844 Յունվար 1»:

Աղեֆանդրիոյ Եկեղեցւոյ տեղւոյն դիրքն խիստ բնաւ եւ պատական է, իսկ շէնքն օրինաւոր չէ. այս առիւ միմ յոյս ունիմք տեղւոյն մեծասուն եւ բարեպաշտ Ազգայնաց վերայ, որ ուսուցրուին անկելով այս կարեւոր կէտն հարկաւ հոյակապ եւ բարեւել Եկեղեցի մի աքն տեղ կանգնելու պիտի ձեռնարկեն:

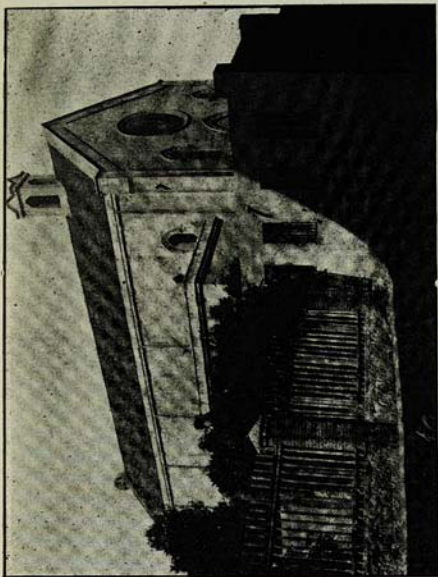
ՄՈՒՏԻ ԵՒ ԵԼՔ. — Աղեֆանդրիոյ Եկեղեցւոյ մօտց եւ ծախուց մասին քեւս մեր Լոգմանէ հարցումներ եղան առ որ անկ եր, սակայն զգալիաբար օրինաւոր եւ զոհանուցիչ տեղեկութիւն մի չկրցիմք առնուլ. զի հաշիւ, մուսի եւ ելք ներկայացնող օրինաւոր մարմին չկար եւ նոյնիսկ գտնմք ի ձեռին ունեցող անձն մօտց եւ ելից ին՝գինքր անգեա կ'ձեռնացներ: — Մեր վերադարձին լսեցիմք որ Վինսկին Գերաշնորհ Առաջնորդ Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպիսկոպոս Աղեֆանդրիա իջնալով, Ազգային եկամտից հսկող մարմին մը կազմած է:

ՊԱՇՏՈՆԵԱՅԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ. — Աղեֆանդրիոյ Եկեղեցին միւսակայ երկու ամսականաւոր ֆանանայներ միայն ունի:

Ա. Տ. Մկրտիչ Աւագ Փանանայ Զպուկչեան, բնիկ Կ. Պոլսեցի. սա 1839 բուականին ֆանանայ ձեռնադրուած է Խապուրի Ս. Սեփաննոս Եկեղեցւոյն մէջ, Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տ. Ներսէս Ս. Արքեպիսկոպոսն Յիշեալ ֆանանայն 47 տարեկան է. այր միջամտակ, բաւականին գէր, շիկաներ, մեծակնեայ եւ զուարթագեմ. պարզամիտ, աննեղ, խաղաղասէր, ֆալցրամաբոյր, հմուտ իւր կոչման եւ պատասխան:

Այս հին եկեղեցիէն նորին փոխանցուած կան բազմաթիւ առարկաներ, անօթք եւ զարդք, որոնք այսօր ալ կը գործածուին:

Հոս կուտանք ընդհանուր դուցակը, որ է հետեւեալը.

Նոր Պոլսու-Պերու եկեղեցւոյ Զանգակատունը

Նոր Պողոս-Պետրոս Սկեղեցւոյ հիւսիսակողմը

Ալեքսանդրիոյ հին Պողոս-Պետրոս Սկեղեցին

ԱՆՕԹՔ, ԱՐԾԱԹԵՂԷՆՔ ԵՒ ԴՈՀԱՐԵՂԷՆՔ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

4 Հաստ Առաջինը յիշատակարանն մեծազեայ շրջանակի մէջ պատուանդանով, Ս. Սեղանի, հետեւեալ գրութեամբ. «Յիօքայ Տէր ողորմութեամբդ զնոցիս Նուսուֆեան Պօղոս եւ Պետրոս, երկուց հարազատ եղբարցն եւ համոհեմ ճնշեցելոցն, որք կանգնեցին զՄբ. եկեղեցին եւ բնծայեցին ամ. զանօրս, Տր. ՅՍ.ի փառքս քոյ ընկալացին եւ ամ. յանձնաց նոցա բողոքին շնորհելով երկնից, արժայութեանդ արժանի արասցես զնոցա, ի բուն Փրկչին 1844 Յունիս 1»:

1 Հաստ արձաթեայ վիշտապաշտ ի սակեղծ վարդապետական գաւառան, ի յիշատակ մահանի Ալեքսան եւ Յակոբ Մխաթեան եղբարց:

1 Հաստ Առաջնորդական Աստ, երեւոսեայ փայտէ, արձաթեայ օղակներով, օժանձեւ գլխով, 200 տիրէմ, նուիրեալ Մահանի Ալեքսան եւ Յակոբ Մխաթեան եղբարց կողմէ, 1845 Օգոստոս 12ին:

1 Հաստ արձաթ կանթեղ, յիշատակ Սափրիչ Գէորգի:

1 Հաստ արձաթեայ սակեղծ իւղարերից Աւետարան, Նուսուֆեան Գէորգ աղայի յիշատակ:

2 Հաստ արձաթ կապարլը ճանփէն:

2 Հաստ սեւ չապիկ, ի յիշատակ խալտիս Բարթողի:

1 Գահ սակեղծ տանն եւ մէկ մօմիւք եւ 1 մեծ աթոռ Առաջնորդական, սակեղծ, Նուսուֆեան Գէորգ աղայէն:

1 միւսնթափ արձաթէ Աղաւնի, Ապրոյ Աբրահամ աղայի քեռարդւոյն Առաքել աղայէն:

1 արձաթեայ Սրբատուփ, Գարրիէլ կախկոպոսի յիշատակ:

Սուրբ գերեզմանի թաղում, արձաթապատ կաթնոլիկով, նուէր Պօղոս Պէյ Նուսուֆէ, 1834ին:

Արձաթ աղաւնի Ս. Միւսնթի, նուէր տիկին Գայեանէ Արթինօֆէ, 1845ին:

Ճանձնչաւար արձաթ խաչ, Պօղոս Պէյ Նուսուֆեանէ:

Արձաթ Աղաւնի Ս. Միւսնթի, իսկէնտէրու Ս. կեկեղեցոյն, ի յիշատակ Զմիւսնթափի Էփրեմն Առաքել աղայի, 1845ին:

1 չաթալթաղ, զոյգ արտախորակ եւ մէկ արձաթ խաչ ճանձնչաւար, 2 օխո, մէկ եմփոստն, 12 Հաստ ճերմակ աչտանակ, նուէր Պօղոս Պէյ Նուսուֆեանէ:

1 ոցկեղծ սկիւ եւ ծածկոց, յիշատակ Աղլաղանեան կարապետ աղայի հազոյ, յամի Տեառն 1852 ի 23 Նոյեմբերի, նոր ի նորոյ եղեալ անօթք յայանեն ի ներքոյ դրեալ:

1 սողաւարա, 1 ժահաս, 1 կարմիր արծաթէ իշիմէ, 1 սարսաւ սրբաւ, 1 ճերմակ էմօնիան, զրան սրբաւ, 1 արծաթապատ Աւետարան, 1 արծաթ երկնչակօք, 2 հաս սարկաւաղի սարս, 1 չաթաթաղ սահեթի, 1 զոյղ արտախորակ և եմփոսան, նուէր Բակար էֆ. Աշրգեանէ :

1 սողաւարա արծաթապատ, տիկին Մարիամ Գրիգոր Ապրայեանէ, զրան հոգւոյ իւր սրբւոյն Եմփաննէսի, 1857 թուոյն :

1 արծաթապատ ճաշաւ Աւետարան թաւիշէ, նուէր տիկին Գայեանէ Անտան Արթիմանֆէ, զրան հոգւոյ ծնողքին իւրոյ, 1872 Յուլիս 25 :

1 հաս Աւաջնարդական Ասա երկնոսեայ ժոյտէ, արծաթեայ գլխով, նախրեայ Վանֆ. Արրահամ Փաշա Բարթողէ :

Արծաթապատ կաթաղիկ, երեք կտորէ քաղկապեալ, սենի երկու շարժական աշտանակ, նուէր Պողոս Պէյ Եւսուսֆեանէ, 1834 թուոյն :

Մէկ չաթաթաղ, բանուած կարմիր թաւիշի զրոյ և եմփոսան արծաթ կոճակով, նախրեայ Պողոս Պէյ Եւսուսֆեանէ, 1839 թն :

Հին եկեղեցին կր մատակարարուէր և քանանները կր զարձատրուէին շէնքերու շաւրջի պարտէզին հասոյթով և երկրորդ տան զարձաքով, որոնք հաւաքարար մատաւորապէս տարեկան 4400 եգ. դահլի կր հասնէին 1859 թն, ըստ հին ամարներու արձանագրութեանց : Այս րազթարանը և իր սեփական հասոյթները կր մատակարարուէին 1858—1860 շրջաններուն, նաւար Պէյի կողմէ, որ այդ թուականներուն նորագոյթիւն մը կատարած է, եկեղեցւոյ ներքին պատերուն և սեղանին, ծախսելով 2079 եգ. դահլ, իսկ րազմոցներուն համար 558 եգ. դահլ : Այս եկեղեցւոյ մէջ պաշտօնաւարած են հետեւեալ եկեղեցականները, ըստ հին արձանագրութեանց : Գարրիէյ Վրդ. Մարաշի, Վարդան Վրդ. Բաղիշեցի, Մակար Վրդ. Պրուսացի, Բակարս Ի. Վրդ. Մարգուանցի, Բակար Վրդ. Աւանեան, Գրիգոր Վրդ. Վանեցի, Տէր Եարութիւն Քնյ. Չանդալեցի, Տէր Թորոս Քնյ. Վանեցի, Տէր Արրահամ, Տէր Գրիգոր և Տէր Սամուէլ :

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ԴԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Աղեքսանդրիոյ Հայոց հին գերեզմանատունը նախապէս կը գտնուէր հին Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին հարաւ-արեւմտեան ծայրը, այժմու Մելիգոնեան Մոնկապարաէզին արեւմտեան կողմը: Ան ծառադարձ մօտ մէկուկէս արտաւար հող մըն էր, չբնակարարուած պարիսպով մը:

Հոն Հայերը մօտ 50 տարի, 1825—1875 իրենց ննջեցեալները կ'ամբիօփէին: Թաղար Փաշա Յակոբեան, արդի Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին շինուիլեան աւարտումէն չորս տարիներ յետոյ, 1888ին, գերեզմանատան շուրջի պարիսպները եւս կը նորոգէ:

Հետագային այս վայրը լցուելով, կը հարկադրուին պարտէզէն մօտ մը եւս կցել:

Հմայեակի վրդ. Դիմաքսեան, որ 1876ին այցելած է Աղեքսանդրիա, կը նկարագրէ այս երկու գերեզմանատունները:

Ան կը գրէ թէ՛ «Ալեքսանդրիոյ մէջ երկու գերեզմանատուն ունինք, հին եւ նոր: Հին գերեզմանատունն, որ սեսակ սեսակ ծառերով եւ զմբխայարկ մահարձաններով զարդարեալ է, նախալիօսակեալ պարսկի հաւաւակողմն կ'իյնայ, մերձ եկեղեցւոյն իբր մէկ ու կես արտաւար բնդարձակութեամբ:

Գերեզմանատան մօտ աջ կողմն մարմարոնեայ քարի մը վերայ հետեւեալ արձանագիրք կայ.

«Յիշեցէր զհոգի Մեծանուէն Եղսուճեան Պօղոսի Պլյի Զմրտնայւոյ. բարերարին Ազգիս եւ Նորին ի Տէր հոնդուցեալ համայն բարեպաշտ բնաւեացըն: 31 Դեկտ. 1868»:

Իսկ մօտ ծախ կողմի յիօսակարանն ալ այս էր.

«Նորոգ շինեալ գերեզմանատուն միացաւ ընդ Նախնայն, արդեամբք եւ ծախիւք Ազգային եկամտից, ի Հոգաբարձութեան Վսեմ. Եւպար Փաշայի եւ վերակացութեամբ Նորին Դորձակատարի, Աղեքսանդրիա 1868»:

Հին գերեզմանատան մասն չզոցած, հոս արժան կ'համարինք յիօսակել երկու մեծանուն Ազգայնոց գերեզմաններն ալ, ինչպէս առաջ խոսեցած էինք:

Արժանայիօսակ Պօղոս Պէյի գերեզմանն, որ եկեղեցւոյ բակին պարսեզին մէջ դեպ արեւելք կ'իյնայ, երկաթե վանդակով բոլորուած է. համակ մարմարոնեայ եւ կորուցի զմբխածեւ կամարի մը ներքեւ ձգուած: Մահարձանը կ'արձանայ իբր 6 կանգուն. վարի կողմին հակոյն վերայ ուսման, հանճարոյ, արհեստի եւ վանառակացութեան վերաբերեալ խորհրդաւոր պատ-

կերներ քաղաքացուած են. վերի կողմն քաղ եւ կօխ, որոց վերայ կ'կենան խաչ եւ Սիրս, Ս. Կուսին Մարիամու արձանով: Աջ կողմն մի հրեռակ սխրագոյնցիկ. իսկ ձախ կողմն սափոր ի ձեռին կոյս մի գլխիկոր:

Մահարձանին ձախ կողմն հետեւեալ արձանագիրն կար.

ՈՎ ՀՈԴԻ ԱԶԳԱՍԷՐ
ՊՕՂՈՍ ՊԷՅ ԵՌԻՍՈՒՅԵԱՆ
ՈՐ ԶԾԱՅՐՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ԵՒ ԶՆՈՐԱ ՀԱՐԱԶԱՍՏ
Ի ՍՈՒԴ ՏԱՐԱԺԱՄ
ԹՈՂԵԱՂ ՎԵՐԱՑԱՐ

Հայոց 29 Դեկտեմբեր 1843

ԶԱՅՍ

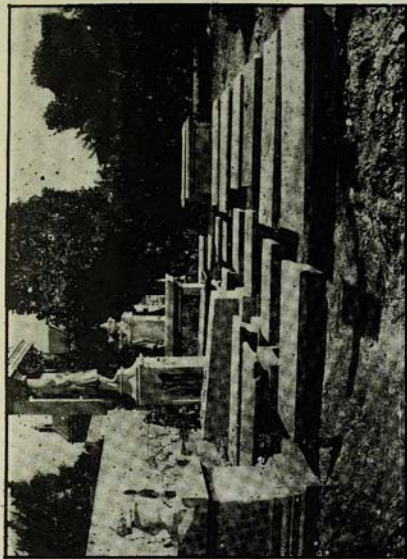
ՅԱԻՆԻՉ ԹԵՆԱՏԱԿ
ԶՆԱՇԽԱՐՀԻԿ ՀԱՆՃԱՐՈՅԻ
Ի ՔՈՅԻՆԴ ԴԱՍՏԱԿԵՐՏ
ՏԱՃԱՐ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ
ՅԱԶԳԱԿՅԱՆԻ ՍԻՊՈՅՆ
ԸՆԿԱՂ ԵՒ ՀԱՆԴԻՐ

Ֆրանկաց 10 Յունվար 1844

Պօղոս Պէյի գերեզմանին դէմ, դէպ յարեւմուտս, Առաքել Պէյ Նուպարի գերեզմանը կ'կենայ շուրջանակի վանդակապաս: Այս գերեզմանին փառաւոր եւ հոյակապ մահարձանն որ քաղաքի ձեւ մի ունի, հինգ աստիճան կ'բարձրանայ ամբողջ ձիւնափայլ մարմարեանցով:

Մահարձանին դադաղածեւ չորս անկիւնները, մարդակերպ չորս առիւծներ կ'նստին. դադաղին կափարիչին վերայ երկայն խաչ մի աստածուած է եւ խաչին ներեւեկն իբր 3 մէքր լայնութեամբ եւ 4 մէքր երկայնութեամբ սաւան մի ձգուած է, որոյ ձալքերն այնպէս սփռնելու հետք ցուցանում որ քաղաքացուած են, որ սպիտակ կաւի մը բնական դիրքն կ'նկարագրեն: Մահարձանին գլխի կողմն իբր 8 աստիճան շղեկ մի կ'նստի. օտարիկն երկուքի բաժնուած, սիրան բաց, սրբունքները մերկ, գլուխը զրահակ մը եւ ձեռնամած եւ գլխիկոր:

Այս մահարձանին վերայ, արեւելեան կողմն հետեւեալ ասպանագիրն կ'կենայ.

Աղեխանդրիոյ նին Գեղեզմանաճան ճաղամանաբերը

Ալեքանդրիոյ հին Գերեզմանաւան թաղամասերը

ԱՌԱՔԷԼ ՊԷՅ ՆՈՒՊԱՐ

ՄԵՆԱԼ ՋՄԻՒՌՆԻԱ 27 ԴԵԿ. 1826 ԱՄԻ

ԿՈՒՍԱԿԱԼ ՍԵՆԱԱՐԻ ԵՒ ԽԱՐԹՈՒՄԻ

ՎԱԽՃԱՆՆԵՑԱԻ Ի ԽԱՐԹՈՒՄ 13 ՍԵՊ. 1858 ԱՄԻ

ՅԻՇԵՑԷՔ ՅԱՂՕԹՍ.

Այս նկարագրութիւնը որ Հմայեակ Մ. Վրդ. Դիմաքսեան կը ներկայացնէ իրր ականատեան, (տես «Շիրք եւ Մանուկ ի Միջերկրական» էջ 288-293), այսօր փափախութեան կը կարօտի, վաւերացի եկեղեցւոյ շինութեան առթիւ, Եւսուսեֆեան Պօղոս Պէյի գերեզմանը տեղափոխուած է, իսկ հին գերեզմանատունը իր երկու բաժիններով, հին ու նոր, բարբոտին վերջած են, սակարտիքը փախադուրեւելով Պապ Շարքիի նոր գերեզմանատունը:

Ստորեւ կը նշանակենք հին գերեզմանատան տապանաքարերու արձանագրութիւնները, իրենց թուականի կարգով, 1835—1875 շրջանին:

Յանձաւորիս աստի կեցաց
Կեանս առն ման յերկանաց
Թիւր զօրինացն հասակ կեցաց
Կեցեաց ի գործք 62 ամեաց
Պեռոս աղա զարմ յկարօնաց
Ինաց յուսով առ Տէր Աստուած

1835 Մարտ 27:

ՏԱՊԱՆ ՄՈՋԵԱՆ ՎԱԽՃԱՌԱԿԱՆ ՄԱՀՏԵՍԻ ԱԼԵՔՍԱՆԻ.

Էլէտի ֆէլէկ սարաը չարխինէ
Հէնիշ չըգաըլաըր ճիհան սէյտանէ
Թիճարլըք իլէ կէլտիկ սիւխանէ
Չալլըմ իւմուրճակ խային տիլանէ
Չին օլտու պէյան քաաէր իւտտինէ,
Խըրս իլէ չըգաը. տաը մէյտանէ
Մէվլուտ Ամասիա կէլտի պու խանէ
Քոյմաաը հանէթ հէքիմ լօքմանէ
Պիր ֆաթիհ օղու ֆաթիր պու ճանէ

1835 Մարտ 27:

Մեկեք Պաղտաս նեմայի երանե
 Հանի Յովհաննէս քիւննար հագիցե
 Էլեքի Թեկէկ սարսի շարխիցե
 Սառ էլի ալրըր Եսիօիպ սեցե
 Ապս Եսիպ վե սեվրի սիվանե
 Էյ քիւրայի եր սեցե Ֆեւանե
 Պիր նիմազ շուգուր պեցի մարտանե
 Մեվլուսի Պաղտաս Մըսըր Ալֆանե
 Դոյմասի հանեք նեքիմ լօմանե
 Սինիլի նեոնեք հարի նիմայե
 Սառը Եսիպ քեցի սոֆու մեմանե
 Պիր սուվա օղու Ֆագիր պու հանե
 1835 Մայիս 30:

*Էյ ֆեւէկ սէնի լօքմանէ
 Պէնգէտիպ Կէշտիմ տէրմանէ
 Էճէլ զէշքինի էզզանէ
 Ասլըն նէրէլի սօրանէ
 Քայսերի Քալաս մէսքեանէ
 Րէշ քիվան Արտաթիսանէ
 Կէտիպ դարըշտըզ տէվրանէ
 Փէտէրիմ Յարսէթիւնեանէ
 Մահլէտզ Կիւլպէնկեան տյիլէէ
 Խոմիմ Արրահամ յիսանէ
 Պիրտէ հօճալըզ նիշանէ
 Սին էլլի պիր տէյինճէնէ
 Պէնս օլտուք մեզարթիսանէ
 Պիր Ֆաթիհա գըլըն պու ճանէ
 Նիսզըմ պու տուր իւրֆանէ
 Սէնէյի Մէսիւ 1836 Մայիս 16.*

Պիր Եսիպ սիւնեայ սէյր ու սէյֆանի
 Սազըլան պօզուլմազ կէլմիօ զեմանի
 Շեհրիմիզ Քայսերի Քալաս պիր հանի
 Փեհերիմ Յարուքիւն սօրմասան հեանի
 Էօզ իսմիմ Դրիգուր պեցի երֆանի
 Ֆեկեք հեցկիմ վար իֆեհ հանի
 Մեկեր անսէ իմիօ Էնէլ պիմանի
 Էլի պեօ հաշնեսա մեզերիսքանի
 Դըլըմ չօք քեօպե սեշմէ հանի

Ֆելեֆեկն իւրեք պիզ իմքիմանի
 Տիւեք անսէ պուլսուլ Եհեքքի Եանի
 Աւրզ զանս Եիւ մանիլիզ Եանի
 Կիւլսիւրմէի բանիմ Եանի պու Ֆանի
 Պաւրժի Եէ պեմսէ Եէ Արապիսթանի
 Իւլիմնի բայպ Երսիմ Երպ Երմանի
 Կեօրսիւմ պիւր Ֆիքիմայ գրլըն լիսանի
 Յամի Տեառն 1836 Յուլիս 26:

Տ Ա Պ Ա Ն

Ազնուազարմ Ճէվանիւրէի Սարգիս Աղա Փափազեան Պուլսեցւոյ

Ով Տէր զօրութեանց հզօր և իշխան
 Դու սահմանեցիր մարդոց մեռանիլ
 Առաջ իմ կեանքին դեռ պատենական
 Մին է Մկրտիչ եօթն և տասնամեայ
 Եւ օհ մահն շուտ հասցուց զիս զերեզման
 Ով Ամենազորմ Աստուած իմ Յիսուս
 Տէր ևս մեռելոց, Տէր ևս կենդանեաց
 Եւ յետ այնորիկ ապրիլ յաւիտեան
 Թողիս զաւակունս ի սուգ տխրածամ
 Յամս քսանըջորս հաղիւ մամանեալ
 Պահել զաւակունս անփորձ
 1837 Մարտ 10:

Պու Ֆանի ճիմանը եալանէ
 Զրգարսըմ սօլլէիմ պիզմի ինանէ
 Դանըմ գուլէրլի բեմչեմ ասլանէ
 Սալսամ Տէվիրսիմ կէսեմ եանընէ
 Նիկիրմի եաւընսա օլսուլ փիրվանէ
 Ազմի կիւզար Երսիմ Արապիսթանէ
 Ասլըմ Դայսերլի Եիւ Թալա մեփանէ
 Փեքեւ արզ զանս Դրիգոր աղա Եէ
 Իսմիմիզ Յարութիւն Տեմի լիսանէ
 Սանահաթ Եօրամանը հիւնէր ճիմանէ
 Դրսըր զալիմ Ֆէլլէք պեմ Եէվ ճիւլանէ
 Տէյի կեմսէիմ սեմի սեվանէ
 Նիրմի ալըր եաւընսա պիւր Եէրսիվանէ
 Դօլուպ կեօրուրուլէր միզարիսթանէ
 Թեմեման հլլեքէ Եազը Սուլթանէ

Պունսա պիր Զաքինա գրլըն պու ճանե
Ի սենեկի Մեսենի 1838 Յուլիս 16:

Այս է տապան Պողոս Ապրոյեանի, որ հանգեաւ
մէկ տարեկանին 18 Դեկտ. 1837:

Շիրխա ամփոփեալ զմարմին Հոփսիմե,
կողակից Միխայիլի, հոգեմայր Ալեքսանեան Յալոբին,
հանգեաւ երեսուն երեք տարեկանին.
յամի Փրկչին 1843 Հոկտեմբեր 23:

Լուսաւորեա Տէր զհոգի
Անուն պարծանք կնոջ Բարթոպի
Եւ քաղաքաւ Կեսարացի
Ջանգրանիկ իւր ծնանի
Ջորոյ զմարմինն ամփոփի
Ով հանգիպողք տաք զաղսմբի
Որ է ցեղէն Կիւլպէնկեանի
Ամն երեսուն հասանի
Եւ ծնութեամբ առ Տէր փոխի
Ի տերտ այսմ զերեզմանի
Լինել փառացն տրժանի
1843 Նոյեմբեր 22:

Յամի 1844 Դեկտ. 29

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Վարդան հոգեւեր Բահանայ, ծնեալ 1763 ի Բաղէս,
Ի միաբանութենէ Սրբոյն Նեանի ի Կարմրակ:
Ապացոյց երախագիտութեան ընդհանուր հայկազնեանց Սգիպոսի,
Առ յարասել արդեանց եւ բարեգործութեանց նորա ի յԱլեքսանդրիա:
Թուին 1845 Յուլիս 18:

Հէքիմ Յովհաննէս Պոլսեցի 1844ին:

Պողոս Սեփիան Ապրոեան Ջմիւռնիացի 1844ին:

Պոլսեցի Յիւրացու Սեովժ 1844:

Շ Ի Ր Ի Մ

Պետրոս Գ. Լուսապարանեան,
Ով սուրբ զերեզման
Դու ամփոփեցիր
Խրատ առ քեզ զիս

Հոս պիտի հանգչիս
 Եւ իւր տապանի
 Արդար տաննի
 Որ զմարմինն իմ ութ տարեկան
 Ով դու բարեկամ որ դուն ալ այսպէս
 Ահա կ'ապասեմ առնուլ զուսակն իմ:
 1845 Դեկտեմբեր 5:

Այս է ապան որ հանգչի
 Ծնեալ ի քաղաք Բաբելոնի
 Մկրտիչ եղբայր Ալեքսանի
 Եկեալ յերկրին Հնդկաստանի:
 1846 Յուլիս 22:

Աստ հանգչի Զաքէ, որդի Զմիւռնիացի Զաքեան Կարապետի,
 ի հասակի երկու ամաց, 1846 Յուլիս 12:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Չ Ի

Տապան Արաբկերցի Գրիգորի
 Կողակից Մարիամի երկրորդի
 Մի դստերի հանգեալ յսուս ամի:
 1846 Սեպտ. 23:

Շ Ի Ր Ի Մ

Յակոբ Գ. Հուսպարոնեանի
 Քաղցրիկ տատրակ չորս տարեկան
 Թռեալ ի վեր հանգիտի
 Գոգ Աբրահամու ոչ տեանելոյ
 Յաւք և վիշտ նեղութիւնք
 Աշխարհային զբաղմանց:
 1846 Մարտ 4:

Յամի 1847 Օգոստոս 6:

Աս հանգչի Մակար մաքրակրօն, քահանայ,
 Ծնեալ եւ սնեալ ի Պուրաս 1791,
 ի միաբանութեան Սրբոյ Մակարայ վանիցն որ ի Կիպրոս:
 Ապացոյց երախագիտութեան նորին,
 ընդհանուր հայկազնեան եւ յարասեւ արդեանց եւ բարեգործութեան:
 յԱլեքսանդրիա, 1847 Օգոստ. 6ին:

Այս է տապան հանգուցեալ Խաթանայ Սէֆէր Ղամպէրեանի,
 Ծնեալ և սնեալ Կեսարիա, հանգեաւ 55 տարեկան,
 Եթող 5 ուսար և 1 դուսար
 Ի սորա կողակից համեստ Թողուհիի,
 Աղեքսանդր և Մեծի, Ի Յուլիս 25 յամի 1849.

Ա Յ Ս Է Տ Ա Պ Ա Ն

Հանգչի խալանա Մկրր Ալեպպանի,
 Ծնեալ եւ սնեալ Պոլսեցի
 Ի Կայրոս Ի մեծ բղեթիս.
 Հանգեաւ 83 տարեկանի,
 Եթող 1 ուսար եւ 3 դուսար
 Սորա կողակից Մարիամի:
 1849 Հոկտ. 16:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Աղնուաղարմ Կարապետ աղայի Եւդակիտացոյ Աղլաղանեան

Պարծանք իր զարմին օրինակ բարեաց
 Այր Աստուածասէր հեղ և երկիւղած
 Աստուածահաճոյ առաքինութեանց
 Լիուլի արդեամբք փայլեր գերապանծ
 Սիրա իւր կարեկից ընկերին ղչտաց
 Ձեռք իւր ստատրիչ սրբոց և այրեաց
 Սիրա իւր բազմաներող տանկեաց
 Բարերար աղնիւ ըստ Սուրբ Պատգամաց
 Այլ ոչ խնայեաց յայս այր ղհապանծ
 Հինուուրցն այն թշնամին կենաց
 Ի քառասներորդ երրորդ տիս ամաց
 Իւրացնողն ի սուգ եթարձ ի յաստեաց
 Իսկ դու ով անցորդ մի արասձես զանց
 Հայցել ի Տեառնէ սմա փառս անանց:
 Եամի Տեառն 1850 Նոյեմբեր 18:

(Դեհնէն մեկ մէր բարձր լաւ դամբարան մը,
 Ծրանսերէն եւ Տանկերէն լեզուներով եւս կայ արձանագրութիւններ):

Հուսաւորեա Տէր զհոգիս

Սողոմէ կին հոգեսէրի, սա կողակից էր Բարթողի
 Որ է ցեղէն Կիւլպէնկեանի, Ի քսան երկու ամ հասակի
 Երրորդ զաւակն ծնանի, որով ցաւով առ Տէր փոխի

Թողեալ սուգ իւր սղգակցի, մարմին սորա տատ ամբողջի
 Հողին չուէ ի խորանա երկնի, եթող միայն յայս աշխարհի
 Ի քսան երկու ամաց հասակի, երկու զուակ շնորհալի
 1852 Հոկտեմբեր 23:

Հանգչի մարմին յայս հապանի, Սողոմէի դստեր Անթառամի:
 1853 Յուլիս 22:

Է. տապան հանգչի Ռուսնուղցի Յակոբի, կողակցի Աննայի, Վ
 Եթող երկու որդի, երկու դուստր:

ԴԱՄԲԱՐԱՆ ԵԴԻՊՏԱՅԻ

Տէր Կարապետի անդրանիկ որդւոյն Յոսեփայ,
 որ եկն յ'Ալեքսանդրիա օղափոխուրեան
 Եւ այս առ Տէր վերափոխուեցաւ, 1855 Յունիս 8:

Ճէվահիրէի Գրիգոր աղայի Պոլսեցւոյ:

Խրատ ունիմ առ ջեղի
 Չըսես դու ինձ սիրելի
 Թէ տարին հազար տարի
 Ժար չկայ այս է տեղի
 Ես կենօք վաթսուն ամի
 Հանգեաւ զայս հող տապանի
 Կինս Տալէթա անուանի
 Բնակի Եդիպոսսի
 Կ'աղաչեմ Յիսուս բարի
 Սորա տեսող արժանի:

1855 Յունիս 11:

Ի զարմե Զալդրնի Մանուկի Օլոմպիայի,
 Գորանասակ դուստր Մեհրուպէ, փոխեցաւ ի հասակի երկուսսան
 սմաց. 1856 Յունվար 21:

Հուսաւորեա Տէր զհողի այն Մահեսի Հռիփսիմէի,
 էր կողակից Գրիգորի, նաեւ զքանչ Տէր Մատթէի,
 Սա էր բնիկ Պայազիացի, յամի յիսուն ութ հասանի:
 Օրհաս մահուամբ առ Տէր փսիսի, Թողեալ ի սուգ զերիս որդի,
 Ով հանգիպողք տուք զսղորմի, մի Հայր Մերին յիշէք զհողի,
 Որ և ձեզ Տէր սղորմեցի, յորն աշուար դատաւարանի:
 1857 Փետրվար 22:

Կիւլ Ֆիսանը Ազապի Աղեփան «Աւերգեան» տիւսերի:

Պիւ սերք եկլ էսրի
Սոլաուսու Ֆիսանը
Սեթի մահ սր սեցի
Ճիմանե սափինի
Կեօլ երչին Էմսալի
Բունի սեմայե ուտի:
1857 Օգոստ. 16:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Ով Տէր յիշեալ դու զհոգի
Հռիփսիմէ բարեպաշտի
Նւ քաղաքաւ Զմիւռնիացի
Որ էր զարմէն Շնորհքեանի
Սա էր աիկին Նուսուֆեանի
Յամա երեսուն ժամանի
Յանաց ի կենտս վերափոխի
Թողեալ ի սուգ զերիս սրգի:
1858 Օգոստոս 16:

Դեղեցկադեմ Վարդունի
Դուստր Սեֆեր Յակոբի
Երկու ամ միայն ապրի
Յաւոց մերոց հանդիպի
Յեւ սակաւ ժամանակի
Փուրով առ Յիսուս փոխի
Հագին յերկինս բռչի
Մարմին սորա աս դրնի:
1858 Դեկտեմբեր 4:

Տ Ա Պ Ա Ն

Յիշատակ մահուան դասն անուանի
Բայց այս հրաման Աստուծոյ կամքի
Զի նիւթն մարմնոյս ի հոգոյ հասնի
Ուստի անյապաղ յայն դառնալ
Պարտի և անուն իմ կոչի Սրբունի
Դուստր եմ Խապիւղցի Յովհաննէսի
Կին եմ Զաքեան կարապետ աղայի
Մայր եմ եղեալ երեք զաւկի

Ի քառասուն հինգ տմ յայնժամ յառի
 Անադորոյն մահ փութով ժամանի
 Հոգիս յայն դնաց յորմէ ստեղծի,
 Մարմին իմ դընի այս գերեզմանի,
 Ահա դնացի յաշխարհէ տատի,
 Յետն մնացի Տէրն գթացի
 Ապա հանդիպողք յայսմ տապանի
 Ասացէք սիրով Աստուած ողորմի
 1859 Ապրիլ 11.

Խալանա Բարբոլ Կիւլպեցեան վախճանած 1859:

Ասա Շիրիմս հաղապատեան
 Ննջէ Պետրոս ծնունդ Լազեան
 Տրապիզոնիքի սահմանաց
 Տոնկընցի եղեալ դործոց բարեաց
 Որ յառայտեա քառասնամեան
 Լքեալ զհովիտս ունայնութեան
 Յանձնեաց զորդիան որբացեալ
 Յանբաւ խընամաշէին բայրեալ
 Եւ փոխեցաւ կոյս յանմահից
 Վերին Զօրաց քով պարակից
 1858 Ապրիլ 3.

Ոլորմած հոգի Բարթողիմէոսեան,
 առ Ասուած փոխեցաւ: 1859 Մայիս 7.

Իգիւզ, Շապէ եւ Բերեալ
 յԱղեփանդրիա զհոգի նորա որ էր Թալասցի
 Կիւլպեցեան զարմեն:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Նորաբողբոջ վարդ նազելի
 Ազնիւ ամենուն գովելի
 Անէմ Յովսէփեանի որդի
 Գործեր արհեստ ակնադործի
 Ըմբռնի սա ախտէն ծաղկի
 Հմուտ բժշկէ դարմանի
 Բնաւ երբեք սա ոչ օգտի,
 Խիս առ խիս ծաղկօք ծնանի

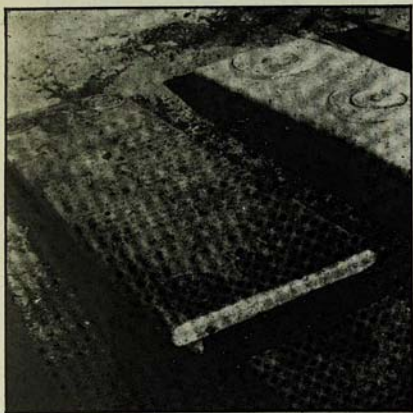
Հնգետաւան տմա կենի,
 Մահն յաղթող քոյ հասակի
 Հողին դնա ի խորանս երկնի
 Մարմինն առդէն ի հող դնի
 Մայրն յանչափ սուգ անկանի
 Կոծով ու աղբով սնանի
 Ընդ թառամիւ այսմ վարդի
 Ասեմ զմահ Մինասի
 Կամօք մօրն քարս շինի
 Դռան արտասօք բերեալ դնի,
 Ով հանդիպողք այս տապանի
 Ասացէք Ասասւած աղորմի
 1860 Մարտ 2:

Բանիկը օլսուցն Կուրասա սալին օլան
 Քալասը Հանի Յաբուրիւն Խարեանքն բուհինէ
 Բի ալբսրօ Կե սենէ Խաւար
 Վէ կիւն ելվել հաղորդել օլուպ
 ափանարգան վեհաս ելլեսի:
 Վէ օղլու Հանի Խարք Կու ճանէ
 քաթ բոյսուրսու իւզերինէ:
 1860 Մայիս 21:

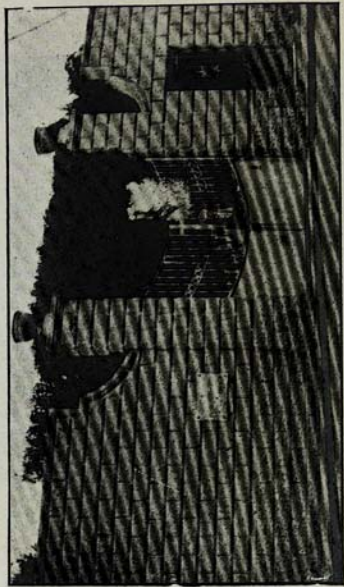
Տ Ա Պ Ա Ն

Աստ հանգչի Ահարոն Ակընցի,
 Որդի Ռուսնան Եղիայի:
 Սա մասնէ ի կարգ աշխարհի
 Ամ մի ընդ հարսին բնակի,
 Վեց ամ յԱղեքսանդրիա լինի
 Սեղանաւոր էր այս քաղաքի
 Յամա երեսուն հասակի
 Հողւով առ Տէր վերափոխի
 Շնորհիւ Յովհաննէս աղայի
 Ի հօրեղբայր Ահարոնի
 Տապան սորա շինեալ լինի
 Ով հանդիպողք տուք զաղորմի:
 1860 Յուլիս 10:

Յապան հանգիստ ոսկերաց Դասպար Դազաղլի, որ ի հասակի
 Ըամը իմը տմաց հանգեալ ի Տէր: 1860 Յուլիս 17:

Հին Տապանաբարի նմուշ մը

Աղեհանգրիոյ Պապը-Շարֆի Ազգ. Գերեզմանաւունը

Աստ անոր եղաւ մարմին
 Մարիամ զուարթ Աշըգեանին
 Մնեալ հազար ութ հարիւր 60ին
 Օգոստոսի քսան և հինգին
 Փոխեցաւ տառի յերկինս
 Հազար ութ հարիւր 60 և մէկին
 Յունվարի տասնը չորսին :

Պոլսեցի Սեղբոսեան Մարտիրոս աղան,
 փոխեցաւ 58 ամաց, 1831 Յունվար 14:

Գրիգոր Վարդապետ Վանցի, հանդեաւ 1861:

Տիգրանակերցի Սուսուֆեան Գեորգ, հանգեաւ 1862:

Մ Ա Հ Ա Ր Ձ Ա Ն

Ազնուուհի Սուլթան տիկնոջ, զուարթ Յովհաննէս աղայի
 Պոլսեցւոյ և կենակից յարգապատիւ Դէորդ աղայի
 Հուսագործնեան Եւդոկիացւոյ :

Եսյս իմ քաղցրիկ, կայր ի մարմնի
 կենսարաւ ծոց մայրենի

Որպէս շուշան ի դաշտ ծաղկեաց

Անգութ մանգաղն հնձեալ իւրոց

Մահու ճաշակ այս հրաւէր

Վաղ ինձ հնաւ յոյժ կարեւոր

Դարձեալ յինչն զարեւ կենաց

Ջերիս որդի

Արդ հարանայեալ անմահ բանին

Երթամ զուարթ անդարձ ուղին

Ընդ զուարթնոցն խառնել ձերուս

Առնուլ պատկ ցանկ անթառամ

Ի հասակի քառասուն երեք ամաց

19 Յուլիս 1863:

Աստ հանգչի Մարիամ որդեգիր Կիւլպէնկեան Բարբողի,
 Հանգեալ ի 28 Փետրվար 1864: Յիւսեցեմ յաղօթս ձեր:

Աստ հանգչի զքուն յաւիտենեաց
 Ստեփան աղա Ջունդեան, մեծանուն
 Վաճառական, ծնեալ ի Սողոս քաղաքի

ի 25 Նոյեմբեր 1820, որ յուսով
Ապաքինութեան եկեալ աստ
Կնքեաց զմահանացուն, ընդ
Օտար աստեղօք 8 Դեկտ. 1864
Թողեալ ի սուգ անմխիթար զհամայն
Ընտանիան և զամուսինս իւր զմտաազատի:

Աս հանգչի մարմին Կիւրացի, Գաղաւթան սա Գեորգի
Իբր հասակի ասան աւաց, յամին 1865: Յիշեցե՛ք յաղօրս:

Աս հանգչի մարմին Զմիւռնիացի Մարկոսեան Ասատուրի,
հանգուցեալ ի 15 Փետրվար 1865: Յիշեցե՛ք յաղօրս Զեռ.

Աս հանգչի մարմին Ռուսէսկիցի Յակոբ Զաքարեան,
Հանգուցեալ ի 15 Փետրվար 1865: Յիշեցե՛ք յաղօթս և եր:

Լուսաբար պարոն Ճիվէլե՛ք Աւետիսն ի Տէր հանգեալ 1865 Ապրիլ 5:

Ակնցի Ղազէր Ալա Միսաքեան, ի Տէր հանգեալ 70 ամաց
1866 Յունիս 22:

Աս հանգչի Քեօի Օղլու Մարտիրոս, բնիկ Կեսարացի,
հասակաւ 60 ամաց, ննջելոյ ի Տէր 1866 Նոյեմբեր 7:

Աս հանգչի Ստեփան Աքնաղեան, Զմիւռնեացի,
հանգուցեալ 10 Փետրվար 1868:

Այս է աստան հանգսեան, Հալեպցի Մինասի,
որդի Պուլուլ Ղալայի, որ հանգեալ 30 հասակի՝ 1867 Յունիս 5:

Կրտսեր որդւոյն Տիգրանի, որ ի տիս 7 փոխեցաւ յերկինս
1865 Դեկտ. 8:

Յովհաննէս մեծ որդւոյն Գաղսալի, որ ի 22 ամաց հասակի
կնքեց զմահկանացուն ի 1867 Օգոստոս 11: Յիշեցե՛ք յաղօրս:

Շիրմիս տակ հանգչի դուստրիկ
Ֆուլեանէ Պողոս Սէֆէրեանի
Որ ի զեղածիծաղ հասակի
Ճաշակելով զդառն մահ
Թաւաւ երկինս իրր աղաւնի.

Մնեալ ի 23 Յունվար 1832, զախճանեալ ի 14 Յունվար 1868
յԱղքատնդրիս:

Ախտ անբոյժ գինեւ պատեցին
 Որպէս դու բոյր նագելի
 Նախանձեցայ ես ալ քեզի
 Ասեցի զարեւ աշխարհի
 Եւ զխանդաղասանք իմոյ ծնողի
 Փութացի հետեւիլ քեզ, վայելել
 Ի միասին, զարեւ ու զանձրեւ յաւիտենից
 Ազապի դուստր Սեֆեր Պօղոսի
 Ծնեալ 7 Յունվար 1865,
 Վախճանեալ 1868 ի 15 Յունվար
 յԱլեքսանդրիա:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Աստանոր հանգչի մարմին Տիկին Ուլուժպիկ,
 Դուստր Աղիայի Կ. Պալանցույ,
 որ քառասուն երկու ամենի կեցեալ, կնքեաց զմահանացուն
 ի 1888 Դեկտեմբեր 16: Աղեքսանդրիա:

Մարիամ դուստր Յակոբեանի, ծնեալ ի 29 Յունիսի 1866,
 եւ հանգեալ ի 26 Ապրիլի 1869: Յիօքէ՛ք ի Յէր:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Եսայի քնիկ Հալէպցի, Աուրքին Յակոբի, մկրտուի եւ աջակերտեալ
 յերուսաղէմ, ննջեաց ի Տէր ի հազար ութ հարիւր վաթսուն ինն, Օգոստ. 24,
 ի հասակի 16 ամաց:

— Աստ հանգչի Օրիորդ Երանուհի,
 Դուստր Աշքեան Յակոբ աղայի,
 Բնիկ Կեսարիոյ գիւղէն Թալասի,
 Ծնեալ յԱղեքսանդրիա Ագիպտոսի,
 ի հազար ութ հարիւր յիսուն վեց ամի:
 Սա անկու ցաւօք անդարմանելի
 Դառնադին մահուան յանել անկողնի
 Զմեզ սուգ թողլով իւրոյ ծնողի
 Զմահանացուն կնքեաց յաշխարհի
 Գնաց հարս անրիժ ի գիրկ Գրիստոսի
 Յամին հազար ութ հարիւր վաթսուն իննի
 Օգոստոս ամսեան ճիշդ երեսունի:
 Յիշեցէ՛ք յաղօթա:

Թալասը Հանի Զաֆարեան
Էլի ալըր եառարընսա
Վեֆաթ էթի Իսկենդերէսէ
Պին սեֆիզ եիւզ երմիւիմսէ:

Աստ հանդչի նշխարք մարմնոյ Գէորգայ Ճիվայիրճեանի,
որ ի 32 ամեայ հասակի փոխեցաւ, յամի 1870 Ապրիլ 28.
սի որ կարգացեր յիշեցէք յաղօթս:

Ձայնատուր Տիրացու Մինաս, Պոլսեցի, 35 տարեկանին վախճանած, 1870:

Աստ հանդչի Հանի Հախսիմէի մարմինը,
որ էր դայեակ և քոյր Հանի Ինճէի,
նշեաց ի Տէր ի հասակի 70 ամաց, 1870 Սեպտեմբեր 9:

Գէորգ Ազա Սուսուճեան, անդացի, 52 տարեկան:

Աստանոր, ամբաստին սակերք Տիկին ԱնՆայի,
գնւար Նզիտյի Կ. Պոլսեցւոյ,
որ հանդեաւ ի Տէր երեսուն հինգ ամեայ հասակին,
ի 1870 Դեկտեմբեր 24ին. յիշեցէք յաղօթս:

Կարապետ տղա Ճէվահիրճեան, փոխալ յասեայս
ի 1867 Մայիս 6, ի հասակի 70 ամաց:

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Տէր Աբրահամ Քահանայի Աճէմեան Պոլսեցւոյ, որ ի սէր ազգին
փոխանակեաց զկեանս իւր ընդ մահու և կաց յուսով
վերին հասուցման: 1872 Փետր. 25:

Յապան հանգստեան Աղեֆանդրիացի Գրիգոր Սէֆէրի,
Եմեալ ի 1829, ցաւօք անդարման ինկաւ յանկողնի,
Կմբեաց զմահկանացուն, եղաւ յայս օրմի,
1874ի Օգոստոս ամսոյ 30ին: Յիշեցէք յաղօթս:

Ա Ս Տ Ա Ն Դ

Նզաւ մարմին Սրբուհի Տիկնոջ Ճէվահիրճի Հուկասի:
Հանգեաւ ի Տէր 1875 Նոյեմբեր 12, ի հասակի 66 ամաց:

Բարթող Ֆիտան կիւլի
Աշըքեան փաշների
Մն պէշ հաշ պաշտուն սիննի
Պու տիւյնանըն սաքինի
Պիր բիւզկետար տըր էսաի

Սրբառու բառւ նազիք կիւլի

Կիւղէլ կէրէկ էմսայի

Բուհի սէմայա ուշտի

1884 Դեկտեմբեր 8.

1860 տողառւ Օգոստ. 23.

Իսկէնտէրէտէ:

Այս է տապան Կարապետ էֆէնտի Յակոբեանի,

ծնեալ ի Զմիւռնիա, ի 25 Սեպտեմբեր 1825,

հանգեալ ի Տէր ի 13 Հոկտեմբեր 1887:

Յիշեցէք յաղօթս:

(Եւ ասկը Ֆրանսերէն լեզուով գրուած):

Դ Ա Մ Բ Ա Ր Ա Ն

Ոսկերիչ Կարապետ աղա Մեկզնեանի,
ծնած 1825, վախճանած 1874 Օգոստոս 20:

Յիշեցէք յաղօթս:

Այս է տապան հանգստեան

Աւագ բազում աշխատեցաք

Եւ ոչինչ կալաք

Սա ինչ դժբաղդ անցք էր անցք

Այն հափն մահու որ յիս փչաց

Հայրենիքն էր վան քաղաք

Ալեքսանդր արդ իմ բնակ

Եւանք իմ էառ զվախճան իւր

Սակայն որդիք գտանի ուր

Դոյք կարասիք չեն ինձ օգուտ

Այլ ընթերցող լիչիւր հմուտ

Լցեալ ամօք քառասնեկի

Սուր երկասյրի յառ ուժգնակի

Տուր ոգորմիս բանին շնորհաց

Եւ ընկալցիս ցէն ըզվարձ

Աս է յորժամ երգես տա Տէր

Նայեպէս մաղթեալ և վառն մեր

Սուգա ես աստ ի խոր շիրիմ

Եամի թուականին Փրկչին 1874 Օգոստ. 24:

Աս հանգչի ցըօյաւրք ոսկեբաց

Շահին Յովսէփի Շամլեանի

Բնիկ Պելէն գեղջէ այր

Բարեպաօս եւ հօանաւոր

Պայաւր արհեստի որ ի

Հասակի 46 ամաց փոխեցաւ յաստեացս
 Ան յոյսն վերին բողոքի ի սուգ
 Յարամամ յալեզարդ հայր իւր
 Սէ սերունի մայր եւ զսարարազդ
 Ամուսինն ընդ երեք որդիովք:
 1877 Յունվար 4:

Շիրիմ, Մարիամ տիկնոջ տղեկան Մկրի,
 որ հանգեաւ ի Տէր ի 1878 Յունվար 23,
 ի հասակի 85 ամաց:

(Արարերէն Տապանադիր)

ՄՈՐԿՈՍ ԱՊՏԷԼ ՄԷԼԻՔ, ՎԱՆԺԱՆԱՆ 18 ՓԵՏՐՈՎ 1879:

Այս տապանաքարերէն մատուցողապէս 50 հատ անեղծ պատե-
 ւած էին տարիներէ ի վեր ու կը մնային Պօղոս-Պետրոս եկեղեց-
 ւոյ շրջափակի գերեզմանատան մէջ: 1928 Սեպտեմբեր 17ին,
 մասնաւոր արարողութեամբ, նշեցեալներու սակերտութիւնը կը
 փոխադրուին Պապ Շարֆի նոր գերեզմանատանը, ե իւրաքան-
 չիւրին տապանաքարը դատ դատ, իր սակերաց վրայ կը գե-
 տեղուին, գերեզմանատան արեւելեան կողմի շրջապատին մօտ:
 Այժմ քիչ թիւով շիրմաքարերու արձանադրութիւնները ան-
 ընթեանելի են, իսկ մի քանիներ երկու կտոր ե իրենց տեղե-
 րէն խախտած: Այս տաթիւ, արեւելակողմի պատին կեդրոնը
 կը գետեղուի մարմարեայ յիշատակարան մը, հետեւեալ արձա-
 նադրութիւններով:

«Մեանի որ ի Տէր ցնջեցին. յամի Տեառն 1928 եւ ի տմարա-
 կան րուականին մեռում ՌՏՀԷ, ի նայրապետութեան ամենայն Հա-
 յոց Գեորգայ Ս. Սրբազան Կարուիկոսի եւ հրամանաւ Աստուծո-
 ղին Սգիպոսի Թորգոմայ Սրբազան Արեւիկոսի, նախագահանի
 սաս ընդ հողեալ ծածկեցան անիւնք ամենայն ցնջեցելոց Հայոց
 Ալեքսանդրիա, ի սկզբանէ անիւ լնակութեան մեռացնից ի Բա-
 դափա մինչեւ յամն 1887, րադեալք էին նախկին գերեզմանա-
 ան, եղելոյ ի բակին Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյ եւ փոխա-
 դրուիլն որոց կասարուցաւ օրննութեամբ եւ երգօք հոգեւորօք,
 յերկրորդում աուր Մեռելոց Տօնի Վերացման Սրբոյ հաշին: 17
 Սեպտեմբեր 1928 ամի:

Անուանք ումանց ի ցնջեցելոցս այսոցիկ, կան ի վեմն տապա-
 նաց իւրեանց. իսկ այլոցն ընդ անուանցն ամենեցունց հանդու-
 ցելոց ի յոյս անվախման փառայ գրեալք են ի դպրութեան կե-
 նացն յաւիտեանից, 17 Սեպտեմբեր 1928»:

* * * «Կառուցաւ աղբիւրս այս արդեամբք եւ ծախիւր տան քարեաւաշտի
 Մանուկ Յ. Մանուկեանի, «Մանուկեանց», ի յիշատակ պաշտօնի ւ նշե-
 ցելոց, որոց սկերք կան ամիսփեայ յայտ՝ գերեզմանապաշտիս»:

17 Սեպտեմբեր 1928 Ագերանադիր:

ՆՈՐ Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ Ե՛ՆԵՂԵՑԻՆ

Երբ 1830—1880 քառամեակին, Աղեքսանդրիոյ Հայոց թիւը կը բազմանայ ու հին և վաքր շէնքին վերնայարկին մէջ կազմակերպուած մասնաւոր այլևս ժողովուրդին պէտքերուն անբաւական կը դառնայ, այն տակն գաղութին երեւելիները կը վախժաքին սենեկնայ մեծ և գաղութին վարկին համապատասխան ուղղութիւն մը, սակայն ոչ ոք նախաձեռնարկ կ'ըլլայ ժամանակին Թաղական ժողովի տակնապետը. Իզմիրեցի Թաղաւոր Փաշա Յակոբեան քաջութիւնը կ'ունենայ ձեռնարկելու եկեղեցւոյ շինութեան 1881ին, անշուշտ յայտ դնելով ժողովուրդին ձեռնարկութեան վրայ, սակայն տակաւին շէնքին հիմերը կ'ստովին հազիւ բարձրացած, երկրին մէջ կը ծագի Արապի Փաշայի ըմբոստութիւնը 1882ին, և Աղեքսանդրիոյ Զարդը և ռմբակոծութիւնը կը հաստատուի, ընդհատուած շինութիւնը կը շարունակուի Թաղաւոր Փաշա Յակոբեանի աշակուրջ հակողութեան տակ և քանքերով, և դարձաւորներու ու շինութեան հակիչ Անան Արթիւնի գործակցութեամբ. եկեղեցիին շինութիւնը կ'աւարտի 1884ին, արժեկով 540,583,29 Եգիպտական դահեկան, ինչպէս ջոյց կուտայ ստորեւ նշանակուած Թաղական ժողովի 1885 Ապրիլ 10ի արձանագրութիւնը:

«Նորակառոյց եկեղեցւոյ շինութեան համար եղած ծախսը ճիւղ հարիւր հազարուն հազար ճիւղ հարիւր ութսուն երեք դրուոց հասնել ինը փարայ, Ազգային ժողովս ՐՈՍԵԼԻ յետոյ կը վաւերացնեմք, յԱղետանգրիա 1885 Մարտ 29 եւ Ապրիլ 10»:

Գրիգոր Կիւսիբեան	Անտոն Արթիւնի	Ջննոպ ՊԼ Մէրճեմեան
Մկրտիչ Ռէյզեան	Յակոբ Աշըգեան	Կարապետ Ռէյզեան

1884 Դեկտեմբեր 9ին տեղի կ'ունենայ նորաշէն Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին օծումը մեծ հանդիսութեամբ, Երուսաղէմէն յատկապէս հրաւիրուած Յարութիւն Եպիսկ. Վեհապետեանի ձեռամբ. Այս արարողութեան ներկայ կ'ըլլան Նուպար Փաշա և տիկինը Յուլիկ Հանըմ, Թաղաւոր Փաշա Յակոբեան և իր տիկինը Երանուհի Հանըմ, Թաղական ժողովի անդամք և գաղութին մեծամեծները:

Օժման արարողութենէն յետոյ, Վասպուրականցի Կարապետ Մելիքեան կը կարգայ օրուան տաթիւ ստորեւ նշանակուած հաւուր:

ՃԱՄԻ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐԱՇԷՆ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ Ի ՔԱՂԱՔԻ
ՄԵՆՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՑ

«Կառուցեալ է անուամբ սրբազան Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի այս նորաշէն Սբ. Եկեղեցի, ի պարձանս Հայկազնեաց Հայ գաղութին լուսաւորչականաց: Անա այսօր օր ցնծութեան, այսօր օր ուրախութեան եւ անա այսօր օր զուարճութեան բնդհանուր, Քրիստոսի ժառանգ Ազգի Հայոց մեծաբանաց արանց եւ կանանց: Եւ այսօր որպէսզի Քրիստոս Տէրն մեր եկ ի քաղաքն Երուսաղէմ, մուտ ի քանարն զոր շինեալ եւ կառուցեալ էր քաջ Արեայն Իմաստունն Սողոմոն, ի քաղաքի Արոտոյ հօր իւրոյ, վասն անուան Սուրբ Հօրն Նրկնաւորին, Սուրբ եւ Հրաշալի Դալլասեան Քրիստոսի Որդւոյն Միածինի եւ հրամանաւ Հօրն Նրկնաւորին օրհնեաց, սրբեաց եւ մաքրեաց եւ սուրբ բերանով իւրոյ նորաւայեաց ասելով «Տուն իմ քուն, աղօթից զոչեցի» եւ այլն, եւ այլն: Անա նման Տեառն Մերոյ Դալլասեան ի Սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ: Այսօր եկեալ է փոխանորդն նորին շինեալ եւ փոխանակ Սրբազան Առաքելոց եւ Սուրբ Հայրապետաց: Սրբազան եւ առաքելաւորն եւ Տեառն Յարութիւն Ազգաստեման Արեայնկոպոս եւ հոգեւոր Հայրն մեր, եկ ի քաղաքն Աղեքսանդրիա եւ մուտ ի քանար նորաշէն որ կառուցեալ էր եփելանս Քաղւոր Վսեմափայլութիւնը, վասն անուան Տեառն մերոյ: Սրբազան հայր մեր, իւր հայրախնամ զրոյրեամբ օրհնեաց, մաքրեաց եւ Սրբալոյս Իւլոյն Միւռոնմուն սրբեաց եւ հրամայեաց ասելով. *«Ահա տունս, այս տուն, տուն է այսուհետեւ, տուն ազօթքի կոչեցաւ, արարէք որպէս պատուիրեաց Տէրն մեր, իւր հաւատացէք»*: Եւ անա նորին Սրբազնութիւնը այսօր առաջին Սուրբ Պատարագը կը մատուցանէ ի վերայ օրհնեալ, մաքրեալ, սրբեալ Սուրբ Սեղանոյ, որ Տէրն մեր բազմեալ կայ ի վերայ վեմի մը. հաւատոյ, եւ անա հայրախնամ Սրբազնութեան աղաղակէ եւ ասէ. «Սեղան Սրբութեան եւ տեղւոյ հեռեականման բնակարան եւ մատուռ, Քրիստոս բազմեալ ի մարդասիրական իշխանութեամբ ձայնի օծուցանէ, եկայ օրհնեալ Հօր իւրոյ եւ ժառանգորդ Սրբ. Մերորդութեան, եկայ առ իս եւ եւս հազուցեա զճեղ մկնչեւ յաւիտեան, վասն անուան Հօրն Իւրոյ Կենդանաւարտի»: Առաքելաւորն Սրբազան հոգեւոր հայրն մեր, որպէս լցուց զմեզ ուրախութեամբ եւ զովացոյց զսիրտ ամեն հաւատացեալոյ:

Եւ բազմաթիւս իշխանապետաց եւ իշխանաց պահեսցէ զանձինս նոցին երեւելի եւ աներեւոյր փորձանաց, ամենայն պարագա-

Աղեքաանդրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցին

Աղեհամցրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս Եկեղեցւոյ խորանը

յուժ եւ վարձք աշխատութեան նոցին ի Տէրն եկեացէ բարեխօսութեամբ Սրբազան Հօրն մերոյ: Դարձեալ պարտիք աղօթել եւ աղօթիւք շնորհակալ լինել, առ Եղիպտոսի համօրէն լուսաւորչակրօն Հայոց ազգի որ եկին յօխանն եւ քաղական սիրալիք ընկերութեամբ յամայն յարդուրիւն որ բերին ընծայ եւ մատուցին եւ պատուեցին վասն լուսաւորութեան եւ պայծառութեան նորառն Սրբոյ Եկեղեցոյն Աղեքսանդրիոյ, ըզնրման ձեռնդեան Միածին Որդին. երբ Միածին Բանն Աստուած ծնաւ ի Այրին, ընծայուեցաւ ի Եփ, եհեմ քաղաքի երբ նորածին Սր. Մանուկն ի գիրկը Սրբոյ Կոյսի Մօր Եւրոյ կը գրկուէր. ահա եկին ի յարեւելեաց ի քաղաքն Մոզաց երեք արեւայ, Մելեոն, Դասպար եւ Պաղասար, բերին ընծայ, ոսկի, կնքուիկ, ամանով լի էր խունկ, ըզմիւսս եւ զառիսս, ընծայեցին ըզնորածին Մանուկ Տէրն Յիսուս Բանն Աստուած եւ բուրեցին հոգ անուշ որպէս բուրվառ աղօթից, եւ պարգեւեցին զպարգեւս իւրեանց: Արարին աղօթք եւ երկրպագութիւն եւ դարձան զնոցին առ համապարհաւ իւրեանց, որպէս եկեալ էին:

Նոյն եւ նման նոցին ահա եկին քաջ իօխանն Եղիպտոսէ ի Աղեքսանդրիա, բերին ընծայ եւ ողորմութիւն եւ լուսաւորեցին նորառն Սր. Եկեղեցին իւրեանց ընծայ արաին, որ կառուցեալ է վասն անուան Փրկչին մերոյ եւ վասն անուան Սրբազան Առաքելոց: Արարին ուխտ եւ երկրպագութիւն եւ դարձան զնանապարհաւ իւրեանց, Տէր Յիսուս Փրկչին մեր եւ ապաւին ամենեցուն Բանն Աստուած քաջ երկար կեանք ազնուազարմ քաղական եւ իօխանն պարունաց եւ սիրալիք ընկերութիւն ազնուականաց, որ սիրով լուսաւորեցեն Սր. Եկեղեցիս եւ ողորմեցին առաջ ողորմութիւն փոխարէն ընծայած ողորմութեանց նոցին, միայն հազիւ բիւրապատիկ հասուցէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, եւ ողորմութեամբ իւր լեցուցէ զքահայ նոցին, հոգեւոր պարգեւօք եւ մեծահաւաք Աստուածութեամբ ի վերսին եղեալ Հոգին Սուրբ իջնէ ի վերայ հոգոց համայն ննջեցելոց նոցին: Որպէսզի լուսաւորեցին ընծայուք այս Սուրբ Եկեղեցին, նոյնպէս լուսաւորեցէ Տէր ի ննջեցեալս եւ պանեաց ամենայն պարագայս նոցին եւ զայսակ նոցին բարի յիշատակ պանեաց, անվնաս առացէ ամեն:

Կեցցէ Սրբազան հոգեւոր Հայրն մեր բազում օրհնութեամբ:

Նոյնպէս մենք պարտիք մեծապէս շնորհակալ լինել վասն հայրասնեամ զայսեան իւրոյ փոխանակ Տեառն մերոյ: Զոր եւ պարտիք շնորհակալութեամբ խնդրել ի Տէրն մեր, կենաց Սրբազնութեանն, Տէր քաջ կարողութիւն եւ երկար կեանք պարգեւեացէ, կատարեալ առողջութիւն: Որ լինի միշտ մխիթարիչ, զովա-

ցուցիչ առ հոգեւոր որդւոց իւրոյ եւ մենք խնդրեմք նորին հայ-
րախնամ Սրբազնութենէն, որ միշտ անպակաս արասցէ իւր Սր-
բօղնութիւնը վասն ամենայն հաւատացեալ Քրիստոսի ժողովոց սի-
րելի որդւոյ իւրոյ, եւս պարտիմք աղօթել առ Հայր Նրկնաւոր եւ
շնորհակալ լինել ազգայնաւ եւ քաղ իշխանութեան եւ Տէր բնդ-
հանուր վիճակի Սգիպոսի եւ Աղեմանդրեաց: Նախագան եւ
քաղ հետեւոր եղսկանս Նուպար Վսեմութենէն, եւ մասամ եղսկ-
լանս Վսեմութենէն, եւ ամեն այն պարագայով մեծաւոյ: Խնդ-
րեմք առ Նրկնաւոր Հօր մեր եւ Ասեղծոյն աշխարհի, ասցէ եր-
կար կեանք եւ պարգեւացէ զպարգեւ Սրբոյ Հոգւոյն, բնդ հո-
վանեալ Սուրբ Աշին, եւ պանպանութեամբ Սուրբ կենսաբեր
եաշիւ իւրոյ այսմ յեւե մինչեւ ի յաւիտեան, ի հաւատաւոր ողոր-
մութեան իւրոյ:

Եւ եւս պարտիմք աղօթել ջերմեռանդութեամբ, ուղիւ սր-
աիւ խնդրեմք առ Աստուած Միածինի վասն կենաց բազմաթիւս
բազմեռախս եւ իշխանապետ եւ տէր ազգի Հայոց Աղեմանդրիոյ
եւ փոխանորդ Վսեմափայլ քաղ Հետեւորի, եղսկանս Քաղուր Վր-
սեմութիւնն եւ մասամ եղսկլանս, ազնուազարմ մեծաւոյ, Տէր
Յիսուս Որդի Միածին Բանն Աստուծոյ ասցէ երկար կեանք Վսե-
մափայլութեան կենաց, պարգեւացէ եւս զպարգեւս Հոգւոյն Սր-
բոյ ասս եւ ի հանդերձելումն իւրոյ: Եւ սիրելի Լեւոն Պէյ որդ-
ւոյն իւրոյ. Տէր Յիսուս Աստուածն ամենայնի նախ երկայն կեանք
ասցէ եւ բարեյշուսակ պանեացէ եւ ամենայն պարագայս իւր ամ-
բողջ եւս անվնաս արասցէ եւ խորին ծերութեան հասուցէ, բա-
րեխօսութեամբ քաղան Առաքելոց Քրիստոնեայ մերոյ, որ բա-
զում ջանիւք եւ առաւել աշխատութեամբ Կառոյց այս Սուրբ Ն-
կեղեցին վասն սիրոյն Քրիստոսի եւ վասն սիրոյն Սրբազան Ա-
ռաքելոց, որ շինեաց եւ զարդարեաց ի պարծանս Ազգի Հայոց
եւ ի պատիւ յիշատակի լուսաւորի Պօղոս Պէյի մեծ ազնութեան.
Տէր Յիսուս Աստուածն լուսաւորեացէ զնոյնն նորին եւ Նրկնից Ար-
քայութեան արծաւաջուցէ եւ նորին փոխանորդին երկայն կեանք
պարգեւացէ: Տէրն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի իւր աննառելի շը-
նորհիւն եւ Սրբոյ Հօր բարեխօսութեամբ ասցէ երկար կեանք եւ
կարողութիւն:

Կեցցէ հարազատ եւ տէր բոլոր Սգիպական Ազգի Հայոց եղ-
սկլանս Նուպար Վսեմութիւն եւ ամենայն պարագայք:

Կեցցէ Սր. Նկեղեցւոյս բազմաթիւս, բազմեռախս եղսկլանս
Քաղուր Վսեմափայլութիւն ամենայն պարագայով:

Կեցցէ Սգիպոսի քաղ, ազնիւ իշխան եւ բաղական եւ բն-
կերութեան հարազատ միաբան եւ ամեն պարագայով:

Դրուեցաւ նախ այս ի մէջ եղիպոսի վիճակի, ի ժամանակի քաղ հռետորի Էզեկան Նուպար Վսեմուքեան, բազմաթիւս Էզեկան Քաղւոր Վսեմափայլութեանն, եղել օծումն Սբ. Տաճարիս 1884 Դեկտ. 9ի Ալեքսանդրիս:

Ճառս այս արարեալ է վասն ի պարծանս տղգի Հայոց եւ վասն նորոգ ժինեալ Սբ. Սկեղեցւոյ նուաստ եւ անարժան ծառայ յարգութեան ձերում պանդուխտ Կարապետ Մելիքեան Վասպուրականցւոյ:

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆԿԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Նորաշէն եկեղեցին կառուցուած է գոթական ոճով, աղքատին զեարնին գրեթէ կեդրոնը, իր այժմու դիրքով, Սկեղեցիին մայր դրան ճակատը կը տեսնուի հետեւեալ գրութիւնը. «Յիւնցեի յաղօրս զնոյի մեծանուն Վսեմ. Պօղոս Պէյի Սուսուֆեան Զմիւռնացւոյ անման բարեբարի Ազգիս, յամի 1884 եւ Հայոց ՌՅԻԳ»:

Իսկ աւագ դրան փեղկերուն վրայ, սա տողերը. «Յիւսասակ Զեմուր Պէյ Մերամքընեան»: Աւագ դրան աջ կողմը, հետեւեալ յիշատակարանը. «Յիւսասակ այցելութեան Վեմ. Տ. Տ. Մկրտիչի Ա. Սերազմազոյն Կարողիկոսի Ամենայն Հայոց 1893 Օգոստոս 7 Ալեքսանդրիս»:

Տաճարին աջ ու ձախ դռնիքներուն մէջ, վերնատան երկու սիւներուն մօտ կան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի և Ս. Ներսէսի նկարները, հետեւեալ յիշատակարանով. «Նուէր պատկերս քիկին նրանուցի Քաղւոր Փառայ Յակոբեանի, ի յիւսասակ նոցւոյ Դարուհի վաղամեծիկ Սրիւրդին իւրոյ, 1884»: Տաճարին ներքին մասը տնային է, բարձր պատերով, որոնց վրայ կան երեքական լուսամտո տներ, զանաւոր ապակիով իւրաքանչիւր կողմը: Սկեղեցւոյ մէջ դռնուող մեծ և փոքր մետաղեայ կանթեղները, թիւով 13 հաս, նուիրուած են Քաղւոր Փաշա Յակոբեանէ, ի յիշատակ վաղամեծիկ դստեր, սա արձանագրութեամբ. «Ի վայելումն Պօղոս-Պետրոս Սկեղեցւոյն, կը նուիրէ կանքեղս, Քաղւոր Փառայ Յակոբեան, ի յիւսասակ նոցւոյ Դարուհի վաղամեծիկ Սրիւրդին»: Աւագ խորանը որ զատուած է փայտեայ վանդակով մը, ունի զեղեցիկ գոթական ոճով խաչկալ մը ու սեղանին ճակատը Աւատարանին սա համարը. «Այս է պատուէր իմ, զի սիրեսչիմ զԼիւնեանս, որպէս եւ ես սիրեսչի զձեզ»: Խորանին աջ ու ձախ կողմերը կան փոքր սեղաններ, Ս. Պօղոսի և Պետրոսի նկարներով, նուիրուած Քաղւոր Փաշա Յակոբեանէ: Աւագ սեղանին Ս. Աստուածածնայ պատկերը, որ նուիրուած է Քաղւոր

Փաշա Յակոբեանէ, որուն վերեւ կը կորչացուի առ առջը. «Այս է հացն որ յերկնից իջեալ»: Աջակողմեան պահարանին մէջ կը գտնուի Մկրտաւթեան աւազանը, շինուած Թաղաւր Փաշա Յակոբեանի եղբոր՝ Կարապետի կողմէ, հասեւեալ յիշատակարանով. «Շինեցաւ Ս. Աւագանս նորաշէն եկեղեցւոյ Պետրոսի եւ Պօղոսի Առաքելոցն յԱղեմսանդրիա, ծախիւք մեծաբոյն Կարապետ եֆեմեանի Յակոբեանց, ի յիշատակ նոցայ ծնողայ յւրոյ 1884»: Ինչ Աւազանին ճակատը առ երկառջը. «Մկրտի Քրիստոս եւ սրբին տաճարով ամենայն»:

Եկեղեցին ընդարձակելու համար, դաւիթը կը միացուի տաճարին եւ մայր դրան աջ կողմը կը շինուի սանդուխ մը, զէպի կանանց վերնատունը առաջնորդող, որուն տրեւմանեան կողմը կը կառուցուին հայկական սեռով մեծ եւ փոքր կաթողիկէներ, կանանց վերնատունէն անցք մը կ'առաջնորդէ նոր դաւիթին վերնայարկի սենեակը, որ իբր պահարան կը դարձած է եկեղեցական զգեստներուն համար: Աւագ դրան ձախ կողմը կը գտնուի փանկայր, Գալով դանդակատան, որ նոյնպէս կոթական սեռով շինուած է, կը հանգչի ասանիքին տրեւմանեան ծայրը: Այսօր յիշամեակ մը վերջ, շէնքին ընդհանուր ամրութիւնը կապածի տակ չէ անշուշտ, բայց եւ այնպէս թէ արտաքին եւ թէ ներքին որոշ մասերը նորոգութեան կը կարօտին: 1902-ին, եկեղեցւոյ նկարները կը նորոգուին եւ խաչկայները կ'սոյնեցծուին, ինչպէս ցոյց կուտայ հետեւեալ յիշատակարանը».

Նորոգեցաւ նկար Ս. Տաճարիս,

Եւ սեկեղծուին երկոյ խաչկայոց

Մտիւիք Վսեմ. Աբրահամ Փաշա Բարթողի

Ի յիշատակ ծնողաց իւր

27 Օգոստոս 1902:

Աղեքսանդրիոյ եկեղեցին նորոգուած է նաեւ 1923ին եւ հայկական սեռով մայր դրան վերեւի յառաջամասը շինուած է 1914ին, Հինայէթեանի ժառանգութենէն, Առաջնորդարանին կողմէ գանձուած 1000 ոսկի տուրքին գումարով:

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆՈՒԻՐՈՒԼԵՐ

Ա Ն Օ Թ Ն Ե Ր

Արծաթ խաչ սեկեղծեալ, 3 օխա 340 տիրէմ, Լեւոն Պէյ Թաղաւր Յակոբեանէ, վասն յիշատակ քրոջը Դարուհիի, 1884 Օգոստ. 12:

Երկու հատ արծաթէ ս'իւն, 1 ռուս 50 տիրէմ, սակեղօծ, նուէր տիկին Արուս Կարազեա Գալուստեանէ, 1884 Օգոստ. 12ին, 1 արծաթէ սկիւն, 1 ռուս 25 տիրէմ, նուէր Մելգունեան Գրիգոր և Կարապետ Էֆէնտիններէ, 1884 Մայիս 1ին:

Երկու արծաթէ քառաթեւ խաչ, 355 տիրէմ, նուէր Հայկ Էֆէնտի Էֆրզիէրէ, վասն հոգ. ս. սրգաւոյն Յակոբայ, 1885 Ապրիլ 7:

Եպիսկոպոսական արծաթեայ դասադան, 1 քաչ 210 տիրէմ, նուէր վսեմ. Ռէիզեան Եղբայրներէ, 1884 Դեկտ. 12ին:

Երկու արծաթ խաչ, 2 ռուս 140 տիրէմ, նուէր Գաբրիէլ Զարգարեանէ, 1885ին:

Երկու ձեռաց խաչ արծաթ, սակեղօծեալ, 105 տիրէմ, նուէր Տէր Գալուստ քչ. Վանեցեայ, 1886 Մարտ 6ին:

Զոյգ մը արծաթեայ սակեղօծ տապանակ, Երեքական գլմբով, մանրանկարը Էջմիածնի, 1 քաչ 240 տիրէմ, նուէր տիկին Արուս Կ. Գալուստեանէ, 1887 Յուլիս 10ին:

12 հատ տապակիէ և 24 հատ ժայտեայ ծաղկամաններ, նուէր Սեդրակ Դաւիթեանէ 1884ին:

Երեք մեծ քառք տաճարին մէջ և 8 գաւիթը, նուէր Տիկին Երանուհի Բարթող Փաշայէ, 1915ին:

Ձեռքի արծաթ խաչ, սակեղօծեալ, 35 սայլան քարերով, 55 տիրէմ, Սրբոց մասամք Պետրոսի, Պօղոսի, Մինասի և Սարգիսի, նուէր Պօղոս Փաշա Նուպարէ:

Երկու ձեռաց խաչ, սակեղօծեալ, նուէր Տ. Ղեւոնդ Քհնյ. Պաշտաւանիէ:

24 հատ Նիքիէ փոքր աշտանակներ, Անտոն Էֆ. Արթինօֆէ: 2 ճաճանչաւոր արծաթ խաչ, նուիրեալ տիկին Սիմա Կիւտիկեանէ, 1884 Յուլիս 1ին, 3 ռուս 140 տիրէմ:

Սակեղօծ արծաթ խաչ, 28 տիրէմ, նուիրեալ Վահան Փէշտիմալճեանէ, 23 Յունիս 1902:

Արծաթեայ Ս. Միւռոնի աղաւնի, 180 տիրէմ. «Ի յիշատակ պանդուխտ կենաց նուիրէ Աղաւնիս Աղեֆսանդրիոյ Պողոս-Պետրոս եկեղեցւոյն, Այնթապի Յարութիւն Նազարեան, ի բուին Փրկչի 1913 Նոյմ. 1»:

Ձեռաց արծաթ խաչ քարիւ, 103 տիրէմ, ի յիշատակ տիկին Բերկրուհի Մարգարեանի, նուէր Վահան Մարգարեանէ, 1926:

Արծաթեայ տապանակ սակեղօծ, Երեք գմբէթով, 335 տիրէմ, նուիրեալ Խոսրով Եւսուսէ Մերճեանէ:

ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ Ս. ՄԱՏԵԱՆՆԵՐԸ

Զոյգ մը Աւետարան արծաթապատ, մութ գոյն թաւիշով, 3 օխա 240 տիրէմ, նուիրեալ Գրիգոր Էֆէնտի Կիւսիւկեանէ, 1884 Յունիս 1:

Զոյգ մը Աւետարան կարմիր թաւիշով, արծաթապատ, 3 օխա 190 տիրէմ. վասն հազոյ կտրապետ Գալուստեանի:

Իւզաքերից արծաթապատ Աւետարան, նուէր Գէորգ Եւսուֆեանէ:

Մէկ ձեռագիր Աւետարան, նուէր Պետրոս Պէտեանէ, 1903 Նոյմ. 9:

Մէկ արծաթապատ Աւետարան, 225 տիրէմ, նուիրեալ Ես-փակիմ Մուղալեանէ, 1916 Դեկտ. 4ին:

Փաք թաւիշ արծաթապատ Աւետարան, 290 տիրէմ, նուիրեալ տէր և տիկին Աւետիսեանէ, վասն հանգուցեալ սրբուհի իւրեանց, 1926 Յունիս 6ին:

Ծառաց 3 հատար, ապ. Պոլիս 1792ին, և Մայր Մաշտոց, ապ. Պոլիս 1807ին, Թաղուս Փաշա Եակոբեանէ:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԶԳԵՍՏՆԵՐ

4 հատ շուրջառ սկիւթեյ, չաթայթաղ, մէկ ուրար և արտախորակ, նուէր Եակոբ Էֆ. Աշղեանէ, 1885 Դեկտ. 1ին:

Մէկ սկիւթ ճերմակ աթլասէ ծածկոց, սկիւթեյ, ի յիշատակ կտրապետ Լազեանի, 1885 Յունիս:

Մէկ սկիւթ ծածկոց աթլասէ և թաւիշէ, ի յիշատակ Սահ-փան Զաղբեանի:

190 շապիկ, նուէր Արմենակ Պէյ կամարակաւէ:

Մէկ կանանչ շուրջառ, Թաղուս Փաշա Եակոբեանէ:

Մէկ շուրջառ մետաքսեայ, տիկ. Երանուշ Բարթոլ Փաշայէ:

16 փաք վարադոյր, ի յիշատակ Պոլսեցի Տիկին Հերիքա Սիմիթեանի:

Եակոբ Պէյ Բարթոլէ, Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին, ի յիշատակ սղարացեալ հոր՝ Արրահամ Փաշա Բարթոլի (Կիւլպէնկեան) նետեւեալները. 1 ձեռք ծամբադին եպիսկոպոսական ըզգեստ, 1 շուրջառ, 1 խոյր, վահագ, եմփորան, 2 հատ արտախորակ, սաղաւարտ, 2 ձեռք քանանայական զգեստ, մէկ եպիսկոպոսական դաւաղան:

1 սկիւթ ծածկոց մանիշակագոյն, մետաքս թելէ բանուած, Այրի Տիկին Յուլիկ Պօնճալեանէ, ի յիշատակ իւր կողակցին, հանգուցեալ Ճիպրայիլ Պօնճալեանի, 22 Յունիս 1904:

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ն Կ Ա Ր Ն Ե Ր

Մկրտութեան, Գլխադրի, Վերափոխման, Մենդեան, Թաղամի և Ս. Եարութեան նկարներ, Թաղաք Փաշա Յակոբեանէ, Խաչելութեան նկար մը, նուէր Արթին հաճի Պողոսեանէ, 20 Հոկտ. 1906:

Ս. Եարութեան արծաթեայ սակեղծեայ պատկեր, նուէր Ս. Խարգիսեանէ, 1920:

Արծաթեայ սակեղծ, հառադայթաւոր յիշատակարանք, Եարութեան և Խաչելութեան պատկերներով և արծաթեայ պատւանդանով, 120 աիբէմ, նուէր Տիգրն Աննա Սապոնճեանէ, 1924 Ապրիլ 25:

Ա Յ Լ Ա Ռ Ա Ր Կ Ա Ն Ե Ր

Երկու աթոռ սակեղծեայ, եպիսկոպոսական, մէկ աթոռ սակեղծեայ Առաջնորդական, ընկուզէնիէ, փորագրեայ Պողոսի և Պետրոսի նկարներով, նուէր Արքայաւ Փաշա Բարթոլէ, Մէկ երգեսն, նուէր Տիար Կարապետ Մելգոնեանէ:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ

1879 Նոյեմբեր 22 Թուակիր, Ներսէս Պատրիարքէն

1882 Դեկտեմբեր 20 » » »

1894 Մկրտիչ Ա. Խրիմեան Կաթողիկոսէն

1895 Եսենվար 18 » Մատթէոս Իզմիրլեան Պատրիարքէ

1895 Եսէլիս 7 » » » »

1896 Նոյեմբեր 3 » Օրմանեան Արքեպիսկոպոսէ

1899 » »

1901 » »

1902 » »

1903 » »

1903 Կիլիկիոյ Սահակ Կաթողիկոսէն

1906 Մկրտիչ Կաթողիկոսէ

1912 Դէորդ Ե. Կաթողիկոսէ

1912 Փետրուար 6 » Եով. Արքեպիսկ. Արշարունիէ

ԱՂԵՔԱՍԱՆԴՐՈՅ ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ Ե՛ՆԵՂԵՑԻՆ
ՇՐՋԱՓԱԿԸ ԴՏԵՈՒՈՂ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐ

Հմայեալի Մ. Վրդ. Դիմաքսեանի կողմէ Աղեքսանդրիոյ Հայոց հին գերեզմանատան վրայ խառնած տանն (տես վերը էջ 129-131) արդէն մէջ բերուած էին Պօղոս Պէյ Եռասուփեանի և Առաքէլ Պէյ Նուպարի դամբարաններուն վրայ դրուածները, որոնք կը մնան հիմա, նոյնաւթեամբ տեղափոխուելով ևկեղեցւոյն հիւսիսային կողմը:

Իսկ ևկեղեցիին հովանիին տակ, պարտէզին մէջ թաղուած են նաեւ Նուպար Փաշա, Թաղւոր Փաշա Յակոբեան, Աբրահամ Փաշա և Յովսէփ Սպիտիկ. Այվաղեան, որոնց տապանաքարերը կ'ընդօրինակենք:

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

1825—1899

Եղիցի կաֆ Բո

Արդարութիւնը ճիմն և ամեն պեսութեան:

ԴԱՄԲԱՆ

Տ. Յովսէփ Մ. Եպիսկոպոսի Այվաղեան,
 Առաջնորդ Հայոց Եպիսկոպոսի 1900—1904

Ծնեալ ի Կարին յամի Տեաւն 1831,
 Վախճանեալ ի ամիսն Յունիս 18, 1904.

Աղեքսանդրիոյ, 73 տմոց:

Աբրահամ Փաշա Բարբոյ Կիւլպէնկեան

1850—1914

Թաղւոր Փաշա Յակոբեան,

Ծնեալ ի Ջմիւռնիա 1827 Յունիս 27,

հանգեաւ ի Տէր Աղեքսանդրիոյ 1888 Օգոստոս 18ին:

(Նոյնն է Զորաներէնը)

ԱՂԵՔԱՍԱՆԴՐՈՅ ՀԱՅՈՅ

ՊԱՊԸ-ՇԱՐՔԻԻ ՆՈՐ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Ինչպէս նախորդ էջերուն մէջ տեսանք, Հայոց հին գերեզմանատունը կը գտնուէր հին ևկեղեցիին հարաւորեւմտեան կողմը, ուր 1830էն սկսեալ մինչեւ 1880, Աղեքսանդրիոյնայ

ստիւաւթիւ հայերուն իրր գ'ր'եղմանաւան ծառայած է: 1874-ին, կառավարութիւնը գիտադութիւն կ'ընէ առաջագահական նկատումներով, ննջեցեայներուն այդ վայրին մէջ թաղուելուն համար, նկատելով որ Ապու Տարատրի Բաղամար, 50 տարւան բնթացքին յարաճուն զարգացմամբ, ունեցած է խիտ բնակչութիւն մը և Հայոց գեանին շուրջը շինուած էին բազմամասիւ կալուածներ: Հասնական է ևնթագրել Դոյնիսկ չրջակայ բնակչութեան բազմութիւնը միայ, կառավարութիւնը պաշտօնապէս 1874ին կ'արգիլէր Հայոց այդ հաղամասին մէջ ննջեցեայներու թաղուէր, յանձնարարելով նոր վայրի մը սահմանումը: Երկու տարի եւս կը շարունակուի այս գերեզմանատան գործածութիւնը, մինչև որ 1876ին, կառավարութիւնը Աղեքսանդրիոյ մէջ բոլոր համայնքներուն ձրիօրէն կը տրամադրէ գերեզմանատուն ծառայելու համար, Պապր-Շարքի բնգարծակ տարածութեամբ աւաղուտ գետինը (*): Ըստ յատակագծին, Հայոց կը արուի 10,150 քառ. մէթը հող, սահման ունենալով արեւելեան և հարաւային կողմէն Յոյն Օրթոտոքաներուն և հիւսիսէն Սիւրիացի Օրթոտոքաներուն գերեզմանատունները և արեւմուտքէն Անոպիս փողոցը, որուն վրայ բացուած է գերեզմանատան մատքի գուռը: 1877ին սկիզբները, որուն Առաջնորդական Փոխանարդ Տէր Մկրտիչ քահանայ Չարքանան և Աղգային Իշխանութիւնը կը ձեռնարկեն այս աւաղակոյտերով խորտ ու բորտ գետինն հարթարման, որպէսզի կարելի ըլլայ իր նպատակին գործածել: Նոյնպէս կը ձեռնարկեն զայն չրջակայաւելու: Այս պարսպապատումը կը լրանայ 1878 Ապրիլ 8ին, ըստ գիւտնատան տամարներու արձանագրութեանց, ծախսուելով 53,127 դր. 35 փարայ, որ կը հայթայթուի հանգանակութեամբ մը, որուն կը մասնակցին հետեւեալ անձերը, սա գումարներով.

(*) Հմայիսկ Վրդ. Դիմախեան 1876ին, իր այցելութեան առթիւ կը խօսի նաեւ այս գերեզմանատան մասին, գրելով.

«Նոր գերեզմանատունը քաղաքին հարաւակողմն Թէմէի մերձ ՊԱՊՐ-ՇԱՐԻ կոչուած վայրն է, իր 17,000 մէթը տեղ, որ Բարձր Խալիփն կողմաւէ շնորհուած է վերջին տարիներս, միջնորդութեամբ Գեր. Տ. Սիւրբակ Ս. Արք.ի, երբ մի քանի ազգու հրովարտականերով քաղաքին մէջ մեռելի թաղելի տրգիւնեցաւ:

Մեր անդ գտնուած միջոցին այս գերեզմանատունն ունարիսպ և տնջուր փնտիի մը մէջ էր, իսկ այն աշխատութեան մասնոյ ներքեւ զրուած մամանակ, լսեցինք որ չուրջը սարիսպ յաշիւու ձեռնարկուած է տեղացի ազգայնոց կողմանէ:

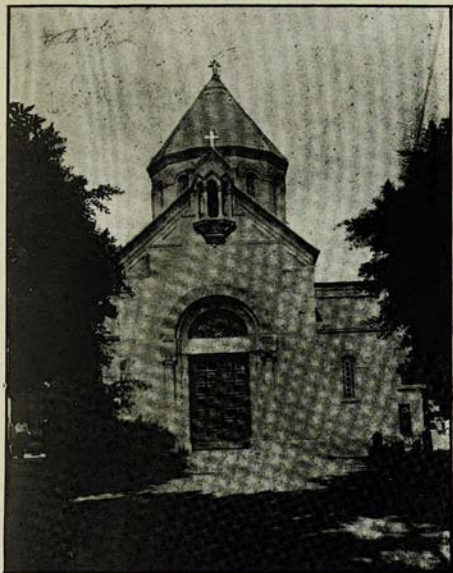
Ինքը (Շիթր Մանուէր ի Միջնորդականէ) 1878ին ապագրուած ըլլալով, ուրեմն գերեզմանատան շրջապատումին այս թուականին ձեռնաւելուած է:

Աշրճեան մէի. Յակոբ աղա	1000	Ֆրանք
Բարթողեան Աբրահամ »	500	»
Կէրիկեան Գրիգոր	400	»
Սեղրոսեան Գարրիէլ	300	»
Սէֆէրեան Եղբարք	200	»
Մկրտիչ Տէր Գառապարեան	200	»
Երզնէր Եովհաննէս	200	»
Մանուկեան Եռւսուֆ աղա	200	»
Յարութիւնեան Անտոն »	100	»
Քիւրճեան Հաճի Եովհաննէս	100	»
Լուսապարսեան Պօղոս	50	»
Կարապետեան Պետրոս	25	»
Իսճէեան Աստասուր	25	»
Չաղբճեան Սահփան	20	»
Աճէմեան Անտոն	20	»
Մաղլըմեան Խաչիկ	20	»
Միննէթեան Բարսեղ	20	»
Եովհաննէս աղա Պաղատայեան	30	»
	3210	Ֆրանք

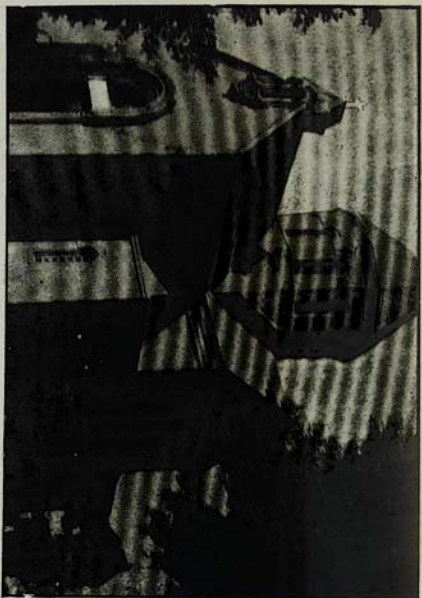
նայն թուականին 16,648 եգ. զաւ. համապատասխան արժէքով։ Գերեզմանատան ներքին բաժանումները եղած են կանանաւոր յատակագիծի մը համաձայն։ Գերեզմանատան մէջ կը տեսնուին բաւական գեղեցիկ դամբարաններ, մահարւաններ, ծառերու հովանիին տակ, չրջապատուած կանանչու թիւակա մը և ծաղիկներով։ Այժմու Շաթպի թաղամասին գերեզմանատունը, իր ներքին յարդարումով և տեսքով, ուղղին վարկին աւ պատիւին համապատասխան վիճակ մը ունի, ինչ որ Աղեքսանդրիոյ զաղութին համար պատիւ կը բերէ։

Գերեզմանատունը ունի իր կեդրոնը մատուռ մը, նուիրւած Ս. Դէորդ Զօրաւարին անուան։ Կառուցուած է հանգստեայ Դէորդ Թօփալեանի այրիին, տիկին Արտեմի և զաւակաց կողմէ։ Մատուռին հիմնարկէք տեղի ունեցած է 1925 Սեպտ.ի վերջը, իսկ օծումը կատարուած է 1927 Մայիս 22ին, ձեռամբ Առաջնորդական Փոխանորդ Տէր Մամբրէ Մ. Վրդ. Սիրուհեանի։ Մատուռը կառուցուած է հայկական սճով, ճարտարապետութեամբ Արամ Անդրանիկեանի։

Մտարան ներքեւն է գեանադամբարանը Թօփալեան ընտանիքի նշնկեցեալներուն։ Հաս թաղուած են Գէորգ Կ. Թօփալեան (1850-1923) և Վաղարշակ Գ. Թօփալեան (1885-1935)։ Շէնքին

Աղեբանդրիոյ նոր Գերեզմանաւան Ս. Գեորգ Մատենը

Աղիւսանդրիոյ նոր Գերեզմանատան Ա. Գորգ Մասունքը

մայր գրան՝ հակառակ կը կարգացուի հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Մասունս զայս նուիրեալ յանուն Սրբոյն Գեորգայ Զօրավարին, կառուցաւ ի գերեզմանավայրին Հայոց Աղեփանդրիոյ, արգեամբք սիկին Արեւմտայ Գ. Թփալեանի եւ զաւակաց իւրոյ, ի հանգիստ հոգւոյ բարեպաշտօն առն իւրոյ Գեորգայ եւ համօրէն ննջեցելոյ իւրոյ բնաճեաց եւ Աղլիս Հայոց, յամի Տեառն 1927 եւ ի մերումս բուականի ՌՅԷԶ»:

Ս. ԳԵՈՐԳ ՄԱՏՐԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԻՐԵՐ

Թփալեան ընտանիքին կողմէ նուիրուած են հետեւեալները. 7 հաս աշտանակ, 3 կանթեղ, 2 վարդապար, 1 պատկեր Ս. Աստուածածնայ, Աւագ Սեղանի համար, իւզաներկ եւ մէկ փոքրը զանգակ ու 33 պարզ աթոռներ:

Ս. Գեորգայ պատկեր, արծաթապատ, նուէր Տօքթ. Վասիլեանէ:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի նկար. «Ի յիւստակ ողբացեալ Արեւակ Ս. Շալենեանի, նուիրեց սիկին Արուսեակ Շալենեան»:

Արծաթապատ Աւետարան, տէր եւ տիկին Ն. Քիւրքճեան կը նուիրեն Ս. Գեորգ եկեղեցւոյն, իր զաւակներուն անխորձ մեղումն համար, 1 Յուլիս 1927:

Մէկ մեծ ֆաշ, 18 մամակալով, տաճարին կաթողիկէէն կախած, նուէր տէր եւ տիկին Կարապետ Շահինեանէ, ի յիշատակ զեղազարձ Յակոբ Մարկոսեանի, 1928:

Մէկ զանձանակ, Ալիս Տէյիրմէնճեանէ, ի յիշատակ գերեզմանատան մատրան, 1928:

Երկու հաս աշտանակ. «Ի վայելումն գերեզմանասան Ս. Գեորգ Մատրան, ի յիւստակ ողբացեալ մօրս Հռիփսիմե Արամեանի, Անժել Թիւրիւնճեան, Աղեփանդրիա 1929»:

Իսկ տաճարին մուտքին աջակողմէ, հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Կառարուեցաւ գերեզմանն ելեկարական լուսոց, ի յիւստակ նանց. Նազարեթի Քիւրճեան, 20 Մարտ 1934, Ս. Գեորգայ մատրան»:

Վերջացնելով Ս. Գեորգ Մատրան գոյքերու ցանկը, կ'ընդօրինակենք նոր գերեզմանատան առաջնաքարերու արձանագրութիւնները, յարգելու համար յիշատակը զաղութին մաս կազմող զէմքերուն, սկսեալ 1877էն եւ յաջորդաբար իրենց թուականի կարգով, հետեւեալ գրութիւններով:

ԱՌԱՔԷԼ ՊԷՅ ԱՊՐՈ, 1880.

Տապան հանգստեան Պոլսեցի այգեսպան Մկրի որդւոյ Մանուկայ,
որ հանգեաւ ի Տէր ի հասակի 56 ամաց, ի 25 Փետրուար 1881:

Սպարաուհի հաւատարիմ Վսեմ. Պողոս Պէյ Նուպարեան,
Աննիկ գործախա Յովհաննէսեան Պոլսեցւոյ,
ի հասակի 35 ամաց, 1882 Փետրվար 14.
Եիշեցէք զինքն յազոթս Տէրունեան:

Մկրտիչ Տիրացու Պողոսեան, Կեսարացի, հանգեաւ 50 ամաց 1883:

Այս է դամբարան Տ. Բարթողիմէոս Քահանայի Պալատիկեան
Պոլսեցւոյ, հանգեաւ ի Տէր ի հասակի 46 ամաց,
յամի Փրկչին 1885 Յուլիս 9ին:

Յայտնապէս հանգչի Յակոբայ որդւոյ, Հայկ էֆիզլեքի,
ծնեալ Աղեմսանդրիա ի 25 Նոյեմբեր 1877
եւ փոխեալ 7 Ապրիլ 1885:

Կարապետ Յակոբեան Զմիւռնիացի 60 ամաց, 1887 Հոկտ. 13ին:

Գեորգ Մանալեան Ակնեցի, 1859-1887:

Բրիտանիէ Իշլէմէնեան, ծնեալ ի Պոլիս 1842,
հանգեաւ 1888 Դեկտ. 14:

Յարութիւն Պաղատար Մամուրեան, Խարկերկցի,
ծնած 1871, մեռած 1895:

Միհրան Ղազարոսեան, Երաթիշու և գոստատու, վախճ. 1893:

Յակոբ Ռսկանեան Վարժապետ, Զմիւռնիացի, 65 տարեկան,
վախճանեալ 1893 Յուլիս:

Յարութիւն Ս. Սանտալեան, Սիփրի Հիսարցի (Դադասիա),
ծնեալ 1868 Ապրիլ 30, հանգեաւ 1894 Հոկտեմբեր 1:

Հայրենի տունէն մատաղ հասակիս
Ուսման ի խնդիր դացի ի Պոլիս
Մանր չերեցաւ կարօտի ճամբան
Սիրտս յոյսն ունէր դարձիս յազթական
Աղքատս պանդուխտ սակայն քրանաջան
Կեդրոնականի լրացուցի չրջան

Երազմիրով լի դործի տապարէզ
 Եւայ շինելու կեանք մը յայտերէս,
 Բայց աւաղ հոն ալ չգտայ ժպիտ
 Կեանքին յաւժը ըզգացի միշտ կոպիտ
 Եռայ երազ տմէնքն ալ դերեւելուն
 Քսանովեց ամեայ մըտայ դերեղման.
 Եղբայրներդ, սրանց ուղեցոյցն եղար
 Հոս յաջողութեան համբուն մէջ դժուար
 Քաւ յիշատակդ յաւէտ խնկարկող
 Կը կանգնեն դամբանս այս սիրոյ կոթող:

Յակոբ Միքայէլեան Վարժապետ,
 Կանգնեալ 34 ամաց 1894:

Սարգիս Անժառան, Հայնաւոր և Վարժապետ,
 Պոլսեցի, հանգեալ 35 ամաց, 28 Օգոստոս 1895:

Նազարէր Նազարեան Վանցի, Սեղանապետ
 Խիվական Պալատի, Կանգնեալ 1895:

(Արարիւն տապանագիր)

Կիրկիս Ապարի Մէլլիք, վախճանած 10 Ապրիլ 1896:

Տրապիզոնի կոտորածէն մագապուրծ եկար Աղերսանդրիա շունչ քաշելու
 ազատ, քայց աւաղ կուրծքիդ ատկ թոյն դրաւ մահաբոյր մանրէն թորախ-
 տին, արդիւնք վախի անքնդհատ, ափսոս եզիւտոսի մեղմ կլիման նոյնիսկ
 չկրցաւ ջնջել հետքը թուրք վայրագութեան, թառամեցաւ կեանքդ իբրեւ
 զարնան ծաղիկ, յիշատակ թողելով այս արձան:

Երուանդ Յ. Յովհաննէսեան, Տրապիզոնցի,
 ծնած 1878, վախճանած 1896:

Արրահամ Պաղտատլեան, Գրագիր Առաջնորդարանի,
 վախճ. 34 տարեկան, 1896ին:

Գէորգ Միքայէլեան, Վարժապետ, Կանգնեալ 28 ամաց 1896:

Աստ համբուրեցի սեւաքոզ տապան
 Կեանքն երազի պատիր օրօրան
 Խոսքով Եռաուֆեան,
 Ծնած 1846 Ապրիլ 8. հանգեալ 2 Ապրիլ 1895:

Այս է տապան Դարբիէի
 Ի զարմէն Սեղաւանի
 Կանգնեց այս սխուր մահաբար

Այսին Հռիփսիմէ ամմխիբար
Երեւոյ 24 Մայիս 1891
Վախճանած 17 Յուլիս 1893:

Այ սիրելիք տրտում տնայոյ
Մի լայք ցուրտ մարմնայոյ
Ձի անդրադոյն քան զզերեղման
Ինձ կայ պահուած կեանք մը աննրման
Գողարիկ գողարիկ, ի յայտ երգ մը ի բերան
Սրեաւ հող լցէք մարմնայոյ վրան
Եւ ոչ մի ձայն եղուկ աւաղ
Ձիմ քան խաղաղ
Շիրիմ Բալուցի մհա. Գրիգոր Կարմիրեանի,
Մն. Հաւաւ և Վախճ. ի քաղաքիս 1894.

Գրիգոր մեզ թողեր յիշատակ քո անջինջ
Սակայն ի նսւէր քեզ ունիմք մեք ոչինչ
Բայց պսակ մը ճակարկ. և մի սեւ խաչ լանջիկ
Եւ առատ արտաբուխ արտասուք շիթ առ շիթ
Նսեւ զայս տաղս տխուր զորս ձօնեն մարդիկ
Ի փոխան արտասուաց չէք եղբորդ և ազգականաց:

Գամբարուն Գ. Սամսուհանի

1853ի ծն. յԱղակիա, վախճ. 1896 յԱղեւս.

Ա. Արդ յափուսն Ափրիկէի
Ամս յալով բնակէի
յԱղակիոյ ելի ես
Սամսուհան ասմը հեղ

Բ. Յաջողութիւն ինձ հարուս
Ենթոնեցաւ ի բարձուս
Յէր օրհնեաց զգործս համբուն
Գործասուն վաճառասուն

Գ. Մինչ յասիսն էի կենաց
Մահ գածան սա ինձ կանխեաց
Աս ի հող ամփոփեցայ
Ի հայրենեացս ի բաց բայ

Դ. Անցան փառք գանձ երկրի
Անմահութիւն կայ յերկնի
Յորոց օրիմս պատանիս
Մազրիլ խնդրեմ վասն իմ:

Աստ հանգչի նշխար՝ Պալըզնեանի,
 ծննալ ի Կեսարիա 1835 և վախճ. յԱղեքսանդրիա
 5 Օգոստոս 1896:

Պալըզնեան տանը մայրն էի ես Հռիփսիմէ տիկին այրի
 Կը կարծէի զիս բարեբախտ, որ մը սակայն
 Եկաւ հնախա բազէի մէջ արեւս մարեաց
 Որդիս թռռներս ի սուգ թաղեց:

Պալըզնեան բուրասանին յասիկ վարդը Վերժին
 Ժպեցաւ լոկ հինգ զարուս ու երգեց բայուն սիրուն
 Փօրեց ուժգին ու Վերժին բաւա յերկին զոլերուն
 Ծնած 3 Սեպտեմբ. 1891, վախճ. 5 Օգոստոս 1896:

Այս է տապան հանգստեան,
 Տիկին Մարիամ Բ. Պատմաճեանի,
 ծնած Կեսարիա յամին 1840, վախճ. յԱղեքսանդրիա
 1897 Մարտ 13:

Այս է տապան հանգստեան Եակոբ Մուրասեանի,
 ծնած Կեսարիա յամին 1846, վախճ. յԱղեքսանդրիա
 21 Փետրվար 1896:

Մահարձան, հանգեաւ ի Տէր Պետրոս Թաղոսեան,
 քնիկ Քարբերդաւ Տէրչինճ գիւղէն
 1868 - 1896 Եռնւփար, Աղեքսանդրիա:

Այս է տապան հանգստեան Դերիգոր Դ. Բէսիկպատեան,
 ծնած Կեսարիա յամին 1846 վախճ. 1897:

Ե Դ Ի Պ Տ Ա Յ Ի

Արտաշէս Մինասեան, Տրապիզոնցի,
 1868-1897, անձնուէր յեղտախառնութիւն յիշատակին,
 իր ընկերներէն:

Դայսերի խորհրդանշանն գլխէսի նազլը.
 1897 Նոյեմբեր 15:

Աստ է Եսփաննէս Պատմաճեան Ադրիանուպոլսեցի,
 որ հանգեաւ ի Տէր յամի 1897 Մայիս 27,
 ի հասակի 49 տմաց:

Ի Տէր հանգեաւ Անտոն Թէփէլեան, Ռալա Լաւա գիւղէն,
 ծնած 1868-1898, Աղեքսանդրիա:

Դամբարանն Յովսէփ Զէրքէզեան, ծնած 1838 յԱմասիա,
1874ին եկեալ Աղեքսանդրիա, հիմնեալ վաճառատուն
առտաննի, ամուրի վախճանեալ 26 Դեկտ. 1898:

Յովհաննէս Զիլինկիրեան,
ծնան Ակն 1858, վախճ. յԱղեքսանդրիա 1898:

Այս է տապան Պօլոս Փիլիքճեանի,
հանգեալ ի Տէր 1886 Փետր. 10:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Կարապետ Մնտիկեան. Քոյսերի, մանկապարտնի,
առդմուշ 1821, վեժտաւ էթմիշ 1890:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Մարմինը Լեւոնի Թիւթիւնճեան, ծնեալ Տիգրանակերտ,
1890 Մայիս 9, հանգեալ 1897 Ապրիլ 13:

Մկրտիչ Առնապուտեան, Վարժապետ, Պոլսեցի,
հանգեալ 65 ամաց 1899:

Նժդիկի եմ տան Պէօճիւքեան
ի Կեսարիա ծնած երեսունութեկ տարեկան
Այս հողի տակն եմ հանգչած
Մերձաւոր և բարեկամ յիշեցէք զձեր
Արրահամ ծն. 1870 Մայիս 15,
Հանգեալ 1901 Օգոստոս 6 Աղեքսանդրիա:

Կարապետ Վարժապետ Պոլսեցի, հանգեալ 65 ամաց 1900:

Համբարձում Պէրպէրեան, Պոլսեցի, ուսուցիչ,
վախճ. 1910ին:

Հերմինէ Մկրտիչեան, ուսուցչուհի, Պարտիզանցի, վախճ. 1901ին:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Կարապետ Հաճաթեան, Տիգրանակերտցի,
մահկանացուն կնքեց 70 ամաց, 29 Նոյեմ. 1901:

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Խարբերդցի Սարգիս աղա Մուշեղեանի կողակից տիկին Ազանի,
ծնեալ յամի Տեառն 1877 Օգոստոս 20, վախճ. 1902 Մայիս 25ին:

Աստ հանգչի Վասպուրականէն, Էսէրին գիւղացի,
 Պօղոս Շահապեան, ծն. 1844, ի Մայիս 24,
 և վրձ. 1904 Յունիս 24,
 ի հոտակի 60 ամաց, յԱզեքսանդրիա
 Յիշեցէք եղբայրք մարգուս վերջը այս է:

Միջրան Ասրաւազ, Պոսեւի, տնօրէն Ազգային Վարժարանաց,
 հանգ. 1904ին:

Մանուկ Շահապեան, Խարբերդցի, 1869-1905
 Բնիկ պանդուխտ տղրեցու զուռ ու մերկ
 Սէմը չկտխած երազ աշխարհին
 Մտաւ անդունդը սեւ գերեզմանին:

Հիւանդութիւնս էր անդարման
 Այս է դարձաւաւ յաւիտենական
 Վերսնիկ Գարիկեան Շ. Դ. Հիսարցի, 1905

Աստ հանգչի Աննա Խաչատուրեան, Տիգրանակերացի,
 ծն. 1871, հանգեաւ 1906, Մայիս 25:

Վաղամեռին իմ Պալըքճեան
 Կարապետիկ կամ Կարախ Ճան
 Երգեցի լոկ ինր դարուն
 Ու լուցի չեկած աշուն
 Ես երկիրի հրեշտակներուն
 Խառնուեցայ զուարթ առաւուն:
 Ծն. 15 Մարտ 1897, վրձ. 12 Օգոստոս 1906:

Խաչիկ Պէյ Նիկողոսեան, Զորավար, Իզմիրցի,
 ռուսական հպատակ, հանգ. 81 ամաց, 1906:

Աստ հանգչի Յովհաննէս Պաղտիկեան, ծնած 1885, Վան,
 գիւղացի, հանգեաւ ի Տէր 1899ին, 65 ամաց:

Այս է տաղան հանգատեան Մելգոն Մէթէրէսեանի,
 ծնած Կեսարիա 1848, վրձ. յԱզեքսանդրիա 1901:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՉԻ

Տիկին Մաննիկ Կամսարական,
 կողակից Խաչատուր Կամսարականի,
 ծնած ի Կ. Պոլիս 1843, վրձնանած յԱզեքսանդրիա 1901:

Այս է շիրիմս հանգատեան
 Հայկ, Վահան Բ. Քերոբեան
 21 տարեկանին մտաւ ի սեւ գերեզման
 Տեսայ աշխարհս ունայն

Տուրի սէրա միշտ ուսման
Զօգնեց ինձ բազմազան դասման
Մացաւց ի ցուրտ դերեզման

Յաւ է սիրտի այս միտքն

Որ հայրենեաց չէ դամբան

Քանի հազարի ինձ նման

Հանգեաւ օտար դերեզման

Ծնած է. Պոլիս 1880 փետր. 8

Հանգեաւ ի Տէր 1901 Դեկտ. 24 յԱզեքսանդրիա :

Աստ հանգի Մահանսի Կարապետ Ինչպէկեան, ծնած
Կեսարիա 15 Մայիս 1834, հանգեաւ ի Տէր 1901 Մարտ 12
յԱզեքսանդրիա :

Ասեֆյան Թորոսեան, ծնած Ակն 1846,
վախճանած 1901 յԱզեքսանդրիա :

Այս է տապան հանգստեան Փաշա Պետրոս Հայեանեանի,
Սեբաստացւոյ, որ յետ կարճատև հիւանդութեան, հանգեաւ
ի Քրիստոս, ի հասակի 72 ամաց, ի 23 Յունիս ամսոյ,
1902 թիւին :

Աստ հանգչի Աւետիս Մաղաքեան սկւռս,
1858-1903, Խարբերդ, Հիւսէնէկցի,
հայրենիքի անձնուրաց ղինուսորի յիշատակին,
իր ընկերներէն :

1908

Ասլը վիւայէթիմ Դայսէրի էրմէնի միլլէթիմ
Դաւանիկ Դապասագալեան նամը շէօրէթիմ
Բէզաաիւմ էթմէր իչիւն Ճահատ զայրլթիմ
Թահաֆիէ իւզլէրինաւ սալթ մէշզուլէթիմ
Ինտէլնաս մագալու իտի հիւսն սոմալոււմ
Պի լութֆու թաւալ մահալուլ ճէմալիմ հալիմ
Պէնի մէճալուր Լթաի.սլ զատար զալիմ
Թէրքի էօմրու զի զըյմլթլէ սէվկիլիւ Լհլիմ
Պիր զատէ վալիսաւ վէ հէմշիթլէր տէրլէր ահ ու զար
Օլ զաթիլ էթմէղի շու հալէ տըզաթ ու նազար
... . պանընճէսէտինսաւ պէզլէր պու մէզար
Հէփ զէնէփսի տէրգէն էմրազը զուլու էօլիւմտէն
Թարիֆին Ագապի պիր զալըմ զուլոււ ու զալիմտէն
Մէճալուր օլտոււմ իլմէնէ օլ զատէհի էլիմտէն
... զալիմ վէ ֆասիտ ալէմտէն :

Շէրէմեթեան տան ծաղիկ
Անդրանիկն եւ Յակոբիկ
Հոգիս Խոս-Գիւղէն
Օրբան, Եգիպտոս սեւ քնարան,
Նշողք իմ, քոյր ու եղբայր
Յիշեցէք յամս 1888-1901:

Հոս կր հանգչի Արաճամեան Արսիւնէ
Որ ծաղկաւոր հրաճելա առաւ այս կեանքին
Դեռափթիթ ու սիրասուն վարդ մ'էր նէ
Որ ապրեցաւ որբան վարդերը կ'ապրին. 1884-1906:

Վասիլիկ Գարեան 1906-1908
Կեանքի գարնան գարթօնքն հաղիւ տեսած եմ
Ահա մէկէն կ'գրկեն ու կ'խլեն զիս հրեշտակներ
Հուսադեղ ծնողացս տաք գրկէն,
Հիմա ես վերն Աստուծոյ թեւին տակ
Եղեմին մէջ լուսադեղ
Հրեշտակ մըն եմ չքնադանեմ սպիտակ
Ունիմ թռչնոց ձայն գեղգեղ
Շուրջս իմ բոլոր ծաղկին ծաղկունք
Խնկարայր վարդ, չահողբամ ու լիւակ
Ամէն վայրկեան ունիմ գգուանք ու համբոյր
Ով իմ ծնողքս այ մի լաք:

Գառնիկ Զաւարճեան, Պոսեյի, Կեօքէն, հանգեաւ 46 ամաց 1911:

Աստ հանգչի Սահիտն Գէորգեան, ծն. Քէսաղ
Կիլիկիա, 1843 Փետր. 15, բնակեալ ի Կիպրոս,
վախճ. Աղեքսանդրիա 1913 Մարտ 19:

Հայկանոյշ Պոյսեան ծն. Զմիւռնիա 1884,
հանգ. յԱղեքսանդրիա 1910, զոհ թիշկին տգիտութեան:

Մ Ա Հ Ե Ր Գ

Ի յիշատակ վաղամեռիկ Օր. Թադուհի Պոյսեանի
Հաղիւ ծլած թռփին վրայ վարդ անբիծ
Հաղիւ ըմպած ճաճանչն գարնան արեւին
Մահուան հովերը քեզ հաղին յանձնեցին
Եւ ծնողացդ մնաց արցունք ու թախիծ
Երգն էիք դուն սիրտիս քին և յոյսին
Դուն մեր երազն՝ համակ սէր ու ցնծութիւն

Ու դեռ հազիւ բոլորած տասնութեց զարուն
 Մահուան հովերը քեզ հոգին յանձնեցին
 Սէր թաղուհի հրեշտակներու քաղցր երգեր
 Թող օրօրեն յաւերժական նիրհդ ծաղիկ
 Երեք հօրաքրոջդ երազն էիր երջանիկ
 Արդ եղիր յոյս անմահութեան հրաւէր
 Ո՛հ քնացիր հրեշտակաց հետ սիրելի
 Պիտի պահենք մենք յիշատակդ անթառամ
 Զի կը հաւատանք թէ կայ կեանքը յետ մահուան
 Ու պիտի գանենք նորէն զքեզ թաղուհի
 Եւ . . . Ի Զմիւռնիա, վախճ. յԱղեքսանդրիա 15 ամաց
 1917 Ապրիլ 13:

է.

Աննա Մուսաֆեան
 1842—1907

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Ջ Ի

Ողբարեւոյ Ս. Սըվաղլեան Պէյ, վաճառական,
 նախագահ Բարեգործական Ընդհ. Հայոց
 Աղեքսանդրիա, 1859—1904:

Աստ հանգչի, Մահտեսի Դրիգոր Յովհաննէսեան, երկրալուսի,
 ծնեալ 1867 Տարսանէլ, վախճանած 1905 յԱղեքսանդրիա:

Այս է տաղան հանգստեան Սեդրակ Թադոսեանի,
 ոսկերիչ, ծնած ի Տրապիզոն յամին 1858 Փետր 12,
 հանգեաւ ի Տէր Թուին 1905 Մայիս 21 Աղեքսանդրիա:
 Աղօթա տրարէք վրան նորա:

Յարութիւն Դառնիկեան, Անցրդի գիւղէն, 1883—1906:

Աստ հանգչի Մահտեսի Եսկոբ Սարգիսեան,
 Պիթիա գաւառէն, Սղերդցի,
 ծնեալ 1875, վախճանած 1906:

Թազուր Ճէրմանեան, Պոլսեցի, ուսուցիչ, հանգեաւ 56 ամաց,
 1913:

Աղաւնի Եսկոբեան, ուսուցչուհի, Պոլսեցի,
 հանգեաւ 39 ամաց, 1913:

Միհրան Դալֆայեան, պարսկական հիւպատոս, Պոլսեցի,
 հանգեաւ 60 ամաց, 1913ին:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Անձնուէր մշակն կրթական
 Յակոբ Պէքարեան
 Թողլով ի սուգ անմխիթար
 Եղբայր և մայր,
 Մեկու ի յԱյնթապ 1861,
 Վախճանած Աղեքսանդրիս 1914:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Յակոբ Պզտիկեան, ծնած 1849 յԱսնա,
 եւ վախճանած 1914 Աղեքսանդրիս:

Անցորդ պանիկ մը կեցիր հողակոյսին առջեւ իւր,
 Հայր մեր մը ըսէ ձայնով ցած
 Զի օտար առողի առկ բաղուած
 Խուկնկ մ'իսկ ծխող շունի ան:

ԱՍՏՈՒՐ ՊԵՅ ՇԷՐԻՏՃԵԱՆ

1840-1915

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Տէր Դանիէլ Մ. Վրդ. Բարսեղեան,
 ծնած Տէրեվեմ (Կեսարիա) 1848ին,
 վախճանած Աղեքսանդրիս 1917 Յուլիս 15ին:

Ի սկզբա՛ւ էր Բանն և Բանն էր առ Աստուած:
 Ելի ի Հօրէ և եկի աշխարհ,
 Դարձեալ Թաղում զաշխարհ և երթում առ Հայր:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Տէր Ղեւոնդ Քահանայ Պանլաուցի,
 ծնած Բաղէս 1845, ձեռնադրեալ 1894 Ապրիլ 25,
 հանդեսաւ ի Տէր 1920 Յուլիս 10, Աղեքսանդրիս:

Դամբարան, Դէորդ Պէյ Մէրճամէթճեան:

Դամբարան Ալեքսան Պէյ Տէվանիրճեան:

Դամբարան Սուրէն Պարթեւեան, 1876-1921:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Մրանունի Բարբող Փաշա, ծնեալ Սուսուճեան,
 կողակից հանգուցեալ Աբրահամ Փաշա Բարբողի,
 (Կիւլպենկեան), 1850-1922

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Միտակ Պահլավունի, ծնած ի Բաղէշ 1861,
վախճանած յԱղեքսանդրիա 1924:

Վերապասուելի Քրիստափոր Ս. ձեռնիզեան,
ծնած Ասաբազար 1858, վախճ. 1926 Աղեքսանդրիա:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Ս. Գ. Պալըզեան, 1848-1930

Անմահաց յիշատակի մայր Սիմա Պալըզեանի
Դադրեցէք մարդկային խօլ ձայներ
Հոս պահած է բարի կին ծեր
Որուն կեանքն ուրիշ բան չճանչցու
Բայց միայն հաւատաք, սէր, վիշտ, ցաւ
Մի խռովէք ախ հանգիստը վերջին
Զօր շաքին տակ կճեայ սա խռչին
Գտած է կարծես իր սիրալ լուս
Աշխարհի այս անկիւնը ախուր
Դադրեցէք մարդերու ձայներ, «ն
Ալէլուիք և տաղեր կ'երգուին հոն
Ի Զահլէ և ի Տէր Զօր ուրորդին
Իր կանգնեց տաճարներ Սուրբ կրկին
Թող անսոց օրհնաձայն մեղեդին
Հանգչի խորն անդորրուած իր սիրտին:

ԱՍՏ ՀԱՆԴՁԻ

Գրիգոր Յակոբեան, Լուսաբար Ս. Պողոս-Պետրոս
եկեղեցւոյ, ծնած Զեկիլիէր 1841, հանգեաւ 30 Յունիս
1931:

ԴԱՄԲԱՐԱՆ

Լեւոն Մկրտիչեանի. Ազգ. գործիչ և հրապարակագիր,
Սէնտիք Աղեքսանդրիայ Խառն Դատարաններու
1867-1932:

ԲրոՅ. Յովնաննէս Թ. Գայայեան
Կեանքն ասաղծ մ'է ինքնին աստի
Դաւանանքս է աս խորին
Մեկն այդ փայլեմ քնար կը օինէ
Միւսն ալ շեմեր ախոռին
(Յ. Թ. Գ.)

ՂԱՊԷԼԻ Ս. ԹԱԴԷՈՍ-ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ՄԱՏՈՒՌ

Ազնաւորագրեալէն զԼպի Գահիրէ, ինքնաշարժով կէս ժամ հեռաւորութեան վրայ գնահղերեալ Տէառւէա զԻւզիս հանդիպակաց կողմը, Ղապու կամ Ղապէ կոչուած վայրը, կը դանուի Արքայաժամ Փաշա Բարթողի նախկին ագարակը:

1830ին, Արքայաժամ Փաշա Բարթողի հօրը՝ Բարթող Կիւլպէնկեանի կողմէ ագարակին մէջ, ընդարձակ բլուրի մը վրայ կը կռուցուի երկյարկանի ապարանք մը, շրջապատուած պարտէզով և փոքր գերեզմանատանով մը, պարտէզին արեւմտ. հիւսիսային կողմը, ուր կը դանուին քանի մը քրիստոնեաներու շիրիմները, տանց տապանաքարի: Պարտէզին կեդրոնը կայ շատրուան մը, որուն ճակատի մարմարեայ քարին վրայ կը կարդացուի Ա. Բ. և 1878 թուականը:

Ապարանքին երկրորդ յարկի կեդրոնական սենեակներէն մէկը, 1851 թուականին վերածուած է մատուռի, Բարթող Փաշայի ընտանիքին և ագարակին մէջ պաշտօնավարող քրիստոնեաներու հոգևոր մխիթարութեան համար, ուր կէս դարէ աւելի եկեղեցական պաշտամունք տեղի կ'ունենար, տարուան դասագան տօնական օրերուն, մասնաւորապէս Ազնաւորագրեալէն Նրաւիրուած հայ քահանայի մը կամ վարդապետի մը ներկայութեամբ, իւշպէս կը հաստատուի հետեւեալ առգերով. «Մասուռ մը ունիմ պաբակիմ մեջ:— Ի՞նչ և անունը— Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթողիմէոս: Պատարագ եղած է նոն ասկէ առաջ. անգամ մը սիայն եղաւ, կարծեմ 30 տարի առաջ, պատարագիչն էր Ջէրլունցի Աբանաս վարդապետը: Հետս առնելով Խարբերցի Տէր Յարութիւն Փանանան, Լուսարար Գրիգորը եւ Մինաս Իպիրը, Պէյին ապարակը գացի Ուրբաթ իրիկուն: Սրանիկ նանրմ կանխաւ արտօնութիւն առած էր ինծի սամար Առաջնորդ Յովսէփ Սպիսկոպոսէն: Գացի եւ ճեսայ որ Սրանիկ նանրմ գեղեցիկ կերպով զարդարած էր մասուռը: Բարթող Պէյը քաղաք իշած էր: Կատարեցի երիկոյեան նախատօնակը: Գիշերն ալ հսկում ըրինք: Տիկիներ իր բոլոր լիւսոնեայ ծառաներուն հաղորդած էր այս կարգադրութիւնը, եկան ու ամենքը խօստովանեցան:» (Տես ինքնակենսագրութիւն Բարթողիմէոս Մ. Վրդ. Թադանեանի, էջ 231 ապ. Նրաւարդէմ 1933):

Մատուռը ապարանքին երկրորդ յարկի սենեակներուն հետ յարաբերութեան մէջ է անցքով մը: Մատուռէն ներս, աջ ու ձախ դրուած են նստարաններ: Խորանը կը դառուի դասէն փոքր վարդապետով մը, դասին մէջ կախուած են չորս հատ փոքր

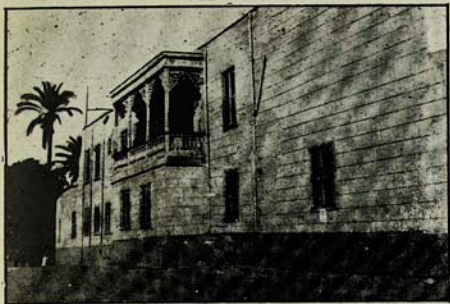
ջահեր: Իրր խորան ծառայող սեղանին վրայ շարուած են մոմակաշներ, սեղանին վրայ, մասնաւոր փայտեայ տաւփի մը մէջ շղարշով ծալլուած կայ մարմարեայ ՎէՄ-ՔԱՐ մը, յատկապէս մատուռին համար բերուած Երուսաղէմէն, Դաբրիէլ Եպիսկ. Մարաշցիի պաշտօնավարութեան շրջանին, որուն վրայի արձանագրութիւնն է հետեւեալը. «Օծեալ է ձեռամբ Դաբրիէլի Արքեպիսկոպոսին Աղիպոսի, վասն մատան Պրն. Բարբողի Կիւլպինկեան»: Իսկ խորանին կեդրոնը կը տեսնուի սակեղոծ շրջանակի մը մէջ Տիրամօր նկարը, Յիսուս Մանուկը գրկած, որուն ներքեւ կը կարգադրուի հետեւեալ յիշատակարանը. «Նուէր հագեւոր յիւսակի, ի դիմաց Սրբոյ Արոտոյն Երուսաղէմի Միաբանութեան ընծայէ Արքեպիսկոպոսին մանասի Յակոբ Էֆէնսի, Արքեպիսկոպոսի տղարակի մատան»: «Սուրբ Երուսաղէմի Պատրիարք Լուսի Արք., 1874 Սեպտ. 5»: Խորանին աջ կողմը պատէն կախուած կայ հին նկար մը, որուն յիշատակարանը անընթեանելի է. Իսկ ձախակողմինը Ս. Մինասի պատկերը, հետեւեալ յիշատակարանով. «ՍՄՆ. Մինաս, յիւսակ է Արքեպիսկոպոսի ՍՐ. Եկեղեցւոյն արդեամբք Յովսէփի Վարդապետին ի 1845»:

Մատարան միակ լուսամուտը կը գտնուի խորանին վերեւ, կլարակ գանձաւոր ապակիներով զարդարուն: Ահա մատարան յիշուած խորանի զետեղուած մարմարեայ յիշատակարանին բովանդակութիւնը.

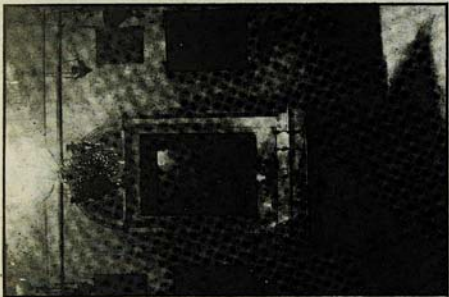
ՏՐ	Աձ
ՅԱ	ՔԱ

«Օրհնեալ զտունս զայս աստիցս աստին հնգակի երկու ի միս առ զորինչ ասեմ հեղ ով դու. եւ աստից աստին զհառեակն երկրորդեա եւ հինգերորդ աստին եւ զմի խնդրեա ընդ Դաբրիէլի առաքելաւուսի Սրբոյ. Արքեպիսկ. ի, գեղին Աղիպոսի, Տերորդ ամսոյն 26ին, եկաք յօրհնեալ տունս աղայ Բարբողիմէոսի եւ տեսաք բազում բարեբարութիւն զոր ՏՐ ՔԱ աղօթիւ վերոյիշեալ Սրբազանին մերոյ, ամենայն օրհնեալ ընտանեոցն անասանիլ կեցոք պահեսցեք եւ ի խորին ծերութեան հասուսյէ եւ զորդիս որդւոցն իւրոց քաջողջութեամբ տեսանել արժանացուցեք եւ յաշխարհիս յայմիկ ի յաջողութեան պահեսցեք եւ ի հանդերձելունս երկնից արեալութեանն արժանի արասցեք, Ը՛ ա՛մ անշեցեւոցն իւրոց ամէն:

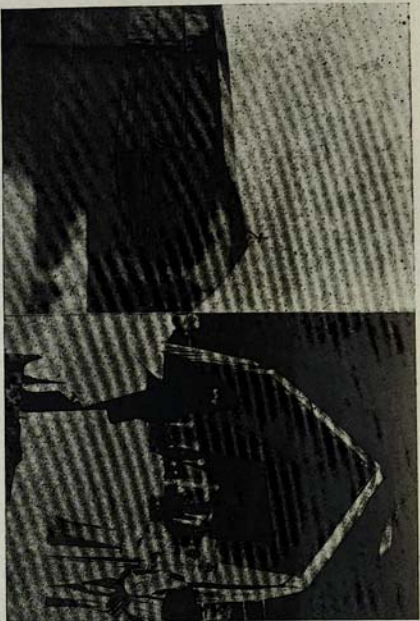
Դեռեալ վերոգրեալ բուականս ի մեզ Մանուսիէի, ի մերձ առ գիւղն Պիւրֆի ի գիւղն Ղապէ, յագարակն խաւանայ Բարբողիմէի Կեսարացւոյ Կիւլպինկեանի»:

Հապէի ազարակին մէջ գտնուող Արրահամ Ազա Գիւլպենկեանի ապարանքը

Ապարանքին մէջ Ս. Բաղդաս եւ Բաղթալիճու Մատրան
Ներքին մասը

Բար-Սալիսի գաղթական եկեղեցին:

Բար-Սալիսի եկեղեցու ներքինը 1918ին

Այս մասուռը ազատական ոչ-Հայ նոր սեփականատէրը կը պահէ իր վիճակին մէջ, առանց խանդարելու, թէև և կեղեցական զգեստները և սպասները Աղեքսանդրիոյ կեղեցիկ փոխադրուած են և միայն մասուռին չորս պատերը և պատկերները ու վէճ քարը մնացած են, որոնց երկիւղածութեամբ ձեռք չդպցնէր ինքը, ինչպէս որ տկանատես եղածք էր 1942 Հոկտ. 11ին հան անձամբ այցելեցինք:

ԵԴԻՊՏԱՀԱՅՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ. (*)

Ինչպէս պատմութենէն ծանօթ է, Եդիպոսի Հայոց վիճակը բոլորովին անկախ չէր տակէ դար մը առաջ, այլ կը կառավարուէր Երուսաղէմէն զրկուած տեսուչ կամ առաջնորդ վարդապետներու միջոցաւ: Այն տակն Եդիպուհայ գաղութին ունեցած փոքրաթիւ կալուածները, Երուսաղէմի Հայոց վանքին կը պատկանէին, և անոնց հասոյթը, որուան Առաջնորդներու տնօրինութեամբ, կ'ազատրկուէր Ս. Յակոբոյ վանքը. հետեւաբար անտեսապէս և վարչականօրէն Երուսաղէմի մէկ թեմը կը նկատուէր այն գաղութը: 1839ին Գարրիէյ Եպիսկոպոս, Եդիպոսի թեմը անկախ հաշտեց Երուսաղէմի Աթոռէն, հակառակ որ ինք միարան էր: Այս անջատողական շարժումը բնականաբար վէճի տակ Երուսաղէմի և Եդիպոսի յիշեալ և պատճառ եղաւ իրաւական տեսակէտներով, երկու պայքարներու, որոնք 1833էն 1882 տեւեցին, մինչև որ Նուպար Փաշայի միջամտութեամբ վերջ գտան և բոլորովին Երուսաղէմ Եդիպոսի մէջ կալուած ունենալէ դադրեցաւ, Երուսաղէմապետական հին դիտնին Աղեքսանդրիոյ մէջ վանքին հաշտոյն ծախուելովը:

Այս վէճը տարիներու ընթացքին դատարանները դադեցու-

(*) Եդիպոսի Առաջնորդութեան դիրքին մասին հետեւեալ ծանօթութիւնը կուայ ճիշտն Հ. Թ. Սաւալանեանց. «Էնէն ի գեր, այսինքն» ինչպէս կը կարծեմ Ռուբինեանց Քաղաքութեան անկումէն ու հայրապետական աթոռին Սիսէն Ս. Էջմիածին փոխադրուելէն ետք, Եդիպոսի Առաջնորդութիւնը ենթարկուած էր Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռին իրաւատւթեան, որ մէջուր Սուլթաններու և Օսմանեան կուսակալներու մօտ իր զրկած փոխանորդներով կը վարէր տեղւոյն ազգային գործերը և Առաջնորդը յանուն Երուսաղէմի կը գործէր ամէն ինչ և Ս. Աթոռը կը հոգար ժողովուրդին ամէն պէտքերը, եկեղեցիներ կը շինէր և շորագաթաւներ կ'ընէր իր միջոցներով, վաճառէր այն ուսման հիմակուտն ալս երեսնի և հարուստ ազգայիններ չկային հոն, ու սեղացիներն ալ անկարող էին ինքնին հոգալ ազգային պէտքերը, ու իրենց Առաջնորդին խնամին ու պաշտպանութեան ներքեւ կ'ապրէին ամէնքէ: (Տես Պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի Ռ. Հասոյ, էջ 1001—1002):

ցած է և այս պատճառաւ մեծ զուամբներ ալ վառնուած են ։
 Նախ 1844 Յուճիսին Երուսաղէմը կը փորձէ վերստին իր հե-
 ղինակութեան ենթարկել Եգիպտոսի Հայ դադութը և այս նպա-
 տակով Եգիպտոս կ'աւարակէր Առաջնորդական պաշտօնով Կար-
 նեցի Դաւիթ Վրդ.ը ։ Բայց Եգիպտոսի տիրանաւոր տղղայինները
 ետ կը ճամբեն Դաւիթ Վարդապետը, որով ձեռնարկը կը վիժի ։
 Աւելի ուշ, 1855 Յուլիս 1ին, Եսայի Պատրիարք, իր զանակա-
 լութեան առաջին տարին Եգիպտոս կը զրկէ Իսահակ Ապիսկո-
 պոսը, Երուսաղէմի կալուածներուն խնդիրը կարգադրելու և
 Եգիպտոսի վիճակը Աթոսին իշխանութեան ենթարկելու ծրա-
 դրով, բայց որեւէ յաջողութիւն չի կրնար ունենալ, իր ներ-
 կայացուցիչը ձեռնուելոյն կը վերադառնայ Երուսաղէմ, ինչ-
 պէս կը յիշէ Սաւարանեանց ։ Եսայի Պատրիարք առանց յաւա-
 ճատելու, ինք անձամբ կուգայ Եգիպտոս 1857 Յուլիսի 1 Նախ
 Աղեքսանդրիա կ'ընդունուի Թագաւոր Պէյ Յակոբեանէ մեծ պա-
 տիւներով և իր առւեր կը հիւրընկալուի, իր Աղեքսանդրիա
 քանակութեան միջոցին ։ Թագաւոր Փաշա կառնելով անոր մատ-
 դրութիւնը, կը յորդորէ ետ կենալ նոր փորձ ընելէ, սակայն
 Եսայի Պատրիարք կուգայ Դահիբէ և յատկապէս կը պարզէ իր
 մտադրութիւնները տղղին մեծամեծներուն, որոնք նոյնպէս ի
 զուր կը թելադրեն որ հրաժարի այս ծրագրէն ։ Եսայի Պա-
 տրիարք որ մը եկեղեցւոյ բնէն իսկ Երուսաղէմի իրաւունքնե-
 րուն մասին բռնան կերպով կ'արտայայտուի, սակայն ժողովուր-
 դին կողմէ ընդունելութիւն չգտնէր ։ Եսայի տեսնելով թէ տղ-
 գային շրջանակի մէջ կտրելի պիտի չըլլայ կարգադրել իս
 դիւրը, կը դիմէ օրոշան տրտաքին զորոնց նախարար Բաղուէ Գա-
 շայի, որ քննելէ վերջ վաւերացրելը, կը մերժէ իր բ.ղաքը ։

Եսայի Պատրիարք յաւաճառ կը վերադառնայ Երուսաղէմ
 1868 Յունվար 8ին, ինչպէս կը պատմէ Սաւարանեանց ևւա ։
 1868ին Երուսաղէմի Ս. Աթոռը կրկին անգամ քննիչ կը զրկէ
 իգնատարոս Ապիսկոպոսը, ընկեր ունենալով Սիմէոն Ապիսկոպո-
 սը ։ Առանց քանակցութեան իրը հետեւանք, Դահիբէի մէջ որո-
 շում կը կայանայ, ձգել երկու կալուածներ Դահիբէի եկեղեցի-
 ին ։ Իսկ Աղեքսանդրիոյ մէջ, Թագաւոր Պէյի նախագահութեամբ
 շատ մը ժողովներէ յետոյ, դատական ձեւակերպութեանց պատ-
 ճառաւ, գոյացած համաձայնութիւնը վերջնական ձեւ չի ստա-
 նար ։ Այս անգամ Երուսաղէմէն կը զրկուի Ասատեճատուր վար-
 դապետը, իրր տեսուչ կալուածներու ։ Դարձեալ դատարանին
 առջեւ երկար վիճելէ յետոյ, մասամբ կալուածներու փոխան-
 ցութեան իր կ'ունենայ, Երուսաղէմի և Եգիպտոսի միջեւ 50

տարւան պայքարէ մը վերջէ 1882ին կը փակուի այս հարցը
 Նաւապար Փաշայի միջամտութեամբ, երկուստեք որոշ զիջողու-
 թիւններով անշուշտ: Արդէն 1867ին, Գաբրիէլ Եպիսկոպոսի
 մահէն վերջ, Եպիսկոպոսի Թեմը Պոլսոյ Պատրիարքութեան իրա-
 ւասութեան կ'ենթարկուի, ըստ արամադրութեան Սահմանա-
 դրութեան, որ Եպիսկոպոսի մէջ, 1864էն սկսեալ զործադրու-
 թեան կը դրուէր և Եպիսկոպոսի Առաջնորդները այլևս Պոլսոյ
 Պատրիարքութեան կողմէ վաւերացուելէ յետոյ կ'ուղարկուէին
 իրենց պաշտօնատեղին:

ՅՈՒՑԱԿ ԵԴԻՊՏԱԼԱՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐՈՒ

Դրիգորիս Արքեպիսկոպոս, 1084 թուին, քեռարդի Դրիգոր Կաթապիկոս Վկայաւերի:	
Անաստաս Արքեպիսկոպոս	1095 »
Անտեիոս Եպիսկոպոս	1140 »
Մխիթար Վարդապետ	1365 »
Պետրոս Վարդապետ Եպիսկոպոս	1395 »
Պաղոս Վարդապետ Գառնեցի	1415 »
Դրիգոր Վարդապետ	1606 »
Մարկոս Վարդապետ Պոլսեցի	1702 »
Դրիգոր Վարդապետ	1731 »
Յովհաննէս Վրդ. Եպիսկոպոս	1750-1790 թուին
Յարութիւն Վարդապետ	1793-1800 »
Պաղոս Վարդապետ Կեսարացի	1807-1814 »
Դրիգոր Եպիսկոպոս Եպիսկոպոս	1821 »
Սահակ Վրդ.	1822 »
Բարսեղ Վրդ., Կարապետ Վրդ. Կոյժակն, Դրիգոր Վրդ. Վանցի,	
Յակոբ Վրդ. Եպիսկոպոս կը պաշտօնավարեն	1821-1822
Պաղոս Վրդ. Արեւելցի	1814-1820 թուին
Դրիգոր Արքեպիսկ.	1823-1825 »
Կիրակոս Եպս. Մնացականեան	1825-1832
Գաբրիէլ Եպիսկ. Մարաշցի	1832-1864
Մկրտիչ Եպիսկ. Քէյֆաղեան	1864-1866
Մեսրոպ Արքեպիսկ. Սուքիասեան	1867-1885
Մատթէոս Եպիսկ. Իզմիրլեան	1885-1890
Գէորգ Մ. Վրդ. Իւթիւհեան	1891-1895
Յակոբ Եպիսկ. Աշոտ Փափաղեան	1897-1889 Առաջն. Տեղապար
Յովսէփ Եպիսկ. Այվազեան	1900-1904

Մկրտիչ Եպիս. Աղաւնուհի	1905-1912	
Թորգոս Արքեպիսկ. Գուշակեան	1914-1931	
Մամբրէ Եպիսկ. Սիրունեան	1931	Առաջն. Փոխան.

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵԴԻՊՏԱՀԱՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐՈՒ

Պալոս Վրդ. Արեւելցի.— Միտրան Ս. Երուսաղէմի Ս. Յակոբ Վանքին, Տեսուչ կամ Առաջնորդ Եգիպտոսի Հայոց 1814-1825, կը վախճանի Ս. Երուսաղէմ 1830 Նայեմ. 22ին, մարմինը կ'ամփոփուի Ս. Փրկչի գերեզմանատունը, իր տապանաքարին արձանագրութիւնը հետեւեալն է.

«Վախճանաւոր զահաւորակ,
 Զայս վիճ տեսի քեզ ինձ բնակ,
 Այլ թէ խնդրես զփռաւաց պատկ,
 Դանձնս տատէն բարեաց վաստակ,
 Արեւելեան ես տան զաւակ,
 Աստ միտրան հոգւովս անբակ,
 Նաեւ քոյին մեղաց որդեակ
 Քաւիչ էի իրանապատակ:
 Եւ մինչ վաթսուն էր իմ հասակ
 Հրատապ հիւծայ զաւուրս հնգեակ:
 Մանգաղարկու հաս ինձ արագ
 Զեթող յայիս իմ յըսպիտակ:
 Հուսկ ուրիմն հեծող հրեաակ,
 . . . էառ յոյս յարկ զիս արկ,
 Եւ արդ բնդ կոչ Փրկչիս մեամ
 Յայշելութեան կարօտանամ»

Կիրակոս Եպիսկոպոս Մեացականեան Երուսաղէմացի.— 1817-1825 իբր տեսուչ կը պաշտօնավարէր Երուսաղէմի Աթոսին կազմէ Գահիրէի մէջ Տ. Գրիգոր Արքեպիսկ. Եգիպտոցին, որ շատ ծեր էր և անկարող: Այս պատճառով իրեն յաջորդ կ'աւարկուի Երուսաղէմէն Առաջնորդի պաշտօնով Կիրակոս Եպիսկոպոս Երուսաղէմացին, որ ծնած էր Երուսաղէմ 1783ին և 1807-ին Էսիրնէի մէջ վարդապետ ձեռնադրուած տեղւոյն Առաջնորդ Միքայէլ Եպիսկոպոս Զօպանեանէ: 1810ին Ս. Յակոբեանց վանքին միտրան կը դառնայ և նոյն տարեան քարտուղար և հանգերձապետ կը նշանակուի: 1815ին կը ձեռնադրուի Եպիսկոպոս, իսկ 1822ին նուիրակ կը զբիւրի Զմիւռնիոյ շրջանակը, ուր իր գանձուած պատուէն, թուրքերէնի դաս կ'առնէ Գրիգոր Մոսկօֆ Թումայեանէ, որ հայրն էր Տիգրան Հայրապետ Սաւաթանցի:

1825ին կ'ընտրուի Եգիպտահայոց Առաջնորդ, պաշտօն, որ

ձեռնադրութեամբ և արգիւնաւորութեամբ կը վարէ մինչեւ 1834: Արգիւտոսի իր գործունէութեան մասին յիշվին գաղութար մը կաւառն հետեւեալ տողերը, որոնք կ'արձանագրենք. «Հասեալ Կիրակոս յեղիպոս ի վիճակ իւր, առ ի ամբասիր կացուցանելոյ զանձն յամենայն, ըստ օրինադրութեան Պօղոս Ապոստոլոսի, ծայրագոյն կառավարիչի Արուստին և կամեցաւ որ քանի որ արեւելեան թաղերէն շատ քան ի վերջինս, ինքեանց զերիս անձինս յերեւելեաց խաղափն խորհրդական և նոցաբարձու առաջնորդական գործոց, զարեւելից Պօղոս Վարդապետ փոխանորդ, զան նաւասարիս եկեղեցական, սամմանեաց արկղ արդեանց և հոգւոյն լից և անց: Վերահասուց գաղոցի և հիւանդանոցի, և զայլ բարեկարգութիւնս, ըստ անելոյ յեղիպոս և ժողովարարս: Եւ զվարձան, զարկըղն և զսօմարն պանեաց առ իւր և զբանալին և զփոխանորդ իւրս: (Տես ժամանակագրական Պատմ. Ս. Նրուստղեմի, Աւստրալապոս Նախկինպոս Տէր Յովնանեանի): 1836-ին Նրուստղեմիէն կ'երթայ Պօղոս և կը ստանձնէ Աղբաւորի Նրուստղեմի ճեմարանին տեսչութիւնը, մինչեւ 1839 թուականը: 1847-ին Պատրիարք կ'ընտրուի Նրուստղեմի: Հաջիւ թէ վանքին համար ևւո ոգտակար գործունէութիւն մը սկսելու վրայ էր, երբ 1850 Մայիս 25-ին վախճանեցաւ, 38 տարեկանին, այս փոքրահասակ և մեծահամար եկեղեցականը, ընչպէս գրեցք կը կոչէ Նրուստղեմի Պատմագիրը հետեւեալ տողերուն մէջ: «Կիրակոս Պատրիարք այր մեծամանեար, փառանք, պատկառելի և համեղ ի բան և զրիչս, որոյ հանձնարն փայլի ի բովանդակ նամակայն և յայլ գրուածս նորին. բեպէս և հասեալ ի բարեւոյ ծերութիւն, այլ ոչ այնչափ յաղքահարեալ յալեոյր հաստեկն, որքան բնաւորեալ ի նմա շարասանջ յախտ, զոր կրէր ի սամոսի իւրում, կարճեցեալ այստ րանչից, որ բազմիցս նեղէր և ազնապէր զնա և ի վերջին նուագի առաւել ընկնեալ նուանեցաւ ի բռնութեան նորին և աւանդեաց յսկարճ զնոցին իւր առ Աւստում, ի 25 Մայիս 1850, ի հասակի 68 ամաց, վարեալ զիսանութիւն Պատրիարքութեան ամս 3 և ամիսս իբր 4 և միաբանութիւնն օժեղութեամբ կատարեալ զսուր հանդէս յուրարկաւորութեան, ամփոփեցին զմարմինն նորա ի գաւիթ եկեղեցոյն Ս. Փրկչի, ի կարգս Պատրիարքաց, յորոյ վերայ կանգնեցաւ յետոյ օրին փառաւորս: Ահա դամբարանին արձանագրութիւնը.

«Գանձ ոսկերաց Տ. Տ. Կիրակոս Արքեպիսկոպոսի և Պատրիարք Ս. Նրուստղեմի.

Հօտին Քրիստոսի նովի հոգեկան,
 Բանական հեծոյ մօակ սերունեան.
 Հայելի բնօր վարու մաքուրեան,
 Անձանծիր քաղաք կենաց անվախեան,
 Նորոգիչ Գանոյա սեղեաց զանազան,
 Որք կան ակներեւ զրեալ ի յարձան:
 Հովուապետ բարի, Տուր ամա սեղի
 Փրկիչ առխարհի Ի բուռ խորանի

1850 Մայիս 25:

Արդարեւ Կիրակոս Նպիակոպոս իր Նպիպոսոսի պաշտօնա-
 վարութեան շրջանին, եղած է խղճամիտ Առաջնորդ մը: Իր օ-
 ղով և իր իսկ գրիչով կատարած է Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ եկե-
 ղեցական անօթներու կանոնաւոր արձանագրութիւնը տամար-
 ներու մէջ: 1827ին ինքն է որ կառուցած է Պէյն-էլ-Սուրէյնի
 Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ արեւելեան կողմը, մեծ ջրամբա-
 րը, որ մինչև 1895 կը գործածուէր և տարեկան լաւ հասոյթ
 մը կ'ապահովէր Առաջնորդարանին, մօտ 8000 ֆրանք: Նոյն շր-
 ջապատին մէջ է որ 1828ին կը շինուէր Գահրէի առաջին Դպ-
 րատունը, Հիւանդանոցը և Հոգեատունը, Ակնցի նպիպոս Ամի-
 րա Պետրոսեանի կատիով, որուն իրականացման մէջ Կիրակոս
 Նպիակ. իր մեծ դերը ունեցած է աշուշտ: Նաեւ նրու աղէմա-
 պատկան կալուածներու հասոյթներուն հաշուետւորները, ո-
 րոնց կանոնաւոր և մաքուր պատրաստութիւնը, այսօր իսկ մե-
 ղի կ'ապացուցանեն յիշեալ հոգեւորականին կարողութիւնները:
 Դարձեալ խօսքը ամօք պատմութեան. «Մինչ ի Կիրակոս Լպիւ-
 կոպոս որ վարեաց զայս պաշտօն ամս իբր 10, ամենայն բարե-
 կարգութեամբ, ջանիւք եւ խաղաղասէր մօտ, յաջողեցաւ յաւե-
 լուլ զբիւ կալուածոց Ս. Աթուոյն եւ եկեղեցւոյ սեււոյն, զո-
 մանս գնեալ դրամօք եւ զայս բարեյորդութեամբ և քաջաբար
 իբրեւ նուեք հոգի որ բարեպաշտ ժողովրդոց սեււոյն»:

Տ. Գաբրիէլ Նպիակոպոս Մարաշցի, որդի Կարապետ Մարաշ-
 ցիի: Մնած է Մարաշ 1802ին, Գահրէի մահադրութեանց տո-
 մարին համաձայն: Տակաւին պատանի կ'երթայ նրու աղէմ,
 ուր կը ստանայ իր նախնական սանձաւարական կրթութիւնը:
 1822ին կը ձեռնադրուի Արեւոյ և Կանդաճակցի Ս. Յակոբեանց
 Միաբանութեան, 1825ին կը զրկուի Աղեքսանդրիա, Ս. Նրու-
 աղէմի Վանքին կողմէ, իբր հոգեւոր հովիւ, մինչև Կիրակոս
 Նպիակոպոսի հրաժարումը: 1834ին Կիրակոս Նպիակ. Մնացա-
 կանեան իրեն փոխանորդ կը կարգէ Մարաշցի Դարբէլ վար-

գաղեալը, որ Աղեքսանդրիայէն Գահիրէ կուգայ ստանձնելու համար իր պաշտօնը, որ հետագային անկախ Առաջնորդութեան կը վերածուի: Այս պարագան, պատմարան Աստուածատուր Էպիսկ. հետեւեալ տողերով կը բացատրէ. «Եւ յորժամ հարկ եղել նմա (Կիրակոս Եպիսկոպոսի), նրաժարիլ ի նոյն Առաջնորդական պաշտօնէ եւ վերսին դառնալ յԵրուսաղեմ ի Ս. Արքուն, կարգեաց ի սելի իւր իբր Առաջնորդական Փոխանորդ Գերմանեկցի Վարդապետ, ճալով նմա զԵրուսաղեմիս եւ ծախողոյն վարդապետութեան, պատուիրելով զգլուխ Եւսեբիոսով զժողովուրդ Տեառն, անխախտ սլանել զաստուծական կարգադրութիւնն, արքնութեամբ հսկել կալուածոց եւ բյուրեղան կալ իրաւանց Ս. Արքուն, իբրեւ որդի հարազատ Լմին եւ առաքել զպետ նորին ի գոյացեալ արդեանց կալուածոց, որպէս տոնիր ինքն»: (Տես «Ժամանակագրական Պատմ. Ս. Երուսաղեմի», Աստուածատուր Եպիսկ. Տէր Եովհաննէսեանէ):

Արդարեւ Գարրիէլ Վրդ. իր պաշտօնավարութեան առաջին երկու տարիները, իր յանձնառութիւնները յարգած է եւ Ս. Աթոռին կալուածներուն հասոյթները ուզարկած է Ս. Յակոբի վանքը, ինչպէս զայց կուտան Առաջնորդարանի այն տաննուան հաշուեամբարները: Գարրիէլ Վարդապետ բարեմասութեամբ գաղութին այն ժամանակուան թուական տնտէր եւ կարիքը նկատի առնելով, մատուցութիւնը կ'աւանդայ նոր եկեղեցի մը կառուցանելու եւ 1837ին կը ձեռնարկէ Պէյն-էլ-Սուրէյնի թաղին մէջ, զպրտաւան, հիւանդանոցի եւ հիւրանոցի կից, Ս. Աստուածածին եկեղեցիին շինութեան, որ կ'աւարտի 1839ին, իր տնվընտ քանքերուն շնորհիւ:

Ներկայաւոյ գաղութին տկանաւոր ողջայինները, ինչպէս Պողոս Պէյն Եւսեբիոս, Ալիքսան Աղա Միսաքեան, Միքայէլ Աղա Սալեքեան, գրութիւնով մը կը գիտնեն Երուսաղէմի Հայոց Պաշտպան Պատրիարքին, որպէսզի Գարրիէլ Վարդապետի եպիսկոպոսական վկայականը տրուի, ի վարձատրութիւն նոր եւ մեծ եկեղեցիով մը Գահիրէն ուսած բլլալուն: Սպասուած վկայականը չուշանար եւ Գարրիէլ Վրդ. այս առթիւ շնորհակալութեան նամակ մը կ'առաքէ Երուսաղէմի Պատրիարքին, նոյն տանն ներփակելով իր միաբանական ուխտագիրը: Այս վկայականը ի ձեռին կը մեկնի Սիւս եւ հոն 1839 Յունիս 15ին կը ձեռնադրուի Եպիսկոպոս, Միքայէլ Կաթողիկոսէն, ըստ Աստուածատուր Եպիսկ. Տէր Եովհաննէսեանի հետեւեալ տողերուն. «Ի վերայ այս նամակաց զիջալ Պողոս Եպիսկոպոս ի քախանձանց նոցա, մանաւանդ ակնածէր ի Պողոս Պէյն, գրեաց առ նո-

ցա պատասխանի նամակաց եւ ընդ նմին առաքեաց զվկայականն Դաբրիէի, եւ նա ել ի նամագարն զնաց ի Սիս եւ ձեռնադրուեցաւ յաստիճան Նպիսկոպոսութեան ի Տէր Միխայէլ Կարողիկոսէ, ի ցեղէ Աշագանից... ի 15 Յունիս 1839 եւ դարձաւ ի վիճակն իւր յնկիոյսոս:

Արդարեւ Դաբրիէյ Նպիսկ. Սիսէն վերադառնալէն քանի մը ամիս վերջ, 1839 Դեկտ. 17ին, մեծ հանդիսութեամբ կ'օծէ եկեղեցին, կոչելով Ս. Աստուածածին, ինչպէս կը պատմուի հետեւեալ տողերով. «Ձի զեկեղեցին զոր նիւնարկեալ կառայ ինքն օծցէ ձեռամբ իւրով, զի նովիւ քաջ է եւ արբուն վասն ժողովրդոց Նպիսկոսի եւ արժանի այնմ պատուոյ, իբեւ զանկի ի նմա, մասնաւոր ինչ բերութիւն, այլ մեզ յամենայնի ընդունելի եւ արժանի է եւ քաջ արժանի, եւ զի նոչակեցաւ ի վիճակիս քե Դաբրիէյ ունի ամբառնալ յաստիճան Նպիսկոպոսութեան: (Աթամանակադրական Պատմութիւն Նրուսողէմի, Աստուածատուր Կար. Տէր Յովհաննէսեան): Այս անխոնջ եկեղեցականը 1842ին, Դաբրիէյ Հայոց զերեզմանաւան մէջ եւս եկեղեցիի մը շինութեան կը ձեռնարկէ, հին Ս. Միսայ մասուրին քովը, զորձակցութեամբ Պօղոս Վրդ. Պալեցիի: Եկեղեցին կ'աւարտի 1843ին եւ օծումը տեղի կ'ունենայ նոյն տարւոյ Փետր. 14ին:

Դաբրիէյ Նպիսկոպոս, իր առաջնորդական պաշտօնը հաստատելու համար կը դիմէ Պալոսյ Յակոբոս Պատրիարքին եւ աւանոր միջոցաւ Սուլթան Մահմուտէն կը ստանայ իր Առաջնորդական պաշտօնին վաւերացման հրամանագիրը— Պէրաթ— որ Նգիպատսի Թեմը անկախ կը ճանչնար Նրուսողէմի Ս. Յակոբոսյ Աթոսին իրաւասութենէն, եւ Դաբրիէյ Նպիսկոպոսը կը կոչէր Նգիպատսի Պատրիարք (Բաթրիք), եւ Առաջնորդարանը, Բաթրիքիսանէ, կոչում՝ որ մինչեւ այսօր կը շարունակուի: Այս պարագան կը բացատրուի հետեւեալ տողերով ալ. «Եւ վարեաց զիշխանութիւն իւր մինչեւ ցվախնան կենաց իւրոյ անկախ յԱրոտոյն Նրուսաղեմի, եւ կոչելով զինքն Բաբրիք էառ նաեւ նրովարակ յիսմանեան Դռանէ, միջնորդութեամբ Յակոբոս Պատրիարքի Կ. Պոլսոյ, սակս անկասկած վարելոյ զիշխանութիւն իւր»:

1858 Յուլիս ամսուան մէջ, քիչ կնիւնրու խորհուրդով, Դաբրիէյ Նպիսկ. ընկերակցութեամբ Տէր Կարապետ Աւագ Քահանայ Յովհէփեանի, կը մեկնի Խաւիտ, Հոռմ, Նախուրի, Յիւրէնցա քաղաքները, իր հիւանդութիւնը դարմանելու համար: Իր այս ճամբորդութեան ծախքերուն համար կը ստանայ 500 սկիի (եզիպական) գումար մը, Նգիպատսի Խալիվ Սայիտ Փաշայի կողմէ. որուն բարեկամութիւնը կը վայելէր: Ուրիշ առի-

Թով մը երբ Սոյիս Փաշա, Առաջնորդարանի ելեւմտական վիճակին մասին անգեկուած իւններ կ'առնէր Գարրիէլ Սպիակոպոսէն, և կը անգեկանար թէ ազգասներու համար որոշ հասոյթներ չկային, իր կողմէն նախ 600 ֆէտտան տարածութեամբ ազարակ մը կը նուիրէր ազգասներուն անունով, Վերին Ագիպոսի մէջ, Մինիս քաղաքին մօտ, էքֆոս գիւղին մէջ, ի Զաշն. այս ազարակը ցարդ Գահրիէի Հայոց Առաջնորդարանի հաստեմարեր կալուածներէն մին է, որուն հազիւ 444 ֆէտտանը մշակելի է. կրկին անգամ Սոյիս Փաշա, Գարրիէլ Կպիակ.ի կը նուիրէ 400 ֆէտտան տարածութեամբ հոգ մ'ազգասներու անունով, Ղարալիէ նահանգին Հէսաս գիւղին մօտ, ի Շէրպին, Հաւանական է որ, ինչպէս կը յիշէ Նազարէթ Մ. Ազադաթ իր «Լոթեր Աղիպոսի Հայ Գաղութին վրայ» գործին մէջ, Ազա Կարապետ Գալուստեանի զարոյցին հիմնարկութեան համար կատարած կապիկն թելադրիչը Գարրիէլ Սպիակ. եղած է. Արդարեւ Գարրիէլ Սպիակոպոսի մասին աննպաստ արտայայտուողներ իսկ, ինչպէս կ'ապացուցանեն Աստուածատուր Կպիակ.ի վերոգրեալ մէջբերումները և ուրիշներու ինչ ինչ գրուածքները, իրենց այդ արտայայտութեանց հիմ ունին, Գարրիէլ Սպիակ.ի Ագիպոսի թեմը անկախ հաշակելը նրա սողմէն և նրա սողմածպատկան կալուածներուն որոշ մէկ մասին անգեկան պէտքերու յատկացումը ըլլալը. Բայց և այնպէս, ան իր այդ արարքով պէտք է խոստովանի թէ մեծ տաղանդէ մը ազատած է Ս. Ասիայի վանքը, վասնզի նրա սողմածի համար դժուար էր Ագիպոսայ գաղութին գործերովը զբաղիլ և զրկուած վարդապետները միայն կալուածական գործերով կը պարապէին և դադար թին պէտքերն ու պահանջները կ'անտեսուէին. Այս իրողութիւնը շատ գիւրին է հաստատել րազդատութեան զննով նրա սողմէն զրկուած վարդապետներով կառավարուած շրջանը Գարրիէլ Սպիակ.ի շրջանին հետ, ուր իսկապէս գաղութին ապագան նկատի կ'առնուի Կարելի չէ անտեսել Գարրիէլ Սպիակ.ի կատարած օգտակար գերը Ագիպոսայ գաղութին համար, իր պահանջներով նրա սկիզբէն մինչև վերջը:

Ան եղած է շինարար Առաջնորդ մը, որ ապահոված է բարոյական և անտեսական բոլոր այն ազգականները, որ գաղութը իր ներկայ ինքնարու, հարուստ և նախանձելի դիրքին հասցնելու ճամբան հարթարած են, բնականաբար գաղութին մեծամեծներուն և ժողովուրդին աջակցութեամբ: Ան Ագիպոսահայութեան համար ստացած է պատութենէն շատ մը իրաւասութիւններ և առանձնաշնորհումներ, ինչ որ այլ համայնքներ

չունէին: 1864ին Քիզիքապէս ընկճուած իր հիւանդութեան պատճառով և տեսողութիւնը քառական տկարացած, իր վերջին օրերը կ'անցնէր Ս. Մինաս զերեզմանատան մօտ գանձուող Ազգին պատկանեալ տան մը մէջ և երբեմն յաճախելով Ս. Մինաս եկեղեցին: Ան կը վախճանի 1867 Ապրիլ 21ին, 65 տարեկան հասակին մէջ: Յուշարկիաւորութիւնը արժանաւորապէս տեղի կ'ունենայ յաջորդ օրը, Ապրիլ 22ին և մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի իւրակերտ Ս. Աստուածածին եկեղեցին ձախ դաւիթին մէջ, ուր ժաղովուրդը բազմադուա Առաջնորդին և դադութին հիմնադիրին համար, առ ի զնահատութիւն, շինած է զեկեղեցի մարմարեայ դամբարան մը, որուն տապանաքարին տրամանադրութիւնն է հետեւեալը.

«Դուք եւ լոյս
Գերբզգօն հովիւ հօսին Քրիստոսի
Արեւելիսկոպոս Հայկազնեան ռոմի
Բարեխնամ սեսուչ հոգւոց ամենի
Բաբունի բնօր պատույ արժանի
Ի Մարաօ ձնեալ բնիկ հայրենիօք
Էր ծաղկեցուցիչ սեղուոյ հանաբօք
Լի ես դու ուրեմն հապան գեղապան
Բարեօք որ կրես զայս պատուական զանձ
Յամի Տեառն 1867 Ապրիլ 22»:

Իր մահուան տօթիւ խիստ նշանակելի ևն նրուսաղէմի Արօն Ամառգրի՛ն (Բ. տարի, թ. 3, էջ 77-98) մէջ գրուած ստաղերը, որոնք նոյնութեամբ կը ներկայացնեն.

«Անցեալ ամսոյն 21ին առ Աստուած փոխեցաւ եղիպոսի Առաջնորդ Գեր. Գաբրիէլ Ս. Արք., ի խոր ձերուրեան, որոյ մահը ոչ միայն իւր սիրելի ժողովուրդին, այլ եւ բոլոր միաբանութեան սրտին մեծ սուգ եւ տրտմութիւն պատճառեց: Հանգուցեալ Սրբազանը գրեթէ 35 տարիի չափ առաջնորդութեան պատճառով արեւ. ինքն Սուրբ Արքունոյս հարազատ միաբաններէն էր: 1832ին, երբ լուսաճողի կիրակոս Եպիսկոպոսը Ս. Արքունոյս նեղ ժամանակին Եպիպոսի առաջնորդութենէն ետ կանչուեցաւ, ուրիշ աւելի կարեւոր պատճառ յանձն առնելով իրեն, իւր սեղը Գաբրիէլ Եպիսկոպոսը ղրկուեցաւ, որ դեռ վարդապետ էր, իբրեւ արժանաւորագոյն, նոյն վիճակին առաջնորդութեանը:

Հոն հասնելուն, սկսաւ ամենայն ջանքով խնամք եւ հոգ տանիլ իւրիւն յանձնուած ժողովրդին պիտոյիցը եւ Սուրբ Արքունոյս կալուածոց: Իր գլխաւոր ձեռնարկութիւններէն մին եղաւ Սուրբ

եկեղեցւոյ ժիւղութիւնը: «11 Մայիս 1837ին, կանգաւոր մը Երուսաղէմի նստայի Պատրիարք, իր ցաւակցութիւնը կը յայտնէ Եգիպտոսի Հայոց հեռակեալ բառերով. «Եւ ընդ ամենապարզեւ օրհնութեանս յայտ առնեմք բարեպաշտ Բիւսոսասէր ժողովրդացդ մեր սրտին ցաւն ու առաւելիւր զոր զգացիմք ընդ մահ Գեր. Առաջնորդ վիճակի Տ. Գաբրիէլի Սրբն. Արեւիկիսկոպոսի, զիսեմք որ դուք եւս նոյն վիճակն ու ցաւը ունեցաք կորսնցնելով բարեխնամ ու օրհեսէր հայր մը, որ երկար ժամանակ հովուեց ու խնամեց զեկեղեցիդ: Աստուծոյ եւ բոլոր ժողովրդեանց համակրիլ եւ որդիական սէրը ստացաւ եւ դուք հանաչող էք անուշաւ Ընտան Երախեացոյ եւ աշխատութեանց, զոր ամենցաւ ի պայծառութեան եկեղեցւոյս:

Այս առիթըր ցոյց կուտան թէ, Երուսաղէմ, անոր մահէն յետոյ կ'մ' կը յուսար շոյելով իր նախկին իրաւասութիւնները հաստատել Եգիպտոսի վիճակին վրայ, ուր Գաբրիէլ Եպիսկոպոսը Էր, կ'մ' անկեղծօրէն կը խոստովանէր անոր արժանիքը և իր Երուսաղէմի հանգչեալ բռնած ընթացքին արդարացի ըլլալը:

ԳԱՐԻԲԷԼ ԵՊԻՍԿ. ՄԱՐԱՇԵՅԻԻ ՏՐՈՒԱՆ ՊԵՐԱԹԻՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Եգիպտոսի և շրջակայքը գտնուող Հայ ազգին արարողութիւնները կատարելու նպատակաւ, մէկու մը Առաջնորդ Նշանակուիլը պէտք և այսօր հան գտնուող Գեր. Գաբրիէլ Եպիսկոպոս Առաջնորդութեան գործերը վարելու և տնօրինելու կարող նկատուած ըլլալով, ի նորոյ սահմանուած ընծայ տուրքի կանխիկ վճարուելուն պայմանով, Առաջնորդութիւնը յիշեալ կրօնասրին յանձնուելուն և պայմաններուն արձանագրութեամբ մէկ օրինակ բարձրագոյն Պետք մը արուիլը Պոլսոյ և շրջակայայից Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Յակոբ Եպիսկոպոսին (մեզ սատիճանը) և Ազգային ժողովին կնիքներով կնքուած և յոստ կայսերական գահոյիցս մատուցուած ազեքսագրով մը խնդրուած և պայմաններուն ու նախընթացներուն արձանագրութիւնը հանուելէն ետքը, իրողութիւնը թազաւորական բարձր կողմն տեղեկացուցուած և հարցուած ըլլալով, յիշեալ Եպիսկոպոսին խնդրած և պայմաններուն ու նախընթացներուն համաձայն, Եգիպտոսի և շրջակայից Առաջնորդ կարգուելուն մօտին, կայսերական իրաւա ելած և ի նորոյ հաստատուած երեսուն հազար քրօն (աֆլէի) տուրքը կանխիկ թազաւորական

գանձիս յանձնուած ըլլալը գրուած և նշանակուած ըլլալուն, համաձայն սոյն կայսերական պետարս տաւի և հրամայեցի որ յիշեալ Գարրիէյ Եպիսկոպոսը, յիշատակուած Եպիսկոպոսի և շրջակայից Հայոց Առաջնորդութեանը ենթակայ վայրերուն մէջ գտնուող քահանաները և հայ հպատակները, յիշեալ Եպիսկոպոսը իրենց վրայ Առաջնորդ ճանչնան և անոր Առաջնորդութեան վերաբերեալ գործերուն համար իրեն գիմելով, ամէն կերպով հնազանդ և հետեւող ըլլան, և իր Առաջնորդութեան ենթակայ թեմերուն մէջ պաշտօնանկ ըլլալու կամ պաշտօնի կոչուելու արժանի եղող քահանաները և սեւապետները (վարդապետ) ըստ իրենց սովորութեանց, պաշտօնանկ ըրած կամ պաշտօնի կոչուած պարագային, ուրիշ ոչ ոք արգելք չըլլայ և յիշեալ Առաջնորդին և քահանայից տուններուն մէջ շատ ազմուկ չըլլալու պայմանով Աւետարան կարգալու, վարագոյր և կանթեղ կախելու և աթոռ և պատկեր դնելու, բաւրժառ չարժելու և ձեռքերնին դաւաղան բռնելու պէս արարողութիւններ կատարելու, ոչ ոքի կողմէ միջամտութիւն չըլլայ և հետոյ ի վեր իրենց ձեռքը գտնուող և իրենց սեփականութիւնը եղող եկեղեցիներուն և վանքերուն և ուխտատեղիներուն և իրենց մուկները իրենց սովորական եղանակով վերցնելուն և այլ արարողութեանց կատարման արգելք չըլլայ և յիշեալ Ազգին վերաբերեալ եկեղեցի և վանքերը, առանց փառաւոր հրամանիս, մէկը չքննէ և չխուզարկէ և ըստ հին գիրքին և սովորական ձևին ըլլալիք նորոգութեանց և վերանորոգութեանց միջամտութիւն չըլլայ և այս օրինակ թղթակցութիւններով հին եկեղեցիներն ուրիշի չարուին և ուրիշին պարտքին համար եկեղեցիներու և վանքերու կա՛կարտախին վրայ չյարձակուի և գրաւի գրուելու նպատակու չառնուին և չբռնուին և եթէ տան մը առնուած են, օրէնքի միջոցաւ ետ տանուին և իրենց տեղերը յանձնուին և յիշեալ ազգէն մէկը, ըստ իրենց սովորութեան եթէ ամուսնանայ կամ ամուսնալուծուի, յիշեալ Առաջնորդին և կամ անոր կողմէ նշանակուելիք իր փոխանորդներուն կողմէ կատարուի արարողութիւնը, և ուրիշի կողմէ միջամտութիւն չըլլայ, և յիշեալ Առաջնորդին կամ իր փոխանորդներուն, առանց տեղեկութեան կամ արտօնութեան, իրենց սովորութիւններուն հակառակ, ամուսնութիւն կատարող քահանաներու կամ անոնց փոխանորդներուն մասին հորկ եղած պատիժը գործուած պարագային, մէկը միջամտութիւն չքննէ և ամուսնութեան ինչպէս նաեւ ամուսնալուծութեան նիւթին մէջ և իրենց սովորութեանց վերաբերեալ ուրիշ խնդրի մասին,

երբ երկու կողմերը իրարու հետ վէճ ունենան, անոնց միջև եղածը յիշեալ Առաջնորդը կամ անոր փոխանորդները քննելով իրենց սովորութեանց համաձայն հաշտեցուցած պարագային և եկեղեցիներուն մէջ երգում աւուր, քանդակութիւն (սպորտ) կոչուած պատիւը դարձադրուած պարագային, դատաւորները և փոխ-դատաւորները չմիջամտեն, չարդիւն և չդատապարտեն և քրիստոնեայ հպատակներուն (բայաներու) կին թողուլը և ուրիշ կին տանելը և իրենց կիներուն մեռնելէն յետոյ միայն մինչև և երեք անգամ և անկէ աւելին ամուսնանալին իրենց սովորութեան հակառակ եղած ըլլալով, այդպիսի երուն արտօնութիւն չարութիւն և պատժելին ու յանգիմանութիւն և իրենց օրինաց հակառակ պատկուող բայաներուն եկեղեցի մտնելը տաօրէն ըլլալով, այդպիսիներու մահուան պարագային ոչ քահանաներու ձեռամբ թաղուելուն մասին պէտք չէ որ դատաւորները կամ փոխ-դատաւորները և կամ ուրիշ սպաներ առաջարկ և բռնութիւն ընեն և եթէ Առաջնորդները և նպիկիսպոսները և կրօնաւորները և քահանաները և կամ ուրիշ բայա մը բառ իրենց սովորութեանց, իրենց եկեղեցիներուն, իրենց ազգատներուն, իրենց պատրիարքներուն քիչ մը բան կամ իրենց ունեցածին մէկ երրորդը կտակ ընելով մեռնին, պէտք է որ իրենց կտակները դորձադրուին և յարգուին և բառ իրենց օրինաց, իրենց ազգէն բերուած հայ վկաները օրինաւորապէս լրուելով, ժառանգորդներէն օրէնքի միջոցաւ պէտք է տանուի և տանաց ժառանգորդի մեռնող առաջնորդներուն, քահանաներուն, կրօնաւորներուն, սեւտղութիւններուն (վարդապետ) և մայրապետ կոչուած կրօնաւոր կիներուն, բլլայ դրամ, բլլայ դոյք և դրաստ, ինչ որ ունին, ժամանակին պատրիարք եղանկներուն փոխանորդութեամբ եթէ պետութեան համար դրուէ, մէյրիլմալի մասի վէճիւններու կամ գանձիւններու և կամ ուրիշներու կողմէ պէտք չէ որ միջամտութիւն ըլլայ և ժառանգորդ ունեցողներուն բլլայ դրամին, բլլայ ուրիշ տպրանքին կամ դոյքին վրայ պէտք չէ որ ձեռք դրուի և եթէ քահանաներ և կրօնաւորներ գանուին որ իրենց սովորութեանց հակառակ ընթացք ու շարժում ունենան, յիշեալ առաջնորդը բառ իրենց սովորութիւններուն գանձք եթէ պատժէ, մօրս քնին ամիւլէ և զիրենք քահանայութեանէ և սեւտղութեանէ (վարդապետութեան) վտարէ և անոնց եկեղեցիները ուրիշին առաւ և բառ իրենց սովորութեան վտարուած և դուրս հանուած քահանաներուն անդը պէտք եղած քահանաները նշանակէ, դուրսէն մէկը պէտք չէ արդելը բլլայ և կղերականներէն տառնց եկեղեցի և

վանք ունենալու, թող առ թող պատելով, իրաւցնէ հայ հպատակները իրենց օրինաց հակառակ մօլորեցնողներուն պէտք եղած պատիժները ըստ պատմական օրէնքին կատարուելու նպատակաւ պէտք է որ Պատրիարքարանի կողմէն ծանուցուի և եկեղեցիներուն և վանքերուն վազմ եղած դոյքերուն և կենդանիներուն մէկու մը կողմէ միջամատութիւն չըլլայ և ինչպէս որ հնուց ի վեր սովորութիւն է, ըստ այնմ սեփականութեան են, պահուի և հայ հպատակներուն հնուց ի վեր վճարած արքունի տուրքերը և ոգորմութեան ստակները (աւչէ) և իրենց Պատրիարքարանին տուրքերը և ծախքերը, իրենց Պատրիարքաներուն կողմէ ըստ առաջնոյն հասուցուին՝ մէկուն կողմէ ընդգիծութիւն չըլլայ և եթէ եկեղեցիներու և վանքերու փոխանորդները (վեֆիլ), իրենց Պատրիարքին տուրքերէն կամ լերքունի տուրքերէն խտրումներ ընեն, հաշիւնին քննուելով հասուցանելու դատապարտուելնուն, մէկը չմիջամտէ և յիշեալ առաջնորդէն և եպիսկոպոսէն իրենց և իրենց եկեղեցւոյ յատուկ դոյքերուն համար, նաւանդիտաներուն մէջ և կամ տուներուն տաջեւ մօքս և թամ չդրանքուի և չդանձուի և Հայ Ազգէն առանց նպատակի և փոխանորդներուն խաւանցողները անշուշտ որ ըստ կրօնի գերծ պիտի ըլլան միջամատութեանէ, բայց իր կամքով խալամութիւնը չընդունողներուն, ոչ ոքի կողմէ բռնութիւն և առաջարկ պէտք չէ ըլլայ և եթէ հարկ ըլլայ քահանաներէն մէկը օրինական հրամանով բանտարկել, յիշեալ առաջնորդը վար դնելով ուրիշ տեղ պէտք չէ բանտարկուի և յիշեալ առաջնորդին հեծած կենդանիներուն, (ծի, սան կամ ջորի) և անոնց մարդոց և անոնց հաղուտ կապուստին մէկը արգելք չըլլայ և անոնց քնակած տուներուն իջեւան տաջանորդելով անհանգստութիւն չպատճառուի և յիշեալ առաջնորդներուն, ըստ հնուանդ պայմաններուն, ախրանալով իրենց դարձաւնութեանց, ոչ մէկ կերպով միջամատութիւն և բռնարարութիւն չըլլայ, թող այսպէս գիտնան, փառաւոր նշանիս հաւատարիմ ըլլան:

Դրուեցաւ Աեֆեհ ահաւան սկիզբը, յամին 1268ի
(Հիւնրի բուականով)

Տ. Մկրտիչ Ազիսկ. Քեֆսիգեան Մարաշի.— Ենած է Մարաշ 1818ին, նախնական ուսումը ստացած է ծննդավայրին Թաղային վարժարանին մէջ. տակաւին պատանի, մամանակ մը կ'աշխատի պղինձադարձի մը քովը: 1847ին, իր կնոջ մահով երբ կ'այրիանայ, կը մտնէ Սոսյ վանքը և 1848ին կը ստանայ

սարկուսացի տառիճանի 1849ին կը մեկնի Երուսաղէմ, կ'անգամակցի միաբանութեան և 1849 Մայիս 1ին արեղայ կը ձեռնադրուի Կարնեցի Դուիթ Եպիսկոպոսէն, չուն ժամանակ մը կը վարէ աւագ թարգմանի պաշտօնը: 1853ին կը շչանկուի Դամասկոսի Թեմին տեսուչ և կը մնայ չուն մինչև 1855, որմէ յետոյ անդւոյն ազգայինները համագելով, կ'ազդէ Դամասկոսի Թեմը Երուսաղէմի Պատրիարքին իրաւասութենէն անկախ հռչակել և Պատրիարքին հրահանգներուէ կ'անտատել. սակայն կը ձերբակալուի ու չգթայակապ Երուսաղէմ կը տարուի 1857ին: Քանի մը ամիս մնայէ վերջը կը զրկուի Պոլիս և քարոզիչ կը կարգուի Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցիին 1858ին: Ենտոյ Առաջնորդ կը կարգուի Գաղատիոյ (1858-1864), որուն վրայ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի 1860 Յունիս 2ին, Մամթէոս Կաթողիկոսէն: 1864ին կ'ընտրուի Եպիսկոպոսի Առաջնորդ. Փոխառնորդ: 1864 Հոկտ. 30ին Գահիրէ կը հասնի, 1861 զրշ. ամասկանով, որ Նոյեմբերին կը բարձրանայ 25.00 զրշ.ի: Քէֆուիկեան ազգային աւերք կը հաստատէ 75 զրշ. սակով: 3000 սակի կ'իւրացնէ Վանեցիի մը կառիէն, ինչպէս կը գրէ Բարդէն Կաթողիկոս, (Պատմ. Կիլիկիոյ Կարոլիկոսայ, էջ 261):

Վէճ կ'աւնենայ Հոգաբարձութեան հետ և վերջապէս 1866ին կը մեկնի Եպիսկոպոսէն:

Իր պաշտօնավարութեան ընթացքին, Եպիսկոպոսի մէջ, օգտակար դեր մը ունեցած չէ, ինչպէս իր բոլոր կեանքին մէջ: Ընդհակառակը իր ընթացքով ժողովուրդը դժգոհ ձգած է և հրամարած 1866ին: Եպիսկոպոսէն հեռանալ յետոյ, եղած է Առաջնորդ Հալէպի, մինչև 1871: Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուի 1871 Հոկտեմբեր 27ին, Կաթողիկոսական օծումը անդի կ'աւնենայ Սիսի մէջ 1872 Յունվար 13ին. իր պաշտօնավարութեան սկզբնական շրջաններուն դժուարութեանց կը հանդիպի, յետոյ կը հրամարի Կաթողիկոսական պաշտօնէն 1874 Օգոստոս 29ին: Բայց չի հեռանար Աթուէն և Պոլսոյ Պատրիարքարանին գէմ դժուարութիւններ կը հանէ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան իրաւասութեանց մասին, և 1881ին Պատրիարքարանին գէմ գրգռիչ շրջաբերականներ կը հանէ և ամիսներով կը պայքարի միահեծան դարձելու փափաքով: 1881 Յուլիս 20ին, կառավարութենէն կը ստանայ հրավարտակ մը, իր իրաւունքները սրուշող և Մէծիաէի տաղին կարգի պատուանշան: 1893ին վերջնականապէս կը քաշուի Հալէպ և կը վախճանի 1894 Նոյեմբեր 15ին (ըստ ոմանց Նոյեմ. 8ին) և մարմինը կ'ամփոփուի Հալէպի Ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցիին մէջ և չիբմին վրայ կը դրուի հետեւեալ տապանաքարը.

«Մենեալ 1818 ի Մարտե
Դիսե անցորդ դու զայս խաղան,
Ուր կը հանգչի պեճն Կիլիկիոյ Տան
Սուլթ Սիօնի եր միաբան
1860 էշմիածնայ Եպիսկոպոս
1871 Մկրտիչ Ա. Կարողիկոս
1894 հանգեալ եւ եղաւ ի հոռո:

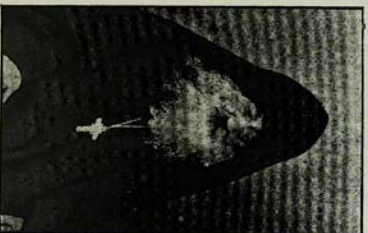
Անոնք որ զինք իրո՛ւ երկրին դաւակը Կաթողիկոս ընտրած էին, առանց անդրադառնալու անոր դատապարտեալ անցեալին երուսաղէմ. Անկիւրիա եւ Եգիպտոս, յետոյ պէտք է շատ զգոյցած ըլլան: Այս երեք տարրեր միջամայրերու մէջ ալ Քէֆ-սիպեան տմրաստանուած ու դատապարտուած էր իբր զեղծաբար, արծաթատէր, յետին տասիճան գձուձ եւ կծծի մարդ: (Բարգէն Կաթողիկոս, Պատմ. Կիլիկիոյ Կարողիկոսութեան, էջ 719): Այս նկարագիրով մարդէ մը անշուշտ Եգիպտոս չէր որ խեր մը պիտի տեսնէր:

Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սուրիասեան.— Ինչո՞ւն է էտիր-նէ 1834 Յուլիս 29ին. մկրտութեան անուէն է Կարապետ, նախ-նականն ուսումը կը ստանայ տեղւոյն ազգային վարժարանին մէջ, յետոյ կ'ըլլայ փոքրաւոր էտիրնէի Առաջնորդ Սարգիս Եպիսկոպոս Գուլումճեանի մօտ, նոյն տանն աշակերտելով անոր: 1852ին Պոլսոյ փոխանորդարանին մէջ քարտուղարի պաշտօն կը վարէ, 1854ին Սարկիսառք կը ձեռնադրուի, խկ 1857 Յունիսար 17ին, Վարդապետ Ֆիլիպէի մէջ, Մեսրոպ անունով: 1857-1858, իր հոգեւոր հօրը հետ կը շրջադայի Ռումանիոյ հայա-բնակ քաղաքները. 1859ին կ'երթայ էջմիածին, կը վերադառ-նայ Պուրսոս 1860 Փետր.: Երբ 1860ին, Սարգիս Եպիսկ. Պատ-րիարք կ'ընտրուի Պոլսոյ, Մեսրոպ Վրդ. Պատրիարքարանին մէջ քարտուղարի պաշտօնին կը կոչուի Պատրիարքին կողմէ եւ մինչեւ 1863 այս պաշտօնին մէջ կը մնայ: 1833 Նոյեմբերին քարոզիչ կ'ըլլայ Գում-Գորսու, Էնի-Գորսու եւ Սկիւտար եւ մի-նչնոյն տանն Կրօնական ժողովի անդամ:

1864ին Պոլսոյ Պատրիարքարանին կողմէ Ազգային Սահ-մանադրութիւնը զործադրելու համար, իբր քննիչ կ'երթայ Եգիպտոս եւ Երուսաղէմ: 1864ին վերջերը կ'ընտրուի Առաջ-նորդ Տրապիզոնի եւ Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի 1864ին վեր-ջերը: 1865ին քննիչ Ամասիոյ, 1866ին նսեւ Առաջնորդ Ըմենիկի, Եգիպտոսի եւ Երուսաղէմի կալուածական եւ Թեմական

Տ. Գաբրիել Եղու. Մարագի
1802—1867

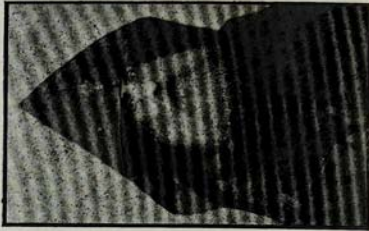
Տ. Գաբրիել Եղու. Մարագի
1802—1867

Տ. Մկրտիչ Եղու. Քեծսրբան
1818—1894

Տ. Մարգարիտ, Սուրբաբան
1834—1907

Տ. Մարգարիտ, Սուրբաբան
1843—1910

Տ. Մարգարիտ, Սուրբաբան
1851—1919

իրաւասութեանց մասին, Ասայի Պատրիարքին անտունայն մեկնելէն յետոյ, 1868ին Եղիպատանայ մեծամեծները Պոլսոյ Պատրիարքարանին կը գիմեն, որպէսզի Առաջնորդ մը ուզարկուի Այս տաթիւ Երամ Պէշ Երամեանի պնդումներուն վրայ, Պատրիարքարանը իր հաւանութիւնը կուտայ Մեսրոպ Եպիսկ. Սուքիասեանի իբր Առաջնորդ Եղիպատոս զրկուելուն, վաւերացմամբ Դէորդ Դ. Կաթողիկոսին: 1869էն մինչև 1879, տասը տարի կը մնայ իբր Առաջնորդ Եղիպատոսի, և իր պաշտօնավարութիւնը ազէտ մը կ'ըլլայ, վասնզի Ազգ. Սահմանադրութեան արամագրութեանց հակառակ, ինքնակամօրէն կը վարէ ազգային դորձերը, Խորէնեան Վարժարանին բնաւ հոգ չի տանիր, աշխտէս որ պահ մը 1878ին, մօտ վեց տմիս կը փակուի ան: Մեսրոպ Եպիսկ. թէև և եկեղեցական, եկեղեցւոյ ներքին բարեկարգութեան անտարբեր կը դաճուի, ազգային կայսւածներու հասոյթներէն ահադին գումարներ մօտ 3,500 սակիի գումար մը կ'իւրացնէ և երբ զինքը երկար պաշտօններով հրամարեցնել կը յաջողին, 1472 անդոյ. սակի կը պահանջէ Առաջնորդարանէն:

Եւ շոյն իսկ այս խնդիրներուն տաթիւ կառավարութեան կը բողոքէ և Առաջնորդարանը կայանքի տակ կ'առնէ: Մեսրոպ Եպիսկ. այս ընթացքը կը ստիպէ Պոլսոյ Պատրիարքարանը որպէս քննիչ ուզարկել Եղիպատոս, Յովհաննէս Քննչ. Մկրեանը: Այս տաթիւ կ'արտագրենք Դահիթ հրատարակուող «Նոր Օր» լրագրէն հետեւեալ առգրք. «Երբ լեցնիչը Դահիթ կը մտնէ, կը տեսնէ որ եկեղեցին օրջապակեր են զինուորներ, Խորհրդարանն ու Դիւանատունը կնքուել և ժողովուրդն յիսին ծայր յուղում է Դիւ. Առաջնորդին կողմէ կառավարութեան մասնուս լիւրջ: Լիազօր լեցնիչն անմիջապէս Բ. Խիլիին հետ կը տեսնուի, նրան կը տեսնույ զինուորներն եկեղեցիէն դուրս հանել, լեցնում տեղերը բանալ, և կը պահանջէ միանգամայն որ երկուսեւ Կառավարութեան ուղղեալ բողոքագիրն իրեն յանձնուին, որպէսզի գործն ազգային օրջակի մեզ անեն և օրինուորապէս վերջացնեն: Բ. Խիլիին յօժարամիտ էր կատարէ լիազօր լեցնիչին խղիւրներն»:

Արդարեւ Մկրեանը կը մնայ Դահիթ երկու քուկէս տմիս, և կը քննէ բոլոր ազգային դորձերը, և կը հաստատէ Մեսրոպ Եպիսկ. յանցապարտ և քննման արարքները, ինչպէս նաև հակառակ եզրով բողոքներուն Եղիպատոսի Առաջնորդական Թւմին բոլոր ժողովները գումարուած չըլլալը, և ինքնակամօրէն վարած ըլլալը: Մեսրոպ Եպիսկ. կը մեկնի Պոլիս, ուր 1881-1883 կը վարէ Թափ-Դարուի քարոզչութիւնը, իսկ 1885ին է-

տիրնէի Առաջնորդական Տեղապահ կը կարգուի և 1886ին Առաջնորդ կ'ընտրուի 1895ին իր հակազդային մէկ արարքին համար, Իզմիրլեան զինքը պաշտօնանկ կ'ընէ։ Մեսրոպ Նպիսկի։ Պալիս կուգայ և պետական դանձէն իրեն սահմանուած 25 սակի ամսաթուակով կ'ապրի Կ. Պոլսոյ մէջ։ 1836 Յուլիան պետական հարուածով Բ. Դուռէն կազմուած Խոան ժողովին կ'անդամակցի և 1903 Յունիսին կ'ընտրուի Ասենապետ Կրօնական ժողովին։ Կը վախճանի Պոլսոյ մէջ 1907 Յունիս 15ին և մարմինը կ'ամփոփուի Պալքլըի Աղդ. Գերեզմանատունը։

Տ. Մասրեոս Արքեպիսկոպոս Իզմիրլեան.— Ծնած է 1843 Փետրվար 12ին, Պոլսոյ Գուռ-Գարու թաղը, մկրտուած է Մայր եկեղեցւոյ մէջ և անուանակոչուած Սիմէոն։ Որդին էր զերձակ Համբարձումին, թոք Մարտիրոս Իզմիրլիի, որմէ է իր Իզմիրլեան մականունը։ Աշակերտած է մայր վարժարանին, մինչև 1859։ Յետոյ 1860-1862 Գուռ-Գարուի դպրոցի Ս. Պողոսեան ազգային վարժարանին, զոր աւարտած է 1862ին։ Իրեն ուսուցիչ ունեցած է Տաթ. Ներսէս Մեղպուրեան, Միայէն Չափրասեան Դէորդ Պատուելի և Յարութիւն Թիւրեանը։ 1863ին Օրթագիւղի Թարգմանչաց վարժարանին մէջ, ուսուցչական պաշտօնի կը կոչուի։ 1864ին Օրթագիւղի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին մէջ, տիրացու Սիմէոն, Մարկաւաղութեան տառիճան կը ստանայ Յովաննէս Նպիսկի. Կապուտիկեանէ։ 1869 Յունիս 29ին Օրթագիւղի եկեղեցիին մէջ նոյն եպիսկոպոսէն կը ձեռնադրուի վարդապետ։ Մկրտիչ Խրիմեանի Պոլսոյ Պատրիարքութեան օրով, քարտուղար Պատրիարքարանի, 1872ին Կրօնական ժողովի ասենադպիր, 1873 Յունվար 23ին, կը ստանայ Մայրադոյն վարդապետութեան տառիճան, Տեղապահ Աղառեան Նիկողոս Սրբադանէ։ Նոյն թուականին Ակիւտարի ձեռնարանին մէջ կը ստանձնէ կրօնքի դաստաւանդութիւնը և նոյն տառն քարտիչ կը նշանակուի Ս. Կարապետ եկեղեցիին։ 1875ին կը ստանայ լոնջախաշ կրկու իրաւունք, Դէորդ Դ. Կաթողիկոսէն։ 1876 Մայիս 17ին Էջմիածնայ մէջ կը ձեռնադրուի Նպիսկոպոս, 1880ին Կրօնական ժողովի անդամ։ 1886 Յունվար 3ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Նպիսկոպոսի. պաշտօնատեղին կը հասնի 1886 Մարտ 17ին։ Տ. Մատթէոս Նպիսկի. Իզմիրլեան իր պաշտօնավարութեան սկիզբէն մինչև վերջը, իր կարելին բոլորէ օգտակար ըլլալու համար Նպիսկոպոսի գաղութին։ Իր ամենէն կարեւոր ծառայութիւնը կըլլայ Կարապետ Աղա Գալուստեանի ժառանգորդներուն կողմէ, Առաջնորդարանին դէմ բացուած

դատին կարգադրութիւնը, ի նպատակ ազգին, շնորհիւ նախարարական Նուպար Փաշայի, որուն կը գործակցի թագաւոր Փաշա Յակոբեանն և կ'օժանդակէ ազգով Խալաթի Պաշայի Փաշա Ղալիի Գալուստեան կտակը կառավարական պաշտօնատուներու մէջ օրինակարարէն արձանագրելու կուտայ և կը վաւերացնէ դատարանէն, որով ազգը կը գտնար սեփականատէրը Շէյխ-էթմանի, Ալիթի և Տէյնա ազարակներուն, արձանագրելով նաեւ այս կալուածներուն հեռեկանները ազգին անուանելու Իր Գանձերուն շնորհիւ 1887-1888, կը նորոգուի Գահիլէի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, կը բարեկարգուին Առաջնորդարանի դիւանատան և արձանագրութեանց ամբարները:

Իր ուշադրութեան առարկան կ'ըլլայ Տարպէլ-կինէնէ թաղին Խորէնեան վարժարանը, կառուցուած կարապետ Ազա Գալուստեանի նուիրատուութեամբ, ինչպէս նաեւ Ս. Մինաս Մատրան շրջարակի գերեզմանատան պարիսպները, նաեւ Հարէթ-էլ-Չուլայի Հոգեատունը մասնակի կը նորոգուի, Առաջնորդարանի պարաքերը կը թեթեւան և տիւտեղն կը հաւասարակաւ իր օրով Գահիլէի Ազգային Անտուկին մէջ 4000 սակի պատրաստ գրամ կը գնուէր: Պէյն-էլ-Սուրէյն փողոցին մէջ 1000 սակիով չէնք մը կը շինուի, Պէյն-Սուլթի Միւսաբիթէթին մէջ 123 ֆէտան տարածութեամբ հաստթարեր հող մը կը գնուի, 3000 սակիի գումարով մը, Իզմիրլեանի նախաձեռնութեամբ Աղեքսանդրիոյ մէջ շինուած է Ազգային Առաջնորդարանի և Ազգային վարժարանի յատկացուած երկարկանի շէնքը: (Նոր Օր, Բ. տարի 1901) Աղեքսանդրիոյ կալուածներէն մի քանիները, թագաւոր Փաշայի անունան փոխանցուած էին դատարանի տաջիւ, պարագաներու քերամբ: Մատթէոս Սրբազան ապագային անպատահութեանց տեղի չտալու համար, դատարանի տաջիւ, ազգին կալուածները հայ համայնքին անուն արձանագրելու կուտայ և այս կերպով յիշատակաւ կալուած երբ կ'ապահովէ: Իզմիրլեան Եպիսկոպոսի գնահատականի ոչխատութեանց ի վարձարութիւն, Նուպար Փաշա 2000 սակիի չէք մը կը յանձնէ իրեն, բայց անշահախնդիր եկեղեցականը կը մերժէ ընդունիլ այդ գումարը և Նուպար Փաշայի անդամներուն վրայ կը համակերպի ստանալ այդ գումարը, պայմանով որ կալուածի մը գնման լատկացուի Աղեքսանդրիոյ մէջ, հասոյթ ապահովելու համար: Արդարեւ այդպէս ալ կը կատարուի և ազգը կ'օժանդակուի կալուածով մը: 1888ին, Հապէշիստանի Մենելիք Բ. թագաւորէն կը ստանայ մասնաւոր հրովարտակ մը, Հապէշիստանի սակեղէն խաչի պատուանշանը կրելու, ի պատասխան իր

դրկած «ընտ.թեան դիրքին, իսկ Թրքական կառավարութենէն
 կը ստանայ Մէճիտէի Գ. նշանը: 1890ին իր հրաժարականը կը
 ներկայացնէ Ազիպասիի Գաւառական Ժողովին, երկրին կլիմա-
 յին իր առողջութեանը ֆեստելուն պատճառաւ: Ազիպասէն
 հրաժարելէն յետոյ կը մեկնի Պոլիս և Սկիւտարի Ս. Կարապետ
 եկեղեցւոյ քարաղիշ կը կարգուի, նոյն ժամանակ կեդրոնական
 վարժարանին բարձրագոյն կարգերուն կրօնքի դասաւանդու-
 թիւնը կը ստանձնէ առանց վճարումի: 1894 Դեկտ. 7ին կ'ըն-
 տրուի Պատրիարք Կ. Պոլսոյ: Ստասունի քարգէն յետոյ, Հայ-
 կական Բարենորոգութեանց խնդիրը Թուրքիոյ և Աւստրական
 պետութեանց միջև բանակցութեանց ռաւարկոյ եղած տանն,
 Իզմիրիւն Պատրիարք անվերջորար կը պաշտպանէ Հայ Ազ-
 գին շահերը և կը ներկայացնէ Հայոց աղետալ վիճակը Թուր-
 քիոյ մէջ և իրենց պահանջները, ինչ որ Համիտի զայրոյթը
 կը հրաւիրէ: Կառավարութիւնը զինք կը նկատէ Հայ յեղա-
 փոխական մարմիններու հետ դարձակից և պետութեան հակա-
 դարձ և կ'աշխատի որ անիկա ինքնաբերարար հրաժարի:
 Իզմիրիւն, երբ 1895 Հոկտ.էն սկսեալ, Հայաստանի մէջ կը
 կազմակերպուին Հայկական քարգերը Աւստրոյի անտարբեր աշ-
 քերուն տակ, յուսանաւ 1896 Յուլիս 23ին կը ներկայացնէ իր
 հրաժարականը, դառն բառերով իր հրաժարականը անմիջապէս
 կ'ընդունուի և կրօն. և Քաղ. Ժողովներն ալ հրաժարեալ նը-
 կատուելով Բ. Դուռը ինք կը նշակակէ Խառն Ժողով մը 1896
 Յուլիս 27ին որ Բարձրագիւմէոս Նպիսկ. Չամիչեանը կ'ընտրէ Տե-
 ղապան: 1896 Օգոստ. 14ին, Պանքայի դէպքէն քանի մը օր յե-
 տոյ, կառավարութիւնը Իզմիրիւնը կ'աքսորէ Արուստղէմ Ս.
 Յակոբեանց վանքը, ուր ան կը մնայ 12 տարի, մինչև Օսմ.
 Սահմանադրութեան վերահաստատութիւնը 1908: 1908 Հոկտ.
 22ին, երկրորդ անգամ ըլլալով կ'ընտրուի Պոլսոյ Պատրիարք
 և մի քանի օր յետոյ, 1908 Նոյեմ. 1ին, Կաթողիկոս Ամենայն
 Հայոց, իր ընտրութիւնը Թուսիոյ Չարէն 1909 Յունվարին վա-
 ւերացուելով, կը ստիպուի թողուլ իր Պատրիարքական պաշ-
 տօնը և Մայիսին կը մեկնի Կ. Պոլիսէն: Իր Կաթողիկոսութեան
 պաշտօնավարութիւնը դժբախտարար շատ կարճ տեւեց և հա-
 ղիւ թէ գործի ձեւնարկած՝ վախճանեցաւ 1910 Դեկտ. 10ին:
 Իր գրաւոր վաստակն է «Հայրապետութիւն Հայաստանեայց Առա-
 քնակաճ Ս. Սկեղեցւոյ Աղբաւար եւ Սիս» գործը որ 1881ին
 ապուած է Կ. Պոլիս:

Դեռոյ Արեւիկապետոս Իւրի Եւան. — Մնած է Պոլիս, Բերաթաղը, 1851 Սեպտեմբերին. մկրտութեան անունն է Արթուր-Դրիգար, նախնական ուսումը առած է Նորեկեան վարժարանը: 1858ին դպրութեան առաջնան կը ստանայ Երաստղէմի Եսայի Պատրիարքէն, 1871ին Խրիմեան Հայրիկի պաշտպանութեամբ կ'երթայ Արմաշ և Վանահայր Դէորդ Լոյիսի. Ալեքսանդրեանի փոքրատար կ'ըլլայ: 1873ին Արմաշի մէջ կը ձեռնադրուի Սարկաւազ, Խորէն Լոյիսի. Աշրղեանէ, և վարդապետ 1875ին: Վանքին մէջ կը վարէ դանազան պաշտօններ, մինչև 1877: Անտայ կ'երթայ Պոլիս և Սամաթիայ քարաղիշ կը կարգուի: 1879ին, Ներսէս Պատրիարքի կողմէ հալուական պաշտօնով կը մեկնի Քաթա Լա (Ռուսմանիս), ուր իր Զանքերով Ռուսմանիս կառավարութեանէն կը ստանայ ձրի հազ, գորոց և եկեղեցի շինելու համար:

1879 Նոյս. 21ին, կը ձեռնարկէ եկեղեցւոյ հիմնարկութեան, և մէկ տարուան մէջ աւարակէ յետայ, 1880 Օգոստոս 31ին կ'օծէ: Ապա Ֆողան քաղաքը կը փոխադրուի, տեղւոյն ժողովուրդին փափաքին համաձայն, և կը մնայ հան, վարելով քարաղիշական և ուսուցչական պաշտօններ, մինչևոյն տան Պոլսոյ Պատրիարքարանի կարգադրութեամբ քննիչ նշանակուելով Ռուսմանիս հայաքանակ վայրերուն: 1880 թուականի վերջերս, Դեկտեմբերին, Խորէն Նարպէյ Արքեպ. Ֆողան այցելութեան առթիւ. Դէորդ վարդապետ անկէ կը ստանայ Մայրաղոյն վարդապետութեան առաջնանը, և Դէորդ Դ. Կաթողիկոսէն, լանջախաչ կրելու իրաւունքը: 1883ին կը վերադառնայ Պոլիս, կը կարգուի գարձեայ քարաղիշ Սամաթիայ, ուր իր պաշտօնավարութեան շրջանին կը ձեռնարկուի, 1884ին, այրեցուեր Ս. Դէորդ եկեղեցւոյ վերանախնդարութեան: 1886ին կը կոչուի Պոլսոյ Պատրիարքական Փոխանորդի պաշտօնին և կ'ընտրուի երեսփոխան և կրօնական ժողովի անդամ: Մակար Կաթողիկոսէն կը ստանայ Սրճնութեան Կանդակ և խաչ: 1889ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Կարինի, ուր հաշիւ մէկ տարի կը մնայ և 1890 Յուլիս 8ին կը հրաժարի և կը դառնայ Պոլիս, ուր Հոկտեմբերին երկրորդ անգամ ըլլալով կ'ընտրուի Պատրիարքական Փոխանորդ: Մասթէոս Արքեպ. Իգմիրլեանի թելադրութեամբ, Եղիպատայ աղապանները, Դէորդ Մ. Վրդ. և կ'ընտրեն Առաջնորդ 1891ին: Իրիւ Առաջնորդ Եղիպատայ, կը մասնակցի Կաթողիկոսական ընտրութեանց իր առաջնորդական պաշտօնավարութեան շրջանին, ուղղին դէմ 1892ին Լիլազարեան մասնագործներու կողմէ 17,320 եղիպատ. սակիի գումարի պահանջով դատ

կը բացուի, և Դէպք Մ. Վրդ. ի ջանքերով դառար ի նպաստ Աստ-
 նարգարանին կը վճռուի 1893 Սեպտեմբեր 21ին և Այս դառին
 տաթիւ Գաւառական Ընդհանուր Ժողովի տաճնապետ Տիգրան
 Փաշա ալ Ապրիլի կողմէ շնորհակալութեան գիր մը կ'աւարկուի
 Գէորգ Մ. Վարդապետին: 1895ին վերջերը տաղջական պատճառ-
 ներով կը հրաժարի Աղիպատտի Առաջնորդութենէն և կը մեկնի
 Պոլիս և երկու տարի Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցին քա-
 ռաղչական պաշտօնը կը վարէ: Քաղաքական կացութիւնը անըն-
 պաստ տեսնելով, հիւանդութիւնը դարձանելու պատրուակով
 կը մեկնի Ֆրանսա, ուրիչէ կ'անցնի Էջմիածին: 1898 Հոկտ 25-
 ին կը ձեռնադրուի Լոյսակոպոս, Խրիմեան Կաթողիկոսի կար-
 գադրութեամբ, և քաղաքի Հայոց Աստղնորդ նշանակուելով: 1901
 Սեպտ. ին, Խրիմեան Հայրիկի կողմէ կը մասնակցի Մխիթար-
 եանց երհնարիւրամեակի Երեւելիական Հանդիսութեանց: 1902
 Յուլիս 21ին, Մանթաշեանի բարերարութեամբ կառուցուած
 Բարիգի եկեղեցին հիմնարկէքը և 1904 Սեպտ. 22ին օծու մը
 կը կատարէ, կուչելով եկեղեցին Ս. Յովնան-Մկրտիչ. նոյնպէս
 1903ին կ'օծէ Սուչափայի գերեզմանատան նարաչէն եկեղեցին:
 1907ին, Խրիմեան Հայրիկի կողմէ Լա Շէյի Բ. Դեապոնախոր-
 հուրդին ներկայանալու պաշտօն ունեցող պատուիրակութեան
 կը մասնակցի: Առանալի ջարդին տաթիւ, Մանչէսթրի մէջ
 1200 անդի. սակի կը հաւաքէ արկածախնդրու չամար: Դէպք
 Ե. Կաթողիկոսէն, Պոլսո Փաշա Նաւարի նախագահութեամբ
 կազմուած պատուիրակութեան անդամ կը նշանակուի: Այստե-
 տակցած է Պոլսոյ Մասիս թերթին 1879էն 1883: Պատերազմի
 չըջանին մեկուսացած էր Մանչէսթրը, իբր գաղութին հոգե-
 ւոր հովիւ: Իր պաշտօնավարութեան չըջանին, քանիցս Անդ-
 լիսյ պետական բարձր պաշտօնատարներու մօտ ի նպաստ Հա-
 յոց դառին գիմնալիս կատարած է: Իր Մանչէսթրի ամբողջ
 պաշտօնավարութեան չըջանին, ձեռնհասութեամբ վարած է
 այս նարուստ դաղութին դարձերը: Կը վախճանի 1919 Հոկտ.
 31ին Մանչէսթրի մէջ և մարմինը կ'ամփոփուի տեղւոյն գե-
 րեզմանատանը՝ մասնաւոր գամբարանի մէջ:

Տե՛ր Յակոբ Սպիսկոպոս Առօս Բաբաղեան.— Ննած է Պոլիս
 1847ին և 1860ական թուականներու վերջերը կամ 1870ական
 ներու սկիզբը վարդապետ ձեռնադրուած: 1870ական թուա-
 կաններէն սկսեալ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի վարչական
 կեանքին մէջ դեր կատարած է: Այսպէս 1876-1878ին և 1882-
 1884ին կրօն. ժողովոյ Ա. Առնադպիր և 1884-1886, 1888-

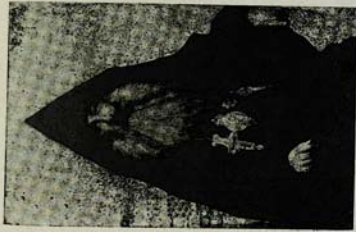
1890 և 1894-1895 երկամեամենեքու անգամ եղած է, միևնույն տառն եկեղեցական երեսփոխան: 1883-1886 քարոզիչ է Օրթոդոքսի, 1886-1892՝ Խառնիզի և 1892-1895, Պէշիկթաշի: 1897ին կ'ընտարուի Եզիպատսի վիճակին Առաջնորդական Տեղապահ, իր պաշտանառեղին կը հասնի 1897 Մայիսին: Եզիպատսի մէջ իր պաշտանաւարութեան շրջանին, կը ձեռնարկուի մարդահամարի մը պատրաստութեան, հասկնալու համար Եզիպատսյոց քանդակական տնտէսը, իբր հետեւանք 1898ի ֆարգերուն հազարթողներուն պատճառաւ: Նոյնպէս կազմուած է զաղթականներու տոգրեայ տնմիջական տնհրամեշտ պէտքերուն համար Գաղթականաց Բանձնախումբ մը, որ հանգանակութեամբ կը հազար տնոց տնունդը ձրի, ճաշարանի միջոցով:

Աղեքսանդրիոյ մէջ, ուր կեդրոնացած էին մասնաւորապէս Կ. Պոլիսէն գաղթողները, և կը բնակէին եկեղեցիին և զարուցին բակերուն մէջ, վրաններու տակ և մաս մըն ալ զարոցին մէջ: Մեկքանեան Մանկապարտէզին տեղւոյն վրայ դանուող հին չէնքին տնեակներէն մէկը զեղարանի վերածուած էր և Հայ բժիշկներ ձրիորէն իրենց խնամքը խաղա կը զնէին տնոց: Գաղթականաց Բանձնառոգովը միջազգային հանգանակութեամբ մասնաւորապէս 2,500 սակի հայթայթելով, այս գաղթականները ամբաներով հագացած է մինչև որ տնտէք հեղհեղէ կրցած են իրենց տարուստը տարահովել և Գահիրէ և Աղեքսանդրիոյ հաստատուիլ, իսկ սմանք ալ վերստին դարձած իրենց տեղերը: Այսպէս վերջ կը գտնէր այս վիճակը և Աղեքսանդրիոյ զարոցը՝ որ քանի մը ամիսներ կտրելի չէր եղած բանալ, գաղթականներէն զրտուած ըլլալուն համար, կը վերաբացուի կրկին: Բաւար Ալիսա Մ. Վարդապետին շնորհիւ 1897 Ոգոստ. 20ին, բոս Սահմանագրութեան արամագրութեանց, առաջին անգամ ըլլալով Եզիպատսինակ հայերէն Ազգային Տուրք գանձելու որոշումը կը արտի և կը զործագրուի: 1899ի կիսուն, Եսկոբ Ալիսա Մ. Վարդապետ Բարաղեան, կը հրամարի Առաջնորդական Տեղապահի պաշտօնէն: 1899 Սեպտեմբերին կը ձեռնադրուի Եզիպատսի: 1901 Ոգոստոս 1ին ճանկիկ Առաջնորդ կ'ընտարուի, ուր կը մնայ մինչև 1907ի վերջերը: 1907ին Ուրֆայի Առաջնորդական Տեղապահ: 1909ին սկիզբները, երկրորդ անգամ ըլլալով կ'երթայ Երուսաղէմ Ս. Եսկոբայ վանքը, իբր քննիչ, պատուիրակութեան մը հետ: 1908ին և 1911ին, երկու անգամ էջմիածին կը զրկուի, իբր Կ. Պոլսոյ եկեղեցական պատգամաւոր:

1908էն յետոյ իրեն բնակավայրը Երուսաղէմ էր իզմիրը, ուր կը մնար Դուբան Եզիչէ Պատրիարքի և Մատթէոս Վրդ. Ին-

ձէհանի առաջնորդութեան օրերուն, և անկէ էր որ կոչուեցաւ և զրկուեցաւ Երուսաղէմ և երկու անգամ էջմիածին, և 1909ին Կիլիկիոյ Աղէտէն յետոյ ալ, Առանաւ 1918ին վախճանեցաւ Իզմիրի զինուորական բանակին մէջ, Կիլիկիոյ Աղէտին մասին մասուցած իր տեղեկագրին մէկ պատճէնը, իր թուղթերուն մէջէն գտնուած ըլլալուն հետեւանօք:

Տէր Յովսէփ Եպիսկոպոս Այվազեան.— Մնած է Կարին 1837ին, Հայ Կաթողիկ ծնողքէ մը, իր նախնական ուսումը ստացած է Վենետիկի Միսիթարեանց վարժարանը, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ելլայ 18 2ին: 1857ին, Տրապիզանի մէջ կը ձեռնադրուի վարդապետ: Ապա կը վարէ քարոզչական պաշտօններ, Պալսոյ Հովմէակոյ Հայոց Պատրիարքարանի իրաւասութեան տակ գանուող բոլոր թեմերը, 1850-1875: 1875ին Նիկիոմիդիոյ ու ապա Պարտիզակի քարոզիչ կը կարգուի: Իր պաշտօնավարութեան շրջանին, Պարտիզակի մէջ կը ծանօթանայ Հայոց Առաջնորդ Ներսէս Վարդապետ Վարժապետեանի, Կաթողիկ Հայոց Հասանեան և Հոկոսնասունեան վէճերու առթիւ, կը վերադառնայ Հայ Ուղղափառ եկեղեցոյ գիրկը, 1877 Յունիքին, իր հետը բերելով Պարտիզակցի յետոյ Կաթողիկ ընտանիքներ: Յովակիմեան Եպս. զինքը Պալսոյի Կուսակալութեան ենթակայ և Նիկիոմիդիոյ վիճակին պատկանող Կէրփէյի և Չէնկիլէրի շրջակայքին քարոզիչ կը նշանակէ: 1878ին տեղւոյն ժողովուրդին մէջ ծագած խռովները կարգադրելէ յետոյ, կ'երթայ Պալս 1881ին և քարոզիչ կը կարգուի Ղալաթիոյ Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին և տեսուչ Ղալաթիոյ ողջային վարժարանին: Այս երկու պաշտօնները կը վարէ մինչև 1888, 1881 Դեկտ. 17էն 1882 եղած է նաև կրթական տեսուչ: 1882-1885ին Կրօնական ժողովի Բ. Ասենողադի և 1888 Յունիսթըն մինչև 1889 կրկին անգամ կը ստանձնէ Կրօնական ժողովի տեսնողադութիւնը: 1889-1890ին, Պալսոյ Պատրիարք Աշքեան Սրբազանին կողմէ կը զրկուի Իզմիր, իբր Պատր. Փոխանորդ, տեղւոյն հայերը յազդող Մելքիսէդէկեան և Հոկոսնայթիւղէկեան վէճը խաղաղեցնելու համար: Եովսէփ Եպս. իր հաշտարար բնասարութեամբ երկու հակառակ կուսակցութիւնները կը յաջողի իրարու հետ հաշտեցնել: Զմիւռնիոյ ժողովուրդին համակրութիւնը շնորհ էր, այս դժուար գործը գլուխ հանած ըլլալուն համար և կ'ուզէին զինքն Առաջնորդ ընտրել 1891 Փետր. 1ին: Բայց գանապան պատճառներով չընդունիր և կը մեկնի Պալս: Պալսոյ Պատրիարքարանը 1893ին Վան կը զրկէ Յովսէփ

Տ. Յակոբ Նպս. Առաջ փափազեան
1847—1918

Տ. Յովսէփ Նպս. Այլուզեան
1837—1904

Տ. Մկրտիչ Նպս. Աղաւանդի
1863—1942

Տ. Քարզմ Արեւիկա. Գուշակեան
1874—1939

Տ. Մամբրեկ Նալ. Սիրունեան

Աղս. ր՝ Ռուսադաւանութեան հասանքին առաջ քը տանելու հա-
մար: Արդարեւ, իր քանքերը Վանի մէջ գրական արդիւնք կու-
տան և շատ մը քննանիքներ վերստին Հայաստանեայց Ս. Եկե-
ղեցւոյ ձոցը կը վեռադառնան: Ինչպէս նաեւ վանքին մէջ կը
կազմակերպէ Քաղային, Կրօնական և Քաղաքական ժողովները:
Պատրիարքարանը կ'ուզէ սրբակղի Եփեսոսի Աղս. Վան միայ,
բայց ինք կը հրաժարի և կ'ուզէ հեռանայ Վանէն և պատրուակ
մը քանկով 1893ին, Վանի Կուսակալ Պահրի Փաշայի հրամա-
նագիրը ի ձեռին, կը մեկնի 1894ին Վանէն և կ'այցելէ Բաղէշի
և Մուշի վանքերը: Եկեղեցի կ'երթայ Պոլս, Պատրիարքարանը
զինքը անմիջապէս կը զրկէ Պանարում և Պայրքէսի, ուր
կը պաշտօնավարէ մինչև 1895, 1895-1896ին, Դուժ-Գարուի
դուրսին թողին քարոզիչն է: 1895ին կ'ընտրուի Առաջնորդ
Տրապիզոնի և Ծանիկի միացեալ վիճակներուն: 1896ին կրկին
կրան, ժողովոյ անդամ: 1898ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Ռօստա-
թսյի և կ'ընդունի պաշտօնով որ եպիսկոպոսական վիպական
արուի, ինչ որ արդարեւ կը ստանայ և Խրիմեան Կաթողիկո-
սէն կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս, բայց հաջիւ թէ Ռօստաթսյ
հասած, 1898 Ապրիլ 4ի, Ագիպոսի Երեւոյի վանական ժողո-
վէն միաձայնութեամբ կ'ընտրուէր Առաջնորդ: Իր պէտքին
ստացուեալ կը յաղաղի, սրով միայն երկու տարի վերջը, 21
Դեկտ. 1900ին կը հասնի Եպիսկոպոս և կը ձեռնարկէ իր պաշ-
տօնին: Հաջիւ չորս տարուան պաշտօնավարութիւն մը կ'ունենայ
և կը վախճանի Աղեքսանդրիոյ մէջ 1904 Յունիս 18ին, 67 տա-
րեկանին: Իր մարմինը կ'աժգոյնուի Աղեքսանդրիոյ Պողոս-Պետ-
րոս եկեղեցւոյ հիւսիսակողմը պարտէզին մէջ և կը գետեզուի
տապաւնաքար մը, որուն տրանսպորտութիւնը արգէն տուինք
(տես էջ 156):

Տ. Մ. Բ. իւլ Եպիսկոպոս Աղաւնուհի.— Մնած է Պարսիզակ
1833ին, աշխարհական անունն է Դրիգոր Կուճուկեան: Նախ-
նական ուսումը կը ստանայ Պարսիզակի Ներսէսեան ազգային
վարժարանին մէջ: 1836-1889, ուսուցչական պաշտօններ կը
վարէ Նիկիոմիդիոս և Ատարաղար. ժամանակ մը վարած է նաեւ
Խուրքերէնի ուսուցչի պաշտօնը, Պարսիզակի վարժարանին
մէջ: 1890ին կը ձեռնադրուի վարդապետ, Նիկիոմիդիոյ Ս. Առ-
սուածածին եկեղեցւոյ մէջ, Սահփաննոս Արքեպ. Եփեսոսեան-
նէ, Կոչուկով Մկրտիչ Վրդ. Աղաւնուհի (*):

(*) Աղաւնուհի անունը նշանակու կերպով կարելի է բացատրել ինչպէս կը
պատէ Տէր Եփեսոս, Մկրտիչ.— վարդապետին ճայրը իբրեւ ախակ անուն էր-

1890-1994 այցելու հովիտ կը կտրագուր Պոլսուի:

Ձենկիլէրի մէջ Ս. Մինաս եկեղեցին չիմէն կը վերաշինէ, ժողովուրդին նպաստներով: 1895-1905 Քէթաճանայ և Աֆիոն-Գորաշխարի մէջ, իբր Առաջնորդ, արդիւնաւոր կերպով կը պաշտօնավարէ և Էսկիշէհի Ս. Երարգու թիւն եկեղեցին շինել կուտայ: 1905 Մայիս 8ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Եղիազարի: Իր պաշտօնավարութեան շրջանին Եղիազարայ գաղութին մէջ, իր քանքերուն և գիմուսներուն շնորհիւ Պոզոս Փաշա Նշարարի մաս, կը յաջողի կառուցանել տալ Պուլսքի Գալուստեան Աղգային Վարժարանը արդեամբք բարերար և մեծագործ Փաշային: 1910ին կը ձեռնադրուի Եղիսկիպոս Էջմիածնայ մէջ, Իզմիրիսան՝ Կաթողիկոսէն: 1912ին առողջական պատճառներով կը հրաժարի Եղիպոսի Առաջնորդութենէն և կը մեկնի Պոլիս, ուր կ'անդամակցի Կրօնական Ժողովին: 1912-1914 իբր քննիչ կ'երթայ Պանարմա, 1914-1916 կը պաշտօնավարէ Ակիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցին իբր քարոզիչ: 1916ին, ընդհանուր պատերազմին պատճառաւ Թրքական Կառավարութեան կողմէ այլ եկեղեցականներու հետ կ'աքսորուի Երասաղէմ, ուր կը մնայ 1921, ապա կ'ընդունուի միտրան Ս. Յակարի վանքին: 1921ին Միտրանական Վարչական Ժողովի Նախագահ կ'ընտրուի և յետոյ Պատրիարքայ. Փոխանորդ: 1920-1929 կը դատարանէ Ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ, ստանձնելով Կրօնագիտութեան և Եկեղեցական Պատմութեան դաստանդութիւնը: Իր հեղինակութիւններն են, Տղոց Կրօնագիտութիւն անուն դասագիրքը, որ յայտ կը տեսնայ 1910ին: Իսկ 1929ին կը հրատարակէ Միաբանք եւ այսիւր Զայ Երուսաղէմի հասարակ, ինչպէս նաեւ Զայկական Զին Վանքեր եւ Եկեղեցիներ Ս. Երկրին մէջ (1931): Աւսումնասիրութիւնք եւ Ս. Երկրին Սրբալիբերու Աւանդութիւններ 1936, և ունի բազմաթիւ յօդուածներ, Բանասիրական և Կրօնական «Սիւնն» մէջ, Եղիշէ Պատրիարքի ընտրութենէն յետոյ, եղաւ Պատր. Փոխանորդ, պաշտօն՝ որ վարեց մինչեւ իր մահը:

1939ի սկիզբները Միտրանութիւնը փախաք յայտնեց առնելու իր Յիւնամեայ Յորկեանը: Վախճանեցաւ 1941 Օգոստոս 23ին:

մընակ կը կոչուէր, որ Աղաւնիին զիւղական անունն է, ձեռնադրութեան ժամանակ կ'առաջարկուի Աղաւնուի մականունը, փոխանակ Կուճուկեանի, որ ընտանեկան մականունն էր:

Տ. Թորգոմ Արևուիսկոպոս Դուսակեան.— Մեռած է 1874, Պարսիզակ, միջառաքելան անունն է Մկրտիչ, որդի Խաչերես և Մարիամ Պիյիճիկեանի։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է Պարսիզակի Ներսէս-Շուշանեան Ազգային վարժարանին մէջ։ 1888ին դպրառաքելան չորս աստիճանները կը ստանայ Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ մէջ, Ստեփաննոս Ապո. Յովակիմեանէ։ 1890ին կ'աւարտէ իր ուսումը և վերսիշեայ վարժարանին մէջ ազնական ուսուցիչի պաշտօնին կը կոչուի։ Հրամարելով ուսուցչական պաշտօնէն, 1890 Հոկտ. 15ին կ'աշակերտէ Արմաշի Դպրեմանքին, որուն տեսուչն էր Աղիշէ Մ. վարդապետ Դուսեան։ 1893 Սեպտ. 23ին կը ստանայ Սարկաւազառաքելան աստիճան, իսկ 1895ին կը ձեռնադրուի Արեղայ, կոչուելով Թորգոմ, Մաղաքիոս Արքեպս. Օրմանեանէ, Արմաշի Զարիստիան Ս. Առաքաւածեայ աստիճան մէջ։ 1897ին ուսուցչական պաշտօն կը վարէ դպրեմանքին ուսումնարանին մէջ, աստիճանելով Հայերէնի և Ֆրանսերէնի դաստաւանդաւթիւնը։ 1898 Օգոստոսին, կը շնորհուի Փոխ-Տեսուչ դպրեմանքի ուսումնարանին, 1899ին, Օրմանեան Պատրք. է տրամառաքելան կը ստանայ մանկավարժայն փիլոն կրկու։ 1902ին, Աղիշէ Ապո. Դուսեանէ Մայրապոյն վարդապետառաքելան աստիճան կ'առնէ և Մկրտիչ Կաթողիկոս Խրիմեանէ, 1903 Մարտ 25ին, վարդապետական ականակոս լոնջոխոյ կրկու տրամառաքելան։ 1904ին կը շնանակուի վանահայրական Փոխանորդ և Տեսուչ Արմաշի Դպրեմանքին, իսկ 1906ին Լիտգոր Փոխ-Վանահայր և վերապատուչ։ 1907 Օգոստոսին, Սերապիոյ Առաջնորդ կ'ընտրուի, 1908 Հոկտ. 13ին էջմիածին կը մեկնի Կաթողիկոսական Ընտրութեանց մասնակցելու համար։ 1910 Սեպտ 12ին, էջմիածնայ մէջ Մատթէոս Կաթողիկոս Իգմիրեանէ կը ձեռնադրուի Ապրիկոպոս, Սերապիոյ Թեմին վրայ, 1911ին Պալոյ Պատրիարքարանին հրահանգով Շապին-Կարսի տար կ'երթայ, տեղւոյն ազգային և Առաջնորդարանին գործերը կարգադրելու համար։ 1913 Օգոստոս 28ին Սերապիոյ Առաջնորդական պաշտօնէն կը հրամարի, 1914 Յունիս 28ին կ'ընտրուի Առաջնորդ Աղիպատի։ 1916 Սեպտեմբերին, Դեռիզ և Կաթողիկոսէն կ'ընտրուի Հայրապետական Նուիրակ Հընդկատանի, Հաղէշիստանի, Սուտանի, Պիրմանիոյ, Սումադրայի և Ճափայի 18 ամիւններ հայաբնակ վայրերը շրջապայել յետոյ, 1918 Մարտ 26ին Հընդկատանէն կը վերադառնայ Աղիպատի։ 1921ին Աղիշէ Արք. Դուսեանի Պատրիարքական գահակալութեան առթիւ, Պալոյ պատրիարքարանի կողմէ իր պատգամաւոր մեկնած է Երուսաղէմ։ Աղիպատի իր Առաջնորդական պաշ-

ածնալարութեան շրջանին, Գա՛նիրէի մէջ իր քանքերուն շնորհիւ 1924ին կը կառուցուի Գա՛նիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, ինչպէս նաեւ նոյն թուականին Գա՛նիրէի մօտ, Հելիոպոլիսի եւ պարեան Ազգային Վարժարանը: 1929ին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ, կը շինուի նոր Առաջնորդարանը: 1928ին, Եգիպտոսի Զակարիկ քաղաքին Ս. Խաչ եկեղեցիւն Աղեքսանդրիոյ Հայոց Պապ-Շարքի գերեզմանատան մէջ, Ս. Գէորգ Մատուար իր օրով Եգիպտոսոյ դարձաթի ազգային եւ անհատական վարժարաններուն, յաճախ իր այցելութեամբ եւ թիւյս թիւններով ոգտակար հանգիստացած է:

Եգիպտոսէն, Թուրքիոյ Արք. շրջանին ամենաարդաւան վիճակը տեսցած են: 1934ին Գէորգ Ս. Կաթողիկոսէն կը ստանայ Արք. թեման տխուր տխուր 1929ին Կաթողիկոսէն կը կարգուի Լիւթար Պատարիակ Եւրոպայի Հայոց Թեմին համար: Կը շրջի Եւրոպայի բոլոր հայաբնակ քաղաքները եւ ուսումնասիրել վերջ, մանրամասն տեղեկագիր մը կը ներկայացնէ Կաթողիկոսին, Եւրոպայի Հայոց վիճակին վրայ: 1931 Յունիս 6ին, Կ'ընտրուի Պատրիարք Արուստղէմի, պատրիարքական գահակալութեան տեղի Կ'աւանդայ 1931 Դեկտ. 1ին: Իր պատրիարքական պաշտօնալարութեան կարճատեւ շրջանին, Ս. Յակոբեանց վանքին նիւթական պարտքը կը պակսի իր կարգադրութեանց շնորհիւ: Իր օրով Դուբեան Պատրիարքի կրթական վերանորոգեան քանքերը ետանդով եւ արդիւնաւորութեամբ կը շարունակուին: Ժառանգաւորաց Վարժարանը իր խումբին աւարկան Կ'ըլլայ եւ Կ'օժտէ զայն ուսուցչական զօրաւոր կազմով մը: Իր օրով է որ Ս. Յակոբեանց ապարանէն տասնեակ մը արժէքաւոր գիրքեր յոյս կը տեսնեն, ինչպէս նաեւ «Սիւն» ամսաթերթը կանոնաւորապէս կը հրատարակուի եւ ճիշտ բովանդակութեամբ: 1938 Նոյեմբերին իր առաջնութիւնը դարձաւ Ելու համար կուգայ Եգիպտոս, իր նախկին թեմը: Բաւական մը կազդուութեւյէ յետոյ կը վերադառնայ իր Աթուր, Արուստղէմ: Հազիւ թէ վանքին մէջ նոր կարգադրութեանց համար գործի կը ձեռնարկէ, 1939 Փետր. 10ին, Ուրբաթ օրը, յանկարծամահ կը վախճանի: Ուսումնական արժէքով նշանաւոր այս եկեղեցականը, Արմաշի գաղթականքին մէջ 12 տարի դաստիարակ է հայերէն գրարար եւ աշխարհարար, Պատմութիւն Դասական Դրակամութեան, Մեկնութիւն Սուրբ Դրոց, Փիլիսոփայութիւն, Հայ Մատենադրական Պատմութիւն եւ Աստուածաբանութիւն: Իսկ Սերաստիոյ Արամեան Վարժարանին մէջ, Հայ Մատենադրութիւն եւ Եկե-

զեցական Պատմութիւն, Սերաստիայէ Սանտաբեան փոխադրուելէ յետոյ կրօնք և եկեղեցական Պատմութիւն:

Իր գրաւոր երկերն են Ղուկասու եւ Յովնանու Աւետարաններուն եւ Դործք Առաքելոցի Մեկնութիւններ, Գրիգոր Մագիստրոսի վրայ ուսումնասիրութիւն մը, Թարգմանած է Թրանսերէնէ Հանրի Մարիանի Մանկավարժական Հոգեբանութիւնը, Թոնսկրիֆի Հոգեբանութիւնը, Թյուզէսի՝ Հերովիան, Պատայոյի՝ Արուեստ Քերթովականը: Գրած է նաեւ Արմաշի Դպրեւո՞րքին պատմութիւնը, Թարգմանածոյ կամ ինքնագիր քերթուածներ և բանասիրական յօդուածներ, աշխատակցելով Պոլսոյ և Արդաասոյ մամուլին Պատրաստած է նաեւ Սերաստիայ և Եւսեբիոս-Կեսարիի թեմական դիպլոմա փոփոխութիւնը շատ խնամքով և ցուցկապարտ Սերաստիայ Ս. Նշան վանքին 300 գրչագիրները և գանձարանի պարունակութիւնը: Արդաասի Աստղնորդութեան տառն, հրատարակած է 192 ին Արիմեան Կաթողիկոսի ձեռագեան հարիւրամեակին առթիւ երիմեան Հայրիկ հատարը: Ինչպէս նաեւ Գրիգոր Նարեկացիի նարեկը արգի հայերէնի վերածած է 1926ին: Այս հատարը երկրորդ տպագրութեան կ'արժանանայ փոքր ծաւալով և կը հրատարակուի Ս. Եակոբեանց տպարանէն նաեւ 1931ին: 1927ին կը հրատարակէ Աւետարանին ձաւբէն, Կիւսկնօրեայ երկուամբեր տնուն գրքոյկը: Ինչպէս նաեւ Արդաասի Հայոց Հիմ եւ Արդի եկեղեցիները և Պատմութիւն Երեւոյի մ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նորաշէն եկեղեցոյ Իանիքի տնուն գիրքը: Կենսագրական ուսումնասիրութիւն նիլիէ Պատրիարք Դուրեանի, անոր բանակցութեան յիսնամեակին առիւ, 1932: Բեա մահու հրատարակուած է, 1931ին, Երուսաղէմի Ս. Եակոբեանց տպարանէն, Առաքելոց Եսայիով կրօնական երկը: Նաեւ Հնդկանայք և իր Քերթուածներու հաւաքածոն, Սուրբ եւ Տօմի Հայաստանեայց եկեղեցոյ և Բարեկարգութիւն Հայաստանեայց եկեղեցոյ:

Տ. Մամբրէ Եպիսկոպոս Սիրուցեան.— Մնած է Կարին 1889-ին, աշխարհական տնունն է Արշամ, շախմատական կրթութիւնը տաւած է տեղւոյն Արծնեան տղգային վարժարանին մէջ, ուրկէ շրջաւաւարտ կ'ելլայ 1904ին: 1903ին Կարին, տաւարական հաստատութեան մը մէջ կը պաշտօնավարէ և 1908 Փետրուար 1-ին երամշտութեան ուսուցչի պաշտօնին կը կոչուի: Հայ Կաթողիկէ հասարակութեան դպրոցին մէջ և մինչեւ 1903 Բաւնիս տնիւր տղ պաշտօնը կը վարէ:

1903 Սեպտ. 9ին Միացեալ Ընկերութեան Դաշտի Միթոզ գիւղի վարժարանին ուսուցիչ կը նշանակուի և մինչեւ 1910

Յուլիս 15-ն հան կը մնայ: 1910 Օգոստ. 15-ին կը մտնէ Արմաշի Դպրեմանքը, ուր կ'աշակերտի մինչև 1915: Սարկուապ կը ձեռնադրուի Մեսրոպ Ապս. Նարայեանէ 1913 Դեկտ. 25-ին. 1915 Օգոստոս 7-ին, Դպրեմանքին միարանութեան հետ կը տարագրուի Դոնիտ: 1915 Հոկտեմբերին խոյս կուտայ Դոնիտայէն և կը յաջողի դառնալ Կ. Պոլիս, ուր 1916 Յուլիս 17-ին, Մեսրոպ Ապս. Նարայեանէ Մայր եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի կուսակրան քահանայ և կը կոչուի Մամբրէ: 1916 Օգոստոսին, իր քառասունքին 13րդ որդ, Դպրեմանքին 13 աշակերտներուն հետ կ'աքսորուի Երուսաղէմ, ուր Նոյեմ. 1-ին Սահակ Կաթ-Պատրիարքի կարգադրութեամբ կը նշանակուի Կառավարիչ Ս. Յակարի ժառանգաւորաց Վարժարանին և զաստիճա քաղաքացւոց դպրոցին, մինչև 1917 Յուլիս 15: 1918-ին, Եղիպտոսի Առաջնորդ Թորգոմ Ապս. Գուշտիեանի կարգադրութեամբ կուգայ Եգիպտոս և Սեպտեմբերին Փար-Սայիտի զաղթականին Առաջնորդական Փախանորդի պաշտօնին կը կոչուի, ինչպէս նաև Հսկա. 1-ին, տեսուչ Հայ Բարեգործ. Ընդհ. Միութեան Փար-Սայիտի քէմրին և սրբանոցին: 1918 Սեպտեմբեր 1-ին, Ազգ. քահանգրիոյ մէջ, Թորգոմ Ապս. էն կը ստանայ զուսպանի իշխանութիւն: 1919-ին երբ սրբանոցը Մերսին կը փոխադրուի, Մամբրէ Վարդապետ ընկերանալով սրբերուն, հան կը շարունակէ իր տեսչական պաշտօնը: 1920 Յունվար 30-ին Մայր. Վարդապետի առաիճան կը ստանայ Կիլիկիոյ Սահակ Կաթողիկոսէն Մերսինի մէջ, որպէսամբ Պոլսոյ Կրօնական Ժողովին: Կիլիկիոյ պարպումին տաթիւ, սրբանոցին հետ կ'երթայ Պէյրութ, ուր միասեղ կը վարէ Քէլէհեան և Սիսուան սրբանոցներու տեսչութիւնը մինչև 1923: Սուրիոյ մէջ իր ընտկութեան շրջանին հազեւոր այցելութիւններ կ'ընէ հայաբնակ վայրեր:

1923 Յուլիս 25-ին կը մեկնի Ազգ. քահանգրիտ, ստանձնելու համար Առաջնորդական Փախանորդի պաշտօն: 1923 Նոյեմ. 4-թուակիր Կոնդակով, Կիլիկիոյ Սահակ Կաթողիկոսէն կը ստանայ վարդապետական լանջախաչ կրելու արտօնութիւն:

1930 Դեկտեմբեր տմսուան մէջ, կը կոչուի Եգիպտոսայոց Առաջնորդական Փախանորդութեան: 1932 Նոյեմբերին, Կաթողիկոսական Ընտրութեան տաթիւ կ'երթայ Էջմիածին, իրբ եկեղեցական պատգամաւոր Եգիպտոսի Թեմին:

1933 Յունվար 8-ին Էջմիածնայ մէջ կը ձեռնադրուի Ապիսկոպոս Խորէն Ա. Կաթողիկոսէն: 1933 Փետրվարին կը դառնայ Եգիպտոս և մինչև ցարդ կը վարէ իր պաշտօնը, երբեմն Դահիբէ և երբեմն Ազգ. քահանգրիտ ընտկելով: 1935-ին, Կաթողիկո-

սական Լիպոպր Նուիրակ Դարեգին Արքեպս. Յովսէփեանէ, առ ի գնահատութիւն իր պաշտօնաւարութեան, կը ստանայ, յանուն Հայոց Կաթողիկոսին, Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչի պատուանշանին Բ. տառիճանը, 1938ին, Ֆրանսական կառավարութեանէն Օֆիսիէ Խ'Ամսեմի պատուանշանը:

Ն Գ Ի Պ Տ Ա Է Ա Յ Բ Ա Է Ա Ն Ա Յ Բ

Ինչպէս տեսնուեցաւ, Ազիպաւոյ գաղութը մի. դարէն սկսեալ, եկեղեցական կազմակերպութիւն ունեցող գաղութ մը եղած է և ինչպէս իր առաջնորդները, նոյնպէս նաեւ իր եկեղեցականներու գաւը ունեցած է տպաւորարար:

Գործախառնար մինչև անցեալ դարուն սկիզբները, Ազիպատսի Հայ գաղութին մէջ գործող եկեղեցականներուն, մասնաւորապէս քահանաներուն վրայ բնաւ կամ շատ քիչ ծանօթութիւններ ունինք:

ԺԻ. դարուն առաջին կէսէն յետոյ կը հանգիպինք յիշատակութեանը քահանաներու և վարդապետներու, որոնց մէկ մասը միայն անուշով ծանօթ են կամ միայն իրենց տապանաքարերով:

Այսպէս տեսնաւք (տես էջ 41) թէ Ազգ. բարերար Կարապետ Ազա Գալուստեանի հայրը Տ. Գալուստ Քննյ. Վանեցի հոս մնում է և թաղուած՝ Մարմինա:

Նոյնպէս հոս իբր հոգեւոր պաշտօնեայ՝ Երուսաղէմէն դրկուած Տ'առւններու օգնական եղած են մի քանի վարդապետներ, որոնք հոս գործած են, ինչպէս են Կարապետ Վրդ. (+ 1822), Պօղոս Վրդ. Պալեցի (+ 1853), Գարրիէլ Վրդ. Եթովպացի (+ 1855), Գրիգոր Վրդ. Վանցի (+ 1862), ինչպէս նաեւ Սահիփան օս Քննյ. Տէր Սահիփանեան (+ 1887) որոնց մասին կենսագրական տեղեկութիւններ չունինք, բացի Մարմինա գանուղ իրենց տապանաքարերուն վրայ արւած ծանօթութիւններէն (տես տապանաքարերու օրինակը, վերը, էջ 31, 43, 47, 53):

Իսկ իրենց կեանքով և գործունէութեամբ ծանօթ են հետեւեալ քահանաները, որոնց կենսագրութիւնները կը ներկայացընեմ:

Տէր Կարապետ Աւագ Քանանայ Ուլսէփեան.— Մնում է Գահրէ 1825 Փետր. 14ին: Փոքր տարիքէն կը յաճախէր Հարթ-էլ-Ջուէլայի Դպրատունը և նոյն ժամանակ իբր ձայնաւոր կը ժամանկէր եկեղեցական արարողութեանց՝ Հարթ-էլ-Ջուէլայի

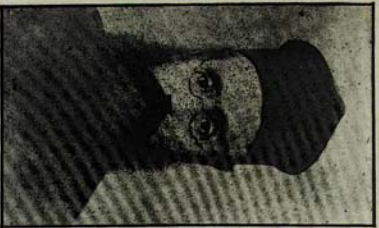
Տ. Աւեօիս ԳՅԵյ. Շաղիհան
1855—1919

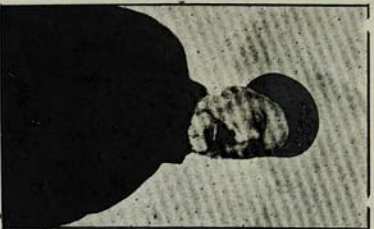
Տ. Մաֆրէ ԳՅԵյ. Վարդանեան
1851—1922

Տ. Գարու թին ԳՅԵյ. Բակոբեան
1853—1920

Տ. Սեփանցոս Գևգյ. Սեփանցան
1840—1887

Տ. Կարաղեօս Գևգյ. Ռովսկիեան
1826—1900

Տ. Եղեփի Գևգյ. Պալունք
1852—1902

առի թափուր կը մնար, Տէր Կարապետ Հայրը միշտ կը վարէր Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօնը: Սուէդի Ջրանցքին բացման հանգիստը թեանց կը հրաւիրուի 1838 Նոյեմբեր 17 թվականի նամակով մը, հետեւեալ բովանդակութեամբ.

«Արժանապատիւ Տէր Հայր,

«Սուէդի Ջրանցքին բացումը տեղի պիտի ունենայ 17 Նոյեմբերին: Այս գործին յաջողութեան համար, հանդիպած են ներսկան եւ բնական դժուարութեանց, այսպէս Նորին Վեհ. Խորհուրդն առաջ պիտի բլլայ, եթէ ձեր ներկայութեամբ պատահէ ջրանցքին բացման հանդէսը, որուն Նորին Վեհ. Խորհուրդին պատահեալով յաջողութեամբ կ'աւարտուի իր կողմէն:

Հանեցէք ընդունիլ Արժանապատիւ Տէր Հայր,
մեր համակրանքը:

Հոստէակ Վրդ. Դիմաքսեան, 1876ին երբ Գահիրէ կ'այցելէ, կը տեսնէ Տէր Կարապետ քահանան, որուն մօտին հետեւեալ ստղերը նստած է. «Այժմ 50-52 տարեկան է. այս միջանոսակ, սեռակն, անփորութեամբ, (քէօտէ), (աղցրաբար), (հարաւարաբար), տեղեկ Արաբեքէն լեզուի եւ իւր պաշտաման հմուտ: (Տես ճիրք Մամուլէն ի Միջերկրականէ, էջ 312-313):»

1898ին, Մկրտիչ Կաթողիկոսէն կը ստանայ արժաթեայ սակեզած յանջախաչ կրելու իրաւունք, մասնաւոր հայրապետական կանգակով, 2ձ Հսկա. 1898 թվականի, 1899ին, Թեմական Ժողովի որոշմամբ, հանգստեան կը կոչուի: Այս տեղեկ էր Թուրքերէն եւ Արաբերէն լեզուներով: Իր մահը տեղի կ'ունենայ 17 Նոյեմ. 1900ին, Գահիրէի մէջ: Մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Հայոց Ս. Միքայիլ Մատրան զերեզմանատանը:

Տէր Եղնիկ Քանանցի Պալուցի.— Կարապետ Քէօտէան, առէ Տէր Հօր աշխարհական անունը, ծնած է 1854ին, Արաբկիրի մէջ, իր կրթութիւնը կը ստանայ տեղւոյն ուղղային վարժարանին մէջ: Յետոյ եղած է լուսարար տեղւոյն Մայր եկեղեցիին: 1886 Օգոստ. ամսուան մէջ, քահանայ կը ձեռնադրուի, Արաբկիրի Առաջնորդ Տէր Եղնիկ Եպս. Ապահովէի, ե կը կոչուի Տէր Եղնիկ Քնյ. Գալուսի: Իրեն ծածկից էր Տ. Յուսիկ Քնյ. Քաջունի: Կը քահանայադարձէ նախ Արաբկիրի մէջ, իբր յեղափոխական աքսորման կը դատապարտուի, 1894ին, 1895ին կ'ապաստանի Գահիրէ, ուր կը քահանայադարձէ մինչեւ իր մահը Ս. Աստուածածնայ եկեղեցիին մէջ:

Արեւելեան Ազգային Վարժարանին մէջ, Գահիրէ, նոյն տակն ուսուցիչի պաշտօնն կը վարէ, դասաւանդելով կրօնք և Հայերէն, ինչպէս նաեւ Պօղոս Փաշա Նուպարի զուակներուն հայերէն կ'ուսուցանէ: 1900ին կը կորցուի Եգիպտոսի հայարնակ քաղաքներու այցելու քահանայ: 1902 Մայիս ամսուան մէջ հովուական պաշտօնով կը շրջադաշի Եգիպտոսի հետեւեալ հայարնակ քաղաքները, Ֆէյսաժ, Պէնի-Սուէֆ, Մինիա, Ասիութ, Կիրիէ, Ասուան, Շէլլալ և Լուքսոր, ուր հազիւ թէ չսգեկատքէն կ'ելլայ, կայարանին մէջ արեւանար կը վախճանի: Եկտայ մարմինը կը փոխադրուի Գահիրէ 1902 Մայիս 22ին, Առողջապահական Վարչութեան հրամանով և միջոցառութեամբ Տիգրան Փաշա Խալիֆի Եգիպտոսին մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Հայոց գերեզմանատան մէջ, (տես տապանաքարը, էջ 60):

Հանգուցեալ Բաժնանէա Աեթեան գրողէա-ուսուցիչը, տէր հոր մահուան տաթիւ, իր գամբանեկանին մէջ հետեւեալ տաղերը սնէր.

«Տէր Եղնիկ Հայր բարի, առաքինի բանակայ մըն եր, Աստուծոյ բնեհալը, իբրեւ մարդ վստահութիւն և համակրութիւն ներեցող, իբրեւ հայր, լուրջ ու կարողն սիրով սնուցանող, իբրեւ բաղաձայնի պարկեռ և օգակաւ, իր անձը ցոյց տուող մարդասէր եւ բարեկողի խրատաւ»:

Իր նախաձեռնութեամբ և գիտելներուն վրայ է որ, անհատ մը իր ծախքով կ'ուսուցանէր կուտայ է Արարիկի Եկաւեան Վարժարանը:

Տէր Աեթիս Աւագ Բանակայ Շաղօյեան.— Մնած է Վանի Եայնկոյաներ թաղին մէջ 1855 Փետր. 22ին: Որդին է Եսայր և Ոսկեհատ Շաղօյեանի: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Ճննդավայրի Ա. Մարկոսեան վարժարանին մէջ, ապա ինքնագնութեամբ ուսած է Թրքերէն և Ֆրանսերէն: 1877 Մայիս 22ին Խնուսի մէջ կ'ամուսնանայ Մարգարիտ Մխիթարեանի հետ: Ուսուցչական պաշտօններ վարած է Վան 1875ին և Բաղէշ ու Խնուս 1876-1884: 1855 Փետր. 24ին կը ձեռնադրուի քահանայ Տ. Մկրտիչ Արք. Խրիմեանէ, Բաղէշ քաղաքի կորմրակ թաղի եկեղեցիին վրայ: 1885-1888 կը քահանայադրօժէ Բաղէշ: Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօններ վարած է Սալմասա, Խոյ և Ուրմիա քաղաքներուն մէջ 1890-1898: Խրիմեան Հայրիկէն կը ստանայ լատինական կրթութեւն արտօնութիւն, Գաւրէմի մէջ, 1898ին: Ինչպէս նաեւ Աւագութեան տաթիւն 1907ին Գահիրէ: 1901ին Եգիպտոս հաստատուելով, նախ կը քահանայադրօժէ Աղեքսանդրիա ապա Գահիրէ, 1907ին:

Առաջնորդական փոխանորդի պաշտոնն լարած է թէ Լիւնքսանդրիտ և թէ Գոհիբէ: Իր երկուսիրտ թիւններն են Ժուռկոնոպանիւն, Դուրէմի մէջ հրատարակուած, Դոլ Մրժոյլ վէպը, Գոհիբէի մէջ, Եղիպտոսի «Փիւնիկ» լրագրին մէջ հրատարակած է Կիմակագրական ուսումնասիրութիւն մը և Պարսկանայ վերաուսմանը գրութիւն մը: Գոհիբէի «Լիւնքսանդր» թերթին մէջ Դոնա-Պալմիրէր, «Մուրճ» և «Մշակ» թղթակիցը եղած է: Մինչև իր մահը, 1919 Յուլի 30, պաշտոնավարած է Գոհիբէի Ս. Լուսնաւածածնայ եկեղեցւոյ մէջ: Իր մարմինը կ'ամփոփուի Գոհիբէի Հայոց Ս. Մինաս մատարան դերեզմանատանը, քանանաներաւ գտաին մէջ:

በኋላ ደቱኝ ጠላጣዎች ለጥያቄዎቼ ከ ታወቁት ጥያቄዎች ለአንዳንድ ጥያቄዎች፡

Տէր Մամբրէ Աւագ Քանաւոյ Վարդապետն (Բզուռնի). — Մը-
նամ է Մշոյ Դաշտի Բերդակի գիւղը 1851ին: Մկրտաւած է ձնըն-
դամայրի Ս. Սարգիս եկեղեցիին մէջ, կոչուելով Աւետիս: Որ-
դին է Վարդան և Նաւասարուհի Եղիշէփեանի: Նախնական կրթ-
իտ թիւնր աստցած է Մշոյ Ս. Աստղեկոց Թարգմաչչաց վան-
քին մէջ: 1879ին կ'ամուսնանայ Զորաւար Աստուածատուրեան-
ի հետ: 1881ին քաճանայ կը ձեռնադրուի Մշոյ Ս. Կորապետ
վանքին մէջ, Վանանայր Տէր Մամբրէ Աւագ: Մամիկանեանն է,
կոչուելով Տէր Մամբրէ: 1881-1882 կը մնայ Բերդակի գիւղը,
1882-1886, կը քաճանայագործէ Պոլիս, Դասը գիւղ և Մաքրի
գիւղ թաղերը:

1837ին, Մատթեոս Ապս. Իգմիրեանի հրաւերով կազմող Գահիրե շահանայազորելու: 1898-1904 կր վարել Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտոն, հ'անդամակցել Գահիրեի Թեմական և Կրթական ժողովներուն: 1898ին, Խրիմեան Հայրեկէն կը առնուայ լաւօրատու կրելու արածոնութիւն և 1899ին, Մազաքիա Պատր. Սրբաւեսանէ հ'ընդունել ծաղկեայ փիլոն կրելու արածոնութիւն, ինչպէս նաև 1908ին Օրմանեանէ Աւագութեան տառիճան, կանդակով միատեղ: 1913-1914, Առաջնորդական Տեղապահ: Դիտէր Հայերէս, Քիւրտերէն և Թուրքերէն լեզունները: Կը վարձանի 19 Յունիս 1922ին Գահիրե, Մարմինը կը թաղուի Գահիրեի Հայոց Ս. Մինաս միակ ազգային գերեզմանատան մէջ: Դայնպէս իր հազակայաին վրայ ոչ խաչ ոչ արձանադրութիւն կայ:

Տէր Եսայիայի Բանաստեղծական.— Ինչպէս է Խորհրդի
Վերին Մէջքէ Թաղը 1853 Մարտ 13ին, Հայրն է Յակոբ Մ. Մի-
նասեան, իսկ մայրը Գառնիկան Ճամուշեան: Այստեղեան տ-

նաևն է կարապետ. նախնական ուսումը կը ստանայ Խարբերդ, Յովհաննէս Կաղբճեանի վարժարանին մէջ: 1867ին կ'ամուսնանայ Շուշան Ռոստիկեանի հետ: 1873-1876, կ'աշակերտէ Երուսաղէմի ժառանգաւորացին: 1876 Սեպտեմբերին, Ս. Գերեզմանին առջև քահանայ կը ձեռնադրուի Խարբերդի վրայ: 1877-1880 կը քահանայադարձէ անդ. և անօրէնութիւնը կը վարէ տեղւոյն աղջկանց վարժարանին: 1880-1886 կը քահանայադարձէ Ակնայ մէջ, նոյն տաւն ուսուցչութիւն ընելով և վարելով նաև Առաջն. Փխանորդի պաշտօնը: Գարեգին Վ. Սրբանձտեանցի Առաջնորդութենէ հրաժարելէն յետոյ, կ'ընտրուի Առաջ. Տեղապահ և 1881ին, իբր Եկեղեցական պատուիրակ, էջմիածնայ մէջ կը մասնակցի Խրիմեանի ընտրութեան: 1894ին կը թողու Ակնը և կ'երթայ Խարբերդ, ուր կը մնայ մինչև 1898: 1898-1900 Խարբերդի չրջակայ գիւղերուն այցելու քահանայ էր: 1900ին, Ամերիկա մեկնելու համար, կը հանդիպի Աղեքսանդրիոս և կը մնայ հան, քահանայադարձելով մինչև 1905, նոյն տաւն վարելով Առաջն. Փխանորդութիւն: 1906ին կը փոխադրուի Գահիրէ, ուր կը քահանայադարձէ մինչև իր մահը: 1906ին ծաղկեայ փիլանի և 1907ին լանջախաչ կրկու արտօնութիւն կը ստանայ: 1911ին Գահիրէի մէջ կը վարէ Առաջն. Փխանորդի պաշտօնը: Կը վախճանի 1920 Օգոստ. 20ին և մարմինը կ'ամփոփուի Մարմինայի ազգային գերեզմանատունը, Եկեղեցականներու թաղամասը:

Տէր Դաւիթ Քանանայ Դպիրեան.— Ծնած է Ատարազար, 1870ին, որդին՝ Քերթէի, նախնական կրթութիւնը առած է քաղաքին Ս. Հրեշտակապետ թաղին դպրոցը: Յետոյ գրողած է գերեզմանութեամբ: 1907ին կ'ամուսնանա, 1913ին, Ատարազարի Ս. Կարապետ Եկեղեցին մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի Սահփաննոս Արք. Յովակիմեանէ: 1915ի տեղանստութեան, կ'աքսորուի Գոնիոս, ուրկէ կը փախի և կը վերադառնայ Ատարազար 1919ին: 1922ին կ'ապաստանի Սելանիկ, մասնակցելով հան քահանայադարձելէ յետոյ, 1923ին կը փոխադրուի Գահիրէ և կը կարգուի ծիսաւէր քահանայ, 1926ին, այցելու քահանայի պաշտօնին կը կոչուի Գահիրէի չրջակայքի և Վերին Եգիպտոսի հայաբնակ վայրերու: Կը վախճանի 1931 Մարտ 7ին. 61 տարեկան հասակին մէջ և մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի ազգ. գերեզմանատան քահանայից թաղը:

Տէր Դրիգոր Քանանայ Զուսնեան.— Ծնած է Ատարազար 1861 Նոյեմ. 5ին, որդին է Պետրոս Զուսնեանի. նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին Ս. Հրեշտակապետի թա-

դին ազգային զպրտցը, 1888ին կ'ամուսնանայ, 1900-1902 աշա-
կերտած է Պապա Համբար Ձէշեանի, ուսանելով Երա-ժըշ-
տութիւն, 1892ին կը ձեռնադրուի քահանայ Աստաղադարի
Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ վրայ, պաշտօնավարելով իբր քահա-
նայ մինչև 1915: Եղած է Աւագերէց Ս. Կարապետ եկեղեցիին,
անգամ Կրօն. Ժողովոյ և Երեսփոխան Նիկոմիդիոյ Գաւառա-
կան Ժողովին: 1915 Օգոստոսին կ'աքսորուի Պոլսովտին, ուր
կը քահանայադարձէ մինչև 1919: 1919ին կը դառնայ իր ծը-
նրոց Սխարը: 1920ին կ'ապաստանի Եւսեպատան, Վոյոյ քաղա-
քը և յետոյ Լարիսա, ուր կը քահանայադարձէ 1921-1922ին:
1923ի վերջերը կուգայ Գահիրէ, ուր կը քահանայադարձէ Ս.
Ասաւաւածածին և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիներուն մէջ:
1935 Մայիս 29ին կը վախճանի 74 տարեկան հասակին մէջ և
մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Հայոց ազգային գերեզմանա-
տանը. քահանաներու թաղը:

Տէր Եփրայ Բանանայ Տէփրեան.— Ծնած է Խարբերդ
1844ին, որդին է Սարգիս Խըլճեանի, փաք տարիքէն ընտա-
նիքով կը փոխադրուին Կիլիկիոյ Ատանա քաղաքը: Նախնա-
կան ուսուցը տնած է Ատանայի Ս. Ասաւաւածածին ազգային
վարժարանին մէջ, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1873ին: Ապա իբր
ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ նոյն վարժարանին մէջ 1874-1882:
Ատանայի մէջ կ'ամուսնանայ 1884ին, իսկ 1894ին քահանայ կը
ձեռնադրուի Սոյ Մայրավանքին մէջ. Կիրակոս Եպս. Բէք-
մէղճեանէ: 1894-1915 կը քահանայադարձէ Ատանայի Ս. Ստե-
փաննոս եկեղեցիին մէջ: 1915ի տեղահանութեան և Զարդին
տաշի. կ'աքսորուի Հալէպ, ուր կը մնայ մինչև 1919: 1920-
ին կը դառնայ Ատանա, յետոյ կը փոխադրուի Կիպրոս կղզին,
ուր կը քահանայադարձէ 1921-1923: 1923 Սեպտեմբերին կուգայ
Գահիրէ և Ս. Ասաւաւածածին եկեղեցիին մէջ ժամատացի պաշ-
տօն կը վարէ մինչև 1932: 1933ին կը հիւանդանայ ու այդ
պատճառաւ կը դադրի պաշտօնավարելէ, 1935 Յուլիս 10ին կը
վախճանի 81 տարեկան հասակին մէջ և մարմինը կ'ամփոփուի
Գահիրէի Մարմինայի ազգային գերեզմանատանը, քահանանե-
րու թաղը:

Տէր Թուրքեմ Բանանայ Գաբիկեան.— Ծնած է Սեբաստիա,
1858 Յունի. յին. որդի Գաբրիէլ Գաբիկեանի, նախնական ու-
սումը կը ստանայ գիւղին դպրատան մէջ: 1874ին ուսուցչա-
կան պաշտօն կը վարէ Սեբաստիոյ Թարգմանչաց ազգային Մայր
վարժարանին մէջ: 1882-1889 կը մնայ Պոլիս, 1890ին կը վե-

բաղաձանայ իր ծննդավայրը և հ'ամուսնանալու, 1899ին կը ձեռնադրուի քա՛ւանայ Սեբաստիայ մէջ, Պետրոս Արք. Թանժրեանէ. 1900-1902 կը քահանայադարձէ իր ծննդավայրին մօտ գըտնըւող Դանկոյ գիւղին մէջ, 1903ին հրաւէր կը ստանայ Աղեքսանդրիայէն, քահանայադարձելու համար։ Աղեքսանդրիա իր պաշտօնավարութեան ժամանակ, 1907ին, Օրմանեանէ կը ստանայ ծաղկեայ փխլան կրելու արտօնութիւն։ 1907-1910 կը բաժնեւորուի Առաջն. Փոխանորդի պաշտօնը, 1923ին կը մեկնի Ամերիկա, ուր վախճանած է։

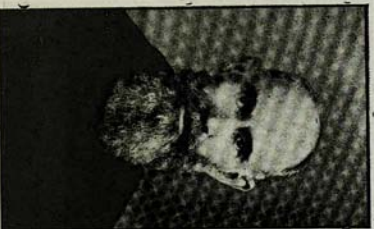
Տէր Վանան Բանանայ Կիւսաղեան.— Ծնած է Այթւայ 1877 Մարտ 8ին, որդի Դրիգոր Կիւսաղեանի, նախնական ուսումը տաած է Այթւայի Ներսէսեան ողջային վարժարանին մէջ, 1893ին շրջանաւարտ կ'ըլլայ և յետոյ կը հետեւի Կեդրոնական Թուրքիայ Ամերիկեան Դպրոցին ընթացքին, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1899ին. 1901ին Հայկազեան վարժարանին մէջ տնօրէնի պաշտօնը կը վարէ։ 1904 Փետրուարին կ'ամուսնանայ Այթւայի մէջ, Քահանայ կը ձեռնադրուի 1904 Օգոստ. 4ին, Կիլիկիայ Սահակ Կաթողիկոսէն, Այթւայի մէջ, ուր կը պաշտօնավարէ մինչև 1908. 1909-1910 կը քահանայադարձէ Անտիոքի մէջ և շրջակայքը, կը շինէ Սահակեան անսահմի մանչերու դպրոց մը և 1911ին ողջկանց վարժարան՝ Անտիոքի մէջ. իր աշխատութեանց փոխարէն կը վարձարուի Սահակ Կաթողիկոսէն, քահանայական լանջախաչ կրելու արտօնութեամբ։ 1915ին կը տարագրուի Դամասկոս, ուր կը մնայ չորս տարի, 1919ին կ'երթայ Այթւայ, քահանայադարձելու պաշտօնով, մինչև 1921. 1921 Ապրիլին կը հաստատուի Դահիբէ, ուր կը վարէ Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօն և նոյն տուն Դահիբէի Դպրոցաւան։ ողջային վարժարանին մէջ Անգլիկներէն և Կրօնքի դասաւանդութիւնը կը կատարէ։ Մեկնած է Ամերիկա, ուր կը պաշտօնավարէ ցարդ, իբր հոգեւոր հովիւ։

Դուրեան Ղեւոնդ Ապս. իրեն քարոզելու իրաւունք տուած է։

Տէր Թարուրիւն Աւագ Բանանայ Սարգիսեան.— Ծնած է Բալուի Թըղէ գիւղին մէջ 1864ին, մինչև 10 տարեկան կը յաճախէ գիւղին դպրոցը։ 1875ին հօրը հետ կ'երթայ Պոլիս և քիչ ժամանակ մը Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը կ'աւանդի։ 1877ին կը վերադառնայ Բալու և հոն կը շարունակէ իր ուսումը, Թղկատինցիի (Յովհաննէս Թարուրիւնեան) դպրոցը, մինչև 1885։ 1894ին կը ձեռնադրուի քահանայ Եղեախոյ մէջ, Խորէն Արքեպ.

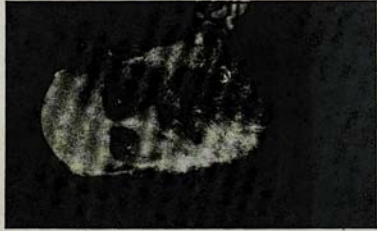
8. Quach 1956j. 200f purpurulifrons

8. harkis 1956j. Ubypf-Guns

8. Unifonly 1956j. Gunfurhous

Տ. Դաւիթ Բենյ. Դպիրեան
1870—1931

Տ. Դեղաբ Բենյ. Չաւանեան
1861—1935

Տ. Մարոյ Բենյ. Տեմիրճեան
1874—1935

Մխիթարեանէ, Խարբերդի Թեմին Սարգիս Գիւզին համար, և կը քանանայագործէ հին 1894-1895: Եւտայ կը փոխադրուի Խարբերդ, ուր 1895-1901 կը պաշտօնավարէ, նոյն տակն Ս. Յակոբ խաչին, Թլկատինցիի գարոցին մէջ շարունակելով իր սուսմբ: Եւտայ 1901-1902ին քանանայագործած է Մեծ Մեղիբէի մօտերը հայաբնակ Քրտարիկի գիւղաքաղաքը, ու 800 տուն բնակչութիւն ունէր: Ապա կը փոխադրուի Արզնի Մատեն, 150 տուն հայաբնակ գիւղը, ուր կը մնայ 1903-1907: Տէր Եարութիւն Քանանայ, տեղւոյն ժողովուրդէն շատ սիրուած ըլլալէն խրախուսուած, 1903ին Արզնի-Մատենի մէջ կը բանայ գարոց մը, զոր հաջիւ երկու երեք տարի կրնայ շարունակել: Գիւզին հին գարոցը հիմէն կը նորոգէ, յետոյ կը դառնանդէ նոյն վարժարանին մէջ, որուն անօրէնն էր Աղարիկ Բոյոյեան: Տ. Եարութիւն Քանանայ, 1908ին կ'երթայ Ատանա, ուրկէ օրուան Առաջնորդ Մուշեղ Մ. Վրդ. Անարեան, զինքը քանանայական պաշտօնով կը զրկէ Մերսին: Եւտայ պաշտօնավարութենէ յետոյ կը մեկնի Գահիրէ, Ամերիկա երթալու մտադրութեամբ: Պարագաներու բերամբ կը մնայ Գահիրէ, պաշտօնավարելով տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցիին մէջ: 1910ին Գահիրէի Գալուստեան ազգային վարժարանին մէջ կ'աւանդէ Կրօնագիտութեան և Եկեղեցական Պատմութեան դասերը: Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօն վարած է Գահիրէի մէջ 1911-1914 և 1915-1934: Ժամանակ մը քանտերու հովիւ էր և կ'այցելէր հայ բանասերականերուն: Աշխատակցած է Իլուրակն Հանդէսին 1900-1906, Կրօնական յօդուածներով, ինչպէս նաեւ ստանաւոր եւ արձակ դրութիւններով: Նաեւ Բարդէն Մ. Վրդ. Կիւլէսէրեանի Լոյս Թերթին, Փայլակ ծածկանունով: Եղբայրներ ունի Բիզանդիոն Թերթին մէջ, ճամբորդութեան Նօրե վերադառնալէն, որութիւն մը, ճամբորդ ստորագրութեամբ: Գահիրէի Լուսաբերին մէջ, Նորեկ Վեսակիւր անունով, Տաճար Կրօնութեան մէջ, Խոսկան անունով: Գահիրէի մէջ, Բիւզանդ Կեղեկագէտի քանի հրատարակած Հեղին Սիւն Կրօնաթերթին մէջ Ալեքս. ստորագրութեամբ:

1935ին Հրատարակած է Բալու անունով գիրք մը, ուր կը խօսի Բալուի պատմութեան, սովորութիւններուն, լեզուին և մօտակայ հայաբնակ գիւղերու մասին: Սիւնի մէջ գրութիւններ ունի Արամանի ծածկանունով: 1932ին, օրուան Քաղաքական ժողովին որոշմամբ, ի վարձ քանանայական բարձր պաշտօնավարութեան, կը ստանայ ծաղկեայ փիլոն կրեւու արտօնութիւն, Կիլիկիոյ Աթոռակից Բարդէն Կաթողիկոսէն,

ինչպէս նաեւ Մարէն Ա. Կաթողիկոսէն յանջախաչ կրելու արտօնութիւն և Աւագութեան տառիճան, Կոնգրակով մը իր անտիպ գործերն են, Կրօնական յոգսածներ, Յուշեր և Քերթուածներ: Մասնաւոր դասեր առած է, Հայերէն և Անգլիերէն, Թղտախնցիկ, Հայերէն Գրադար, Ազարիկ Փոյշեանէ: Տէր Յարութիւն Քանանայ, մասաւորապէս 30 տարիներ պաշտօնավարած է Գանձերէի եկեղեցիներուն մէջ և այսօր Դնամեայ կրմանակցի եկեղեցական արարողութիւններուն, արդարեւ ոչեւսր ժիւնակի մէջ, ինչպէս ինք երբեմն կը սիրէր ստորագրել:

Տէր Ղեւոնդ Աւագ Քահանայ Տէր Նահագիտեան.— Մնած է Մարաշ, 1854 Սեպտ. 21ին, որդին է Տէր Նահագեա Աւագ Քանանայ Տէր Կարապետեանի: Աշխարհական անունն է Արջանիկ, նախնական ուսումը կը ստանայ Մարաշի Լատինաց դպրոցին մէջ, մէկ տարի, յետոյ տեղւոյն ազգային վարժարանին մէջ, ապա այսկերաւ է Եղիշէ Վրդ. Գողանճեանի մինչև 1872, 1873ին կ'ամուսնանայ Տիրուհի Թփալեանի հետ: 1874-1877 ոգնական ուսուցիչ կը կարգուի Մարաշի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ վարժարանին մէջ. 1880 Հոկտ. 12ին կը ձեռնադրուի քանանայ Կիլիկիոյ Մկրտիչ Կաթողիկոս Քէֆաղեանէ: 1880-1895 կը քահանայագործէ. Մարաշի և Զէյթունի ապստամբութեան առթիւ կառավարութեան կողմէ իբր յեղափոխական նկատուելով, Հալէպ քաղաքի բանտի մէջ կը բանտարկուի 15 ամիս: Յետոյ ներման արժանանալով, 1893ին կ'երթայ Կիպրոս, ուր կը քահանայագործէ 6 ամիս: Կը դառնայ Հալէպ, ուր կը պաշտօնավարէ 1893-1901: 1909-1914 կը պաշտօնավարէ Մարաշ: 1915ի վերջերս, տարագրութեան մամանակ, Հալէպ կ'աքսորուի, ուր կը մնայ մինչև 1919: 1920 Մատրին կը հաստատուի Աղեքսանդրիա, ուր քանի մը ամիսներ կենալէ վերջ, կ'անցնի Գանձերէ, ուր կը պաշտօնավարէ Ս. Աստուածածին և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիներուն մէջ մինչև 1937:

Մասաւորապէս 1937էն ի վեր, եկեղեցական արարողութեանց չի մասնակցիր, բացի տօնական օրերէ: 1931 Ապրիլ 13ին, Գանձերէի մէջ կը տօնուի իր քանանայութեան յիսնամեակը, իսկ Պոսթոն, 1930 Դեկտ. 14ին, Պէյրուսթ՝ 1931 Յունվար 11ին, 1931 Յուլիս 26ին, Կիլիկիոյ Սահակ Կաթողիկոսէն ստացած է յանջախաչ կրելու արտօնութիւն և Աւագութեան տառիճան: Հմուտ է Թրքերէնի, ինչպէս նաեւ Հայերէնի. երբեմն Առաջնորդական Փոխանարդի պաշտօններ վարած է Հալէպ և Մարաշ: Վախճանեցաւ 25 Մայիս 1941ին, ի Մաթարիա, և յաջորդ օրը իր մարմինը ամփոփուեցաւ Մարմինայի գերեզմանատունը, քանանայ հարց թաղը:

Տէր Աբուլի Բահանայ Վարդերեսեան— Մնած է Պարսի-
զակ 1875ին, աշխարհական անուշոյ Գառնիկ Փապուհճեան:
Նախնական ուսումը առած է տեղւոյն Ներսէս-Շուքուբեան ազ-
գային վարժարանին մէջ: Թատայ կը շարունակէ իր ուսումը
Արմաի Գալբիւլանիկի ուսումնարանին մէջ: Հետեւած է Պրու-
սոյի Շերամարուծական վարժարանի դասընթացքին և վկայ-
ւած իրը շերամարսոյ: 1897էն 1909 կը մնայ Պարսիզակ, ու-
սուցիչի պաշտօնով: 1909-1915 ուսուցչական պաշտօն կը վա-
րէ Բեօրանիայի Հիմիտմնայ ազգային վարժարանին մէջ: 1915-
1919 զինուորական ծառայութեան կոչուած է: 1919ին Պոլսոյ
սրբաւարձաններէն Գալբ-Գիւլի Արամեան ազգային վարժարա-
նին և Որբա-Գիւլի ազգային դպրոցին մէջ ուսուցչական պաշ-
տաններ կը վախճէ: 1921ին կուգայ Արդարաս և Գահիրէի Ս.
Ասատովանին եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ, Թոր-
գոմ Աղա. Գուշակեանէ: Մինչև այսօր, կը քահանայադարձէ
Գահիրէի մէջ: Աշխատակցած է Կ. Պոլսոյ մամուլին, շերամա-
րուծութեան մասին յոգսածներ գրելով:

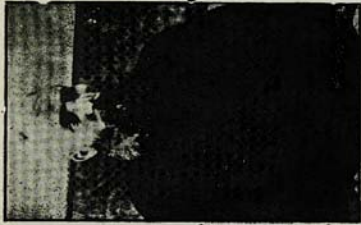
Տէր Պապ Բահանայ եպիսկոպոս.— Մնած է Պոլսո, 1885
Մայիս 28ին, Կէտիկ Փաշա. ուսողանին անունն է Վահրամ:
Նախնական ուսումը ստացած է տեղւոյն թաղային վարժարա-
նին մէջ, յետոյ Գուհ-Գարուի Միրիճանեան դպրոցը և Եէնի
Գարուի Մեհաուհեան վարժարանը: 1895ի գէպքէն վերջ, կը
յաճախէ Կէտիկ Փաշայի Մեարապեան վարժարանը, հոն եւս կի-
սաթ թողելով կ'երթայ Կաթոլիկներուն Բերայի Ս. Գրիգոր
Լուսաւորիչ ուսումնարանը, մինչև 1902: 1903ին վերջերը քա-
ղաքական պատճառներով կը բանտարկուի 9 ամիս:

1915ի պատերազմին, իբր զինուոր կը մնայ Պոլսո. 1919-
ին կը հեռուի Պոլսոյ Առևտրական վարժարանի դասընթացք-
ներուն և կ'աւարտէ յաջողութեամբ: Հայկական Զայնադրու-
թեան ուսումը կը կատարելագործէ երաժշտապետ Գրիգոր Զու-
լահեանի մօտ: 1922ին Պոլսէն փախուսաւ տալով կը հաստատուի
Պէյրուի, Ս. Նշան եկեղեցւոյ երաժշտապետութիւնը և ազգային
վարժարանին մէջ ուսուցչական պաշտօն կը վարէ մինչև 1925:
1925 Սեպտեմբերին կուգայ Գահիրէ և Հոկա. 23էն Գահիրէի
Ազգային Առաջնորդարանին մէջ քարտուղարի պաշտօն կը վա-
րէ մինչև 1929: 1929 Մարտ 3ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լու-
սաւորիչ եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ Տէր Թոր-
գոմ Արք. Գուշակեանէ, կոչուելով Տէր Պապ: 1931ին կը կար-
գուի ծխաւէր քահանայ: 1932ի կ'անդամակցի Երեսօթխանու-
կա ժողովին, իր երկատիրութիւնն է Միւր Ասուջիկ Լուսաւո-

րիչները հասարիկը, հրատարակուած 1919ին: Հմուտ է գրարարի, ուսած է Զրանսերէն, իր կրօնաշուշ յօդուածները, ինքնագիր կամ թարգմանածոյ, յոյս տեսած են Արեւ օրաթերթին մէջ: Այժմ Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ և Ս. Աստուածածածին եկեղեցիներուն Լուսարարագետի պաշտօնը կը վարէ:

Տէր Պարգիւ Քանանայ Համբարեան.— Մնած է Ատարազար 1890ին, աւագանի անունն է Գրիգոր. նախնական ուսումը ստացած է տեղւոյն Արամեան դպրոցին մէջ, որմէ շրջանաւարտ կ'ելլայ 1908ին, յետոյ կը յաճախէ Ատարազարի Կեդրոնական վարժարանը, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1912ին. 1913-1915 նոյն վարժարանին մէջ ուսուցիչի պաշտօն կը վարէ: 1915-1918 զինուորական ծառայութեան մէջ գրագիրի պաշտօն կը վարէ և զերի իննսուկ անգլ. բանակին, կը բերուի Եգիպտոս, ուր Առաջնորդարանի Երաշխաւորութեամբ ազատ կ'արձակուի: 1919ին կը հաստատուի Գահիրէ և Գալուստեան ողջային վարժարանին մէջ ուսուցչական պաշտօն կը վարէ մինչև 1929: 1929 Մարտ 3ին Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ, Տէր Թորգոմ Արք. Գուշակեանէ, կոչուելով Տէր Պարգիւ: Ժամանակ մը Գահիրէի Աղքատախընամին մէջ Ատենայակետի պաշտօն վարած է: Մինչև այսօր կը քահանայադարձէ Գահիրէի մէջ, 1936ին կ'ընտրուի այցելու քահանայ Գահիրէի շրջակայքի հայաբնակ քաղաքներուն: 1941ին ընտրուեցաւ նախագահ Առաջնորդարանի Նախագահ Ատենանին:

Տէր Պաւլ Քանանայ Համբարձումեան.— Մնած է Պարտիզակ 1890ին, աւագանի անունն է Գառգար. փոքր տարիքէն կը հաստատուի Պոլիս, Գառգարի, ուր կը ստանայ նախնական կրթութիւնը Արամեան ողջային վարժարանին մէջ: Յետոյ կը յաճախէ պետական երկրորդական վարժարան: 1905-1908 քարտուղարի պաշտօն կը վարէ Պոլսոյ համալսարանի փաստաթանկներէն վճարուող Մանուկեանի քով: 1908-1912 կը հետևի Պոլսոյ Իրաւարանական համալսարանի դասընթացներուն զոր կ'աւարտէ յաջողութեամբ: 1912-1915 կը զբաղի փաստաթանկութեամբ: 1916ին Նիկիոմիդիոյ մէջ դատաւորի պաշտօն կը վարէ, Նախագահ Ատենանին մէջ, ու յետոյ 1917-1919, Այալունի կառավարական վերաքննիչ և եղեռնադատ տաւաններու իբր դատաւոր: 1919ին վերջերը կը հաստատուի Պոլիս, ուր կը կարգուի արտակարգ նորոգքնիչ դատաւոր, տա-

Տ. Ահմանյան Գեորգի. Կիւլապիտան
1877—1932

Տ. Ահմանյան Գեորգի. Տէր Նահապետիտան
1854—1941

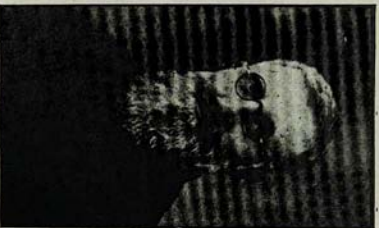
Տ. Գաբրիելյան Գեորգի. Սարգիստան

Տ. Արամյան Գևորգի.

Տ. Արամյան Գևորգի.

Տ. Արամյան Գևորգի.

բազրութեան ժամանակ, հայկական ֆարգերու հեղինակներուն գէժ հետապնդում կատարելու պաշտօնով: Նիկամիդիոյ և Զմիռնիոյ մէջ, անդամակցած է Ուսումնական Ժողովներուն: 1924ի կիսուն կը հաստատուի Եւսուսական իր բնական լեզու մաս: 1930 Հոկտ. 23ին, Աթէնքի Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ Տէր Կարապետ Առք. Մաղլուճեանէ. կոչուելով Տէր Պատկ: 1930 Հոկտեմբերէն մինչեւ 1934 կը քահանայադարձէ Աթէնքի մէջ: 1934 Սեպտեմբերին, Խառն Ժողովի որոշմամբ կը հրաժարուի Գահիրէ, քահանայադարձելու համար և նոյն տարին կը վարէ Կրօնական և Խառն Ժողովներու քարտուղարի և Առաջնորդայանի արշիւիստի պաշտօնները: 1941ին բնաբուհցու անդամ Առաջնորդարանի Վերաքննիչ Ասեանին:

Տէր Խառն Քանանայ Մելիքեան. — Ծնած է Անգարա (Գաղաթիւ) 1883 Սեպտ. 8ին. աւագանի տնայնէ Եակոբ-Արամ-Արիս: Նախնական ուսումը առած է Անգարայի Ս. Խորէնեան ազգային վարժարանին մէջ: 1892ին Անգարայի Ս. Նշան եկեղեցւոյ մէջ ստացած է դպրութեան չորս աստիճանները Տէր Մկրտիչ Սպա. Վահագնեանէ, 1895ին աշակերտ Առմայի Ուսումնարանին և, դասարանին, վերաանհուշ Տ. Նիկիչէ Ծ. Վրդ. Գուրեմի օրով: 1900ին կը թողու վանքին ուսումնարանին Դ. դասարանը, ստանալով աւարտական վկայականը: Եետոյ կ'երթայ Պոլիս և կը յաճախէ Կալաթա Սէրայի Կայսերական Լիսէն, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1904ին, և անմիջապէս պաշտօնի կը կոչուի Անատոլուի Սրկաթուղիի Ընկերութեան մէջ, ուր կը մնայ մինչեւ 1907:

Հրաժարելով վերոյիշեալ ընկերութենէ, պաշտօնի կը կոչուի Արեւելեան Սրկաթուղիի Ընկերութեան Պիտայից ճիւղին մէջ, մինչեւ 1921: 1913-1921 Մաքրրդի գիւղաց. Խորհուրդին կ'անդամակցի: 1920-1921 Մաքրրդի գիւղացիական որբանոցին խնամակալութեան տաննապետութիւնը կը վարէ, 1921ին վերջերք կը հաստատուի Բարիդ, ու կը զբաղի վաճառականութեամբ, մինչեւ 1934 թուականը: 1935 Փետր. 5ին կուգայ Գահիրէ, իսկ Փետրվար 24ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ, Առաջն. Փոխանորդ Տէր Մամբրէ կպս. Սիրունեանէ, կոչուելով Տէր Խորէն քահանայ: Հազիւ մի քանի տարի կը քահանայադարձէ Գահիրէ, միեւնոյն տարին վարելով Գահիրէի Առաջնորդարանին գիւղնապետութեան պաշտօնը: 1939ին Սուրանի Հայ դպրութիւն տըցելից, 1940 Յունվար 18ին վախճանեցաւ:

Տէր Աստուկ Քանաճայ Շախաբան.— Վարդապետ Շախաբան, այս է Տէր Զօր աւագանի անունը, ձնած է Զէյթունի Պօղոսյանը թաղը, 1895 Օգոստոսին, որդին է Նաղարէթ Շախաբանի. իր նախնական ուսումը կը ստանայ թաղին Ս. Յովհաննու Մաղկոցին մէջ, յետոյ կը յաճախէ Զէյթունի կեդրոնական Ս. Յակոբայ վարժարանը, մինչև 1910 թուականը: 1911 Դեկտ. էն 1914 Յուլիս ամիսը, աշակերտած է Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքին ժառանգաւորաց վարժարանը. աւարտելով այն գպրոցը, շրջանաւարտ կ'ըլլայ: 1914 թուականին հանգուցեալ Մաղաթիս Արք. Օրմանեանէ կը ստանայ գպրութեան 4 աստիճանները: Երբ սողէմի մէջ հետեւած է Օրմանեան Արք. զանի բնծայացուներու դասընթացքին 1914-1916 թուականին: 1916ին Երուսաղէմի Ս. Սահակ-Մեսրոպ վարժարանին մէջ վարած է ուսուցչական պաշտօն, յետոյ զինուոր եղած է թրքական բանակին մէջ, Պաղեստին և Սուրիա, մինչև 1918 թուականը:

1918ին վերջերս կամաւոր կ'արձանագրուի Յրանաական բանակի Հայկական Լեզէոնին մէջ:

1921ին, կիլիկիոյ Մերսին քաղաքին մէջ, Աղգային Միութեան Որբանոցին մէջ իբր ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ, յետոյ կը փոխադրուի Առանա քաղաքը, պաշտօնավարելու համար Յրանաական Յնամատարութեան որբանոցին մէջ:

1923ին կ'անցնի Պաղեստին և իբր ուսուցիչ Ետֆայի աղգվարժարանին մէջ պաշտօնի կը կոչուի: 1924ին Հ. Բ. Ը. Մ. եան Երուսաղէմի Արարտեան որբանոցին մէջ, իբր ուսուցիչ կը մնայ տարի մը, 1925ին կ'անցնի Եդիպտոս և կը հաստատուի Աղեքսանդրիա, ուր պաշտօնի կը կոչուի Հ. Բ. Ը. Մ. եան Աղեքսանդրիոյ մասնաճիւղին մէջ, իբր դարձիչ, քարտուղար և հաւաքիչ: 1926ին «Արեւ» օրաթերթին Աղեքսանդրիոյ դարձակալ և թղթակից կը նշանակուի, նոյն տան դրողելով նաև գրովածառութեամբ: 1926 Նոյեմբերէն մինչև 1934, փոխտեսուչի պաշտօն կը վարէ հանգուցեալ Թադէօր Փաշա Յակոբեանի որդւոյն, Լեւոն Պէյ Յակոբեանի Սէկին գիւղին աղարակին մէջ: 1935ին կ'ամուսնանայ օր. Մարօ Շամկեանի հետ: 1935էն 1940 վերոյիշեալ աղարակին մէջ կը պաշտօնավարէ իբրեւ անօրէն: 1940 Յունվար 28ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ Եդիպտոսի Հայոց Առաջն. Փոխանորդ Տ. Մամբրէ Եպս. Սիրունեանի ձեռամբ, և կը կոչուի Տ. Սահակ, քահանայադարձելու համար Գահիրէի մէջ:

1942 Հոկտ. 16ին կը նշանակուի Գահիրէի Առաջնորդական Տեղապահի Փոխանորդ:

Տէր Մեսրոպ Քահանայ Ամրիկեան.— Ծնած է Մուշ քաղաքը 1896 թուականին, որդին է Տիգրան Ամրիկեանի. իր նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին Մխիթարեան վարժարանին մէջ: 1913 թուականին կը փոխադրուի Պոլիս, ուր երկրորդական ուսումը կը շարունակէ Գառը-Գիւղի Մխիթարեան վարժարանը, մինչեւ 1915 թուականը: 1915ին Պոլսէն կ'աքսորուի Տէր-Ջոր: Տարագրութեան դառնութիւնները կրելէ յետոյ, 1919ին կը հաստատուի Աղեքսանդրիոյ և իբր ուսուցիչ Աղեքսանդրիոյ Պոչոսեան Ազգային վարժարանին մէջ կը դասուանդէ, Ազգ. Պատմ., Հայերէն լեզուի և Գիտութեան դասերը, մինչեւ 1928 թուականը: 1923ին կ'ամուսնանայ Աղեքսանդրիոյ մէջ: Այժմ տէր է երեք զաւակներու: 1928ի վերջերը կը փոխադրուի Եգիպտոսի Ջակաղիկ քաղաքը, ուր կ'ամառական Մխախտի Գործատան մէջ, իբր պաշտօնեայ կ'աշխատի մինչեւ 1932 թուականը, միեւնոյն տան տյցելու ուսուցչութիւն ընելով Ջակաղիկի Օշական Ազգային վարժարանին մէջ: 1932 Սեպտեմբերին կը փոխադրուի Գահիրէ և Գալուստեան վարժարանին մէջ քարտուղարի և ուսուցիչի պաշտօն կը ստանձնէ, մինչեւ 1939 թուականը: 1940 Յունիսի 28ին, Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ, ձեռամբ Մամրէ Եպիսկ. Սիրուսեանի, պաշելով իր անունը անփոփոխ:

ԱՂԵՔՍԱՆ ԴՐՒՈՅ, ՔԱՀԱՆԱՅ Ք

Աղեքսանդրիոյ մէջ ուր համեմատաբար Հայ դպրութիւնը նոր է, երեսուիւր նոյնն է: Հին եկեղեցականութեան մասին շատ քիչ ծանօթութիւններ կան:

Արդէն յիշուեցան դամբարանները Տ. Վարդան Քնոյի (+ 1814), Տ. Մովսար Վրդ. Պուրատցիի (+ 1847), Տ. Աբրահամ Քնոյ. Աճէմեանի (+ 1872), Տ. Մկրտիչ Քնոյ. Զպուքեանի, (+ 1876), Տ. Բարթողիմէոս Քնոյ. Պիպիւկեանի (+ 1885), Տ. Ղեւոնդ Քնոյ. Պաշլաւունիի (+ 1920), (տես էջ 134, 135, 144, 160, 169) որոնց վրայ դժբախտաբար կենսադրական ծանօթութիւններ կը պակսին:

Նայնպէս կը յիշատակուին հետեւեայ քահանաներուն տնայնեքը, Աղեքսանդրիոյ գիւտնոստան արձանադրութիւններուն մէջ, որոնք հոն պաշտօնավարած են և որոնց մասին սակայն շատ քիչ ծանօթութիւններ ունինք, և միայն անուն մը մնացած է:

Տէր Մատթէոս Քահանայ Ներկարարեան, հաստատուած 1857ին, վախճանած 1891ին:

Տէր Եսայա թիւն Բաճանայ Զանազգաւցի, 1864 թն:

Տէր Եսայա Բաճանայ Մերուհեան, 1868 թն:

Տէր Արարամ Բաճանայ, 1868 թն:

Տէր Սամուէլ Բաճանայ, 1868 թն:

Տէր Գէորգ Բաճանայ, 1868 թն:

Տէր Թէոդորոս Բաճանայ Պաղատայեան, 1878 թն (*):

Տէր Կարապետ Բաճանայ Սեթեան, Գուգիւնեանկցի, 1887 թն:

Տէր Եսայա Բաճանայ Սէֆերեան, Թոքաացի, 1879 (**):

Տէր Թորոս Բաճանայ Վանեցի, 1879 թն:

Տէր Ղեւնդ Բաճանայ Փափաղեան, 1886 թն:

Տէր Սարգիս Բաճանայ Զահրապեան, 1889 թն:

Տէր Մամբէտ Բաճանայ Սիմոնեան, 1890 թն:

Տէր Արթուր Բաճանայ Զըլխապեան, Սելանիկցի, 1890 թն:

Տէր Դարբիէլ Բաճանայ Խուրթեան, 1891 թն:

Տէր Դրիգոր Բաճանայ Ամիրեան, Տիգրանակերտցի, վախճանած 1903 թն, 74 տարեկան հասակին մէջ:

Տէր Դրիգոր Բաճանայ Բաղաճեան Պարսիկացի (***):

Տէր Կարապետ Բաճանայ Կիրիացի:

Ասանցմէ զսա Հմայեակ Վրդ. Դիմաքեան 1876 թ իր այցելութեան տարիս կը յիշէ:

Տէր Մկրտիչ Աւագ Բաճանայ Զպուհեան.— Բնիկ Կ. Պոլսեցի, սա 1869 թուականին քաճանայ ձեռնադրուած է Խոս Գիւղի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյն մէջ, Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տ. Ներսէս Ս. Արքեպիսկոպէի Օրշիւայ քաճանան 47 տարեկան է:

(*) Հմայեակ Վրդ. Դիմաքեան (Երթր Մանուկ ի Միջերկրականէն, էջ 313), այս Բաճանային մասին սա աղբեր ունի. «Տ. Թէոդորոս Բճնյ. Ըղղոսահանց, Վանեցի, սա 1869 Մարտ Եփն ձեռնադրուած է Կ. Պոլսոյ Աթոռոյն նախկին Տեղապահ. ի Տէր հանգուցեալ Արիստակէս Սրբզուն Սրբախոյապետէ: Այժմ վաթսուն տարեկան է, այր քարճրահասակ, մեծակն, սեւամորուս, մրայօն, պարզ եւ անկեւ, բարեբարոյ եւ յաղցրաբուն, իւր չաճալ աշական պաշտամանց վարճ՝ եւ ժիր, բաղցրածայն եւ ըստ բաւականին հմուտ եկեղեցական երգեցողութեանց, քոյց ոյ այ՝ յս փ ուսեալս:

(**) Հմայեակ Վրդ. Դիմաքեան (Երթր Մանուկ ի Միջերկրականէն) այս Բաճանան ձեռնած է Աղեքաանդիւի, եւ կ'արայայտուի սա աղբերով. «Տէր Թորոս Բաճանայ Զապուհեան Կ. Պոլսեցի, սա 1876 Սեպտ. Ժին ձեռնադրուած է եղիպատոսի Ո. Աստուածածին եկեղեցւոյն մէջ, վիճակին բարեխնամ Առաջնորդ Տ. Մեսրոպ Սրբազան Արքեպիսկոպոսէն: 46 տարեկան է այժմ. միջահասակ, շիկահեր, խաժակն (կապուսաչուի), իւր կոչման ժիր եւ իւր ընթացից մէջ հեղահամարոյրս:

(***) Ծնած է Պարսիկակ 1840 թն եւ Բաճանայ ձեռնադրուած Նիկոմիդիոյ Առաջնորդ Նիկողոս Եղա. Աղաքեանէ 1868 Հոկտ. 16 թն: Միջահասակ, ճիւղար, սիկաներ եւ մաճր աչուի: Հեռագային իր ծննդավայրը դարձած է:

Տ. ՄԵՐՈՎ ՔՈՆՆ. ԱՐԻԿԵԱՆ

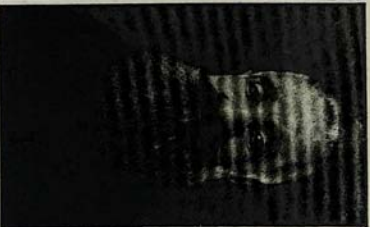
Տ. ՅԱՐԻՔ ՔՈՆՆ. ՍՈՒՆԱՆԳ
1855—1921

ՏԻՐ ՅԱՐԻՔԱՆՆԻ ԱՐԻՆՆ. ՊՅԱՆՆԱՆ

Տ. Հայկազուն Քենյ. Ռեկտորիան

Տ. Վարդան Քենյ. Գաղափարական

Տ. Մարտի Քենյ. Քոլեկտիան

այր միջնահասակ, ըստ բուսականին գեր, շիկահեր, մեծակնեայ
և զուարթագէտ. պարզամիտ, աննենգ, խաղաղասէր, քաղցրա-
համարոյր, հմուտ իւր կոշման և պաշտաման:

1876ին Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտոն վարած է Տ.
Մեարոպ Եպիսկ. Սուքիասեանի օրով, կը վախճանի 47 տարե-
կան և կը թաղուի Գահիրէի Մարմինայի Հայոց գերեզմանա-
տունը: (Տես Եիբի Մանուկի ի Միջերկրականէն էջ 290):

Իսկ ժամանակակից են գրեթէ հետեւեալ հոգեւոր պաշտոն-
եաները:

Տէր Դանիէլ Մայրազոյն Վարդապետ Բաբեղեան.— Ծնած է
1840 Յունիս 25ին, Կեսարիոյ Տէրէվէնի գիւղը, աւագանի տ-
նունն է Գրիգոր, նախնական ուսումը ստացած է տեղւոյն
դպրատան մէջ:

14 տարեկանին, խումբ մը փոքրիկ աշակերաներու ուսու-
ցիչ կը կարգուի Տէրէվէնի մէջ: 1868ին, Գրիգոր իր մօրը
հետ կ'երթայ Ալեքսանդրիա, իր մօրեղբոր՝ Յակոբ Աղա Աշեղ-
եանի մօտ, շարունակելու համար իր ուսումը. պատանի Գրի-
գոր կ'ուղարկուի Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը:

1870 Դեկտեմբեր 10ին կը ձեռնադրուի Սարկաւազ և 1871
Յունիս 21ին կ'օծուի Վարդապետ Եսայի Պատրիարքէն, Երու-
սաղէմի մէջ: 1871էն 1875 կառավարիչ և նոյն տակն անդամ
Ուսումնական Խորհուրդի Ժառանգաւորաց Վարժարանին: 18-
75ի վերջերը Երուսաղէմէն կ'երթայ Տէրէվէնի, ուր կը բռնայ
գիւղին դպրոցը, և թրքախօս պղտիկներուն քիչ ժամանակ-
ւան մէջ հայերէն կը սորվեցնէ: 1876 Դեկտ. 23ին, Տէրէվէնի
վանքին Վանահայր կը նշանակուի: Դրամ հաւաքելու պաշտո-
նով կը շրջագայի Պոլիս, Եգիպտոս, Սօզիսի մօտ Թէրզիլի
գիւղին մէջ վարժարան մը բանալու համար, բայց չի յաջողիր
իր առաքելութեան մէջ, և կը դառնայ Տէրէվէնի ու կը նստի-
ւի վանքին բարեկարգման:

Վանքին մէջ յեղափոխականներուն միշտ ապաստան տուած
ըլլալուն համար, կառավարութեան կողմէ մահուան կը դատա-
պարտուի, և յետոյ ութը տարի բերդարգելութեան, աքսոր-
ւելով Ափրիկեան Տրիպոլիս:

Իզմիրլեանի Պատրիարք ընտրուելուն տարի, ներման
կ'արժանանայ և թրքական չոգենաւով մը, թուրք նաւատա-
ներու կողմէ վայրենաբարոյ շարշարանքներով կը տարուի Պո-
լիս, ուր կը մնայ երկու կամ երեք տարի:

1896ին, Պոլսոյ Պատրիարքական Տեղապահ Բարթողիմէոս
Եպիսկ. Զամիշեանի կողմէ կը զրկուի Ալեքսանդրիա: 1896ի

Պոլսոյ Պանքայի դէպքէն Աղեքսանդրիա ապաստանած զաղթականներուն, Դանիէլ Վարդապետ Վերապետունչ կը նշանակուի:

Աղեքսանդրիոյ մէջ, մատաւորապէս 20 տարի կը պաշտօնավարէ եկեղեցիին և տեղւոյն աղքատներուն պէտքերը նուիրումով կը հոգայ:

Դանիէլ Վարդապետի դարձունէութիւնը Տէրէվէնկ և Աղեքսանդրիա հետեւեալ տողերով կը բացատրուի, պ. Բարսեղ Օսանեանէ.

«Ամէն անոնք որ ճանչցան Դանիէլ Վրդ.ը հոս Աղեքսանդրիոյ աղքատներու հոգացողի դերին մէջ, հիւսնած ֆիզիքապէս, յոգնած մատաւորապէս, պիտի չկրնան երեւակայել իսկ թէ թրքական շարչարանքէ, բանսէ, աքսորէ վերապրող այդ խլեակը ինչ արտակարգ տիպար մըն էր: Երկու մարդ կ'որ Դանիէլ Վարդապետի մէջ, իրարու հակասեալ, Յեղափոխականը և Սուրբը, երկուքն ալ կ'առարեալ»: (Տես Արշակ Ալպոյանեանի, Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ Բ. հատոր, էջ 1392):

Դանիէլ Վրդ. կը վախճանի Աղեքսանդրիա 1917ին և իր մարմինը կ'ամփոփուի Աղեքսանդրիոյ Հայոց ազգային գերեզմանատան մէջ և հոգակոյտին վրայ կը դրուի տապանաքար մը (տես վերը, էջ 169):

Տէր Յուսիկ Քահանայ Սոճեանց.— Ծնած է Պոլիս, 1855 Նոյեմբեր 20ին նախնական ուսումը կը ստանայ զանազան ուսուցիչներու մօտ, ինչպէս նաև ինքնաշխատութեամբ իր ուսման պաշարը կը զարգացնէ: 1876էն մինչև 1888 ուսուցչական պաշտօն կը վարէ, Դասթեմալի տղային վարժարանին մէջ: 1889ին կուգայ Պոլիս, 1890ին կը ձեռնադրուի քահանայ Սիրայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիին մէջ, ուր կ'պաշտօնավարէ իբր քարոզիչ մինչև 1902: յետոյ կը փոխադրուի Իզմիրի Դընճդ գիւղաքաղաքը 1902 Օգոստոսին, ուր կը քահանայադարձէ մինչև 1920: Եգիպտոս կուգայ 1921ին Աղեքսանդրիոյ մէջ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյ մէջ պաշտօնավարելու համար:

Տէր Յովնաննէս Քահանայ Տէր Մկրտիչեան.— Ծնած է 1876 Մարտ 5ին, Կիւրիւնի մօտ Աշոտի գիւղը. փոքր տարիքէն հօրը հետ կ'ուղևորուի Պոլիս. Գումգաբուի Մայր վարժարանին մէջ կը ստանայ նախնական կրթութիւնը, մինչև 1887: 1890ին կ'երթայ Բաղէշ և հոն ուսուցչական պաշտօն կը վարէ մինչև 1892: 1893-1900 ուսուցչական պաշտօնով կը մնայ Թոգատ, 1900 Նոյեմբեր ամսուան մէջ կ'երթայ Արմաշ, և քահանայ կը

ձեռնադրուի Փոխ-Վանահայր Տ. Եղիշէ Եպիսկ. Դուրեանէ, 1904-1911 քահանայական պաշտօն կը վարէ Իզմիրի մէջ, 1911-1921 իբր քահանայ կը գործէ Պոլսոյ արուարձաններուն մէջ, իսկ 1922ին կուգայ Եգիպտոս պաշտօնավարելու համար Աղեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ:

Տէր Հայկազուն Քանանայ Ոսկերիչեան.— Ծնած է 1887ին, Կիլիկիոյ Զէյթուն գաւառի Եարբուզ գիւղը: Նախնական ուսումը կը ստանայ գիւղին դպրատան մէջ, յետոյ Զէյթունի Ս. Աստուածածնայ վանքին որբանոցը: 1900-1905 կ'աշակերտէ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Վանքին ժողովրդական վարժարանին, որուն շրջանը աւարակէ վերջ, իբր ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ Երուսաղէմի քաղաքացիներու ազգային վարժարանին մէջ 1905-1907: Յետոյ կ'ուղևորուի Ֆրանսա, ուր կը հետեւի մանկավարժութեան 1907-1910, ապա 1911ին կը հետեւի Բարիդի Դօլէֆ աը Ֆրանսի եւ Սօրպոնի մանկավարժութեան, փիլիսոփայութեան եւ ընկերաբանութեան դասընթացքներուն:

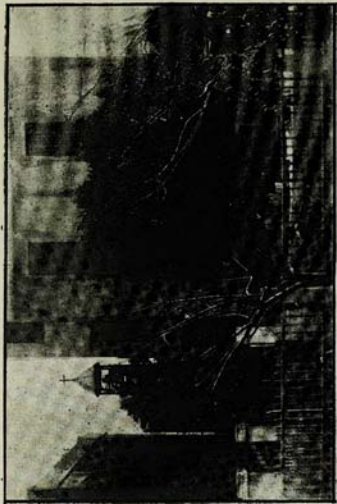
1911ին վերջերը կը վերադառնայ Երուսաղէմ եւ ուսուցիչ կը կարգուի Ս. Յակոբեանց ժողովրդական վարժարանին, դասաւանդելով Ֆրանսերէն եւ բարոյադիտութիւն: 1913ին ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Մարգուան եւ Այնթապ, մինչեւ 1915 թուականը: 1915ին կը տարադրուի Երուսաղէմ, ու վանքին մէջ ժողովրդական վարժարանի Ֆրանսերէն եւ ձայնագրութեան դասերուն ուսուցիչ կ'ըլլայ 1915-1918: 1918ին կը ձեռնադրուի քահանայ, Տէր Թորգոմ Եպիսկ. Դուշակեանէ, պաշտօնավարելու համար Աղեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ: 1921ին կը հաստատուի Աղեքսանդրիոյ, ուր կը վարէ քահանայական եւ ուսուցչական պաշտօններ: Քանիցս եղած է Առաջն. Փոխանորդ, 1924ին Աղեքսանդրիոյ մէջ կը հիմնէ Հայկազնեան Կրթարան տնունով իր սեփական դպրոցը, ուր մինչեւ այսօր, իր տնօրինութեամբ եւ դասախօսութեամբ սերունդներ դաստիարակած է: Նոյն տանն մինչեւ ցարդ կը պաշտօնավարէ իբրեւ քահանայ Աղեքսանդրիոյ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ: Հեղինակած է 1940ին Ամուսնական իսկալ կեանքի խորհուրդն ու բանալին տնուն գիրքը:

Տէր Մեսրոպ Քանանայ Քեօկերեան.— Ծնած է Այնթապ 1884ին: Նախնական ուսումը կը ստանայ Այնթապի ազգային վարժարանին մէջ: 1898ին կ'աշակերտի Սոյ ժողովրդական վարժարանին, ուր կը մնայ մինչեւ 1902 թուականը: Յետոյ իբր ուսուցիչ, պաշտօն կը վարէ Այնթապի Հայկազնեան վար-

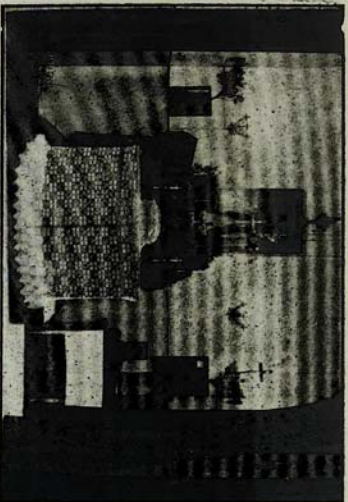
ժարանին մէջ, 1903-1910 ուսուցչական պաշտօններ կը վարէ Բիւլիս, Տէօրթ-Եօլ և Իսկէնսերուն: 1911ին Մերսինի մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի: 1911-1915 Մերսինի մէջ կը քահանայապետութիւն: 1915ի մեծ եղեռնին կ'աքսորուի Սուրիա և կը մնայ հոն մինչև 1919 թուականը: 1917ին Դամասկոսի մէջ Առաջնորդ Տ. Պետրոս Եպս. Սարաենանէ քաղաւած Ապստանբունին, ուր կը պատապարտէին արարներուն քովէն անապատներէն հաւաքուած անշտփանաս աղջիկներ, — տեսուչ կը նշանակուի: 1921ին կը հաստատուի Ազգաքանդրիա և ձխտէր քահանայ կ'ըլլայ Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյն, ուր ցարդ կը պաշտօնավարէ: Ունի հեղինակութիւն մը Քրիստոնէութիւն եւ մեծ, Կոնստանտնուպոլիս, 1934ին Ազգաքանդրիա աղաւած:

Տէր Յովհաննէս Քահանայ Պոյանեան.— Մնած է 1867ին Տիգրանակերտի մօտ, Զոքուշ աւանը: Նախնական ուսումը կ'առնէ անդւոյն Ս. Կարապետի դպրատան մէջ. ուսուցչական պաշտօններ կը վարէ Լիճէ գիւղաքաղաքը 1890-1902: 1902ին Եղեսիոյ մէջ կը ձեռնադրուի քահանայ, Խորէն Եպիսկ. Մխիթարեանէ, Լիճի վրայ, և հոն կը մնայ 1902-1904: 1908-1915 կը վարէ Կրեւէ կղզիին հոգևոր հովուութիւնը: 1916ին կ'երթայ Էտերնէ, քահանայադործելու համար: Եկաւ կը փոխադրուի Պուլկարիոյ Ֆիլիպէ քաղաքը, պաշտօնավարելով 1917-1921: 1922ին կը հաստատուի Ազգաքանդրիա, ուր կը քահանայապետութիւն մինչև հիմա Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ: Վարած է 1930-1933 Առաջն. Փոխանորդի Տեղակալի պաշտօն:

Տէր Վարդան Քահանայ Դարակեղեցի.— Մնած է 1877 Յուլիս 15ին, Կ. Պոլսոյ Դուս-Դարուի թաղը և մկրտուած Մայր եկեղեցւոյ մէջ, Ուրիստէն անունով: Նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Դուս-Դարուի Պէզենսն վարժարանին մէջ, որուն ընթացքը յաջողութեամբ կ'աւարտէ: 1890-1893 զբաղած է դեղագործութեամբ և գրողութեամբ: 1896ին, Նալովայի Մեծ Նոր Դիւղի վարժարանին մէջ ուսուցչի պաշտօն կը վարէ: 1897ին Պոլսոյ Ղայաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ փոխ-գաղապետի պաշտօն կը վարէ: 1897-1900, Պուլկարիոյ Ռուսահագ քաղաքի աղաւթին վարժարանին և եկեղեցիին երաժշտապետի պաշտօնները կը վարէ: 1901ին կը դառնայ Պուլիս և Բերայի Ֆէրի-Դիւղի Ս. Վարդանանց եկեղեցիին մէջ կը ստանձնէ երաժիշտի և թաղական Խորհուրդի քարտուղարի պաշտօնները: 1907 Ապրիլ 30ին, Ս. Վարդանաղջ եկեղեցիին մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի, Հմայեակ Եպիսկ. Դիմաքանէն,

Միւձի Ս. Թարգմանչաց Մատան Զանգակատունը
և արտաքին տեսքը (Աղեբանդրիա)

Միսիկ Ա. Քարգանջաց Մասան կոթանը (Աղբյուրնդրիս)

կոչուելով Տէր Վարդան: 1907-1915 կը քահանայադորձէ Ս. Վարդանանց եկեղեցիին մէջ: 1915 Ապրիլ 24ի մեծ եղեռնին, Պոլսոյ մատաւարականներուն հետ կ'աքսորուի Զանգըրբ: Խոյս կուտայ Զանգըրբէն և կը մնայ Ուշագ, մինչև 1918: Ետոյ կ'անցնի Պոլիս և Ֆէրի Դիւղին մէջ կը պաշտօնավարէ 1919-1922: 1922 Դեկտեմբերին, Պոլիսէն կը փախչի Սեյանիկ, ուր կը ստանձնէ Աւագի. Փոխանորդի պաշտօն, մինչև 1923 Հոկտեմբեր: 1923 Նոյեմբեր 16ին կը հաստատուի Աղեքսանդրիոս և կը կոչուի քահանայադորձելու Ս. Պողոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ. անդամակցած է Աղեքսանդրիոյ Կրօնական և Թեմական Ժողովներուն: 1936ին կ'ընտրուի Ս. Պողոս-Պետրոս եկեղեցիին լուսարարապետ, պաշտօն, զոր կը վարէ մինչև ցարդ:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐԸ

ՊՈԼՈՍ ՊԵՂ ՍՈՒՍՈՒՅ

Պօղոս Սուսուֆեան կամ Յովսէփեան, ծնած է Զմիւռնիոս 1775ին, որդին է Յովսէփ Կեսարացիի. նախնական կրթութիւնը կը ստանայ իր մօրեղբոր՝ Առաքել աղա Ապրօի տան մէջ, մասնաւոր ուսուցիչներէ: Տակաւին պատանի, տիրացած էր օտար լեզուներու: Մօրեղբորը նկատելով անոր ուշիմութիւնը, երիտասարդ Պօղոսը իգմբիի Անգլիական հիւպատոսարանին տնօրէն թարգմանի պաշտօնին կոչելու համար, զոր նախապէս տարիներէ ի վեր ինք կը վարէր: Պօղոս հետզհետէ ծանօթանալով հիւպատոսարանի աշխատանքներուն, կը զարգանայ և հիւպատոսին կողմէ 1800 թուականին կը զրկուի Կիպրոս կղզին մասնաւոր յանձնարարութեամբ: Կիպրոսի մէջ կը ծանօթանայ Անգլիացի Սրբ Սըռնէյ ծովակալին: Անգլիացի ծովակալը կը հիանայ Պօղոսի հմտութեան վրայ և Պօղոսը իրեն թարգման կը կորդէ և միատեղ Եգիպտոս կը տանի զայն, անգլիական նաւատորմիգով, Ֆրանսացիները Աղեքսանդրիայէն հանելու համար: Նոյն տակն Օսմանեան կառավարութեան կողմէ կ'ուղարկուի նաեւ Վէլլիը Բէտո Սուսուֆ Փաշա, անգլիական նաւատորմիգին օգնելու համար: Այս պայմաններուն մէջ, Պօղոս Սուսուֆեան, պարագաներու բերմամբ, իր թարգմանի և մանուաւնդ գիւնադէտի հանձնարը ի յայտ կը բերէ, այնպէս որ Վէլլիը Սուսուֆ Փաշա կը հիանայ այս լեզուագէտ հայուն վրայ, և կը խնդրէ ծովակալ Սմիթէն որպէսզի Պօղոսը իր ծառայութեան մէջ թարգմանի պաշտօնը ստանձնէ: Անգլիացի ծովակալը կ'ընդունի Վէլլիըին առաջարկը: Վէլլիը Սուսուֆ Փաշա կ'առաջարկէ Պօղոսին Բուրքիոյ Բ. Դրան աւագ թարգմանի պաշտօնը, բայց

Պօղոս խոհեմութիւնը կ'ունենայ մերժելու այս պաշտօնը, առարկելով թէ Բ. Դրան թարգմանի պաշտօնը տարիներէ ի վեր Յայնեքու կը պատկանի։ Ու նոյն տակն կը խնդրէ Փաշայէն Եգիպտոսի կուսակալութեան թարգմանի պաշտօնին կոչուիլ։ Եւ արդարեւ Խուրշիա Փաշային և՛ անոր յաջորդ՝ կուսակալ Մուհամէտ Ալի Փաշային առաջին թարգմանի պաշտօնը կը վարէ։ Մուհամէտ Ալի Փաշան երբ կը ստանայ Եգիպտոսի իշխանութիւնը Պոյսէն անկախորար վարելու իրաւունք 1816ին, Պօղոսին կուսայ իր անձնակազմի քարտուղարի և դիւանապետի պաշտօնները։ Մուհամէտ Ալի Փաշա տեսնելով Պօղոսի կարողութիւնները 1820ին Եւրոպական բաժնի պետ կը կարգէ զայն, որ այժմու տրտաքին դարձոյ նախարարութեան պաշտօնին կը համապատասխանէր։

Մուհամէտ Ալի Փաշա գոյ Պօղոսի պաշտօնավարութենէն, կը շնորհէ պէյութեան աստիճան, որ հայու մը համար այն տակն շնորհուած մեծ պատիւ մըն էր, և զայն կը կարգէ պետական դանձին տեսուչ, ինչպէս նաեւ Տաճարթի մաքսատան անօրէն։ Պօղոս պէյ Եուսուֆ Հիճրի 1261 թուականին (մօսաւրապէս 110 արի տուայ), Աղեքսանդրիոյ մէջ կը գնէ ներկայ Ապու-Տարտարի ողգային մեծ կալուածը իր երկու տուներով միասեղ և իր 18-20 ֆէտտան տարածութեամբ շուրջի պարտէզով միասեղ, 16,000 զրշ.ի և իր այս ընդարձակ կալուածը իր ողջութեան իսկ կը նուիրէ ողգին, որ արդէն տուներէն մին իրր եկեղեցի կը դարձածէր իր կենդանութեան իսկ, և միւս չէնք իրր բնակարան իրեն, որ ճառարներու կողմէ կ'անւանակոչուէր Բալէ Ամեհիլէն, (Հայկական Պալատ)։ Պօղոս Պէյ Եուսուֆեան արդարեւ իր այս հսկայ նուիրատուութեամբ Աղեքսանդրիոյ հայ դազու.թին հիմնադիրը կը հանդիսանար և պատճառ ներկայ դազութիւն անտեսական նախանձիլի վիճակին։ Պօղոս Պէյի անձնութեան թեւէն և ուշիմութենէն քաջակերուած, Մուհամէտ Ալի Փաշա 1839ին երբ Մուստան կը ճամբարդէ, Պօղոս Պէյին կը յանձնէ՝ բոց ստորագրուած հրովարտակներ, ի հարկին դարձակու համար։ 1840ին, երբ Մուհամէտ Ալիի բանակները կը սպառնային Պոլիսը գրաւելու, Սուլթան Մուհամետ Եւրոպական պետութեանց օժանդակութիւնը կը ստանայ Մուհամէտ Ալիի դէմ։ Եւ պատերազմը անխուսափելի էր։ Պօղոս Պէյ Եուսուֆեան իր բոլոր դիւանագիտական կարողութիւնները նրբութեամբ ի գործ կը դնէ, ի նպատակ Մուհամէտ Ալիի 1841 Փետր. 13ին, Սուլթան Մէճիտի կողմէ կը ստանայ հրովարտակ մը, որուն մէջ կ'որ հետեւեալ տրամադրութիւնը. «Եգիպտոսի կուսակալութիւնը ժառանգական է Մուհամէտ Ալիի

Տան համար: Ահաւասիկ հայազգի մեծ պետական մարզու ծառայութիւնը Եգիպտոսին: Բայց նախանշով և զրպարտութեամբ կը դաւէին Պօղոս Պէյի գէմ: «Պահ մը Պօղոս Պէյ Տամիաթի մահստան ճօրէն կարգուեցաւ եւ միեւնոյն տան պետական ելեւմուտի հաօրներ կը ֆնէր, այս բարձր պատճառն էր: «Հայու կտորին» եւ անբարեխիղճ Մախմմոդներ զրպարանցին եւ նոյնիսկ զոգուրեամբ ամբաստանեցին զինք: Զարաթոստրիւնները անհետանք չմնացին: Օր մը Մուհամէս Ալի, Տամիաթի առջեւ ցաւալի միջադէպ մը ունեցաւ, Պօղոս Պէյի հետ եւ բարկութեան նուազին մէջ, իսկանը հրաման արտակեց իր սենեկապետին որպէսզի ոտերէն փակուելով դուրս հանէ հայ պատճառաւոր: Այս նշանախօսքը համազօր էր սպանութեան հրամանին: Սենեկապետը, որ բուրժ մըն էր եւ ժամանակին Պօղոս Պէյի բարիֆները տեսած, կը տեսնէր զայն իր բնակարանը եւ կը պատուիրէր որ դուրս չելլայ: Օր մը, մահաւային ճիշդեկազմի մը փոքրիկ Մուհամէս Ալի, Պօղոս Պէյը կը փնտռէ, եւ կ'արտասանէ հետեւեալ բառերը. «Ախ, եթէ ողջ ըլլար Պօղոսը, ինչ գիւրտութեամբ պիտի քակէր համագայր, որքան կը զգժամ ինչեկ զինքը սպաննել տուած ըլլայուս համար»: Սենեկապետը, Փաշային այս անշարժութեանը վրայ, ներողութիւն կը խնդրէ իր սխալին համար եւ կ'ըսէ քեզ Պօղոսը ողջ է: Մուհամէս Ալիի հրամանով, Պօղոսը կը բերուի եւ մեծ շնորհներու կ'արժանանայ: Ժամանակ մը եւս պատճառաւորիկ յետոյ, Մուհամէս Ալիի շուրջը գնդապետները դարձեալ կը զրպարանէ Պօղոս Պէյը, որ զիւնկեցելով անոնց հետադուրեան, կը փառնէ իր բնակարանը եւ սնունդ չառնելով, ճեղքեցէ մարմինը կը ակտաւցնէ, եւ կարճատեւ հիւանդութենէն մը վերջը, կը վախճանի: այս մեծ զիւնադէս եւ հաշտադէս հայր Աղեւսանդրիոյ մէջ, 1844 Յունվար 10ին, 69 տարեկան հասակին մէջ: Իր մարմինը կը քաղուի ճիւղ Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյ աւագ դահլիճէն, մասնաւոր դամբարանին մէջ: Այդ վայրը, մօտաւորապէս կարելի է նկատել ներկայ Մելգոնեան Մանկապարտէզին առեւելեան կողմի փոքր դահլիճէն դիմացը, պատին մօտ: Պօղոս Պէյ երբ կը վախճանի, հազիւ 19 տարեկան էր կը լիւր: Այս պարագան իմանալով, Մուհամէս Ալի Փաշան ճեղքեցաւ խօսքերը կ'արտասանէ. «Եթէ գիտնայի որ այս աստիճան չքաւոր էր Պօղոս Պէյը, գոնէ 100,000 բրեւի զնեյ կուտայի անկողինին մէջ, որպէսզի չըսուի թէ իր պաշտօնատարնութեան հանդէպ անբարեացակամ վերաբերում ունի Մուհամէս Ալիին»: (Տես Գ. Մարտիանի օրհնական յօդուածը Արեւի մէջ, 1939 թիւ 6218-6219):

Աղեւսանդրիոյ նորաշէն Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին շինու-

թենէն տասնեակ մը տարիներ վերջ, հին դամբարանը քանդուելով, ածխենները կը փոխադրուին նորաշէն եկեղեցւոյ հիւսիսային պատին մօտ, և կը շինուի նոր մարմարեայ դեղեցիկ դամբարան մը, կոթական սեղ, և մահաբանին ձախ կողմը կը կարգացուի հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Ով ճոցի ազգ» սեբ, Պօղոս Սուսուճեան, որ զՄայրն Հայրստան եւ զնորա հաւաքաստի սուգ օտաւամբ բողբալ վերացար, Հայոց 29 'Իեկս. 1843, զայս յաւերժ յիշատակ յնախարհիկ հանճարոյդ ի բոյնդ դասակերտ անարժէքունեան, յազգակցացդ սիրոյն քնկալ եւ հանգիւ. Յրանկայ 10 հունվար 1844»:

Աղեքսանդրիայի գաղութը ապերախտ չէ գանձած իր բարեբարին հանդէպ և առաջին անգամ հին եկեղեցին կոչած է Պօղոս-Պետրոս, իր և Պետրոս եղբոր անունով: Երկրորդ՝ 1875ին, Պատուելի Սաւալանեանցի, Աղեքսանդրիոյ դպրատան մէջ պաշտօնավարութեան չրջանին, դպրոցը կոչուած է Պօղոս-Պէյեան վարժարան: Եւտոյ 1884ին, Աղեքսանդրիոյ անդի և եկեղեցին անունն է նմախրուած է իր և եղբոր անունով Ս. Առաքելոցն Պօղոսի և Պետրոսի, և ուսագրքան վրայ դրձուած է հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Յիշեցեք յաղօքս

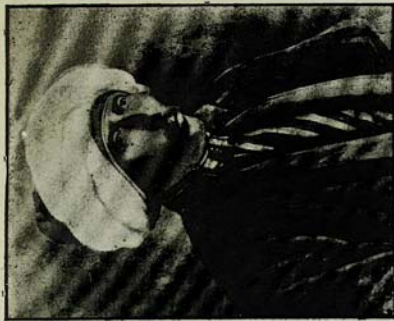
զնոցի Մեծանուն Վսեմ. Պօղոս Պէյի Սուսուճեան Զմիւռնացւոյ
Աննա Քարեբարի Ազգիս
Յամի 1884 եւ Հայոց ՌՅԼԴ:

Դարձեալ Աղեքսանդրիայից հին դերեղմանատան մուշթին հետեւեալ արձանագրութիւնը դրուած է, Աղեքսանդրիոյ գաղութին այն ժամանակուան մեծամեծներուն կարգադրութեամբ. «Յիշեցեք զնոցի մեծանուն Սուսուճեան Պօղոս Պէյի Զմիւռնիացւոյ, բարեբարի ազգին եւ նորին ի Տեբ հանգուցեալ համայն բարեպատեմանեացն՝ 31 'Իեկս. 1888»:

Աղեքսանդրիոյ ազգային վարժարանը ի յարգանս իրեն կը կոչուի Պօղոսեան Ազգային վարժարան: Պօղոս Պէյ իր փառքի օրերուն իսկ չի մոռնար իր ազգասիրական պարտականութիւնը կատարել. այսպէս 1828ին Երուսաղէմի Պօղոս պատրիարքը կը դիմէ իրեն «ստանալու համար անոր նուէրը՝ «Պօղոս ճեղ» առնելով մայրաքաղաքի եկեղեցիներուն զանազան կադէստր, 200 քանկ, ցամաքային համրով կ'ուղեւորի Ասալիա, ու անկէ կը նաւե Աղեքսանդրիա Սուսուճեան Պօղոս Պէյին մօտ, ու անոր նպատակ ալ առնելով կը փութայ Երուսաղէմ: (Տես Սաւալանեանցի «Պատմ. Երուս.» Բ. հատոր, էջ 968): Վենետիկի Միտ-

ՊՐԻՄ ՊԼԵ ՆՈՒՄԻՆԻ ԺԵՐՈՒ ՔԻՆԸ

ՊՐԻՄ ՊԼԵ ՆՈՒՄԻՆԻ ԵՐԽԱՄԱՐԴՈՒ ՔԻՆԸ

ՊՕՂՈՍ ՊԼԵ ԵՌԻՍՈՒՖԻ դամբարանը

Թարեանց վանքին, Պողոս Պէյ Սուսուֆեան 1825ին կը նուիրէ Եգիպտական մումիայ մը, ինչպէս կը պատմէ Հայր Էփրէիկեան (Բնաշխարհիկ Բառարանի Ա. հատոր, էջ 643ի) մէջ, հետեւեալ տողերով. «Վսեմաօուֆ Պողոս Պէյ Սուսուֆեան 1825 թուին Վնենսկոյ Ս. Ղազարու վանաց Մխիրաբեան Միաբանութեան նուիրեց Եգիպտական ճնազոյն մումիայ, որ Սւրբալոյ մուսկոններու մէջ դանուաներէն լաւագոյն պահուածը համարուած է»:

182 Նին իր ծախքով հրատարակուած է *Յենեյոնի օկրիանք Տեյեմաքայն գիրքը*, Թարգմանութեամբ Հայր Մանուէլ Վ. Զախչախեանի: Իսկ Էջմիածինի մէջ կը նորոգուին երեք սենեակներ Պողոս Սուսուֆեանի ծախքով, ինչպէս ցոյց կուտան հետեւեալ տողերը. «Ղազարապալի արեւմեան մասի վերնախաւի Պողոս եւ Պեարոս Սուսուֆեանք, Եգիպտոսի Փոխարքայի պաշտօնեաներ, եւ Ասեփան Սահակեան, անոնց գործակիցը, 1839 թուին երեք սենեակներ նորոգելին իրենց ծախքով, իւրաքանչիւրի արեւելեան կողմը գրելով մէկ մէկ յիշատակարան, որոնք են. «Յամի 1839 յաւուրս Ը. Յովհաննու Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, շինեցաւ այս սենեակ, արդեամբք և ծախուք բարեպաշտ իշխանապետն Հայոց պերճապատիւ Պողոս Բէկին Յովսէփեան Զմիւռնացւոյ, բնակելոյ այժմ Լկեքսանդրիոս Եգիպտոսի Յամի 1839 յաւուրս Ը. Յովհաննու Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց, շինեցաւ այս սենեակ արդեամբք և ծախուք բարեպաշտ իշխանին Հայոց գերապատիւ ազա Պետրոսի Յովսէփեան Զմիւռնացւոյ, բնակելոյ այժմ ի Թրեստ Յամի 1838... մեծաշուք ազա Ստեփանի Խէյֆայեանց Սահակեան, բնակելոյ այժմ Եգիպտոս»:

(Տե՛ս II. Էջմիածին բացառիկ թիւ 303-1903, հրատարակուած Մըխիթարեան Հարց կողմէ, Վենետիկ 1903ին, էջ 42-43):

Իսկ Պողոս Պէյ Սուսուֆ 1839ին Գահիրէի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ շինութեան տոթիւ կը նուիրէ 3,000 դահեկանի գումար մը:

ԹԷՐԺԻՄԱՆ ՀՕՃԱ ՊՕՂՈՍ

Կամ

ՊՕՂՈՍ ՊԵՅ ՍՈՍՈՒՖԵԱՆ

«Իեկ». 12-1843-ՌՄՂԳ Պողոս Պէյն Եգիպտոսի մեռաւ եւ քաղուեցաւ փառօք յԼկեքսանդրիա, 44 ամ եկաց ի պաշտօն վերափոխութեան Եգիպտոսի, եւ մեռաւ 75 ամաց: Մարմինն քաղուեցաւ ճախ յեկեղեցւոյ Լկեքսանդրիոյ, բայց ապա ըստ խնդրոյ ազգականաց հանգուցելոյն, հրամանաւ Փոխարքային հանեալ ան-

ժի եւ զմասեալ, բերաւ ի Զմիւռնիա, որում բազում երախտիս արարեալ էր եւ քաղութեալ ի սեղս ճարգ իւրոց: (Տես «Հայոց Պատմութիւն» 1772–1810, Աւետիս Վարժապետ Գէրգէրեանի, տպուած Պոլիս 1871, էջ 517): Հաւանական չէ որ Պօղոս Պէյին մարմինը Զմիւռնիա փոխադրուած ըլլայ, այլ Թրիէսթէ բնակող Պետրոս Ամիրա Նուսուֆի մարմինը իր մահէն յետոյ Զմիւռնիա փոխադրուած կրնայ ըլլալ: Ինչ որ աւելի հաւանական է, որովհետեւ Պետրոս Ամիրա Նուսուֆն է որ Զմիւռնիայ Աղդ. Վարժարանին մէջ իր ծախքով հաստատել տուած է Գաղիերէն լեզուի ուսումը և որուն համար է որ Զմիւռնիոյ հայ գաղութը երախտապարտ կրնար ըլլալ: յի ձեռս Հայկազուն պարոն Պօլոս Նուսուֆեան Զմիւռնացւոյ, որ զալով այր բանիբուն, խորագէս եւ իմասուն եւ սեղեակ եւրոպական լեզուաց, սիրելի էր յոյժ յաշս Մեհմէտ Ալիին. եղեալ նմա քարգման եւ խորհրդասու եւ ներքին արտուար միայնգամայն եւ իօխան եւ կառավար ամենայն ելիմսից եւ զաննուց նորա, մինչեւ ակն անել ի նմանե ամենայն մեծաց եւ խնամողից եւս եւ որդւոց եւ բոռանց նորին իսկ Մեհմէտ Ալիին: (Նոյն էջ 242–243):

1895ին Նազուպ Արթին Փաշա Գաղիերէն գիրք մը հրատարակած է, Պօղոս Պէյին կենսագրութեան նախընթաց, որմէ Թարգմանարար կուտամ հետեւեալ տողերը. «Պօղոս Պէյ ծնած է Իզմիրի մէջ 1768 թուականին, հայրը անոր կուտայ խնամեալ կրթութիւն մը. Պօղոս սեղեակ էր իր մայրենի լեզուէն զոր կը խօսէր եւ կը գրէր յաջողապէս: Պօղոս ճակատին պառակտի կ'աւսասի ժամանակ մը առեւտրականի մը մօտ, յետոյ Իզմիրի Անգլիական Հիւպատոսարանին մէջ քարգմանի պաշտօնին կը կոչուի: 1790ին երբ Պօղոս պէյի հայրը կը վախճանի, Պօղոս առեւտրական գործով կ'երթայ նգիպոս եւ Ռօզէի մէջ կը վարձէ կառավարական մասնասունը մինչեւ 1797. 1798ին կը մեկնի Իզմիր:

1810ին է որ երկրորդ անգամ ըլլալով առեւտրական նպասակով կ'երթայ Աղեմսիդիա, երբ Մուհամէտ Ալի Փաշա կուսակալ նշանակուած էր Նգիպոսի. այս անգամ Մուհամէտ Ալի Փաշայէն 5 հարուան համար կը վարձէ Աղեմսեղիոյ մասնասունը, ճարեկան 2,500 դրուս վճարելու պայմանաւ նգիպական գանձուն, նետեւալ դժուարին պայմաններով. — երբ եկամուտները պայմանագրին մէջ նշանակուած հասոյքը չբերեն, Մուհամէտ Ալի պիտի լրացնէ ճարեհրուրիւնը եւ Պօղոս Պէյը պիտի հատուցանէ իր վնասը, իսկ երբ յաջողէր եւ մասնասան հասոյքները 500 ֆակէն աւելի գումար բերէին, պիտի բաժնուէր նգիպական գանձուն եւ Պօղոս Պէյի միջեւ, այս կերպով Մուհամէտ Ալի Փաշան եւ Պօղոս Պէյը շահակից ընկեր պիտի ըլլան:

Պօղոս Պէյը կ'ընդունի վերագրեալ պայմանները, նկատելով

որ Աղեփսանդրիոյ վանառականութիւնը հետզհետէ կը յառաջդիմէր, Մանուկեանի ջրանցքին միջոցաւ, որուն բացումը տեղի ունեցած էր 1819 թուականին, երկրաշափ Բօսքիի յասակագծին համաձայն, որ մեծապէս կը դիւրացնէր ներածումի եւ արտածումի գործը, նպաստելով երկրին առեւտուրին:

1823էն ի վեր Պօղոս Պէյ, Մուհամմէ Ալիի կառավարութեան զանազան տնտեսական քաջանքներով եւ փառքով, խորումի տնտեսական կարգի հասնելուն համար Մուհամմէ Ալիի ակնկալը, Պօղոս Պէյի նկատմամբ:

Մուհամմէ Ալի Փաշան, հաշուարկով 'Ննիշ մը կը նշանակէ Պօղոս Պէյի մօտ, բայց շար լեզուները չեն դադարի բամբասել փառային:

Երբ որ մը Մուհամմէ Ալի Փաշա Յամիաթ կը գտնուէր, իր մօտ կանչել կուտայ Պօղոս Պէյը եւ հարցումներ կ'ուղղէ կատարած զեղծումին համար զոր արդէն ֆաթի մը օրէ ի վեր կը բռնէր. Փաշան բարկութեան մէջ բռնուէր, երազներով որ'այս գործին մէջ յանցաւոր է Պօղոս Պէյը, կը հրամայէ անձնական պահակներու պէսին, — *գափաշ-աղաթը* — ձեռքալարել Պօղոս Պէյը եւ սպաննել. անմիջապէս կը հեռացուի Պօղոս պէյը պալատէն:

Գափաշ-աղաթին ձաղումով Բիւրսէ մըն' էր, որ անցնելուն մէջ գործի մը ստիւղ երախտապարս էր Պօղոս պէյին, որուն միջոցաւ Փաշային մօտ անձնական պահակներու պէսի պաշտօնին կոչուած էր: Բիւրսէ յիշեց իր բարեբաւը եւ փոխանակ սպաննելու՝ զայն, արտա ստապապանաւի մը մէջ պահեց իր կնիք պաշտպանութեան ներքեւ, երբ յաջորդ առաւ պահակներու պէսը կը ներկայանայ Փաշային, կը հաղորդէ թէ Պօղոս պէյը մեռած է:

Ամիս մը յետոյ Մուհամմէ Ալի Փաշան ինքնական պաշտի մը կ'ելլայ Գանիթէ եւ իր օրջակայի՝ պետական խանգարուած էլեւմուտքը ինքնուրու համար, երբ նախապէս գաւառներու հաշուեցուցակները իրեն ուղարկուած էին Գանիթէէն, ներքին գործոց նախարարին միջոցաւ, որոնց խառնակ եւ իրար հակասող հաշիւներու ցուցակները գէտ տպաւորութիւն ձգած էին Փաշային վրայ:

Մուհամմէ Ալի իր օրջակայութենէ վերադարձին, էլեւմտական տնտեսական գործերու խնդիրը առկաթ կը մնար եւ բոլոր ուստի օր մը կը գոչէ. *«Ա՛հ, ինչո՞ւ Պօղոս քոփա չէ, ինչո՞ւ զինքը մահուան դատապարտեցի»*: Այդ պահուն նշանեց իր պահակներուն պէսին զոդողողալու եւ ձեռնարկը, անմիջապէս հարցուց պահակներուն պէսին թէ ի՞նչ ունէր, փոխան պաշտախօսանի, ան Մուհամմէ Ալիին ռաբբը համբուրելով ներողութիւն կը խնդրէ: Փաշան կռահելով, հրամայեց պահակներու պէսին որպէսզի Պօ-

դուր իր Բոլոր բերե, ու հրամանը կը կատարուի եւ Պօղոս պէյ
 Բանի մը ծամ յետոյ փառային մօտ էր: Մուհամմէ Ալի առանց ան-
 դրադատուելու անցեալի պատահարներուն մասին, սիրով կ'ըն-
 դունի Պօղոս պէյը եւ օրուան կենտոն ելեմասական խնդիրներու
 մասին հարցումներ կ'ընէ: Պօղոս պէյ այս անգամ լաւ լինելու յե-
 տոյ հասուական «եղեկագիրներ», պենասկեալի կէտերուն մասին
 բացատրութիւններ կուտայ: Փառան մեծ հետաքրքրութեամբ եւ զո-
 հունակութեամբ իմանալէ յետոյ, Պօղոս պէյը կը հրաւիրէ որ-
 պեսզի միասին հաշիւ: Հաշիւն յետոյ փառան կ'ըսէ Պօղոս պէյին.
*«Այս հացը եւ աղը որ միտակող հաշակեցինք, կ'երգնուի անոնց
 վրայ թէ անցեալը մոռցած եմ, խորագրութեամբ աշխատեմ ք-
 ներուդ վերագործիր»:* Պօղոս պէյ խնդրեց Մուհամմէ Ալիէն որ-
 պեսզի ներկ պատմականներու պէտքին, բայց Մուհամմէ Ալի պայման
 դրաւ որ Բիւրսը եւ բնականիք Սգիպոսին հետեւան եւ արդարեւ
 համբու ծախքը եւ ալ ճիւրական պէտքերը հոգացուելով Պօղոս
 պէյի կողմէ, Բիւրսը եւ բնականիք յիշեց հայրենիքը կը վերա-
 դառնան: Այս պատահարներէն վերջ, փառային վասանութիւնը Պօ-
 ղոս պէյին հանդէպ օրքսօրէ կ'աւելնար, որովհետեւ ան կը ծա-
 ռայէր իր սիրոյ անձնութեամբ ու հաւատարմօրէն: Մասնաւոր
 պայմանագրութիւնները վերջացած ըլլալով, չնորոգուեցան եւ
 Պօղոս պէյ պետութեան ելեմասական բաժնին «ճօրէն» հետեւակուե-
 ցաւ: Փառան միտ Պօղոս պէյին կարծիքը կ'առնէր ելեմասական
 հարցերու շուրջ: Հիմնի 1224ին Աղեփանդիա Բողաթի Սգիպոսի
 առեւտրական կեդրոններէն մեծագոյնն էր, Պօղոս պէյ կառավա-
 րական պատճառաւոր մէջ բարեկարգութիւններ մտցուց, փառան
 իր գոհունակութենէն. Պօղոս պէյի արաբիան եւ առեւտրական գոր-
 ծոց նախարարի պատճառներով յանձնեց, շնորհելով նաեւ *Ֆէրիք*
 սիպոսը, *«Ժէնէրալ ար Տիփիզին»*, ինչպէս նաեւ յետագային
«Պէյուքեան» աստիճանը: Պօղոս պէյ պետական հաստատակալու-
 րեան տնօրէններ կանոնաւորեց եւ ելեմասական նախարարութեան
 կիւանները կազմակերպեց, մեծ գոհունակութիւն պատճառելով
 իր սիրոյ, որուն աջ բազուկն էր, ինչպէս նաեւ Սգիպոսի վա-
 ճաղականութեան դեկավարողը եղաւ. իր միջոցաւ հաստատուե-
 ցան ներածուած ապրանքներէն տուրք զանձնելու գումարներ: Մու-
 համմէ Ալիի առաջին բարգիւնի պատճառը վարեց 1823 *Ապրիլէն*
մինչեւ 1825 Դեկտեմբեր, արեւմտեան նախարարի պատճառը ստանձ-
 նեց 1836 *Մայիսէն մինչեւ 1837 Դեկտեմբեր*: Պօղոս պէյ կը
 վախճանի Աղեփանդիա 1844ին, իր յուղարկաւորութիւնը կը
 կատարուի մեծ պատիւներով եւ պետական ծախքով, հրամանաւ
 Մուհամմէ Ալիի որ այն, ասեմ Գանիքէ կը գնուէր: Սգիպական

կառավարութիւնը 40 օր սուգ կը պահէ պետական այս մեծ հաշուին համար, որ Սգիպոսի ճանաչական եւ քաղաքական կեանքին մէջ մեծապէս օգտակար եղած էր Մուհամէ Ալիի իշխանութեան օրօշոյն, ծառայելով իր բոլոր կամեցողութեամբը, ըլլալ պատերազմի կամ խաղաղութեան անեն: Սրբ պետական պատճենները իր թան գոյքերը կը ցուցակագրէին, իրեն սնուկին մէջ կը գտնեն Մուհամէ Ալիին ստորագրուած պարագայ քարտեր, երբ ան կ'երբար Սուլթանը գրաւելու: Այդ բուղբերը եւ ուրիշ գոհարեղեններ որոնք կը պատկանէին Մուհամէ Ալի Փաշային, նոյնութեամբ պահուած էին հաւանաւորներէ: Պողոս պէյ միջանասական իշխման ակնարկէր, ներկայացաւ իր կերպարանով, մինչեւ իր մահը ներակայ թիւրքացիները եւ քաղաքացիները կը կրէր, միշտ մուր գոյնի վրայ: Իր ժամանակակիցները հիացմամբ եւ զարմանով կը խօսէին իր կենցաղավարութեան եւ հագուստի պարզութեան մասին: Կը պատկէին քե ան կը խօսէր եւ կը գրէր ֆրանսերէն լեզուն կատարեալ, իր գաղափարները լրջակ, ճշմարտական ու մեղմ էին, լաւ տարագրուած:

1840ին, իր ժամանակակիցներէն ուրիշ մը հետեւեալը կը գրէ. «Իր մեծ հմարամտութիւնը եւ փորձառութիւնը, ըլլալ առեւտրական եւ դրամագիտական գործերուն մէջ, կերած էին իր գեղեցիկ ճշմարտութիւնը, իր մեղմ տարածելիքովը, ստեղծած էր իրեն մանրական օրօշոյն մը, դրամագիտական անձնաւորութիւններու, տար համայնքներու պետերուն եւ մեծամեծներուն հետ իր հմտալից տեղեկագրութեան յնարգոյնը մեծ տպաւորութիւն կը ձգէր ունկնդիրներուն վրայ»:

Աղիզ, պէյ Խանքի Հայազգի հեղինակը, իր 1940ին հրատարակած պատմական հատորի մը մէջ, հետեւեալը կը գրէ Պողոս պէյի մասին. «Պողոս պէյ Սուսուժ մեծաւ աղհաս, զարմացնելով եւրոպացի եւ եգիպտացի մեծամեծները: Անոր մահէն տարբար մը ետք, համընդհանրապէս հոգւոյն համար հոգեհանգստեան պատշաճութիւն տրուեցաւ իր հոգեհանգստի տեղը: Պողոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ, Մուհամէ Ալի Փաշան ներկայ էր, ցոյց տալու համար ուրիշներուն քե կը յարգէր հանգուցեալը որ իր ամենասիրելի եւ հաւատարմէն պատճենն էր, եւ որ ծնուալից էր եգիպտոսի երեսուն տարի անընդհատ»:

Սուրբազգի այլ պատմաբան մը հետեւեալը կ'ըսէ. «Իր Պողոս պէյ ճիշդապէս օգտուէր իր պատճենին բերմամբ, ան պիտի ըլլար Սգիպոսի ամենամարտաս սէճը, բայց ան եղաւ իր ժամանակին արեւելի ամենամեծ, ամենահաւատարմ եւ մեծահման մարդը»:

ԳԷՈՐԳ ՊԵՅ ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ

Իր մահուան առթիւ Սիօն ամառադիրը 30 Դեկտ. 1877, թիւ 9/ էջ 215ին մէջ «Մահադայժ» վերնագրին տակ հետեւեալ տողերը կը նուիրէ Գէորգ պէյի մահին որ վախճանած է 13 Դեկտ. 1877ին:

Նեղիպտահայտակ Ռափայէլեան Դէորգ պէյը Ներկայ ամսոյ մէջ իր մահկանացուն կնքեց ի հասակի 60 եւ 5 ամաց:

Սա իր արհեստին մէջ ունեւած աննման տաղանդովը սիրելի եղած էր նեղիպտոսի Խալիփի տան եւ շատ փաշաներու:

Բարեպաշտութեամբ, առաստճեռութեամբ եւ առարկեութեամբ սիրելի եղած էր համայն Ազգայնոյ:

Սա ազրատութեան մէջ ծնաւ, եւ եթէ քնածին հանճարովը բարձրացաւ եւ հարստութեան աէր եղաւ եւ որովհետեւ զիսէր ազրատութեան վիշտ, Բջուառութեան սրտակից դառնութիւնը, ուստի իր հարստութիւնը ազրատները սփռփելու, Բջուառութիւնը միութարելու եւ պանդխտութիւնը պատապարելու համար ի գործ դրաւ եւ հոսկ տմենայնի ազրատ մեռաւ: Եւ իր վերջին սպասք, յաղորդաւորութիւնը, իր զաւի սպասաւորը կատարեց, որ հանդուցելոյն շնորհիւ յայտը մեծագումար հարստութեան սէր եղած է: Մեռաւ անզաւակ, բայց ոչ անյիշատակ. իրեն բարեպաշտութեան զործերը անմահ են եւ անմահ պիտի պահպանեն իր անունն ու յիշատակը: Ձմռանը յիշել որ Դէորգ պէյ վերջին տարիներուն մէջ, ի յիշատակ իր հանդուցեալ սիկնոջ շինած եւ Ս. Աթոռոյս նուիրած է զոյգ մը աշտանակներ, որ Սուր Թարութեան տաճարին մէջ իւր հանճարին փայլ եւ բովանդակ Հայոց ազգին փառք եւ հանդուցելոյն բարեպաշտութեան անբարբառ բայց մշտնջենական վկաներն են: Գր մաղթեմք նորա հոգւոյն հանգիստ Աստուածային երանութիւն:

Գէորգ պէյ Ռափայէլեան, որ ինչպէս տեսանք, շինած էր 1852ին Պէյն-էյ-Սուրէյնի Առաջնորդարանը, (*) ծնած է Պոլիս 1812ին, հաստատուած 1845ին Գահիրէ, եւ եղած Տէմիրճի պաշին նեղիպտոսի Փոխարքոյ Մուհամէտ Ալի փաշային: Աւ Երուսաղէմի Ս. Թակոբեանց վանքի Թանգարանին նուիրած է հինգ հոտ մարդասպաի տղանիւ մարմարէ արձաններ, որոնց չորսը կը ներկայացնեն տարիքի չորս եղանակները, եւ հինգերորդը յունական հաստուածուհի մը: (Տես «Սիօն» 1872 տարին):

Գէորգ պէյ Ռափայէլեան, Գահիրէի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին ալ նուիրած է արժէքաւոր անոթներ, ինչպէս յիշեցինք Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ բաժնին մէջ: Նեղիպտոսոյ զաւաթին այս րոտերարը մեռած է Գահիրէ 1877 Սեպտեմբեր 20ին, (**) 65 տարեկան, եւ Թաղուած Ս. Մինաս մատարան հիւսիսային կողմը իր բնտանեկան դամբարանին մէջ, ուր այսօր կը տեսնուի միայն կնոջը տապանաքարը:

(*) Արձանագրութեան պատճենը տես վեր էջ 83:

(**) Ըստ մահուան արձանագրութեանց ճիշտ տեղակին:

ԹԱԳԻՈՐ ՓԱՇԱ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ծնած է իգմիր 1827 Յունիս 15ին: Նախնական ուսումը ստացած է իգմիրի ազգային վարժարանին մէջ: 1845ին հաղիւ 18 տարեկան պատանի, կուգայ Եգիպտոս Մուհամէտ Ալի Փաշայի իշխանութեան օրով: Պատանի Թազար, ուշիմ և աշխատասէր, իր հայրենակից Նուպար էֆէնտիի (յետոյ փաշա) ուշադրութիւնը կը գրաւէ: 1875ին, օրուան Խաթիբն երկու պատուոյ տիկիններուն սեփական կալուածներուն տեսուչ կը կարգուի, և պէտքերուն առաջնան կը ստանայ, ի վարձ իր արգիւնաւոր աշխատութեան: 1876ին երկաթուղիի վարչութեան մէջ, քննիչի պաշտօնով կը սկսի գործել: Իր գործունէութեան ընթացքին ցոյց տուած ընդունակութիւնը և գործելու եղանակը, զինքը կը հասցնեն երկաթուղիի վարչութեան տնօրէնի պաշտօնին, զոր կը վարէ 21 Մայիս 1886-1888 Օգոստոս 16: Թազար Փաշա Յակոբեան Եգիպտոսայ մատուոր անցեալին մէջ եղական դէմք մը եղած է և ազգին վարկը օտարներու առջև բարձրացուցած է: Իր մատուցած ծառայութիւնները Ռուսական, իտալական և Գերմանական պետութիւններէն գնահատուած են և պատուած զայն շքանշաններով: Նոյնպէս Եգիպտական կառավարութիւնը տուած էր անոր Օսմանիէի և Մէհիաիէի Ա. կարգի պատուանշանները: Նուպար Փաշա, իրեն պաշտպանը, մեծ համակրութիւն ունէր Թազար Փաշայի հանդէպ, և բարեկամական զգացումներ կը տածէր անոր նկատմամբ: Եգիպտոսի մէջ իր գիրքը միջազգային և ազգային շնորհանկներու մէջ Նուպար Փաշայէն անմիջապէս ետքը կուգար: Թազար Փաշայի անձին և գործունէութեան մասին հետեւեալ տողերը՝ չրաատարակուած իր մահուընէն տասը «10» տարի վերջ, ապացոյց են իր արժանիքներուն: «Բաբոյական եւ Ֆիզիկական կրկին հետազոտող յարգանք եւ նիսցում ազդող դիմք մըն եր Թազար Փաշան, ոչ միայն իր ստորագրածներուն ալ նոյնիսկ դիմելով եւ աստիճանով իրմէ վեր գտնուողներուն համար»: Ուրիշ մը կը գրէ Թէ. «Եգիպտոսի հայ գաղութին այս վերջին կես դարու պատմութեան մէջ չկայ եղ մը ուր չի տեսնենք անոր անունը: Նախ ի Դահիւր եւ ապա Ալեքսանդրիոյ մէջ ինք եղած է ազգային գործերու հոգին»: (Տես «Փարոս» լրագիր Թիւ 93, Ա. տարի 1828):

1883 Մայիս 17ին Գահիրէի Գաւառական Ընդհանուր Ժողովին կազմէ, Թազար Փաշա կ'ընտրուի Գահիրէի երեսմական ընդհանուր տեսուչ, և 1886ին, Թազար Փաշայի շնորհիւ Գահիրէի Ս. Աստուածածին եկեղեցին կը վերանորոգուի:

1880ին, Աղեքսանդրիոյ Թաղական Խորհուրդի Ասենսպետի պաշտօնը կը ստանձնէ, երբ ազգային սնտուկը պարտքի տակ էր: 1882ին, Աղեքսանդրիոյ մէջ կը ձեռնարկէ Պօզոս-Պետրոս եկեղեցւոյ շինութեան զոր կ'աւարտէ 1884ին, իր անձնուէր աշխատանքով: Կը բարւոյնէ նաեւ Աղեքսանդրիոյ եկեղեցական վիճակը, հաստցանելով անոր պարտքը և 15,000 ոսկի ազգային սնտուկին մէջ պահեստի գումար մը դոյաջնելով: 1882ին, Աղեքսանդրիոյ ուսուցիչներու մէջ յետոյ, միջազգային փառուց հաստցման Յանձնաժողովին կ'անդամակցի, և իր ազգու միջամտութեամբ օգտակար կը հանդիսանայ այն հայերուն, որոնք փառուած էին: 1867ին, Սրուսաղէմի Ստայի պատրիարքին կալուածներու խնդիրներով Աղեքսանդրիոյ ժամանումին, անձամբ կը դիմաւորէ շոգենաւին մէջ ու արքայական նաւակներով ցամաք կը հանէ պատրիարքը իր հետեւորդներով: Այս առթիւ զինուորական ջոկատ մը և ձիաւոր ոստիկաններ կ'ուղեկցին թափօրին մինչեւ եկեղեցի: Ապա պատրիարքը իր առեւը կը հիւրասիրէ, Աղեքսանդրիոյ մէջ անոր բնակութեան շրջանին: Սրուսաղէմի և Սգիպտոսի կալուածական վէճերուն առթիւ Թաղար Փաշա, կառավարութեան մօտ կատարած իր դիմումներով մեծապէս կը դիւրացնէ վաւերագիրները (հոսնէք) դատարանէն ստանալու գործը: Մասիէնս Ապիսկ. Իզմիրլեան, իր պաշտօնավարութեան առաջին շրջանին, Պոլսոյ պատրիարքութեան ուղարկուած անդեկագիրին մէջ, հետեւեալ անդերով կ'արտայայտուի Թաղար Փաշա Յակոբեանի մօտին. «Հարկ է խնայովասըլ որ քէ Իստուրէի սնտուկին ելեմսական վիճակը բարւոյնս, քի կալուածոց վերաբերեալ զանազան խնդրոց հեղհեթէ լուծումն և քի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ վերանորոգութեան սեմսարկի յայնդուրիւնը Նորին Վեմ. Թագուր Փաշայի մասնաւոր աջակցութեան և ազգասիրական ջանից արդիւնն եղած են»: Իր մահէն առաջ պատրաստուած կտակին մէջ 5,000 ոսկիի գումար մը Իզմիրի Աւաշնորդարանին ձգած էր, Իզմիրի մէջ ազգիանց վարժարան մը բանալու համար: Թաղար Փաշա Յակոբեան կը վախճանի 1889ին, 52 տարեկան հասակին մէջ, և մարմինը Խրախովին հրամանով կը թաղուի Պօզոս-Պետրոս եկեղեցւոյ աշակողմի պարտէզին մէջ: Իր այրին, Տիկին Սրանուշի Թաղար Փաշա Յակոբեան, 1898ին կը կանգնէ փառաւոր դամբարան մը իր ամուսնոյն հողակոյտին վրայ, զետեղելով նաեւ Թաղար Փաշա Յակոբեանի կիսանդրին և ստորեւ արձանադրութիւնը իր տապասագրին.

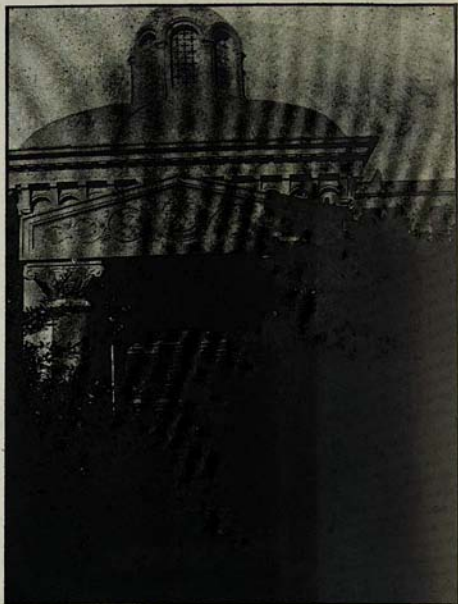
Իզմիր հրատարակուող Արեւելեան Մամուլին մէջ (ժ. տարի 1898, էջ 44) մահուան առթիւ հետեւեալը գրուած է.

Ազգի Ս. Պապուկյանի Երևանի համալսարանի շենքը

Գ. Ա. ՊԱՊՈՒՅԱՆ (1827-1889)

Քաղւոր Փառա Յակոբեանի դամբարանը

«Վսեմ. Քազուր Փառա րէ վարչային եւ րէ անձնական ծա-
նր գործոց մէջ շէր մնաւ, մանաւանդ այս վերջին տարիներս,
կատարեց նաեւ ազգասիրական պարտականութիւններ եւ նպաստեց
ազգային հաստատութեանց. իր նախաձեռնութեամբ եւ օժանդա-
կութեամբ Աղեփսանդիոյ եկեղեցւոյ օրհնութիւնն ի գլուխ ելաւ,
եւ իր զովանի օրհնակին հետեւելով, Նգիպաբնակ ազգային չխը-
նայեցին իրենց նպատակները ի պայծառութեան նոյն եկեղեցւոյ:

Ազգային կալուածական կննդոս խնդիրներ իր ազդեցութեամբ-
բը լուծուեցան յօգուս ազգին»:

Դարձեալ Արեւելեան Մամուլի (1888 Յունվ., էջ 33ին)
մէջ հետեւեալ տողերը գրուած են, Դահիրէի Ս. Աստուածածին
եկեղեցւոյ, Հարէթ-Ջուէլլայի հոգեւան և դպրատան, ինչպէս
նաեւ Դահիրէի Հայոց գերեզմանատան շրջապատի պարիսպնե-
րու և նոր Ս. Մինաս մատրան մօտ 2,000 եզ. ոսկիի դուժար
մը ծախսելով կատարած նորոգութիւններուն առթիւ. «Վսեմ.
Քազուր Փառա Յակոբեան գովանի առաստձնութեամբ իր անձ-
նական ծախիւք սկսեւ և վերանորոգել Դահիրէի Ս. Աստուածա-
ծին եկեղեցին, որու տուրքն պիտի վերաօրհնէ նաեւ Հոգեւանը,
Առաջնորդարանը եւ Հիւանդանոցը, որով պիտի օրգապատուի
ազգային գերեզմանատունն եւ պիտի նորոգուի անդ գտնուած Ս.
Մինաս մատունն»:

Քազուր Փառա Յակոբեանի մահուան առթիւ, իզմիրի Ար-
եւելեան Մամուլին մէջ հետեւեալ տողերը հրատարակուած են.
«Վսեմ. Քազուր Փառայի, րէ ընկերային, րէ վարչային եւ րէ
ազգային օրջանին մէջ ստացած մեծ կարեւորութիւնն եւ կատա-
րած նշանաւոր գործերն, գեղեցիկ յոյսեր կը ներշնչէին րէ պիտի
յարատեւէր իր այս պատուաբեւ եւ ազգային ընթացին մէջ, բայց
աւալ մահն որքան որ փարատեց այդ յոյսերը, սակայն իր վե-
հանձն կենակիցն ազնուասիրտ եւ բարեկիր դուստ բարեյիտասակ
հօրասանեան Պետրոս Ամիրայի, ինչպէս նաեւ իր տոմիկ Շառա-
ւիղն Լեւոն պատանին «որ այսօր կատարեալ անձնաւորութիւն,
իր յօրը տեղը լիութի գրաւած է» պիտի օտուցակեն անուես
հանգուցելոյն ազգասիրական գործերն»:

Իզմիրի տղջտաներուն ի նպատա դուժար մը կ'ուղարկէր
իր ողջութեան ամէն տարի, ինչպէս նաեւ պարկերով բրինձ,
կարօտեալներուն բաշխուելու համար. իր մահէն յետոյ, Տիկին
Յակոբեան ժամանակ մը շարունակած է իր ամուսնոյն այս սո-
վորութիւնը:

1921ին Քազուր Փառա Յակոբեան և տիկինը՝ Նրանուհի Յա-
կոբեան Փառա, բարերար անգամ կը կոչուին Հայ Բարեգործա-

կան Ընդհանուր Միութեան 20,000 սակի կտակուած է Հ. Բ. Ը. Մ.ի Տիկին Երանդուհիի կողմէ, և այն գումարին տակասով 1931ին, Երեւանի մէջ կը շինուէի Դարուհի Յակոբեան Մայրանոցը, ի յիշատակ իր դստեր Դարուհիի, Լեւոն պէյ Յակոբեան, որդին Թագաւոր Փաշայի, յիշեալին մահէն վերջ, իր սեփականութիւնը եղող Սէկին դիւղի հասութաբեր ագարակը, որուն տարածութիւնն է 546 ֆէտտան, կը կտակէ Հ. Բ. Ը. Միութեան 1933ին, ժառանգորդներուն համաձայնութեամբը:

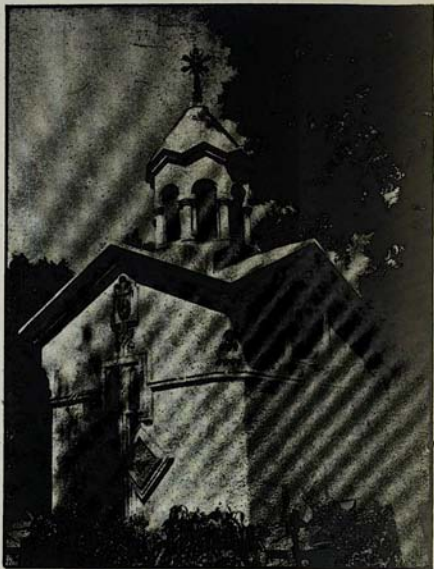
ՏԻԴՐԱՆ ՓԱՇԱ Տ՝ԱՊՐՕ - ԲԱԴՐԱՏՈՒՆԻ

Աղնուական ծանօթ գերդաստանէն, Իզմիրցի Ստեփան Ապրօ Բագրատունիի զաւակն է Տիգրան Փաշա ա'Ապրօ, ծնած Դահիբէ 1845 Ապրիլ 15ին և մկրտուած նայն տարւոյ Մայիս 28ին, կնքահայրութեամբ երբեմնի Եգիպտահայ աղջային բարերար Ալեքսան աղա Միսաքեանի: Տիգրան Փաշա իր նախնական ուսումը կը ստանայ Դահիբէի մէջ, ապա Եւրոպայ Ուսումը աւարտելէն յետոյ 1868ին կը դառնայ Դահիբէ, Նաւապար Փաշա Նաւապարի թելադրութեամբ պաշտօնի կը կոչուի Եգիպտական արտաքին գործոց պաշտօնատան մէջ, ուր այն տակն զեռ գործադրած անձերու պակասը զգալի էր: 1839ին Խառն Դատարաններու կազմութեան երկրորդ համագումարին քարտուղար: 1871ին կը ստանայ Պէյութիւն: 1873ին դիւանատանց պետի պաշտօնին կը կոչուի, 1876ին, տակուին երիտասարդ, կը նշանակուի նախարարի խորհրդական: 1878ին, Նաւապար Փաշա Նաւապարի քարտուղար, 1881ին Արտաքին գործոց անօրէն: 1882 Յուլիսին արձակուող Եւրոպա կը մեկնի օգտախոսութեան համար: Երբ 1882 Յուլիս 11ին Եգիպտոսի մէջ կը ծագի Արապի Փաշայի ապստամբութիւնը, ըմբոստները պահ մը կը սպառնան կառավարութեան, Ֆէրաինան աը Լէսէփսի, Սուէզի Զրանցքին թուժքերը օգը հասել, շոգենաւերուն մուտքը արգիլելու համար:

Աղեքսանդրիոյ մէջ ապստամբները բաւական թիւով քրիտանեաներ կը ջարդեն: Այս առթիւ Անգլիական զրահաւորները կը ոմբակոծեն Աղեքսանդրիան և ցամաք զինուոր կը հասնեն, Եգիպտոսը գրաւելու համար: Տիգրան Փաշա ա'Ապրօ այս դէպքերուն ժամանակ, տակուին Եւրոպա, անմիջապէս կը դառնայ Դահիբէ՝ իր պաշտօնին գլուխը, իբր արտաքին գործոց նախարար: Խալա Մուհամէտ Թէֆէք Փաշա իրեն կը յանձնէ բանակցելու պաշտօնը Անգլիական նաւատորմին պետին, ծովակալ Պաշան Սէյմարի հետ: Նայնպէս Արապի Փաշայի հետ, Սուէզի Զրանցքին համար:

ՏԻՔԻՐԱՆ ՓԱՇԱ Տ՝ԱՊՐՕ
(1846 - 1904)

Տիգրան Փառա Տ'Ապրոյի դամբարանը

Խախտելով Պալիս այցելութեան, անոր կ'ընկերանայ և այդ առթիւ Թուրքիոյ Սուլթանէն կը ստանայ Օսմանիէ տկանտկու պատուանշանը: Իսկ 1888ին Աւստրիական կառավարութենէն Ֆրանսուս ժողէֆ առաջին պատուանշանը:

1884ին Արտաքին գործոց փոխ-նախարար կը նշանակուի: 1885ին կը մեկնի Լոնտոն, իբր պատուիրակ եգիպտական կառավարութեան, ելուստական գործոց կարգադրութեան համար: 1891-1894ին, Արտաքին գործոց նախարարութիւնը կը վարէ: Այս առթիւ կը ստանայ պատուանշաններ Ֆրանսայէն, Ռուսիայէն, Անգլիայէն, Իտալիայէն, Գերմանիայէն, Շուէտէն և Պարսկաստանէն:

Տիգրան Փաշա ա'Ապրօ իրեն վստահուած այս պաշտօնները յաջողութեամբ կը կատարէ, ինչպէս իր նախարարութեան շրջանին, խախտելու իրաւունքները միշտ պաշտպանած է ի նըպատս Ագիպտոսի, ու քսնիցս դնտնտուած է Խախտելու և սիրւած կառավարական բարձրաստիճան պաշտօնատարներէ: 1883ին կը սկսի իր ազգային գործունէութիւնը Գահիրէի մէջ, երբ կ'ընտրուի Գաւառական ժողովի երեսփոխան և յետոյ 1892ին տեսնապէս Ազգային Ընդհանուր ժողովին, պաշտօն զոր կը վարէ երկու տարիներ օգտակարապէս: Տիգրան Փաշա ա'Ապրօ, նիւթական մեծ օժանդակութիւն կատարած է, 1896ին Հայաստանի մէջ տեղի ունեցած ջարդէն Գահիրէ ապաստանող մեր շայրենակիցներուն: Էսմալն Կեյս անուն գիւղին մէջ իր սեփական հողը Գահիրէի Ազգ Առաջնորդարանին կը նուիրէ, անոր հասոյթովը ազգաս և ազգատասէր ազգայիններուն համար իբր գրամադլուխ գործածուելու համար: Իր ժառանգորդները Գահիրէի Ազգ. Առաջնորդարանին իր անունով տուած են 30,000 զրշ: 1905ին, որ ազգ. իշխանութիւնը յատկացուցած է փոխառութեան ձեւով Գալուստեան Մանկապարտէզին շինութեան և ուրա 1930ին Ազգային Առաջնորդարանին կառուցման՝ իր անունով և իր յիշատակին: 1904ին օգտփոխութեան համար կ'երթայ Ֆրանսայի Էլիսան լը Պէն մամարանոցը, իր հիւանդութիւնը դարմանելու համար, ուր կը վախճանի 1904 Յուլիոս 29ին, և մարմինը Մարսէլլէն, Շլէզվիկ շոգենաւով եգիպտոս կը փոխադրուի 1904 Նոյեմբերին և կը թաղուի Հայոց Ս. Մինաս դերեզմանոսան իր ընտանեկան դամբարանին մէջ զոր նախապէս իր կեսի Ջիպա հասըմին (դուստր Նուպար Փաշայի) համար շինել տուած էր:

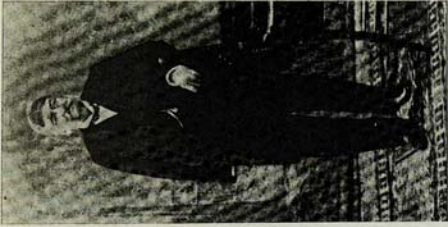
Յուզարկաւորութիւնը տեղի կ'աւնենայ մեծ շուքով, ներկայութեամբ իշխան Հիւսէյին Փաշայի (ապա Սուլթան Հիւսէյին

1914ին), նախարարապետ Ռիազ Փաշայի, Լորս Քրոմերի, հիւպատոսներուն և դիւանագիտական ներկայացուցիչներու: Տիգրան Փաշա ա'ւարոյ մահով Եգիպտոսայ գաղութը կորսնցուցած է հայ փաշաներու խումբէն մեծ անձնաւորութիւն մը, որ Եգիպտոսի մէջ հայ ազգը կը բարձրացնէր յաշտ օտարներուն:

Իր մահուան առթիւ եգիպտոսայ լրագիրները հետեւեալը կը գրեն. «Այսօր 15 Նոյեմ. 1904ին Գանիրէի մէջ ժամը 10ին ռեղի ունեցաւ Տիգրան Փաշայի յուղարկաւորութեան յետը հանդէսը, եկեղեցական արարողութեանց կը նախագահէր Գանիրէ վրդ. Բարսեղեան, որ յապապես Ազեմսանդրիայէն Գանիրէ հրաւիրուած էր: Քափօրին կը մասնակցէին Գալուստեան Ազգ. վարժարանի առակերաններն ու առակերանէիները, սուգի միօրինակ ծարագով, անոնց կ'ընկերանային իրենց ուսուցիչներէն ոմանք: Վարժարանն ու Առաջնորդարանը ամբողջ օրը փակուած մնացին ի նշան սգոյ. յուղարկաւորութիւնը կ'առաջնորդէր Վսեմ. Պօղոս Փաշա Նուպար, իր մօտ ունենալով հանգուցեալին որդին եւ անոր ամենեւնի մերձաւոր ազգականները, որոնք յայնմապես յուղուած էին:

Քառասնի կառփին, որ դազաղը կը կրէր, կը հետեւէին Լորս Քրոմեր, Նորին Բարձրութեան ետիվին պատուիրակ՝ պալատական արարողապետ Զեքի Փաշա, բոլոր նախարարները, դիւանագիտական մարմնի անդամները, բազմաթիւ մեծ պատօնատարներ, երեւելի ազգայիններ եւ խումբ բազմութիւն մը. քափօրին նստեալ կը բանար ձիաւոր եւ հետեւակ զօրքերու ջոկատ մը. դազաղին առջեւէն երեք քաւիթ բարձրու վրայ կը ծանկին հանգուցեալին շէնքանները, ծաղկեպսակներ, որոնց թիւը բաճկէն պակաս չէր: (Տես «Աղաթ-Բեմ» լրագիր Բ. տարի թիւ 36, 24 Դեկտ. 1904):

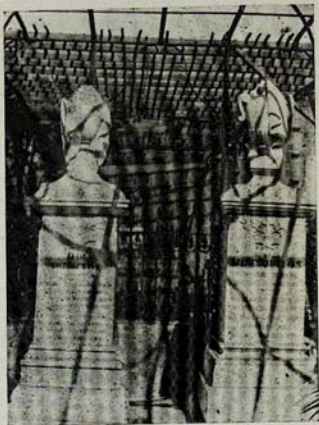
Իսկ Գանիրէ հրատարակուող Արեւալոյս լրագիրը (Երդ տարի, թիւ 454, 20 Նոյեմ. 1904) այսպէս կը նկարագրէ յուղարկաւորութիւնը. «Դագաղակիր կառփին կը հետեւէին Վսեմ. Պօղոս Փաշա Նուպար, աջ կողմը ունենալով հանգուցելոյն եղբայրը Բեկն Ասլան ա'ւարո Բագրասունին եւ մեկ հաւիկ որդին Արամ Սեպիան պէյ ա'ւարոն. ասոնց կը հետեւէին Վ. Վ. Բեկն Զիւսէյին Քաւիկ, բոլոր նախարարները, անգլիական եւ Ֆրանսական ներկայացուցիչները, Լորս Քրոմեր եւ Պարոն յը Պալլոնիէր, Պ. Պ. Ժենասիս եւ Մաքրնս, Պարոն յը Վիլլյուա, Ռէյմօն Լըգօնը Ֆիլիպքի, Մարիանըսի ռուսական դեսպանը, Պր. Շլեզօրի, Վ. Վ. Ռիազ Փաշա, Տոնիմօ Փաշա, Զօհրապ Փաշա, Թիւրքսօն Փաշա, Ապաս Փաշա, Փինօիկի Փաշա, Իզզէք Փաշա, Նագուպ Արքին Փաշա, Ֆադրիֆաս Փաշա, Անգլիական զօրաց նւամասաւոր, Գոր պէյ եւայլն:

ԳՐԻԳՈՐ ԵՂԻԱՅԵԱՆ
Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցւոյ

ԳՐԻԳՈՐ ԵՂԻԱՅԵԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒՔԻՒՆԸ

Գրիգոր Նղիայեանի եւ իւր կնոջ դամբարանները,
Մարմինայի Ազգ. Գերեզմանասան մէջ:

Մածկոյթի ծոպերէն բռնած էին Վ. Վ. Մուսրաֆա Փաշա Ֆենմի, Պուրոս Փաշա Ղալի, Մազլում եւ Ապանի Փաշաները, իսկ երեք բարձիկներու վրայ օտրուած էին հանգց. Փաշային պատուանձանները, որոնք ձեռքի վրայ բռնած ունեին Վ. Տիարֆ Կարապետ պէյ Երեսնեան, Արքին պէյ Սեփան եւ Ժ. քր Մարդինոս:

Գահիրէ Հրատարակուող Լուսաբեր Թերթը (Ա. տարի Թիւ 3, Դեկտ. 1904) կ'ըսէ. «Ազնուական արիւն, բնական եւ մշակութեան շնորհներ, փառաւոր դիրք, բարձր նկարագիր, նոյս կենցաղ, այս ամենը իր վրայ միացուցած էր Եգիպտոսի արտաքին գործոց երբեմնի նախարար. անգլիացի մօրսէ ծնած, օտարներու ձեռք դաստիարակուած եւ հայ լեզուին անսեղեակ մնացած, հանգուցեալը նեղու չէր իր ազգէն, օտարները իմով կը հանչեան եւ իմով կը յարգէին մեր Առաջնորդաբանը, իր մէկ երկողով շատ մը դժուարութիւններ կը հարուէին»:

50,000 Ֆրանքի Նուիրատուութիւն մը կ'ընէ 1899 Ապրիլ 2 Թուականով Առաջնորդարանի ընդհանուր պէտքերուն համար:

Հանգուցեալ Տիգրան Փաշա ա'Ապրօի եղբայրը Ն. Վ. Իշխան Աւլան ա'Ապրօ Բագրատունի, Գահիրէի Հայոց Առաջնորդարանի տնօրէններուն մէջ ընդօրինակել կուտայ 1804 Թուականը կրող հայերէն փաստաթուղթ մը, տոմարն աղմուակոծութիւնը հաստատող եւ հանգուցեալ եղբոր մահուան առթիւ հետեւեալ գրոմական նուէրները կուտայ.

50 Եգիպտական Ոսկի Գահիրէի Աղագաւանամին:

30 " " Զեյթունի Բարեսիրաց:

25 " " Որբերու Յանձնաժողովին:

10 " " Հայ Նուագախումբին:

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ե Ղ Ի Ա Յ Ն Ա Ն

«Բաշեպատ Քարաբայ կամ Կասարինէ թիկնոջ Մեծ Նղիա աղա վանառականի Ակնեցւոյ» որդին է Եգիպտոսի Գրիգոր Եղիայեան, Հայոց Աղգ. Բարերար: Ծնած է Գահիրէ 1833 Մայիս 25ին, իր ծնողքը 1830ին Կ. Պոլսէն կուգայ կը հաստատուի Գահիրէ: Գրիգոր իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Գահիրէի Հարէ-Ջուէլլա փողոցը գտնուող Հայոց դպրատան մէջ. 1847ին կը յաճախէ Անգլիացի Համէլթընի անհատական վարժարանը. 1850ին կը յաճախէ Ռիֆա պէյի էֆօլ ձե Լանկ լիսէն, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1852ին: Գրիգոր տեղեակ օտար եր-

կիրններու լեզուներուն, կ'ուզէ արտաքին գործոց նախարարութեան մէջ պաշտօն մը ստանալ և կը դիմէ Խոսրով Պէյ Զըրաքեանի: Զրաքեան որ Մուհամէտ Ալի Փաշայի թարգման և պաշտօնարանին պետն էր, կը թելադրէ պատանի Գրիգորին սրպէտզի պետական պաշտօնատանց մէջ պաշտօն ունենալու գաղափարէն հրաժարի և յանձնարարական գիր մը կուտայ Գրիգոր Եղիայեանի, ուղղուած Գահիրէի Ռուսական հիւպատոս Պ. Պոկտի, որ Գրիգորը սիրով ընդունելէ յետոյ զինքը թարգմանի պաշտօնին կը կոչէ 1852 Հոկտեմբերին, ուր Գրիգոր քանիցս կը գնահատուի հիւպատոսէն, իր պաշտօնը ձեռնհասօրէն կատարելուն համար:

1854ին Խրիմի պատերազմին պատճառաւ հիւպատոսարանը կը փակուի. Գրիգոր Եղիայեան ժամանակ մը տնպաշտօն մնալէ յետոյ իբր փաստարան գրասենեակ մը կը քանայ և կը սկսի դատեր վարել: 1858 Յունվար 26ին կ'ամուսնանայ Օր. Մարիամ Մնժիկեանի (յուսար Կարապետ Մնժիկեանի) հետ, ինչպէս ցոյց կուտայ Առաջնորդարանի հետեւեալ արձանագրութիւնը. «1858 Յունվար 26ին Սլիւսի որդի Գրիգոր Էֆենտին որք զանձեղար Մոսլիմ Դօլմօղին տնուսնացաւ ընդ դասեր Քօւարցի Զեանի Կարապետ, որոյ անունն Մարիամ կոչի, որոյ մայրն է Յունաց ազգէ»: Գրիգոր Եղիայեան 1864ին Գահիրէի Գաւառական Ժողովին անդամ ընտրուած է:

8 Ապրիլ 1854ին երբ Կարապետ ողա Տէր Գալուստեան կը վախճանէր Գահիրէի մէջ, և կտակով մը ազգին կը թողուր իր բոլոր հարստութիւնը, այն տակնուան Գահիրէի Գաւառական Ժողովը պաշտօն կը յանձնէր Գրիգոր Եղիայեանի, սրպէտզի կառավարական պաշտօնատանց մէջ նախնական օրինաւ որ արձանագրութիւնները կատարէր ի նպատակ ազգին: Արդարեւ Գրիգոր Եղիայեան իրեն վստահուած պաշտօնը յաջողութեամբ կը գործադրէր, իբր փաստարան մօտէն ծանօթ երկրին օրէնքներուն, ինչպէս ցոյց կուտայ 1864-1865ի Առաջնորդարանի Գաւառական Ժողովի արձանագրութեան տամարը:

1878ին Ռուսական հիւպատոսարանին քանչկիլիէ կ'անուանուի, պաշտօն զոր կը վարէ մինչեւ 1880 թուականը:

1881-1887 կը պաշտօնավարէ իբր Ռուսական փոխ-հիւպատոս Գահիրէի մէջ, խիստ ձեռնհասութեամբ:

Զ. Բ. Ը. Միութեան Ոսկեմասեան հատորը (էջ 72) իրեն հետեւեալ տողերը կը նուիրէ. «Ռուսական իւլյանոսարան մրս-նելէ առաջ երկար տարիներ փաստաբանութեամբ զբաղած է եւ իբր իւլաւագէ կարելուր ծառայութիւններ մատուցած է ազգային

Առաջնորդարանին, զանազան դասերու առթիւ, շինեցին իր օրէնսգիտական հմտութեան եւ ամենաբարձր յարաբերութեանց, զոր մինչեւ վերջ մեակած է Սգիպական Աւագանիին նետ»:

Իր պաշտօնին բերմամբ ուսանական հպատակութիւնը ընդունած էր:

1888ին կը վախճանի իր աղջիկը Հնազանդ, տակաւին փոքր տարիքին մէջ: Գրիգոր Նզիայեան դառն կերպով կ'ողորայ իր աղջկան մահը, թոյց ահա 1838 Մայիս 30ին կը պատահի իր կնոջ մահը եւս:

Գրիգոր Նզիայեան համակ վշտակիր ինքզինքը կը նուիրէ բարեսիրութեանց, գուցէ թեթեւցնելու համար իր վիշտը:

Հանգուցեալ մօրը, աղջկան և կողակցին յիշատակին հետեւեալ նուիրատուութիւնները կատարած է Ս. Աստուածածին եկեղեցիին, որոնց յիշատակարանները կ'որձանագրեմ ստորեւ, Ս. Աստուածածին եկեղեցիին ձախ գաւիթին մէջ, Ս. Կատարինէի շէկարը, հետեւեալ յիշատակարանով. «Պատկերս Մբոյ Կասարինեայ նուիրեալ է Գահիրէի ի վսեմապատիւ Տիար Գրիգոր Նզիայեան, նախկին փոխ-Տիւպայտոս Ռուսիոյ, ի յիշատակ վաղամեռիկ դստեր իւրոյ Հնազանդայ 1888ին»:

Նզիայի վերադման և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի չարչարանաց նկարները, վերոյիշեալ յիշատակարանով, նուիրուած Ս. Աստուածածին եկեղեցիին: Իսկ իր կնոջ յիշատակին, Ս. Աստուածածնայ պատկերը, Աւագ Խորանին մէջ, հետեւեալ յիշատակարանով. «Նուիրեալ ներկայ պատկերս Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ, Ռուսիոյ նախորդ փոխ-Տիւպայտոս Մեծ. Գրիգոր Սողոյանէ, ի յիշատակ իւր կողակցի, հանգուցեալ Մարիոյ»:

(ձեռնաւ կարապետ Մեծիկեան 188 ին):

Ան իր ծախքով 1883ին կը նորոգէ Գահիրէի Հայոց պերեղմանասան մէջ գտնուող արգի Ս. Մինաս մատուռը, օծակով զայն ջրանով և մարմարեայ աշտանակներով: Ան անդամակցած է Գահիրէի Թեմական և Քաղաքական և Հոգաբարձական ժողովներու. իսկ 1903ին տաննապետի պաշտօն վարած է օգտակարապէս, Թեմական և Քաղաքական ժողովներուն:

1904ին, Մուշի և Սասունի արկածեալներու հանգանակութեան ֆոնդին կուտայ 1000 ոսկի, 1906ին Գահիրէի մէջ կազմուած Հ. Բ. Ը. Մ. ի հիմնադիր և պատուոյ անդամ, որուն կը նուիրէ 200 ոսկի: 1907ին Գահիրէի Գալուստեան Աղք. Վարժարանի շինութեան կը մասնակցի 195 ոսկի գումարով մը:

Հարուստ և կալուածատէր Գրիգոր Նզիայեան ունէր հինգ մեծ հասուքաբեր շէնքեր և 277 ֆէտտան մշակելի հող Սանա-

պարտ գիւղը, բոլորին արժէքը մօտաւորապէս 75,000 ռսկի գումար գնահատուած, որոնք իր մահուանէ յետոյ Ազգին կը նուիրէր մասնաւոր կտակադրով մը, խմբագրուած 1906 Յունւոյ. 7ին և կտակակատար կը կարգէր Պօղոս Փաշա Նուպարը: Ըստ այդ կտակին շէնքերը պիտի վանառուէին և գոյացած գումարով պիտի շինուէր եկեղեցի մը Գահիրէի մէջ, իսկ հողին տարեկան հասոյթին ութսուն տոկ հարիւրը պիտի յատկացուէր հօրմէ կամ մօրմէ որք երկրորդական կրթութիւն ստացող ուսանողներու համալսարանական կրթութեան, իսկ 100/0-ը Առաջնորդարանին ծախսերուն պիտի յատկացուէր: Մնացորդ 100/0-ով ալ հասութարեր կալուածներ պիտի գնուէր, տարիներու ընթացքին, եթէ բաւարար գումար գոյանար:

1911ին Գ. Նդիայեան կը մեկնի Թրիէստէ իր առողջութիւնը դարմանելու համար, և հոն կը վախճանի 1911 Յունիս 21ին, 78 տարեկանին, և մօրմինը զմոռուելով կը փոխադրուի Գահիրէ 1911 Յունիս 3ին և թաղումը կը կատարուի Յուլիս 6ին, ազգային արժանաւայել յուզարկաւորութեամբ, իբր ազգային բարերար և մօրմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Հայոց զերեզմանատան մէջ, արդի Ս. Մինաս մատրան մօտ իր ընտանեկան դամբարանին մէջ:

Հանգուցեալ բարերարին մահուան առթիւ Գահիրէ հրատարակուող «Լուսաբեր-Արեւ» թերթը 7 Յուլիս 1911, թիւ 1003ին մէջ հետեւեալ տողերով կը նկարագրէ յուզարկաւորութեան թափօրը.

«Գրիգոր Նդիայեանի յուղարկաւորութիւնը մեծաուր հանդիսութեամբ երկի առաւօտ «եղի ունեցաւ Պէյն-էլ-Սուրէյնի հայկական ճանաբին մէջ. հանգէս սուգի եւ յարգանքի, եկեղեցւոյ բոլոր շահերը վաւուած էին, ամեն կողմ սել օղարձեիք կը ծածանէին աւելի վսեմացնելով մեռելական արարողութիւնները, որոնք ներգաւթակօրէն կառարուեցան: Այս հայր որ ալիւս պատմութեան կը պատկանի բայց իր իշխանական եւ վեհանձն կալով արժանացաւ Ազգային Լ'արեբաք ճիւղոսին, որով պիտի յիշուի արդի ազգային տարեգրութեանց մէջ:

«Երբ բօրիքի այս հսկային մարմինը պարունակող արժարապատ ասպիակ դազաղը Մարմնայի նամբան բռնեց իր սիրելի ստուերին խառնուեցան ստուերները իր անմահ նախորդներուն, որոնք կոչուեցան Գալուսեան, Մանրաւեան, Սանասարեան, Գաբակեօզեան, Ժամհարեան: Օրուան հանգուցեալը պարզ մարդ մը չէր որ կը բաժնուէր աշխարհէն, այլ հազուագիւտ եւ վեհանձն զաւակ մը, որմէ ազգը հրաժեօտ կ'առնէր: Իր յուղարկաւորու-

քեան ցերկայ եղան խօսվին կողմէ Գանիրէի Կառավարիչը, Ռուսական դեսպան Սմիրնով, Ռուսական հիւպատոս Լառոս, Սաֆարինի Փառա, Ազգային Իսլամեութեան անդամները, Աղեքսանդրիոյ զաւուրքն Պերն Օհանեան, Գալուստեանի ուսուցիչներ եւ առակերներ, Առաջնորդ Տ. Մկրտիչ Նպիակ. Աղաւնունի, Կոմիտաս եւ Գալպէսեան վարդապետներ, քահանաներ: Մեռելեաց նոյս դագաղը, որուն վրայ զետեղուած էին Ռուսական փոխ-հիւպատոսի իւ համագրեցսը եւ խոյրը, իւ դագաղին առջեւն ոսթկաններու ջոկատ մը բարձի մը վրայ կը «անէին հանգուցելոյն հասնի շափ պահուանեցներ»:

Գրիգոր Աղիայեան պատուաւած էր շատ մը պետութեանց կողմէ պատուանշաններով, ինչպէս Պարսկական Շիր-խուրէիս պատուանշանի կարմիր ժապուէնով և 2րդ աստիճանի կանանչ ժապուէնով, Իտալական կառավարութենէն Երվալիէ Տէլլա Գուրոնէ օրհալիւ, Մէհրաբէի 2րդ իսկ Օսմանիէի 3րդ, Մոնսէնիքօ Տանիկլօ պատուանշանին 3րդ աստիճանը, Ռուսական Անն Բարանիւլայի 3րդ աստիճանը. անգամ էր Սօսիէքէ քը Լօնրամ քը Պալիիկ և Սօսիէքէ քը Քրուա Ռուժ քը Ռիւսի ընկերութեանց:

Աղիպատհայոց ազգային բարերարներու կարգին Գրիգոր Աղիայեանի հոգւոյն համար ամէն տարի Յունիս 21ին հոգեհանգստեան պաշտամունք կը կատարուի, ինչպէս նաեւ ամէն Տաղուարին կ'օրհնուի իբր ազգային բարերար եկեղեցիի եւ ուսումնողաց: Իւ հոգակոյտին վրայ կը բարձրանայ մարմարեայ գեղեցիկ դամբարան մը, որուն վրայ կը կարդացուին հետեւեալ տաղերը.

Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Ձ Ի

Գրիգոր Աղիայեան 1833-1911

Վեցին խնկարկու, բարւոյն ջասագով,
Արդարութեան ձեռքն ունեցաւ անգին,
Եւ իւ կեանքն օրէնք մ'ըրաւ բարիքով
Բարիքն իւ կոքող մահուրնէ առին
Ազգին տանար մը կանգնեց փառազարդ
Եւ ուսումնասենչ օժեց մանկութին
Ազգն ալ սգաւոր եւ երախտապար
Անձանագրեց հոս յարգանքն յետին:

Հարապադցի Մկրտիչ Մելիքեանի թուը և Մեծն Նուպար Փաշայի որդին, Պօղոս Փաշա Նուպար, ծնած է կ. Պոլիս 1851 Օգոստոս 2ին։ Մայրն էր Ֆուլիկ Հանըմ, դուստր Ակնեցի Գաւթեհեա Երեմեան Գէորգ Պէյի։ Պօղոս տակաւին պատանի, իր ուսումը նախ կը ստանայ Զուրիցերիա և յետոյ Ֆրանսա և շրջանաւարտ կ'ըլլայ Էֆօլ Սանդրալէն, իբր երկրաչափ-ճարտարագէտ։

Ժամանակ մը կ'աշխատի Ֆրանսայի հանքերուն և երկաթուղիներուն մէջ իբր մասնագէտ։ Պօղոս Փաշա Նուպար Եգիպտոսի երկաթուղիներու ընդհանուր տնօրէնի պաշտօնը կը վարէ հետեւեալ թուականներուն. 24 Սեպտ. 1878էն 21 Ապրիլ 1879 և 18 Նոյեմ. 1891էն 17 Նոյեմ. 1898։

1880ին Պօղոս Փաշա կ'ամուսնանայ Տասեան Եսփհանէա Պէյի աղջկան Օր. Մարիի հետ։ Եգիպտոսի մէջ, մասնաւոր Ազեքսանդրիա, Պէհէրայի մէջ Անգլիական երկրագործական ընկերութեան տնօրէնութիւնը կը վարէ երկար տարիներ։ Գահիրէի մէջ հնարած է երկրագործական արօր-մեքենայ մը (Թըրաքթօր) հողերը հերկելու համար։ 1900ին Բարիդի ցուցահանդէսին մէջ իր գիւտին համար կը ստանայ Ա. կարգի ոսկի մետալը և Պատուոյ Լեգէոնի Ասպետութեան Խաչը։ 1915ին Եգիպտոսի կողմէ պատուիրակ կը կարգուի Հոռոմի երկրագործական Միջազգային Ժողովին։ 1906ին Միլանայի ցուցահանդէսին կը ստանայ ոսկի մետալ մը և Պատուոյ Լեգէոնի Սպայսութեան աստիճանը։ Ֆրանսայի երկրագործական Ընկերութենէն «Օլիվըր քը Սերվ» շքանշանը։ Եգիպտոսի Ֆուստ Թաղաւորէն կը ստանայ Նեղոսի Ա. կարգի ժապաւէնը (Օբաքր սիւ Նիլ) և Մէհրաբէի ու Օմանիէի Ա. կարգի շքանշանները։ Պելճիքայի Թաղաւորէն Օբաքր քը Լեօթօլս պատուանշանը։

Հիմնադիրը եղած է Ազեքսանդրիոյ Հանրակառքերու և Մէնզէլէի հողերուն շահագործման ընկերութիւններուն, ինչպէս նաեւ Գահիրէի Զուրի Ընկերութեան և Հելիոպոլիսի քաղաքին, այս վերջինը Պելճիքացի դրամատէր Պ. Ամրէնի ընկերակցութեամբ։ Եգիպտոսի մէջ, Պօղոս Փաշա Նուպար թէ միջազգային և թէ արաբական շրջանակներուն գնահատանքին և յարգանքին արժանացած գէմք մըն էր։ Գահիրէ իր բնակութեան ժամանակ կը հիւրընկալէ Պելճիքայի Թաղաւորը և Թաղաւորին իր ապարանքին մէջ։

1916ին պատիւը կ'ունենայ ընդունելու իր բնակատեղին

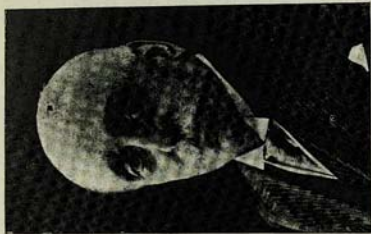
մէջ, այցելութիւնը Սուլթան Հիւսէյնի և 1925ին Բարիդի մէջ կ'ընդունէ Եգիպտոսի Թագաւոր Վեհափաա Ֆուատ Ա.ի այցելութիւնը:

Պաշտա փաշա Նուպարի ազգային գործունէութիւնը կը սկըսի Ազեքսանդրիայէն, երբ 1900-1904 թաղ. Խորհուրդի Ասենապետութիւնը կը ստանձնէ: Իր ջանքերովն է որ Ազեքսանդրիայ Պաշտա-Պետրոս եկեղեցւոյ արեւելեան կողմը, ազգապատկան զեանին վրայ կը կառուցուի Ափարթըմանը, որուն եկամուտը մինչեւ հիմա գլխաւոր հասոյթը կը կազմէ Առաջնորդարանին:

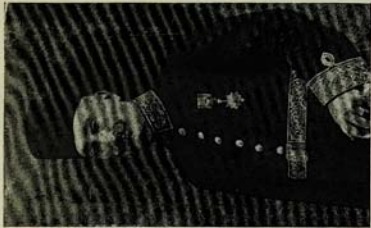
Գահիրէի մէջ վարած է Թեմական Ժողովի Ասենապետութիւնը: Այս պատեհութեամբ ինք պատճառ եղած է Եգիպտոսի հայ համայնքը օժտելու 1907ի վարչական հրահանգով մը, որ Սրմանեան Պատրիարք 1907 Մայիս 5ին, պաշտօնագրով մը գործադրութեան զնեյ հրամայած է:

Այս 28 յօդուածներէ բաղկացեալ կանոնադրին համաձայն, Ազգ. Սամանադրութեան սկզբունքներուն վրայ հիմնուած Եգիպտոսի Ազգ. Վարչութիւնը կը կազմուէր երկու մասերէ, Գահիրէի և Ազեքսանդրիայ մէջ երկու Թեմական և Բաղ. Ժողովներու կազմութեամբ, որոնք կը զբաղէին իրենց շրջանին գործերով, իսկ վիճակին ընդհանուր գործերուն համար, ինչպէս Առաջնորդի ընտրութեան, և կալուածներու զնման և վաճառման համար երկու Թեմականներէն կը կազմուէր Համագումար Երեսփոխանական Ժողով: 1906ին հիմնած է Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը Գահիրէի մէջ, Եգիպտոսի ընտրանիին գործակցութեամբ, որ հետագային ինչպէս ծանօթ է ազգային կեանքին մէջ, մանաւանդ գաղութներու, փրկարար և եղակի դեր մը կատարեց և դեռ կը կատարէ: 1904ին Գահիրէի Բարեսիրական Խառն Ժողովին «Տարածայ ազէտեալներուն» ի նպաստ կը նուիրէ 300 սակի:

Ազեքսանդրիա բնակութեան շրջանին ամէն տարի Ազգատախանմին կուտար 100 եգ. սակի, նոյնքան գումար մըն ալ Արեւ օրոթերթին: 1905ին էջմիածին կը զրկէ 1000 ոսւրլիի գումար մը: 1906ին իր նուիրատուութեամբ, մօտ 16,000 սակի գումարով, կը կառուցուի Գալուստեան Ազգային Վարժարանը ի Պուլազ: 1909ին Ատանայի ջարդէն յետոյ, Կիլիկիոյ կարօտելոց կուտայ 20,000 եգ. դահ. և 1915ին Ազգային շահերու ֆոնտին 100 եգ. սակի ինչպէս նաև 1924ին 4,000 սակի ծախքով կառուցանել կուտայ Հելիոպոլիոյ Նուպարեան Ազգային Վարժարանը, որուն մատակարարութեան համար նուիրած էր նաև հիմնադրամ մը:

ԳՕՂՍՍ ՓԱՏԱ ՆՈՒՊԱՐ
1851—1930

ՀԱՊԻՊ ՔԱՆՔ ԳԱՌՆՈՒԿ ԹՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
1881—1931

ԱՐՄԵՆԱԿ ՊԷՏ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ
1862—1941

Նուպար, Վահրամ Պէյ Նուպար համգուցեալին զաւակները եւ Կոմսուհի Տ. Աբօ Շաննովէն, կիներ լիազօր դեսպանին եւ Ն. Վ. Ալպէր Թագաւորին մախորդ դիւանապետին: Համգուցեալին յայնմ փափաքին համաձայն, աբարդուրիւնը տեղի ունեցաւ ամենասեղմ մեծերուքեան մէջ, քաղուսը տղի ունեցաւ Բեր-Լաեզի գերեզմանատունը, Նուպարեան գերդաստանի դամբարանին մէջ»:

ՀԱՊԻՊ ՊԷՅ ԴԱՌՆՈՒԿ ԵՌԱՅԻՄԵԱՆ

Աւաղանի անունն է Միքայէլ, ծնած է Գահրէ 1881 թըւականին, որդին էր սակերիչ Դառնուկ Յովակիմեանի: Ան իր կրթութիւնը ստացած է օտար վարժարաններու մէջ, ինչպէս Բօրօնֆէշի Ֆրէրներու դպրոցին մէջ, ուր յաճախած է մինչեւ 1899:

Բնիկ եգիպտահայ հարուստ և կալուածատէր Հապիպ Պէյ Դառնուկ, ինչպէս կը կոչուէր տեղացիներէն, ազգային որեւէ հանգանակութեան միշտ իր քսակը լայն բացած է. Պէյն-էլ-Սուրէյնի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ հիմնարկութենէն 80ամեակի մը վերջ, իր ծախքով է որ բոլոր տաճարը ելեկտրական ջանքերով լուսազարդուած է 400 սակիի մօտ գումարով մը, և այս առթիւ մարմարեայ տախտակի մը վրայ քանդակուած է ստորեւ նշանակուած արձանագրութիւնը, որ կը գտնուի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին ձախ դուռի մէջ. «Ի լոյս երեսաց իւրոց հանգուցեհ Տէր զհոգի Դառնուկի Յովակիմեան, որոյ որդի Հապիպ Դառնուկ լուսաւորեաց զՍբ. Աստուածածին եկեղեցի Հայոց Դանիբէի ելեկտրալոյց լապսեօք 1920»: Անդամակցած է Գահրէի Բազմապեան ժողովին 1916ին և 1921ին Գահրէի Նպաստամատոյց Մարմինն գանձապետ ընտրուած է և այդ առթիւ հանգանակութեան իր բաժինը բերած է 600 եգիպտական սակիի գումարով մը: 1919ին, Եգիպտոսի Յուսսա Ա. Թագաւորէն կը ստանայ Նեղոսի հրդ. աստիճանի ժապուէնը, 1921ին Պէյն-էլ-Սուրէյնի տիրոջն է: 1921 Հոկտ.ին Ասենապետ կ'ընտրուի Հայաստանի սովետոյց եգիպտական պաշտօնէին Յանձնախումբին: Հայաստանի վերաշինութեան հանգանակութեան կը մասնակցի 300 եգիպտական սակիի նուիրատուութեամբ մը: Կը վախճանի 1931 Յուլիս 28ին և մարմինը կ'ամփոփուի Գահրէի Հայոց Ս. Մինաս գերեզմանատան իր ընտանեկան շքեղ դամբարանին մէջ: Եգիպտահայ Տարեցոյցի 1918 տարւոյ (էջ 22-23ին) մէջ հետեւեալ տողերը նուիրուած են. «Տիար Հապիպ Յովակիմեան, հան-

գուցեալ Գառնուկ Յովակիմեանի միակ ժառանգորդը, որուն համակրելի դիմաստուները կուտայինք անցեալ տարի այս եջերուն մէջ, արդէն իսկ մեծ ժողովրդականութիւն կը վայելէ եղիպսահայ ընկերական բոլոր օրջանակներու մէջ անխօր, ամեն հանրօգուտ գործի սասարելու իր պարզուկ ու՛սիրայօժար տրամադրութեամբը:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՊԷՅ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

1862—1941

Երեւանցի Խաչատուր Կամսարականի՝ որդին է Արմենակ Կամսարական. ծնած Կ. Պոլսի 1862 թուականին, իր կրթութիւնը ստացած է Կ. Պոլսոյ մէջ, յետոյ կանուխէն աշխատակցած է իր հօրը ծխախոտի տահարական տան մէջ:

Խաչատուր Կամսարականի մահէն վերջ իր հարազատները Արմենակ և Տիգրան Կամսարական եղբայրները կը շարունակեն իրենց հօր ծխախոտի տահարական գործը Կ. Պոլսոյ մէջ մինչեւ 1894 թուականը: 1895ին կը հաստատուին Եգիպտոսի Ջակադիկ քաղաքը, հիմնելով ծխախոտի գործատուն մը, ընկերակցութեամբ Ս. Սարգիսեանի «Կամսարական Եղբարք Եւ Սարգիսեան» անուան տակ, ինչպէս կը հաստատէ Վահան Ջորգարեան: Իր 1942 տարւոյ Յիւսէպիարան Տարեգիրքի (էջ 69ին) մէջ: Այս ընկերութիւնը կը լուծուի 1897ին: Ծխախոտի գործարանը կ'աշխատի Կամսարական Եղբարք անուան տակ 1897էն 1919, երբ Տիգրան Կամսարական կը բաժնուի իր եղբորմէն, անշուշտ ստանալով իր բաժինը: 1919—1930 Արմենակ Կամսարական անունով կը գործէ Եգիպտոսի ծխախոտի գործարանը, իրեն վաճառանիշ ունենալով ծանօթ «Ասաղ» և «Թագ» անուններով, մեծ համբաւ ստացած էր Եգիպտոսի մէջ, ուր կ'աշխատէին մօտաւորապէս 300—400 հայ պաշտօնեաներ, որոնք կը հիմնեն միութիւն մը, կոչելով զայն «Կամսարական Տան Հայ Պաշտօնեայ Միութիւն», որ Ջակադիկի հայ գաղութին ազգապահպանման գործին մէջ մեծ դեր ունեցած է, ինչպէս իր կարգին Ջակադիկի Երիտասարդաց Միութիւնը: Արմենակ Կամսարական 1910ին Ազգաքանդակոյ Հ. Բ. Ը. Մ. Տեղական Մասնաժողովին Ատենապետ կ'ընտրուի: 1911ին Եգիպտոսի Առաջնորդ հանգուցեայ Տ. Մկրտիչ Նպիսկ. Աղաւնուների օրով Ջակադիկի մէջ կը կը կազմուի «Նկեղեցիի եւ Դպրոցի Երևութեան Յանձնախումբ» մը, որուն կ'անդամակցի իբրեւ Ատենապետ և այս առթիւ և կեղեցւոյ շինութեան հանգանակութեան կը մասնակցի 100 եգ.

ոսկիի գումարով մը: 1907ին, Աղեքսանդրիոյ Պօղոսեան Աղգ. Վարժարանի աղքատ աշակերտներուն ցերեկեայ ճաշի ֆոնտին կը մասնակցի տարեկան 8,400 եգ. դահ.ով, 1909ին, Կիլիկիոյ հայկական քարդին առթիւ Հ. Բ. Ը. Մ. կողմէ «Կիլիկիոյ Արկածելոյ Յանձնաժողովին» իբր անդամ մեծ աշխատանք կատարած է: 1912ին Աղեքսանդրիոյ մէջ «Կամֆ» Մարմնամարզական Միութեան կազմութեան առթիւ, կամսարական Եղբարք կը նըւիրեն 100 եգ. ոսկի: 1915ին Եգիպտահայ Նպաստամատոյց Մարմինն դանձապես կ'ընտրուի և սոյն ընկերութեան կը նըւիրէ 240,000 եգ. դահ., 1915ին «Ազգային Շաներու Ֆոնսին» կը մասնակցի 100,000 եգ. դահ. նուիրատուութիւնով:

1907ին Գալուստեան Վարժարանի շինութեան առթիւ բացւած հանգանակութեան կը մասնակցի 4,000 եգ. դահ. գումարով մը: 1916ին Զակաղիկի Հայոց Աղգ. գերեզմանատան մէջ մասուռի մը շինութեան համար կը տրամադրէ 100 եգ. ոսկի: 1917ին «Հայրեմիի» առւրքի հանգանակութեան կը մասնակցի 3,600 ոսկի գումարով մը: 1908-1917 Աղեքսանդրիոյ Թեմական ժողովին անդամ, իսկ 1921ին Թեմականի Ատենապետ: 1918 Եռլիսին Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Վանքին Խնամակալութեան Յանձնաժողովին անդամ կ'ընտրուի: 1919ին Աղեքսանդրիոյ Որբախնամ Ընկերութեան կուսոյ 25,000 եգ. դահ.: 1920ին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին կոչին հաեւանք տալով արկածեալներուն ի նպաստ «Կիլիկիոյ Եղբայրական Օգնութեան Ֆոնսին» կը նուիրէ 500 եգ. ոսկի: 1924ին «Հայաստանի Վերաբնութեան» ի նպաստ կուսոյ 200 եգ. ոսկի: 1931ին Զանգեզուրի երկրաշարժէն աղէտեալներուն օգնութեան ֆոնտին կը նուիրէ 3,000 եգ. դահեկան: 1936ին Էջմիածնոյ վերանորոգութեան ի նպաստ կը նուիրէ 150 եգ. ոսկի: 1936ին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Անթիլիասի եկեղեցիին շինութեան 5,000 եգ. դահեկան: Զակաղիկի Օշական Աղգ. Վարժարանին ամէն ամիս 500 եգ. դահեկան գումարով կը նպաստէր: 1927ին Եգիպտական կառավարութեան կը ստանայ Պէյութեան տատեան հանգուցեալ Ֆուստ Ա. Թադաւորին Զակաղիկի կամսարական Մխախտի Տան այցելութեան առթիւ: Նոյն տարին Գէորգ Ե. Կաթողիկոսէն կը ստանայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի պատուանշանը: Հ. Բ. Ը. Մ. Աղեքսանդրիոյ Մասնաճիւղին Ատենապետութիւնը վարած է օգտակարապէս:

1928ին Զակաղիկի մէջ Հայոց Ս. Խաչ եկեղեցիին շէնքը կառուցուած է Արմենակ Պէյի ծախքով, ի յիշատակ իր հօր Խաչատուր կամսարականի: Կը վախճանի Աղեքսանդրիո 18

Մայիս 1941 թ., 79 տարեկան հասակին մէջ, Հանգուցեային յուզարկաւորութիւնը կը մեծարուի ազգային յուզարկաւորութեամբ և թաղման կարգը կը կատարուի Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցւոյ մէջ, ներկայութեամբ Առաջն. Փախանորդ Գեր. Տէր Մամբրէ Եպիսկ. Սիրունեանի, Ազգային Իշխանութեանց անդամներուն և իր մատաւոր ազգականներուն 20 Մայիս 1941 թ. և իր մարմինը կ'ամփոփուի Աղեքսանդրէոյ Պապ Շարքիի Հայոց գերեզմանատունը:

Հանգուցեային մահուան տարի Գահիրէ հրատարակուող Յուսաբեր Քերթը իր 21 Մայիս 1941 թիւին մէջ հետեւեալ տողերը նուիրած է.

Արմենակ Պէյ Կամարական եզիպատհայ զաղութին յարգուած ղէմներէն էր, իբրեւ զործարանատէր պատուաւոր դիրք տնեղծած էր անտեսական հերապարակի վրայ, եւ օգտակար եղած ոչ միայն եզիպատսի ճարտարարուեստի զարգացման, այլ եւ իր ազգակիցներուն: Հայ էր իր սրտով, ազգասէր ու ազնուական իր խառնուածքով: Հետաքրքրուած էր ազգային կեանքով ու զործերով եւ նպաստած իր կարելի միջոցներով: Աղեքսանդրիոյ հայ համայնքը մասնաւորապէս լաւագոյն յիշողութիւններ կը պահէ հանգուցեալէն եւ իր անհետացումը ցաւալի կորուստ մը կը կազմէ համայնքին համար, որուն այնքան օգտակար եղած է թէ իր օժանդակութիւններով եւ թէ իր վարած ազգային պաշտօններով երկար տարիներ:

«Արեւ» օրաթերթը իր 22 Մայիս 1941 թիւին մէջ կը գրէ.

— Ոչ եւս է Արմենակ Պէյ Կամարական եզիպատհայութեան հմայքոս ղէմքերէն եւ հաստատուն սիւներէն մէկը. Աղեքսանդրիոյ հայ զաղութը իր ամենէն ակնաւոր ու մեծ ղէմքերէն մէկուն կորուստը ողբալու եւ իր վերջին յարգանքը մատուցանելու համար, ողբացեալին յիշատակին եկած էր խուռներամ, յուզարկաւորութեանը Արմենակ Պէյ Կամարականի, որ կատարուեցաւ այսօր տեղւոյս Ս. Պօղոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ, մեծավայելուց հաղիւթութեամբ մը: Բացի հայերէ ներկայ էին եզիպատցի եւ Լերոպացի բազմաթիւ անձնաւորութիւններ: Ողբացեալ Կամարական Պէյի շքեղ զազաղը որ ծաղկեալուրի մը երեւոյթը ստացած էր, բազմաթիւ միութիւններու ու անձնաւորութիւններու կողմէ զրկուած հոյակապ ծաղկեալակներով, շրջապատուած էր Պօղոսեան Ազգային վարժարանի, ինչպէս նաեւ Հայկազեան Գրթարանի հարիւրէ աւելի աշակերտ ու աշակերտուհիներով, որոնք լուռ ու թափ ծալից էր հետեւէին եկեղեցական տխուր արարողութեան:

«Արեւ» օրաթերթը իր 24 Մայիս 1941 թիւին մէջ կը գրէ.

Ամբողջացնելու համար իր դիմագծութիւնը եւ անցնելէ առաջ իր հանրային զործումէութեան, Արմենակ Պէյ հաւասարապէս կը սիրէր թէ առանձնութիւնը եւ թէ ընկերութիւնը. իր խօսակցութիւնը համեղ չէր միայն, այլ եւ լցուն, ինք վաճառական, առանց ըսելու ակնի մտաւորական էր իր խօսքին եւ իր գիրին մէջ: Դարձեալ ազգային կեանքի իր խորունկ ծանօթութիւնը, որ իր անպայման հետաքրքրութենէն յառաջ կուգար, շրջած էր Արմենակ Կամարականը շատ հետաքրքրական, միաժամանակ հրահանգիչ եւ հաճելի խօսակից մը: Ազգասէր հայը, բարեսէր այ մըն էր նաեւ իր բարե-

սիրութիւնը, զոր կանուխէն սկսած էր ցուցնել, յայտնեց աւելի շայն չափով երբ զործի մէջ ունեցաւ յաջողութիւններ»:

Սուրէն Պարթևեան 1916ին իր «Անապատի Յուշարձան»-ին (Բ. հատոր էջ 19ին) մէջ, հետեւեալը կը գրէ Ա. Կամարականի մասին. —

«Ոչ մէկ տպագրուած թուղթի կտոր տուած է ցարդ Տիար Ա. Կամարականի դիմագծութիւնը, ինքն ստուերածումս մարդն է որ իր մէջ ամենէն աւելի ուշագրաւ կը հանդիսանայ, հակառակ իր զրաւած անհատական ու հանրային կարկառուն դիրքին»:

Ազերաւնդրիոյ Քեմականին Ատենապետը, Պոլսահայ Ազգայինճիւղի Բան լուսագոյն աւանդութիւններովը տոգորուած, նրբամիտ, ինքնատիպ ու գե առաջանցապէս շահեկան անձնաւորութիւն մըն է:

Ազգային քաղաքական համոզումներով պահպանողական մը նկատուած է, բայց հայկական իտէալին ջերմեւանդօրէն հաւատացած է միշտ եւ մեր ազատագրական շարժումին իր օժանդակութեան բաժինը չէ սակարկած»:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

14րդ դարուն է որ Կաթողիկ ընկերութիւնները կամ միաբանութիւնները ինչպէս Իւնիթոր և Յիսուսեան կոչուողները, տարածեցին Կաթողիկ դաւանանքը Հայաստանի զանազան գաւառներուն մէջ: Դարերու ընթացքին Հռոմի յարողներուն թիւը հետզհետէ կը շատնար, մինչև իսկ ԺԷ. դարուն Կաթողիկէ հայերը, ըլլայ Կ. Պոլսոյ և կամ Հայաստանի գաւառներուն մէջ, Հռոմէն զրկուած լատին առաքելութեանց կղերականներուն կողմէ կը զեկալարուէին և հարկ եղած զանազան առիթներով անոնց օժանդակութեան կ'ապաւինէին: ԺԸ. դարու սկիզբները, մաժաւանդ Կ. Պոլսոյ մէջ հալածանքը կը սաստկանայ հայ Հռոմէականներուն դէմ, այս պատճառաւ 1830 Յուլիար Եին Ֆերանսայի, Ռուսիոյ և Աւստրիոյ դեսպանները կը միջամտեն Խուրքիոյ Սուլթանին մօտ, և հալածանքը կը դադարեցնեն: Նուեւ Օսմանեան պետութիւնը Կայսերական հրովարտակով մը պաշտօնապէս կը հանչնար հայ Կաթողիկէ հասարակութեան գոյութիւնը և կը հաստատէր անոր անկախութիւնը Էջմիածնի Հայոց Կաթողիկոսութեան իրաւասութիւնէն: Եգիպտոսի Կաթողիկէ հայ դաշութին գոյութիւնը մօտաւորապէս երկու դարու անցեալ մը ունի, ինչպէս ցոյց կուտան ստորեւ նշանակուած տեղեկութիւնները: 1734 թուականին Հալէպի մէջ Հռոմէադաւան Հայոց Եպիսկոպոսական Ժողովը, Կաթողիկոս կ'ընտրէր Այնթապցի Աբրահամ Եպս. Արծիւեանը, Կաթողիկէ Հայոց համար, կսկելով Պատրիարք-Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ

Ան իր Կաթողիկոսական Աթոռը կը հաստատէր Սուրիոյ մէջ, Քրէմի Ահմադիբէյի վանքը և հետագային կը փոխադրուէր Զմեառ, ուր կը մնայ մինչև ցարդ Կաթողիկոսական Աթոռը: Հալէպի Եպիսկոպոսական Ժողովը 1734 Սեպտեմբերին Եպիսկոպոս Կաթողիկէի Նիկիոսոս Վարդապետը, որպէսզի եպիսկոպոսական Կաթողիկէ հայերէն ստանայ Կաթողիկոսի ընտրութեան իրենց հաւանութիւնը և արդարեւ Գահիրէի մէջ Ժողովուրդին երեսկիյները Ժողով մը կը գումարեն Նիկիոսոս Վարդապետի և յատին եպիսկոպոսին նախագահութեամբ: Ժողովը իր հաւանութիւնը հաստատող 1734 Հոկտ. 21 թուականի դրուոր հանրագրութիւն մը կը յանձնէ պատուիրակ Նիկիոսոս Վարդապետին, ներկայացնելու համար Հալէպի Եպիսկոպոսական Ժողովին, և այս թուականին Գահիրէ բնակող Կաթողիկէ հայերուն 40 ընտանիքներէ բաղկացած ըլլալը կը հաստատէ Սերովբէ Եպիս. Դաւիթեան իր երկասիրութեան մէջ. (սես Պատմական Տեսութիւն Արքեպիսկոպոսի Հայ Առաքելի. Սկեդեղոյ, էջ 14-15; գրեց Սերովբէ Եպիս. Դաւիթեան, ապ. Գանիբէ 1914): Աւելի ուշ 1737 թուականին Գահիրէի մէջ կը պաշտօնավարէ Կիպրոսի Յակովբոս Վարդապետը, որ կրօնական արշտամունք կը կատարէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անուն մատուռի մը մէջ, ըստ հետեւեալ գրութեան. «1737 թուին Բաղամիս մեզ կը բնակէր, բաւ արձանագրութեանց, Կիպրոսի Յակովբոս անուն վարդապետ մը, որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անուամբ մահուան մը մեզ կը կատարէ եղբ. Աստուածային պատգամունք, մկրտութիւն եւ պսակի խորհուրդներ, իսկ ցնօնելուները կը բաղեն եղբ. Լաթինաց գերեզմանատունը:» (Տես Ռեպուբլիկ Ռուարան» Հ. Ս. Էփրեմեանի, էջ 644. ապ. Ս. Ղազար 1905):

Հետեւաբար Կաթողիկէ հայեր վերայիշեալ թուականներուն հաստատուելով Գահիրէի մօտ Յոյներու Ս. Գէորգ եկեղեցիին մերձաւոր թաղին մէջ Հին Եպիսկոպոս, կը հովուուէին մնայուն և այցելու վարդապետներու կողմէ, և անհատական բնակարաններու մէջ կրօնական արշտամունք կը կատարէին և կամ յատկաց եկեղեցիները կը յանձնէին: Մուհամէտ Ալի Փաշայի իշխանութեան ժամանակ, 1832 թուականին, Սերովբէ Վարդապետ Այվազեան, Հին Եպիսկոպոսի մէջ կը գնէ Սանահրդ կոչուած հողամասը և 1833ին գետնէն մօտ մը կը յատկացուի մատուռի մը շինութեան, առատաձեւութեամբ Միքայէլ Այվազի, Նուիրուած Տիրամօր Ս. Կոյսին: Բանի մը սենեակներէ բաղկացած շէնք մը եւս կը յատկացուի քահանաներու բնակութեան համար. իսկ հողին մնացեալ մասը կը յատկացուի գերեզմանատան:

Ա. Կոստին անուան նուիրուած մատուռը կը նորոգուի 1843 թուականին, Բարսեղ Վրդ. Աքթարեանի առաջնորդութեան օրով, իսկ 1922ին այս մատուռը կը քանդուի և գերեզմանատան կեդրոնը կը կառուցուի հայկական ոճով նոր մատուռ մը, նուիրատուութեամբ Տիկին Կատարինէ Աննա Լիմոնճէլիի (գուտար համգ. Սագուպ Արթին Փաշայի), ի յիշատակ իր ծնողաց, իսկ մատրան գետնայարկը կը յատկացուի Զրաքեան ընտանիքին և եկեղեցականներու համար իրրու. դամբարան: Մատրան մէջ գետեղուած են ստարեւ նշանակուած հետեւեալ յիշատակարանները. «Կառուցաւ մատուռս այս ի պատիւ հրաւափառ Յարութեան Քրիստոսի, արդեամբ Կատարինէի Աննայ, ի յիշատակ հաւոյն իւրոյ Արթին Պէյի Զրաքեան, ի Սեբասթիայ հաղափէն, վարչապետի Մեծին Մուհամեմ Ալիի + 1859, եւ հանոյ իւրոյ Կատարինէի Զրաքեան Պէյի + 1833, եւ ի յիշատակ ծնողաց իւրոց հօրն Սագուպ Արթին Փաշայի, պետական անձին Սգիպոսի + 1919 եւ մօրն Սեմուհիոյ, ծնեալ Ալլանվերսի + 1916 ի Կ. Պոլիս եւ եղբօր Աբրահամու Արթին + 1897, Տէր զհանգիստ յաւիտեական պարգեւեա նոցա եւ լոյս մօռնցեալուոր ծագեա առ նոսա, եւ չուր ինձ վայելել րնդ նոսին զվառս ստեղծութեան Բո:

Մարիա Տալինոյ + 1912 հաւատարիմ աղայնոյ բնանիոյ նազուպ Արթին Փաշայի, յարգելի եւ նա յոյժ ամենեցուն զի երկիւղած եր յևսուծոյ եւ ոչ ոք եր որ ասէր զմահեք բան չարութեան — Եւրդիթ Ը-8 զհանգիստ յաւիտեանց պարգեւեա սմա Տէր եւ զլոյս մօռնցեալուոր ծագեա ի վերա ստեղծ:

ԿԱՏԱՐԻՆԷ ԱՆՆԱ ԱՐԹԻՆ

«Ե յիշատակ Սուրբա Զրաքեանի, 1827 ի Սեբասթիա հաղափէ, հայր Արթին Պէյ Զրաքեանի եւ իր կողակցին Հովսիփի, ծնեալ Նարկիլէնի, ի Կ. Պոլիս 1827, երկոխն հոնգչին աստ ի Գանիքի: Սուսու Պէյ Հեփեփեան 1875 եւ իր կողակցին Քազուհի — Բէմպէ — Զրաքեանի 1885, ոյր Արթին Պէյ Զրաքեանի, երկոխն հոնգչին յկեփեանդի:

Սուսու Պէյ Արթին 1844-1923, որդի Արթին Պէյ Զրաքեանի, եւ Քերեզ Կոնսուլայի 1931, երկոխն հոնգչին ի Վենեթիկ:

Տէր զհանգիստ յաւիտեական պարգեւեա նոցա եւ լոյս մօռնցեալուոր ծագեա առ նոսա:

Սուրբ Սարգիսիւն մատրան ներքեւ յատկացուած է Զրաքեան ընտանիքին և այլ նշեցեալներու համար իրր դամբարան, հետեւեալ գրութիւններով.

Զ Ր Ա Ք Ե Ա Ն Դ Ե Ր Դ Ա Ս Տ Ա Ն

Արթին Պէյ Զրաքեան 1800-1859, նախարար Արտաքին Գործոց և Առևտրական, բնիկ Սեբաստացի, Կատարինէ 1863 իր կողակիցը— Խարով Պէյ Զրաքեան 1809-1873 իր կողայրը:

Եագուպ Արթին Փաշա 1842-1919— որդի Արթին Պէյ Զրաքեանի— Երանուհի 1918 իր կողակիցը, ծնեալ Ալլահվէրաի, Կ. Պոլիս, Արրահամ Արթին, 1880-1897 իրենց որդին:

Մարիամ Տալիհէօ Սերայի 1912, հաւատարիմ սպասուհի Ալլահվէրաի և Արթին զերդաստաններու, զ'անգիստ յաւիտենական պարգեւեալ նոցա և լոյս մշտնջենաւոր ծագեացի առ նոս:

Աստ հանգչի Բարսեղ Մ. Վրդ. Գալիւնճեան, ծն. ի Մամպուա ի 28 Մայիս 1866, վախճ. ի Գահիրէ ի 28 Օգոստոսի 1927:

Այս է տապան Սերովբէ Գերպժ. Դաւիթեանի, ծն. Յեւդոկիա ի 1829, վախճ. ի Գահիրէ 18 Մարտ 1921:

Աստ հանգչի Յովսէփ Մ. Վրդ. Զրեան, ծն. ի Մամպուա 1837, վախճ. ի Գահիրէ 16 Յուլիս 1915:

Այս է տապան Արսէն Մ. Վ. ի Եղևսաֆեան, ծն. յԵւդոկիա վախճ. ի Գահիրէ ի 29 Մարտի 1906:

Աստ հանգչի Հապիպ Վրդ. Ալթուճնի, վախճ. 14 Մայիս 1930:

Աստ հանգչի Անդրէաս Վրդ. Մանկասարեան, վախճ. 14 Ապրիլ 1940:

Մարտիրոս Պիլէզիկճի 1906, և Գրիգոր Պիլէզիկճի 1916, և որդիք Գրիգոր Պիլէզիկճիի և Մարիամու— ծնեալ Թընկեր— ի Կ. Պոլիս և կղարք Կարապետ Պիլէզիկճի— Տիգրան Յրկաթ:

Կատարինէ Աննա, զուսար Արթին Եագուպ Փաշայի և Երանուհի— ծնեալ Ալլահվէրաի— 1885-1942:

ԴԱՀԻՐԷԻ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՅՈՅ ԴԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐՈՒ ԱՐԶԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՀԻՆ ԵԴԻՊՏՈՍ

1832

Է

Սարաֆիմ Ապսալլան Այվազ

Այս է տապան հանգուցեալ
 Յովհաննէսի Մարտիրոսեան
 Որ հանգեաւ 1848 ի 10 Ապրիլ
 Եւ ամենայն ընտանեացն նոցին:

Հանգուցեալ Յովհաննէսի զաւակը
 Մելոն Յովհաննէս Տիարպէիրցի
 23 տարեկան, վախճանած 1855:

Այս է տապան հանգստեան Պրէ Յակոբայ Ատենապետ
 Խորգմանի, որ հանգեաւ ի Տէր 1858 Յուլի. 18:

Եւ ներքեւ արարեթէն հետեւեալը.

Օնգուր իլէ գայս հազարի
 Զի բըմնա հազ մին էլ աւսաւ
 Դուլու մուշախը խառամէր
 Խոխի մուսա էի ամալու ճախէն
 Այս ազատան ու պի մազախը
 Հովս քերկուժամ էլ զօնը
 Հալ հայեաբու: 10 Սեպտ 1274:

1860

Ֆարալա Իպն Մարիամ ՍուսուՅ Պազարկի:

Յակոբ Մաղիկեան

Շուշան կենացն հրաժարեցեալ
 Վաղաջու յանցեալ և յաշխարհէն
 Ի՞նչ շունչ մահու հնաւ զժողիկն
 Կեաց տունին յիւր ոստ ծաղիկենց.
 Հանգեաւ ի Բր. 1866 Նոյեմ. 25
 Կեացեալ ամս 55:

Հակ Սուսուժ Պետրոս էլ Տիարպէիրի
 սարաւ էլ ամալի 1860:

1870

Նուրի բնանի:

Հէգիի բօղաբ Զրէտրի Իպն Սիմեօր
 Դօնըլ Կիրկիս Նարալ 1870:

Պետրոս Սուսուժեան, Նւղոկիա 1871, Գանիք 1937:

Այս է տապան հանգստեան Յակոբ Եովհաննէս
Զօպանեան, որ ծնաւ ի 24 Հոկտ. յամ. Տեառն 1860
և հանգեաւ ի Տէր ի 13 Մայիս 1883:

ՍՈՒՍՈՒՖ Իլիաս 1883:

Էհլի Թօղաթ պի ճիւղիւր էլ Բապ
Թէհի Թէհիք էլ շամի Կիրկիս Ֆարակ
4 Նոյեմ. 1884:

Վերգինէ Ա. Զամարեան
ծնաւ յամի 8ն. 1888 ի 27 Սեպտ.
և հանգեաւ ի 1 Յունիս 1890:

Արթին Ղանպուրեան
ծնած 1832, հանգեաւ 1892:

Այս է տապան հանգստեան Պր. Խաչատուրոյ
Ղանպուրեան Անկիւրացւոյ,
հանգեաւ ի Տէր 7 Փետր. Ռեքիթ ի 28:

Այս է տապան հանգստեան Մարիլոյ Խարունի
Կողակցի Պր. Խաչատուրոյ Ղանպուրեան,
հանգեաւ ի Տէր 18.....

Յակոբ Ա. Զամարեան, ծնաւ յամի 1827 ի 8 Օգոստ.
և հանգեաւ ի Տէր ի 28 Յունիս 1893:

1 8 9 8

Պրուսական զերդասան:

Բզգալա Դօհանկի ընտանիք և Իսկէնէր ՍՈՒՍՈՒՖ
1842—1900

1 9 0 0

Ա. Զամարեան զերդաստան:

1 9 0 0

Ժօզէֆ Օկիս

Յովսէփ Սուսուֆեան Եւդոկիա 1832 — Դահիթէ 1902:

Պօղոս Փիլիպոսեան 1863—1903

Օրէ Վառվար Փիլիպոսեան 1859—1905:

Լուսիա Փիլիպոսեան 1837-1906

Աստ հանգչի ընդ հոգովս Տիկին Լուսիա Փիլիպոսեան
Տիկին առաքինի և մեծանձն հանգչին ընդ նմա և
երկուքին սիրեցեալք որդիք նորա և Պօղոս
և Վառվառ ի քուն քաղցր հանգստեան:

Փեմբեկ Պերճան

Միքայել Պերճան 1903 Մայիս:

Աստ հանգչի Իսկուհի Պաթմանեան, ծնեալ Հալէպ-
լիեան, Յեւդոկիա 6-2-1856, հանգեաւ ի Տէր
8-4-1908

Յովհաննէս Պաթմանեան, ծն. Յեւդոկիա 24-6-1848
հանգեաւ ի Տէր 1-4-1920:

Յուլիկ Մարոսեան հանգեաւ 6 Դեկտ. 1906:

Աստ հանգչի զուարթ Յակովբայ Մարոսեան, ծնեալ
Յեւդոկիա 1855. Կողակից Անտոնի Ջամառեան
հանգեաւ 1910 Նոյմ. 10 ի Թորինո, տեղա-
փոխեալ ի Գահիրէ 1922 Նոյմ 20:

Աստ հանգչի Պետրոս Եսոբեան, ծն. ի Կ. Պոլիս 1891
վախճ. ի Յուսիս 1911:

Պօղոս Սրամ Պէյ, ծնեալ 15 Օգոստ. 1831,
վախճ. 20 Մայիս 1913:

Աստ հանգչի Յակոբ Օսկան, ծնեալ ի Կ. Պոլիս 1853,
վախճանեալ ի Գահիրէ 27 Ապրիլ 1915:

Աստ հանգչի Յովսէփ Սդասի, վախճ. 17 Դեկտ. 1918:

1918

Աստ հանգչի Կարապետ Մարոսեան:

Յովսէփ Ֆերհատ 1870-1919
և Ծարլ Ֆերհատ 1884-1931:

Աստ հանգչի Ֆիլիմոն Յուսուբեան, ծնեալ Լիմոնեան
ի Կ. Պոլիս 1859, վախճ. Գահիրէ Օգոստ. 1921:

Տիրան Զէրեհի Հինտի 1865-1921 եւ էմին Հինտի:

Գեորգ Սարգիս, 1923:

Վառվառ Մարուշեան, ծնեալ Ֆերհատ 1875,
վախճ. 1923:

Աճճա Մելիքեան 1869-1924:

Աստ հանգչի Տիկին Ագապի Գրուպալեան, ծնեալ
Զօրպանի, Յեւդոկիա 1861, հանգեաւ 1925 Մարտ 28:

Խաչիկ Տեսեեան ծնած 1893, վախճ. 1927:

Կարապետ Եուսուֆեան, ծնեալ Յեւդոկիա 1849, վախճ. 1928:

Պեքոս Պասալեան 1862-1927:

Վերժին Նշոնեան, ծնեալ Ասյան, վախճ 27 Սեպտ. 1929:

Աստ հանգչի ի քուռ արգարոց բարեյիշատակ Անտոն
Ջամառեան, ծն. Յեւդոկիա 1852-1932
և Յովհաննէս և Լաւրիա:

Աստ հանգչի Ռուբէն Գույումճեան, 1934 Փետր. 16ին,
ծնեալ 1859:

Փիւք Մարոսեան վախճ. 8 Հոկտ. 1936:

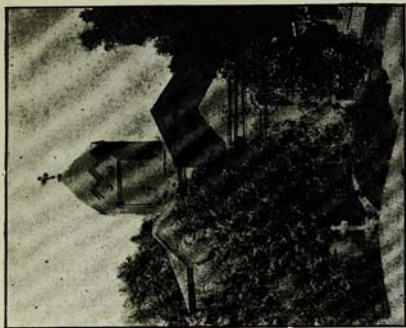
Ալլա Մաթոսեան ծնած 16 Մայիս 1855, վախճ. Յուլիս 1938:

Ժօրժ Օկիա ընտանիք, Բուսթան ընտանիք, Հ. Գալէի ըն-
տանիք, Տիրիք ընտանիք, Աւետիս Պէյ Պալեան ընտանիք,
Ժօրժ Սապաղ ընտանիք, Ասալեան ընտանիք, Պէշիր Նահապետ
ընտանիք, Պաթանեան ընտանիք, Հանգի ընտանիք, Մըսովար
ընտանիք, Կարապետ Մաարոֆ ընտանիք, Յ. Սադալ ընտանիք,
Պետրեան ընտանիք, Յ. Մանուկ ընտանիք, Բարլառի ըն-
տանիք, Օհան ընտանիք, Շահին ընտանիք, Կիւղէլ ընտանիք,
Թապաղ ընտանիք, Խայեաթ ընտանիք, Սարգիս Մակար ընտա-
նիք, Տօշ ընտանիք, Ժօզէֆ Պ. Այվաղ ընտանիք:

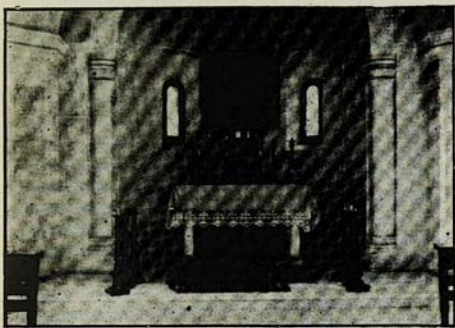
Հիւսիսային կողմը հասարակաց գեանյարկ դամբարաններ աղ-
ֆաներու համար, հետեւեալ արձանագրութեամբ.

Թաղ վասն աղֆասաց, ի յիշատակ ազնուազարմ Իպրահիմ Արթին
որդի Եսգուպ Արթին Փառայի:

Նուէր Հայ Կաթողիկէ հասարակութեան Մարի Տէկէն Հէ-
գէգեանէ, ի յիշատակ իր մօր՝ Դամիյի Հէգէգեան Փաշայի, ծնե-
ալ Լինան տը Պէլֆօն 1935:

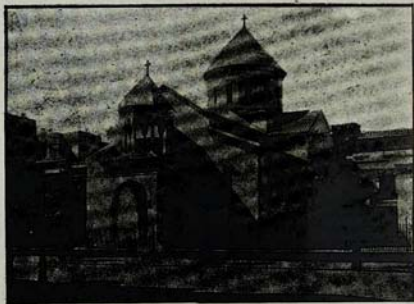
Պատկերի գաթարիկէ Հայոց Գեղեցիկեան Ս. Յարութիւն Մատուռը

Ս. Յարութիւն Մատուռի Խորանը

Գահիրէի Գաթողիկէ Հայոց Աւետումն Ս. Աստուածածին եկեղեցին
 եւ կից Առաջնորդարանը

Գահիրէի Գաթողիկէ Հայոց Աւետումն Ս. Ստուածածին եկեղեցին

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

1837ին Գահիրեի Կաթողիկէ Հայոց Առաջնորդական պաշտօնի կը կոչուի Պետրոս Վրդ. Անարոջեան: Ան իր պաշտօնավարութեան շրջանին տեսնելով իր ժողովուրդին հեռանալը, Հին Ագիպտոսի Տիրամօր Սուրբ Կոյսին եկեղեցիի շրջակայ թաղերէն, իր հեռաւեհով թաղին մէջ 1838 թուականին, 25,000-25,312 եղ. դահ.ի կը գնէ իրարու կից երեք կտոր հողամաս եւ կը ձեռնարկէ եկեղեցիի շինութեան. նախապէս կառուցման հրամանագիրը կը ստանայ 1255 Բամազանի 13ին, Մուհամէտ Ալի Փաշայէն եւ տարի մը վերջ 1256 Ռեպ-իւլ-Ախր 15ին, պետական հրովարտակը: Եկեղեցւոյ կառուցման նիւթապէս կ'օժանդակեն եգիպտացի կաթողիկէ հայերը: Երբ 1841ին եկեղեցին մօտ էր լրանալու, Պետրոս Վրդ. Անարոջեան կը վախճանի 3 Ապրիլ 1841ին, առանց օծելու իւրակերտ եկեղեցին: Լիբանանէն, Կաթողիկէ Հայոց Կաթողիկոս Յակոբ Հոլասեան Եգիպտոս կը գրկէ Բարսեղ Վրդ. Աթարեանը եւ Սահփան Վրդ. Անուանեանը: Անոնք կը հասնին Գահիրէ 1841 Սգոստոս 3ին, մասնակցելու համար եկեղեցիին օծման արարողութեան, որ հանդիսաւորապէս տեղի կ'ունենայ 1841 Նոյեմբեր 1ին, ձեռամբ Բերիոյ Առաջնորդ Այվազեան Սպա.ին եւ տաճարը կը կոչուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ: Այս առիթու եկեղեցիին մայր դրան վերեւ կը դնուի հետեւեալ յիշատակարան-արձանագրութիւնը.

«Կառուցաւ եկեղեցին յանուն Մրցոյն Գրիգոր Լուսաւորչին, առխաասիրութեամբ Տն. Պետրոսի Անարոջեան Գաղասցւոյ եւ ծախիւք Ազգին Հայոց Ուղղափառ յնգիպոսի, ի Հայրապետ Տն. եւ Տն. Գրիգորի Մրցն. Կրդի ին Յաւի 1841.:

Այս եկեղեցիին շէնքը գրեթէ նման է Գահիրեի Լուսաւորչական Հայոց Պէյն-էլ-Սուրէյի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին, աւագ խորան մը, աջ եւ ձախ փոքր խորաններ, եկեղեցիին մայր դրան վերեւ շորս սիւներու վրայ կը հանգչի կամանց վերնատունը, ուր մասնաւոր սանդուխով կ'ելլուի:

Եկեղեցիին երկայնութիւնն է 25 մէթր, լայնութիւնը 12 մէթր. իսկ բարձրութիւնը 18 մէթր: Սահփան Վարդապետ Անուանեանի փոխանորդութեան օրով, 1861ին երկրաշարժէն փրկուած ըլլալով, անմիջապէս կը նորոգուի շնորհիւ բարեսէր Տիկին Սուսան Տաութի 1,000 ոսկիի նուիրատուութեամբ, ինչպէս նաեւ կը նորոգուի 1934-1935ին: Եկեղեցւոյ դռան մէջ կը գտնուին ստորեւ նշանակուած եկեղեցականներու անիւններուն տապանաքարերը:

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Ր

Տեառն Պողոսի Աբաբեան

Կարճեցւոյ առաջին հայ
Ուղղափառ Արքեպիսկոպոսի
Աղեփանդիոյ եւ Եգիպտոսի
Որ եօրանասուն եւ հինգ
Ամաց հասակի հանգեալ
Ի Տէր եւ քաղուեցաւ
Ի մեջ ի աստ ի դասի 1866 Յունվ 2:

Ա Ս Տ

Ի արքայաւոր շիրմի
Մարմին ապականաց
Գեր. Տեառն Բառնարայ
Ագշէհիրլիեան որ ձեռնադրուեցաւ
Եպս. Աղեքսանդրիոյ Եգիպտոսի
Ի 16 Մայիս 1886:

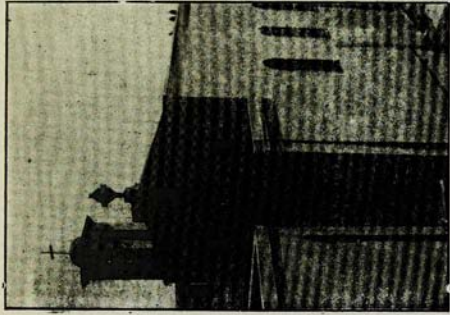
Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Գերերջ. Տէր Պողոս Պետրոս ԺԲ. Սապաղեան
Կաթ. Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ
Եմ. ի Հալեպ 2 Փետր. 1836
Վախճ. ի Գանիրէ 7 Յունիս 1915:

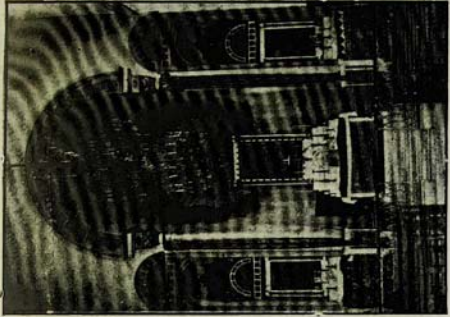
Ա Ս Տ Հ Ա Ն Գ Զ Ի

Յովան Եպիսկ. Գուգեան
Եմ. ի Մամպուլա-Մէրաին 1874
Վախճ. ի Գահիրէ 1933:

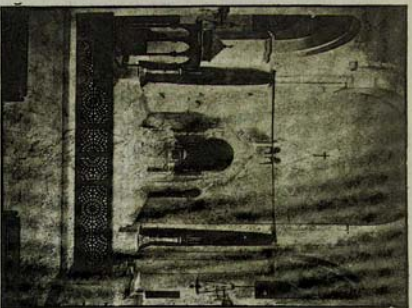
1885 Թուականներուն Գահիրէի Շուպրա թաղին մէջ, բաւական թիւով հայ կաթողիկէ ընտանիքներ բնակութիւն հաստատած էին. Գեր. Բ. Եպիսկ. Ագշէհիրլիեան կրօնատէր անձի մը բարեկամեցողութենէն օգտուելով, յիշեալին բնակարանին մէջ մասնաբաժին մը վերածելով մատուռի և անհրաժեշտ առարկաները գնելով 1886 Նոյեմ. 21ին կ'սկէ. բայց եպիսկոպոսին այս կարգադրութիւնը և ֆանքերը տեւական չեն ըլլար, որովհետեւ թաղին հայ կաթողիկէ ընտանիքներէն շատեր արաբախօս ըլլալով կը նախընտրէին Մելքիթաց և Մարոնացի եկեղեցի-

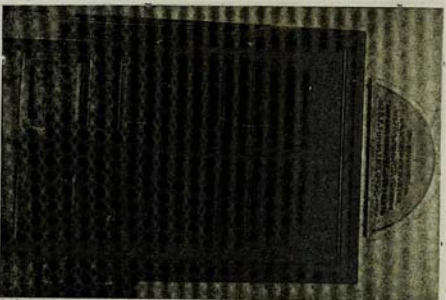
Գաթիկէի զաքրոյնէ Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին Աւագ Խղանք

Ա՛ԽՈՒՄԸ Ա՛. Ա՛ՍՈՒՄԻՍԻ՛Ն Ե՛ԼԻԿԵՅԻ՛Ն Ա՛ՍՈՒՄԻ՛Ն

Ա՛. ԳԵՂՈՐ Լ՛ՈՒԱՄՈՐԻ՛Ն Ե՛ԼԻԿԵՅԻ՛Ն Ա՛ՍՈՒՄԻ՛Ն

ները երթալ, վերադրեալ պատճառով եկեղեցին կը փակուի 1888 թուականին և շէնքը կը վերագործուի սեփականատէրոջ: (Տես «Պատմ. նգիպոսի հայ կարողիկէ եկեղեցւոյ», գրեց Ս. Սպիւկ. Դաւիթեան, Գանիրէ 1914 կշ 47):

ԱՒԵՏՈՒՄԸ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱՆԱՆԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Յովհաննէս Սպս. Գուգեան նկատելով թէ Տարպ-էլ-Կինինէ թաղը գտնուող Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին իր երբեմնի փայլը կորսնցուցած է թաղին հայ կաթողիկէ ընտանիքներու հեռանալուն պատճառաւ, գաղափարը կ'ունենայ հայ կաթողիկէ հասարակութիւնը տեսել աւելի մեծ եկեղեցիով մը, Գահիրէի կեդրոնական թաղերէն մէկուն մէջ: Իր փափաքը կ'իրականանայ Տ. Կարապետ Պէյ Մաթոսեանի առատաձեռն նուիրատուութեամբ, որով կը կառուցուի հայկական սեով եկեղեցի մը և կից երկյարկանի շէնք մը իբր եպիսկոպոսատուն և Առաջնորդարան, Սոյիման Փաշա հրապարակին մօտ, Շարա Կամա-Շէրքէզ փողոցին վրայ, հարտարապետութեամբ Տ. Կարա Պալեանի: Եկեղեցւոյ հիմնարկութիւնը տեղի կ'ունենայ 1:25 Մարտ 22ին, և այս առթիւ հիմնուին ներքեւ կը զետեղուի հետեւեալ յիշատակարանը.

«Սկիզբն հիմնադրութեան ճանաբիս, որ յանուն Աւետիքն Տիրաւոր Կուսին Մարիամու, եղիւ յաւուր Կիւրակիի ի 22 ֆան եւ երկու ամսեանն Մարտի, յաւիտ 1925, նազար ինն հարիւր քսան եւ հինգ, եւ ի քուին Հայոց 1827, ի շրջորդ ամի ֆանանայապետութեան Ս. Պապին մերոյ Պրոսի ԺԱ.ի, ի կարողիկոսութեան Տեառն մերոյ Պողոսի-Պեդրոսի ԺԳ. Պաշիարքին եւ ի շորեֆասներորդ ամի Հայրապետութեան Տեառն Յովհաննէս Գուգեան Եպիսկոպոսի վինակիս Աղեֆանդիոյ Նգիպոսի, որ է միաբանութենէն վանաց Զմեառու ի Լիբանան եւ յաւուրս բազաւորութեան Ֆուաի առաջնոյ Վեհափառ Արեայի Նգիպոսի:

Կառուցաւ եկեղեցիս այս հոյակապ եւ կից նմին Եպիսկոպոսատունս արդեամբ եւ ծախիւ մեծի բարեբաբի ազգիս Կաթապետի որդւոյն Յակոբայ Մարոսեանի, ի վերս՝ սեփական երկրի նորին, զոր աղեկամի առատաձեռնութեամբ պարգեւեաց նա զեկեղեցին եւ զերկիրն կարողիկէ ազգիս մերոյ Նգիպոսի ի յիշատակ անմոռաց:

Հաճախապէս շինուածոյս եղիւ Տիար Կարա Պալեան հոյազգաւ եւ երեւելի արուեսիւ, որ զճրագիրն եկեղեցւոյս հաճախա-

պէս յօրինեաց ի ձեւ եւ յօրինակ եկեղեցւոյ մայրաֆաղափ Անույ հայոց մեծաց, եւ գործ շինութեանն յանձն եղիւ ակաճաւոր շին-ւածապետի Լեւոնի Ռօլէն Պելիքեացոյ: Կոթարուեցաւ շինութիւն հիմնարկութեան ճանախս մեծաւ հանդիսի ի ներկայութեան մեծաւմեծաց Ազգիս մերոյ եւ խուռն բազմութեան ժողովուրդեան հաւասարելոյ միտոյ եւ օտարաց: Տէր Աստուած ամենակալ նեղցեալ առաջապէս զօնորհս իւր ի վերայ բազմեալսն բարեբարին մերոյ Կարապետի Մարոսեան եւ նորին աստուածավախ գերդասանի, վարձս բարեաց պարգեւեաց նոցա աս, եւ ի հանդերձելումն անբառամ պսակաց արժանի արասցէ Տերամբ մերով Յիսուսի Քրիստոսի եւ բարեխօսութեամբ Տիրամօր Կուսին Մարիամու Ամեն: Նպիսկոպոս Կարողիկէ Հայոց Նդիպօսոյ

Յովհ. Վ. Գուգեան

Վասն բարեբարի

Կղերական-գաս

Ճարտարապետ

Բարսեղ Վրդ. Գալինճեան

Ազգային ժողով

Վարդան Վրդ. Պաշկեան

Շինուածութեան

Միջոյն-Վրդ. Միրզէպեան

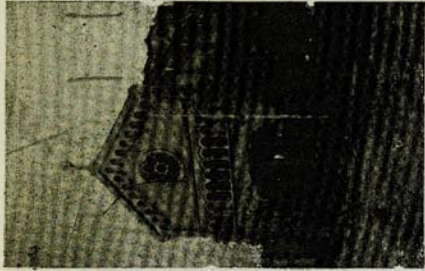
Ժողովուրդք

Եկեղեցիին օծուած կը կատարուի յետ աւարտման 1926ին եւ եկեղեցիին մայր դրան աջ եւ ձախ կողմերը կ'ազուցուին մարմարեայ տախտակներու վրայ հետեւեալ յիշատակարան-արձանագրութիւնը, ի յարգանս բարեբարին.

Վկառուցաւ ճանախս այս, ի յիշատակ անմոռաց Յանուկ Աւետեան. միտոյ Կուսին Մարիամու, արդեամբք եւ ծախիւք մեծի Բարեբարի Վսեմօտուք Ասպետի, Տիար Կարապետ Մարոսեան, յամին 1925-1926 ի թուին Հայոց ՌՅՀՆ. Տէր Աստուած վարձս բարեաց պարգեւեաց նմա:

ՀԵՂԻՈՊՈՂԻՍԻ ՀԱՅ-ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հելիոպոլիսի հայ կաթողիկէ համայնքը, տարիներու ընթացքին կը բազմանար եւ չունենայով աղօթալոյս, կը յանախէր լատինաց եկեղեցիին կամ Գահիրէի հայ-կաթողիկէ եկեղեցիները: Գահիրէի հեռաւորութիւնը Հելիոպոլիսէն, մեծագոյն պատճառներէն էր որ ժողովուրդէն չատեր, չկարենային մասնակցիլ կրօնական արարողութեանց, ուստի Հելիոպոլիսոյ մէջ եկեղեցիի մը գոյութիւնը օրուան հարց էր: Այս պակասը լրացընելու ազնուութիւնը կը ստանձնէր Տիկին Կատարինէ Աննա Լիմօնճէլիի (ծնեալ Եսաղուպ Արթին Փաշա) հոգալով եկեղեցւոյ

Հելիոպոլսոյ Կաթողիկէ Հայոց Սրբուհի Քերեզա
Մամուկ Յիսուսի Նկերեցիին շէնքը

Հելիոպոլսոյ Կաթողիկէ Հայոց Սրբուհի Քերեզա
Մամուկ Յիսուսի Նկերեցիին Խորանը

ԽԱՆԻՔ ՓԱՏԱ ԽԱՅԵԱՔ (1874-1922)

շէնքին շինութեան ծախքին գլխաւոր մէկ մասը և պահող գումարը կը արամադրուէր Գահիրէի Հայ-Կաթողիկէ Առաջնորդարանի եկամուտներէն դոյաջած գումարներով: Եկեղեցիին հիմնադրարը կը զետեղուին 1931 Յունվար 7ին, կնքահարք ունենալով հետեւեալ կաթողիկէ հայ անձնաւորութիւնները.

Պարոններ. — Անթոն Զամառեան, Աւետիս Սազալ, Բիւր Կիւղէյ, Բաղդալ Արքանեան Պէյ, Կրէկուար Ֆարահեան Պէյ, Բամիլ Պէյ Մըսաւար, Միշէյ Վանիս Պէյ, Լեւոն Փափազեան, Յովսէփ Պաթմանեան, Նէկիպ Սապազ, Բոնսթանթին Թապազ, Հրանդ Գալճի, Նասրի Օհան:

Եկեղեցիին կառուցումը կ'աւարտի 1932 Փետրվար 7ին և կը կոչուի Սրբուհի Թերեզիա Մանուկ Յիսուսի. կը դառնուի Շարա Թաշիտի և Շարա Ասիութի անկիւնը: Եկեղեցւոյ ճարտարպետն է Տիար Կարօ Պալեան, իսկ շինութեան յանձնառու Տիար Յակոբ Յովհաննէսեան: Տաճարին հիմնադրութեան պահուն հիմնադրարէն մէկուն ներքեւ կը զետեղուի ստորեւ նշանակուած յիշատակարանը.

Արձանագիւր

«Յանուն Ամենակալի Աստուծոյ Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, սկիզբն հիմնադրութեան եկեղեցւոյս, որ յանուն Սրբուհւոյ Թերեզիայ Մանկան Յիսուսի, եղեւ յաւուրն Հիմնադրարոյ որ ի հնգեասանն ամսեան Յունվարի յամի (1931) հազար ինն հարիւր երեսուն եւ մի եւ ի բուին Հայոց ՌՅԶ ի ճասնեցորդ ամի քանոնայապետութեան Ս. Պապին մերոյ Պիոսի ԺԱ. եւ ի կարողիկոսութեան Տեառն մերոյ Պօլոսի-Պետրոսի ԺԳ. Պատրիարքին եւ ի քանոնարդ ամի ճարպետութեան Տեառն մերոյ Յովհաննէս Գուգեան Սպիտկոպոսի վիճակիս Աղեփանդիոյ Սգիպոսի, որ ի միաբանութենէ վանուց Փոլսոյն Կուսին Զմմառա ի Լիբանան, եւ յաւուրս քաղաւորութեան Ֆուա Ա. Վեհափառ Արքայի Սգիպոսի, կառուցաւ եկեղեցիս այս եւ կից նման բնակարան քանոնայից ի քաղա'ին Հելլոպոլսոյ, Նոր Սգիպոսի, մասամբ ինչ նուիրատուութեամբ բարեբաւաց ազգայնոց մերոց Սգիպոսի եւ մնացեալն հայրայրեցաւ յեկամութից վիճակիս:

Ճարտարապետ եղեւ օրնուածոյն Տիար Կարօ Պալեան, ճայ ազգաւ եւ ականաւոր արուեստի, եւ զորո՞ծ օրնութեան կասարեաց հայազգի քաջ օրնուածապետն Տիար Յակովբ Յովհաննէսեան, եւ յաւուրս յայսմիկ Կիւրակէի ի հնգեասան ամսեանն Փետրվարի 1931 ամին կասարուցաւ օրնութիւն վեհասան հիմնադրանցն քանոնիս հանդիսի մեծաւ, ի ներկայութեան մեծամեծաց Ազգիս մերոյ ուղղափառի եւ խուսն բազմութեան հաւատացելոց մերոց եւ օտարաց: Տե՛ր Աստուած Ամենակալ հեղցե առասապէս ըզ-

գուռը կը լուսաւորէին, եւ կողմնակի դէմ առ դէմ կրկին լուսամուկներ երկարեայ վանդակներով պահպանուած էին: Եւեմբր նաքառապետական մասնաւոր ձեւ մը շուներ, եւ օտա պարզ երաւանց սերելերի: Աւագ խորանը հաստատուած եր հիւսիսային արեւմտեան կողմը՝ առջեւը ունէր փոքրիկ դաս մը, իսկ կողմնակի դասէն դուրս, ունէր մէկ կողմը մկրտարան, իսկ միւս կողմը լուսն Աստուածածնի խորան, որուն գեղեցիկ արձանը ներկրուած եր Բրիտանացի Յարութիւն անուն ազնիւ անձնէն: (Տես «Պատմական Տեսութիւն Նպիտոսոսի Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ» էջ 61, Գահիրէ 1914):

Այս եկեղեցին Աղեքսանդրիոյ Կաթողիկէ հայոց թուական անման առթիւ անհրաժեշտ կը նկատուի ընդարձակել ըստ ըստ ճարտարապետներու կարծիքին շէնքին վրայ փոփոխութիւն անկարելի ըլլալով, կը ստիպուին մատուաւ քանդել 1894ին եւ տեղը աւելի մեծ եւ վայելուչ եկեղեցի մը կը կառուցանեն, նըւիրատուութեամբ եւ ծախքով հայազգի Խալիլ Փաշա Խոյաթի, որ այս շինութեան համար կը տրամադրէ 35,000 ֆրանք: Եկեղեցիին օծումը կը կատարուի 1895 Մարտ 24ին, ձեռամբ Գեորգի: Ագլէնիքիեան Նպիտոսոսի, եւ կը նուիրուի յանուն Անարատ Յղութեան Ս. Աստուածածնի:

Եկեղեցին կը զարդարէ նուիրատուին հղարարը Նասրի Պէյ Խոյաթ, արամադրելով Զահեր եւ մետաղեայ արծաթազօծ աշտանակներ:

Բարերարին հոգւոյն համար ամէն տարի Նոյեմբերի առաջին կիրակին հոգեհանգստեան պաշտամունք տեղի կ'ունենայ: Նորաշէն եկեղեցին կառուցուած է նախկին մատարան տեղը, գրեթէ ունի նոյն գիւղը, տաճարին դուռը փոխանակ փողոցի, գաւիթի մը վրայ կը նայի: Եկեղեցիին երկայնութիւնն է 20 մէթր, լայնութիւնը 10 մէթր, բարձրութիւնը 13 մէթր:

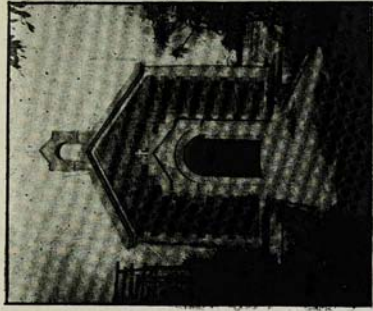
Աւագ խորանը շինուած է սպիտակ մարմարէ, քովերը ունենալով աջակողմեան եւ ձախակողմեան փոքր խորաններ: Նպիտոսոսական գահը դասին աջ կողմն է իսկ մկրտարանը կը գտնուի աւագ խորանին ետեւի մասը: Աւագ խորանին վերեւ կը գտնուի Ս. Աստուածածնայ իւղաներկ նկար մը, նուիրուած Յովսէփի Պէյ Զրաքեանէ 1890ին. աջակողմեան եւ ձախակողմեան խորանները նուիրուած են Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ Ս. Յովսէփի. եկեղեցիին վերնատան մէջ կը գտնուի իւղաներկ նկար մը հետեւեալ արձանադրութեամբ. «Նուիրուած Օր, Աճաւ Նրաւե, Ալեքսանդրիոյ հայ կաթողիկէ եկեղեցիին 1900»: Տաճարին մայր դրան աջ եւ ձախ կողմերը սպիտակ մարմարի վրայ

քանդակուած յիշատակարան արձանադրութիւնը կը տեսնուի հայերէն և արաբերէն լեզուներով, տաւառիկ հայերէն յիշատակարանին արձանադրութիւնը. «Տաճարս Սուրբ Կառուցաւ եւ օծաւ ի 24 Մարտի 1895 թուաբերութեան Փրկչի յամի եօրեւեալաներոգի Բանաստեղծութեան Լեւոնի ԺԳ. Ս. Պապին ի շորեհասաներոգի ի պատիւարութեան Սեփանոսի Պետրոսի Ժ. Ազարեան Կարողիկոսի Կիլիկիոյ եւ յիմներոգի եպիսկոպոսութեան Տեառն Բառնարաս Ազեմիլիքեան վիճակաւորին Աղեփանդիոյ ի փառս միոյն Առաւօտոյ եւ ի պատիւ Ամարաս Կոյսին»։ Եկեղեցիին բարերարներուն նուիրուած հետեւեալը կը կարդացուի. «Ամհոռաց կայցէ յիշատակ հայկազն եղբարց հարազատաց Խալիլ Փառայի եւ Նասրի Պէյ Խայարի ուր ոչ խնայեալ ի զանձ երկրաւորս ակնկալութեամբ երկնաւորացն, կառուցին ի հիմանց ծախիւք իւրեանց զտաճարս սուրբ յանուն Ամարաս Յուրեան Տիրամօր Կոյսին, որոց ի փոխան երախտեաց մատուցի յաւերժ ամբոս ամէ յեկեղեցոյս առաջնում Կիւրակէի Նոյեմբերի ձայնաւոր պապարապ պաշտօնի հանդերձ վասն կենդանեաց եւ ճշգրեցելոց ազնուազարմ գերդաստանի ճոցին»։

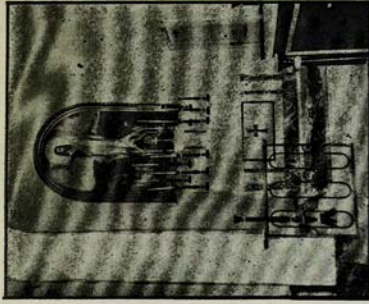
Աղեքսանդրիոյ Անարատ Յղութեան Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին կից կը բարձրանայ Կաթողիկէ հայոց Առաջնորդարանը, կառուցուած 1890ին, չորս յարկանք չէնք մը, առաջին յարկարածինը յատկացուած է Առաջնորդարանի և քանանայ հայերու բնակութեան և միւս յարկարածինները վարձու աւերուած են ընտանիքներու ։

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

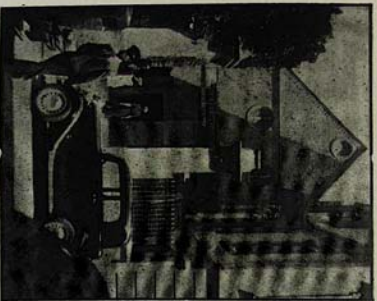
Աղեքսանդրիոյ Կաթողիկէ հայերը հինէն ի վեր իրենց նշնջեցեալները կը թաղէին լատիններու գերեզմանատունը, ի Պապ Շարքի Գեր. Ագլէ-հիլիեան Եպիսկոպոսը կը փափաքէր Կաթողիկէ հայ դպրութեան օժտել գերեզմանատան նորամասով մը, սակայն իր Գանձերը այս ուղղութեամբ ի գերեւ ելան ։ Իր յաջորդը, Գերապոս Գողոս Եպիսկ. Սապպաղեան, կառավարութեան խնդրողի մը կը մատուցանէ, որպէսզի յարմար գետին մը տրուի իր գերեզմանատուն ։ Շատ դժուարութիւններ յետոյ Աղեքսանդրիոյ Քաղաքապետութիւնը կը արամադրէ խոտացուած հողամասը 1898ին և պաշտօնական կալուածողի մը կը տրուի պետութեան 1899ի Յունվար 6 թուականով, հայ Կաթողիկէ համայնքին անունով ։ Գերեզմանատունը մօտաւորապէս 5,000 քառ. մէթր տարածութեամբ անհարթ աւազարդուր-

Աղեֆանդրիոյ Կաթողիկէ Հայոց
Ս. Յարութիւն Մատուռ

Աղեֆանդրիոյ Ս. Յարութիւն Մատան եօրանը

Աղեբանդիոյ Կաթոլիկ Հայոց
«Անտառ» Յդուքանոց Ինկերեցին

Աղեբանդիոյ Կաթոլիկ Հայոց
«Անտառ» Յդուքանոց Եկեղեցւոյ Առաջ Խորանը

ներով գետին մըն էր, Գոսպ Շարքի կոչուած գերեզմանատու-
ներու թաղամասին մէջ, Շաթպիի ծովեզերքէն գէպի հարաւ:
Մեծ աշխատանք և ծախք կը պահանջէր աւազաբլուրները յար-
դարելու գործը: Գեր. Սապազեան Եպիսկոպոսի շնորհիւ և ժո-
ղովուդին նիւթական օժանդակութեամբ բաւոր աշխատանք-
ները կը կատարուին և գերեզմանատան պաշտօնական բացման
հանդէսը տեղի կ'ունենայ 1905 Փետրվար 19ին, նախագահու-
թեամբ Գեր. Սերովբէ Եպիսկոպոս Դաւիթեանի: Գերեզմանա-
տունը տարիներու ընթացքին ծաղկազարդուած և կանոնաւոր
թաղամասերու բաժնուած ու շրջապատուած է բարձր պատերով:
1925ին Յովհաննէս Պէյ Մաթոսեանի ծախքով գերեզմանատան
կեդրոնը կը կառուցուի մօտուռ մը, յանուն Ս. Յարութեան:
Մօտորան ճակատը զետեղուած է հետեւեալ յիշատակարան տը-
նանագրութիւնը.

«Կառուցաւ Տանաթս այս ծախիւք եւ առաջածեցնուրեամբ
վսեմաօւլ բարեբաքից Յովհաննէս Պէյ Մարոսեանի յաւի Տն. 1926»:

Ստորեւ կը նշանակենք գերեզմանատան մէջ գտնուող դամ-
բարաններուն վրայ քանդակուած գերդաստաններուն անուն-
ները.

Մաթոսեան ընտանիք, Խաչերեան ընտանիք, Փէմբէճեան
ընտանիք, Գոտուրեան ընտանիք, Մամաճանեան ընտանիք, Գը-
րուպալեան ընտանիք, Գլըճեան ընտանիք, Ամպարեան ընտա-
նիք, Հալէպլիեան ընտանիք, Օհաննէս Մաթոսեան, Տիգրան
Ալան, Վերգին Քիրիշ, Արամ Գարաիաշ, Էլմաս ընտանիք,
Նահապետ ընտանիք, Ղուկաս ընտանիք, Ճանճի ընտանիք, Շա-
մի ընտանիք, Քարաթի ընտանիք, Մաթրաքի ընտանիք, Ազուզ
ընտանիք, Հատատ ընտանիք, Խայաթ ընտանիք:

Ազեքսանդրիոյ տրուարձաններէն, Շուցի մէջ, Անուրատ
Յզութեան Քոյրերու վարժարանին սենեակներէն մէկը մօտուռ-
ուի վերածուած ըլլալով, այցելու քահանայի մը ներկայու-
թեամբ կը կատարուի եկեղեցական պաշտամունք:

1937ին Ազեքսանդրիոյ Քան տը Սէզար թաղին մէջ հոր կը
հաստատուի Մխիթարեան վարժարանը, վարժարանի սենեակ-
ներէն մին կը վերածուի զօքր մօտուռի, ուր Ս. Գառարազ
կը մօտուցուի, հայկական երգեցողութեամբ և աշակերաններու
ներկայութեամբ. մանաւանդ կիրակի օրերը, մօտակոյ թա-
ղերէն հայ և օտարազգի հաւատացեալներու ներկայութիւնը
երբեմն ստուար թիւով կը նշմարուի:

ԵԴԻՊՏՈՍԻ ԹԵՄԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԸ

Նգիպտոսի հայ կաթողիկէ եպիսկոպոսական վիճակին մէջ պաշտօնավարող Առաջնորդներու ժամանակագրական ցանկին հետ մէկտեղ կուտանք իւրաքանչիւրին կենսագրութիւնը, որքան որ կարելիութիւն ունեցած ենք ստանալ:

Ահաւասիկ այդ ցանկը.

Առաջնորդ Սեփան Վարդապետ Ալլազեան 1820—1837:

» Պետրոս Վրդ. Անարովեան 1837—1841:

» Պօղոս Վրդ. Աբրահեան 1849—1866:

Փոխանորդ Սեփան Վրդ. Անուանեան 1866—1870:

» Սերովբէ Սպիս. Դաւիթեան 1874—1879:

Առաջնորդ Աւետիս Վրդ. Թուրքեան 1880—1882:

» Բաղնաբաս Սպիս. Ագոհնիւրիեան 1886—1898:

» Պօղոս Սպիսկ. Սապապղեան 1901—1904:

» Սերովբէ Սպիս. Դաւիթեան 1904—1908:

» Պետրոս Սպիսկ. Դոյունեան 1908—1911:

Փոխանորդ Դաբիէլ Վրդ. Դասպարեան 1911—1913:

Առաջնորդ Յովնան Սպիսկ. Դուզեան 1913—1933:

» Յակոբ Արքեպ. Նեսիմեան 1933էն սկսեալ:

ՊՕՂՈՍ ԵՊԻՍ. ԱԲԹԱՐԵԱՆ

(1791—1886)

Բարսեղ վրդ. Աթարեան ծնած է Կարին 1791 թուականին. իր ուսումը կը ստանայ Զմեռուի վանքին կղերանոցը: 1841ին Նգիպտոսի կաթողիկէ հայոց առաջնորդական պաշտօնին կը կոչուի Յակոբ Զօրասեան Կաթողիկոսի կողմէ: Իր նախորդին, հանգ. Պետրոս վրդ. Ահարոնեանի կողմէ եկեղեցին շինութեան առթիւ գոյացած պարտքը վճարելու համար, 1842ին, ժողովրդային հանգամանակութեամբ և Արթին Պէյ Զրաքեանի և Աւատրիոյ հիւպատոսին կողմէ արամադրուած գումարներով եկեղեցին պահաքէ կ'ազատէ: 1843ին հին Նգիպտոսի կաթողիկէ հայոց գերեզմանատան մէջ գանուռող Ս. Աստուածածին եկեղեցին կործանած բլլալով, կը նորոգէ: 1849 Օգոստոս 26ին Զմեռուի վանքին մէջ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Դրիգոր-Պետրոս Ը. Կաթողիկոսէն և կը կոչուի Պօղոս: 1849ի վերջերը Դրիգոր-Պետրոս Ը. Կաթողիկոսի կարգադրութեամբ, մասնաւոր առաքելութիւններով կ'երթայ Աստանա քաղաքը, ուր կը մնայ

մինչև 1850ի վերջը, 1851ին կը վերադառնայ իր վիճակը Եգիպտոս և կը պաշտօնավարէ մինչև իր մահը, որ տեղի կ'ունենայ 1886 Յունիս 2ին: Իր մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Տարպ-էլ-Կիցիցէ թաղին կաթողիկէ հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին գաւիթը, ու վերջէն, 1902ին, ասկերոսիքը կը փոխադրուի նոր եկեղեցւոյ դասին մէջ, ինչպէս տեսնուեցաւ վերը (էջ 260):

ՍԵՐՈՎՐԷ ԵՊՍ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ (1829—1921)

Սերովրէ Եպս. Դաւիթեան ծնած է Թուրքիոյ Թոքաթ քաղաքը 1829 թուականին: Փոքր տարիքէն կ'ուղարկուի կաթողիկէ հայոց Զմմառի վանքին կղերանոցը, ուր կը ստանայ իր ուսումը, յետոյ կը մեկնի Զոռմ, հետեւելու համար Աստուածաբանութեան ու կը յաճախէ Ռօթահանտայի դպրոցը, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1854ին: Կը վերադառնայ Զմմառի վանքը և 14 Ապրիլ 1854ին կը ձեռնադրուի քահանայ, Գրիգոր ԺԴ. Պետրոս Ը. Տէր Աստուածասուրբեան կաթողիկոսէն: 1855 թուականին, Երուսաղէմի լատիններու Պատրիարք Պրաքօի խնդրանքին վրայ կը մեկնի Երուսաղէմ, և կը ստանձնէ վերոյիշեալ պատրիարքարանի փոխանորդի պաշտօնը 10 տարիներ: Սերովրէ Եպս.ի կատարած աշխատութեանց շնորհիւ կը կառուցուի Պէյթ Ճէլա քաղաքէն պատրիարքարանը, եկեղեցին և կղերանոցը: Իր շարունակական հետապնդումներուն պատճառաւ կը գնուի Երուսաղէմի կաթողիկէ հայոց այժմու վանքին գետինը: 1865 թուականին կը հրաւիրուի Զմմառի վանքը և Գրիգոր ԺԴ. Պետրոս Ը. կաթողիկոսէն կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս: 1870ին մասնաւոր տառաքելութեամբ կը մեկնի Սեդոկիա: 1874ին կը փոխադրուի Եգիպտոս և կը կարգուի Առաջնորդական Փոխանորդ, պաշտօնավարելով մինչև 1879 թուականին վերջը: 1886ին կաթողիկոսին վախճանումով կ'ընտրուի կաթողիկոսական Տեղապահ: 1904 թուականէն մինչև 1908 կըրկին Եգիպտոսի հայ կաթողիկէ Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօնը կը վարէ: Իր Առաջնորդական Փոխանորդութեան շրջանին, աշակցութեամբ Բիւզանդ Մասրաֆի և Տիբան Փիլիպոսեանի, կրցած է 1925 Նոյեմ. 18 թուակիր նախարարական հրամանագրով վաւերացնել տալ Եգիպտոսի հայ-կաթողիկէ Աղգային Ժողովին ներքին կանոնադրը, իբր քրիստոնեայ համայնք: Իր հեղինակութիւնն է Պատմական ԵԿԵՆՈՒՄ Եգիպտոսի հայ

կարողիկե եկեղեցւոյ անուն դիրքը, Կը վախճանի Գահիրէ 19-21 Օգոստոս 28ին և մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի հայ կաթողիկէ գերեզմանատան Ս. Յարութիւն մատրան ներքեւը գանձուղ Զրաքեան դամբարանին կից եկեղեցականներու յատուկ շիրմին մէջ:

ՐԱՌՆԱՐԱՍ ԵՊՍ. ԱԳՇԷԷԶԻՐԼԻԵԱՆ
(1837—1898)

Րառնարաս Եպս. Ագշէհիրլիեան ծնած է Պոլիս 1837 թը-
ւականին. իր նախնական կրթութիւնը ծննդավայրին մէջ ըս-
տացած է, յետոյ զրկուած Հոսմի Բորակաւաայի զպրոցը, ո-
րուն շրջանը աւարտած է 1878ին, 1879ին կը ձեռնադրուի քա-
հանայ և վերադառնալով Պոլիս կը պաշտօնավարէ մինչեւ 18-
85, 1886 Մայիս 16ին կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս, Ազարեան
Ստեփաննոս կաթողիկոսէ, և 1886 Յունիսին կուգայ Եդիպ-
տոս, ստանձնելու համար հայ կաթողիկէ հայոց Առաջնորդի
պաշտօնը: 1886 Նոյեմ. 21ին, Գահիրէի Շուպրա թաղին մէջ
կրօնատէր տղգայինի մը արամադրած շէնքին յարկերէն մին
մատուռի կը վերածէ, նկատի առնելով հայ կաթողիկէ շատ մը
ընտանիքներուն նոյն թաղին մէջ բնակութիւն հաստատած ըլ-
լալը: Այս մատրան մէջ կրօնական պաշտամունքները կը շա-
րունակուին մինչեւ 1888 թուականին վերջերը: 1889 Յունի-
սին Րառնարաս Եպս. պետութեան խնդրադիր մը կուտայ, Ա-
ղեքսանդրիոյ ծովեզերքին մօտ գետնի մը գնման համար: Շը-
նորհիւ Սադուպ Արթին Փաշայի, հողամասը նպաստուոր գի-
նով կը ստացուի կառավարութենէն: Այս գետնին վրայ 1890-
ին կը կառուցուի Աղեքսանդրիոյ հին Ս. Աստուածածին եկե-
ղեցին, նուիրատուութեամբ Սադուպ Արթին Փաշայի և Հաւա-
տոյ Տարածման Ժողովի կողմէ արամադրուած գումարներով:
Կը շինէ նաեւ եկեղեցիին կից Առաջնորդարանի Ա. և Բ. յար-
կերը: 1889 թուականին Ագշէհիրլիեան Եպս. նորոգել կուտայ
Գահիրէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին իւղաներկ նկար-
ները: Աղեքսանդրիոյ իւրակերտ հին Ս. Աստուածածին եկեղե-
ցին փոքր ըլլալով, կը ստիպուի 1894ին քանդել և տեղը ա-
ւելի ընդարձակ եկեղեցի մը կառուցանել: Նուիրատուութեամբ
Խալիլ Փաշա Խայաթի, Եկեղեցիին օծումը կը կատարուի 1895
Մարտ 24ին Րառնարաս Եպս.ի ձեռամբ: Կը վախճանի 1898
Մայիս 16ին Գահիրէի մէջ, 61 տարեկանին և մարմինը առ-

մամուլէս կը թաղուի Տարպէլ-կիճինէ թաղի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին դաւիթը, ուրկէ 1902ին աճիւնները կը փոխադրուին եկեղեցին դասը, մասնաւոր եպիսկոպոսական դամբարանին մէջ:

ՊՕՂՈՍ ԵՊԻՍ. ՍԱՊՊԱՂԵԱՆ

(1836—1915)

Պօղոս Եպիս. Սապպաղեան ծնած է Հալէպ քաղաքը 1836 փետրվար 2ին, իր նախնական կրթութիւնը ծննդավայրին մէջ ստանալէ յետոյ իր ուսումը կը շարունակէ Զմմառի վանքին Ընծայարանին մէջ:

1857 Ապրիլ 5ին կը ձեռնադրուի քահանայ և կ'անդամակցի Զմմառի վանքի միաբանութեան: Ժամանակ մը Հալէպի կաթողիկէ հայոց ժողովրդապետի պաշտօնին կը կոչուի: 1901 Նոյեմ. 10ին Կ. Պոլսոյ մէջ կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս Ագիպատոսի կաթողիկէ հայոց: 1901 Դեկտ. 30ին Պօղոս Եպս. կուգայ Աղեքսանդրիա, ստանձնելու համար Առաջնորդական պաշտօնը: Սապպաղեան Եպիսկոպոս իր պաշտօնավարութեան շրջանին, Աղեքսանդրիոյ Առաջնորդարանին վրայ երբորդ յարկ մը եւս կը կառուցանէ և ծովեզրին մօտ տուն մը կը շինէ և դեռին մը կը գնէ, իր կողմէ անդամակալած և Յաթալլա: Նաամանի մառանգութենէն ստացած գումարներով: Պօղոս Եպս. Աղեքսանդրիոյ մէջ կաթողիկէ հայոց գերեզմանատուն մը ապահովելու համար, խնդրողով մը կը գիտէ կառավարութեան և կը օրհնայ ստանալ 5 հազար քառ. մէթր տարածութեամբ դեռին մը Շաթալի ծովափին մօտերը, գերեզմանատանց թաղին մէջ, որուն բացումը կը կատարուի իր բացակայութեան, Նախագահութեամբ Սերովբէ Եպս. Դուրիթեանի 1903 փետրվար 19ին: Սապպաղեան Եպս. 1904 Եւլիի մէջ կը հրաւիրուի Պոլիս, մասնակցելու համար Եպիսկոպոսական Ժողովին որ կաթողիկոսի յաջորդը պիտի ընտրէր: Պոլսոյ, Բերայի Աթոռանիստ Ս. Աստուածածին եկեղեցին մէջ, 1904 Օգոստ. 4ին գումարուած Եպիսկոպոսական Ժողովը զինքը կաթողիկոս կ'ընտրէ Տանն Կիլիկիոյ, կոչելով Պօղոս-Պետրոս Ժ. Իր կաթողիկոսական պաշտօնը կը հաստատուի 1904 Նոյեմ. 14ին Հռոմի Պիոս Ժ. Քահանայապետէն: Պաշտօնավարութեան շրջանին իր ծախքով կը կառուցանէ Զմմառի վանքին դահլիճը և Զմմառի միաբանութեան կանոնադրութիւնը և ռմբլոն Օրհնէլքոյի վերջոսին ապագրութեան ծախքերը ինք կը հագայ: Անկեանո-

ցին եկամուտ ապահովելու համար, Ս. Յակոբի կալուածներուն վրայ շինել կուտայ հասութարեր շէնքեր: Ան կաթողիկոսական պաշտօնէն կը հրաժարի 1909 Հոկտ. 22ին և 1912 թուականին կը վերադառնայ Լեզիպոսս: Ան կը վախճանի Գահիրէի մէջ 1915 Յուլիս 7ին և մարմինը կ'ամփոփուի Տարպէլ-Կինինէ թաղին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին դասը, որուն վրայ կը կարգացուին հետեւեալ տղերքը.

Աս հանգչի Դերերջ. Տէր-Պօղոս Պետրոս ԺԲ. Սապապեան, Կար.-Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ, ծն. ի Հալեպ 2 Փետր. 1836, վախճ. ի Դամիրե 7 Յուլիս 1915:

ՊԵՏՐՈՍ ԵՊՍ. ԴՈՅՈՒՆԵԱՆ

(1857—1939)

Պետրոս Եպս. Դոյունեան ծնած է Թուրքիոյ Էնկիւրիւ կամ Անգարա քաղաքը 1857 թուականին: Փոքր տարիքէն կ'ուզարկուի Կ. Պոլիս, ստանալու համար իր նախնական կրթութիւնը: Իր ուսումը շարունակելու համար կը մեկնի Հռոմ և կը յաճախէ Բրոսականտայի վարժարանը: «Հաւատոյ Մաւալման Համալսարանին» յրջանը կ'աւարտէ 1881 թուականին: 1882ին կը վերադառնայ Կ. Պոլիս և կը ձեռնադրուի քահանայ: Իրր քահանայ և մոզավրդապետ պաշտօնավարած է Անգարա, Կիւրիւն, Մարաշ և Հալէպ քաղաքներուն մէջ: 1907 Յուլիս 7ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, իսկ Եգիպտոսի Առաջնորդական պաշտօնին կը ձեռնարկէ 1908 Ապրիլ 4ին: 1908 Հոկտ. տմսուան մէջ կ'երթայ Հռոմ և Պիոս Ժ. Գահանայապետին Յիւնամեայ Յորեյեանին առթիւ, Եգիպտոսի հայ կաթողիկէ համայնքին կողմէ կը նուիրէ ընտիր փայտէ շքեղ թիկնաթոս մը և ոսկեթել րանուած գեղեցիկ ուսնոց մը: 1910 Մայիսին կը հրաւիրուի Հռոմի Լեւոնեան Վարժարանը, ստանձնելու համար հայ քահանաներու ձեռնադրիչի պաշտօնը, զոր կը վարէ մինչև 1911 թուականը: Հռոմէն 1911 Մարտ 14 թուակիր նամակով մը կը հրաժարի Եգիպտոսի Առաջնորդական պաշտօնէն: 1919 թուականին վերջերը Հռոմէն մասնաւոր առաքելութեամբ կը զրկուի Միջին Արեւելքի: Ան կը վախճանի 1939 Դեկտ. 14ին, Պէյրուսի մէջ:

ԳԱՐՐԻԷԼ Մ. ՎՐԴ. ԴԱՍԳԱՐԵԱՆ

Դարրիէլ Մ. Վրդ. Դասպարեան ծնած է Հալէպ 22 Յուլիս 1874 թուականին: Իր ուսումը կը ստանայ Զմմառի վանքին կղերանոցը: 1896 Յուլիս 16ին կը ձեռնադրուի քահանայ, վանքին մեծաւոր Անդրէաս Եպս. Աղեքսանդրեանէ: 1900ին Հալէպի մէջ ժողովրդապետի պաշտօնը կը վարէ: 1910 թուականին վերջերը կը հրաւիրուի Եգիպտոս, Առաջնորդական Փոխանորդի պաշտօնին. իր թեմը կը հասնի 1911 Յունիւ. 10ին, հաւանութեամբ Թէրզեան Կաթողիկոսին, ուր կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1913 թուականը: 1914ին կը վերադառնայ Հալէպ և 1915ի հայոց տեղահանութեան և քարդի օրերուն, բաղժաթիւ հայեր կ'աղատէ իր միջամտութեամբ: Հալէպի կաթողիկէ հայոց գերեզմանատան հոգաւորը և շուրջի պարիսպներուն և ներսի մատրան շինութիւնները ուղղակի իր անխնջ աշխատութեամբ կառարարուած են: 1919ին, գինադադարէն վերջը կը դրաղի հայ դաղթականներու անմիջական տեղաւորման գործով: Նոյն տակն Սուրիոյ մէջ հաւաքուած որբերու պատըսպարման և հոգսնութեան աշխատանքներով: Այնթապի հայոց ինքնապաշտանութեան շրջանին, իր դրական օգնութիւնը շատ մը մարդերու մէջ, ի յայտ կը բերեն անդուլ գործելու տենչը, յոգևա աղգին կարօտութեանց: Հոս միտա մի նշանակելով այս աղգասէր կղերականին աշխատանքները, թերեւս իր համեստութեան գէժ գործած պիտի ըլլանք: Անոր շինարար աշխատութիւնները բաղժաթիւ ևն Լիբանանի շատ մը հայաբնակ վայրերուն մէջ: 1922ին Դեր. Դասպարեան Վրդ. կը կոչուի Զմմառի վանքին մեծաւորի փոխանորդի պաշտօնին, ուր կ'աշխատի գործնական նոյն ոգևորութեամբ: Վերջերս Այնճարի մէջ Սուէաիացի հայ դաղթականներու տեղաւորման համար օգնած է: Այժմ Հալէպի կաթողիկէ հայոց ժողովրդապետի պաշտօնը կը վարէ: Բացի հին և նոր հայերէնէն հմուտ է արաբերէն, տաճկերէն և ֆրանսերէն լեզուներուն:

ՅՈՎՀԱՆ ԵՊԻՍ. ԴՈՒԶԵԱՆ

(1874—1933)

Ծնած է Մարտին քաղաքը 1874ին, նախնական կրթութիւնը կը ստանայ իր ծննդավայրը: 1889ին կը դրկուի Զմմառի վանքը, Մելքան եպս. Նաղարեանի կողմէ, 1898 Մայիս 15ին

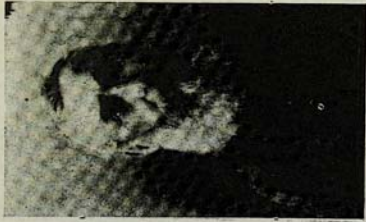
կը կատարէ իր ուխտը և կը ձեռնադրուի քահանայ Չմմառի վանքին մէջ, ձեռամբ Վանահայր Անդրէաս Եպս. Անդրէասեանի, 1899ին կը նշանակուի վանքին մեծաւոր, զոր կը վարէ մինչև 1907 թուականը. 1908ին Սապազազեան Գաարիարքին անձնական քարտուղար կը նշանակուի Գոլիս: 1909ին Լիբանանի Չմմառ վանքին մեծաւոր կը կարգուի և կը վարէ սոյն պաշտօնը մինչև 1910 թուականը, թողելով կրթական մակարդակի բարձրացման մէջ զովեւի արդիւնքներ: 1911ին Գիոս Ժ. Քահանայապետէն և Հռոմի Սինոդական Ժողովի կողմէ կը ստանայ եպիսկոպոսական աստիճան 1911 Նոյեմ. 22ին: 1913ի սկիզբները կ'ընտրուի Առաջնորդ Եպիսկոպոսի կաթողիկէ հայոց, իր պաշտօնավարութեան շրջանին կաթողիկէ հայոց կալուածներու հասոյթները կը կրկնապատկուին: 1914ին իր հրաւերով է որ Անտրաս Եղութեան Քոյրերը կը բանան աղջկանց վարժարաններ, Ազեքսանդրիոյ և հետագային Շուք-Ռամկէ հարաւարձանին մէջ: 1916ին Բորթ Սայիտի հայ գաղթականներուն իր հայրական հոգածութիւնը միշտ ի սպաս դրած է: Իր պաշտօնավարութեան օրով է որ Գահիրէի հայ կաթողիկէ գերեզմանատան հին մատուռը քանդակելով կը շինուի նոր մը հայկական ոճով գերեզմանատան կեդրոնը, բարերարութեամբ Տիկ. Աննա Լիմանէլիի, ինչպէս նաև 1924ին շինուած է կամա Շարքաս փողոցի վրայ Ս. Աստուածածնի նուիրուած հայկական ոճով տաճարը, բարեգործութեամբ Ասպետ Կարապետ Գէյ Մաթոսեանի: Ան կը վախճանի 6 Մայիս 1933ին Գահիրէի մէջ, 58 տարեկան հասակին և իր մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի կաթողիկէ հայոց Տարպ-էլ-Կինլնէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին դասին մէջ և հետագային կը զետեղուի հետեւեալ տապանաքարը:

ԱՍՏ ՀԱՆԴԶԻ

Յովհան Եպս. Դուզեան
Ծնած ի Մամպուս (Մէրսին),
Վախճանած ի Գահիրէ 1933:

ՅԱԿՈՐ ԱՐՔ. ՆԷՍԻՄԵԱՆ

Յակոբ Արք. Նէսիմեան ծնած է Մէրսին, (Մամպուս) 1876 Յունվար 22ին, որդին է Գաբրիէլ Նէսիմեանի. Նախնական կըրթութիւնը կը ստանայ Կեղւոյն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վարժարանին մէջ մինչև 1889 թուականը: Տակաւին 13 տարեկան

Քաղաքացիական ծառայության ժամանակ
1837—1898

Գեորգի Կարապետյան
1836—1915

Տ. Աղայան Ս. Գեորգի
1837—1939

Գաբրիել Վ. Բ. Գապարյան

Յովհաննիս Եղա. Գուգարյան
1874—1933

Արշի. Եղաճյան Արշ. Նիսիյան

իր ուսումը շարունակելու համար կը փոխադրուէի Լիբանանի կաթողիկէ հայոց Զմմառի պատրիարքական կղերանոցը, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1901ին: 1901 Փետր. 24ին քահանայ կը ձեռնադրուի Արփիարեան Եպս.էն: 1901-1902 Զմմառի վանքին մէջ կը պաշտօնավարէ իրր ուսուցիչ և հսկիչ, ինչպէս նաեւ խոստովանահայր: 1903 Դեկտ.ին կը մեկնի Հալէպ իրր ժողովրդապետ և տեղւոյն եպս.ի քարտուղար և կը մնայ մինչև 1912 Դեկտ. ամիսը: 1912ին վերջերը Պատրիարքական Փոխանորդի պաշտօնով կը փոխադրուի Պէյրուսի: Պէյրուսի մէջ կը բանայ դպրոց մը ու կը մնայ մինչև 1924 թուականը, մասնաւոր պաշտօնով 1924ի վերջերը կը զբոսի Պրաղիիոյ Ռիո-աը -Եանէյրօ քաղաքը մինչև 1928ի վերջերը իրր ժողովրդապետ և նաեւ լատին կղերանոցին մէջ ուսուցիչ պատմութեան, Ֆրանսերէն և Անգլիերէն լեզուներու: 1928 Յունիսին, Հռոմի Սինոդական Եպիսկոպոսական Ժողովէն կ'ընտրուի Արքեպիսկոպոս Մէրաինի: Պաշտօնական ձեռնադրութիւնը տեղի կ'ունենայ Պէյրուսի 1^o29 Փետր. 3ին, ձեռամբ Թէրզիեան կաթողիկոսի. քաղաքական պայմաններու բերումով կարելիութիւն չունենար Մէրաին երթալ, այս պատճառաւ Մէրաինի եպիսկոպոսական Աթոռը կը փոխադրուի Պաղատա քաղաքը ուր կը պաշտօնավարէ 1929էն 1933: Պաղատաի մէջ կը բանայ մայրապետներու դպրոց մը: 1929ի թուականին իր Թեմը կը կազմակերպէ և Սինոար լերան կեդրոնը շինել կուտայ Ս. Գէորգ անունով եկեղեցի մը և յարակից երիցատունը և դպրոցը, որուն ղեկավարութիւնը կը յանձնէ Անարատ Յղութեան Քոյրերու Յետոյ Արփիարեան կաթողիկոսի կարգադրութեամբ Եգիպտոսի Առաջնորդական պաշտօնին կը կոչուի 1933 Դեկտ.ին. Արփիարեան կաթողիկոս զայն կը բերէ Եգիպտոս իր հետ և պաշտօնի կ'անցընէ:

Իր պաշտօնին ձեռնարկելէ յետոյ նախաձեռնութիւնը կ'ունենայ հայ կաթողիկէ վարժարաններու հաստատման եգիպտոսի մէջ, ինչպէս ևն վիեննական Միաթարեան վարժարանը Դահիբէի մէջ և Վենետիկեան Միաթարեան վարժարանը Աղեքսանդրիոյ մէջ, ինչպէս նաեւ Դահիբէի Ֆակկարա թողի. ունարատ Յղութեան Քոյրերու վարժարանը: Հմուտ է՝ իր մայրենի լեզուէն զատ, Արաբերէն, Ֆրանսերէն և Անգլիերէն լեզուներուն:

ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐ

ԽԱԼԻԼ ՓԱՇԱ ԽԱՅԵԱԹ (1847-1922)

Խալիլ Փաշա Խայեաթ ծնած է Պէյրուս 1847ին: Իր նախ-

նական ուսումը կը ստանայ տեղւոյն Զրեյնեբու վարժարանը։
1880ին կը հաստատուի Աղեքսանդրիոս և կը զբաղի մասնաւորապէս ծխախոտի առեւտուրով և հետագային եգիպտական կառավարութենէն կը ստանայ թէմպէքի ծխախոտին ներածումի և արտածումի մենաշնորհը։ Այս առթիւ տարիներու ընթացքին մեծ հարստութեան կը տիրանայ։ Ագիպտոսի միջազգային գաղութին մէջ մեծապէս յարգուած դէմք մըն էր, վասնզի 30 տարի Բորթուզայի պատուակալ հիւպատոսն էր։ Առհասարակ զինքը իբր Սուրիացի կը ճանչնային։

1894ին Աղեքսանդրիոյ Հայ-կաթողիկէ Սուրբ Աստուածածին Անարատ Յղութեան եկեղեցին կը կառուցանէ իր ծախքով։

1909 թուականին Աղեքսանդրիոյ Հայ-կաթողիկէ Նախնական Ժողովի Փոխանորդարանի Ասենապետի պաշտօնը ձեռնահասութեամբ կը վարէ։

1910ին կ'ընտրուի անգամ Անհատական Կանոնադրոց Մասնաժողովին, իսկ 1910 Նոյեմբերին Ասենապետ կ'ընտրուի Վերաքննիչ Մասնաժողովին։

1919ին Սուրիացիներու կողմէ կը նշանակուի Սուրիական Դամիթէի Նախագահ, որպէսզի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու կառավարութենէն խնդրէ Սուրիոյ հազաւարութեան ստանձնումը։

Խալիլ Փաշա Խայեաթ կը վախճանի Աղեքսանդրիոյ մէջ, 1922 Հոկտ. 23ին, 75 տարեկան հասակին մէջ և մարմինը կ'ամփոփուի Աղեքսանդրիոյ կաթողիկէ հայոց զերեզմանատանը, իր ընտանեկան դամբարանին մէջ, ուր կը կարգացուի հետեւեալ գրութիւնը. Յամիյ Խայեաթ Փաշա 1922։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԵՏ. ՄԱԹՈՍԵԱՆ (1849—1927)

Յովհաննէս Պէյ Մաթոսեան ծնած է Եւդոկիա (Թոլաթ) 1849 թուականին, որդին է Յակոբ Աղա Մաթոսեանի. 24 տարեկանին կը զբաղի ծխախոտի առեւտուրով, Նախ կը հաստատուի Թուրքիոյ Սամսուն և յետոյ Պաֆրա քաղաքները, զորմէլով իբր ծխախոտի վաճառական. 1881 թուականին կը հաստատուի Եգիպտոսի Աղեքսանդրիոս քաղաքը և կը հիմնէ Մաթոսեան ձըխախոտի տունը Ռիւ որ Յրաքսի վրայ, ապառուս ունենալով օրական 8 օխա ծխախոտ. 1886ին իր կրտսեր եղբայրը Կարապետ Մաթոսեան, Դահիթէի Աթապա Խատրա հրապարակին մօտ կը բանայ իր զործատեղին, Կ. Մաթոսեան և Ըսկերութիւն տնունով. իր միւս եղբայրը Մաթոս Մաթոսեան, Սամսունի մէջ

ՏԻԿ. ԿՐՏԱՐԻՆԷ ԱՆՆԱ ԼԻՄՈՆՃԵՆԼԻ
(ծնեալ Նազուպ Արթին Փաւս)
1885—1942

ՏԻԿԻՆ ԽԱՐԻ ՏԷԿԷՆ
(ծնեալ Թիբո Փաւս Հեֆեան)

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ՊԵՏ ՄԱՔՈՍԻԱՆ

1849—1927

ԱՍՊԵՏ ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԱՔՈՍԻԱՆ

կը զբաղէի ձխախոտի հայթայթումով. 1896 թուականին Յովհաննէս և Կարապետ Մաթոսեան եղբայրները Գահիրէի և Ազեքսանդրիոյ իրենց առևտրական տունները միացնելով կը հիմնեն Օ. և Կ. Մաթոսեան և Ընկերութիւն Միախոտի Տունը: Իսկ 1899ին կը կազմուի 100,000 եգիպտ. ոսկիի դրամագլուխով Մաթոսեան Անանուն ընկերութիւնը: 10,000 բաժնեթուղթեր հրապարակ կը հանեն, միմիայն Մաթոսեան ընտանիքի անդամներուն մէջ բաժնդուելու համար: Նորակազմ Մաթոսեան Անանուն ընկերութիւնը 1899 Պետկ. 16ին կը վաւերացուի Խաղաղական հրովարտակով մը. եգիպտական մաքսատունը օրական 4,000-5,000 ոսկի մաքսատուրք կը դանձէր արտատումանէն ներածուած ձխախոտի համար: Ընկերութեան ձխախոտի սպառումը Ազիպտոսի մէջ օրըստօրէ աւելնալով կը առիպուին Ասիուի և Թանթայի մէջ հաստատել մասնաճիւղ գործարաններ: 1905ին Գահիրէի արուարձաններէն Կիզէի մէջ կը շինեն արդիական բոլոր յարմարութիւններով օժտուած ձխախոտի գործարան մը, ուր կ'աշխատին հարիւրաւոր տեղացի և հայ պաշտօնեաներ: Ազիպտոսի և Մերձաւոր Արեւելքի առևտր. հրապարակներուն վրայ ամենէն շատ սպառող իր դանդաղան տեսակներով Մաթոսեան սիկարէթները անուանի են: Ազիպտական կառավարութիւնը Յովհաննէս Մաթոսեանի շնորհած է Նեիլոսի Ա. եւ Բ. կարգի ժապաւեկը և նոյն տակն Պէյլութեան տիպառը, գնահատելով անոր մատուցած ծառայութիւնը Ազիպտոսի ձխախոտի ճարտարարուեստին մէջ: Գնահատական նամակներ ստացած է Ս. Պապէն և Յունական կառավարութեանէն: Ազիպտական կառավարութիւնը տարեկան երկու միլիոն ոսկի կը դանձէր Մաթոսեան հաստատութենէն, իբր ներածման մաքսատուրք: Յովհաննէս Պէյի բարեգործութիւնները շատ են, 1,000 ոսկի տուած է Սւգուկիա քաղաքի աղքատներուն, Հայ կաթոլիկ կաթողիկոսանիստ Զմեռոյի վանքին 3,000 ոսկիի պարտքը կը վճարէ, փրկելով այդ հաստատութիւնը: 1924ին Ազեքսանդրիոյ մէջ իր ծախքով հիմնած է Մաթոսեան աղջկանց որբանոցը 50 որբուհիներու բնակութեան և գասափարակութեան համար, ծախսելով տարեկան մօտ 1,300 ոսկի, 1926ին Ազեքսանդրիոյ հայ կաթողիկէ գերեզմանատան մէջ իր ծախքով կը կառուցանէ Ս. Յարութիւն մատուռ մը և նոյն տակն կը շինէ գերեզմանատան շուրջի պատերը:

Գահիրէի Արեւ օրաթերթին մէջ, հետեւեալ առդերով կը ներկայացուի Մաթոսեան Յովհաննէս Պէյը. «Մարտեան Պէյի մեծութիւնը սահմանափակուած չի միայն արդիւ-

նաբեռական հսկայ գործի մը ստեղծումով, որքան գործի, նոյն-
 քան սրբի մարդը եղած է ան, եւ անսայթափեմն շարունակած
 այն բարեկրօն ուղիքն, զոր իր քրիստոնեայ բարեպաշտ հայրը իրեն
 ցոյց տուած էր դեռ մանկուրեան հասակին: (Տես «Արեւ» օրա-
 թերթ 23 Փետր. 1927, Գահիրէ, Շաւաբո ստորագրութեամբ
 յօդուածը): Ան կը վախճանի Աղեքսանդրիոյ մէջ 14 Փետր. 19-
 27ին, 78 տարեկան հասակին մէջ: Հանգուցեալին յուղարկա-
 ւորութիւնը կը կատարուի 15 Փետր. 1927ին, կէսօրէ վերջ,
 մեծ պատուով և մարմինը կ'ամփոփուի Աղեքսանդրիոյ հայ կա-
 թողիկէ գերեզմանատունը, իր ընտանեկան գամբարանին մէջ:

ՏԻԿԻՆ ԿԱՏԱՐԻՆԷ ԱՆՆԱ ԼԻՄՈՆՃԷԼԻ

(1885—1942)

Տիկին Կատարինէ Աննա Լիմոնճէլի (դուստր Եագուպ Ար-
 թին Փաշայի) ծնած է Գահիրէ 24 Յուլիս 1885 թուականին:
 Իր ուսումը կը ստանայ Գահիրէի արուարձաններէն Կարաըն-
 Սիթիի Աստուածամայր Մայրապետներու վարժարանը:

Գահիրէի մէջ կ'ամուսնանայ ճարտարապետ Տոմինիք Լի-
 մոնճէլիի հետ: Տիկին Կատարինէի բարերարութեամբ է որ
 Գահիրէի հայ կաթողիկէ գերեզմանատան մատուռը կը շինուի,
 ի յիշատակ իր մեծ հօր՝ Արթին Պէյ Զրաքեանի և կը կոչուի
 Ս. Եարութիւն մատուռ: Գերեզմանատան կեդրոնը, իր հայ-
 կական դմբէթովը բարձրացած այս գեղեցիկ մատրան ճարտարա-
 պետը եղած է Կարօ Պալեան, իսկ շինութեանց յանձնառու՝
 Եակոբ Եովհաննէսեան: Տիկին Կատարինէ Աննա կը վախճանի
 Գահիրէի մէջ 28 Մայիս 1942 թուականին: Իր մարմինը կ'ամ-
 փոփուի Գահիրէի մօտ Նին Սգիպտոսի հայ կաթողիկէ գերեզմա-
 նատան իւրակերտ Ս. Եարութիւն մատրան ներքեւը դանուռոյ
 Զրաքեան ընտանիքի գամբարանին մէջ: Տիկին Կատարինէ Ան-
 նա Լիմոնճէլիի բարեպաշտ և աղքատասէր, իր բոլոր հարստու-
 թիւնը յետ մահու կը թողու Գահիրէի Հայ կաթողիկէ աղքատ-
 ներուն:

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ՏԷԿԷՆ

Տիկ. Մարի Տէկէն դուստրն է Թիթոյ Փաշա Հէքիքեանի և
 Տիկ. Դամիլիի, ծնեալ Լինան Փաշա: Ծնած է Գահիրէ 12 Փետր.
 1876 թուականին: Իր ուսումը կը ստանայ Գահիրէի Կարաըն-
 Սիթի թողին Աստուածամայր մայրապետներու վարժարանը:
 Ամուսնացած է Պր. Լուի Տէկէնի հետ: Տիկ. Մարի Տէկէն 1935
 թուականին Գահիրէի հայ կաթողիկէ գերեզմանատան մէջ, ի

յիշատակ իր ծնողաց, իր ծախքով կառուցանել կուտայ 120 հաս մեծ և փոքր դեանախարկ դամբարաններ, հասարակաց ննջեցեալներու համար. այս առթիւ զետեղուած մարմարեայ տախտակի մը վրայ կը կարդացուի հետեւեալ արձանագրութիւնը. Նուեք հայ կաթողիկէ հասարակութեան, Տիկ. Մարի Հէֆիֆեանէ, ի յիշատակ իր մօր՝ Դամիլլ Հէֆիֆեան Փաշայի, ծնեալ Լիման որ Պէլ-Ֆօն 1935: Վերջերս Գահրէթի հայ կաթողիկէ զերեզմանատունը կ'ընդարձակուի շնորհիւ Տիկ. Մարի Տէկէնի կողմէ գնուած և նուիրուած զերեզմանատան կից հողամասով մը: Տիկ. Մարի Տէկէն զարմուհին է Տիկ. Կատարինէ Աննա Լիմոնէլլիի:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԱԽԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հայոց մէջ Բողոքականութեան ծագման և տարածման սկզբը՝ նական ազգակը կարելի է նկատել օտար Աստուածաշունչի ընկերութիւններուն կրօնական գործունէութիւնը:

1800 թուականին էր որ Ռուսաստանի մէջ կը կազմուէր Աստուածաշունչի ընկերութիւն մը, Ս. Գիրքը տարածելու համար: Իսկ 1811ին Անգլիոյ մէջ կը հիմնուէր «Քրիստոնէական Եւ Օսմանաց Աստուածաշունչ» անունով ընկերութիւնը, որ 1813 թուականին Ս. Ղազարի Հայոց վանքէն 1,500 օրինակ գրաբառ Նոր Կալիֆայի կը գնէր և ձրիաբար կը ցրուէր հայոց մէջ: Ռուսական Աստուածաշունչի ընկերութիւնը 1815ին, 5,000 օրինակ Ս. Գիրք տպել կուտայ, հայոց մէջ բաժնուելու համար: Անգլիական ընկերութիւնը 1817ին, Կալիֆայի մէջ իր առաքելութեան մասնաճիւղին միջոցաւ 2,000 օրինակ գրաբառ Աստուածաշունչ տպագրել կուտայ, Հնդկահայոց և Պարսկահայոց մէջ ցրուելու համար: Վերոյիշեալ Աստուածաշունչի օտար ընկերութիւններուն գործունէութիւնը հայոց մէջ, կրօնական շարժման համար, միաքերու մէջ գետին կը պատրաստէր: Ասոնց վրայ կ'աւելնայ նաեւ 1816ին հիմնուած Ամերիկայի մէջ, Աստուածաշունչի Պոքս ընկերութիւնը, գործելու համար նախ Միացեալ Նահանգներու մէջ միայն: Բայց այս ընկերութիւնը 1819ին միախմտար մը կ'ուղարկէր Պաղատա քաղաքը, Ասորիներուն մէջ տարածելու համար Աստուածաշունչը: Այս զրկուած միախմտարներն էին Լեվի Բարսեմ եւ Փլիքիֆիս: Վերոյիշեալ միախմտարները իրենց գործունէութեան ընթացքին, չման մէջ գտնուելով շատ հայերու հետ, այն համոզումը կը գոյացնեն թէ

հայոց մէջ շատ աւելի կրօնասէրներ կան և գործելու նպատակով դեռին: Պարտ Աստուածաշունչի ընկերութիւնը 1821ին Սուրբոյ Պէյրութ քաղաքը կը դրկէ իբր գործիչ երկու միախնամարներ Ուիլիսմ Կուսակ եւ Պիքս, քարոզելու համար մասնաւորապէս հայոց մէջ: Անոնք ընդունեցին երկու հայ աշխատակիցներ, Դիոնէսիոս Կար.ը և Գրիգոր վարդապետը, որոնք հետանալով Երուսաղէմի վանքէն, յարեցան միախնամարական եկեղեցիին և գործակցեցան Ամերիկեան միախնամարներու, Թրքահայոց մէջ տարածելու համար բողոքականութիւնը: Պէյրութի մէջ գործելու գծաւարութիւնները Պարտ ընկերութեան միախնամարները ստիպեցին Մալթա կղզին ապաստանիլ և հոն 1827ին Ուիլիսմ Կուսակէլ, աշխատակցութեամբ Դիոնէսիոս Կարակոպոսին, յատկապէս հայոց համար կը ապէ Թրքարարքաու հայազիր տեղաբնակներ և Թրքարարքաու հայազիր Կապարաններ:

Վերոյիշեալ հրատարակութիւնները սկսան տարածուիլ հայոց մէջ, նախ Պոլիս, յետոյ գաւառները: Ուիլիսմ Կուսակէլի և Յ. Ժ. Տուայթ միախնամարներու միջոցաւ Բիւթանիոյ կողմէրը, ինչպէս նաեւ մինչեւ Պուրատ 1831ին Կուսակէլ, Պոլսոյ Բերա թաղին մէջ շարաթական հաւաքայիներ կը կազմակերպէր, Ս. Գրիգորէն քարոզելով հայերէն լեզուով, որուն տեղեակ էր: 1838ին Պուրատայի մէջ կը հիմնուէր Աւետարանական եկեղեցի մը, Բենիամին Շնայալըրի միջոցաւ և որուն հովիւ կը կարգուէին Վեր. Հ. Սահփանեան և Խ. Իւթիւճեան. իսկ Պոլսոյ մէջ 1836ին կը կազմուէր Աւետարանական դպրանի ընկերութիւն մը, որուն հետեւողները 1846ին կը հիմնէին հայ Աւետարանական առաջին եկեղեցին, առաջնորդութեամբ Յովհ. Տէր Սահակեանի: Բողոքականութեան շարժման և տարածման ընթացքին, 1840-1845 տարիներուն, մասնաւորապէս Պոլսոյ մէջ կրօնական հալածանք տեղի կ'ունենար, ինչպէս նաեւ հրապարակային վիճարանական ժողովներ, կրօնական գեանի վրայ, Ս. Գրիգորին շուրջ: Այդ ժողովներուն անունը կը դրուեցաւ Լուծիչ Տարակուսանց: Բողոքականներուն դէմ հալածանքը, որուն պատրիարքին, Ամիրաներուն և ժողովաւարին կողմէ, իր թափը հետզհետէ կը կորանցնէ սակայն: Աւետարանական հայոց կը կը շնորհաւի Կայսերական հրովարտակ մը, Սուլթան Ապարի Մէհմետի կողմէ, միջնորդութեամբ Անգլիական դեսպան Սըր Ստարկֆորդ Քանինկի, 1853 Ապրիլին, աղքատեալ Նշանակելով Սահփան Էֆէնտի Սերովքեանը, Աւետարանական հայոց համար:

Օրմանեան Սրբազան սակայն համայնքին կազմութիւնը աւելի առաջ կը տանի, վասնզի կը գրէ. «Lors Գոսլիյ որ առ-

ժամեայ կերպով անգլիական դեսպանութիւնը կը վարէր, Ամերիկայի Քէք եւ Բրուսիոյ Լըգոֆ դեսպաններուն հետ միացած եւ կաթոլիկներու համար եղած կարգադրութեան վրայ նիւնուելով, Օսմանեան կառավարութեան խնդրեց եւ ստացաւ Բողոքականներու համար ինքնուրոյն հասարակութեան իրաւունքը, զոր եւ հաստատեց 1847 Հոկտ. 3ի Կայսերական հրովարտակով: Բողոքական հասարակութիւնը պաշտօնական կոչմամբ *Բրոթէստանտ Միլիէթի*, լոկ դաւանութեան վրայ նիւնուած է, առանց ազգութեանց տարբերութեան: (Տես «Ազգասպասուած» Գ. մաս, էջ 3303):

Իսկ Աւետիս Վարժապետ Պէրպէրեան, ստորեւ նշանակուած կերպով կը պատմէ Բողոքական համայնքի կազմութիւնը: «Առաջին գործ Մասրեոս Պատրիարքին (1846) եղել համոզել եւ դարձուցանել զմոլորեալսն ի ժողովրդեան իւրեմ, որ ստացեալ էին ի ծուղակ երիցական աղանդոյն Ամերիկացոց բելադրութեամբ եւ խաղութեամբ միախռնաբաց նոցին այսինքն քաղաքաց, որ երեքսասան ամօք (1816), յառաջ եկեալ ի Կոստանդնուպոլիս, յաւուրս Սեփաննոսի Պատրիարքին ցուցանէին զինքեանս եւ հաւատարմացուցանէին լինել քաղաքի հեկից եւ հերանոսայ, եւ զհայս ջառագովէին լինել ուղղափառ եւ հօտարիս քրիստոնէից, եւ ի վերջոյ որ ուրեմն յերեւան ել բանն եւ խարդախութիւն նոցա, որ որչափ զհրեայս եւ զհերանոսս կամին ի հաւատս անել քրիստոնէութեան, որչափ զհայս զուն գործեն մոլորեցուցանել զհետ իւրեանց: Եւ զայս դիտաւորութիւն իւրեանց երիւք եղանակօք խորհեցան յառաջ տանիլ: Առաջինն, երբեւեկէին ի տունս հայոց բարեկամաբար եւ զպարզամիտս յանկուցանէին հաղթս մոլորութեանց իւրեանց: Երկրորդն, ալիքսաց եւ պարտաւիրաց օգնէին, ոմանց ամսականօք, եւ ոմանց պատրաստ դրամով: Նրորդն բացին գիշերօթիկ դպրոցս ի Բերա եւ ի Պէպիք գիւղ, յուսումն գաղիւրէն եւ անգլիւրէն լեզուաց, եւ բուսաբանութիւն, եւ բնական գիտութեանց, յորս ծրիաբար սկսան ուսուցանել եւ բազումք ի հայոց տուն զմանկունս իւրեանց միամտութեամբ, որք ընդ ուսմանցն դիեցեն եւ քոյնս մոլար քաղաքութեան նոցին, եւ ձկեալ ի տունս իւրեանց սկսան դմողֆս եւ զազգականս մոլորեցուցանել: Եւ նախ ի փոխունցն սկսեալ հեռըզնեակ ի մեծամեծս ձեռն արկին յանդգնիլ եւ ջնջել, եւ ի վերջոյ յայս յոնդիւման համարձակեցան քաղաքել, նախ քան հեռանց գիւրք եւ մասեանք սրբոց հարց անընդունելիք են բաց յԱւետարանէն որով եւ զինքեանս Աւետարանական կոչէին: Երկրորդ եկեղեցին Քրիստոսի է անսեսանելի եւ չիք երեւելի եկեղեցի: Նրորդ, ուրանային զՍուրբ խորհուրդս եկեղեցւոյ: Զորորդ, զգո-

յափոխութիւն պատահագին ի մարմին եւ յարիւն Քրիստոսի: Հինգերորդ, զբարեխօսութիւն սբոց: Վեցերորդ, զմիօս կուռութիւնն Աստուածաօրն մինչեւ ցվեափոխումն: Տօբերորդ, զերկրպագութիւն խաչին, ուրբերորդ, զյարգութիւն պատկերաց եւ սբոց մասանց եւ իններորդ, զպահս եւ զալ կանոնս Սուրբ եկեղեցւոյն: Համարձակեցան եւ յաղագս այսոցիկ տեսակս յօրինել եւ ջանալ հաստատել զմոլորութիւնս զայտոսիկ, զբանս Սուրբ Գրոց թիւ մեկնիւով եւ ալ ընդ այլոց բացատրելով:

Եւ յեւ ամսաց ինչ յաւուրս Յակոբայ Պատրիարքին, ղեսպանք Ամերիկայի եւ Բրուսիոյ, հանձնուցեալ զՔանինկ (*Անգլիոյ զհասպան Սըր Ստարդֆօրտ Քանինկ*), ընդ իւրեանց խնդրեցին ի Բ. Դրանքն շնորհել բողոքական հայոց զանկախութիւն զՊատրիարքն Հայոց, եւ Բ. Դուռն ի շնորհս նոցա, անջատեաց զնոսա իբրեւ որոշ ժողովուրդ, ալով նոցա արքունի հրովարտակալ զանկախութիւն զՊատրիարքն Հայոց, եւ եղեւ զլուխ նոցա Քերեսեանց Սեփան, հղբայր Յակոբայ Պատրիարքն Հայոց, մին ի բանադրեալ անսի, զորմէ գրեցաք ի վեր անդր, եւ եղաւ պատուանունս սոցա եֆեմնի կամ Բրոքեսան եֆեմնիս: (*Տես Պատմութիւն Հայոց, Աւետիս Վարժապետ Պէրպէրեան, էջ 295-296 եւ 307, տպուած Պոլիս 1871*):

ԵԴԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Մօտաւորապէս 1860-1865 թուականներուն, խումբ մը հայ Աւետարանական պանդուխտներ իրարու քով կը հաւաքուին, և իրենցմէ մէկուն բնակարանը, Գահիրէի մէջ մօտմօտորապէս, գիշերները և կիրակի օրերը կ'աղօթէին և ընթերցումներ կ'ընէին Աւետարանի զանազան համարներէն, թրքերէն կամ հայերէն լեզուներով:

1873ին, Գահիրէի մէջ հայ Աւետարանականներու թիւը կը շատանայ և անոնցմէ շատեր կը սկսին Գահիրէի Խաթի Աւետարանականներու Աղօթատեղին յաճախել, ուր պաշտամունքը տեղի կ'ունենար Արաբերէն լեզուով, ինչ որ մեղի ենթադրել կուտայ թէ ժողովարան յաճախողները, տեղական լեզուն հասկընալու չափ հմուտ թիւն ունէին, ինչպէս Նաեւ հայ ստրկաւադ մը ընտրած էին Խաթի եկեղեցին մէջ քարոզելու համար, ուր յաճախող Հայ Աւետարանականներու թիւը հետզհետէ կ'աւելնար:

1890 թուականին հայ Աւետարանականները պաշտօնապէս

իբր համայնք կը կազմակերպուին: 1896 թուականին Հայաստանի ներքին գաւառներուն մէջ կատարուած համիտեան ցարդերէն յետոյ, մեծ թիւով Հայ Աւետարանականներ կը հաստատուին Եգիպտոս: Աւետարանական համայնքին հոգեւոր հովիւ կը կարգուի Պատուելի Ստեփան Մարաշցի 1896—1897 թերջերը, որուն կը յաջորդեն հետզհետէ հետեւեալները. Պատուելի Արիստազէս Թէքեան 1898:

- » » Նուսիւէճեան 1898-1899:
- » Մկրտիչ Գնաճեան 1899-1911:
- » Նշան Ղազիկեան և Արմենակ Սիրականեան 1911-1912:
- » Հայկազուն Խանգամուրեան 1912-1924:
- » Համբարձում Համբարձումեան 1926-1929:
- » Կիրակոս Ֆարաճեան 1929-1930
- » Համբարձում Համբարձումեան 1930-1933 (կրկին):
- » Սարգիս Գօնսիւլեան 1934-1937:
- » Թէոսոփ Տաղլեան 1937էն սկսեալ:

Այս պատուելիներուն վրայ հետեւեալ ծանօթութիւնները ունինք:

ՎԵՐ. ԱՐԻՍՏԱԳԷՍ ԹԷՔԵԱՆ

1898 Յունվարին պաշտօնի կը հրաւիրուի իբր քարոզիչ, որուն նախագահութեամբ 1898 Յուլիս 10ին կը գումարուի համայնքը և Հայ Աւետարանական հասարակութեան գործերը կառավարելու համար կ'ընտրեն Վարչական Ժողով մը՝ Հոգարարձութիւն անունին տակ, հետեւեալ անձերէ. Փիլիպպոս Եագուպեան, Կարապետ Դարբինեան, Գրիգոր Գմբեան, Սարգիս Մելիքեան, Պետրոս Երուանդեան, Պօղոս Մարտիկեան:

Այս հոգարարձութիւնը խնդրագիր կուտայ Էջմէշքիէի Ամերիկեան միախոնարական հաստատութեան, որպէսզի Հայ Աւետարանական հասարակութիւնը կարենայ իբր աղօթալայր գործածել Ամերիկեան Միախոնարական հաստատութեան որակներէն մին, ինչ որ չզլացուիր ամերիկեան առաքելութան կողմէ մինչեւ ցարգ:

ՎԵՐ. ԱՐԻՍՏԱԳԷՍ ՆՈՒՍԽԷՃԵԱՆ

Վեր. Արիստազէս Նուսիւէճեան ծնած է Մարաշ 1843 թուականին, իր կրթութիւնը կը ստանայ ծննդավայրի ճեմարանին մէջ, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1870ին:

1876ին Մարտի մէջ կը ձեռնագրուի Աւետարանիչ:

Քարոզչական պաշտօն կը վարէ. Մանիսա քաղաքը 1877-1880: Յետոյ կը փոխադրուի Աֆիոն Գարահիսար, ուր կը մնայ մինչև 1887 թուականը, զբաղելով սեղանաւորութեամբ: Կեսարիոյ երիցական եկեղեցիէն քարոզչական պաշտօնի կը հրաւիրուի 1889ին: Կեսարիոյ մէջ իր պաշտօնավարութիւնը կը տեւէ մինչև 1897 թուականը:

1898 փետրվարին, թէ Գահիրէի և թէ Աղեքսանդրիոյ հայ Աւետարանական համայնքին քարոզիչ կը նշանակուի և կը պաշտօնավարէ մինչև 1899ի Մարտի վերջերը: Յետոյ կ'անցնի Ամերիկա և կը հաստատուի Ֆիլատելֆիա քաղաքը, իբր այցելու քարոզիչ կը պաշտօնավարէ Նիւ Եորք և Պոսթըն քաղաքներու մէջ. ան կը վախճանի 1909ին Դեկտ. 1ին և մարմինը կ'ամփոփուի Ֆիլատելֆիոյ Արլինկթընի գերեզմանատունը: Զինքը ունկնդրողները, թէ Կեսարիոյ և թէ Սգիպտոսի մէջ, կը հաստատեն անոր յանդուգն և պերճախոս քարոզիչ մը բլլալը:

ՎԵՐ. ՄԿՐՏԻՉ Յ. ԳՆԱՃԵԱՆ

Վեր. Մ. Յ. Գնաճեան ծնած է Այնթապ, իր նախնական և երկրորդական կրթութիւնը կը ստանայ Այնթապի զօլէճին մէջ. իր ուսումը շարունակելու համար կը մեկնի Լոնտոն, ուր կը հետևի Աստղաւորանութեան. վկայուելէ յետոյ Աստղաւորանութեան վարժարանէն, կը վերադառնայ Թուրքիա և Կիլիկիոյ հայաբնակ քաղաքներուն մէջ, բողոքական համայնքներու իբր քարոզիչ կը պաշտօնավարէ: Պահ մը կը բանտարկուի և չարչարանքներու կ'ենթարկուի: Յետոյ ազատ կ'արձակուի բանտէն Ամերիկեան միախնարներու միջամտութեամբ: Յետոյ կը մեկնի Լոնտոն ուր իբր շրջուն քարոզիչ, Լոնտոնի արուարձաններուն մէջ կը պաշտօնավարէ. բրիտանական առաքելութեան ընկերութեան որոշումով կուգայ Սգիպտոս 1897ին և իբր քարոզիչ՝ նախ Աղեքսանդրիոյ մէջ կը պաշտօնավարէ մինչև 1899 Ապրիլ ամիսը: 1899 Մայիսին, Գահիրէի հայ Աւետարանական եկեղեցիէն պաշտօնի կը հրաւիրուի, ուր կը մնայ մինչև 1911 թուականը: Իր պաշտօնավարութեան շրջանին, Ամերիկեան միախնարներու օժանդակութեամբ, մասնաւորապէս Տոքթ. Հարվըրի ջանքերուն շնորհիւ, Գահիրէի հայ բողոքական համայնքը կառավարութենէն պաշտօնապէս կը ճանչըցուի Հայ Աւետարանական եկեղեցի ունենալով: Նաեւ իր ձեռնկերէցութեամբ Գահիրէի մէջ կը կազմուի Հայ Աւետարանական

Վեր. Մկրտչի 8 զգաճեան

Վերջին հարցերը

ԱԵՐ. Հաճախ՝ Հաճախ՝ Հաճախ՝

Պատ. Կիրակոս Յարամբան

Վեր. Սարգիս Յ. Գոնօպոլեան

Վեր. Քեօստ Ե. Տարլեան

երիտասարդաց ընկերակցութիւն մը, իսկ 1901 Փետրվարին, իր նախագահութեամբ կը հիմնուի Հայ Աւետարանական Հիւանդանոցային ընկերութիւնը, նպատակ ունենալով «ապխտա հիւանդանոց ոգնել իրենց կարօտութեանց մէջ»։ Պատ. Մ. Գնաձեան, Գահիրէի մէջ 1899 Սեպտ. 3ին կը բանայ վարժարան մը Մուհամէտ Ալի փողոցին մօտ, Պապ-էլ-Խալիֆ հրապարակին տրեւելակողմը, «Հայ Աւետարանական Դպրոց» անունով, մանչերու և աղջկանց համար միանգամայն, իր իսկ տնօրէնութեան տակ։ Իրեն կը գործակցէին իր անգլիացի կիներ և հայ և օտար ուսուցիչ և ուսուցչուհիներ։ Դպրոցը կը շարունակէ մեծ զոհողութեամբ ու նուիրումով մինչև 1903 թուականը։ Դպրոց յաճախող աշակերտներուն մեծամասնութիւնը Հայ Աւետարանական համայնքին կը պատկանէին։ Իր մեծ զոհողութիւնը դպրոցը շարունակելու համար ապարդիւն կ'ըլլայ, վասնզի աշակերտական թաշակները և անհատական օժանդակութիւններու արդիւնքը անբաւական էին ծախքերը զոցելու։ Այսպէս նիւթական պատճառներով փակուեցաւ այս դպրոցը։

Պատ. Գնաձեան 1902ին կը ձեռնարկէ նաեւ ժողովրդային հանգանակութեան մը, Հայ Աւետարանական եկեղեցիի մը շինութեան համար և կը կազմէ շինութեան յանձնաժողով մը, որուն հանգանակած գումարները պահ կը դրուին Տոքթ. Ուսթաքնի մօտ։ 1911 Ապրիլին Վեր. Գնաձեան հրաժարելով կը մեկնի Լոնտոն, եկեղեցիի մը շինութեան հանգանակութիւն մը հաստատելու համար։ 1914ին Նիւ Եորքի մէջ երիցական եկեղեցիին շէնքին մէջ կը բանայ մանկապարտէզ մը, հայ մանուկներուն հայերէն սորվեցնելու համար։ Իր հեղինակութիւններն են Վահագր, Ննջեցեալները, և Հայ Տո Եր անունով գրքայինները։ Աշխատակցած է Գահիրէի Արեւիոյս թերթին։

Իր մեկնելէն յետոյ համայնքին առժամեայ քարոզիչ կը Նըշահուի Նշան Ղազիկեան, որ 1911 Յունիսէն Օգոստոս կը պաշտօնավարէ։ 1911 Սեպտ.ին դարձեալ իր քարոզիչ կը հըրուիրուի Պատ. Արմենակ Սիրակյանեան, որ մինչև 1912 Փետրվար կարճ պաշտօնավարութիւն մը կ'ունենայ։

1912 Մարտին, համայնքին Վարչական Ժողովը քարոզչական պաշտօնի կը հրաւիրէ Պատ. Հայկազուն Խանդամուրը, որ 1913ին Ժողովուրդին փափաքով հովիւ կ'ընտրուի։

ՎԵՐ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԽԱՆԴԱՄՈՒՐ

Վեր. Հայկազուն Խանդամուր ծնած է 1874ին Սերաստիոյ նահանգին Կիւրին քաղաքը։ Որդին է Տոքթ. Սեդրակ Խան-

դամուրեանի, իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Կիւրինի բողոքականներու դպրոցը: Իր ուսումը շարունակելու համար կը մեկնի Սվազ 1888ին, հետեւելու համար Սերաստիոյ Ամերիկեան քարձրագոյն վարժարանին դասընթացքներուն, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1892ին: Յետոյ կը մեկնի իր ծննդավայրը Կիւրին, ստանձնելու համար ուսուցիչի պաշտօնը Կիւրինի բողոքական վարժարանին մէջ 1892-1893 դպրոցական տարեշրջանին: Ուսման փափաքը զինք կը մղէ երթալ Այնթապ, բայց դժբախտաբար ճամբան իբր յեղափոխական կը ձերբակալուի և կը բանտարկուի Մարաշի և Հալէպի մէջ: 1894ին, Ամերիկեան հիւպատոսին և միախնարներու միջամտութեամբ ազատ կ'արձակուի և կը ղրկուի իր ծննդավայրը: 1895 Սեպտ.ին Այնթապ երթալով կը յանախէ Այնթապի Ամերիկեան Կեդրոնական Գալէճը, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1898ին, ստանալով Պատկաւոյ Արուեստից տիտղոսը: 1898 Սեպտ.ին, Թագաթի հայ Աւետարանական դպրոցին անօրէնութեան պաշտօնին կը կոչուի, ուր կը մնայ մէկ տարի: 1899ի վերջերը կը մեկնի Ամասիա և հոն իբր ուսուցիչ հայերէնի կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1903 թուականը, իբրանոսեան աղգային առեւտրական վարժարանին մէջ: 1903 Սեպտ.ին կը մեկնի Մարզուան, տեղւոյն Աստուածաբանական դպրոցը իր ուսումը շարունակելու համար, որուն շրջանը կ'աւարտէ 1905ին և անմիջապէս պաշտօնի կը կոչուի նոյն վարժարանին մէջ, դասախօսելով հայերէն լեզուն մինչեւ 1907 թուականը: 1907 Սեպտեմբերին կը մեկնի Գոնիա, պաշտօնավարելու համար Ճէնովեան դպրոցին մէջ իբր ներքին տեսուչ և հայերէնի դասախօս մինչեւ 1911: Գոնիայի հայ Աւետարանական համայնքին մէջ տարի մը, 1910-1911, քարոզչական պաշտօն կը վարէ: 1912ին կը հըրաւիրուի Գահիրէ, հայ Աւետարանական համայնքին հոգեւոր հովիւի պաշտօնով: 1913 Յուլիսին Գահիրէի մէջ կը ձեռնադրուի երէց, Վեր. Մ. Ապլահատեանէ և Վեր. Ահարոն Շիրաճեանէ: 1914ին Գահիրէի մէջ կ'աշխատի հիմնելու Հայ Երիտասարդաց Քրիստոնէական ընկերութիւնը, նմանութեամբ Ամերիկեան W. M. C. A.ի:

Պատ. Խոնդամուր 1924ին կը հրաժարի հովուական պաշտօնէ: 1925 Օգոստոսին կը ստանձնէ Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան պատուիրակ-գործիչի պաշտօնը Ադիպատի և Միջին Արեւելքի հայ դպրութիւններուն համար և մինչեւ 1942 այդ պաշտօնը կը վարէ և ապա կը հրաժարի առողջական պատճառներով: Թարգմանած է Կոնական եւ Ազգային Տրգարան անունով

գրքայի՝ Հ. Բ. Ը. Մ. պաշտօնավարութեան շրջանին, Գահիրէի մէջ հայ ընտանիքներու տուններէն ներս գանձանակներու հաստատման գրութիւնը իր նախաձեռնութիւնն է: 1917-1918 թուականներուն, Թրքական բանակէն Եգիպտոս բերուած հայ գերիներու մօտ 100 հոգի իր միջամտութեամբը ազատ կ'արձակուին: Գոնիայի ձէնանեան գոյէճի Իկոնիոն պաշտօնավարութիւն իբր խմբագիր և աշխատակից կը գործակցի երեք տարի: 1912ին Գահիրէի մէջ ղեկավարեալ-Արեւս թերթին երեք տասուան խմբագրութիւնը կը վարէ: Աշխատակցած է Աւեսաբերի, Պոլսոյ մանկական Հանգագիտակին, Հայաստանի Կոյնակին, Արեւին, Արձագանգին և այլ թերթերու, ստորագրելով Ակիլիքնեկեղծ անուամբ և կամ Հ. Մանգամուր:

ՎԵՐ. Հ. Յ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Համբարձում Յ. Համբարձումեան, աւագանի անունով Պարսում Զորեան, որդի Յարութիւն Զորեանի, ծնած է Պէնէանի (Նախկին Քէսոն) 1896 Մայիս 12ին: Նախնական ուսումը կը ստանայ ծննդավայրին ազգային վարժարանին մէջ. իր ուսումը շարունակելու համար 1912ին կը մտնէ Տարսոնի Ամերիկեան II. Պոլսեան գոյէճը: 1915ի ընդհանուր պատերազմին պատճառաւ գոյէճը կը փակուի և 1916ին՝ աշակերտութիւնը կը ստիպուի ցրուուիլ: Այդ շրջանին գերմանական ընկերութիւն մը Տարսոնի կիրճերուն մէջ երկաթուղիի դիձեր հաստատելու համար փապուղիներ բանալու աշխատանքներ կը կատարէր, որոնց քով կ'ապաստանի ուսանող Համբարձումեանը: Պատերազմէն վերջ 1919ին կը մեկնի Հալէպ, տարագիր ծնողքը փրնաբուելու համար: Վերապրող կրտսեր եղբոր՝ Կիրակոսի հետ կը վերադառնայ Կիլիկիոյ Ատանայի հայ բողոքական կրթարանին մէջ մասնակց մը ուսուցչական պաշտօն վարելէ յետոյ կը մեկնի Տարսոնի Ամերիկեան գոյէճը, իր կիսաւարտ ուսումը շարունակելու համար: 1921ին երբ Զրամասցիները կը յոյն Կիլիկիան, կը տեղափոխուի Զմիւռնիոյ Ամերիկեան միջազգային գոյէճը: 1922ին, յունական բանակներու պարպումով, Իզմիր վերստին կը գրաւուի Թուրքերու կողմէ և քսան դպրոցական ընկերներով, Համբարձումեանը իբր պատերազմական գերի, իր ընկերներուն հետ գոյէճէն կը փոխադրեն Մազնիս քաղաքը, ուր ինը տարի տաժանելի գերութենէ մը յետոյ, Ամերիկեան գոյէճի ուսուցիչներու միջնորդութեամբ ազատ կ'արձակուի և

յուշական նաւով մը Աթէնք կ'երթայ: 1923ին կը յաճախէ Աթէնքի կրօնական վարժարանը, որուն շրջանը կ'աւարտէ 19-26ին, ստանալով Աստուածաբանութեան վկայական: 1926ին հրաւէր կը ստանայ Գահիրէի հայ աւետարանական համայնքէն: Հետեւեալք տալով հրաւերին, 1926 Յունիսին կը ստանձնէ իր քարոզչական պաշտօնը զոր կը վարէ մինչև 1929 թուականը: Տարուան մը արձակուրդով կը մեկնի Ամերիկա, Օհաիօ նահանգին Օպլըրին Աստուածաբանական ճեմարանին դասընթացքին կը հետեւի տարի մը և կը ստանայ Մագիստրոս Աստուածաբանութեան ասիստէնտ: 1930 Յունիսին Օպլըրինէն կը մեկնի Նիւ Եորք, ուր վեր. Ա. Պետրկեանի նախաձեռնութեամբ 27 Յունիս 1930ին Հայ և Ամերիկեան Աւետարանական եկեղեցիներու ընկերակցութեան կողմէ յետ քննութեան կը ձեռնադրուի հովիւ Գահիրէի Հայ Աւետարանական եկեղեցիին համար: 1930 Օգոստոսի վերջերը կը վերադառնայ Գահիրէ և կը վարէ հովուական պաշտօն մինչև 1933 Ապրիլի վերջը: Իր հրաժարումէն վերջ Պալէստինա-Այրէսի Աւետարանական եկեղեցիէն հրաւէր կը ստանայ: Երբ կը պատրաստուէր մեկնիլ, կտրգ մը պատճառներ արգելք կը հանդիսանան և Գահիրէի Հայ Աւետարանական եկեղեցիին պատկանող երեսուն ընտանիքներ, համաժողովաբար իր դաւանական համոզումներուն, 17 Հոկտ. 1933ին Գահիրէի մէջ կը հիմնեն Հայ Աւետարանական ժողովական եկեղեցին, որուն հոգեւոր հովիւի պաշտօնը կը վարէ մինչև թուականս:

ՊԱՏ. ԿԻՐԱԿՈՍ Ս. ՖԱՐԱՃԵԱՆ

Պատ. Կ. Ս. Ֆարաճեան ծնած է Կիլիկիոյ Սիս քաղաքը: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրին Հայ Աւետարանական նախակրթարանին մէջ, յետոյ իր ուսումը շարունակելու համար կը մեկնի Տարսոնի Ամերիկեան Սուրբ Պողոսեան դռէճը: 1915 թուականին իր հայրենակիցներուն հետ ընտանիքով տարադրուած է Սուրիա: 1921ին երբ Ֆրանսական իշխանութիւնները Կիլիկիան կը պարպէին, Պատ. Ֆարաճեան կը մեկնի Չմիւռնիա. ամուսնացած է Օր. Հայկունի Թօսնեանի հետ: 1922ին յուշական բանակներուն պարտութեամբ Չմիւռնիոյ մէջ, կը ձերբակալուի և իր պատերազմական գերի թուրքիոյ մէջ շատ տաժանելի կեանք մը կ'աւանդայ: Յետոյ կ'ազատուի և Յունաստան կ'երթայ իր ընտանիքին մօտ: Աթէնքի կրօնից վարժարանը կը սկսի յաճախել 1925ին, որմէ շրջանաւարտ

կ'ըլլայ 1928ին, 1929ին Գահիրէի հայ Աւետարանական եկեղեցիէն հրաւէր կը ստանայ պաշտօնավարելու համար, որ կը տեւէ հազիւ մէկ տարի: 1931ին կը մեկնի Սելանիկ և կը ստանձնէ տեղւոյն հայ Աւետարանական եկեղեցիին քարոզչութեան պաշտօնը: 1934ին կը հրաւիրուի Աթէնքի մերձաւոր արուարձաններէն Տրկուքի գաղթականայնին հայ Աւետարանական հասարակութեան հովուական պաշտօնին: Իր հեղինակութիւնն է «Այբուբենքի ծագումն ու արդիւնքը» անուն գիրքը, հրատարակուած 1935ին, Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան 1500ամեակին առթիւ: Աշխատակցած է Աղեքսանդրիոյ Արամ Սահփանեանի «Արաքս» շաբաթաթերթին և Աթէնք հրատարակող հայերէն թերթերու: Այժմ կը գտնուի Աթէնք:

ՎԵՐ. ՍԱՐԴԻՍ Ֆ. ԳՕՆՍԻԻԼԵԱՆ

Վեր. Սարգիս Գօնսիւլեան ծնած է Բաբերդ (կամ Մղրէ) 1898 Յունիս 14ին, որդին է Ֆրանս Գօնսիւլեանի, իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Բաբերդի հայ կաթողիկէ վարժարանը: 1915ի սկիզբները կը յաճախէ տեղւոյն Ֆրէնկերու վարժարանը: Մեծ պատերազմին իր ողգակիցներուն հետ կ'աքսորուի գէպի Հալէպ: 1917-1918 կը մնայ Արմաշ վանքի որբանոցը. զինպագարին կ'անցնի Պոլիս յետոյ Ատանա և Տարսուսի Ս. Պօղոսեան գոլէճին մէջ կը ստանայ իր բարձրագոյն ուսումը, 1918-1920 տարիներու ընթացքին: Յետոյ Իզմիրի միջնագոյնի Ամերիկեան գոլէճը կը յաճախէ 1920-1922: Օգոստոս 1922ին, թուրքերուն ձեռքը պատերազմական դերի կ'իջնայ և կ'արգելափակուի Մաղնիս քաղաքին մէջ ինը ամիս: Ամերիկացիներու միջնորդութեամբ կ'ազատուի և կ'ապաստանի Յունաստան: 1923 Մարտ ամսուան մէջ կ'անցնի Աւստրիա, Վիլնի քաղաքի Ս. Անտրէի Աստուածարանական ճեմարանի դասընթացքներուն կը հետևի և 1925 Յունիս 26ին կը ստանայ քարոզչի վկայականը և Աւստրիոյ զանազան քաղաքներու մէջ, իր քարոզչներու ընթացքին, հայ ողգը կը ծանօթացնէ իր ունկընդիւններուն: 1926ին կը մեկնի Պուլկարիս և իր քարոզչի կը պաշտօնավարէ Աւետարանական եկեղեցիներու մէջ մինչև 1930 թուականը: 1929ի Սեպտեմբերին կը ձեռնադրուի հովիւ Պուլկարիոյ Աւետարանական եկեղեցիներու համաժողովին կողմէ, ձեռամբ Վեր. Ֆուրնանիէֆի: Հովուական պաշտօններ կը վարէ հայ աւետարանական համայնքին մէջ, Պուլկարիոյ Ռուս-

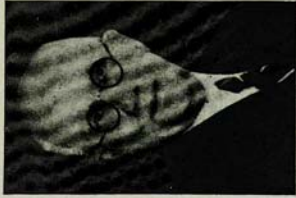
հուլիս, Խոսքովոյ, Վառնա քաղաքներուն մէջ մինչեւ 1934 Սեպտեմբեր ամիսը: Երբ ուսանող էր Աւստրիոյ Աստուածաբանական ճեմարանին մէջ, Բաթակցութեամբ Ամերիկայի Քալիֆորնիոյ քաղաքի Պայպլի Սթընցլիկի դպրոցէն 1924 Դեկտ. 10 թուականով քարոզչի վկայական կը ստանայ, Շիքակոյի Մուստի Պայպլի Ինստիտիւթի դպրոցէն Բաթակցութեամբ կը ստանայ քարոզչի վկայական 1924 Նոյեմ. 10 թուականով: 1934 Հոկտ. 3ին կը փոխադրուի Գահիրէ և կը ստանանէ հայ Աւետարանական եկեղեցիին հովուական պաշտօնը, զոր կը վարէ մինչեւ 1937 Յունիս ամիսը: Այժմ կը պաշտօնավարէ Գահիրէ առեւտրական հաստատութեան մը մէջ: Գահիրէի մէջ հրատարակած է «Հաղաբուսական Գիտելիքներ» պարբերական հաւաքածոն, աշխատակցած է Պուլկարիոյ Փարոսին, Մաքսաքայի, Գահիրէի Արեւին և Աւետաբանի Ձայն թերթերուն: Բացի իր մայրենի լեզուէն հմուտ է Անգլիերէն, Գերմաներէն և Պուլկարերէն լեզուներուն:

ՎԵՐ. ԹԷՈՏՈՐ Ե. ՏԱՂԼԵԱՆ

Վեր. Թէոտոր Ե. Տաղլեան ծնած է Այնթապ 1912 Ապրիլ 12ին. որդին է Եսդուպ Տաղլեանի, իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Այնթապի աւետարանական եկեղեցւոյ վարժարանը. 1921ին ընտանիքով կը հաստատուի Դամասկոս, ուր կը յաճախէ նախ տեղւոյն տղային վարժարանը և յետոյ հայ աւետարանական բարձրագոյն վարժարանը, որմէ կը վկայուի 1926ին: 1926 Սեպտ.էն մինչեւ 1930 իր ուսումը կը շարունակէ Հալէպ քաղաքին Ալէքս զուլէճը և կը ստանայ վկայական: 1930 Սեպտ.էն մինչեւ 1931 Յուլիս, ուսուցչական պաշտօն կը վարէ Դամասկոսի հայ աւետարանական բարձրագոյն վարժարանը, դասաւանդելով Անգլիերէն, Կրօնք և Ընդհանուր Պատմութեան ճիւղերը: 1931 Սեպտ.ին կը մեկնի Անգլիա և Սալթ Վէյլըզ Պայպլի զուլէճին մէջ կը հետեւի Աստուածաբանութեան ճեմարանը և 1934ին կը վկայուի իբր քարոզչի: 1934 Յուլիս ամսուան մէջ կը ձեռնադրուի չրջիկ աւետարանի Մկրտչական եկեղեցիներուն միութեան կողմէ, ձեռամբ վերոյիշեալ վարժարանի բրոֆէսէօրներու կողմէ ու պաշտօնով կը շրջագայի Անգլիոյ Նիւ-Գէսըլ, Պրիսթըն և այլ քաղաքները: 1934 Հոկտ.էն մինչեւ 1935 Ապրիլ, Բաթաֆի Մկրտչական եկեղեցիին մէջ հովուական պաշտօն կը վարէ: 1935 Մայիսին հրաժարելով կը վերադառնայ Դամասկոս և քանի մը ամիս

Վեր. Քրիստափոր Ճենիգեան
1858—1926

Վեր. Սամգուկ Մ. Մելգոնեան

Տիար. Ներսէս Չաղրեան
1872—1935

Վեր. Կ. Գ. Ազգաճեան

Պատ. Օ. Բարսեղեան

Վեր. Խաչիկ Բ. Սարգսյան

տեղւոյն հայ աւետարանականներուն մէջ կը քարոզէ: Յետոյ հրաւեր կը ստանայ Եգիպտոսի քաղաքական ընդհանուր առաքելութեան կեդրոնէն, աւետարանիչի պաշտօնով զոր կը վարէ 1935 Նոյեմբերէն մինչև 1936 Յուլիս ամիսը, և կը հրաժարի: 1937 Յուլիսին Գահիրէի հայ աւետարանական եկեղեցիին հովիւ կ'ընտրուի, ուր կը մնայ նոյն պաշտօնով մինչև ցարդ: 1943ի սկիզբները համայնքին եկեղեցիին շինութեան համար կը կազմուի Յանձնախումբ մը հետեւեալ անձերէ. Վեր. Թէոտոր Ե. Տաղլեան, Վեր. Հայկազուն Խանդամուր, Տաթ. Միհրան Իշխանեան, Պրն. Յակոբ Բալէմքեարեան, Պրն. Գոդոս Մարտիկեան, Պրն. Եղուարդ Թադիկեան, Պրն. Եագուպ Իշխանեան, Պրն. Սարգիս Դեմզըմեան. եկեղեցիին կառուցման համար հաւաքուած է մօտ 2,000 եդ. ոսկիի գումար մը:

Գահիրէի «Աւետարանի Զայն» կրօնաթիւթին խմբագիր և մնայուն աշխատակիցներէն է: Շիքակոյի Moody Bible Training Instituteի և Լոս-Անճելոսի Bible Training Instituteի հետեւեալ դասընթացքներուն, Evangelism Courseի և Practical Christian Workersի կը հետեւի թղթակցութեամբ 1929-1930 թուականին և կը վկայուի:

Իր հեղինակութիւններն են. «Ինչ է նօմարիս եկեղեցին», տպուած 1937ին, և «Բոլոր մարդիկ Աստուծոյ օրդինեմ են», տպուած 1937ին, ինչպէս նաև «Քրիստոս մեր միջնորդը» 1940-ին: 1910-1943 թուականներուն, Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի դաստիարակութեան ճիւղի դասընթացքին հետեւելով կը ստանայ B. A. (Education) Գոականոր Արուեստից տիտղոսը:

ԱՍՏՈՒՄՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայ Աւետարանական հիմնադաշտ եկեղեցիին վարդապետական ուղղութեան գրեթէ նման է «Աստուծոյ Եկեղեցի» անուանով ծանօթ Եգիպտահայ յարանուանութիւնը: Կրօնական այս շարժման գլխաւոր տարբերութիւնը կը կայանայ այն ըմբռնումին մէջ, թէ ներկայ եկեղեցիներու բաժանման գրութիւնը շեղում մը կը նկատուի նախնի եկեղեցիին վիճակէն, ուր կը շեշտուի Սրբազործութեան անհրաժեշտութիւնը: Աստուծոյ եկեղեցին իր հիմնական տեսութիւնը ստացած է Զաքարիայի մարգարէութեան (գլուխ ԺԴ. 6-8 համար) հետեւեալ տողերէն. «Այ եղիցի Տէր բազաւոր ի վերայ ամենայն երկրի, յաւուր յայնմիկ եղիցի Տէր, մի եւ անուն նորա՝ միս:

Աստուծոյ եկեղեցիին կրօնական այս նոր շարժումը, նախ կը կազմակերպուէր Ամերիկայի մէջ 1880 թուականին, Տ. Ս. Վարնելի և իր համախոհներուն կողմէ: Հայոց մէջ առաջին անգամ այս կրօնական շարժումին կը յարին 1908 թուականին Աղեքսանդրիաքանակ հայերէն քանի մը ընտանիք, քարոզչութեամբ Վեր. Րիւտընի և Վեր. Կ. Գ. Ուզուշեանի:

Աղեքսանդրիոյ Աստուծոյ եկեղեցիին հովուական պաշտօնը կը վարէ Կ. Գ. Ուզուշեան 1908-1911 թուականներուն, իրեն կը յաջորդէ Նազարէթ Քէշիշեան իբր քարոզիչ 1911-1914 թուականներուն:

1915-1929 տարեշրջաններուն Աղեքսանդրիոյ Աստուծոյ եկեղեցիին հետեւողները կ'ուսնենան հետեւեալ քարոզիչները. Գրն. Գարբէլ, Գրն. Մ. Զուլճեան և Տիկ. Զարուհի Թապաքեան:

1930էն սկսեալ հովուական պաշտօն կը վարէ Վեր. Օ. Թապաքեան: Կրօնական պաշտամունքը կը կատարեն իբր Աղթա-տեղի ծառայող շէնքի մը մէջ. հաստատուած 1929 թուականին, Աղեքսանդրիոյ Րազէպ Փաշա փողոցին վրայ:

ԴԱՀԻՐԷԻ «ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ»

Դահիրէի մէջ վերոյիշեալ կրօնական հաստատութիւն հետեւողներուն թիւը բազմապիսի, 1912 թուականին հովուական պաշտօնի կը կոչուի Վեր. Կ. Գ. Ուզուշեան, որ կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1923 թուականին վերջը:

1924ին Վեր. Կ. Գ. Ուզուշեան Ամերիկա մեկնելով, սոյն պաշտօնին կը հրաւիրուի Վեր. Խ. Թ. Սարեան, որ իրեն վստահուած պաշտօնը կը շարունակէ մինչեւ թուականս. Դահիրէի Աստուծոյ եկեղեցիին անդամները իրենց կրօնական հաւատքոյթները կը կատարեն վարձուած սրահի մը կամ բնակարանի մը մէջ:

Ստացուած տեղեկութիւններու համաձայն, ըլլայ զազութներու և այլ հայաբնակ վայրերու մէջ, «Աստուծոյ եկեղեցի»ի յարանուանութեան կը յարին ստորեւ նշանակուած թուականներուն, հետեւեալ անձերը.

Ամերիկայի հետեւեալ քաղաքներուն մէջ. 1911ին Տիթթոյթի մէջ Վեր. Մոմենան և 1 14ին Բրոք. Բասաբրմոնեան, Միչիկընի մէջ 1918ին Պատ. Գ. Թուզլեան և 1928ին Տիկ. Ս. Տադլեան:

1913ին Կ. Պոլսոյ մէջ Տոքթ. Կ. Եարաբմեան, 1912ին Պէյ-

բութի մէջ վեր. Վ. Ալբրեխտան և 1920ին վեր. Վ. Սալիպ-
եան, ինչպէս նաև 1930ին Պատ. Խնդունի. Ֆրանսայի և Իրա-
քի հայ գաղութներուն մէջ կը գտնուին Աստուծոյ Եկեղեցիին
հետևողներ:

Ստորեւ կը նշանակենք այն հոգեւոր հովիւներուն կենսա-
դրութիւնները որոնք պաշտօնավարած են Աստուծոյ Եկեղեցի-
ին, Աղեքսանդրիոյ և կամ Գահիրէի հատուածներուն մէջ:

ՎԵՐ. ԿԱՐԱՊԵՏ Գ. ՈՒԶՈՒՆԵԱՆ

Վեր. Կ. Գ. Ուզունեան ծնած է Չմշկաղագ, իր նախնական
կրթութիւնը կը ստանայ տեղւոյն Ազգային վարժարանին մէջ:

Երկրորդական ուսումը կը շարունակէ Կ. Պոլսոյ Կեդրո-
նական վարժարանին մէջ, Մինաս Զերադի և Յ. Մաստիչեանի
անօրէնութեան շրջաններուն: Եղբայրն է Գալիֆօրնիա հա-
տատուած հանրածանօթ Տաքթ. Ս. Մ. Լօնկի: 1895ին զրպար-
տութեան մը պատճառաւ Կ. Պոլիսէն կը ստիպուի գաղթել
Խարբերդ քաղաքը: 1896ի շարդին, Խարբերդի մէջ կորանցնե-
լով իր նիւթականը կը վերագառնայ Պոլիս: Պոլսոյ Պանքայի
գէպքէն վերջը, Եգիպտոսի ճամբով կը մեկնի Զուիցերիա և կը
հետևի Պագէլ քաղաքի եկեկարաջրաբուժական և Աստուածա-
բանական հաստատութեանց դասընթացքներուն: Վերոյիշեալ
գարոցը կ'աւարտէ 1900 թուականին: 1901 թուականին կը
հաստատուի Աղեքսանդրիա և հոն մինչև 1908 թուականը կը
գործէ իբր բժշկական միախմբար: 1908էն մինչև 1923 Աղեք-
սանդրիա և Գահիրէ իբրեւ Երէց և Աւետարանիչ կը պաշտօ-
նավարէ Աստուծոյ Եկեղեցիին յարող ժողովուրդին մէջ:
Իբր պատասխանատու միախմբար քարոզած է Կիպրոսի, Պաղես-
տինի, Սուրիոյ և Պալատինեան երկիրներուն մէջ: 1924 Յունի-
սին կը մեկնի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, և իբր շըր-
ջուն քարոզիչ կը գործէ Ամերիկայի եկեղեցիներուն մէջ: Աշ-
խատակցած է Գահիրէի Եգիշէ Թորոսեանի «Արեալոյս» Թեր-
թին, Աղեքսանդրիոյ Միհրան Աքսանդի «Պարսեզ» ամսաթեր-
թին և Լոզան հրատարակուող «Գիտութիւն» ամսաթերթին: 19-
19ին, Գահիրէի մէջ իր նախաձեռնութեամբ է որ կը հրատա-
րակուի «Աւետարանի Փող» անունով կրօնական, բարոյագի-
տական, առողջապահական ամսաթերթ մը, արարերէն լեզ-
ւով, որուն անօրէնը և խմբագրապետը եղած Վեր. Կ. Գ. Ու-
զունեան մինչև 1924 թուականը:

ՎԵՐ. ՕՆՆԻԿ ԹԱԳԱԴԵԱՆ

Վեր. Օ. Թապաղեան ծնած է Պարտիզակ, 1919ին շրջանաւարտ եղած է Աղեքսանդրիոյ Սէն-Անտրէ դպրոցէն. 1926ին կը մեկնի Ամերիկա և հոն երեք տարի կը հետեւի Անտըրսոնի Աստուածաբանական ճեմարանի դասընթացներուն, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1929ին և կը ձեռնադրուի Աւետարանիչ: 1929ի վերջերը կը վերադառնայ Աղեքսանդրիա և «Աստուծոյ Եկեղեցի»ին հետեւող ժողովուրդին կողմէ հովուական պաշտօնի կը կոչուի և կը մնայ մինչև հիմա:

ՎԵՐ. ԽԱՉԻԿ Թ. ՍԱՐԵԱՆ

Վեր. Խ. Թ. Սարեան ծնած է 1853 Մոյխիսին, Հոսմկլայի մօտերը Ճիպին գիւղը: Որդին է Թորոս Ալլօղեանի: Նախակըթութիւնը կը ստանայ ծննդավայրին ազգային վարժարանին մէջ: 1907 թուականին իր ուսումը շարունակելու համար կը մեկնի Տարսնի Ամերիկեան գոլէճը: 1909ին Ատանայի Զարգին տկանատեա եղած է: 1913 թուականին, թերաւարտ, Ատանայի աւետարանական եկեղեցւոյն նախկըթարանին մէջ ուսուցիչի պաշտօնին կը կոչուի: 1914ին իր ուսումը կը շարունակէ գոլէճին մէջ մինչև 1915 թուականը: Հայոց ընդհանուր տեղահանութեան և տարագըութեան ժամանակ, տեղւոյն տանկական իշխանութեանց կողմէ ձերբակալուելով կը զրկուի իր ծննդավայրը, ուրկէ կը փախչի Այնթապ և կ'ապաստանի Միա Յրիրսոնի որբանոց-դպրոցը մինչև 1917: Յետոյ կ'երթայ Բիլիս և թուրք հին բարեկամի մը միջնորդութեամբ տեղւոյն խառաիէ դպրոցին անօրէնին անձնական քարտուղարի պաշտօնին կը կոչուի: 1919ին կը վերադառնայ Այնթապի Ամերիկեան գոլէճը և որուն շրջանը կ'աւարտէ 1920ին և կը ստանայ Պոսկաւոր Դպրութեանց տիազոսը: Ամերիկա մեկնելու մտադրութեամբ շոգենաւով ճամբայ կ'ըլլայ, բայց Աղեքսանդրիա հասնելուն կը հրաւիրուի Աղեքսանդրիոյ Բրիտանական և Օտար Ս. Գրոց բնկերութեան գործակալութեան պաշտօնին և նոյն տակն կը քարոզէ Աղեքսանդրիոյ հայ աւետարանական եկեղեցիին բնմէն, Վեր. Դ. Ճիճիգեանի հիւանդութեան ժամանակամիջոցին: 1924ին Գահիրէի «Աստուծոյ Եկեղեցի»ի ժողովուրդէն հրաւեր կը ստանայ փոխարինելու համար Վեր. Կ. Ուզունեանը, որ Ամերիկա կը մեկնէր: Գահիրէի մէջ 1924-1926 թուականներուն,

թղթակցութեամբ կը հետեւի Ամերիկայի Ինտիմանփոլիս նահանգի Անտէրսոն քաղաքի Աստուածաբանական ճեմարանի դասընթացքին և կը վկայուի որպէս Աւետարանիչ և քարոզիչ։ 1925 Հոկտեմբեր ամսուան մէջ Գահիրէի «Աստուծոյ Սկեկեցի»ին համար կը ձեռնագրուի հովիւ և նոյն պաշտօնը կը վարէ մինչեւ թուականս։

1927-1937 թուականներուն Գահիրէի մէջ կը հրատարակէ հայերէն և հայաստա թրքերէն լեզուներով թերթիկներ, թարգմանուած անդիրերէնէ, կենսագրական և կրօնաբարոյական բովանդակութեամբ։ 1938ին Գահիրէի մէջ կը յաջողի Աւեսաբանի Զայն անուանով կրօնական թերթի մը հրատարակութեան արտօնութիւնը ստանալ, որուն արտօնատէրը և խմբագրապետն է հինգ տարիներէ ի վեր։

ԳԱՀԻՐԷԻ ՀԱՅ-ԱՆԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Գահիրէի Հայ-Աւետարանական Ժողովական Եկեղեցին հիմնուած է 17 Հոկտ. 1933 թուին, իրեն հոգեւոր հովիւ ունենալով Վեր. Հ. Յ. Համբարձումեանը։ Ժողովական եկեղեցիին տարրերութիւնը բուն աւետարանական եկեղեցիէն, հետեւեալ տղերով կը բացատրուի. «Ժողովական եկեղեցին դաւանանքի նկատմամբ ուրիշ բողոքական եկեղեցիներու հետ միեւնոյն է, բայց դաւանական բանաձեւերու գերի չէ»։ Գահիրէի աւետարանական Ժողովական եկեղեցիին անդամները կը բաղկանան 135 հոգիէ կամ 30 ընտանիքէ. իրենց կրօնական պաշտամունքը կը կատարեն Գահիրէի կեդրոնական «Ամերիկեան Նրիսասարդաց Քրիստոնեական Ընկերակցութեան» սրահին մէջ, ճեպսկին Պողոս Փաօա Նուպարի տեմբը։ Եկեղեցին կը կառավարուի ուղղակի ժողովուրդէն ընտրուած կրօնական և Քաղաքական ժողովներու և խառն ժողովի կողմէ։ Համայնքը ունի Տիկնոնց Միութիւն մը, հետեւեալ անուանով. «Հայ Աւեսաբանական Ժողովական Տիկնանց Միութիւն» և Կիրակնօրեայ Դպրոց փոքրիկներու համար։ Ժողովական եկեղեցիի անդամներէն բարեպաշտուհի Այրի Տիկ. Վիքթորիա Չազըճեան, ի յիշատակ իր ամուսնոյն հանգուցեալ Ներսէս Չազըճեանի, 3,200 ասկի արժողութեամբ շէնք մը կը նուիրէ ժողովական համայնքին, եկեղեցիի մը կառուցման համար, ինչպէս նաեւ շինութեան բոլոր ծախսերը հոգալու պատրաստակամութիւն յայտնած են հանգ. Ն. Չազըճեանի ընտանիքին անդամները։ Նուիրուած կալուածը կը դանուի Բօն

Լիմոսն կայարանին մօտերը: Եկեղեցիին կառուցման համար կազմուած է եկեղեցաշինութեան Յանձնաժողով մը նախագահութեամբ Վեր. Հ. Յ. Համբարձումեանի և Տեորօ Խ. Յ. Կիւղէլիմեանի տնտեսապէս, Ս. Սարգիսեանի՝ տնտեսադպիր և Ա. Ն. Չազընեանի՝ գանձապահ և խորհրդականներ՝ Յ. Սիւրահանի, Մ. Մարաշեանի: 24 Յունվար 1943ին, Գահիրէի մէջ, Յանձնաժողովին կողմէ հանգ. Ներսէս Չազընեանի ընտանիքին ի պատիւ սորքուած թէյասեղանի մը միջոցին, մօտ 900 եգ. ոսկիի գումար մը հանգանակութեամբ կը գոյանայ տեղւոյն վրայ, եկեղեցիին շինութեան յատկացուելու համար:

ՀԱՆԳ. ՆԵՐՍԷՍ ՉԱԳԸՃԵԱՆ

(1872—1935)

Հանգ. Ներսէս Չազընեան ծնած է Այնթապ քաղաքը 1872 թուականին, որդին է Պըշագճը Աւետիսի, իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ Այնթապի մէջ հայատառ տաճկերէնով, ժամանակ մը կ'աշակերտի գանակագործ հօրը խանութը, յետոյ իբր շրջուն փերեզակ կը զբաղի առեւտուրով, գործելով Այնթապի մօտակայ գիւղերը: Կ'ամուսնանայ Օր. Վիթթօրիա Կիրակոսեանի հետ և կ'ունենայ հինգ զուակներ: 1911ին կը հաստատուի Գահիրէ և իր եղբոր՝ Պր. Գէորգ Չազընեանի վաճառատան մէջ կը պաշտօնավարէ երեք տարի: 1914ին Գահիրէի Պաղար Մուրուրի շուկային մէջ կը հիմնէ իր սեփական խանութը, վաճառելով քարիւղի օճախներ և յամբարներ: 1914—1918 տարիներու ընթացքին նիւթական գիրքի կը տիրանայ: 1920ին կը վերադառնայ իր ծննդավայրը, հաստատուելու մտադրութեամբ, բայց քիչ յետոյ տեղի կ'ունենայ Այնթապի հայոց ինքնապաշտպանութեան հերոսամարտը, որուն ինք կը մասնակցի իբր մթերապահ: Քաղաքական պայմանները կը ստիպին որ ընտանիքով վերադառնայ Գահիրէ և զբաղի իր նախկին առեւտուրով: 1935ի սկիզբները վաճառատունը կը կոչուի Ներսէս Չազընեան և ընկերութիւն անունով, որուն բաժանորդներն էին ընտանիքին բոլոր անդամները: 1933 թուականին հանգ. Ներսէս Չազընեան ժողովական եկեղեցիի անդամներուն իր տունը արամադրած է կրօնական պաշտամունքներ կատարելու համար նախ քան Y. M. C. A.ի սրահը թոյլատրուիլը: 1935 Նոյեմբեր 2ին կը վախճանի Ներսէս Չազընեան և մարմինը կ'ամփոփուի Գահիրէի Ֆուվ-էլ-Խալիկ թաղին մօտերը գտնուող միջազգային

բողոքականներու զերեզմանատան հայոց յատկացուած բաժ-
նին մէջ հետեւեալն է իր տապանաքարը:

1935

Գերդասան Ներսէս Զաքրեան

1872 - 1935

ՀԱՅ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՆՆՋԵՑԵԱԼՆԵՐՈՒՆ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐՈՒ

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐ

(Գանիրէի Բողոքականներու Միջազգային Գերեզմանատան մէջ)

Մարիամ տնուն ինձ վերաբերի
Սպասեմ յոյսով զայստին Փրկչի
Ով իմ այցելուք պարոնայք, տիկնայք
Ի պահ տարազէպ հաս ինձ սուրճանդակ
Կրէր նա զիւր ծոց մի հրովարտակ
Յոր պարունակեալ էր բանալ զիմ կեանք
Անկարող գոյով լինել զիմադարձ
Ետու հրաժեշտ իմ զերգաստանայ
Եւ եկեալ հանգեայ յայս շիրմի տակ
Ահ իմ բաղձանքներ Մայ առնկատար
Ով իմ հայրենիք սիրուն Սրարկիր
Ալ չեմ շնչելու քո տնուջ հովեր
Յատդիս ինձ բնուն Մայ զայս տապան
Արդեամբք ամուսնացեալ Սարգիս Մելիքեան
Ենեալ յամի Տեառն 1836, հանգեալ ի Տէր 26 Յուլիս 1878:

Աստ հանգչի Լուսիա Փ. Ծագուպէան 1954—1989:

Սրանի ամուսնց որ սրտով մաքուր եմ, ինչու որ ամուսն
պիտի սեռնեն զԱստուած: Մաթ. 5-8

ԴԱՄԲԱՐԱՆ

Մարտինի Տիկնոջ, ամուսին համի Սարգիս աղա Մելիքեանի
Արարկերցւոյ, հանգեալ ի Տէր ի հասակի ամայ 46,
թուի Փրկչին 1690 Մայիս 27:

Դառն է բաժակն զոր ես արբի
Ի շիջոյց իմ լոյս կորոյս
Ջիս յոյս ամիրոպեալս
Յօտար շիրմի եղ կրկին
Վիշտ ո՞հ եղկելոյս մահկանացու այս վախճան
Թէ լինի նա դիւցազն իշխան
Վայելու թիւնք այս աշխարհի
Փոխանակեալ զայս ցուրտ շիրմի

Կարօտ եւ զուրկ ազգականանց
Հանգչիմ ես աստ լուռ եւ տխուր
Արժանանալու անոնց փառաց
Դուքէ զայս իղծ Տէրն ինոր:

Ի յիշատակ Միմառ Կ. Հէնիմեանի 1850—1895

Տապան մահեկանի Միմառ Եազուպեանի
Եազուպեան ասմ սիւնն էի ես հաստատուն
Թույլ բազրկէն իմ մարտիր բռչի զսուն
Պանդխտելով եկայ մասայ յԵզիպասս
Տեսայ որ մարդ եւ դամ մոյն գինն ունին հոս
Սեղանաւոր եմ արհեստով օտա արի
Տառապանքի այս կեանքի բնաւ արի
Ահա կապու ով իմ արիս հասարակ
Նդիք բարի, ուղիղ, արի, ազգասէր,
Մնայք բարեաւ Յէրը կանչեց զիս իր հով
Իմ Յիսուսիս յայտով. սիրով, հաւատով
Դիմեմ օրմէն անդին ինձ կայ մի կալուած
Հոր սահմանած բրիտանից է Աստուած:

1815—1895

Յիսուս քաւ. «Ես եմ յարութիւնը եւ կեանքը, ով որ ինձի
հաւատայ, քէւ մեռնի, պիտի ապրի»: Յովն Ժ. 1. 25

Արարկիրցի Դմգմեան Գրիգորի դուստր Արուս, ծնեալ 1815
Սեպտ. 25, հանգեաւ ի Տէր 1896 Յունիս 15 ի Դանիթէ:

Արարկիրցի Դմգմեան Գրիգորի որդի Արամ, ծնեալ
1896 Նոյ. 15, հանգեաւ ի Տէր 15 Յուլիս 1897
ի Դանիթէ:

Վարդ եր վարդիւրու

Մարեցաւ նման

Առտու մը միայն

Միմառ Եազուպեանի յիշատակին:

1895—1897:

Տապան վաղամեռնիկ Տիկնոջ Մարիցա Ա. Եազուպեանի.

Մայր էի զըթոտ մատաղ զատակաց
Ամուսինս էր թագ պսակ իմ կենաց
Ահա Տէր, վարդասիրու երազներս ոսկի
Իսկ սրտիս սնունդն էր սէրն իմ ազգի
Յաւոց հովտին մէջ ես քայլամորթ
Ամպ մէր սրացաւ իմ կեանքը քորթ
Արրահամու պէս օրհնեալ զերդաստան
Անման զարուես աշնան փոխուեցաւ

Գոսպուց խամրեց կեանքս կրծոց ցաւ
 Ու լուռ դալկահար հոգին յանձնեցի
 Գանդուխտի անուրջս յոյսերս հայեցի
 Եղուց ինձ ազերս բայց կը մեկնիմ
 Աստուած իմ Յիսուս յոյսս, ապաւէն իմ
 Նայէ ողորմէ՛ թէ եւ ուժ տուր ազգիս
 Ի սակերքս հանգչին եւ հրճուի հոգիս: 1861—1897

Ի յիշատակ մահանաի Յիկին Կասար Եազուպեանի
Վերջին բռնամիտ որ պիտի խափանի մահն է:
1880—1900 Կոր. Իե.26

Դամբարան մահանաի Սարգիս աղա Ս. Մելիքեանի Արարկերցւոյ
 ծնեալ 1827 Յուլիս յամսոյ, հանգեաւ 1900 Մայիս 19:
 «Անստոյգ հարստութեան վրայ յոյսերնիդ մի դնէր
 հապա կենդանի Աստուծոյ վրայ»: Ա. Տիմոթ. 2-17

ԼԵՆԻՆԻ ԳԱՐԱԿԵՈՂԵԱՆԻ
 ՀԱՆԳԱՏԵԱՆ ԿՅԱ Ե ՏԱԿԱՆ
 ՔԱՌԱՎԵՅԵԱԿ ԳԱՐՈՒՆՆԵՐՈՎ
 ԽԱՄՐԵՑԱԼ լաց գիրմանել
 Ծնեալ ի Մարա: 1876—1900

Ի յիշատակ վաղամեռիկ Սեդրակ Գ. Եազուպեանի 1876—1901
 «Երանելի եմ այն մեռելները որոնք Տիրոջմով կը ննջեն»:
 Յայտ. ԺԴ. 13

Այնքապցի Կարապետ Յէրմէճեան, ծնեալ 1870
Յուլիս 1, հանգեաւ ի Տէր 1903 Դեկտ. 19 ի Գահիրէ:

Տիգրան չիվէլէկեան Եօզդատցի, 1868—1906:

Փիլիպպոս Մ. Եազուպեան 1847—1914:

Էմմանուէլ Դարիկեան, ծնեալ 1900 Ապրիլ 25, հանգեաւ ի Տէր
 1918 Նոյեմ. 3:

Արմենակ Գարակէօղեան, ծնած 1880, հանգեաւ առ 1923:

Մարիամ Գ. Եազուպեան 1856—1926

Մարիամ այն ազգի բաժինը ընտրեց որ իրմէ պիտի չառնուի,
 բաւ կամքդ ըլլայ Յիսուս:

Է

ԱՍՏ ՀԱՆԴԶԻ

Սեմեֆերիմ Փ. Եազուպեան 1878—1927

«Այնպէս բոլ վառուած ըլլայ ձեր լոյսը մարդոց առջեւ, որ
 տեսնեն ձեր բարի գործերը եւ վառաւորեն ձեր Հայրը
 որ երկիմքն է»: Մատթ. 6-16

Ատուր Սիւլահեան 1831—1927 Այնթապ:
«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

Գրիգոր Մ. Եղաւպեան 1850—1931:
«Տա՛մ զկայսերն կայսեր եւ զԱսուծոյն Ասուծոյ. օրհնեալ ըլլայ
Տէրոյր ամուսնը». Յիսուս:

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Լուսեր Գ. Զօլազեան 1898—1931:
«Ան հիմա ինչ բանի սպասեմ ով Տէր, իմ յոյսս քեզի է»:

է

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ

Գրիգոր Գ. Գեգմեան, Արաքիլիցի, ճաւասարիմ ամուսինը 1853—1935:
«Ետանի ամուսնից որ ստով մաքուր եմ, Վասնզի պիտի սեւեմն
զԱսուածն»: Դասք. Ե. 8.

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՀԱՅ-ԱԻՆՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Աղեքսանդրիոյ Հայ Աւետարանական հասարակութեան հաս-
տատման մօտաւոր թուականը կը նկատուի 1897 տարին, որով-
հետեւ 1896ի ներքին դաւառներու հայկական ջարդերէն յետոյ,
բաւական թիւով հայ բողոքական ընտանիքներ կ'ապաստանին
Աղեքսանդրիա եւ իրենց հովիւ կ'ունենան 1897 Ապրիլին Վեր.
Մկրտիչ Յ. Գնահեանը, որ կը գործէ մինչեւ 1899 թուականը:
Նախ քան վերոյիշեալ թուականը, հաւանական է որ բողոքական
քանի մը ընտանիքներ կը գտնուէին Աղեքսանդրիոյ մէջ, շուրջ
1875—1880 թուականներուն, բայց որոշ ազդիւրներ կը պակ-
սին աւելի ծանօթութիւններ տալու հասարակութեան անցեա-
լին մասին: Յետոյ անպաշտօն կերպով, առժամեայ քարոզչա-
կան պաշտօն կը վարէ Վեր. Արիստազէս Նուսիւէհեան, նախ
քան իր Ամերիկա մեկնումը: 1903 թուականէն սկսեալ հա-
մայնքը կազմակերպելու ջանքեր կ'ըլլան: Փոխանակ անհաստ-
կան ընկալարաններու կամ վարձու ազօթատեղիներու մէջ կա-
տարելու իրենց կրօնական պաշտամունքը, կը գիմնն Ամերիկ-
եան միախոնարներու կամ Անգլիացի մայրապետներու, որոնք
սիրով կը տրամադրեն իրենց ժողովարանը կամ եկեղեցիի յառ-
կացուած սրահը, որպէսզի կարենան տրարողութիւն կատարել,
եւ մինչեւ հիմա Ամերիկեան միախոնարներու եկեղեցիին մէջ է
որ կը շարունակուի իրենց կրօնական պաշտամունքը:

1924 Սեպտեմբերին Պատ. Կոլօտեան կը կազմակերպէ հա-
յերէն լեզուով քարոզներու շարք մը, Սկովտիական ազգական

վարժարանի եկեղեցիին արահին մէջ: 1937ին Վեր. Ս. Մելիքոն-
եանի նախագահութեամբ կը կազմուի եկեղեցիի և դպրոցի շի-
նութեան յանձնախումբ մը, հետեւեալ անձերէ.

Վեր. Սամուէլ Մելգոնեան՝ Նախագահ,

Պր. Երուանդ Քիւչիւկեան՝ Գանձապետ,

Վեր. Վ. Վ. Նալին՝ Պատուակալ Գանձապետ,

և անդամներ Տեառք Տոքր. Միհրան Լեւոնեան, Տոքր. Արաճաճ
Նիկողոսեան, Յակոբ Քիւչիւկեան, Արիստո Սիսեօբուլոս և
Դաւնիկ Աւագեան (հանգուցեալ):

Արդարեւ Յանձնախումբը իր հանգանակած գումարով կը
գնէ հողամաս մը վրան երկու շէնքերով, Իպրահիմիէ թաղին
մէջ, որ Նախագային քանդուելով եկեղեցիի և վարժարանի շի-
նութեան պիտի յատկացուի: 1943 տարուայ սկիզբը եկեղեցւոյ
շինութեան յանձնախումբը, նոր հանգանակութեան մը կը ձեռ-
նարկէ Աղեքսանդրիոյ մէջ, գիմելով բոլոր հայերուն, առանց
յարանուանական խարուքեան:

Աղեքսանդրիոյ հայ Աւետարանական համայնքը իր մէջ կը
հաշուէ 98 ընտանիք կամ մօտ 400 անձ:

ԱՂԻՔՍԱՆԴՐԻՈՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻՆ ՔԱՐՈՋԻՉՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ

Վեր. Մկրտիչ Յ. Գնանեան 1897-1899:

» Արիստաղէս Նուսիէճեան 1899:

» Քրիստափոր Ժէճիգեան 1907-1921:

» Սամուէլ Մելգոնեան 1922-1943:

Վեր. ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԺԷՃԻՉԵԱՆ

Վեր. Քրիստափոր Ժէճիգեան ծնած է Ատարազար (Թուր-
քիա) 1858ին իր նախնական ուսումը կը ստանայ ծննդավայ-
րին աղգ. վարժարանին մէջ. յետոյ Ատարազարի Հայ-Բողոքա-
կաններու հոգեւոր հովիւ Պատուելի Աղեքսանդր Ժէճիգեան հօ-
րեղորոքէն կը սորվի անգլիերէն:

Փոքր հասակին իր հայրը կորսնցնելով, կը ստիպուի աշ-
խատիլ 1882ին օգնական ուսուցիչի պաշտօնին կը հրաւիրուի
տեղւոյն վարժարանին մէջ:

1884-1885 Արմաշի և Խաղալ գիւղերու հայ Աւետարանա-
կան հասարակութիւններուն քարաղիչ կը կարգուի, ուր կը
գրողի նոյն տանն ուսուցչութեամբ և գրավաճառութեամբ:

Ատարազարի շրջակայ գիւղերու Հայ Աւետարանական հա-

սարակութեանց մէջ կը կազմէ Երիտասարդաց Քրիստոնէական Ընկերութեան մասնաճիւղեր:

1885-1891 թուականներուն, Ատաբաղարի Հայուհեաց վարժարանին մէջ հաշուապահի և քարտուղարի պաշտօններ կը վարէ:

1891ին կ'ամուսնանայ Օր. Ռուհամայի հետ, 1896ին կը մեկնի Անգլիա և կը հետեւի Հարլի գոլէճի Աստուածաբանական դասընթացքին և կը ստանայ վկայական: 1904ին կը վերադառնայ Ատաբաղար, 1905 թուականին արկածի մը հետեւանքով զժրախառութիւնը կ'ունենայ կորսնցնելու իր սրունդներէն մին: 1906ին քարոզչական պաշտօնով կը գործէ Պանաբլայի Հայ Աւետարանական ժողովուրդին մէջ:

1907 թուականին Աղեքսանդրիոյ Հայ Աւետարանական հասարակութեան համար քարոզիչի պաշտօնին կը հրաւիրուի:

Աղեքսանդրիոյ Սահմանադրական Ռամկավար-Ազատական կուսակցութեան կազմէ, իրր պատուիրակ 1911ին Պալտոյ մէջ զուամբողած Պատգամաւորական Ժողովին կը մասնակցի, յետոյ կ'անցնի Ատաբաղար և կը ձեռնադրուի Վերապատուելի ու կը վերադառնայ Աղեքսանդրիա, իր հովուական պաշտօնին գլուխը:

1921ին առողջական պատճառաւ կը հրաժարի իր հովուական պաշտօնէն և կ'առանձնանայ իր բնակարանը, ապաւինելով իր տիկնոջ, տիկին Ռուհամա Բ. Ճէճիզեանի խնամքին:

Ան կը վախճանի 1928 Օգոստոս 14ին, Աղեքսանդրիոյ մէջ, և ըստ իր յայտնած փափաքին, յուղարկուորութիւնը կը կատարուի լուսաւորչական ծէսով, Աղեքսանդրիոյ Ս. Պողոս-Պետրոս եկեղեցիին մէջ, նախադահութեամբ Գեր. Տէր Մամբրէ Ծ. Վ. Սիրունեանի, շրջապատուած քահանայից զաւէն: Իր մարմինը կ'ամփոփուի Աղեքսանդրիոյ Հայոց Պապ Շարքիի գերեզմանատունը: Իր հրաժարման տաթիւ իր անձին մօտէն ծանօթ մը, ստորեւ նշանակուած ասուքով կը ներկայացնէ հանգուցեալ պատուելին. «Վեր. ձեռնիգեանի այս կերպով ասպարեզէն ֆառուելուն առթիւ, պարսկացուիւն կը զգանք անդրադառնալու յիօեալին մեր մէջ ունեցած բեղմնաւոր գործունեութեան վրայ: Անիկա բազմավաստակ հայ գործիչը հանդիսացաւ մեր մէջ, բառին բազմակողմանի նշանակութեամբ. անիկա զիցաւ ինզկիմք սիրելի եւ յարգելի ընծայել ոչ միայն այն համայնքին, որուն հոգեւոր մխիթարիչն էր, այլ եւ համայն հայ հասարակութեան: Անոր բարեբարոյ բնաւորութիւնը, անսպառ եռանդը, հայութեան ապագային նկատմամբ ցածած հաւասքը, յուզեալ եւ յուզիչ պերճախօսութիւնը, ամենուն ծանօթ են: Ինք Աղեքսանդրիոյ հայերուն ամենէն աւելի սիրուած դիմքերէն էր եւ կը

մնայ: Ան երկար ասեմ լացաւ հայ ճառագայմքի ցաւին, հերոսամարտի օրերուն, ողբերկեց եւ խանդավառեց մեզ: Դժբախտաբար հայ ազգին կրած վերջին տհաւոր յուսախաբութիւններն ու աղէտները պիտի ընկնէին եւ զգեսնէին մեծ ոգի մը պարունակող իր «կար մարմինը» ու ան հիւանդ ինկաւ ու կը ճառագայ: Իրեն առողջութիւն մաղրելով հանդերձ, կը յուսամք որ Աղեքսանդրիոյ հայերը պիտի չի մոռնան զինք, իր մեկուսացումին մեջ: (Տես Արեւ օրաթերթ 22 Փետր. 1922):

ՎԵՐ. ՍԱՄՈՒԷԼ Մ. ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ

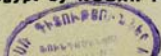
Վեր. Ս. Մելգոնեան ծնած է Կիլիկիոյ Տարսոն քաղաքը 1871 Յուլիս 10ին: Իր նախնական կրթութիւնը կը ստանայ տեղւոյն ազգային վարժարանին մէջ, իր ուսումը կը շարունակէ Տարսոնի Ս. Պօղոս գոլէճին մէջ, 1893ին կ'աւարտէ գոլէճը եւ իրր ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ մինչեւ 1897 թուականը: 1897ի սկիզբները կը մեկնի Ամերիկա եւ Բրիսթընի Աստուածաբանական դպրոցին շրջանը կ'աւարտէ եւ 1897 Մայիս 5ին, Նիւ-Ճըրսի քաղաքին երիցական եկեղեցիին մէջ, տեղւոյն Սինադին կողմէ քարոզիչ կը ձեռնադրուի: Ամերիկայի դանադան քաղաքներուն մէջ շրջուն քարոզիչ կը մնայ տարի մը: 1898ին Ս. Պօղոս գոլէճի անօրէն՝ Տր. Քրիսթիի հրաւերին վրայ կը մեկնի Տարսոն եւ 1898 Նոյեմբեր ամսուան մէջ կը ստանձնէ նախապատրաստական բաժնի անօրէնութիւնը եւ մնայուն ուսուցիչի պաշտօնները: 1899ին գոլէճի բարձրագոյն կարգի ոչակերաններու դասաւանդութեան պաշտօնը իրեն կը յանձնուի հետեւեալ ճիւղերուն մէջ. քրիստոնէական փիլիսոփայութիւն, բարոյադիտութիւն, անդիլական գրականութիւն եւ այլ դասեր, զոր կը վարէ մինչեւ 1913 թուականը: 1913ի վերջերը Ամերիկա մեկնելու մտադրութեամբ կ'անցնի Պոլիս, եւ իր բնակութեան շրջանին Սուլթան Բիշտաէն կը ստանայ արքայական Ֆերման մը, Տարսոնի բողոքական եկեղեցիին համար: Ենայ կը ճամբորդէ Ամերիկա Բրիսթըն քաղաքի Բօսթ Կրիսթէյթի դասընթացքին հետեւելու համար եւ 1914ին կը վերադառնայ Տարսոնի գոլէճը, ստանձնելու համար իր ուսուցչական պաշտօնը: 1917ին Ամերիկայի պատերազմի մուտքին դպրոցը կը փակուի ժամանակ մը կը վարէ Տարսոնի բողոքական համայնքին հովուական պաշտօնը, ինչպէս նաեւ 1919ին տեղւոյն Ազգային Միութեան տտենադպիրի պաշտօնը 8 ամիս:

Զինադադարին՝ 42ի մօտ հայ որսուհիներ ազատած է թըրքական հարէմներէն, ընկերակցութեամբ Նազարէթ Պիւլպիւլի-եանի: Ժամանակ մը վարած է Տարսուշի Հ. Բ. Ը. Մ. տեղական մասնաճիւղի տսեմնապետի պաշտօնը: 1922 Յունիս 29ին կը հաստատուի Եգիպտոս և Աղեքսանդրիոյ Հայ Աւետարանական եկեղեցիին հովիւի պաշտօնին կը հրաւիրուի, ուր կը մնայ մինչև հիմա: 1937ին իր քանքերուն շնորհիւ Աղեքսանդրիոյ Հայ Աւետարանական համայնքին համար եկեղեցիի և դպրոցի շինութեան յանձնախումբ մը կը կազմէ:

Աւելի ճշգրիտ դադափար մը տալու համար Եգիպտոսի հայ բողոքական հասարակութեան զանազան հատուածներու նկատմամբ, ստորև կ'արձանագրենք հետեւեալ տողերը. «Սգիպոսի բողոքական հայերը, որոնք քառասուն օրքաներու գաղթականութիւն մ'են, կիսով քրքալսու եւ կիսով հայալսու, կը հաշուուին մօտաւորապէս ութ հարիւր տուն, որոնց հինգ հարիւր Դանիւրի եւ երեք հարիւր Աղեքսանդրիոյ ժողովուրդ են: Ասոնք քեւ ամբողջ Սգիպոսիայութեան մէկ երեսուններորդը կը կազմեն, բայց միասեռ եւ համասեռ մարմին մը չեն, այլ բաժնուած են հակամարտ աղանդներու եւ իրեք մեծ հերձուածներու, որոնք եօթ լինելով, գլխաւորաբար կ'որոշուին որպէս ժողովականներ, Միադաւաններ, կամ Արիստականներ, Գալստականներ կամ Շաքարապաններ, Մկրտականներ կամ Սկեղեցի Աստուծոյ, Պարզակոյններ կամ Առաքելոց Սկեղեցի եւ Հոգեւոր Նորայրութիւններ, որոնք կրկին են: Աւետարանական անունին թաւ այս ալլամեծ աղանդներէն որեւէ մէկուն վրայ չեք կրնար ձեռք դնել եւ ըսել քէ ամենուն մէջ աս է իսկական Աւետարանական Սկեղեցին եւ հասարակութիւնը: Դանիւրի մէջ ժողովականները վայելելով չափով մը Ամերիկեան Սրիցական Միօրոնարներու հովանաւորութիւնը եւ քառասուն օրքաներէ ի վեր եզակիքի՝ անոնց շնորհիւ մէջ կրօնական պատեամունք կատարած ըլլալով, «Հայ Աւետարանական» անունը յատուկ յայտարարութեամբ իրենց միայն կը վերապահեն եւ այսպէս ալ հանչուած են արդարեւ Ազգային Իշխանութեանց կողմէ: Միւս կողմէ, Ֆակկալա է բաղը Մկրտականներու, Գալստականներու եւ Հոգեւոր Նորայրութեանց եւ կրնանք ըսել քէ այս բաղը նոր Թոնգրակ մ'է, որ Հայաստանէն փոխադրուած է Սգիպոս:» (Տես Հայ Բողոքականութիւնը Եգիպտոսի, որպէս հասարակութիւն և եկեղեցի, գրեց՝ Խ. Ս. Գուրեան 1933 Գահիրէ, էջ 1-2):

Վ Ե Ր Զ

Printed in Egypt by NUBAR PRESS

	Է Զ
Սգիպսոսի Հայոց Հին Նկեղեցիները	1
Սուրբ Սարգիս Նկեղեցին	13
Հնօրեայ Սբ. Մինաս Մասուռ	23
Արդի Ս. Մինաս Մասուռ	26
Գերեզմանասուն	29
Գանիբեի Ս. Աստուածածին Նկեղեցին	67
Առաջնորդարանի Գրչագիրները	85
Ցուցակ Գրչագիր Կոնդակաց	90
Գանիբեի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցին	91
Ջակագիկի Գաղուր	104
Սուրբ Խաչ Նկեղեցի	105
Ջակագիկի Հայոց Գերեզմանասունը	110
Սուեզի մեջ բաղուած հայեր	113
Քանրայի մեջ բաղուած հայեր	114
Աղեխանդրիոյ Հայ գաղուրը	115
» հին Ս. Պօղոս-Պետրոս Նկեղեցին	125
» Հայոց հին Գերեզմանասունը	129
» ճոր Ս. Պօղոս-Պետրոս Նկեղեցին	147
» ճոր գերեզմանասունը	156
Ղապի Ս. Քաղեոս-Լարբողիմեոս Մասուռ	171
Սգիպսանայոց Առաջնորդութիւնը	173
Կենսագրութիւններ Սգիպսանայ Առաջնորդներու	176
Սգիպսանայ Քահանայք	203
Սգիպսոսի Հայ Նկեղեցիներու բարեբարները	223
» » Կարողիկ հասարակութիւնը	251
Գանիբեի Հայ-Կարողիկ գերեզմանասունը	254
» » » Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցի	259
Աւետումն Ս. Աստուածածին Նկեղեցի	261
Հելիոպոլսոյ Հայ-Կարողիկ համայնքը	262
Աղեխանդրիոյ Հայ-Կարողիկ գաղուրը	264
» » » գերեզմանասունը	266
Սգիպսոսի Քեմին Առաջնորդները	268
Հայ-Կարողիկ բարեբարներ	275
Սգիպսոսի Հայ-Աւետարանական համայնքը	279
Աստուծոյ Նկեղեցի	291
Գանիբեի Հայ Աւետարանական Ժողովական Նկեղեցի	295
Հայ Բողոքական ճնշեցեալք	297
Աղեխանդրիոյ Հայ Աւետարանական համայնքը	300

ԿԱՐԵԻՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ԷՁ	ՏՈՂ	ՄԵԱՆ	ՈՒՂԽՂ
Ա	1	ընթերցողներուս	ընթերցողներուն
»	3	1943	.1843
5	33	բանասան	բանանան
6	14	մեծ	մեջ
13	14	խոնարս	ի սնարս
17	3	քե ճաղ ասա յեզ լինիս	(ջՆջԿԷ)
17	4	փայտե աս պարտեզ	»
18	13	Չարպխանկի	Չարպխանկի
37	11	Գրիգորեայ	Գրիգորեան
40	14	Ասրպի	Ասրոպի
44	2	մանրգորեան	Մանրգեան
46	17	աւուրբ	արուրբ
48	7	Գալուսեան	Գալուսեանի
50	3	1343	1843
51	18	յիշատակո	յիշատակս
52	12	Չաբարեան	Չաբարեան
53	3	ուպես	որպես
69	12	Սննդ	Սաննդ
75	10	Մենիկեան	Մենծիկեան
78	28	Չարբանկի	Չարպանկի
80	11	Ապուղեղցւոյ	Ապուղեղցւոյ
84	32	Ասուածածին	Ասուածածին
86	27	լուսանկարազարդ	լուսանցազարդ
90	15	բաղաին	բաղաին
126	8	պարտեզ	պարտեզ
149	20	արաին	արարին
152	31	Հինայեքեանի	Հինայեքեանի
157	21	Չարաբեան	Չարաբեան
165	28	Մեքեքեանի	Մեքեքեանի
181	38	իւրիւն	իւրեւն
185	27	մէյթեւալի	պէթեւալի
196	10	18 2	1852
200	12	19 4	1924
229	10	ճնիչ	ճնիչ

229	14	մեջ
233	35	1828
537	23	եռման
244	4	Երեմեան
250	44	այ
269	6	նոր
269	34	1925
278	31	Հեփփեանի
288	7	Օնահո
288	20	գանուելու
290	32	կողմէ
304	16	նն

մեկ
1898
եռմուն
Երեմեան
հայ
նոյն
1905
Հեփփեանի
Օնայու
գանուելու
(ջնջւել)
նն

ՀԱՅ ԿԻՆՈՎԵԳՐԱԳԻՏ. ԳՐԱԴ.

220032329

AST
32329